

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

ГРЕЦЬКИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією

Юлії Лабецької

**Маріуполь
МДУ
2021**

УДК 811.14'06

Науковий редактор: кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету Юлія Лабєцька.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Маріупольського державного університету.
Протокол №6 від 02 грудня 2021 р.*

Редагування грецького тексту: Параскеві Калцуні.

Рецензенти:

Голубовська І.О., доктор філологічних наук, професор
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
Любченко Т.В., кандидат філологічних наук, доцент
(Київський національний лінгвістичний університет)

Г 80 Грецький лінгвокультурний простір : кол. монографія / За
заг. ред. Ю. Лабєцької. Маріуполь : МДУ, 2021. 372 с.

Монографія.

ISBN

© Колектив авторів, 2021

© МДУ, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ПИТАННЯ СЛОВОТВОРЕННЯ ТА ЛЕКСИКОЛОГІЇ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ	9
Вступ.....	9
1.1 Роль мовної економії в словотворенні новогрецької мови (<i>Пічахчи О.В.</i>)	11
1.2 Тенденції неологізації новогрецької мови (<i>Пічахчи О.В.</i>)	16
1.3 Неологізми як засіб інтелектуалізації новогрецької мови (<i>Пічахчи О.В.</i>).....	22
1.4 Корпус лексичних архаїзмів та неологізмів грецької мови (<i>Пічахчи О.В.</i>)	26
1.5 Корпус неологізмів сучасної новогрецької мови (<i>Пічахчи О.В.</i>)	30
1.6 Неологізми новогрецької мови в Інтернет-виданнях (<i>Пічахчи О.В.</i>)	34
1.7 Особливості аббревіаційних утворень у сучасному публіцистичному стилі новогрецької мови (<i>Пічахчи О.В.</i>)	38
1.8 Adaptation of borrowings in the system of Modern Greek (<i>Pichakhchy O.</i>)	42
1.9 Potential of affixal means of word-formation in Modern Greek in a dynamic process of vocabulary renewal (<i>Pichakhchy O.</i>)	46
Περὶληψη	49
Література до розділу 1	51
РОЗДІЛ 2. ЗІСТАВНО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	53
Вступ	53
2.1 Типи відповідностей румейських, українських та новогрецьких фразеологічних одиниць (<i>Жарікова Ю.В.</i>)	53
2.2 Структурно-семантичні особливості адвербіальних фразеологізмів у новогрецькій мові (<i>Жарікова Ю.В.</i>)	57
2.3 Когнітивна діяльність людини у фразеології румейської, новогрецької та української мов (<i>Жарікова Ю.В.</i>)	62
2.4 Паремії румейської мови на позначення родинних стосунків (<i>Жарікова Ю.В.</i>)	69
2.5 Фразеологізми на позначення фізичного стану людини в новогрецькій, англійській та українській мовах (<i>Жарікова Ю.В.</i>)	74
2.6 Відображення родинних стосунків у пареміях греків Метрополії та Приазов'я (<i>Кіор Ю.А.</i>)	81
2.7 Семантичні особливості паремій на позначення	

метеорологічних явищ (на матеріалі новогрецької, української та румейської мов) (Кіор Ю.А.).....	85
2.8 Відображення міфології Давньої Греції у фразеологічних одиницях новогрецької мови (Кіор Ю.А., Кобиленко Н.К.)	89
2.9 Фразеологічні одиниці з міфічним компонентом в новогрецькій та українській мовах (Кобиленко Н. К.)	95
Περὶληψη	97
Література до розділу 2	98

РОЗДІЛ 3. КОГНІТИВНІ СТУДІЇ В ЕЛЛІНІСТИЦІ

Вступ	103
3.1 Кореляція понять концепт і символ у когнітивній лінгвістиці (Кобиленко Н. К.)	105
3.2 Вербалізація культурних концептів СВОБОДА/ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ та БАТЬКІВЩИНА / ΠΑΤΡΙΔΑ у національно-маркованій лексиці новогрецької мови (Гаргаєва О. В.)	109
3.3 Вербалізація концепту Жінка у новогрецькій та українській мовах (Жарікова Ю.В.)	115
3.4 Концепт «Освіта» у світосприйнятті греків Приазов'я, відображений у румейських пареміях (Жарікова Ю.В.).....	120
3.5 Концепти «душа» та «серце» в новогрецьких, англійських та українських пареміях (Жарікова Ю.В. Шабан А.В.)	125
3.6 Релігійний концепт Бог/Θεός/God в новогрецьких, англійських та українських пареміях (Жарікова Ю.В. Шабан А.В.)	130
3.7 Порівняльний аналіз домінуючих концептуальних ознак у новогрецькому та слов'янському казкових дискурсах (Новицька О.А.)	155
3.8 Механізми вербалізації сугестії на лексичному рівні у рекламному тексті (на прикладі новогрецької мови) (Рождкова І.Г.)	140
3.9 Мовна агресія та негативація як сугестивні чинники засобів масової інформації (на прикладі сучасного рекламного дискурсу) (Рождкова І.Г.)	145
3.10 Сугестивний феномен рекламного дискурсу (Рождкова І.Г.)	150
3.11 Η «διπλή γλώσσα» στο διαφημιστικό λόγο (Ροζκόβα ΕΙ.)	153
Περὶληψη	158
Література до розділу 3	161

РОЗДІЛ 4. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вступ.....	165
4.1 Взаємозв'язок мови та культури (Гаргаєва О. В.)	167

4.2	Грецьке мовне питання: сучасний стан досліджень (Лабецька Ю.Б.)	173
4.3	Ідіом приазовських греків-румеїв: визначення статусу та проблеми дослідження (Лабецька Ю.Б., Кіор Ю.А.)	181
4.4	Лексика з культурним компонентом у новогрецькій мові (Гаргаєва О. В.)	185
4.5	Проблема класифікації безеквівалентної лексики в сучасному мовознавстві (Гаргаєва О. В.)	188
4.6	Лінгвокультурологічні особливості слів-реалій у газетно-публіцистичному стилі новогрецької мови (Гаргаєва О. В.)	192
4.7	Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць новогрецької мови (Гаргаєва О. В.)	196
4.8	Етнолінгвістичне декодування деяких обрядових термінів греків Приазов'я (Кіор Р.В.)	201
4.9	Проблема вивчення символів у мові (Кобиленко Н.К.)	206
4.10	Символізація квітів у давньогрецькій і слов'янській міфології (Кобиленко Н.К.).....	209
4.11	Символізація кольору давньогрецької міфології. (Кобиленко Н.К.).....	214
4.12	Вербальна репрезентація гендерних стереотипів грекомовного рекламного дискурсу (Рожкова І.Г.)	220
4.13	Національно-культурні стереотипи та їх вербалізація в грецькому, українському та російському рекламному дискурсі (Рожкова І.Г.)	224
4.14	Λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα στον ελληνικό τύπο (Γκαρुकάρυεβα 'Ο.)	229
	Περίληψη	235
	Література до розділу 4	237

РОЗДІЛ 5. ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ТА ФОЛЬКЛОРУ ГРЕКІВ МЕТРОПОЛІЇ ТА ДІАСПОРИ. СТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ

	Вступ	245
5.1	Початок модернізму в грецькій літературі (Кіор Ю.А.)	247
5.2	Прояви модернізму в новогрецькій літературі (Кіор Ю.А.).....	252
5.3	Жанрово-стильові особливості роману Літси Псарафти «Посмішка Гекати» (Кіор Ю.А.)	253
5.4	Корпус творів румейської літератури та фольклору. (Лабецька Ю.Б.)	262
5.5	Перекладна румейська література (Лабецька Ю.Б.)	268
5.6	Фольклор греків Приазов'я: історія вивчення і сучасний стан (Лабецька Ю.Б., Кіор Ю.А.)	273
5.7	Стилістично-композиційні особливості писемних текстів румейських казок порівняно з усними.	

<i>(Лабєцька Ю.Б.)</i>	280
5.8 «Міст Арти» – румейський варіант балади про замуровану милу.....	290
5.9 Урумомовна література греків Приазов'я (<i>Кіор Р.В.</i>)	296
5.10 Εισαγωγή στη ρουμείκη λογοτεχνία (<i>Λαμπέτσκα Ι. Μπ.</i>)	301
5.11 Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής: μια γενική επισκόπηση (<i>Λαμπέτσκα Ι. Μπ.</i>).....	308
Періληψη	315
Література до розділу 5	317
РОЗДІЛ 6. ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ СТУДІЇ	323
Вступ	323
6.1 Критська література Середньовіччя та українська «інтерпретація» «Еротокрита» (<i>Рожкова І.Г.</i>)	325
6.2 Особливості художнього поетичного перекладу критського епосу В. Корнароса «Еротокрит» на українську мову (<i>Рожкова І.Г.</i>)	328
6.3 «Вільшаний король» Й. Гете в перекладі новогрецької мовою (<i>Кіор Ю.А.</i>)	335
6.4 Досвід перекладу кіпрської літератури (<i>Лабєцька Ю.Б.</i>)	340
6.5 Народнопоетична основа лірики Т. Шевченка у перекладах його творів румейським діалектом новогрецької мови (<i>Лабєцька Ю.Б.</i>)	343
6.6 Шевченків «Заповіт» румейським діалектом новогрецької мови (мовностилістичний аспект) (<i>Лабєцька Ю.Б.</i>)..	349
6.7 Скорочення у романах Дена Брауна “The Lost Symbol” та “The Da Vinci Code” та їх передача при перекладі. (<i>Новицька О.А.</i>)	354
6.8 Терміни як ключовий стилеутворюючий елемент творів Дена Брауна та особливості їх відтворення в перекладознавчому аспекті (на матеріалі новогрецької, англійської та української мов) (<i>Новицька О.А.</i>)	359
6.9 Фахові мови як об'єкт перекладознавчих і лінгвістичних досліджень (на матеріалі юридичних текстів новогрецької мови) (<i>Новицька О.А.</i>)	364
Періληψη	365
Література до розділу 6	370

ПЕРЕДМОВА

Запропонована увазі читача колективна монографія містить наукові здобутки та напрацювання з елліністичних студій викладачів кафедри грецької філології та перекладу за останні п'ять років і присвячується 25-річчю від дня заснування кафедри та 30-тиріччю Маріупольського державного університету. Колективну монографію підготовлено за результатами роботи над комплексною темою кафедри «Грецький лінгвокультурний простір», виконання якої завершилося у 2020 році.

Слід зазначити, що з часу заснування в 1996 році кафедра грецької філології та перекладу пройшла шлях від гострого дефіциту кадрів для викладання новогрецької мови й об'єктивно складних умов для провадження наукової діяльності протягом перших десяти років до часів формування та сталого зростання наукового потенціалу, перетворившись на потужний осередок провадження наукових досліджень сучасної літератури Греції та Кіпру, новогрецької мови та українсько-грецької міжмовної та міжкультурної взаємодії. Слід зазначити, що наразі кафедра грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету є однією з небагатьох українських кафедр, де проводяться комплексні дослідження в галузі неоелліністики.

Значна увага приділяється вивченню соціальних та територіальних різновидів новогрецької мови, зокрема, румейського діалекту / мови, якою розмовляє частина греків Приазов'я. Викладачі кафедри захистили дві кандидатські дисертації, присвячені вивченню саме цього мовного різновиду, який перебуває під загрозою повного зникнення. Ми вважаємо своїм обов'язком зробити все можливе, щоб зафіксувати та описати цю унікальну мову, що є одним із скарбів мовно-культурної спадщини поліетнічної України, який необхідно зберегти для майбутніх поколінь. Глобалізаційні процеси відбуваються дуже швидкими темпами, мови малих етнічних груп поступово витискаються з побутового вжитку панівними мовами, тому на заваді цим процесам може стати лише свідома позиція самих мовців, які хочуть вивчати мову своїх предків. Отже, науковий опис та популяризація румейської є внеском кафедри у зростання її престижу серед українських греків-румеїв.

На рахунку викладачів кафедри грецької філології та перекладу багато публікацій у фахових виданнях України та зарубіжних виданнях, тематика яких стосується широкого кола питань за такими напрямками, як новогрецька мова у дзеркалі сучасності, грецько-українські мовно-культурні контакти, перекладознавство та міжкультурна комунікація, актуальні питання лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики, дискурсологія, медіалінгвістика, політична та сугестивна лінгвістика, новогрецька мова в порівняльно-типологічних дослідженнях, проблеми викладання новогрецької мови як другої іноземної тощо. До реалізації наукових проєктів викладачів приєднуються також

і талановиті студенти, які мають можливість разом зі своїми науковими керівниками поринути у цікавий світ досліджень грецької мови та літератури. З цієї перспективи запропонована колективна монографія є гідним орієнтиром для майбутніх дослідників-елліністів, окреслюючи найактуальніші напрями сучасних елліністичних студій.

Сучасні дослідження грецького лінгвокультурного простору неможливі без урахування напрацювань у галузі елліністики як зарубіжних, передусім грецьких філологів, так і вітчизняних дослідників, серед яких відомі філологи А.О. Білецький та Т.М. Чернишова, а також їхні учні – Н.Ф. Клименко, О.Д. Пономарів, Є.К. Чернухін та інші. Аналіз їхніх праць дозволяє окреслити здобутки зазначеної галузі та актуальні напрями досліджень, зокрема, вивчення тенденцій неологізації в новогрецькій мові; зіставні дослідження фразеології; визначення особливостей вербалізації основних концептів новогрецької мови порівняно з українською; дослідження когнітивно-дискурсних механізмів впливу грекомовної реклами на адресата; міждисциплінарні соціолінгвістичні та лінгвокультурологічні студії, спрямовані на дослідження зв'язків різних різновидів новогрецької мови з соціологічними та культурними параметрами її носіїв; вивчення мовностилістичних особливостей грекомовних текстів різних жанрів, зокрема художніх та фольклорних, з особливою увагою на літературній та фольклорній спадщині греків Приазов'я; дослідження специфіки перекладу з / на новогрецьку / румейську мову.

Відповідно до окреслених актуальних напрямів дослідження грецького лінгвокультурного простору колективна монографія містить такі розділи: «Питання словотворення та лексикології новогрецької мови» (дослідження О.В. Пічахчи), «Зіставно-фразеологічні дослідження» (наукові розвідки Ю.В. Жарікової, Ю.А. Кіор, Н.К. Кобиленко), «Когнітивні студії в елліністиці» (Ю.В. Жарікова, І.Г. Рожкова, Н.К. Кобиленко, О.А. Новицька), «Лінгвокультурологічні та соціолінгвістичні дослідження» (наукові розробки О.В. Гаргаєвої, Н.К. Кобиленко, І.Г. Рожкової, Ю.Б. Лабєцької, Р.В. Кіора, Ю.А. Кіор), «Дослідження літератури та фольклору греків метрополії та діаспори. Стилїстичні студії» (дослідження Ю.Б. Лабєцької, Ю.А. Кіор, Р.В. Кіора), «Перекладознавчі студії» (наукові розвідки Ю.Б. Лабєцької, О.А. Новицької, Ю.А. Кіор).

Колектив авторів усвідомлює, що в межах однієї роботи неможливо висвітлити всі питання, що формують специфіку грецького мовнокультурного простору, зокрема, у його взаємодії з українським. В перспективах подальшої наукової діяльності кафедри – більш глибоке фундаментальне дослідження соціальних різновидів грецької мови, зокрема, румейських говірок Приазов'я. Цікавими вбачаються дослідження румейського діалекту / мови порівняно з іншими різновидами новогрецької мови. Втім, ми сподіваємось, що представлене видання стане в пригоді нинішнім та майбутнім елліністам та буде стимулом до наукового пошуку в галузі елліністичних студій.

РОЗДІЛ 1

ПИТАННЯ СЛОВОТВОРЕННЯ ТА ЛЕКСИКОЛОГІЇ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Вступ

Спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення та аналіз сучасних тенденцій розвитку мови, новогрецької зокрема, в сукупності її підсистем та елементів є виправданою та підкреслює актуальність тематики питань, висвітлених у цьому розділі. Вивчення та аналіз закономірностей, проблемних питань і процесів стрімкого та продуктивного розвитку і, як наслідок, оновлення новогрецької мови визначено потребою систематизувати та узагальнити основні принципи збагачення лексичного складу грецької мови засобами, які задовольняють потреби учасників комунікації та допомагають долати можливі бар'єри у мовленні.

*У розділі представлено науковий доробок **О. Пічахчи**, присвячений дослідженню актуальних питань неологізації новогрецької мови, причинам виникнення, утворення та сфер вживання неологізмів та запозичень з урахуванням соціологічних чинників, кількісної та якісної достовірності їх використання, тенденціям розвитку неології та лексикології новогрецької мови.*

Під час аналізу проблем словотворення і лексикології грецької мови необхідно окреслити проблеми історичних змін у мові, тому було проведено паралелі у дослідженні архаїзмів та неологізмів новогрецької мови, які відіграють важливу роль в організації лексичної системи мови, зберігають значну питому вагу в словниковому складі мови і сприяють її оновленню.

Особливу увагу приділено шляхам оновлення лексичного складу новогрецької мови, зокрема дериваційним та іншим словотвірним процесам, а також неологізмам як засобу мовної інтелектуалізації, який полягає у використанні нової абстрактної лексики, калькуванні та перекладі або перифразі термінізованої лексики.

Дослідницею зроблено спробу розглянути корпуси та тематичні групи неологізмів у новогрецьких Інтернет-виданнях, їхні словотвірні особливості, крім того вказано на зростання питомої ваги композитів та аббревіатур, авторських неосемантизмів та оказіоналізмів.

*Дослідження проблем, причин та принципів мовної економії, їх вплив на процеси творення слів новогрецької мови зумовлено загальною тенденцією лінгвістичних досліджень до аналізу сучасного стану фонетичної, граматичної, лексичної та синтаксичної підсистем мови в сукупності всіх її складників та визначено необхідністю систематизації та узагальнення основних принципів економії мовних зусиль, що впливає на словотворення грецької мови. У наукових розвідках **О. Пічахчи** виявлено, що найчастіше мовна економія виявляє себе у словотворенні лексичних одиниць новогрецької мови використанням скорочень, аббревіатур та акронімів, усічених форм та зрощень.*

Дослідження процесів словотворення і лексикології грецької мови, а також вивчення сфери застосування результатів словотвірних процесів, які залежать від екстралінгвістичних факторів, визначених останніми тенденціями у суспільстві, визначають подальші перспективи дослідження системи новогрецької мови саме у словотвірному і лексикологічному аспектах.

1.1. РОЛЬ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ В СЛОВОТВОРЕННІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Мова, як специфічний код спілкування членів суспільства, постійно змінюється, відповідаючи актуальним потребам як окремої людини, так і соціуму в цілому. Оцінюванню та особливо інтерпретації змін відповідно до різних факторів, які викликають чи впливають на мову під час її практичного застосування – саме цим **проблемним питанням** присвячено дослідження останніх років.

Мовні зміни грецької мови відзначено кількома етапами: у минулому вони ототожнювались із занепадом, за певних умов з прогресом мови, навіть із модою. Однак останні систематичні дослідження як історичної лінгвістики, так і багатьох інших суміжних дисциплін (типологія, соціолінгвістика тощо) дозволяють стверджувати, що зміни у мові, зокрема новогрецької, є суто творчим процесом [29, с. 174].

У всіх явищах мовної зміни, чи то нова фонетична форма, чи то зміна форми чи значення слів, утворюються нові елементи, а також і структури словосполучень та речень з метою відтворення нових ідей та концепцій або асимілювання та адаптації іншомовних запозичень потрібне специфічне кодування мови, незалежно від ступеня свідомої або несвідомої участі у зазначених процесах носія мови [29, с. 175].

Одним із потужних стимулів, що викликають мовні зміни є тенденція, що отримала назву «мовної економії» (О. Есперсен) або «закону економії мовних зусиль» (А. Мартіне), оскільки лаконічність мови цінувалась ще з часів Давньої Греції, та давньогрецькі оратори приділяли багато уваги стислості, зрозумілості та раціональності добору мовних засобів і викладу інформації. Швидкий розвиток інформаційних технологій, зміни у соціальній та інших сферах суспільства обумовлюють прискорений темп життя сучасної людини, що безпосередньо відбиваються на мові [7, с. 139], саме цим визначається **актуальність** вивченням причин, принципів та засобів мовної економії, у нашому випадку, новогрецької мови.

Осмислення проблем, пов'язаних із застосуванням принципів мовної економії на прикладі дослідження новогрецької як іноземної мови потребує **вирішення наукових та практичних завдань**:

– економія зусиль у мові та мовленні має універсальний характер, тобто застосовується на всіх рівнях мовної системи та вимагає додаткових знань культурологічного, соціокультурного, мовознавчого характеру від людини, яка, наприклад, намагається опанувати окрему іноземну мову (новогрецьку), тому потрібна постійна систематизація та оновлення принципів «економії мовних зусиль»;

– рівень (усвідомленого чи несвідомого) залучення мовця через розуміння засобів мовної економії до відбору та творення власних мовленнєвих структур у разі мовних змін, викликаних зіткненням двох, або навіть трьох мовних систем (наприклад, новогрецької – української – англійської) під час вивчення новогрецької мови, призводить до суб'єктивізації засобів мовної економії більш

сучасних, або більш прозорих та виразних, що є продуктом творчого процесу на різних рівнях мови, наприклад, поява нових слів, новоутворень, засновані на існуючих елементах, але на інших рівнях з новими структурами, нових вживань з скороченням, усіченням конструкцій, замінами і навіть скасуванням використання.

Тенденцію до економії мовних зусиль багато дослідників вважали найбільш рушійною силою та основною причиною розвитку мовної системи. Тому лінгвісти завжди приділяли особливу увагу вивченню цього питання, а саме О. Есперсен, А. Мартіне, Г. Фрей, І.А. Бодуен де Куртене, О.А. Потєбня та інші. Наприкінці минулого століття велику кількість робіт було присвячено виявленню принципів мовної економії. Слід відмітити, що інтерес тільки посилюється, адже існує багато думок, наскільки це позитивно впливає на мовну систему взагалі, системи новогрецької мови зокрема. Вирішенням цього аспекту проблеми опікуються грецькі дослідники А. Анастасіаді-Сімеоніді, А. Хрістофіду, Х. Алексіаду, М. Тріандафілідис, Г. Бамбінйотис, А. Накас, З. Гавріліді, Д. Томбаїдис, Д. Хіла-Маркопулу та інші.

Отже, дослідимо проблеми, причини та принципи мовної економії, їхній вплив на процеси творення слів новогрецької мови, оцінювання та формулювання твердження щодо впливу користування засобами економії мовних зусиль на систему новогрецької мови.

Новизна у вивченні цього проблемного питання полягає у тому, що у дослідженні зроблено спробу проаналізувати та оцінити вплив мовної економії на систему грецької мови.

Теоретичні положення економії у мові та мовленні, які безпосередньо є теоретичними засадами загального мовознавства, концентрують та застосовують такі напрями дослідження, як соціолінгвістика, психолінгвістика, прагмалінгвістика, когнітивна лінгвістика, стилістика та культура мовлення, які у сукупності об'єднують антропоцентрична спрямованість [2, с. 9]. Таким чином, вченими аналізується: взаємодія та взаємовплив суспільства та людини, її соціальні характеристики (соціолінгвістика), особливості мислення та концентрації уваги, пам'яті та обсягу знань (психолінгвістика), наміри та цілі у процесі формування думки та її висловлювання (прагмалінгвістика), досвід людини в межах стандартизації мислення та мовних засобів (когнітивна лінгвістика). Реалізація принципів мовної економії досліджується з урахуванням засад теорії функціональних стилів мови. Вживання стислих структур притаманне всім сферам спілкування людей, отже зумовлене метою передавати великий обсяг інформації мінімумом мовних засобів [2, с. 9].

Серед причин виникнення економії мовних зусиль дослідники виокремлюють екстралінгвістичні (біологічні та соціальні фактори) та лінгвістичні [2, с. 10].

Біологічними факторами лінгвісти пояснюють прагнення людини мінімізувати надмірні фізіологічні зусилля (роботу головного мозку, пам'яті, м'язів обличчя та ін.) і направити всі сили на вербальну взаємодію з іншими представниками соціуму [22, с. 445].

Соціальними факторами лінгвісти вважають розвиток сучасних видів комунікації: спілкування у соціальних мережах, смс-комунікація, листування електронною поштою. Прагнення мовця заощадити свій час та максимально наповнити повідомлення інформацією дуже часто призводить до негативних наслідків для системи новогрецької мови. Отже мова набуває символічного характеру у прямому розумінні цього поняття [27, с. 109–112].

Постійно змінювана природа мовної системи пояснює лінгвістичні причини економії, які полягають у здатності мовного знака взаємодіяти з іншим та створювати новий елемент мовної системи з відповідними характеристиками [22, с. 450].

Оскільки принципи економії регулюють кожну функцію мови, а отже, і явища, що змінюються, тож випадки мовної економії простежуються на всіх рівнях системи новогрецької мови [27, с. 224–226].

На фонетичному рівні економія відтворюється фонетичними змінами у новогрецькій мові, наприклад, злиття голосних: *παλαιά* – *παλιά*, *δεκαέξι* – *δεκάξι*; елізія: *από όλους* – *απ'όλους*, *το ονειρεύτηκες* – *τ'ονειρεύτηκες*; афересис: *εσύ είσαι* – *εσύ'σαι*, *μου έφερε* – *μού'φερε*; сінкопа: *κορυφή* – *κορφή*, *σιτάρι* – *στάρι*; усічення голосного: *φέρει το* – *φέρ'το*, *από το σπίτι* – *απ'το σπίτι*, *κόψε το* – *κόψ'το*; усічення приголосного: *το δάσκαλο*, *μη βιάζεσαι* та інші.

На граматичному рівні відбувається злиття граматичних форм, наприклад: *σου το λέω* – *στο λέω*, *πες μου το* – *πέστο μου*.

На лексичному та лексико-семантичному рівні новогрецької мови можна відділити такі випадки мовної економії, відображені у словотворчих процесах: утворення аббревіатур або акронімів, що є різновидом скорочення слів (літерні (ініціальні) (М.Т.Π.Υ., Κ.Ο.Κ. - *Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας*, Η/Υ - *Ηλεκτρονικός Υπολογιστής*); звукові (Ο.Τ.Ε., Κ.Τ.Ε.Λ. - *Κοινό Ταμείο Εισπράξεων Λεωφορείων*); складові (ΠΟΛ.ΑΝ. - *ΠΟΛιτική Άνοιξη*, ΚΥ.ΣΥΜ. - *ΚΥβερνητικό ΣΥΜβούλιο*); мішані (ΠΑ.ΣΟ.Κ, ΠΡΟ-ΠΟ - *Υπουργείο ΠΡΟστασίας του Πολίτη*) [19]. Потреба в економії як мовних (слова, склади), так і позамовних засобів (час, простір), зручність спілкування стає причинами активного творення нових аббревіатур. У мовця виникає необхідність створити певне слово (марковане, наприклад, жаргонне), яке буде запам'ятовуватися на тлі загальноприйнятих та вже унормованих слів [7, с. 246–247].

Явище полісемії також належить до економічного поповнення лексичного складу новогрецької мови. Замість створення нового слова для номінації нового поняття мовець наділяє новими характеристиками вже існуюче, тому йдеться про функціонування неосемантизмів, що захищає мову від утворення надмірної кількості лексичних одиниць [27, с. 260]. Також характерним явищем для новогрецької мови є запозичення з англійської мови, але останнім часом лінгвісти намагаються підібрати еквівалент новогрецькою (*διεπαφή* - *interface*, *σύνδεσμος* - *link*, *πύλη* - *portal*, *πάροχος* - *provider*, *περιαγωγή* - *roaming*, *εικονικός*, - *η*, -*ο* - *virtual*, ін.). В новогрецькій мові існує достатньо велика кількість ЛО з компонентом "мережа-інтернет": *δικτυο-* (*δικτυοτηλεφωνία*, *δικτυοσύσκειψη*, та ін.), *κυβερνο-* (становить грецький відповідник основи словоскладання *cyber-*: *κυβερνοχώρος*), *τηλε-* (*τηλεοικονομία*), *ιστο-* (перекладений відповідник

англомовного запозичення web: ιστοσελίδα), e- (найбільш поширена за вживанням складова лексичних інновацій: e-ευκαιρία, e-αγορά, e-κοινωνία) [30, σ. 462–466]. Окрім утворення композитів, новогрецькій мові притаманні слова, утворені від δίκτυο за допомогою афіксів: δικτύωση, δικτυακός, διαδίκτυο, διαδικτυακός, διαδικτύωση [30, σ. 466–469].

Найпродуктивніша модель економічного дериваційного творення ЛО новогрецької мови відбувається за допомогою саме префіксоїдів (наприклад, αερο-, ανοσ-, βιο-, βιντεο-, γεω-, εθνο-(εθνικό), εμπоро-, ευρω-, ηλεκτρο-, ιστο-, μακρο-, μικρο-, μονο-, πανό-, οικο-, πολυ-, τρομο-, φιλ- та ін), що становить 68% від загальної кількості афіксальних словотворів. За допомогою суфіксоїдів утворюється 26% ЛО (-ποίηση, -σμός, -ποιώ, -λογία та ін.), за допомогою префіксів та суфіксів – 4% і 2% відповідно.

На синтаксичному рівні новогрецька мова вирізняється стандартизацією мови відповідно до функціонального стилю використання мови та вживанням стандартних конструкцій, еліптичних речень. Наприклад, Καλημέρα!

Για που;

Ωραία, πάμε!

Βρέχει.

Засобом економії мовних зусиль є використання символів, картинок, смайлів, відповідно зміни відбуваються на лексико-синтаксичному рівні мови.

Грецькі дослідники, окрім очевидних випадків активної ролі мовців у зміні лексики, вивчаючи семантичні метаболізми, останніми роками зазначають творчу та продуктивну роль грецької мови завдяки механізму міжпредметності, як головного інтелектуального важеля смислових змін, що відбуваються на засадах принципів економії. Цей термін позначає суб'єктивні прагматичні процеси, за допомогою яких оратори втручаються у зміст слів, які вони використовують у своїх повідомленнях, щоб змусити слухача сприймати не лише інформацію, яку вони передають, а й їхні переконання, індивідуальні та соціальні, а також почуття, які вони виражають.

Основні висновки:

1. Застосування принципів економії мовних зусиль відбиває внутрішню динаміку новогрецької мови, особливо її лексику. Це притягує новітні тенденції не тільки до процесу активного поповнення лексики грецької мови, а й розширення меж сполучуваності слів, актуалізації лексем, що перебували на периферії тощо.

2. Семантичне (або лексичне) словотворення є продуктивним способом лексикалізації та граматикалізації новогрецької мови, що служать також засобом посилення експресії лексики, розширення або звуження значення за рахунок утворюваних цим способом більш виразних лексичних одиниць – синонімів, антонімів, гіперонімів, гіпонімів та ін., що є проявом надання парадигматичних характеристик лексичним одиницям новогрецької мови.

3. Основні шляхи творення лексичних одиниць новогрецької мови – це:

- афіксальне словотворення (за допомогою афіксів та афіксоїдів), яке становить 56% від загальної кількості зафіксованих неологізмів;

- основоскладання (композити) або словоскладання (юкстапозити) (19%);

- творення абревіатур, усічених та скорочених форм (5%);
- вживання запозичень та інтернаціоналізмів здебільшого (20%) англійською мовою, рідше французькою.

4. Новотвори як результат внутрішньомовних процесів у новогрецькій мові мають більшу питому вагу, ніж нові запозичення. Вони є результатом різних способів семантичного або морфологічного словотворення. Таким чином, новогрецька мова, впроваджуючи перекладні кальки і надаючи їм перевагу, на відміну від запозиченої лексики, оновлює свій лексичний склад.

Відзначається застосування засобів мовної економії на всіх рівнях системи новогрецької мови, що підтверджує загальну тенденцію до універсалізації та спрощення мовної системи грецької мови. Найчастіше мовна економія виявляє себе у словотворенні лексичного складу новогрецької мови використанням скорочень, усічених форм та зрощень, що визначає **подальші перспективи дослідження** саме системи грецької мови у лексикологічному аспекті. Видається можливим та актуальним подальше вивчення конкретних шляхів творення лексичних одиниць (є потреба у більш детальному розгляді аналітичних способів творення лексичних одиниць, наприклад, артиклевого словотворення, які у порівнянні з синтетичними представлені не в великій кількості, але заслуговують на докладний аналіз), розробка концепцій виникнення неологізмів грецькими лінгвістами, обмежень, які вони прагнуть реалізувати, на вживання запозичень і творення грецьких відповідників запозиченій лексиці.

1.2 ТЕНДЕНЦІ НЕОЛОГІЗАЦІЇ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Мова, яка прагне активно відповідати викликам сучасності, вдається до лінгвістичних засобів, щоб надавати найменування новим поняттям або окреслювати нові значення вже існуючих понять, тобто до лексичних процесів, які дослідники визначають неологією. Феномен неології, який згадується ще з часів античності, є частиною загального явища мовних змін, зокрема на лексикологічному рівні мови, що підлягає впливу, який на неї здійснюють екстралінгвістичні фактори [13, с. 30]. Неологія займається описом та аналізом неологічних елементів, що вводяться в мову, і відповідно до механізмів утворення нових слів пропонує шляхи оновлення лексичного складу кожної мови. Іншими словами, неологія заповнює лексичні лакуни, існуючі в мові певний час, коли нові поняття та нові референтні об'єкти, що виникають із потреб та реалій суспільства, позбавлені семантичного маркування. Цим **проблемним питанням** присвячено дослідження вчених кінця ХХ – початку ХХІ ст. Отже, терміном неологія, відповідно, лінгвісти позначають процес, реалізацію лексичної формації, в той час як термін неологізм є результатом цього процесу, тобто продуктом, який утворюється завдяки цьому лексичному оновленню. Динамічні процеси лексичної номінації можуть породити нескінченну кількість неологізмів у мові, яку неможливо підрахувати в режимі реального часу навіть із використанням електронних інструментів. Треба підкреслити, що термін неологія, оскільки він походить від мовних змін, стосується всіх рівнів мовного аналізу, від фонології до синтаксису. Однак термін неологізм стосується виключно нових одиниць словникового складу, що виробляються носіями однієї мови і не пов'язаний з неологічними одиницями інших рівнів, наприклад, новою фонемою або новою синтаксичною конструкцією [27, с. 114–117].

Зазначеними особливостями неології як науки визначається **актуальність** вивчення причин виникнення неологізмів (оказіоналізмів, неосемантизмів та ін.), принципів їхнього застосування та тенденції неологізації новогрецької мови.

Розуміння проблем, пов'язаних із застосуванням неологізмів (оказіоналізмів, неосемантизмів та ін.) на прикладі дослідження новогрецької мови потребує **вирішення наукових та практичних завдань**:

- стрімкий розвиток мови потребує постійної систематизації та оновлення інформації стосовно розвитку неологічного вчення, тенденцій та видів неології;
- усвідомлене чи несвідоме залучення носія мови до процесів номінації через осмислення засобів лексичного оновлення системи мови та утворення мовленнєвих конструкцій під час змін у мові, особливо на стику декількох мовних систем (в нашому випадку однією з яких обов'язково є новогрецька мова) сприяє суб'єктивним творчим процесам на різних рівнях мови, наприклад, появі інновацій, неосемантизмів, заснованих на існуючих елементах, але на інших рівнях з новими елементами. Динаміка оновлення лексичних систем будь-якої мови вважалась дослідниками одним із основних чинників розвитку мовної системи. Тому лінгвісти завжди **приділяли особливу увагу вивченню цього питання**, а саме О. Есперсен, Ф. Сосюр, В. Гак, О. Потебня, Н. Клименко,

Є. Карпіловська та інші. Слід відзначити, що в кінці ХХ – початку ХХІ ст. інтерес до неологічних процесів зміцнюється, адже наразі існує достатня кількість теорій та інструментів, які автоматизують локалізацію лексичних інновацій у корпусах текстів та класифікують неологізми за видом творення, сферою вживання ті ін. Вирішенням цього аспекту проблеми опікуються грецькі дослідники А. Анастасіаді-Сімеоніді, М. Тріандафілідис, А. Хрістофіду, З. Гаврїліду, Х. Алексїаду, Г. Бамбїнійотис, А. Накас, Д. Томбаїдис, Д. Хїла-Маркопулу, Г. Ніколау та інші.

Новизна у вивченні цього проблемного питання полягає у тому, що у дослідженні зроблено спробу проаналізувати, систематизувати чинники, засоби, види неологізації новогрецької мови та оцінити сучасні тенденції неологічного вчення.

Грецькі лінгвісти, які вивчали явище неології, виділяють, кожний з власної дослідницької точки зору, різні типи неології, в результаті чого це явище залишається позбавленим систематичної категоризації. Тим не менш, варто зазначити, що основні відмінності в різних класифікаціях, які були запропоновані, полягають більше у назві кожного виду та порядку класифікації, не виявляючи при цьому суттєвих розбіжностей [23, с. 35–37].

Грецькими дослідниками дуже чіткою і стислою вважається та, що запропонована дослідницею А. Анастасіаді-Сімеоніді [13, с. 69–73], яка узагальнює основні типи неології таким чином: на першому рівні розділяють неологію на дві основні категорії: лінгвістичну та психологічну. Психологічна неологія вивчає неправильні мовні утворення, які були створені психічними розладами, зумовленими ураженням мозку, і виявляються в мовленні шизофреніків, невротиків або епілептиків. Саме психологія та нейролінгвістика досліджують такі види лексичної реалізації. До сфери дослідження лінгвістичної неології належать усі інші утворення, що не були створені перерахованими вище причинами. Тож, лінгвістична неологія поділяється на динамічну (продукуючу) та реалізовану неології. Динамічна (продукуюча) неологія охоплює неологізми, які ще не з'явилися у словнику, але є можливими (потенційними) лексичними конструкціями, якщо вони створені за правилами формування мови, в якій мають з'явитися. Після того, як потенційна лексична одиниця з'явиться в мові, вона перейде до категорії власне неологізму (реалізована неологія, яка стосується вже існуючих неологізмів мови, що широко використовуються мовною спільнотою незалежно від кількості застосувань (оказіоналізми, авторські неологізми, неосемантизми та ін). Реалізована неологія поділяється на експліцитну та імпліцитну [13, с. 137].

Експліцитна неологія пов'язана з усіма тими неологізмами, які створені потребою називати нові поняття, нові явища та предмети, що є наслідком людської діяльності. До цієї категорії включені всі технічні неологізми, які стосуються спеціальної (термінологічної) лексики.

Імпліцитна неологія включає широкий спектр загальних словникових неологізмів, що поділяється на естетичну, ігрову та кодовану неології [13, с. 43–44]. Естетичний неологізм пов'язаний з тим, що відповідає поетичній функції мови, і стосується лексичних утворень у контексті літературних творів.

Літературні (авторські) неологізми, як їх називають, застосовуються письменниками за допомоги особливої техніки використання, щоб висловити оригінальним способом поняття або ідеї, не обов'язково нові, але незвичні, які б викликали інтерес читача [13, с. 45]. Ці лексичні утворення походять від літературних тропів, насамперед метафори, які слугують специфічним виразним цілям, а тому їх присутність у мові зазвичай ефемерна. Ігрова неологія, прояви якої зустрічаються головним чином у мовленні дітей та молоді загалом, складається з неологізмів, не завжди всім зрозумілих, які в основному призначені для розваг [13, с. 47]. Ігрові неологізми часто зустрічаються в літературних творах, в яких дитячі письменники, прагнучи досягти успіху, створюють кумедні та незвичайні лексичні утворення імен героїв, предметів, локацій тощо. Нарешті, кодована неологія охоплює неологізми, які створюються в контексті кодованого (або прихованого) спілкування між членами соціальної чи професійної групи та впливають із потреб творця зробити ці лексичні новоутворення незрозумілими для неосвічених осіб певної мовної спільноти [13, с. 48]. Цей тип лексики відрізняється яскраво вираженою усною формою (використання елементів розмовного стилю мови), тоді як члени кожної групи диференціюються за соціальними критеріями (стать, вік, професія, освіта тощо). Деякі типові приклади мови з проявами кодованої неології – це мова грабіжників, наркоманів, гомосексуалістів, злочинців тощо, а також людей спеціальних професій, таких як будівельників, кравців, військових тощо. Щодо останніх трьох типів неології (естетичної(поетичної), ігрової та кодованої), варто зазначити, що саме тому, що неологізми, які відносяться до цих видів, безпосередньо пов'язані з особистістю їх творця, а також і з конкретними цілями, які вони повинні досягнути, описується багатьма вченими в міжнародній літературі як *оказіоналізми*, щоб протиставити їх загальноновживаним неологізмам, народженим розвитком науки та техніки, суспільства в цілому [13, с. 45–50]. Безперечно, спонтанний характер вищевказаних неологізмів зазвичай призводить до того, що вони мають обмежену тривалість існування. Однак, ніхто не може точно передбачити їхню долю, оскільки їхня подальша еволюція буде залежати від використання носіями мови, і, якщо застосування неологізмів буде колективним (масовим), існування неологізму буде довготривалим, що надасть йому підстави стати лексикографічно зафіксованим.

Таким чином, окрім найпоширенішого терміна неологізм, в дослідженнях грецьких лінгвістів знаходимо такі терміни, як 'неопластичне слово' (М. Тріандафілідис), 'щойно придуманий термін' (К. Валеондис, Е. Мандзарі), 'щойно придумане слово' (Г. Кацуда, А. Накас) [23, с. 182–185] та ін. В тлумачних словниках грецької мови можна відзначити таке загальне трактування неологізму – це нове слово або вираз, яке нещодавно було створене за допомогою вже існуючих елементів мови або шляхом запозичення з іншої мови, яке проходить стадії утворення, продукування, фактичної передачі іноземного слова до складу мови, яка його потребує, та його адаптацією до мови-господаря (наприклад, *ποδοβόλει, γιογκιλάντες, θανατοπραξία, διαστημοδρόμιο, νευροαναγέννηση, ομόλογα-σκουπίδια, πολυχρήστης, πράσινη θέρμανση, θεραπευτική αγκαλιά, επισυνάπτω* та ін.) [20].

Звичайно, запозичення нерозривно пов'язане з явищем зміни мови, що особливо очевидно в лексиці, і є важливим джерелом нових слів для запозиченої мови. Процес запозичення відбувається в тих випадках, коли мові не вистачає слова або сенсу, який він потребує, тому вона запозичує в іншій мові те, чого їй бракує. Запозичення з'являються з метою задовольняти потреби спілкування мовців, адже сьогодні немає жодної живої мови, яка б не мала у своєму словнику велику кількість запозичень. Безсумнівно, найпоширенішою мовою сьогодні в міжнародному спілкуванні є англійська. Незважаючи на те, що статус *lingua franca* більше 2000 років мали грецька та латинська мови, особливо в галузі культури, торгівлі та науки, сьогодні цю позицію посідає англійська мова. Саме вона пропонує найбагатший обсяг нової термінології, особливо в галузі техніки, науки, економіки, спорту та мистецтв, що робить її найціннішою мовою-донором великої кількості слів для багатьох мов, включаючи, звичайно, й грецьку. Її домінуюче положення пов'язане не з якоюсь лінгвістичною чи популяційною перевагою, а економічною та політичною, головним чином, гегемонією США та англосаксонського світу загалом. Отже, сьогодні запозичення можуть надходити головним чином з англійської мови до всіх інших мов світу, але ж вона сама не перестає запозичувати лексичний матеріал з інших мов (наприклад, навіть сьогодні вона продовжує вдаватися до запозичення слів або морфологічних елементів з давньогрецької та латинської мов для формування наукових термінів) [28, с. 88–93]. Крім англійської, турецька, італійська та французька також збагачували сучасну грецьку мову багатьма іноземними запозиченнями. Турецький та італійський вплив на грецьку мову природний через близькість народів та їх співіснування в Греції під час тривалої окупації. Що стосується французької та англійської мов, вплив, який вони здійснюють на грецьку мову, є причиною того духовного та культурного рівня, який вони несуть. Ось чому мода, мистецтво та технології рясніють зовнішніми запозиченнями (*widget*, *smartTV*, *brasieur*, *blochbuster* та ін.) Але неологізми пов'язані не лише із екстралінгвістичним світом повсякденного життя, але й з науковою діяльністю та науковою спільнотою. Так, окрім неологізмів загальної мови, великий відсоток нових слів є у спеціальних словниках наук, які через безперервну науково-технічну еволюцію, з новими відкриттями та винаходами, є одним з головних джерел неологізмів. Це так звані технічні або термінологічні новоутворення, які формуються вченими спеціальних сфер науки для ефективного спілкування один з одним, тож й вдаються до побудови нових термінів, оскільки найчастіше загальна мова не має відповідної (технічної) лексики для тлумачення нових понять. Отже, технічні (термінологічні) неологізми відокремлюються від неологізмів загального шару лексики завдяки їх особливим характеристикам [27, с. 92–94].

Дослідники [13, с. 27] запропонували розмежування неологізмів на дві категорії: 1) 'неологізм' (*neologism*) використовується для позначення будь-якого нового лексичного елемента, тоді як 2) 'неонім' (*neonym*) – нова лексична одиниця у межах спеціальної лексики, для позначення відповідного явища – терміни неологія та неонімія відповідно. Відмінності, які спостерігаються у двох мовних системах комунікації, загальній та специфічній, визначають

неоднорідність та різноманітність нових слів з точки зору їх утворення, мети, яку вони виконують, та процесу їх перекладу. Отже, дослідники розрізняють неологізми загального вокабуляру та спеціального з відповідними характеристиками. Відмінність двох типів неологізмів очевидна, і їх можна легко класифікувати як за формою, так і за значенням, яке вони несуть. Однак варто відзначити погляди Е. Ефтіміу та М. Кацогіанну [28, с. 65, 78] на категорію неонімів, що коли інноваційні термінологічні елементи вперше входять до спеціальної (термінологічної) мови через наукові тексти, під час процесу адаптації велика кількість лексичних інновацій із певних сфер появи та вживання (освіта, адміністрування, журналістика, реклама) потрапляє у щоденне спілкування, внаслідок чого ті неологізми, яким вдається ‘закріпитися’ в мові, також пов’язані з мовною діяльністю, відмінною від науково-технічної галузі знань. Їх повний зв’язок із загальною лексикою означатиме їх остаточну інтеграцію до загальної мови. Цей рух неологізмів від спеціальної до загальної мови обумовлений, зна думку А. Анастасіаді-Сімеоніді, явищем популяризації науки, що сьогодні все частіше спостерігається і що сприяє, серед іншого, збагаченню загальної лексики [13, с. 60]. Семантичний зміст цих технічно-термінологічних неологізмів, як зазначає дослідниця [13, с. 61–62], або залишається таким же, як, наприклад, з точки зору термінології автомобіля, кіно чи спорту (наприклад: *νοῦάρ, γκάζι, γκολ, σετ* та ін.), або змінюється, набуваючи нового значення, зазвичай метафоричного (наприклад: *προσγειώνομαι με το αεροπλάνο / προσγειώνομαι στην πραγματικότητα*) [19].

Незалежно від мовного середовища, в якому вони виникли, всі нові слова проходять через різні мовні та соціальні етапи до їх остаточної інтеграції в мовну систему, що здійснюється, згідно з твердженням А. Анастасіаді-Сімеоніді [13, с. 57, 74], шляхом їх переходу від індивідуального до колективного вживання.

Суттєвою ознакою сприйняття мовцями, закріплення в мові та поширення неологізмів є їх використання, яке визначається соціальними, психологічними, політичними, економічними та культурними чинниками, а також подальше проходження неологізмів через тенденції закріплення та лексикографічної фіксації, вивчаючи їх функціональність на практичному рівні, а з іншого боку пропонуючи нові формації з урахуванням правил словникового утворення сучасної грецької системи. Таким чином, сфери вживання неологізмів новогрецької мови: науково-технічна газуль, політичний дискурс та пов’язана з ним журналістика, рекламна індустрія. Для спостереження лексичних інновацій у лексикографічних джерелах грецької мови А. Хрістофіду [30, с. 462, 470] пропонує наступні словники: Великий грецький словник (1997) Тегопулоса і Фітракіса, Словник новітньої грецької мови (2012) Бамбінйотиса, Словник загальної сучасної грецької (1998) фонду Тріандафілідиса. Останніми роками до цих словників було додано Словник користувача сучасної грецької мови (Бюлетень) Афінської академії, який офіційно становить найбільший друкований лексичний скарб новогрецької мови. Насправді, як зазначається у передмові останнього словника [20, с. 11–15], зафіксовано велику кількість неологізмів, близько 5000, які до цього часу були відсутні в інших сучасних словниках, багато з яких є інтернаціоналізмами у формі перекладу, тоді як

вперше великий відсоток наукових термінів викладено поряд із загальною лексикою. Наприклад, деякі неологізми, з якими ми стикалися в нашому тексті і які вже включені до лексикону словника Афіньської академії, це: *άιφρον, τουίτ, γκουγκλάρω, οινοτουρισμός, εικονοδιάσκεψη* та ін.

Типологія неологізмів ґрунтується на судженнях, запропонованих А. Анастасіаді-Сімеоніді та К. Валеондис, Е. Мандзарі, але вона адаптована відповідно до неологічного матеріалу нашої статті [13, с. 77–87]. Погоджуємось з думкою, що неологічне творення відбувається двома способами: внутрішньо, з лексичними механізмами, пропонуваними самою мовою, і зовнішньо, із інтеграцією слів чи понять з інших мов. У внутрішньому процесі ми зробили висновок про двовимірне утворення нової лексеми [13, с. 76–78]: а) із застосуванням різних морфосинтаксичних механізмів мовної системи, б) із використанням існуючих мов формування. У першому випадку мова йде про нові слова, які раніше не існували в мові і були побудовані за допомогою наступних механізмів: 1) деривація: утворення нових слів шляхом додавання одного або декількох суфіксів (афіксів) до кореня чи слова (*δεξι-άκτιας*); 2) основа-та словоскладання (*ισλαμ-ο-φοβικός, εβδομάδα μόδας, οينو-θεραπεία*); 3) творення аббревіатур, усічених форм (*Input Output System – το Βασικό Σύστημα Εισόδου-Εξόδου της μητρικής – το ΒΣΕΕ*) [20]. У другому випадку творення неологізмів може відбуватися конверсія (*κινητό (επιθ.) – κινητό (ους.)*), метафора (*επισυνάπτω, συνομιλία*), ретронімія (*περιβαλλοντικός φόρος, κυματική ενέργεια*) [20].

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки:

Досліджуючи питання мовного розвитку та оновлення на лексичному рівні, ми дійшли таких висновків стосовно тенденцій неологізації новогрецької мови.

1. Під час оновлення лексичного складу новогрецької мови відбувається перегляд та переосмислення окремих існуючих вже понять та явищ.

2. Термінологізація / детермінологізація лексичних інновацій та міжтермінологічна міграція лексем новогрецької мови.

3. Творення лексичних одиниць новогрецької мови усіма можливими засобами (калькування, афіксація, слово- та основоскладання, творення аббревіатур, усічених форм, вживання адаптованих/неадаптованих запозичень, та інтернаціоналізмів, метафоричне перенесення значення та ін.).

За своєю природою неологія – це поле дослідження, яке характеризується постійним оновленням та збагаченням, оскільки воно взяло на себе зобов'язання контролювати мову відповідно до її еволюціонування. У Греції цей простір стосовно інших мов, таких як, наприклад, англійська чи французька, не отримав необхідної уваги та не має систематичного вивчення, що видно з відсутності у грецькій літературі спеціалізованих книг. Ще більш не повним є насправді поєднане вивчення неологізму з перекладознавством, оскільки міжкультурний діалог передбачає сприйняття неологізму однієї мовної системи мовцями іншої мовної ситеми, що визначає **подальші перспективи дослідження** саме системи грецької мови у лексикологічному та перекладознавчому аспектах.

1.3. НЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Темпи розвитку суспільства безпосередньо впливають на стан мови кожної країни та окремої соціальної групи. Динамічні зміни, що відбуваються у всіх сферах життя людини, відображаються в мові, інноваційних процесах на всіх рівнях мови, в інтеграції функціональних стилів [7, с. 173]. Виникнення великої кількості абстрактних явищ, понять, дій та процесів, зумовлених екстралінгвістичними чинниками та внутрішньомовними процесами, включає механізм інтелектуалізації мови, тобто введення в загальний мовний обіг відповідних неологізмів, неосемантизмів, іншомовних слів, термінів та інших лексичних одиниць з абстрактними якостями. Цей процес засвідчили члени Празького лінгвістичного гуртка на початку ХХ сторіччя (1929 р.) [7, с. 151]. Спостереження та вивчення шляхів інтелектуалізації мови зумовило появу великої кількості досліджень у цьому напрямку таких науковців, як Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, Л.І. Шевченко, Я.В. Януш та інших. На прикладі новогрецької мови це явище досліджувала Н.Ф. Клименко порівняно з українською мовою. Аналізуючи наукові праці грецьких дослідників стосовно вивчення процесів інтелектуалізації новогрецької мови, можна припустити, що цей феномен вони теж розглядають у розрізі неології. Статтю присвячено неологізації як засобу інтелектуалізації новогрецької мови, що обумовлює її актуальність для подальшого та всебічного аналізу процесів та закономірностей оновлення лексичного складу грецької мови.

Н.Ф. Клименко визначає такі прояви інтелектуалізації мови: збільшення кількості назв абстрактних дій, процесів, станів, термінування та детермінування лексики, посилення словотворчих процесів [6, с. 100].

Становить інтерес дослідження інноваційних процесів, що спричинюють інтелектуалізацію новогрецької мови. Предметом дослідження в такому разі постає процес оновлення лексичного складу новогрецької мови. Об'єктом виступають шляхи та способи інтелектуалізації грецької мови. Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає у спробі вивчення та висвітлення закономірностей мовних змін, що сприяють оновленню лексики і, як наслідок, її інтелектуалізації на матеріалі грецької мови. Фактичним матеріалом дослідження правлять корпуси неологізмів (бюлетені наукових термінів та неологізмів 1-11) [17–20]. Укладачі неологічних словників, корпусів неологізмів та науковці дослідницьких неологічних грецьких центрів, зокрема Центру дослідження наукової термінології та неологізмів Атенської академії, приділяють особливу увагу упорядкуванню наукових термінів різних галузей знання (астронавтики, медицини, економіки, хімії, ядерної енергетики, мовознавства та інших), іншомовних термінів, які, на думку науковців, підлягають заміщенню перекладеними грецькими відповідниками, наявними в обігу або утвореними за допомогою засобів грецького словотворення. Цю тенденцію, що визначає спосіб організації мовного матеріалу, упорядники визначають у передмові до кожного нового бюлетеню [17–20].

Новогрецькій мові останніх десятиріч ХХ ст. та початку ХХІ ст.

притаманна велика кількість неологізмів-запозичень, які в більшості випадків є інтернаціоналізмами, та неосемантизмів, що ілюструють абстрактні явища, поняття, ознаки та інше. Наприклад: неадаптовані лексичні інновації: *spram, gadget, roaming, hacking, networking, in*. [19]; відтворені грецькими літерами: *το κόνσεπτ, το πρότζεκτ, το κάστινγκ, το τσατ, το ντραфт, τρέντι, λάιτ, in*. [19]; призвичаєні до граматичної та фонологічної систем новогрецької мови: *το πουσάρισμα (η προώθηση), ο ακτιβισμός, μανιπ(ι)ουλάρω, τεστάρω* та інші [19].

Композити-назви абстрактних дій, запозичені з англійської мови, грецькі термінологи фіксують у словниках з перекладеним або перифразують відповідником новогрецькою мовою, який рекомендовано до вживання. Наприклад: *brainstorming* - *ο καταγισμός ιδεών*, *broadsheet (εφημερίδα)* - (*η εφημερίδα*) *μεγάλου σχήματος*, *mainstream* - *το κυρίαρχο ρεύμα*, *cyberbulling* - *δικτυοπαρενόχληση*, *spruware* - *το κατασκοπευτικό λογισμικό*, *chatroom* - *ο χώρος δικτυοσυνομιλίας* [19].

Фразові неологізми-запозичення, зазвичай з абстрактними ознаками, відтворюються новогрецькою мовою у формі композитів або фразових лексичних інновацій. Наприклад: *case study* - *η μελέτη περίπτωσης*, *environmental group* - *η περιβαλλοντική οργάνωση*, *exit poll* - *η μεταδημοσκοπήση*, *hot line* - *η γραμμή επειγόντων*, *promo tour* - *η περιοδεία προβολής*, *soft power* - *η ήπια ισχύς*, *internet banking* - *η δικτυοτραπεζική* [19].

Вивчаючи лексику, що її включено до бюлетенів Центру за окремими термінологічними реєстрами (з питань астронавтики, медицини, економіки, хімії, мікрофотографії, енергетики, ядерної енергетики, мовознавства тощо), можна засвідчити вагомий внесок упорядників до становлення грецького термінознавства та спроби донести до широкого кола мовців запозичену складну термінізовану лексику, наприклад *back drafting* - *η ανακυκλοφορία (αέρα)*, *availability* - *η διαθεσιμότητα*, *collector* - *ο (ηλιακός) συλλέκτης*, *green power* - *η καθαρή ενέργεια*, *global warming* - *η πλανητική υπερθέρμανση* та інші [20]. Внаслідок широкого використання лексичних одиниць мовцями у теперішньому часовому зрізі простежується втрата термінологічного навантаження деякими лексемами, тобто детермінування лексики. Наприклад, зафіксована в подвійному бюлетені Центру в тематичному реєстрі економічних термінів (який було опубліковано в 1990 році) лексема *το προϊόν* в значеннях: *Ακαθάριστο Ευχώριο Προϊόν, αύξηση κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, βιομηχανικά / μεταποιητικά προϊόντα, υποκατάστατα προϊόντα* та інші, зазнавши широкого вжитку в публіцистичних, економічних, суспільно-політичних текстах, вже не сприймається мовцями як термінізована лексема: *βασικά προϊόντα, προϊόντα διατροφής, καταναλωτικά προϊόντα, αγορές γεωργικών προϊόντων* та інші [17].

У сучасній новогрецькій мові збільшується кількість композитів, утворених за допомогою кількох (більше двох) основ, наприклад: *η αεροτοπογράφηση, το ευρωμονόδρομος, το ευρωχρεόγραφο, η οικοτρομοκρατία, η τηλεοπτικοποίηση, η τηλεψηφοφορία, η φωτοχαρτογράφηση, η φωτοχημειοθεραπεία* та інші [20].

Словотвірно активними виступають афікси: *ανα-, αντι-, απο-, δια-, δυσ-, εν-, εκ-, ενδο-, επι-, μετα-, παρα-, про-, συν-, υπερ-, υπο-, -αρω*, інші, наприклад,

αναπρογραμματίζω, η αντιγήρανση, η αποχρέωση, διαγαλαξιακός, η δυσорθογραφία, η εμβιομηχανική, ενδοεταιρικός, μετέφηβος, το προδάσος, η υπερζήτηση, η υφαλμύριση [19; 20]. Але найбільш численні групи неологізмів утворюють афіксоїдні компоненти: αερο-, ανοσ-, βιο-, βιντεο-, γεω-, δικτυο-, εθνο-(εθνικό-), εμπορο-, ευρω-, ηλεκτρο-, ηχο-, ιστο-, κυβερνο-, μακρο-, μικρο-, μονο-, νανό-, οικο-, πολυ-, τηλε-, τρομο-, φιλ-, -θεραπεία, -φοβία, -βωρος, інші, наприклад η ευρωανάπτυξη, μακροθρεπτικός, η μικροκλίμακα, η μονοθεραπεία, η παιγνιοθεραπεία ο φιλοευρωπαϊστής, ο τρομοπόλεμος, η τεχνοφοβία, κοστόβωρος та інші [19; 20]. Таку продуктивність можна пояснити появою великої кількості комбінованих понять та реалій, що потребують відображення різного ступеню їхніх ознак, мотивованої виразності, негативного забарвлення тощо. Таким чином, активуються механізми морфологічних, семантичних, синтаксичних змін, що посилюють словотвірні функції лексем. Так, афіксоїд *ανοσ-*, який утворено за допомогою префікса *α-* та основи *-νοσ-* на позначення певних характеристик та стану імунної системи людини, формує цілий ряд лексичних інновацій, наприклад η ανοσολογία, η ανοσοδιέγερση, ανοσοκατασταλτικός, το ανοσοκύτταρο, η ανοσοανεπάρκεια та інші [19; 20]. Стрімкий технологічний розвиток та широке використання нанотехнологій зумовлюють появу достатньої кількості неологізмів з афіксоїдним компонентом *νανο-*, наприклад η νανοδομή, η νανοεπιστήμη, ο νανοκινητήρας, ο νανοκόσμος, το νανοτρόφιμο, το νανοφάρμακο, νανοτεχνολογικός [19; 20].

Велика кількість неологізмів-комполітів утворена з афіксоїдним компонентом *-ποίηση*: η θεαματοποίηση, η ιδεολογικοποίηση, η προσφυγοποίηση, η τεχνικοποίηση, η φτωχοποίηση. Фіксуючи зазначені лексичні одиниці, укладачі корпусу наукових термінів та неологізмів (Δελτία 5-11) зазначають випадки зловживання у широкому використанні цього компонента [20, σ. 17], тому пропонують замінити його іншими афіксами: *-ευση, -ηση, -ιση, -ισμος, -υση, -υνη, -ωση*: η γαλακτοποίηση - η γαλάκτωση, η ισχυροποίηση - η ενίσχυση, η ειρηνοποίηση - η ειρήνευση, η εκβιομηχανοποίηση - η εκβιομηχάνιση, η απανθρωποίηση - η απανθρώπηση, η υλοποίηση - η πραγματοποίηση (з заміною кореневого компоненту), η ομαλοποίηση - η εξομάλυνση, η ηρωοποίηση - ο αφηρωισμός (з використанням префікса) [18, σ. 9–11]. Трапляються також випадки повної заміни лексеми: η αποθоруβοποίηση - η ηχοκαταστολή, η καρτελοποίηση - η αποδελτίωση [18].

Відображення впливу процесів глобалізації та, як наслідок, інтернетизації сучасного життя на посилення інноваційних перетворень лексики відбувається за допомогою тлумачення термінів та нових (на час введення в обіг) понять. Зазвичай пояснення, англійською або грецькою мовою відповідно, подається в тексті статті у дужках. Наприклад:

Την άποψη ότι όλοι οι τηλεπικοινωνικοί οργανισμοί θα πρέπει να προσφέρουν υπηρεσίες 'παραγγελίας ταινιών' (video on demand) εκφράζει σε πρόσφατη μελέτη της η εταιρεία Onum. (ΕΘΝΟΣ, 26-5-07)

Ο τηλεθεατής θα έχει καλύτερη εμπειρία μέσω των προγραμμάτων Ζωντανής Τηλεόρασης (Live TV) και Βίντεο Κατ'επιλογήν (Video on demand - VOD), που θα εκπέμπουν σε κανονικό υψηλής ευκρίνειας format. (ΤΟ ΒΗΜΑ Science, 12-3-06)

Τι είναι το Wi-Fi; Προέρχεται από τα αρχικά των λέξεων Wireless Fidelity

(*Ασύρματη Πιστότητα*). Πρόκειται ουσιαστικά για ένα σύνολο προδιαγραφών για τη μετάδοση δεδομένων σε ασύρματο διαδίκτυο. (ΤΑ ΝΕΑ, 14-12-07)

Продовжуючи тему інтернетизації, треба виокремити особливу групу лексичних інновацій відповідного семантичного навантаження. Окрім простих однокореневих термінів на позначення дій, процесів та ознак (*διεπαφή* - *interface*, *σύνδεσμος* - *link*, *πύλη* - *portal*, *πάροχος* - *provider*, *περιαγωγή* - *roaming*, *εικονικός*, *-η*, *-ο* - *virtual*, *in.*) існує достатньо велика кількість неологізмів з компонентом "мережа", "інтернет": *δίκτυο-* (*δικτυοτηλεφωνία*, *δικτυοσύσκεψη*, *δικτυομήνυμα*, *δικτυοεπιχείρηση*, *δικτυοκοινωνία*, *δικτυοσυνομιλία*, *δικτυοπαραβίαση* *та in.*), *κυβερνο-* (становить грецький відповідник основи словоскладання *cyber-*: *κυβερνοχώρος*, *κυβερνοέγκλημα*, *κυβερνοασφάλεια*), *τηλε-* (*τηλεοικονομία*, *τηλεψηφοφορία*), *ιστο-* (перекладений відповідник англомовного запозичення *web*: *ιστοσελίδα*, *ιστολογία*), *e-* (найбільш поширена за вживанням складова лексичних інновацій: *e-ευκαιρία*, *e-δήλωση*, *e-αγορά*, *e-κοινωνία*). А. Хрістофіду досліджує це явище та вказує на словотвірну спроможність префіксоїда *δίκτυο-*: *δικτυοεκπομπή*, *δικτυοπροστασία*, *δικτυοσυναλλαγές*, *δικτυοπαρενόχληση* [19, с. 462–466]. Окрім утворення композитів, новогрецькій мові притаманні слова, утворені від *δίκτυο* за допомогою афіксів: *δικτύωση*, *δικτυακός*, *διαδίκτυο*, *διαδικτυακός*, *διαδικτύωση* [19, с. 466–469].

Особливої уваги заслуговують новоутворення, зафіксовані у бюлетенях наукових термінів та неологізмів, що в англійській утворені телескопією, а в грецькій перекладено словосполученням, які є прямими кальками, наприклад *edutainment* - *εκπαιδευτική ψυχαγωγία* від (*edu*)*cation* - *εκπαίδευση* та *enter (tainment)* - *ψυχαγωγία*, *Euro-pol* - *Ευρωπαϊκή αστυνομία* від *euro* - *ευρω-* та (*Inter*)*pol*, *Eurostat* - *Ευρωπαϊκή στατιστική* від *euro* - *ευρω-* та (*stat*)*istics* - *στατιστική*, *askillity* - *δυνατότητα και δεξιότητα* від *a(bil)ity skill* [19]. Це явище дуже поширене у рекламних та публіцистичних (частіше в назвах статей) текстах, наприклад "Ασφα-λύσεις, Αίγαιον, Ασφαλιστική" *Ελευθεροτυπία* 6-4-2008, *Το Βήμα* 30-3-2008 від (*ασφα*)*λίσεις* та (*λύσεις*) [22, с. 440, 454–455].

Отже, у сучасній новогрецькій мові безперервно відбувається інтелектуалізація мови через оновлення її лексичного складу, запровадження нової абстрактної лексики, калькування і переклад запозичень.

1.4 КОРПУС ЛЕКСИЧНИХ АРХАЇЗМІВ ТА НЕОЛОГІЗМІВ ГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Словниковий склад будь-якої мови є рівнем мовної системи, який більше за інші рівні схильний до історичних змін. Для лінгвістичної науки важливим є дослідження та опис процесів, що визначають напрями розвитку сучасних лексичних систем. Розвиток словникового складу мови характеризують дві протилежні тенденції: 1) застаріння лексичних одиниць та їх значень і 2) оновлення словникового складу новими лексичними одиницями і значеннями. Ці два процеси привертають увагу багатьох дослідників. На прикладі грецької мови архаїзми та неологізми досліджують Н.Ф. Клименко [4, с. 344–353], А. Анастасіаді-Сімеоніди, А. Хрістофіду, Х. Алексіаду, М. Тріандафілідис, Г. Бамбінйотис, А. Накас, З. Гавріліду, Д. Томбаїдис та інші.

На думку М. Кочергана, зміни у лексичній системі зумовлюються позамовними та внутрішньомовними факторами [8, с. 225]. Позалінгвальні процеси спричиняють суспільні зміни, появу або зникнення предметів, явищ або понять.

Внутрішньолінгвальні зміни у лексиці зумовлені тенденціями до економії, уніфікації, системності мовних засобів тощо. [8, с. 225].

Дослідження процесів архаїзації та неологізування словникового складу грецької мови є важливим та необхідним, оскільки допомагає формувати фактичну базу для системного та всебічного аналізу мови, що підкреслює актуальність нашого дослідження. Дослідимо та сформулюємо проблеми, що пов'язані з вивченням архаїзмів та неологізмів грецької мови.

Джерелами фактичного матеріалу для дослідження окресленої проблеми стали грецькі періодичні видання: грецькі газети та журнали *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, *ΕΘΝΟΣ*, *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ*, *ΓΥΝΑΙΚΑ* та інші у хронологічному розрізі 90-х років ХХ ст. та 10-х років ХХІ ст.

Паралельне дослідження процесів архаїзації і неологізування окреслює певне коло проблем, з якими стикаються дослідники [26, с. 67–75]:

- аналіз факторів появи нової лексики та зникнення або змінення застарілої відповідно до потреб суспільства, надання їй відповідного статусу;
- формування принципів ставлення суспільства до «нових» та «застарілих» лексичних одиниць, тобто прийняття мовцями одних та відмова від використання інших в різних сферах вживання;
- вивчення словотвірного потенціалу, лексичних та синтаксичних особливостей архаїзмів та неологізмів;
- лексикографічне фіксування результатів змін у словниковому складі грецької мови.

Зрозуміло, що архаїзація мовних одиниць викликана низкою соціально-мовних причин, які є майже універсальними для всіх мовних систем. На нашу думку, до них належать: 1) втрата реалій і пов'язаних з ними процесів і дій; 2) зміни суспільних і соціальних потреб та відносин, можлива їхня перебудова [9, с. 196].

За нашими спостереженнями, найбільш схильними до архаїзації є лексичні

одиниці таких основних тематичних груп: 1) знаряддя праці та механізми, відповідні дії (наприклад, *βέλος, σίδηρος, κώδων, γεωργέω* та ін.); 2) засоби пересування та їх частини, пов'язані з ними дії (наприклад, *διάγω, ίππος, ιστίον* та ін.); 3) одяг, взуття і тканини (наприклад, *εσθής, μάτιον, υπόδημα* та ін.); 4) предмети побуту (наприклад, *κατόπτρον, κλείς, λύχνος* та ін.); 5) споруди та їх частини (наприклад, *δεσμωτήριο, διδασκαλείον, εμπόριον* та ін.); 6) продукти харчування, страви, пов'язані з ними дії (наприклад, *ιχθύς, οπτάω, ύδωρ* та ін.); 7) абстрактні поняття та дії (наприклад, *ενθύμημα, εορτή, εσθλός, μισέω, παρρησία* та ін.).

Кваліфікація лексичної одиниці як архаїзму безпосередньо залежить від її сприйняття самим носієм мови та суспільством у цілому. Власне архаїзмами можна вважати лексичні одиниці, що повністю вийшли з ужитку і лише іноді вживаються у публіцистичних статтях, а також слова і стійкі сполучення, що вийшли з живого вживання, але ще залишаються в окремих стилістичних жанрах, а саме - в наукових, законодавчих, економічних, технічних текстах, у мові ділових паперів, наприклад: *εκ πρώτης όψεως, δια της βίας, εν πάση περιπτώσει, εις υγείαν, εν ισχύι, κατ'εξοχήν, προ των πυλών, προς δυσμάς, υπό αίρεσιν, μετά φανών και λαμπάδων* [28, с. 88–95]. Окрему групу становлять авторські архаїзми, які зазвичай вказують на приналежність цих лексичних одиниць до певного діалекту, що робить цікавим вивчення цього питання.

Щодо словотвірного потенціалу архаїзмів результати дослідженого нами фактичного матеріалу дозволяють стверджувати, що схильність до дериваційних процесів не є притаманною «застарілій» лексиці, і цей факт ще раз вказує на відсутність певних характеристик окремої лексичної одиниці з активного словникового складу. Відсутність здатності створювати дериваційний ряд вказує на втрату статусу «активного вживання» лексеми, тому такі лексичні одиниці доречніше розглядати як перехідну зону між активним і пасивним шарами лексичної системи мови.

У публіцистичних текстах виявлено тенденцію до навмисної архаїзації мови, наприклад:

- на фонологічному рівні - вживання таких комбінацій приголосних, як *-κτ-, -πτ-, -φθ-, -χθ-, -σθ-, -νδ-, -φσ- (-υσ-), -νθ-* замість *-χτ-, -φτ-, -φτ-, -χτ-, -στ-, -ντ-, -ψ-, -θ-* (*δένδρο, φυλακτό, αγόρευσα, σκέφθηκα* та ін.) [28, с. 88–89];
- на граматичному рівні - вживання або, крім того, створення та вживання, апаремфату давньогрецької мови окремих дієслів: *το νοείν, το σκέπτεσθαι, το πράττειν, το άρχειν, το ζην, το εν ζην* та ін.; вживання архаїзованих дієслівних форм, зокрема, форм минулого незавершеного часу (*παρατατικός*) *αρνείτο, έγκειτο* та ін.; вживання дієслів на *-λαμβάνω, -ίσταμαι, -τίθεμαι* та ін. та похідних від них дієслівних форм, іменників та прикметників [28, с. 89–97];
- на лексичному рівні - вживання архаїзованих лексичних одиниць: *κορμός, ύαλος, δάδα, βίος, ομιλία, διώκω, μηνύω, χρεωστό* та ін. [28, с. 92–95];
- на синтаксичному рівні - вживання архаїчних конструкцій із поширеним використанням родового відмінка: *διαφεύγω της σύλληψης* замість *διαφεύγω τη σύλληψη, πλην του προέδρου, εκτός θέματος, άνω των σαράντα, άνευ αποδοχών, λόγω πένθους, αφενός - αφετέρου, περί αυτού πρόκειται* та ін. [28, с. 62–

Протилежним до процесу архаїзації словникового складу мови є її оновлення за допомогою використання лексичних інновацій, новоутворень, неосемантизмів.

Результатом неологізування мови є створення неологізму, який залежно від комунікативного наміру, ситуації використання носієм певного соціолекта впродовж якогось хронологічного відрізка оформлюється в самостійну лексичну одиницю з характеристиками, що можуть дещо змінюватись згідно з контекстом та навіть набувати інших відтінків значення. Основними джерелами появи лексичних інновацій у сучасній грецькій мові є редаговані, а саме - публіцистичні статті, рекламна продукція, технічні інструкції, наукові статті, деякі нормативні документи та ті джерела, що не є редагованими, тому що презентують «живу» мову, тобто телевізійні та радіопрोगрами, грецькі форуми, соціальні мережі, сучасний кінематограф тощо. Заслугує на окрему увагу шар неологізмів, що їх утворюють та використовують письменники в літературних творах для виразності. Такі лексичні інновації є авторськими, адже їх не вживає широкий загальномовців, що негативно впливає на їх перебування у статусі «нових» слів.

Треба зазначити ще один фактор, що характеризує їхню лексичну продуктивність і тривалість використання. Йдеться про здатність утворювати словотвірний ряд, якої немає, як уже зазначалося, у архаїзмів. Лексичні інновації продукують похідні слова зазвичай за допомогою афіксів та афіксоїдів, наприклад: *το φείσμπουκ* - *ο φείσμπουκάτος*, *το ενδοσυνέδρειο* - *ενδοσυνεδριακός*, *ο χάκερας* - *χακεύω*, *γουργάρω*, *κλικάρω*, *μπλογκάρω*, *λινκάρω*, *τηλεδημοκρατία* [9].

Підкреслимо, що кожна окрема лексична інновація залежить від потреб суспільства, сфери виникнення, адаптування та використання. Вона набуває або втрачає певні характеристики, поширюється або може зникнути за дуже короткий період.

Щодо лексикографічного фіксування архаїзмів та неологізмів, то перші реєструють у словниках, якими широко користуються носії мови та іноземці (наприклад, в *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Г. Мπαμπινιώτη, 2008), *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (М. Τριανταφυλλίδη, 1998) та *Μείζον Ελληνικό Λεξικό* (Τεγόπουλου-Φυτράκη, 1997)). Словникова дефініція супроводжується спеціальними позначками (наприклад, *λογ.*, *αρχ.*). Позначка «неологізм» здебільшого відсутня в зазначених лексикографічних джерелах, хоча корпус нових слів, включно із запозиченнями, постійно оновлюється. Прикладом може бути корпус наукової термінології та неологізмів Атенської Академії *Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών*, останній том якого вийшов у 2013 році. Архаїзми, як було виявлено, фіксуються в лексичних корпусах лише у випадках, коли презентують лексику окремої місцевості Греції, наприклад, *Οι Αρχαϊσμοί του Γλωσσικού Ιδιώματος της Ίμβρου*, *Οι Αρχαϊσμοί του γλωσσικού ιδιώματος της Σιάτιστας* та ін.

Отже, процеси архаїзації і неологізування, будучи протилежними за своїм характером і окремими сферами вживання, співіснують в межах одного синхронного зрізу. Відіграючи важливу роль в організації лексичної системи,

підтримуючи її статику й динаміку розвитку, вони мають значну питому вагу у словниковому складі та сприяють його оновленню.

1.5 КОРПУС НЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Явище неології є характерним майже для кожного етапу історико-лінгвістичного розвитку суспільства, проте науково-технічний прогрес зумовлює появу значної кількості лексичних інновацій, що потребує формування корпусу неологізмів кожної існуючої мови, системного, всебічного та постійного оновлення корпусу інновацій, дослідження особливостей їх утворення та функціонування. Останніми роками під час аналізу процесів неологізації мов, що досліджуються окремо або у порівняльному аспекті, головний акцент робиться на функціонально-прагматичних характеристиках нових слів і значень, на врахуванні соціологічних чинників у процесі їх виникнення. Таким чином, актуальним постає питання, як потрібно організувати збір матеріалу та формувати корпус нових слів для того, щоб реєстр нових слів був легким у використанні та відповідав би потребам сучасного суспільства. Отже, потрібно визначити критерії та методики формування корпусу неологізмів сучасної новогрецької мови.

Проблеми виникнення та вживання лексичних інновацій цікавлять багатьох лінгвістів. На прикладі новогрецької мови вони розглядаються в статтях та окремих працях українських та зарубіжних дослідників: Н.Ф. Клименко, А. Анастасіаді-Сімеоніди, А. Христофіді, Х. Алексіаду, Г. Ніколау та ін.

Зрозуміло, що аналізуючи особливості неологізмів та формуючи корпуси лексичних інновацій, новоутворень, неосемантизмів, потрібно враховувати саму сутність поняття неологізму. Нові лексичні одиниці створюються в процесі мови унаслідок певного комунікативного наміру, який у більшості випадків заздалегідь не має на меті розширення або оновлення лексики [10, с. 264]. Крім того, окрема лексична інновація по-різному може реалізовуватися в однотипних ситуаціях представниками різних соціальних шарів суспільства. В результаті вживання певного слова, у нашому випадку - нового, в нетиповій для нього ситуації або контексті носіями іншого соціолекта воно може набути нового або навіть іншого відтінку значення, який потім оформляється в окремий лексико-семантичний варіант слова [10, с. 263].

Формуючи корпус неологізмів, треба орієнтуватись також на коло проблем, які вирішує неологія. Погоджуючись з думкою Л.П. Попко, окреслюємо такі проблеми [10, с. 265]:

- 1) виокремлення засобів виявлення нових слів і значень;
- 2) аналіз чинників їх появи у співвіднесенні з потребами суспільства;
- 3) формування принципів відношення до них (їх прийняття мовцями чи, навпаки, відмова від їх вживання) в різних соціальних, професійних, вікових та інших групах;
- 4) вивчення моделей їх створення та обмежень на їх вживання;
- 5) лексикографічна обробка з позначенням прагматичних обмежень на вживання в різних ситуаціях спілкування з врахуванням соціальної диференціації мови.

Щодо принципів надання лексичній одиниці статусу "нова", вони важливі при організації корпусу неологізмів новогрецької мови. На думку грецьких

дослідників, необхідно дотримуватися чотирьох основних напрямів або критеріїв добору [19, с. 14].

По-перше, дослідження з метою виявлення "нових" слів відбувається в рамках їх вживання у грецьких періодичних виданнях: грецькі газети та журнали *ΤΟ ΒΗΜΑ*, *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, *ΕΘΝΟΣ*, *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ*, *ΓΥΝΑΙΚΑ* та інші. Дослідники вважають, що в цьому стилістичному жанрі вживаються новостворені лексичні одиниці, використовувані широким колом мовців [19, с. 12]. Досить цікавий шар неологізмів встановлюється під час аналізу статей on-line грецьких сленгових словників новогрецькою мовою та мови, якою користуються носії грецької мови, спілкуючись на грецьких форумах [19, с. 14]. Але треба ураховувати той факт, що друковані джерела є редагованими, а матеріал, презентований на грецьких форумах та online грецьких сленгових словниках, не може бути редагованим, оскільки є продуктом живого спілкування.

Другий напрям роботи включає роз'яснення та переклад лексичної одиниці, що вимагає визначення контексту, необхідного для перекладу та розуміння певної одиниці [19, с. 14].

Третій напрям дослідження стосується визначення кількості посилань, які видають пошукові Інтернет-системи на внесення певного слова до пошукового запиту. Для об'єктивних висновків потрібно встановити граничну кількість посилань (наприклад, 60) для того, щоб надати одиниці статусу новизни або усунути її з фактичного матеріалу дослідження. Також треба враховувати якісні показники посилань та специфіку лексики. Крім того, різниця в кількості інтернет-посилань та кількості вживань у періодиці може бути досить значною. Наприклад, неологізм *βιοτοζίνη* у пошуковій системі Google надає приблизно 1200 посилань, але в періодичних виданнях зустрічається лише 3 рази [19, с. 14].

Четвертий напрям грає вирішальну роль у присвоєнні статусу "неологізму" певній лексичній одиниці. Цьому сприяє їх відсутність у словниках *Μείζον Ελληνικό Λεξικό* (Τεγόπουλου- Φυτράκη, 1997), *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (Μ. Τριανταφυλλίδη, 1998).

Щодо ставлення мовців до вживання "нової лексики" треба зазначити, що останнім часом на форумах жваво обговорюють, наскільки доцільним або шкідливим є використання того або іншого неологізму. Спектр формування та вживання оказіональних утворень, які так і не потрапляють до корпусу неологізмів, тому що не застосовуються широким колом мовців, варіюється від утворення простих лексичних одиниць, що використовуються в емоційних зворотах, іронічному або образливому контексті (наприклад, *παραχόλιγουντ, τηλεκουραφεζάλα*), до складних лексичних одиниць, які зазвичай одноразово використовують редактори в назвах статей періодичних видань та телевізійних програм (наприклад, *άμυνα- μπετόν, Ελληνοφρένεια*) [19, с. 425].

Певний період вживання неологізму є важливим фактором добору лексичних інновацій тому, що впливає на збереження "новизни" або її втрати, наприклад, *βιομηχανοποίηση, κλωνοποίηση, αποκεντροποίηση, χριστιανοποίηση* дослідники відносили до неологізмів у вісімдесятих - дев'яностих роках, тому вважаємо доцільно вказувати в реєстрах неологізмів рік появи та рік втрати цього

статусу [19, σ. 16].

Лексикографічне опрацювання неологізмів на сучасному етапі розвитку лінгвістики включає наявність у словниковій дефініції системи позначок про прагматичну ситуацію та прагматичні компоненти нового слова (наприклад, *μτφ.*, *λογ.*, *λαϊκот*). Тому в словниках широкого кола користування, наприклад, в *Μείζον Ελληνικό Λεξικό* (Τεγόπουλου-Φυτράκη, 1997), *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (Μ. Τρυανταφυλλίδη, 1998) та *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Γ. Μπαμπινιώτη, 2008) окрім прямого та переносного значень, певної галузі вживання потрібно було б вказувати частотність використання слова, всебічний спектр конкретних стилістичних жанрів тексту, в якому вживається лексична інновація (професійний, науковий, юридичний реєстр, інструкція та ін.). Очевидною є необхідність додаткової системи позначок у словниках для іноземців, а також у словниках нових слів і значень, які викликають труднощі при перекладі.

Аналізуючи чинники появи неологізмів у співвіднесенні з потребами суспільства, треба визначити сфери найчастішого вживання лексичних інновацій. Н.Ф. Клименко [4, с. 344–352.] та А. Анастасіаді-Сімеоніді окреслюють такі [15, σ. 419–438]: мода, естетика (реклама засобів догляду за обличчям та тілом, засобів гігієни), комп'ютерні технології, технічна галузь (транспортні засоби пересування), галузь науки, надання розважальних послуг (враховуючи книги сучасних авторів, радіо та телебачення, кінематограф, музичні твори та інші напрями творчої діяльності людини), суспільство (враховуючи спосіб життя мовців, стосунки між ними, їх спілкування в соціальних мережах та на форумах, політичний та економічний стан країни), спортивна галузь та засоби масової інформації.

Лексикографічне опрацювання неологізмів потребує фіксування в словниках словотвірного ряду лексичних інновацій, тому наводимо моделі творення неологізмів, серед яких словотвір за допомогою:

1) основоскладання або словоскладання (40%), наприклад, *τρισβάρβαρος*, *ψιλοκαριέρα*, *τηλεσκοπίδια*, *νανοσυσκευή*; в окремих випадках з використанням дефісу: *φίρμα-τηλεστάρ*, *κέφυλος-κτίριο*, *τηλε-δημοκρατία* [19, σ. 432–433];

2) суфіксів (25%): -ερί, -ιτσα, -ουλα, -ακης, - (іменники), - ικος, -ακος, -ιακος (прикметники), -αρω, -ωνω (дієслова) та ін. Наприклад, *κλουυνερί*, *μαρτακίτσα*, *θατσεरिकός*, *λογοπαιγνιακός*, *ατακάρω*, *παραθυρώνω*, *λινκάρω*. Існують випадки, коли неологічною одиницею можна вважати не слово, а фактично його оформлення за допомогою постфікса, наприклад, -ε, тому звичайно вважається неологізмом новостворюване за допомогою цього постфікса слово, наприклад, *βρικολακέ* [19, σ. 432–433];

3) префіксів та префіксоїдів (7,3 %): *αντι-*, *υπερ-*, *ενδο-* та ін. Наприклад, *υπερεξειδευμένος*, *ενδοσυζητητής*, *αντικαλλιτέχνη*, *υπερκράτος* [19, σ. 432–433];

4) утворювання фразових одиниць, наприклад, *κάμερα κλειστού κυκλώματος*, *πληρωμή με διαμεσολάβηση*, *χώρος δικτυοσυνομιλίας* [19, σ. 309, 433];

5) створення аббревіатур, наприклад *Κ.Ο.Κ.* - *Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας*, *Μ.Μ.Ε.* - *Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης* та ін.;

б) вживання запозичень у більшості випадків (27%) англійською мовою: *jam session, industrial* (музика), *podcast, USB* (новітні технології), *web banking, product placement, phishing* (економіка) та ін.; але зустрічаються запозичення, зафіксовані грецькою абеткою: *αγοραπωλησία τίτλων ή συναλλάγματος* (trading), *ακάλυπτη πώληση* (short selling) та ін. [19, с. 432–433].

Варто зазначити, що завдяки саме прагматичному аспекту виникнення, адаптування та використання лексичних інновацій, неологізми набувають або втрачають певні характеристики, поширюються завдяки швидкому інформаційному обігу та можуть зникнути за дуже короткий період, не повністю відповідаючи потребам суспільства.

Отже, формуючи корпус неологізмів, треба враховувати кількісний та якісний фактори вживання лексичних інновацій, тобто вживання неологізмів у друкованих джерелах, аналіз інтернет-посилань, всебічне лексикографічне фіксування із зазначенням роз'яснення, словотвірного ряду, мовно-стилістичного жанру та хронології використання неологізмів, що визначає перспективу та розширення напрямів нашого подальшого дослідження.

1.6 НЕОЛОГІЗМИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ

Сучасний етап розвитку інформаційно-освітнього середовища, електронних способів спілкування та інформування, посилення значення аудіовізуальної інформації електронних ЗМІ в комп'ютерних системах визначають необхідність вивчення лінгвістичних змін, зумовлених діяльністю сучасної людини. Закономірною є поява значної кількості праць, у яких вивчаються різні аспекти мови в Інтернеті. Новогрецькій мові Інтернету присвячено роботи таких дослідників, як А. Анастасіаді-Сімеоніді, Г. Бамбінїотиса, Е. Кріараса, Д. Томбаїдиса, А. Галдадаса, І. Варвицьотиса та інших авторів.

На думку Л.П. Попко, мова кожної окремої соціальної групи, зокрема комп'ютерних техніків та програмістів має свої особливості, тому що містить певні прошарки тільки їй властивої лексики, однак, моделюючи світ у своїй свідомості, кожна людина черпає знання з ментально-лінгвального комплексу всього народу, засвоює загальнонаціональну мову, а потім видозмінює свою індивідуальну картину світу відповідно до реалій свого соціального буття [10, с. 245–246].

Лексика Інтернет-мережі постійно змінюється, тому що це природна реакція на світ, що змінюється, на появу величезної кількості нових реалій, що вимагають своєї вербалізації і тим самим залучення до мовної картини світу. Таким чином, поява запозичень, новоутворень, неосемантизмів та неологізмів робить мову дійсно "живою". Тому проблема дослідження неологізмів залишається актуальною та потребує постійного спостереження, вивчення і вдосконалення. Отож, дослідимо особливості лексичних інновацій новогрецької мови в Інтернет-мережі.

Інтернет – це глобальна інформаційна мережа, яка об'єднує велику кількість регіональних мереж та має на меті обмін даними і доступ до інформаційних та технологічних ресурсів. Формування комп'ютерного жаргону мережі як особливої мовної системи було зумовлено потребою обслуговувати професіоналів у сфері інформаційних технологій. Для того, щоб зрозуміти, яким чином формується ця система, треба зазначити ті сфери послуг, якими користується сучасна людина. Інтернет забезпечує доступ до таких інформаційних технологій, як: електронна пошта, універсальна система доступу до гіпертекстової інформації на Web-серверах у системі World Wide Web, система передачі текстових та програмних файлів, система підтримки груп новин UseNet newsgroups та організації телеконференцій, спілкування у соціальних мережах та обмін інформацією на Інтернет-форумах тощо.

Комп'ютерна мова та мова Інтернету характеризуються високою швидкістю оновлення лексичного складу, але користувачі вживають лише незначну кількість одиниць комп'ютерного сленгу, хоча існує багато словників комп'ютерної лексики, зрозумілої універсальної англійської мови, тому що саме вона переважно обслуговує усебічні потреби Інтернет-мережі та Інтернет-ресурсів.

У випадку з новогрецькою мовою окремі словники комп'ютерної

термінології, що складаються приблизно на 33% із запозичень (наприклад, *cookie, cache, modem, jpeg, tags*), на 40% - неологізмів (наприклад, *εκτυπωτής, φυλλομετρητής, ιστοσελίδα, κυβερνοχώρος, διακομιστής*) та на 23% - неосемантизмів (наприклад, *πύλη, ταχυδρομείο, δίκτυο*), існують в мережі в on-line режимі та зазвичай охоплюють специфічну лексику лише технічного комп'ютерного дискурсу [16, с. 48–51]. Мова Інтернет-мережі є багатошаровою, оскільки обслуговує широкий спектр діяльності та інтересів сучасної людини. Тому доцільним вважаємо дослідження неологізмів відповідно до сфери послуг, що пропонує Інтернет-мережа.

Надання послуг електронної пошти, універсальної системи доступу до гіпертекстової інформації на Web-серверах у системі WWW, а також системи передачі текстових та програмних файлів вимагає від користувача обізнаності з комп'ютерними неологізмами-термінами, що є дійсно зрозумілими лише вузькому колу споживачів. Серед комп'ютерного нового "сленгу" можна виділити такі типи неологізмів:

- Неосемантизми [7, с. 12], або семантичні неологізми, коли в мережі Інтернет використовується раніше відоме слово з новим значенням, наприклад, *ο Παγκόσμιος Πληροφοριακός Ιστός* або *το Παγκόσμιο Πληροφοριακό Δίκτυο, η πρόσβαση, η σύνδεση, το ταχυδρομείο, η πύλη, το ποντίκι* та ін. [16].

- Запозичення, що позначають нові поняття та реалії в мережі Інтернет. Треба зазначити, що можуть вживатися ці слова у кількох формах: як неадаптована латинська назва (*το Internet, το computer, το chat*), неадаптована грецька назва (*το Ίντερνετ, το κομπιούτερ, το τσατ*), або адаптована грецька назва (*το Διαδίκτυο, ο υπολογιστής, η τηλεδιάσκεψη*) [16]. Таким чином, в Інтернет-виданнях можна зустріти один із варіантів таких неологізмів, як:

e-mail - *το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο,*
spam - *το σπαμ,*
chat - *το τσατ,*
router - *ο δρομολογητής,*
server - *ο εξυπηρετητής,*
browser - *ο φυλλομετρητής,*
cyberspace - *ο κυβερνοχώρος,*
hypertext - *το υπερκείμενο,*
provider - *ο παροχέας* або *ο προμηθευτής,*
network - *το Δίκτυο* [16].

Система підтримки груп новин UseNet newsgroups та організації телеконференцій, публіцистичні веб-видання постачають в Інтернет-мову науково-технічні (*ο ταχυμεταφορέας, η ρευματοκλοπή, η πλοήγηση, ο ιχνηθέτης, η δικτύωση, η κλώνωση, η κλωνοποίηση, ο διατροφολόγος, ο βιοτεχνόλογος*), економічні (*το προμέτοχο, η τηλεδημοπρασία, η κυβερναγορά, ο κυβερνοεπιχειρηματίας, το ευρωχρηματιστήριο, το ευρωεπιτόκιο, η αντι-υποτίμηση*), суспільно-політичні (*ο αντευρωπαϊσμός, η αποκεντροποίηση*), побутові (*το λίφτιν, το πάρκιγκ, η ενδοδιαφορά ρετουσάρω, τεστάρω, τσεκάп, παναγιότητα*) та інші неадаптовані та адаптовані неологізми [14, с. 92–96].

Треба зазначити, що Інтернет-неологізми утворюються за допомогою

формування словосполучень, наприклад, *το ηλεκτρονικό έγκλημα, η ηλεκτρονική δήλωση, η υποκοσμική λογοτεχνία, η χρηματοδοτική μίσθωση, οι φάκοι επαφής, το κοινής χρήσης λογισμικό* та ін. [20].

Спілкування у соціальних мережах та обмін інформацією на Інтернет-форумах формує такий шар лексики, що оновлюється частіше за всі зазначені. Саме в цих текстах спостерігається тенденція, що отримала назву "мовної економії" (О. Есперсен) або "закона економії мовних зусиль" (А. Мартіне). Л.П. Попко вважає, що процеси, що відбуваються в лексичній системі мови і спрямовані на поліпшення мовної техніки, зрештою опосередковані зовнішніми стимулами, зокрема, актуалізацією якихось суспільних явищ. Остання обставина, на думку дослідниці, приводить в дію мовний механізм, який спонукає дати вже відомому поняттю зручне для даного стану мовної системи позначення, що відповідає тим чи іншим тенденціям в її сучасному розвитку [10, с. 247–248]: *Google - γουγλάρω, το κλικ (click) - κλικάρω, το μπλογκ (blog) - μπλογκάρω, το λινк (link) - λινκάρω, οχάκερ - οχάκερας-χακεύω* [14, с. 75–79]. Як бачимо, саме в цій сфері відбуваються активні словотворчі процеси, наприклад, утворення дієслів від іменників, зазвичай, запозичень, або від аббревіаційних форм. Крім того, людина, яка часто користується Інтернет-послугами є *ιντερνετάκιας*, її дії описуються дієсловом *ιντερνετιάζομαι*, що є похідними словами від англ. *Internet*.

Раціональне використання мови дослідники мов пов'язують із застосуванням такого мовного явища, як аббревіація [10, с. 248]. Усічення слова відбувається зазвичай у мові-донорі, аббревіатура стає запозиченням, розшифровується в мові-реципієнті, після чого повторно утворюється аббревіатура. Це явище звичайне для мови Інтернет-мережі та доведене до автоматизму:

ADN - Advanced Digital Network - το Προηγμένο ψηφιακό δίκτυο - το ПΨΔ, BIOS - Basic Input Output System - το Βασικό Σύστημα Εισόδου- Εξόδου της μητρικής - το ΒΣΕΕ [20].

Інколи греки користуються усіченими формами запозичених слів: наприклад, від *Wikipedia* вони залишили *η Βίκυ* та надали цій лексичній одиниці граматичну ознаку жіночого роду - від жіночого роду слова *η εγκυκλοπαίδεια*, що викликає час від часу певні гумористичні коментарі з боку користувачів Інтернету. У той час пошукова система *Google* має аналог чоловічого роду *ο Γούγλης*, напевно від чоловічого роду слова *ο οργανισμός Google Inc*.

Що стосується спілкування в соціальних мережах, у Греції найбільш розповсюдженими є фейсбук та твіттер. Звісно, цей факт було відображено на мові користувачів: з'явилося ціле словотвірне гніздо від *facebook*: *το φείσμπουκ, ο φείσμπουκάτος, η φείσμπουκλού, φείσμπουκάρω, το ΦουΜΠού* [20].

Характерною рисою процесу інтернетизації мови є емоційна забарвленість друкованого тексту, яка відбувається за допомогою символів та лайків (від англ. *like*), що призводить не тільки до економії мовних, але технічних або фізичних зусиль під час написання текстів повідомлень. Крім того, процедура схвалення якихось дій або зображень в мережах Інтернет-спілкування сприяло появі оказіональних слів таких, як: *ο like-ιστής (ο λαϊκιστής), ο like-ισμός* [20].

Постійні користувачі Інтернет-послугами починають додавати символ "e-" до номінацій на позначення своїх звичайних дій, як правило, з іронічним підтекстом: *το e-καμάκι, η e-καφετιέρα, το e-παχυίδι, η e-κουβέντα* та ін. [20].

Таким чином, аналізуючи вплив глобальної комп'ютерної мережі й новітніх технологій на різні аспекти життя, досліджуючи інноваційні процеси сучасної мови Інтернет-видань, можна стверджувати, що типові для новогрецької мови та грекомовної картини світу особливості творення і вживання неологізмів знаходять своє відображення у цій сфері. Перспективним є подальше дослідження їхньої специфіки.

1.7. ОСОБЛИВОСТІ АБРЕВІАЦІЙНИХ УТВОРЕНЬ У СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

З інтенсивним розповсюдженням інформації та з тенденцією до її стислості скорочення та аббревіатури стають невід'ємним атрибутом публіцистичних, рекламних, інформативних повідомлень. Вони полегшують використання та запам'ятовування довгих назв і одночасно функціонування чужих назв без потреби їх розгортання й пояснення. Скорочені лексичні одиниці викликають зацікавленість дослідників у визначенні причин їх виникнення, фундаментальних характеристик, таких як проблема структури аббревіатур та їх значення тощо. Проблеми скорочення лексичних одиниць як специфічного мовного феномену в сучасних мовах привертають увагу багатьох лінгвістів. Вони розглядаються в статтях та окремих працях українських, російських та зарубіжних дослідників. Аббревіатури та акроніми новогрецької мови досліджують Н.Ф. Клименко, А. Анастасіаді-Сімеоніді, Е. Вазу, Г. Ксідопулос та інші.

Життя сучасної людини вимагає від неї бути завжди проінформованою, і оскільки технічний прогрес це дозволяє, людина користується інформацією і послугами, що пропонує Інтернет-мережа та публіцистичні видання, і сама активно бере участь у встановленні та впровадженні інформаційних повідомлень та послуг. Під час спілкування в Інтернеті людина часто вживає різні скорочення, усічені слова та аббревіатури, кількість яких постійно збільшується. Тому проблема дослідження аббревіацій та акронімів залишається актуальною та потребує постійного спостереження, вивчення і вдосконалення. Дослідимо особливості аббревіаційних утворень у текстах публіцистичного стилю новогрецькою мовою.

Утворення аббревіатур або акронімів є різновидом скорочення слів, що за визначенням А. Анастасіаді-Сімеоніді, є "результатом численного усічення" [14, с. 212], тобто відсутності складових частин лексичної одиниці. Термін "аббревіатура" (від лат. *abbreviatio* - скорочую) дослідниця пояснює таким чином: "це складноскорочені слова, утворені з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу лексем" [14, с. 214], наприклад: *Μ.Τ.Π.Υ.* - *Μετοχικό Ταμείο Πολιτικών Υπαλλήλων*, *Δ.Υ.* - *Δημόσια Υπηρεσία*. Якщо у назві присутні службові слова, під час усічення вони не беруть участі в утворенні скорочень, наприклад: *Κ.Ε.Α.Δ.Ε.Α.* - *Κέντρο για την Εθνική Ανεξαρτησία, τη Διεθνή Ειρήνη και τον Αφοπλισμό*. Аббревіатури називають також акронімами [27, с. 213]. Однак, Й. Ксідопулос вважає акронімом такі скорочення, "що вимовляються як цілісні слова, а не як послідовність назв літер" [27, с. 212], наприклад: *Δ.Ε.Η.* - *Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού*, *Ι.Κ.Α.* - *Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων*, *Ο.Τ.Ε.* - *Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών της Ελλάδος*, *Π.Α.Σ.Ο.Κ.* - *Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα*. Існує кілька класифікацій аббревіатур, але Н.Ф. Клименко розглядає їх як:

- 1) літерні (ініціальні) (*Μ.Τ.Π.Υ.*, *Κ.Ο.Κ.* - *Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας*, *Η/Υ*- *Ηλεκτρονικός Υπολογιστής*);
- 2) звукові (*Ο.Τ.Ε.*, *Κ.Τ.Ε.Α.* - *Κοινό Ταμείο Εισπράξεων Λεωφορείων*);

3) складові (ΠΟΛ.ΑΝ. - ΠΟΛιτική Άνοιξη, ΚΥ.ΣΥΜ. - ΚΥβερνητικό ΣΥΜβούλιο);

4) мішані (ΠΑ.ΣΟ.Κ, ΠΡΟ-ΠΟ - Υπουργείο ΠΡΟστασίας του Πολίτη) [5, с. 58].

Щодо вимови абрєвіаційних конструкцій спостерігаються кілька тенденцій [14, с. 231]:

- звукові абрєвіатури або акроніми вимовляюся як одне слово (зазвичай однескладове або двоскладове), наприклад: *οι Η.Π.Α.* - *Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής* - [ipa], *Ν.Α.Τ.Ο.* - *Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου* - [nato];

- вимова здійснюється за назвами літер, наприклад: *η Ε. Ε.* - *Ευρωπαϊκή Ένωση* - [epsilon-epsilon];

- під час вимови використовуються голосні [i] або [u], наприклад: *Μ.Μ.Ε.* - *Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης* - [mimies] або [mumues].

Однією з найбільш вірогідних причин активного творення нових абрєвіатур є потреба в економії як мовних (слова, склади), так і позамовних засобів (час, простір), зручність спілкування. Також на передній план виходить потреба створити певне слово (прикрашене, зневажливе, жаргонне тощо), яке буде виділятися та запам'ятовуватися на тлі звичайних та загальноприйнятих, уже унормованих слів [7, с. 246–247].

Дослідження текстів публіцистичного стилю за матеріалом Інтернет-сторінок грецьких газет *Το Βήμα*, *Ελευθεροτυπία*, *Καθημερινή* виявило достатню кількість абрєвіатур та акронімів (31) для об'єктивних висновків, але слід зазначити, що кількість абрєвіаційних утворень значно збільшилася (до 49 позицій), коли було проаналізовано матеріал чатів, форумів та інтернет-блогів.

У новогрецькій мові утворення абрєвіатур та акронімів є процесом збагачення словникового потенціалу мови за допомогою цього продуктивного способу словотворення. Е. Вазу та Г. Ксідопулос описують цей процес як механізм, який функціонує протягом трьох стадій [27, с. 214].

Під час першої стадії відбувається утворення самої абрєвіатури від назви організації, підприємства, крім того, цей процес не підлягає канонам фонологічної та морфологічної системи мови, тобто не враховується можливість гармонійної вимови новоутворення, тому існують такі приклади: *Α.Δ.Δ.Δ.* (*Διεθνές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης*), *Γ.Γ.Ν.Γ.* (*Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς*), *Ε.Σ.Ν.Π.Γ.Π.* (*Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας*) [27, с. 214].

На другій стадії [27, с. 215] новоутворення набуває фонетичної, тобто просодичної форми, що складається від одного до чотирьох складів та має наголос на останньому та на передостанньому складі, наприклад: *Ο.Τ.Ε.* вимовляється [ote].

Під час третьої стадії тільки ті акроніми, що пройшли другу стадію, можуть стати повноцінними лексичними одиницями. На лексикалізацію впливають різні фактори, що зумовлено системою мови або певними категоріями носіїв мови, або певним видом діяльності людини. Як стверджує А. Анастасіаді-Сімеоніді, акроніми, що лексикалізуються, належать до семантичних категорій:

- назви футбольних клубів (наприклад: *Π.Α.Ο.Κ.* - *Πανθεσσαλονίκιος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπόλεως*), *Α.Ε.Κ.* - *Αθλητική Ένωση Κωνσταντινουπόλεως*);

- політичних партій та організацій (наприклад: *Π.Α.Σ.Ο.Κ.*, *Π.Α.Σ.Π.* - *Πανελλήνια Αγωνιστική Σπουδαστική Παράταξη*, *Δ.Α.Π.* - *Δημοκρατική Ανανεωτική Πρωτοπορία*);

- міжнародних організацій (наприклад: *Ε.Ο.Κ.* - *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα*, *Ο.Η.Ε.* - *Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών*, *Ο.Α.Σ.Ε.* - *Οργανισμός για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη*). *Τρέβα* *зазначити, що деякі аббревіатури міжнародних організацій вживаються в запозиченій інішомовній формі (наприклад: Ν.Α.Τ.Ο. - North Atlantic Treaty Organization Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου)*);

- назви установ, програм, понять, що мають відношення до апарату управління або суміжних сфер (наприклад: *Α.Ε.Ι.* - *Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα*, *Φ.Π.Α.* - *Φόρος Προστιθέμενης Αξίας*, *Γ.Σ.Ε.Ε.* - *Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας*) [27, σ. 216].

Лексикалізація аббревіатур охоплює також інші назви:

1. Іменники, що утворено за допомогою афіксів на позначення людини (наприклад: *ΑΕΚτζής*, *ΠΑΟΚτζής*, *Κνίτης* від *Κ.Ν.Ε.* - *Κομμουνιστική Νεολαία της Ελλάδας*, *ΔΑΠίτης*, *ΠΡΟΠΑτζής*, *ΔΟΛιος* від *Δ.Ο.Λ.* - *Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη*, *ΜουΜουΈς* або *ΜιΜιΈς* від *Μ.Μ.Ε.* - *Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, *ΙΧής* від *Ι.Χ.* - *Ιδιωτικής Χρήσεως*, *ΕΜιΠίτης* від *Ε.Μ.Π.* - *Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο*, *ΚουΚουΈς* від *Κ.Κ.Ε.* - *Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας*, *ΚΕΦάτος* від *Κ.Ε.Φ.* - *Κέντρο Ελέγχου Φρουράς*, *ΛΕΜές* від *Λ.Ε.Μ.* - *Λόχος Εφοδιασμού Μεταφορών*, *ΜΑΦίοςος* від *Μ.Α.Φ.* - *Μοίρα Άμυνας Φρούρησης*), *місця* (наприклад: *ΠΡΟ-ΠΟτζίδικο*), *іменники зі збільшувальним значенням* (наприклад: *ΠΑΟΚάρα*, *ΑΕΚάρα*), *прикметники* (наприклад: *ΝΑΤΟϊκός*, *ΔΟΛιος*, *ΠΑΣΟΚικός*), *дієслова та дієприкметники* (наприклад: *ΚΕΠάρω*, *ΚΕΠαρισμένος* від *Κ.Ε.Π.* - *Κέντρο Εξυπηρέτησης Πολιτών*), *прикметники-дериванти від іменників* (наприклад: *ΑΕΚτζίδικός*), *складні слова, утворені від аббревіатури та іменника* (наприклад: *ΔΟΛιοφθορά*, *ΚουΚουΕδοπόλεμος*) [25, σ. 451].

2. Серед них слова зі змінними граматичними характеристиками, прикладом цього явища є визначення граматичного роду аббревіатур. Зазвичай, рід узгоджується з родом стержневого слова в усіченому сполученні, наприклад: *η Δ.Ε.Η.* (*η Επιχείρηση*), *το Ι.Κ.Υ.* (*το Ίδρυμα*), *ο Ο.Τ.Ε.* (*ο Οργανισμός*). Але існують випадки, коли рід визначається за семантичними аналогіями, наприклад: використовуються артиклі чоловічого роду або середнього роду однини *ο/το* (замість артикля чоловічого роду множини *οι*) *Η.Σ.Α.Π.* (*Ηλεκτρικοί Σιδηρόδρομοι Αθηνών Πειραιώς*), семантична аналогія: *ο σιδηρόδρομος* - чоловічого роду / *το τρένο* - середнього роду [27, σ. 216].

3. Полісемічні одиниці, наприклад: *πλήρωςα τον Ο.Τ.Ε.* (*рахунок*) *αγόρωςα Ο.Τ.Ε. σε καλή τιμή (ακції)* *ακρίβωνε πολύ ο ΟΤΕ* (*цінова система*).

4. *Омоніми* [27, σ. 215], наприклад: *Δ.Ο.Ε. Διдаσκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος / Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή / Διεθνής Οργάνωση Εργασίας*, *Ε.Σ.Υ.* (*Εθνικό Σύστημα Υγείας*) - *εσύ* (*προσωπική αντωνυμία*).

Аналіз матеріалу інтернет-блогів та форумів підтверджує появу аббревіатур у сфері Інтернет-життя та протягом живого спілкування. Іноді акроніми набувають неочікуваного для іншомовця семантичного забарвлення, наприклад: *οι ΧίΠιδες* - *Χωρίς Παρουσία* або *Χωρίς Παρακολούθηση*, також вживаються *ΜουΜουΈς* або *ΜιΜιΈς*, що утворено від *Μ.Μ.Ε.* - *Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, але зі зміненим значенням вихідного словосполучення: *Μέσα Μαζικής Εξαπάτησης / Εξημέρωσης / Μαζικού Έλεγχου / Εκβιασμού*, або стають компонентами гри слів, наприклад: *Ο.Τ.Ε., Δ.Ε.Η.* (*Δεν Έχουμε Ηλεκτρικό, Ούτε Τηλέφωνο Έχουμε*).

Проаналізований матеріал дає змогу вважати аббревіацію засобом постійного оновлення словникового складу новогрецької мови, що потребує подальшого вивчення.

1.8 ADAPTATION OF BORROWINGS IN THE SYSTEM OF MODERN GREEK

No culture in the world develops in isolation, separated from other cultures. Contacts of peoples cause cultural exchange, including the exchange of words. Among the most significant indications of the language functioning in the interethnic and intercultural environment on the basis of economic, political, scientific and cultural connections is the transfer of lexical material from one language to another - the borrowing of foreign language lexical items, which, in the context of language contacts, is one of the most common types of lexical innovations [1, c. 107].

The beginning of the Modern Greek period is conditionally counted from the fall of the Byzantine Empire in 1453, although the linguistic boundary is still not established, since many linguistic features inherent in the Modern Greek language were present even in the 3rd century BC. During the vast majority of this period, the Greek language evolved in the conditions of diglossia, as well as the use of various regional dialects. In particular, during the 19th and 20th centuries there was a competition between the folk language of the language - Demotic and literary language, but essentially archaic, Katharevusa. The modern standard of the Greek language, based on the Demotic, is the official language of Greece and Cyprus.

Borrowing is an element of a foreign language (word, morpheme, syntactic structure, etc.), which was translated from one language to another as a result of language contacts, as well as the process of moving elements from one language to another.

Usually the words are borrowed, and rarely - syntactic and phraseological expressions. The borrowing of individual sounds and word-formation morphemes (suffixes, prefixes, roots) occurs in the process of their secondary selection from a greater number of borrowed words. Borrowings adapt to the borrower's language system, and sometimes they are so assimilated that the foreign origin of such words is not felt by the native speakers and is revealed only by means of etymological analysis [14, σ. 75].

Separate varieties are semantic and word-building borrowings. Semantic borrowing are such borrowings, when your own word becomes meaningful, with its foreign-language counterpart. Word-building borrowings are such borrowings, when their own content is transmitted by morphemes of other languages [8, c. 230].

Concerning the modern Greek language, scholars agree that despite the dominant role of primitive Greek language in its vocabulary, one can not deny the fact that throughout its history, this language has undergone some changes that have taken place, as at the expense of internal resources: word formation, affixation and rethinking of words, and by borrowing words from other languages that took place in the Greek language, due to the specific conditions of the historical life of the Greek people.

Originally Greek words are the ones known from the ancient Greek period. The other part of the vocabulary of the language consists of words of foreign origin, from Latin, Turkish, German, French, English, Slavic and other languages: *τα παπούτσια* - shoes (turkish), *η πόρτα* - doors (lat.).

In modern linguistics external and internal causes of borrowing are distinguished. External causes include contacts between peoples, caused both by the proximity of the geographical location and the need for a joint solution of the relevant political, economic, cultural and scientific exchanges. Essentially linguistic reasons for borrowing are: a) the need for replenishment, or even the creation of a certain lexical-semantic group, is not sufficiently represented or absent at a certain stage of development of the borrowing language; b) the need for a semantic restriction of the specific word, elimination of its polysemy; c) the highest degree of terminological certainty of the borrowed word, which has developed in the source language, compared with the existing counterpart in the recipient language. The term "borrowing" is used in linguistic literature in two meanings. Because of the theory of linguistic contacts, the interaction of language systems, borrowing is called one of the ways to enrich the vocabulary of the language (J.N. Baudouin de Courtenay, L. Bloomfield, E.I. Haugen, L.A. Bulakhovsky). It also denotes the process of entering and adapting the borrowed lexical item and the result of this process - the borrowed word, the lexical item.

Unlike such fully-borrowed borrowings, so-called foreign words retain traces of their foreign-language origin in the form of sound, spelling, grammatical and semantic features. Such words are interpreted in dictionaries of foreign languages or are included in the usual explanatory dictionaries. By V.M. Aristova the term "borrowing" is a generic term in respect to the terms "foreign word" and "learned word", which are at one or another degree of adaptation to the language of the recipient.

Since borrowing is the result of a long historical interaction of languages and their mixing, borrowing occupies a significant place in the vocabulary of many languages. The intensified interaction of languages with the increasing role of cultural and economic connections between peoples and countries, as well as in globalization, leads to the emergence of a certain layer of borrowing, which is called international terms (internationalisms).

Channels of borrowing can be both oral (by hearing) and in book form (written). With oral borrowing, the word undergoes more changes than book borrowing. If a word is included into the language of another nation, with the simultaneous borrowing of a new subject or concept, the meaning of the word does not change; but in the case of the entry of a new word as a synonym to an existing one in the language, there comes a distinction between these synonyms and there are shifts in the original semantics. Such borrowings are sometimes referred to as penetrations. Ways of moving the word from one language to another can be direct or indirect. Consequently, we can conclude that borrowing is an integral part of the process of functioning and historical development of language, one of the main sources of the replenishment of vocabulary. Borrowed vocabulary reflects the facts of ethnic contacts, social, economic and cultural connections between language communities.

Foreign language words are transmitted directly from one language to another, or penetrate the borrowed language through the third language or several languages. In general, there are many classifications of words that are borrowed from one language to another in linguistic literature, taking into account the various aspects of their studying. According to the ways of borrowing direct borrowing, borrowing through the

language - the intermediary, that is, the indirect borrowing and reverse borrowing are distinguished.

Κωνσταντίνου Η.Ι. gives in his dictionary "Λεξικό των ξένων λέξεων στην Ελληνική γλώσσα" the entire lexical composition of the modern Greek language, which can be divided into three basic layers [24, σ. 173]:

1) the first layer (the pre-Christian period - the first centuries of our era): A) Indo-Europeanisms (Indo-European vocabulary) - words that are common to all languages of the Indo-European group and have, as a rule, correspondences in other Indo-European languages (terms of kinship (η μητέρα - mother, ο πατέρας - father, ο γιός - son, η θυγατέρα - daughter), animals (το βόδι - bull, η αγελάδα - cow, η μύγα - fly), plants (το δέντρο - tree), other nouns expressing commonly accepted notions.) B) vocabulary borrowed from the eastern peoples - from the Persian language: η αγγαρεία - conscription, ο παράδεισος - paradise; from the Phoenician: άλφα - alpha, βήτα - vita, η γάμα - gamma; from Hebrew: ο αρραβώνας - engagement; from the Egyptian language: η πυραμίδα - pyramid); C) the vocabulary that came from the Jewish and (Aramaic) languages in the post-classical period with the spread of Christianity (αμήν - amen, χερουβίμ - cherub). D) Latin vocabulary (η σίκαλη - rye, η φασόλια - beans)

2) second layer - vocabulary borrowed from Balkan languages (το κοτέτσι - chicken, η γούστερα - caterpillar); Italian borrowing (το βέλο - veil, το καπέλο - hat); Turkish borrowings (το γιαούρτι - yogurt, ο χαλβάς - khalva); Arabic lexical borrowings (ο χουρμάς - persimmon).

3) the third layer (the beginning of the 19th century - nowadays) - the vocabulary of the modern period: scientific terms, spoken vocabulary, words of foreign origin (borrowing from the French language; η ζακέτα - jacket, το μαγιό - swimsuit, μπεζ - beige, η γκαρσονιέρα - one-room apartment, η καμπίνα - washroom: Anglo-American borrowing: το τζιν - jeans, το πουλόβερ - pullover, το κοκτέιλ - cocktail, το ουίσκι - whiskey).

The foreign vocabulary passes several stages of adaptation in the Modern Greek language:

- the initial one when the foreign word is transcribed or transliterated in Greek letters (facebook - φέισμπουκ, Internet - εντερνετ, e-mail - e-μείλ) or reproduced in Latin as in a donor language;

- putting into circulation a lexical item-match or tracing (computer - το κομπιούτερ - ο υπολογιστής);

- adapting borrowing to the grammatical and syntactic rates of the Greek language, promoting the processes of word formation (style - το στυλ - στυλάτος).

Modern borrowings affect the slang, that is, those words that have not yet adapted to the language become slang and, according to the opinion of many inhabitants of Greece, discolour the language. But according to scientists, slang words are only the initial stage of adaptation in the language.

Examples of widespread borrowing in Greek can be summarized as follows:

- French borrowings: women's fashion (σινιέ - chignon, βουαλ - veil, μανεκέν - mannequin), colors (κρεμ - cream, λιλά - lilac, μπορντό - burgundy), cooking (εκλέρ - eclair, μαγιονέζα - mayonnaise, φρικασέ - fricasse) entertainment (πρεμιέρα - premiere, τουρνέ - tour, φιλμ - film), sport (γκρανπρί - grand prix, ρεκόρ - entry,

τουρνουά - tournament), letter and art (ρετρό - retro, στιλ - style, μπαρόκο - baroque, ατελιέ - studio, κολάζ - collage) and many others.

- Anglo-American borrowings: sport (άουτ - out, γκολ - goal, ράλι - rally, νοκ άουτ - knockout), economy (ντίλερ - dealer, τσεκ - check, σπόνσορας - sponsor), cooking (γκρέιπ φρουτ - grapefruit, κοκτέιλ - cocktail, τοστ - toast, μπέικον - bacon), technology (κάμερα - camera, ντίζελ - diesel, ραντάρ - radar), mod (μάξι - maxi, ντιζάν - design, μίνι - mini), entertainment - art (βιντεοκλίπ - video clip, θρίλερ - thriller, πόστερ - poster, χέβι μέτολ - heavy metal) and others.

- Italian borrowings: βίλα - villa, κανάλι - canal, πρερα - opera, πόζα - posture, σπίρτο - alcohol, τενόρος - tenor and many others.

- Spanish borrowings: μπολερό - bolero, τάγκο - tango, ταμπάκο - tobacco.

- German borrowings: τάλιρο - five shillings, μάρκο - brand, μπάντα - group, ντίζελ - diesel, σνίτσελ - schnitzel and others.

Contemplating the research of scientists, we can determine that the influence of foreign vocabulary on the Greek language was inherent in each epoch. Therefore, it should be noted that in each century there are new borrowings inherent in the language, which eventually adapt to the language. This problem has always been relevant, especially in the XXI century, the century of new technologies. However, despite the fact that the language develops, it loses its identity, that is, an inheritance.

Since foreign-language influences are available in every language, the borrowing process is a natural phenomenon. Penetration into the language of foreign-language elements always causes a rather negative reaction. The borrowed word is primarily a carrier of another culture that is inherent in society with another spiritual organization. A large number of foreign words at the beginning of the XXI century due to the policy of openness, orientation of society towards the West, Western culture, traditions, technology, economic development.

Activating the attraction of foreign language leads to various kinds of discussion both in society and in the circle of linguists. Some researchers consider borrowings to be a natural process of enriching the language, while others hold the opposite view and qualify foreign language lexemes as a stream of words that violates the stability and identity of the modern Greek language. It is considered appropriate to accept borrowings as a necessary element of language development.

According to scientists, for the penetration of a foreign lexical item into a language, it is sufficient for its formal adaptation, that is, adaptation to the phonetic and morphological standards of language. But, in order to further evolve in a certain language, borrowing must undergo functional adaptation.

So we can say that for centuries the Greek language was influenced by foreign language borrowings from the side of allies and enemies. These words have already adapted and adopted the usual form for Greek grammar. The most widespread and often used borrowings from Turkish, Anglo-American, French and Italian. But modern borrowings are not so used for a long time in the Greek language, therefore, they usually have a primary form, or a lexeme-equivalent is used.

1.9 POTENTIAL OF AFFIXAL MEANS OF WORD-FORMATION IN MODERN GREEK IN A DYNAMIC PROCESS OF VOCABULARY RENEWAL

The process of vocabulary renewal of languages, including Modern Greek, is dynamic. The appearance of neologisms reflects the internal dynamics of the vocabulary development of languages. This leads to the emergence of new trends in the active process of replenishment of vocabulary, expanding the boundaries of words' compatibility, actualization of lexical items that were on the periphery etc.

The main factors of lexical innovations' appearance consist in constant changes of social life because the functioning of neologisms is the result of the development of various spheres of human activity. Among the areas, in which lexical innovations are often used, can be found the following spheres: fashion, aesthetics, computer technology, industrial technology, science, entertainment services, economic and public relations, sports industry, media, Internet communications. In addition to social reasons, the appearance of lexical items is also stimulated by intralingual factors caused by the requirement of improving lexical and semantic relations of a language system.

In the process of nomination takes place a partial foreignization of language that replenishes the language with foreign words. Neologization, in its turn, stands against a large number of loans that fall into the lexicon of language, activating the language's own resources. Of course, borrowings are a specific channel of replenishment of vocabulary of Modern Greek, because a number of direct borrowings is in constant growth, translation loan-words appear and all this indicates an active semantic derivation. Semantic (or lexical) word-formation is a productive way of nomination in the Greek language, which serve as means of strengthening the expression of vocabulary, of expansion or narrowing of meaning through more expressive lexical units generated in this way - synonyms, antonyms, hyperonyms, hyponyms etc., that extend the paradigmatic characteristics of neologisms in Modern Greek. Syntagmatic relations (according to E. Karpilovska, of a functional potential of nomination resource) with the resources of Modern Greek are reflected in the ability of neologisms to be used in phrases.

The internal word-formation potential of neologisms that indicates the degree of occurrence of new words into the language, the usage of these words by the speakers, as well as their subsequent consolidation in the vocabulary of language will be analyzed in this article. The subject of the article is very relevant because it describes the new tendencies of language renewal process, including Modern Greek. Researchers agree that corpus-based linguistics, i.e. quantitative linguistics, is not able to solve completely the problem, outlined by neology. Compatibility and word-formation activity, the frequent use of neologisms that researchers form into the corpus of new words, point to the potential understanding and accepting of new lexical items by the speakers, permitting this way its gradual standardization [7, c. 173].

In comparison with the abbreviation and the creation of composites and juxtapositional compounds that are typical for neologization of Modern Greek, the most productive model of creation of neologisms is an affixal word-formation that emphasizes the specificity of the Greek language.

Therefore, affixal word-formation is realized by means of affixes (prefix and postfix) and affixoids (prefixoids and suffixoids).

Derivative processes of creating neologisms using prefixes (*α-/αν-/ανα-/ανε-/ανη-, αντι-, απο-, δια-, δυσ-, εισ-, εκ-/εξ-, εν-/εμ-/εγ-/ελ-/ερ-, επι-, κατα-/κατ-/καθ-, μετα-, παρα-, προσ-, προ-, συν-, υπερ-, υπο-*) are not productive enough to establish certain consistent patterns (e.g., *η αντιπερεφέρεια, η ανορθολογικότητα, αναπρογραμματίζω, η αντιγήρανση, η αποχρέωση, το απόφωτο, διαγαλαξιακός, διευρωπαϊκός, -η, -ο, η εμβιομηχανική, μετέφηβος, το προδάσος, η υπερζήτηση, η υφαλμύριση* [17–21]), but these affixes (that concerns mostly the affix *α-*) can be used in formation of affixoids. Thus, the stem *ανοσ-*, which is formed by the prefix *α-* and the stem *-νοσ-* and is used to describe certain characteristics and condition of the human immune system, creates a number of lexical innovations, for example, *η ανοσολογία, η ανοσοδιέγερση, ανοσοκατασταλτικός, -η, -ο, το ανοσοκύτταρο, η ανοσοανεπάρκεια, ανοσοενισχυτικός, -η, -ο* etc [17–21].

Formation of lexical innovations with the help of suffixes or postfixes is a relatively common phenomenon since their number is bigger than that of prefixes. Suffixes may denote a person, that performs certain actions, usually when referred to professions (male: *-άς, -άρης, -ίας, -ιέρης / -έρης, -τής*, feminine: *-ίδα, -ισσα, -ού, -τρα, -τρια*), the action itself or its result (male: *-μός*, feminine: *-α / -εια, -ση / -ξη / -ψη / -ηση / -ιση / -ωση*, neuter: *-άδι, -ητό, -ι, -ιμο / -σιμο / -ξιμο / -ψιμο, -μα*), instrument or object (male: *-εας, -τηρας, -της*, feminine: *-αριά, -ιέρα, -τρα*, neuter: *-είο, -ερό, -τήρι*), to denote the area (male: *-ιας*, feminine: *-αρία, -ια*, neuter: *-αδικο, -ειο, -τηρι, -τηριο*), are also distinguished suffixes that are used for the formation of adjectives to describe certain properties (*-τος, - (ε / η) ρος, -ικος, -ιμος, -τεος, -τηριος, -αιος, -ειδής, -ώδης* etc.), to form adverbs (*-α, -ως*), verbs (*-ίζω, -αρω, -ενω*): for example, *αποδομητικός, -η, -ο, βριατρικός, -η, -ο, η δημοκρατορία, ο δρομολογητής, εμβρυονικός, -η, -ο, η εναλλαξιμότητα, επιδραστικός, -η, -ο, ο καταγγελτισμός, η κληρονόμηση, η κυβερνησιμότητα, νεοπλουτίστικος, -η, -ο, η νησιωτικότητα, οικοσυστημικός, -η, -ο, ο προσαρμογέας, η υποχρεωτικότητα, ο μισάνθρωπισμός* [17–21].

The most numerous group of neologisms are formed by affixoid components which linguists define as an intermediate morpheme, a part or a component of the complex or shortenings, comparable to an autonomous word or a stem that is repeated with the same meaning in some words and is close in word-formation function to affix [12, c. 37–38]. These prefixoids are: *αερο-, αμφι-, ανοσ-, βιο-, βιντεο-, γεω-, δικτυο-, εθνο- (εθνικό-), ενδο-, εμπορο-, εξο-, ευρω-, ηλεκτρο-, ηχο-, ιστο-, κρυο-, κυβερνο-, μακρο-, μικρο-, μονο-, νανό-, οικο-, πολυ-, τηλε-, τρομο-, φιλ-, -θεραπεια, -φοβια, -βορος*, etc., and suffixoids: *-αλγία, -δότηση, -κομία, -κτονία, -λογία, -ποίηση, -ποιείο, -σκόπηση, -λογώ, -ποιώ, -γραφώ, -βολώ, -κοπώ* and others, such as, *η ευρωανάπτυξη, μακροθρεπτικός, η μικροκλίμακα, η μονοθεραπεία, η παιγνιοθεραπεία, ο φιλοευρωπαϊστής, ο τρομοπόλεμος, η τεχνοφοβία, κοστόβορος, η αριθμοποίηση, η αριστεροσύνη, βιοενεργός, -η, -ο, η βιοοικονομία, το γηριατρείο, γεωσύγχρονος, -η, -ο, το δικτυοκήπιο η εγκληματογένεση, εθνοφυλετικός, -η, -ο, κεφαλαιοποιητικός, -η, -ο, ο μικροεπενδυτής, η νανοβιοτεχνολογία, φωτοαλλεργία, φιλαναγνωσία, φτωχοποιώ* etc. [17–21].

The word-formation activity of affixoids can be explained by a large number of combined concepts and realia that require the reflection of the different degree of their characteristics, motivated expression, negative connotation, etc. Thus, the mechanisms of morphological, semantic and syntactic changes that enhance the word-formation function of lexical items are being activated.

In most cases, the innovations can be developed into the reason phrases such as: *θεατροποιώ* → *κάνω θέατρο*, *μαρτυροποίηση* → *δήλωση μαρτυριών*. N. Klymenko emphasizes on such specifics of complex words, claiming that their structure contains elements that reflect the equivalent phrase components [5, c. 113].

Functionally affixoids are identified with affixes, because they show word-formation activity and have extensive combinatorics. For example: *ασυλοποιώ*, *σημειοδοτώ*, *αριστοποιώ*, *το ασκησιολόγιο*, *ο βιοαισθητήρας*. From the above-mentioned examples we can conclude that the ability to form derivations lines of words may vary and it depends entirely on the nature of their meaning.

It should be noted that the Greek language remains partially the donor language, even at the component level of borrowing because some affixoids, such as *νανό-*, *κρυο-* and others, had already been borrowed by English from Greek, and returned to it from English as borrowed elements at the present stage of Modern Greek vocabulary renewal.

Therefore, affixal word-formation (using affixes and affixoids) is 56% of the total number of registered neologisms. But the most productive model of formations of neologisms is the formation of new lexical items with the help of prefixoids (e.g., *αερο-*, *ανοσ-*, *βιο-*, *βιντεο-*, *γεω-*, *δικτυο-*, *εθνο-* (*εθνικό-*), *εμπορο-*, *ευρω-*, *ηλεκτρο-*, *ηχο-*, *ιστο-*, *κυβερνο-*, *μακρο-*, *μικρο-*, *μονο-*, *νανό-*, *οικο-*, *πολυ-*, *τηλε-*, *τρομο-*, *φιλ-* etc.), which is 65% of the total number of affixal word-formation means. With the help of suffixoids 28% of neologisms are formed, using prefixes and suffixes -7%.

Thus, neologisms are constantly changing lexical units because it can acquire a variety of ways of formations. Lexical innovations composed with the help of affixes present the largest group because the new concepts that require new naming units are complex and multifaceted, and this is a characteristic feature of Modern Greek vocabulary. Besides, these signs indicate an addition in the ability of Modern Greek to remain a source of internationalisms, even on an intercomponent level through language (mostly English), that acts as a mediator in the processes of nomination.

Περίληψη

Ενότητα 1. Ζητήματα παραγωγής λεξιλογίου και της λεξικολογίας της Νεοελληνικής γλώσσας

Η εστίαση των σύγχρονων γλωσσολογικών ερευνών στη μελέτη των σύγχρονων τάσεων στην ανάπτυξη της γλώσσας, ιδίως της Νεοελληνικής, στο σύνολο των υποσυστημάτων και των στοιχείων της είναι δικαιολογημένη και τονίζει την επικαιρότητα των άρθρων που έχουν συλλεχθεί σ' αυτήν την ενότητα. Η ανάλυση κανονικοτήτων, ζητημάτων και διαδικασιών ταχείας και παραγωγικής ανάπτυξης και, κατά συνέπεια, της ανανέωσης της Νεοελληνικής καθορίζεται από την ανάγκη συστηματοποίησης και γενίκευσης των βασικών αρχών του εμπλουτισμού του λεξιλογίου της Ελληνικής γλώσσας με τα μέσα που ανταποκρίνονται στις ανάγκες επικοινωνίας και βοηθούν να ξεπεραστούν τα πιθανά εμπόδια στην ομιλία.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται άρθρα της **Ελένης Πιτσαχτσή**, αφιερωμένα στη μελέτη των επίκαιρων θεμάτων νεολογίας στη Νεοελληνική γλώσσα, των αιτιών, του σχηματισμού και των πεδίων χρήσης των νεολογισμών και των δανείων, λαμβάνοντας υπόψη κοινωνιολογικούς παράγοντες, ποσοτική και ποιοτική αξιολόγηση της χρήσης τους, τάσεις στη νεολογία και λεξικολογία της Νεοελληνικής γλώσσας.

Κατά την ανάλυση των προβλημάτων του σχηματισμού λέξεων και της λεξικολογίας της Ελληνικής γλώσσας, είναι απαραίτητο να μελετηθούν τα θέματα των ιστορικών αλλαγών στη γλώσσα. Έτσι αναλύθηκαν παραλληλισμοί στη μελέτη των αρχαϊσμών και των νεολογισμών της Νεοελληνικής, οι οποίες παίζουν σημαντικό ρόλο στην οργάνωση καθώς και στην ανανέωση του λεξιλογικού συστήματος της γλώσσας.

Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στους τρόπους ανανέωσης της δομής λεξικολογίου της Νεοελληνικής, συμπεριλαμβανομένων της παραγωγής και άλλων διαδικασιών σχηματισμού λέξεων, καθώς και των νεολογισμών ως μέσου γλωσσικής διανοητικότητας, η οποία συνίσταται στη χρήση νέων αφηρημένων λεξικών μονάδων, στη μετάφραση ή παράφραση της ορολογίας της Νεοελληνικής.

Η ερευνήτρια έκανε μια προσπάθεια να εξετάσει τα *corpus* και τις θεματικές ομάδες των νεολογισμών στις σύγχρονες ελληνικές διαδικτυακές δημοσιεύσεις, τις ιδιαιτερότητες του σχηματισμού λέξεων, επιπλέον, παρατηρήθηκε η αύξηση του ποσοστού των συνθέτων και συντομογραφιών, των νεολογισμών των συγγραφέων κτλ.

Η μελέτη των προβλημάτων, αιτιών και αρχών της οικονομίας της γλώσσας, η επίδρασή τους στον σχηματισμό λέξεων της Ελληνικής γλώσσας οφείλεται στη γενική τάση της γλωσσικής ερευνας για την ανάλυση της τρέχουσας κατάστασης των φωνητικών, γραμματικών, λεξικών και συντακτικών υποσυστημάτων της γλώσσας σε όλα τα συστατικά της και καθορίζει την ανάγκη για συστηματοποίηση και γενίκευση των γλωσσικών αρχών της οικονομίας της γλώσσας που επηρεάζουν το σχηματισμό λέξεων της Ελληνικής γλώσσας. Στα άρθρα της ενότητας διαπιστώθηκε ότι η πιο συχνή γλωσσική οικονομία εκδηλώνεται με τον σχηματισμό λεξικών μονάδων της νεοελληνικής χρησιμοποιώντας συντομογραφίες, αρκτικόλεξα και ακρωνύμια, συμφυρμούς και σύνθετα κ.α.

Η μελέτη του σχηματισμού λέξεων και της λεξικολογίας της Ελληνικής γλώσσας, καθώς και η ανάλυση των τομέων της χρήσης αποτελεσμάτων των διαδικασιών σχηματισμού λέξεων που εξαρτώνται από εξωγλωσσικούς παράγοντες που εντοπίστηκαν από τις πρόσφατες τάσεις στην κοινωνία, καθορίζουν περαιτέρω προοπτικές για τη μελέτη της Νεοελληνικής στις πτυχές σχηματισμού λέξεων και ανάπτυξης του λεξικολογίου.

Література до розділу 1

1. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. 136 с.
2. Зими́на Л. О. Принцип економии в современной рекламе : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 Русский язык. Томск, 2007. 20 с.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2003. 340 с.
4. Клименко Н. Ф. Неологізми у різних стилях сучасної української та новогрецької мов. *Українська елліністика* : зб. наук. пр. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. С. 344–352.
5. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ : Наукова думка, 1984. 251 с.
6. Клименко Н. Ф. Термінування і детермінування в процесах інтелектуалізації сучасної української мови. *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. 2009. Вип. 3. С. 100–107.
7. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ : Вид. дім Бураго, 2008. 336 с.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філол. спец. вищих закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 368 с.
9. Маслов Ю. С. Введение в языкознание : учебник для филол. спец. вузов. 3-е изд., испр. Москва : Высш. шк., 1998. 272 с.
10. Попко Л. П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности. Киев : ГАРККиИ, 2007. 360 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
12. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.
13. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική. Θεσσαλονίκη : Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, 1986. 362 σ.
14. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη : Επιτροπή Δημοσιευμάτων Α.Π.Θ., 1994. 298 σ.
15. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α., Αλεξιάδου Χ., Νικολάου Γ. Ηλεκτρονική βάση νεολογισμών της Νέας Ελληνικής. *Δελτίο Επιστημονικής Ορολογίας και Νεολογισμών*. 2009. Vol. 9–10. Σ. 419–438.
16. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική.. Θεσσαλονίκη, 1986. 231 σ.
17. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών. Τεύχος 6 : Με ανατύπωση των τεύχων 1–5 / προλ. Τ. Π. Γιοχάλας. Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 1997. 744 σ.
18. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών. Τεύχος 7 / προλ. Τ. Π. Γιοχάλας. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2000. 244 σ.
19. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών. Διπλό τεύχος 9–10 / επιμ. Α. Χριστοφίδου. Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 2009. 476 σ.
20. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών. Τεύχος 11 / επιμ. Α. Χριστοφίδου. Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 2012. 290 σ.
21. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών. Τεύχος 13 / επιμ. Α. Χριστοφίδου. Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 2015. 354 σ.

22. Κατσούδα Γ., Κρητικού Π. Οπτικοί συμφωμοί. *Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών. Διπλό τεύχος 9–10*. Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 2009. Σ. 439–458.
23. Κατσούδα Γ., Νακάς Θ. Όψεις της νεολογίας: σύμφωρη και επανευμολόγηση. Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 2013. 318 σ.
24. Κωνσταντίνου Η. Ι. Λεξικό των ξένων λέξεων στην Ελληνική γλώσσα. Αθήνα, 1992. 242 σ.
25. Mackridge P. Η νεοελληνική γλώσσα: Περιγραφική ανάλυση της Νεοελληνικής Κοινής. Αθήνα : Πατάκη, 1990. 532 σ.
26. Νάκας Θ., Γαβριηλίδου Ζ. Δημοσιογραφία και Νεολογία. Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 2005. 368 σ.
27. Ευδόπουλος Γιώργος Ι. Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού. Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 2008. 380 σ.
28. Τομπαΐδης Δ. Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής. Αθήνα : Εκδόσεις Επικαιρότητα, 1998. 241 σ.
29. Χείλα-Μαρκοπούλου Δ. Γλωσσική δημιουργία και γλωσσική μεταβολή. *Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών. Διπλό τεύχος 12*. Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 2013. Σ. 173–197.
30. Χριστοφίδου Α. Δίκτυο-. Μια γλωσσολογική πρόταση. *Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών. Διπλό τεύχος 9–10*. Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 2009. Σ. 461–476.

РОЗДІЛ 2 ЗІСТАВНО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. ТИПИ ВІДПОВІДНОСТЕЙ РУМЕЙСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Останнім часом все більше науковців займаються дослідженням фразеологічних одиниць (далі ФО) у контрастивному аспекті. Вагомий внесок у розвиток цього напрямку зробили такі вчені, як: О.Ф. Арсент'єва, О.Д. Райхштейн, Л.І. Ройзензон, В.М. Мокієнко, А.М. Емірова та ін.

При зіставному вивченні фразеологічних одиниць важливим є вивчення міжмовних відносин таких, як еквівалентність, аналогічність та безеквівалентність. Однак, на сьогодні, питання визначення головних ознак і критеріїв віднесеності тих або інших фразеологізмів до групи еквівалентів або аналогів є неоднозначним та суперечливим і потребує детального дослідження.

Слід зауважити, що вивчення фразеології саме у контрастивному аспекті має безпосередній зв'язок з етнолінгвістикою, лінгвокультурологією, теорією та практикою перекладу, проблемами міжкультурної комунікації. Завданням зіставних досліджень є виявлення системних зв'язків між ознаками, що складають своєрідність тієї чи іншої лінгвокультури. Саме тому досі існує коло питань, які вимагають тривалого комплексного дослідження.

Мета нашої розвідки полягає у з'ясуванні типів відповідностей (еквівалентів, аналогів та безеквівалентних ФО) румейських, українських та новогрецьких фразеологізмів.

На сучасному етапі вивчення зіставної фразеології найбільш поширеними є такі групи фразеологізмів для зіставлення, як компаративні ФО, соматичні ФО, фразеологізми з компонентом-зоонімом, ФО з ономастичним компонентом, але поки що недостатньо фундаментальних праць з дослідження фразеологічних систем споріднених чи неспоріднених мов у цілому.

Різні автори послуговуються різним термінологічним апаратом при висвітленні типів відносин між ФО. Так, наприклад, С. Влахов та С. Флорін розрізняють різні види фразеологічних еквівалентів такі, як: повні і абсолютні еквіваленти, неповні (часткові) фразеологічні еквіваленти, відносні фразеологічні еквіваленти та індивідуальні еквіваленти [11, с. 184–188]. Деякі, досліджуючи національну специфіку ФО, користуються такими поняттями, як фразеологічна відповідність, фразеологічна еквівалентність, семантико-образна еквівалентність, семантична еквівалентність, фразеологічна лакуна та фразеологічна безеквівалентність. Однак, традиційними та найпоширенішими залишаються такі поняття, як фразеологічні еквіваленти (повні та часткові), фразеологічні аналоги (повні та часткові) та безеквівалентні ФО. Отже, розкриємо значення цих термінів.

Повні фразеологічні еквіваленти – це ФО двох або більше мов з однаковими сигніфікативно-денотативними та конотативними макрокомпонентами значення, структурно-граматичною організацією та

компонентним складом [5, с. 4]. Наприклад, *докин ема сту просупу – кров кинулася в обличчя – μου ανέβηκε το αίμα στο πρόσωπο*, *злыз кардъыя – тисне серце – μου σφίγγει η καρδιά*, *зун ама шклы ки гата – живутъ як кішка з собакою – ζουν σαν το σκύλο με τη γάτα*, *ис Тъыгос ксер ту – одному Богу відомо – ένας Θεός ξέρει*, *ас ту ну-м дъэ вгэн – з голови не йде – δεν φεύγει απ'το κεφάλι*, *валу ту мат-м – накинути оком – βάζω στο μάτι*, *вари ора – важка година – βαριά ώρα*, *взыгу та мата – закрити очі – κλείνω τα μάτια μου*, *враз ту ема – кров кипить – βράζει το αίμα μου* та ін.

Характерною особливістю часткових еквівалентів є наявність окремих розбіжностей у плані вираження, однак сигніфікативно-денотативні та конотативні макрокомпоненти значення співпадають [5, с. 4]. Наприклад, *ахмакка капитя* (букв. дурні гроші) – *шалені гроші – τρελά λεφτά*, *валу митаныйис* (букв. класти поклони) – *бити поклони – κάνω μετάνοιες*, *валу пас т гула-м тъылэя* (букв. класти петлю на шию) – *одягати петлю на шию – βάζω τη θηλιά στο λαιμό μου*, *вгалу глоса – вивалити язика – μου βγαίνει η γλώσσα* та ін.

Повні фразеологічні аналоги мають однаковий сигніфікативно-денотативний макрокомпонент значення та суб'єктивно-оцінну конотацію, але різняться у компонентному складі, структурно-граматичній організації, образній основі, функціонально-стилістичній приналежності та емотивних семах [5, с. 4]. Наприклад, *каму ах ту псилу камил* (букв. робити з блохи верблюда) – *робити з мухи слона – το κάνω ζήτημα*, *гургурыз кардъыя-м* (букв. серце дзюрчить) – *у животі пищики грають – κοιλιά μου παίζει βιολί / ταμπούρα*, *глоса ти пэз* (букв. язик не грає) – 1) *вивалити язика*; 2) *лика не в'язати – 1) μου βγαίνει η γλώσσα*; 2) *γίνομαι τάβλα στο μεθύσι*, *глоса ян чагалдах – язик як помело – η γλώσσα μου πάει ροδάκι* та ін.

У часткових фразеологічних аналогах наявні не лише значні розбіжності у компонентному складі, образній основі та структурно-граматичній організації, але й в сигніфікативно-денотативних та конотативних макрокомпонентах значення [5, с. 4], наприклад, *дъуй ки нэр* (букв. дає та бере) – *бути при смерті – πνέω τα λοίσθια*, *вгалу хт гула-м* (букв. діставати з горла) – *вийти боком – του βγάζω ξινό (από τη μύτη)*, *гулводъку прама – дурний як вівця – σαν το βόδι στο παχνί* та ін.

Отже, вище ми розглянули фразеологічні еквіваленти та аналоги на прикладі трьох мов, але під час опрацювання нами ФО часто мали місце такі випадки, коли еквіваленти або аналоги були наявні лише у двох з трьох аналізованих мов, а в одній із мов доводилося надавати описовий переклад фразеологічної одиниці, наприклад, частковий фразеологічний аналог румейської ФО *кома взан манац ту взы* (букв. він ще смокче матусину цицю) – *матусин синок* у грецькій мові передається одним словом *μαμάκιας* або румейський фразеологізм *кспаз куроныс* (букв. лякати ворон) – *ворон ловити* у грецькій мові тлумачиться тільки за допомогою описового перекладу.

Цікавими для нашого дослідження були випадки, коли румейські фразеологізми мали повні або часткові еквіваленти в одній із мов, а в іншій лише аналог. Наприклад, *малясын глоса-м* (букв. язик вкрився волоссям) має повний еквівалент у грецькій мові – *μάλλιάσε η γλώσσα μου*, та частковий аналог в

українській – *язык втомився*; ФО *мэра ныхта* (букв. *день ніч*) є повним еквівалентом грецькій *μέρα νύχτα*, та має повний аналог в українській – *з ранку до вечора*. Фразеологізм *мону плы гала теи* є повним еквівалентом українському *тільки пташиного молока не вистачає* та частковим грецькому *και του πουλιού το γάλα*, ФО *офтира лахардэйс* повний еквівалент українському *пусті слова* у грецькій мові має лише аналог *λόγια του αέρα*. Таких прикладів є дуже багато. Але важливим є той факт, що повних еквівалентів між румейськими та українськими фразеологізмами набагато більше ніж між румейськими та новогрецькими, яких здавалося б мало бути багато, адже румейська та новогрецька мова є близькоспорідненими. Можемо припустити, що фразеологічна система румейської мови розвивалася вже під час проживання румеїв в Україні. Саме тому багато ФО є, ймовірно, кальками ФО української мови. Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров використовують термін «лінгвокраїнознавча інтерференція», тобто ототожнення лексичних фонів двох мов у свідомості білінгва [10, с. 78]. Відповідне явище спостерігається і в румейській мові на сучасному етапі її розвитку. Її носії є трансляторами двох культур: грецької та української. Вони обидві знайшли своє відображення саме у мові румеїв. З одного боку, у румейській мові існують власне грецькі фразеологізми, притаманні тільки їй, а з іншого – власне українські. Так, наприклад, ФО *дъугу кулунчить* (*давати гарбуза*) притаманна тільки слов'янським мовам, адже традиція подавати гарбуза при відмові у сватанні відома тільки серед слов'ян. Однак цей фразеологізм вживається і в румейській мові. ФО *Харус пису прата* (букв. *Харон ходить слід за нами*) кажуть у випадках, коли хтось має дуже скоро померти) відома грекам (адже саме у грецькій міфології Харон був супутником смерті) і дуже часто використовується румеями.

Отже, перейдемо до аналізу безеквівалентних фразеологізмів, які справедливо вважають трансляторами національної специфіки мови. В.М. Телія слушно зауважує, що «фразеологізми виникають в національних мовах на основі такого образного уявлення дійсності, яке відображає побутово-емпіричний, історичний та духовний досвід мовного колективу, який безумовно пов'язаний з його культурними традиціями, адже суб'єкт номінації та мовленнєвої діяльності – це завжди суб'єкт національної культури» [61, с. 214].

Безеквівалентні ФО – це ті фразеологізми, які не мають відповідностей у фразеологічній системі іншої мови [3, с. 116]. Ці ФО можна поділити на три групи:

1. ФО мови-джерела, семантику яких можна передати мовою-реципієнтом за допомогою словосполучень, розгорнутого опису. Наприклад, *Панайияс трапез* (букв. *стіл Діви Марії*) 'багатий стіл; стіл, який накривали у румейських селах за десять днів після народження дитини', *с фай зифт ки гана* (букв. *нехай їсть порожнечу та гіркоту*) 'вживається як відповідь на чиюсь відмову їсти, скуштувати щось', *ташхура Иван* (букв. *огорожа Иван*) 'нероба, людина, яка тільки ходить по вулицях, нічим не займаючись', *ти тройс ту халхаман мас* (букв. *не з'їш наш добробут*) 'вживається як звернення до гостя, як заклик до того, щоб він сів за стіл і пригостився чимось', *Тудор мас хаймах (чир-чиря) ти*

трой (букв. *наш Федір каймак (чебуреки) не їсть*) ‘кажуть у випадках, коли хтось щось дуже бажає (зазвичай з їжі), але йому це не дають’.

2. ФО мови-джерела, які мають семантичну відповідність у мові-реципієнті у вигляді окремої лексеми (монологісеми) або групи окремих лексем. Відповідно, для цієї групи фразеологізмів є характерним лексичний спосіб перекладу [3, с. 119]. Наприклад, *кcxандо лухтор* (букв. *неправильний півень*) ‘недоумок’, *матя скутна* (букв. *очі темні*) ‘не озиратися, напролом’, *прату апису* (букв. *ходити позаду*) ‘залицятися до когось’, *пиши ки наса* (букв. *душа та подих*) ‘дуже хотіти’, *скутумэну лаго* (букв. *вбитий засць*) ‘дуже втомлений’, *тъа тын (тун) эшс нда котня та вга* (букв. *її (його) треба мати тільки з червоними яйцями*) ‘лестити комусь’ та ін.

О.Ф. Арсент’єва справедливо зауважує, що «у даному випадку між ФО мови-джерела та монологісемою або лексемами мови-реципієнта простежується повна невідповідність плану вираження, також може змінитися функціонально-стилістична конотація. Передається тільки сигніфікативно-денотативне значення та суб’єктивно-оцінна конотація та частково емоційно-експресивна конотація [3, с. 119].

3. До третьої, або змішаної групи, належать ФО мови-джерела, семантика яких може передаватися і окремими лексемами, і словосполученнями та розгорнутими описами [3, с. 120], наприклад, *ту мкро эн ама псар* (букв. *дитина немов риба*) ‘непосида, вертка дитина’, *ту куньтъ пула ныро ти скон* (букв. *воша не підніме багато води*) ‘азнайка, зарозуміла людина’, *укнярку шклы* (букв. *ледачий собака*) ‘ледар, бездіяльна людина’ та ін.

В.М. Телія доходить висновку, що «якщо фразеологізм має національно-культурну специфіку, він повинен мати свій засіб втілення в знакову організацію і свій спосіб, що вказує на цю специфіку. Таким засобом втілення культурно-національної специфіки фразеологізмів є образна основа, а способом вказування на цю специфіку є інтерпретація образної основи в знаковому культурно-національному просторі даної мовної спільноти» [61, с. 215]. Отже, ми можемо зробити висновок, що, крім безеквівалентних ФО, носіями національної специфіки є і фразеологічні аналоги, особливо часткові. Адже в образній основі, тобто внутрішній формі, приховано національну самобутність та особливий, специфічний тільки для окремого етносу, спосіб мислення. В особливостях асоціативних зв’язків, що формують семантику ФО, проявляється національна специфіка фразеологізмів.

Таким чином, з проаналізованого нами матеріалу видно, що найбільшу кількість ФО складають фразеологічні еквіваленти (40 %) та аналоги (40 %). Це пояснюється, на наш погляд, перш за все тісними культурними контактами румеїв з греками у часи їх перебування на Кримському півострові та українцями під час проживання на території Північного Приазов’я. Однак, слід підкреслити, що характерною особливістю румейських фразеологізмів є їхня наближеність до українських, що дозволяє зробити висновок, про те, що фразеологічна система румейської мови розвивалася на пізніх стадіях. Менший відсоток складають безеквівалентні фразеологізми (20 %), що свідчить, що румейська мова є самобутньою та мала свій шлях розвитку незалежно від грецької та української.

2.2 СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДВЕРБІАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Серед різних спроб класифікувати фразеологічний склад мови помітне місце посідає семантико-граматичний розподіл фразем, намагання вписати їх у різні граматичні класи, що співвідносяться з певними частинами мови (Л. Авксентьев, В. Архангельський, М. Демський, В. Жуков, О. Кунін, І. Лепешев, О. Молотков, О. Федоров та ін.). Але якщо слова порівняно легко об'єднуються в граматичні класи за своїми більш-менш чітко вираженими семантико-граматичними ознаками, то фразеологізми класифікувати за граматичним принципом значно важче, що зумовлюється їх генезою і структурно-семантичними ознаками: фразеологізм є результатом переосмислення вільного словосполучення, надслівною структурою, у якій особливим способом поєднуються семантико-граматичні ознаки всіх компонентів. Нарізнооформленість фразем зумовлює суттєві розбіжності в класифікації фразеологічних одиниць.

Зазвичай більшість дослідників класифікують фразеологічні одиниці (далі ФО) на субстантивні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні та, зазвичай, вигуківі.

До адвербіальних належать фраземи кількісно- або якісно-обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю морфологічних парадигм і виконують у реченні функції обставин [2, с. 62]. Дослідженню деяких аспектів адвербіальних (або як їх ще називають прислівникових) фразеологізмів у вітчизняній науці присвячено роботи О. Куніна, А. Емірової, М. Алефіренка, О. Жукова, В. Ужченка, Н. Кулик, С. Циганкова та ін. Однак, у новогрецькій мові досі немає жодної роботи, яка б окремо висвітлювала різні аспекти функціонування саме адвербіальних ФО, такі як: їхня структурно-семантична класифікація, системні зв'язки між ними, національна специфіка, зіставні дослідження новогрецьких адвербіальних фразеологізмів з іншими мовами, їх способи формування та ін.

Отже, мета статті полягає у визначенні структурно-семантичних особливостей адвербіальних фразеологізмів новогрецької мови.

Як зазначає М. Алефіренко, адвербіальні фраземи за своєю структурно-граматичною організацією надзвичайно строкаті. Також не існує єдиного, загальноновизнаного погляду у мовознавців щодо обсягу і меж адвербіальної фраземіки. На його думку, приналежність тих чи інших стійких сполучень слів до адвербіальних фразем визначається не тільки і не стільки структурно-граматичною моделлю і не редукцією інших ФО, побудованих за зразком словосполучення, скільки смисловою і граматичною ідіоматизацією, тобто семантичною і граматичною транспозицією їх лексичних компонентів, яка відбувається внаслідок взаємодії різних рівнів мовної системи, що обумовлює структурні типи, семантичні і граматичні властивості фразеологічних утворень [2, с. 62–63].

Поділяючи думку Н. Кулик, до грецьких адвербіальних фразеологічних одиниць відносимо: 1) ідіоми, яким властива повна семантична монолітність компонентів: *όσο πατάει η γάτα* «дуже мало, мінімально» (досл. скільки кішка

наступить); 2) фразеологічні словосполучення, компоненти яких зберігають семантичну розчленованість: *με ανθρώπινο πρόσωπο* «з повагою до людини, справедливо» (досл. з людським обличчям); 3) фразеологізовані утворення, одна частина яких переосмислена, а інша виступає у прямому значенні: *έξω φρενών* «не в собі (від люті)» (досл. поза гальмами).

Враховуючи, що досліджувані мовні одиниці можуть бути за своєю структурою словосполученням, а за семантикою – словом, здатним функціонувати як певна частина мови (В. Білоноженко, С. Пташник та ін.), визначаємо такі структурні межі адвербіальних фразеологізмів: нижня межа – двокомпонентне утворення: *στα μούλωχτά* «потайки (завичай з підлим наміром)»; верхня межа – просте речення: *αν θέλει ο Θεός* «як Богу буде завгодно» [33, с. 5–6].

М. Алефіренко залежно від типу семантико-граматичної домінанти поділяє адвербіальні фраземи на якісно-означальні, кількісно-означальні, способу дії і обставинні [2, с. 66]. Однак, на нашу думку, більш вдалою та простішою є класифікація О. Куніна, який поділяє адвербіальні ФО за своїми семантичними особливостями на два класи: якісні та обставинні. Якісні адвербіальні ФО – це такі фразеологізми, які позначають ознаки процесу, тобто характеризують його з якісної сторони. Обставинні адвербіальні ФО – це такі фразеологізми, які не характеризують дію з якісної сторони, а позначають обставини, умови, в яких здійснюється дія, тобто щось зовнішнє по відношенню до дії [35, с. 145–150].

Отже, розглянемо кожний із вищезазначених класів. Якісні адвербіальні ФО поділяються на ФО способу дії та ФО міри і ступеня.

1. Адвербіальні ФО способу дії. Завичай ці фразеологізми можна ідентифікувати, як і звичайний прислівник способу дії, який відповідає на питання «як, яким способом?». До цієї групи належать такі ФО новогрецької мови: *χωρίς αιδώ* «безсоромно», *με αίμα* «з великими зусиллями, стражданнями та муками», *μέσες άκρες* «неточно, поверхово, приблизно», *το δίχως άλλο* «без сумніву, обов'язково», *ώσπου να πεις αμην* «дуже швидко, одразу ж», *με την άνεσή σου* «не поспішаючи, повільно», *με ανοιχτές αγκάλες* «з любов'ю, щирістю, доброзичливо», *στο άρπα-κόλλα* «нашвидкоруч, поспіхом», *σαν βασιλιάς* «багато, розкішно», *βήμα-βήμα* «повільно, потрохи, уважно», *μετά βίας* «з трудом, з великими зусиллями», *με το γάντι* «ввічливо, з повагою», *όπως τον γέννησε η μάνα του* «у чому мати народила», *χωρίς δεύτερη κουβέντα / δεύτερο λόγο* «одразу ж, не втрачаючи часу», *με νύχια και με δόντια* «будь-яким способом, усіма силами», *με ελαφριά καρδιά* «з легким серцем», *στη ζούλα* «потайки», *χαρτί και καλαμάρι* «з усіма подробицями», *μπαμ και κάτω* «різко, несподіванно», *σαν το κλέφτη* «потайки, без шуму, не залишаючи слідів» та ін. З вищенаведених прикладів, а також з усього проаналізованого нами матеріалу, очевидно, що найбільш розповсюдженою конструкцією для позначення адвербіальних ФО способу дії є «прийменник + іменник». Також розповсюдженими є такі конструкції, як: «прийменник + прикметник + іменник», «сполучник + дієслово + іменник»; також варіації з сурядним сполучником *και*: «іменник + сполучник *και* + іменник», «прислівник + сполучник *και* + прислівник»; компаративні звороти

«сполучник *σαν* + іменник» та ін.

2. Адвербіальні ФО міри і ступеня. Наведемо декілька прикладів: *να φάνε και οι κότες* «дуже багато, велика кількість», *στο νυν και αεί* «до крайнього ступеню, до крайньої межі», *μέχρι αηδίας* «занадто, надмірно, через край», *στο ακέραιο* «повністю», *στο αμην* «за межі (терпіння, витримки)», *σαν την άμμο της θαλάσσης* «багато людей, речей», *από την κορυφή ως τα νύχια* «повністю, з ніг до голови», *ντιπ για ντιп* «повністю, цілком», *μετριοούνται στα δάχτυλα (του ενός χεριού)* «мало, по пальцях перерахувати», *του καλού καιρού* «дуже багато», *για (τα) καλά* «дуже, сильно, значною мірою», *με (την) ουρά* «у великій кількості, вдосталь, багато» та ін. Серед фразеологізмів цієї групи найрозповсюдженою конструкцією є: «прийменник + іменник». Інші фразеологізми утворюються за різними схемами, наприклад, «дієслово + сполучник + іменник», «сполучник + іменник + іменник», «прийменник + іменник + прийменник + іменник», «дієслово + прийменник + іменник» та ін.

Обставинні адвербіальні фразеологізми поділяються на такі групи:

1. Обставини, за яких здійснюється дія. Наприклад, *υπέρ της αεροπορίας* «для незрозумілих цілей, не знаючи куди і для чого будуть витратитись гроші», *άνευ λόγου και αιτίας* «не маючи виправдання», *βρέξει-χιονίσει* «за будь-яких обставин, у будь-якому випадку». Як і в інших фразеологізмах, типовою конструкціями є: «прийменник + іменник» та «прийменник + іменник + сполучник *και* + іменник».

2. Обставини місця. Наприклад, *απ'άκρη σε άκρη* «по всій території, довжині, усюди», *στην άκρη του κόσμου* «на краю світу, дуже далеко», *απανταχού της γης* «у всьому світі, всюди», *σε απόσταση αναπνοής* «близько, поряд», *στα όρη, στ'άγρια τα βουνά* «дуже далеко від людей», *εκτός των τείχων* «далеко від міста», *στην εξορία του Αδάμ* «дуже далеко, у далекому, недоступному місці», *στον διαόλου το κέρατο* «дуже далеко», *μακριά και αλάργα* «дуже далеко». Майже всі фразеологізми цієї групи мають конструкцію: «прийменник + іменник + іменник». Однак, наявні і інші конструкції, такі як: «прийменник + іменник, прислівник + прислівник», «прийменник + іменник + прийменник + іменник».

3. Обставини часу. Наприклад, *εν τω άμα (και το θάμα)* «одразу ж, негайно, не втрачаючи часу», *προ αμνημονεύτων ετών / χρόνωσ* «дуже давно, багато років тому», *όσο έχω τα μάτια μου ανοιχτά* «доки я живий, скільки буду жити», *αραιά και που* «рідко», *αп'το βυζι της μάνας* «з малих літ, з дитинства», *χρόνια / καιρούς και ζαμάνια* «дуже довго, довгий час», *μέρα μεσημέρι* «серед білого дня», *με το καλημέρα* «з першої миті, одразу, з самого початку», *όσπου / μέχρι να πεις κύμνο* «дуже швидко, у маленький часовий проміжок», *τον μήνα που δεν έχει Σάββατο* «ніколи», *αп'τον καιρό του Νωέ* «з давніх давен». Ця група представлена у новогрецькій мові, як і будь-якій іншій, досить широко і різноманітно. Слід зауважити, що для цієї групи нехарактерна наявність якоїсь типової граматичної конструкції. Так, наявні такі структури: «прийменник + прикметник + іменник», «сполучник + дієслово + іменник + прикметник», «прийменник + іменник + іменник», «іменник + сполучник + дієслово + іменник» та ін.

4. Обставини напрямку. Наприклад, *δώθε-κείθε / πέρα δώθε* «туди-сюди, з однієї сторони в іншу», *δεξιά και αριστερά* «наліво та направо». Ця група є

малочисельною. Зі всього фактичного матеріалу було виділено лише два приклади, які утворені за допомогою складання двох прислівників.

5. Обставини причини. Наприклад, *άνευ αποχρόντος λόγου* «без серйозної причини», *τζάμπα και βερεσέ* «безпідставно, без серйозної причини», *για ψύλλου πήδημα* «з незначної причини, через дрібницю», *στα καλά καθούμενα / στα καλά του καθουμένου* «без ясної причини, без приводу». Типовою конструкцією цих ФО є «прийменник + іменник + іменник» та «прислівник + сполучник *και* + прислівник».

6. Обставини мети. Наприклад, *ποσ'απίδια πιάνει / χωράει / βάζει ο σάκος* «наскільки погані справи, що відбувається насправді (з'ясовувати)», *στον βρόντο* «без певної мети», *για τα μάτια (του κόσμου)* «для відводу очей», *στα μουλωχτά* «таємно, зазвичай з підлою ціллю, наміром». Ця група теж є малочисельною. ФО зазвичай мають таку структуру: «прийменник + іменник».

7. Обставини умови. Наприклад, *υπό την αίρεση* «при умові», *αν θέλει ο Θεός* «як Бог забажає», *καλώς εχόντων των πραγμάτων* «якщо все піде добре, як задумано, якщо складуться сприятливі умови», *όπως και να'χει το πράγμα / όπως και να κάνουμε* «у будь-якому разі, за будь-яких умов, обов'язково». Ця група ФО не характеризується наявністю якоїсь певної конструкції. Нами було виділено такі структури: «прийменник + іменник», «прислівник + дієслово + іменник», «сполучник + дієслово + іменник».

Отже, проаналізувавши наявний матеріал (283 адвербіальні фразеологізми), було визначено, що 53 % складають якісні адвербіальні ФО, та 47 % – обставинні. Погоджуючись з думкою М. Алефіренка, ми констатуємо, що у процесі деривації означальних адвербіальних фразем смислотворчими факторами виступають переважно їх лексичні елементи. Смилова природа обставинних фразем формується за переважною участю граматичних значень. Звичайно, і в означальних, і в обставинних фраземах лексичні і граматичні значення тісно переплітаються, що часто приводить до синкретизму означальної і обставинної семантики [2, с. 66].

Характерною особливістю адвербіальних фразеологізмів новогрецької мови є велика кількість застарілих форм у складі фразеологізму. Цими компонентами виступають прийменники (*υπέρ, υπό, εν, προ, περί, άνευ*), іменники у давальному відмінку, який вже зник з граматичної системи сучасної новогрецької мови (*ελαφρά τη συνειδήσει* «з чистою совістю», *κατά τας Κυριακάς και τας εορτάς* «дуже рідко, по святах»), а також застарілі прислівники (*τήδε κακείσε* «туди-сюди», *νυν και αεί* «зараз і завжди»).

Найбільш розповсюдженими конструкціями серед якісних та обставинних адвербіальних фразеологізмів є «прийменник + іменник», «прийменник + іменник + іменник», де другий іменник використовується у родовому відмінку. Також є велика кількість ФО, де використовується сурядний сполучник *και*. Зазвичай це такі конструкції, як «іменник + *και* + іменник» та «прислівник + *και* + прислівник». Також адвербіальним фразеологізмам новогрецької мови властива структурна модель з повторенням компонентів, наприклад, *ένας ένας* «один за одним», *άλλοι και άλλοι* «багато (зазвичай людей без особливих здібностей)», *βήμα βήμα* «повільно, помалу», *ντιπ για ντιπ* «повністю, цілком» та

ін. Слід зазначити, що адвербіальним фразеологізмам новогрецької мови, як і іншим мовам, властива нерозкладність та незмінний порядок компонентів, що їх утворюють.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні внутрішніх та зовнішніх синтагматичних та парадигматичних відношень між якісними та обставинними адвербіальними фразеологізмами, висвітленні системних відношень між ФО та проблеми реалізації цієї групи фразеологізмів у різних контекстах, у дослідженні їх комунікативно-прагматичних особливостей та ін.

2.3 КОГНІТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ РУМЕЙСЬКОЇ, НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

На зміну системно-структурній парадигмі, де мова інтерпретувалася як своєрідна строго організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між синхронією та діахронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням та реченням тощо, прийшла когнітивна лінгвістика, яка розглядає мову не як «систему в самій собі і для самої себе», а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим [30, с. 146]. А.О. Білецький визначає, що «основними функціями мовної системи є функція повідомлення в процесі мовного спілкування людей, тобто інформативна або комунікативна функція, а також пізнавальна (когнітивна) функція, що уможливорює пізнання світу за допомогою знакової системи – людської мови» [7, с. 180].

Предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови у процесах пізнання й осмислення світу, в проведенні процесів його концептуалізації та категоризації (підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику, категорію; утворення і виділення власне категорій, тобто членування зовнішнього і внутрішнього світу людини й упорядковане подання різноманітних явищ через зведення їх до меншого числа розрядів та об'єднань), проблема співвідношення концептуальних систем із мовними, науковою та звичайною (буденною) картин світу з мовною [30, с. 148]. Когнітивна лінгвістика виникає на базі когнітивізму в рамках сучасної антропоцентристської парадигми, що суттєво розширює обрії лінгвістичних досліджень. Наприкінці ХХ ст. з'явилася необхідність поглянути на мову з боку її участі в пізнавальній діяльності людини. Інформація, отримана в ході предметно-пізнавальної діяльності, надходить до людини через різні канали, але предметом розгляду в когнітивній лінгвістиці є лише та її частина, яка відбивається і фіксується в мовних формах [55, с. 19]. Основним семантичним поняттям у когнітивній лінгвістиці є «концепт».

Концепти досліджували такі вчені як, С.О. Аскольдов, К.Ю. Голобородько, Е. Рош, Дж. Лакофф, М. Джонсон, А. Ченкі, С.Г. Воркачов, А. Вежбицька, В.І. Карасик, В.А. Маслова, В.В. Жайворонок, М.Ф. Алефіренко та ін.

У лінгвістичних працях останніх років (Н.Д. Арутюнова, А. Вежбицька, О.С. Кубрякова, Д.С. Лихачов, Ю.С. Степанов, Р.М. Фрумкіна) типовим є визнання концепту як набору смислів, якими оперує людина у процесі своєї ментальної діяльності та пізнання світу. Визнання культурної специфіки мовних картин світу призводить до акцентування у визначеннях концепту його етнічної маркованості, наприклад, як одиниці колективного знання / свідомості, яка має мовне вираження та позначена мовно-культурною специфікою [22, с. 174].

За О.С. Кубряковою, «концепт – це оперативна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, квант знання. Найбільш важливі концепти виражені у мові» [50, с. 30].

А. Вежбицька називає концепти «ключовими словами» і розуміє їх як особливо важливі та показові слова для окремо взятої культури [8, с. 35]. І.О. Голубовська вказує на те, що «ключові слова» належать до тієї унікальної для кожної культури лексики, через яку етнос самоідентифікується як колектив носіїв національної мови, що певним чином відчуває, мислить, сприймає та оцінює навколишню дійсність [55, с. 401].

В останніх дослідженнях «концепт став розумітися як обсяг всієї інформації про певний об'єкт або клас об'єктів, як єдність вербальних і невербальних знань, здобутих шляхом п'яти функцій свідомості (мислення, відчуттів, почуттів, інтуїції та трансценденції) та позасвідомого» [64, с. 51].

В.М. Телія наголошує, що «концепт – це завжди знання, структуроване у фрейм, а це значить, що він відображає не тільки істотні ознаки об'єкта, а всі ті, які у даному мовному колективі заповнюються знанням про сутність. Із цього витікає, що концепт має дістати культурно-національну «прописку» [61, с. 96].

Фразеологізми як одиниці вторинного семіозису, найбільш яскраво виражають ті або інші концепти. В.Д. Ужченко констатує, що «різною мірою усталилися й певні прийоми аналізу фразеологічних одиниць: вибір стрижневого компонента та аналіз його фразеосполучуваності; розгляд фразеологічного слова-компонента як концепту, як слова в сукупності його експліцитних та імпліцитних сем; роль компонентного аналізу у визначенні семантичного напрямку становлення фраземи; розуміння компонента-концепту як слова, у якому відбувається транспозиція сем та актуалізація диференціальних й імпліцитних сем як активних об'єктів фразеотворення; вільний та асоціативний експеримент; конструювання лексико-фразеологічного поля та концептосфери окремого ключового слова» [64, с. 48].

Як показав аналіз наукової літератури, іноді фразеологізми на позначення базових концептів культури (наприклад, концепт «доля», «лихо» та ін.) зіставляються з ФО когнітивної сфери і теж іменуються концептами (наприклад, концепт «мислення», «пам'ять» та ін.), що, на наш погляд, є помилковим. Погоджуючись з думкою З.Д. Попової про те, що «концепт визначається як дискретна, об'ємна у смисловому відношенні одиниця, одиниця мислення або пам'яті, що віддзеркалює культуру народу» [50, с. 34], все ж таки, на наш погляд, доцільно виокремлювати концепт як складову одиницю когнітивних процесів людини і, таким чином, аналізувати їх окремо.

Значну роль у пізнанні світу відіграє мовна свідомість. Повністю погоджуючись з думкою П.О. Селігей, вважаємо, що «мовна свідомість є відображенням царини власне мовної. Тут мова потрапляє в поле зору, виділяється як окремий об'єкт пізнання й осмислюється з метою зробити її образ ясним, цілісним, упорядкованим. У результаті виникає система мовних знань, ідей, переконань, почувань, настанов. Формуються також ціннісне ставлення, яке відбиває значущість мови в житті людини, й оцінне ставлення – що в мові є хорошим, правильним, корисним, а що поганим, неправильним, шкідливим» [57, с. 15]. Відображаючи суб'єктивний образ світу, мовна свідомість реалізується в семантиці фразеологічних одиниць. Зміст фраземи виникає у процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності у конкретний проміжок часу. Дослідивши

основні поняття та категорії когнітивної фразеології, М.Ф. Алефіренко доходить висновку, що «фразама – це когнітивно-креативний продукт дискурсивної діяльності людини, найголовніший елемент експресивно-образної зони мовної свідомості людини» [1, с. 42].

Перш ніж перейти до розгляду ФО, що позначають різні когнітивні процеси людини, звернімося до дослідження фразеології когнітивної сфери. А.М. Емірова розділяє її на такі групи: 1) фразеологічні одиниці, які позначають різні відчуття; 2) фразеологізми, що позначають процеси сприйняття; 3) фразеологічні одиниці, що характеризують процес уявлення; 4) фразеологізми, що позначають різні процеси пам'яті; 5) ФО, що характеризують мисленнєву діяльність та інтелектуальні здібності людини; 6) ФО, що характеризують мовленнєву діяльність людини [68, с. 161]. Отже, детально проаналізуємо ці групи ФО румейської мови у зіставленні з новогрецькою та українською:

1. Відчуття часто супроводжуються емоціями, разом з якими вони складають фундамент пізнавальної діяльності людини. О.М. Вольф звертає увагу на те, що «співвідношення емоцій та оцінки відображає основні аспекти філософських концепцій, які трактують природу емоцій: власне відчуття, сенсорне відчуття, когнітивність» [12, с. 226]. Підсумовуючи концепції багатьох відомих вчених, вона доходить висновку, що «оціночні теорії когнітивного напрямку надають раціоналістичну картину емоцій, підкреслюючи їхній когнітивний аспект і стверджує, що емоції – це епістемологічно важливі ментальні феномени, які доповнюють раціональний погляд на природу речей» [12, с. 228].

До цієї групи належать ФО, які позначають різні внутрішні (вібраційні, м'язево-суглобові, статико-динамічні тощо) відчуття – *враз ту ема* (букв. *кров кипить*) – *хвилювати (бентежити) кров* – *ανάβουιν та αίματα* 'викликати неспокій, тривогу, розбурхувати почуття, думки'; *гкырылдыс кардыья-м* (букв. *серце дзюрчить*) – *кишки грають* – *κοιλιά μου παίζει βιολί / ταμπούρα* 'бути дуже голодним'; *катса стракуса* (букв. *сів та страждає на закрєп*) – *правцем стати* – *μένω κόκκαλο* 'не рухатись, стояти на одному місці'; *вгалу глоса-м* (букв. *дістати язика*) – *язика вивалити* – *μου βγαίνει η γλώσσα* 'дуже задихатися, захекатися від швидкого бігу, напруженої роботи'.

Зовнішні відчуття – зорові, слухові, смакові, нюхові, тактильні: *тѡа спасны та матя-м* (букв. *очі лопнуть*) – *аж очі вилазять* – *βυάζω та μάτια μου* 'перевтомити очі'; *та бдѡра эн крыя шоня* (букв. *ноги – холодні сніга*) 'холодні ноги'; *нэ алко нэ анал* (букв. *ні солоне ні недосолене*) 'говорять про щось несмачне, позбавлене смаку'; *ти перс ту пис ту стома* (букв. *не візьмеш в рот*) – *в рот не візьмеш* 'що-небудь дуже несмачне або непридатне для споживання'; *вромсын ки скандалсин* 'про щось, що дуже смердить'.

Змішані (зовнішньо-внутрішні) відчуття, для яких характерні внутрішні відчуття та зовнішні вияви: *глоса-м ти пэз* (букв. *язик не грає*) – *не триматись на ногах* – *είμαι βαποράκι* 'дуже сп'яніти', *αλλάζω χρώμα* 'бути враженим чимось, збліднути'.

2. Фразеологічні одиниці, що характеризують сприйняття, дають цілісний образ предмета. Активізація сприйняття пов'язана з увагою – зосередженістю та

спрямованістю свідомості на предмет, що сприймається. Ядро цієї групи складають ФО, які відображають процеси зорового та слухового сприйняття: *валу ту мат-м* (букв. *класти око*) – *накинути оком* – *βάζω στο μάτι* ‘уважно дивитися, поглядати на кого-, що-небудь або приглядатися до когось, чогось’; *докин ста матя-м* – *впадати в очі* – *μου χτύπησε στο μάτι* ‘хто-небудь помічає, бачить, звертає увагу на когось чи на щось’; *ти пистеву дъафтут та матя* – *не вірити власним очам* – *δεν πιστεύω στα μάτια μου* ‘бути надзвичайно здивованим, враженим, побачивши що-небудь’; *валу (тису) фты* (букв. *класти за ним вухо*) ‘1) слухати уважно когось’; ‘2) підслуховувати’; *круй су фты* (букв. *вертиться у вусі*) ‘почути якусь розмову’.

3. Нечисленими є ФО, які належать до поля уявлення: *ти кофт ну* (букв. *не ріже голова*) – *δεν το χωράει ο νοος μου* ‘про людину з поганою уявою’; *фэрун та матя-м фос* (букв. *приносять мої очі світло*) ‘уявляти собі гарне, світле майбутнє’; *χτίζω κάστρα στον αέρα* – *будувати повітряні замки* ‘придумувати нездійсненні, відірвані від життя плани, мріяти про щось недосяжне’.

4. О.Г. Ревзина зазначає, що «пам’ять – це те, без чого не може існувати ані людина, ані людська спільнота. Пам’ять – це фундамент історії» [54, с. 10]. Психологи зазначають, що пам’ять як складна психолого-фізіологічна категорія містить у собі ряд процесів: запам’ятовування, зберігання, забування, та відтворення інформації. Фразеологічний матеріал фіксує наявні уявлення людини про пам’ять, які можна класифікувати з точки зору типів пам’яті.

а) спонтанна пам’ять, пов’язана з роботою несвідомого / підсвідомого: *докин ас ту ну* – *μου ήρθε (κάτι) στο κεφάλι (στο νοу)* – *стукнуло в голову*;

б) неспонтанна пам’ять, пов’язана з роботою розуму, свідомості: *ти иртын сту ну-м па* – *δεν ήρθε στο κεφάλι* – *мені й на думку не спало*; *матъэну ап’оксу* – *μαθαίνω απ’έξω* – *вивчити напам’ять*;

в) ритуальна пам’ять, пов’язана з ідеєю інобуття: *трогу ту джанаиш* – *κάνω μνείαν* – *поминати померлого*.

Я. Купіна зазначає, що попри свою універсальність концепт «пам’ять» позначений національною специфікою, що виражається в конотаціях, асоціативних зв’язках, відмінних у різних мовах як стосовно слів, у яких наявний національно-культурний компонент, так і відносно тих мовних одиниць, які позначають речі й поняття, поширені в усіх культурах. Цим самим дається взнаки вплив національного культурного простору на формування концепту [36, с. 318].

5. Найбільш поширеними є ФО, які характеризують мисленнєву діяльність та інтелектуальні здібності людини. Інтелектуальні здібності людини відіграють важливу роль у визначенні її місця в соціальному середовищі. Особа з невисоким інтелектуальним потенціалом завжди була об’єктом іронічного або навіть зневажливого ставлення. Так, у румейській мові є велика кількість ФО на позначення нерозумної, дурної людини: *аксапису атъарпус* (букв. *відразлива людина*) – *δε στέκει καλά στα μυαλά του* – *без царка в голові* ‘розумово обмежений, безрозсудний; ненормальна людина’; *алопсту прама* (букв. *азійська худоба*) – *είναι ντιπ ζώα* – *отара баранів* ‘дурний, нерозумний натовп людей’; *ап ати ап адъо* (букв. *звідти звідси*) – *η σάρα και η μάρα* ‘про людей з невисокими інтелектуальними здібностями’; *апано атъарпус* (букв. *поверхова людина*)

‘розумово обмежена людина’; *гулводьку прама* (букв. *німа худоба*) ‘про тупу людину’; *т эна (катлыгу) ти сон* (букв. *одного (трохи) не вистачає*) – *έχει (ένα) κοκκούτσι μωλό* – *бракує клепки в голові* ‘про когось розумово обмеженого, ненормального’ та ін.

Фразеологізмів, які позначають розумну, кмітливу та грамотну людину, значно менше. Наприклад, *эрку ст ия* (букв. *приходитьи у здоров’я*) – *έρχομαι στα συκαλά μου* – *приходитьи до тям* ‘свідомо мислити, нормально сприймати дійсність’; *ксеру [мега] грама* (букв. *знати (велику) букву*) – *πίανω πουλιά στον αέρα* ‘бути дуже грамотним’; *ирта ста имерта* (букв. *прийшов у свідомість*) – *είμαι σε φόρμα* – *ввійшов у форму (норму)* ‘набувати такого стану, в якому повністю можна виявити свої сили, здібності, уміння’; *дъвас т ну-т* (букв. *читати розум*) – *διαβάζω τη σκέψη* – *читати думки* ‘знати чийсь думки’.

Велику групу складають фразеологізми, які позначають процес мислення та різні мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння та ін.) Наприклад, *цакону фтял – спάζω το κεφάλι μου* – *ламати голову* ‘напружено думати, намагаючись зрозуміти щось, розібратися в чомусь’; *ти вгалу ах ту ну* (букв. *не діставати з розуму*) – *μου πταίνει κάτι στο κεφάλι* – *не виходити з голови* ‘хто-небудь постійно думає про когось, щось’; *круй су ну-м (фтял-ым)* – *μου έρχεται στο κεφάλι* – *крутиться в голові* ‘хтось весь час думає про кого, що-небудь’.

Отже, слід зауважити, що негативні характеристики розумових здібностей людини значно переважають у всіх трьох мовах. Наявність рис, які можна б було засудити, викликає у людини більший інтерес, і це вона виражає за допомогою мовних засобів, які з часом фіксуються у мові у вигляді сталих мовних зворотів. Можна припустити, що така закономірність властива багатьом мовам і, відповідно, чітко простежується ізоморфізм мов, що порівнюються. Однак, водночас, слід пам’ятати, що іноді неможливо визначити чітку межу між негативною та позитивною оцінками, тому що, як зазначає О.М. Вольф, вони є «взаємопроникними» [12, с. 207].

б. А.М. Емірова зазначає, що «процеси мислення відбуваються переважно у вербальній формі, а результати пізнавальної діяльності закріплюються у вербальних знаках. Саме тому мовлення теж слід вважати одним із компонентів когнітивної діяльності людини. Мовна діяльність людини може бути охарактеризована в різних аспектах: з акустико-фізіологічного боку, з погляду індивідуальних особливостей мовця, змісту мови, її емоційного забарвлення та ін. До когнітивної сфери мають відношення деякі з названих параметрів мови» [68, с. 165].

Усі ФО зі значенням говоріння виражають процес мови або характеризують особу за особливостями мовлення. У ФО переважно відображається «ненормативний» стан справ. Говоріння має «прагматичні валентності»: воно адресоване, має мотив, а іноді й мету; воно також включено до системи стимулів та реакцій, тобто має поведінковий зміст. Основна маса ФО говоріння зосереджена на характеристиці властивостей особи, на подіях, пов’язаних з акціональними проявами цих властивостей, на акціях поведінкового типу, на соціальних диспозиціях особи; на продуктивному позначенні якісних та кількісних ознак говоріння, які не ідентифікують, а кваліфікують їх [32, с. 8–9].

Індивідуальні особливості мовлення можуть одночасно репрезентувати й інтелектуальні можливості особистості. Частина ФО характеризують мовця з негативного боку: *φιδῶы глоса* (букв. *змійний язик*) – *ξερνά χολή* – *гострий язик* ‘про людину, яка постійно жалить, шпигає словами’; чи позитивного: *καφῶыро глоса* – *γλώσσα σπαθί* – *гострий на язик* ‘здатний влучно, дошкульно, різко, дотепно висловлюватися’ та ін.

Частина ФО характеризує мовлення з боку його змісту. Такі фразеологізми не мають прямого відношення до інтелектуальних здібностей людини, а надають інформацію про її індивідуально-типологічні особливості: характер, спосіб мислення або про ситуацію, в якій опинилася людина. Наприклад, *γαργαρίζω глоса* – *με τρώει η γλώσσα μου* – *чесати язика* ‘вести несерйозні, пусті розмови’; *γλῶσσα γανθῶν чагалдах* (букв. *язик немов клямка*) – *η γλώσσα μου πάει ροδάκι / ψαλίδι* – *язик як помело* ‘про дуже балакучу людину, що любить говорити багато зайвого, непотрібного’; *κλυτῶы иρίζω та лахардэйс* (букв. *вертити повертати слова*) – *μιλῶ περί ανέμων και υδάτων* – *ходить довкола* ‘розмовляти не про суть справи’; *λέγω гургофя (апста)* (букв. *казати нісенітницю (сире)*) – *λέω σαχλαμάρες* – *нести ахінею* ‘говорити нісенітниці, висловлювати нерозумне, беззмістовне’ та ін.

Існує група ФО, які просто констатують факт говоріння без будь-якої забарвленості, оцінка є амбівалентною та зумовленою контекстом або ситуацією мовлення: *δῶыгу (вгалу) дауш* (букв. *давати (діставати) голос*) – *βυάζω φωνή* – *подати голос* ‘видавати певні звуки, відзиватися’; *иризу логу* (букв. *повертаю слово*) ‘відповідати’; *эн нас т глоса* (букв. *є на язичку*) – *έχω κάτι στην άκρη της γλώσσας μου* – *крутиться на язичі* ‘про когось, хто готовий або хоче сказати щось’ та ін.

Окремо слід розглядати ФО з компонентом *язик*. У цих виразах вказується не мовленнєва спроможність людини як така, а язик виступає органом, через функціонування якого описується фізичний, а іноді й емоційно-психологічний стан індивіда. Наприклад, *μαλλιάσε η γλώσσα μου* – *язик втомився* ‘втомитись від розмов’; *кзэн глоса-м* (букв. *вийшов язик*) – *μου βγαίνει η γλώσσα* – *язика вивалити* ‘дуже задихатися, захекатися від швидкого бігу, напруженої роботи’; *курту т глоса* – *κατάπιε τη γλώσσα* – *проковтнути язика* ‘зробитися мовчазним, замовкнути’; *глоса-м ти пэз* (букв. *язик не грає*) ‘1) вивалити язика; дуже втомитися’; 2) ‘дуже сп’янілий’ та ін.

О.М. Забуранна вказує на те, що «у фразеологічному значенні присутні дві реалізації суб’єкта – того, хто досвідчує, і того, хто здійснює процес інтерпретації (концептуалізатора). У перцептивній ситуації суб’єкт виступає у ролі носія досвіду, тобто досвідчувача, котрий пов’язаний із іншими об’єктами чи суб’єктами через сенсорний предикат, утворюючи сцену. Досвідчувач – це суб’єкт, що сприймає певний елемент досвіду. Концептуалізатор, котрий знаходиться на вищому рівні осмислення ситуації, охоплює всі елементи когнітивної структури, що можуть бути недоступними для досвідчувача чи інших актантів; є носієм оцінки, норми, фонових знань. Постать концептуалізатора є центральною, оскільки реалізує прагматичні установки, структурує елементи досвіду згідно з вимогами когнітивного задуму» [20, с. 8].

З вищенаведених прикладів стає очевидним, що ФО румейської, грецької та української мов відображають основні еталони та стереотипи когнітивної діяльності людини, які є спільними для всіх трьох мов. Майже всі фразеологізми румейської мови мають еквіваленти та аналоги в грецькій та українській, що свідчить про їхній ізоморфізм.

У відсотковому відношенні вищезазначені групи розподілилися наступним чином: 1) фразеологічні одиниці, які позначають різні відчуття (новогр. – 25 %, укр. – 28 %, рум. – 27 %); 2) фразеологізми, що позначають процеси сприйняття (новогр. – 11 %, укр. – 9 %, рум. – 9 %); 3) фразеологічні одиниці, що характеризують процес уявлення (новогр. – 2 %, укр. – 3 %, рум. – 2 %); 4) фразеологізми, що позначають різні процеси пам'яті (новогр. – 10 %, укр. – 8 %, рум. – 7 %); 5) ФО, що характеризують мисленнєву діяльність та інтелектуальні здібності людини (новогр. – 35 %, укр. – 32 %, рум. – 35 %); 6) ФО, що характеризують мовленнєву діяльність людини (новогр. – 17 %, укр. – 20 %, рум. – 20 %).

Підсумовуючи, слід вказати на те, що жоден з вищенаведених когнітивних процесів людини не відбувається сам по собі, всі вони взаємопов'язані та взаємопов'язані. Відповідно, інформація, перш ніж потрапити до слухача, інтерпретується у мозку людини. Вона її слухає, сприймає, потім уявляє, запам'ятовує, осмислює і врешті розповідає її слухачеві. А продукування саме ФО є, як відомо, типовою реакцією особи на будь-яке позитивне або, частіше, негативне явище навколишнього середовища.

2.4 ПАРЕМІЇ РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОДИННИХ СТОСУНКІВ

Ментальність кожного народу пов'язана з його сприйняттям Усесвіту. Разом із плеканням духовної і матеріальної культури формується етнічний світогляд як фундамент людської свідомості. Усе це знаходить відображення в мові, що є не лише «відомою системою прийомів пізнання», а загалом «шляхом усвідомлення естетичних і моральних ідеалів» [51, с. 163].

Метою дослідження є визначення ролі румейських паремій, що відображають один з ключових концептів культури надазовських греків у пареміологічній системі румейської мови, а саме родинні стосунки, а також їх класифікація на основі семантичних характеристик.

Статтю підготовлено в межах комплексної наукової теми кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету «Грецький лінгвокультурний простір».

Паремії завжди були й залишаються енциклопедією народного життя. Важко знайти таку ділянку побуту, взаємин між людьми і природним довкіллям, які б не знайшли відображення в народній мудрості. Видатний педагог К.Д. Ушинський писав, що в прислів'ях «як у дзеркалі відтворені всі сторони життя народу: домашня, родинна, рільнича, лісова, громадська, його потреби, звички, його погляди на природу, на значення всіх явищ життя» [66].

Народна педагогіка пройнята глибокою людяністю. Вона високо підносить гідність людини, її життєву місію. У фольклорі будь-якого народу оспівуються велич людини, краса її духовних якостей. Народ-педагог послідовно бореться за право кожної людини розкрити свої найкращі риси. Водночас повсякденність не раз спонукала задуматися над тим, чому все те краще, чого досягло людство, не завжди властиве кожній окремій особі, чому одна людина добра, а інша – зла, одна щаслива, а інша – нещасна. Народ своїм допитливим розумом прагнув збагнути причину цього, заглибитись у духовний світ людини, виявити ті чинники, від яких насамперед залежить становлення людської особистості, і погляди спрямовував до сім'ї як першоджерела життя людини. Так поступово, завдяки багаторічним педагогічним пошукам, емпірично визрівали народні уявлення про основні чинники формування особистості [60, с. 38].

В українській народній педагогіці дається об'єктивне трактування суті спадковості та її місця у формуванні особистості. Багаторічні спостереження переконують, що спадково передаються лише певні фізичні ознаки (будова тіла, колір шкіри, очей, волосся), природні зачатки якихось здібностей або властивостей, деякі риси характеру. Проте більшість рис особистості не успадковується, а набувається [60, с. 38].

Іншим важливим чинником впливу на особистість народна педагогіка вважає середовище – стан взаємин у сім'ї, побут, звичаї і традиції, матеріальний стан, житлові умови.

Сім'я впливає на дитину з першого дня народження. Спосіб життя родини і характер спілкування з малям є визначальним щодо формування в дитини

перших звичок, від яких значною мірою залежатиме її майбутня поведінка [60, с. 38–39].

Одним із шарів паремій, які беруть участь у формуванні уявлень в становленні людини як особистості, є паремії на позначення родинних стосунків. Саме цьому ці дослідження завжди вирізняються **актуальністю**. А новизна розвідки полягає у тому, що тема родинних відносин саме у румейській мові рідко поставала предметом широкого кола дослідників.

Вивченню румейських паремій, присвячених відображенню родинних стосунків у традиційній сім'ї греків Надазов'я, присвячено кілька статей Ю.А. Потіпак та Н.К. Кобиленко в яких розглядаються статус та характеристика основних та другорядних членів грецької родини [52; 53; 73].

Дослідниця Ю.А. Потіпак зазначає, що тип грецької родини в Надазов'ї загалом такий самий, як і в Греції та в інших народів Європи: заснований на принципах моногамії та патріархальних традиціях [18, с. 147; 52, с. 519]. Згідно з результатами етнографічних досліджень представники тих або інших народів, потрапляючи до грецької сім'ї, дуже швидко адаптувалися, сприймаючи традиційну грецьку культуру як частину власного духовного життя; надалі такий член родини жив у відповідності з сімейними традиціями і нормами звичаєвого права, поширеними серед греків [48, с. 229].

Сім'я для греків мала першочергове значення у формуванні менталітету народу, основні риси якого зберігаються дотепер. Проте роль грецької родини у збереженні, передачі, трансформації традицій залишається маловивченою галуззю [48, с. 229].

Якщо систематизувати румейські паремії, які характеризують родинні стосунки, складається своєрідний «кодекс родинного виховання» [39, с. 19], який на сьогодні не втратив своєї актуальності.

Головою у родині завжди був чоловік. Його відрізняли такі риси, як хазяйновитість та працьовитість. Зазвичай гарний (у розумінні румеїв) чоловік мав бути одружений, мати обов'язково синів (наявність тільки дочок нібито не завершувала його образ повноцінного чоловіка). Своїх дітей чоловік мав виростити гідними та чесними людьми, вони ставали продовжувачами його роду. Це відображають наступні паремії: *Атърнос дъихос тайфа – эн ама дъендро дъихос арзес* (людина без родини – як дерево без коріння); *Дъихос ту н сурбаджи ту спит клэй* (без хазяїна дім плаче); *Инэка дъихос андра, ама млар дъихос ханатя. Андра дъихос инэка, ама алгу дъихос ханяр* (жінка без чоловіка, як млин без крил. Чоловік без жінки, як кінь без вуздечки); *Тата дъихос педъья, олу ту млар дъихос ханятя* (батько без синів, як млин без крил).

До сьогодні у грецьких родинах чоловік ухвалює рішення, що стосуються всієї сім'ї. З глибокою пошаною ставиться до дружини: *Тыс фукраты т инэка-т, атос эн палкарс. Тыс фукраты тун андра-ц, аты эн курасея* (хто слухає жінку, той молодець, хто слухає чоловіка, та молодиця); *Андра ки инэка хавгвлэвны, ама кас эна паллома нефтны* (чоловік з жінкою сваряться, але однією ковдрою вкриваються).

Порівняно з чоловіком жінка у румейській родині мала дещо нижче положення, вона постає захисницею родинного вогнища, але, водночас, розумна

та хитра жінка могла вдало керувати діями чоловіка та направляти його. Від її поведінки та емоційного стану залежала атмосфера і добробут у родині: *Андра эн фтял, т инэка эн гула* (чоловік – голова, дружина шия). Гарна дружина завжди підтримує чоловіка, налагодить господарство, подбає про добробут родини: *Ациму лахарды ама тылага н клысия дъихос папа* (будинок без хазяйки, як церква без попа); *Ас то кало т инэка пас то шон-па то лапач враз* (у гарної дружини й на снігу котел кипить). Погана жінка все зруйнує: *То кало т инэка – фолэя плэгн. То анунысто т инэка – то эш-с па хан* (гарна дружина гніздо в'є, а нерозумна й те, що є, розоряє); *Инэка пури на скон тун андра-ц алях псила, ки пури на тун катъыс-па алях хамила* (жінка може свого чоловіка дуже піднести, а може дуже принизити). Тому у пареміях нерідко надаються поради, яку жінку треба обрати чоловікові та які наслідки може мати гонитва за багатством та вродою: *Ан пер-с плушку инэка, нами тъарис тъя иси ас ту зисму-с вахтлыдъ-с* (якщо з багатою одружишся, не думай, що щасливо з нею проживеш); *Кало инэка – плушия, паракату инэка – гариплыя* (гарна жінка – багатство, погана – бідність) [52, с. 520].

Багато грецьких прислів'їв засуджують такі риси характеру в жінок, як неохайність, неробство, хитрість, балакучість, лінь, вередливість, непостійність: *Сасхапела инэка храшкит сухурку андра* (неохайній жінці потрібний сліпий чоловік); *Нами махтанэфкис ан т мурфия-с. Махтанэфт ан т дъулыя-с* (вродою своєю не пишайся, ділом своїм пишайся!); *Т инэка омурфу эн, лыгу ан та здышен* (жінка вродлива, коли не дуже балакуча); *Тен ту куриц ато кало, ту эш мурфия. Ту куриц ато эн кало, ту эш цифло кардъыя* (не та дівчина гарна, в якої врода, а та дівчина гарна, в якої ніжна душа); *Ту кало т инэка – пула кала лэ, ту цано т инэка – мону клэ* (гарна жінка багато гарного каже, погана жінка завжди скиглить); *Эмбро стон козмо чичакиц, а нес спит – тын фидъиц* (на людях – троянда, а в домі – змія).

Румейський народ склав багато паремій, присвячених жінці-матері. Її любов до дитини – кришталево чиста та відверта, вона гаряче любить своїх діточок та завжди їх розуміє та підтримує: *Мана т хлядъя эн ах илю зесто* (материнське тепло жаркіше за сонце); *Ас ола тымизку агап – эн мана-с* (найчистіша любов – материнська); *Баладъы т глосса агрика-то моно мана* (мову дитини розуміє лише мати); *Мана т хулы – эн ама мартэшу шон: чалка анылыты ки стыгнон* (материнська злість, наче березневий сніг: швидко розтане та випариться на очах у всіх). Тому прислів'я, де мати постає байдужою до своїх дітей, свідчать про осудливе відношення людей до неї: *Пара тъя клапс мана, ас клапс ту мкро* (чим матері плакати, краще нехай дитина плаче).

Сімейна пара у румеїв обов'язково повинна мати дітей. Дім без дітей нагадує «в'язницю» або «могилу», він не має «душі»: *То спит ту эш балайдъя – то эн харатия. То спит ту теш балайдъя – то эн мурмор* (дім з дітьми – це радість; дім без дітей – це могила). Діти у грецьких родин поважали і дещо побоювалися своїх батьків. Без їх згоди син не міг одружитися, дочка вийти заміж [18, с. 148]. Хоча іноді зустрічалися різні форми протесту: таємні вінчання, перехід до іншого села: *Эн лафро на стыкс т вруши, пара на стыкс ту*

куруц, ту ирев на вген ас тун андра (легше зупинити дощ, ніж дівчину, яка хоче вийти заміж) [48, с. 228-229].

Грецькі прислів'я вчать берегти сімейні традиції, поважати батьків й, загалом, старших за віком, а інколи навіть й досягати більшого за них: *Фукрис мана, патеран, тѣа дѣис-на дуня пула* (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі); *Йо-с ан эн палкарс, чалка ти ерна-с* (якщо син твій молодець, життя твоєму не скоро прийде кінець); *Папус эвалын млэя, тата-с эвалын абдѣея, а си вал эм млэя ки эм абдѣея!* (дід посадив яблуню, батько посадив грушу, а ти посади і яблуню, і грушу [52, с. 520].

У пареміях суворо засуджується невдячність, егоцентричність дітей та помилки в родинному вихованні: *Ан эи-с кало педѣы – ато эн джап. Ан эи-с паракату педѣы – ато эн пону* (коли в тебе гарний син – це гора, коли в тебе поганий син – це хвороба); *Тата харсин тун йо-т стафлэс, а йо-т ти дѣуй тун тата-т эна змандзица-на* (Батько подарував синові виноградник, а син не дає батькові навіть одне гроно); *Тыс ас спит-т сан теш, атос ас тун козму-на сан теш* (якщо до тебе вдома поваги немає, то й від людей не будеш мати); *Тун йо-с нами матѣыс-с на фай базари псуми, а н кор-с нами матѣыс на тѣматы ас хумишу-с* (не вчи сина їсти міський хліб, а дочку не вчи ночувати в сусідів).

Щодо другорядних членів родини, про тещу, тестя, свекра та зятя прислів'їв майже немає: *Гамброс – ти нышкит йо-с, ту стар – ти нышкит илоп* (зять не стане сином, як пшениця не стане вівсом).

Особливу роль у грецькій родині, як материкової Греції, так і Надазов'я, відігравала свекруха. Вона вважалася злісною, мала кепський характер і тому являла якусь небезпеку для невістки. У більшості місць проживання греків невістка була повністю підкорена свекрусі. Невістка повинна була раніше за всіх прокидатися вранці, розпалити пічку, приготувати воду та рушник для вмивання свекрухи та свекра, полити свекру та поцілувати йому руку, за що отримувала золоту монетку. Зберігався закон мовчання: невістка не розмовляла зі свекрами (у давнину мовчання могло тривати до п'яти років). Тому і в пареміях греків Надазов'я бачимо досить зневажливе ставлення до невістки. На неї дивилися, як на дармову робочу силу, часто кривдили, не рахуючись з нею: *Ныф камия-на ти нышкит кор-с, айц, тылага гамброс, камия-на ти нышкит йо-с*, (невістка ніколи не стане дочкою, як зять ніколи не стане сином); *Ныф индун памбать ки пелсин кату пас н петѣера-ц: ма олу эна петѣера-ц н курмо, понсин дѣыната* (невістка стала ватою й свекрусі на голову сіла, а у свекрухи голова все одно заболіла); *Харонс иртын на пер канына ки тайфа-тын дрансан пас т ныф* (Харон прийшов забрати когось, і всі подивилися на невістку) [53, с. 262]. Проте, іноді все ж таки невістка виказувала непокору свекрусі: *Петѣера урмунывин т ныф-ц, а ныф-ц скотонын мяныс* (свекруха невістку наставляла, а та мух біла).

До родинних цінностей, що стосуються зокрема виховання, можна також віднести низку прислів'їв щодо відношення людини до оточуючого її світу. Вони вчать потомків бережно ставитися до природи, рідної землі, планети. Адже людина несе відповідальність за все, що відбувається на землі, і внесок кожного з нас є цінним: *Тен паракату патус, эн паракату сурбаджис* (немає поганої

землі, є поганий господар); *Патос дъихос ту н козмо, ато эн ерму* (земля без людей – дика!).

Землю треба знати, поважати, любити, жити в гармонії з нею, оскільки «*катъа чичак эш дъыко-т мурдъыя* (кожна квітка має свій запах)».

Природа – не лише об'єкт для милування. Задля того, щоб вона дарувала свої багатства, людина теж повинна докласти зусиль: *Патус фаиз тун козму, ма патус-на храшкит файзму* (земля годує людей, але й земля потребує годування). *Калтери ан ти тмас-то, шумка ти вршкс-то* (влітку не приготуєш – взимку не знайдеш).

Народна мудрість застерігає від поспішних висновків, вчить правильно поводитися з природою, адже вона – це теж частина людського існування: *Ти камс псуми ах та старя, та тен кома пес та амбаря* (не спечеш хліба з пшениці, яка ще в полі колоситься); *Ту паракато ту дъендро ти храшкит пухахлайму: храшкит вгальму ки дуграйму* (погане дерево не треба молодити, його треба зрубати й розпиляти).

Отже, у прислів'ях греків Надазов'я можна простежити устрій традиційної грецької родини, проаналізувати її роль для членів суспільства, надати характеристику кожному члену родини, виділити чесноти, які цінуються у грецькому суспільстві. Загалом традиційна надазовська грецька родина за устроєм та розподілом ролей подібна до родин материкової Греції та інших балканських народів. Втім, паремії дозволяють виділити яскраві етнічні особливості побуту та культури греків Приазов'я.

Проблема відображення національного характеру в пареміях за своєю суттю є невичерпною, такою, що не може втратити актуальності, а отже, потребує подальшого вивчення, що ґрунтується на дотриманні історичної правди, а не уподобаннях та ідеології [28, с. 72]. Перспективи подальших досліджень вбачаються у порівняльному дослідженні румейських паремій з урумськими, грецькими та українськими. Важливо було б залучити до аналізу й кримськотатарську мову, адже упродовж багатьох років румейська мова розвивалась під її впливом, ще під час проживання румеїв на теренах Криму.

2.5 ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В НОВОГРЕЦЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Фразеологія будь-якої мови є надзвичайно потужним та розвиненим пластом усієї лексичної системи, що, з одного боку, дуже яскраво віддзеркалює специфіку світобачення етносів, а, з іншого, транслює універсальність загальнолюдських категорій. Саме цьому інтерес дослідників до її вивчення не згасає, а, навпаки, посилюється. Наразі актуальним є вивчення фразеологічних одиниць (далі ФО) у межах антропоцентричної та дискурсивно-когнітивної парадигми, де розкривається внутрішня форма ФО як когнітивно-семіологічної категорії, її пасіонарність та когнітивна синергетика, фреймова основа фразеологічної семантики та ін. Цьому присвячені дослідження М.Ф. Алефіренка, І.О. Голубовської, Л.Г. Золотих, І.В. Зикової та ін.

Останнім часом потужно розвиваються компаративні дослідження фразеологічної семантики на матеріалі різних мов. Особливо ефективними, на нашу думку, є дослідження ФО за фразеосемантичними полями. Оскільки фразеологізми, що складають фразеосемантичне поле «фізичний стан людини», не були предметом спеціального зіставного дослідження на матеріалі різносистемних мов, тема пропонованої статті є актуальною.

Мета нашої розвідки полягає у здійсненні семантичної класифікації та розкритті семантичного наповнення ФО, що позначають фізичний стан людини у новогрецькій, українській та англійській мовах.

Фразеосемантичне поле «стан людини» включає фразеологічні одиниці, що позначають психічний або фізичний стан людини. Першу групу складають фразеологізми, що відображають психологічний стан людини. У залежності від того, який стан передається, можна виділити кілька груп: страх, туга, душевне страждання, радість, здивування, гнів, зневага, відраза, смуток, хвилювання, захоплення та любов. Другу групу складають ФО на позначення фізичного стану. Новогрецькі, англійські та українські ФО з компонентом на позначення фізичного стану людини сформувалися внаслідок образного сприйняття навколишнього світу. Досліджувана фразеологічна мікросистема є динамічною системою, що безперервно поповнюється новими ускладненими мовними знаками, які виникають як результат взаємодії мовних і позамовних чинників. Досліджувані ФО використовуються в мовленнєвій діяльності для концептуалізації знання про картину світу, в центрі якої знаходиться людина та її здоров'я. Дослідженням цієї теми займалися А.М. Сердюк, Л.М. Печенікова, К.В. Саміліна, В.Ю. Краєва, Є.А. Коршкова, Б.І. Лабінська.

Існує небагато семантичних класифікацій фразеологізмів, що позначають фізичний стан людини. Так, А.М. Сердюк, порівнюючи українську мову та латину, виділяє лише три тематичні групи: 1) життя, 2) смерть та 3) організм людини [58, с. 280]. Є.А. Коршкова відмічає, що ФО з семантикою фізичного стану реалізують тільки два синонімічних ряди одиниць зі значеннями «жити» і «померти», які, в свою чергу, вступають в антонімічні відносини [29, с. 130]. В.Ю. Краєва при вивченні діалектної фразеології говірок Алтая у фразеосемантичному полі «стан людини» виділяє 2 мікрополя «вік» та

«здоров'я» [31]. Найбільш повною класифікацією ФО на позначення фізичного стану людини є класифікація Л.М. Печенікової. Вона чітко окреслює 2 групи: «міцне здоров'я» та «слабке здоров'я». У першій групі відмічаються такі підгрупи: ФО на позначення процесу одужання, ФО на позначення фізично міцної, здорової та активної людини, ФО на позначення вагітності, як певного специфічного фізичного стану жінки. У другій групі виділяються ФО, що позначають стан перевтоми, масу тіла, вади органів чуття та тіла, порушення координації руху, хворобливого та передсмертного стану [47, с. 137–138].

Отже, серед ФО новогрецької, української та англійської мов на позначення фізичного стану людини доцільно виділити наступні тематичні категорії, об'єднані базовим семантичним компонентом:

I. Мікрополе «вік».

II. Мікрополе «стан здоров'я»: 1. Добре самопочуття: а) процес одужання; б) фізично здорова та активна людина; в) вагітність; г) сон; д) ситість; 2. Погане самопочуття: а) перевтома; б) маса тіла; в) вади тіла; г) безсоння; д) голод; є) алкогольне сп'яніння; ж) хворобливий стан; з) передсмертний стан/смерть.

I. Вік – категорія багатозначна. З одного боку, це тривалість життя людини, тварини чи рослини, але існують й інші поняття. Так, «біологічний вік» визначається залежно від стану обмінних, структурних, функціональних, регуляторних особливостей і пристосувальних можливостей організму, а ось «фізіологічний вік» – вік людини, що визначається в поняттях рівня фізіологічного розвитку [9, с. 195]. У дослідженні використовується саме останнє визначення поняття «вік».

При описі молодої та недосвідченої людини використовуються ФО з компонентами, що мають пряме відношення до молодого віку. Так, наприклад, часто зустрічається лексема «молоко» (*вмочився в молоко, губи в молоці, це молоко на губах не обсохло, με το γάλα της μάνας του*). Молоко традиційно є їжею для новонароджених, також означає сімейні кровні узи і є символом материнства [62, с. 226]. На перший погляд, концепт «молоко» має лише позитивні асоціації, але ФО з цим компонентом носять негативне та дещо зневажливе забарвлення. Молодість та відсутність здорового глузду також описується у ФО за допомогою фітонімів. В українській фразеології використовується лексема «мак» (*це мак росте / цвіте у голові*), в англійській – «агрис» (*as green as a gooseberry*). Також на відміну від новогрецької мови, дуже часто в українській та англійській мовах молодість пов'язана з зеленим кольором (*молодий та зелений, as green as grass, as green as a gooseberry*) як порівняння молодої та недосвідченої людини з рослиною, що тільки розквітла.

Існує група ФО, що позначають людину в розквіті сил (*у цвіті літ, у самому соку, είναι στην ακμή της ηλικίας, στο άνθος της ηλικίας, at the zenith of one's age*).

Найбільша кількість фразеологізмів на позначення віку людини належить до опису старості. Так, у новогрецькій мові культурологічний аспект просліджується у ФО *σαν την Ακρόπολη* (*старий, як Акрополь*), у цьому випадку похилий вік людини порівнюється з одним із найвеличніших давніх пам'ятників Греції – Акрополем. Цікавим є також фразеологізм новогрецької мови на

позначення похилого віку, витоки якого знаходяться у давньогрецькій міфології, ФО *τον ζέχασε ο Χάρος*. Вона використовується для позначення дуже старої людини, яку «забув Харон». Харон у античній міфології був перевізником померлих у царство Аїда.

ФО *old as the hills, over the hill* походять з Біблії, вони зустрічаються в описі першої людини – Адама, але хоча й християнство розповсюджене в Європі, тільки в англійській мові помічено існування цих фразем. Також Біблія є джерелом походження таких ФО, як *old as Methuselah, σαν Μαθουσάλας*. Мафусаїл, згідно Біблії, – один з праотців людства, який прославився своїм довголіттям (він прожив 969 років). Це найстаріший чоловік, чий вік зазначений в Біблії. Варто відмітити ФО *silver surfer*, що скоріш за все сформувався вже у сучасну епоху панування цифрових технологій. Вона означає людину похилого віку, що активно використовує Інтернет. У інших мовах не було знайдено жодного фразеологізму на позначення віку, що виник на сучасному етапі формування мови.

Важливо відзначити, що в українській мові ФО на позначення похилого віку людини здебільшого носять негативну оцінку, наприклад, *старе луб'я, стара торба, мохом вкрився, смердить землю, порохня сиплеться*, незважаючи на те, що традиційно старість є ознакою мудрості.

Зневажливе ставлення також описується за допомогою використання зоонімів: *стріляний вовк, жовтороте пташеня, no spring chicken, young turk, be knee-high to a grasshopper*.

П.1. Самопочуття – це загальний фізичний та моральний стан людини [9, с. 1298]. Категорія «здоров'я» тлумачиться як «правильна, нормальна діяльність організму, його повне фізичне та психічне благополуччя». Тобто «здоров'я» – це комплексне поняття, яке характеризує функціональний стан людини [47, с. 137].

У категорії «здоров'я» доцільно буде виділити такі підгрупи:

1) «Процес одужання». Частіше за все у даній підгрупі зустрічаються концепти «хвороба» та «здоров'я». Дані фразеологізми у своїй більшості процесуальні, тобто вони описують процес переходу з одного стану в інший (від хвороби до одужання), наприклад, *παίρνω δύναμεις, ζαναβρίσκω την υγεία μου, вискочити із хвороби, приходити в себе, be on the mend, be (get) on one's feet, be restored to good health*.

2) «Фізично здорова, міцна людина». Дана підгрупа описує зовнішній вигляд здорової, активної, фізично міцної людини (*χαίρω άκρας υγείας, το πρόσωπό μου λάμπει από υγεία, είμαι περίφημα στην υγεία μου, σκάω από υγεία, έχω το χρώμα της υγείας, не скаржитися на здоров'я, a clean bill of health*).

У новогрецькій та англійській мовах можна вичленити особливо багато ФО, що описують міцне здоров'я. У ФО *γίνομαι περδίκι* людина доброго здоров'я порівнюється з куріпкою, символом родючості, кохання та краси. Слід відзначити, що куріпка у Давній Греції була пов'язана з богинею краси Афродітою [62, с. 177]. З цього прикладу очевидно, що, грецька фразеологічна картина світу постає більш міфологізованою, саме тому у сучасній мові збереглося багато алюзій на давньогрецькі міфи. Також міцне здоров'я описується у новогрецькій фразеології як *«σιδερένια / ατσάλινη υγεία»* (чавунне,

стальне здоров'я). У даній ФО просліджується пряме порівняння міцного здоров'я з металами – чавуном та сталлю. На відміну від грецької лінгвокультури, у англійській мові здорова людина порівнюється зі скрипкою (*be as fit as a fiddle*), з блохою (*be as fit as a flea*), з дзвоном (*be as sound as a bell*) та з дощем (*right as rain*). Витоки вищеназваних порівнянь не збереглися на сучасному етапі існування мови, крім останнього порівняння з дощем. Ця ФО походить з Великої Британії, країни, де дощова погода – це норма. Але спочатку вона мала значення «прямий, незмінний напрямок», лише на початку ХХ ст. ФО «*right as rain*» стала використовуватись у значенні «міцне здоров'я» [70, р. 877].

3) «Вагітність». Розглянемо вагітність як особливий фізичний стан жінки. Менше за все ФО на позначення вагітності у новогрецькій мові, наприклад, *φέρνω στον κόσμο, είναι σε ενδιαφέρουσα, με την κοιλιά στο στόμα*. Щодо інших досліджуваних мов, дуже часто дані ФО носять зневажливий або іронічний характер (*be up the duff, be up the spout, горбата в одну сторону, сарай з пристройкою, глобус носити*).

4) «Сон». У ФО відображаються різні ступені сну. Наприклад, глибокий сон – *κοιμάμαι σαν (το) βόδι, κοιμάμαι κι ονειρεύομαι / κοιμάμαι του καλού καιρού, be dead to the world, to sleep tight, sleeping like a baby, to sleep like a log, to sleep through a storm, спати без задніх ніг, спати без пам'яті, спати як камінь (як мертвий), спати мов убитий, спати (заснути) мов дитина після маку (маківки); поверхневий сон, дрімота – *catch 40 winks, grab a little shut-eye, to doze off, хилить (клонить) на сон, морить на сон, ловити окунів (окуні) носом, носом рибу вудити, спати на одне вухо, клювати носом*.*

Синонімом сну як у новогрецькій, так й у українській мовах стало ім'я бога Морфея. Морфей (грец. Μορφεός) – син Гіпноса, бог сновидінь. За міфами, Морфей з'являвся людям уві сні в людських образах. Вислів *στις αγκάλες του Μορφέως / στην αγκαλιά του Μορφέα (бути в обіймах Морфея)* означає «спати солодким сном». На відміну від грецької та української культур, образ сну в англійській культурі походить з фольклору Північної Європи. Піщана людина (Sandman) – містичний персонаж, що навіює хороші сни за допомогою магічного піску, який він розсипає на повіки сплячих дітей в ночі. Цей образ може мати як позитивне забарвлення, так і негативне (може навівати неслухняним дітям кошмари). У фразеології образ Піщаної людини відбився у ФО *when the Sandman comes* у значенні «прийшла дрімота».

5) «Ситість». Більшість ФО цієї категорії означають не просто ситість, а переїдання. У новогрецькій та українській мовах було виділено набагато більше ідіом на позначення ситості. Можливо, це пов'язано з любов'ю як греків, так й українців добре попоїсти. У даній підгрупі часто зустрічаються компаративні фразеологізми. Так, людина порівнюється з волком (*τρώω σαν λύκος*), волком (*τρώω σαν (το) βόδι*), конем (*to eat like a horse*) та свинею (*to eat like a pig*). Зустрічаються ФО, які виражають зневажливе та іронічне ставлення до того, хто їсть, наприклад, *τρώω του σκασμού, τρώω τον αγλέουρα, λαδώνω τ' άντερό μου, τρώω το καταπέτασμα, задушити в пuzі комара, укласти в копи, набити черево, напхати пельку*.

II.2. Здоров'я та хвороба – стани людини, які мають значення не тільки на індивідуальному, але й на соціальному рівні. Ці різновиди фізичних станів закріплюються у культурних та соціальних структурах різних культур.

1) «Перевтома». Особливо багато ФО на позначення перевтоми у новогрецькій мові. З одного боку, це може бути пояснено тим, що грекам завжди доводилося важко працювати, особливо в сільському господарстві. Посушливий клімат, брак води, гірська місцевість і кам'янистий ґрунт – все це вимагає чимало зусиль, щоб вирощувати хліб і виноград, цитрусові і тютюн. З іншого боку, греки, що походять з північних регіонів країни, ставляться з презирством до праці, та будь-яка важка робота сприймається ними за каторгу [69, с. 64]. Так, фізичну втому позначають такі фразеологізми: *γίνομαι πετσί και κόκκαλο, μου πιάνονται τα πάκια, μου πιάνεται το νεφρί, είδα κι έπαθα, γίνομαι σμπαραλία, αισθάνομαι καταβεβλημένος, τα φτύνω, μόλις που στέκομαι όρθιος, βαράω / χτυπό μπιέλα, μου βγαίνει η ψυχή*.

Також у досліджуваних мовах просліджується тенденція порівнювати втомлену людину з мерцем, наприклад, *είμαι πτώμα, είμαι πεθαμένος στην κούραση, πεθαίνω από / στην κουραση, живий вмерлець, be dead on your feet, be half-dead*. Та лише у англійській мові зустрічається ФО *be punch drunk*, де перевтома дорівнюється алкогольному сп'янінню.

2) «Безсоння». Це поширене явище у досліджуваних лінгвокультурах, саме тому воно відбивається у фразеологічному фонді мов, наприклад, *δεν μου κολλάει ύπνος, δε δειλιάζει το μάτι μου, δεν κλείνω μάτι, вибиватися / вибитися зі сну, сон не йде на очі (в голову), сон не бере / не взяв, not sleep a wink*. ФО *μετράω προβατάκια, рахувати овець, to count sheep* бере свої витoki з поширеної розумової вправи, що використовується у різних культурах як засіб боротьби з безсонням. Згідно з цією вправою, треба рахувати білих овець, які стрибають через паркан. Мається на увазі, що ця дія повинна викликати нудьгу, щоб допомогти розуму відволіктись від сторонніх думок. Так, завдяки ФО *рахувати овець* вівці стали асоціюватись зі сном або з відсутністю сну.

3) «Маса тіла». У рамках підгрупи «маса тіла» розглядаються діаметрально протилежні категорії «товстий» та «худий», що також належать до опису зовнішнього вигляду людини. Наведемо приклади для категорії «худий»: *як глист, камбала ходяча, як риба засушена, μένω πετσί και κόκαλο, δε πιάνει κρέας πάνω του, gaunt as bone*. До антонімічної категорії «товстий» належать такі: *το μάγουλό του είναι σα φράπα, είμαι ένα μάτσο κρέας, годований як пацюк, товстий як бодня (кабан, ведмідь, копиця), mountain of flesh, fat as butter, plump as a partridge*.

4) «Вади тіла». Означена підгрупа охоплює ФО, що означають певні фізичні вади людини, уроджені та набуті. Так, виділяються фраземи на позначення надто високого та надто низького зросту, наприклад, *σαν ψηλολέλεκας, είναι ψηλός σαν πύργος, підпирати стелю, як стовп дерев'яний, big drink of water*. Малий зріст рідко коли прямо висміюється у фразеології даних мов. Серед ФО є багато жартівливих: *μια μπουκιά άνθρωπος, μια σταλιά άνθρωπος, їжаку по вуха, горобицю по хвіст*.

Виділяються також відносно нечисленні мікрогрупи з конкретним означенням певних фізичних вад людини: *δρυχок горбатий; як коромисло проковтнув, blind as a bat, deaf as an adder, deaf as a post.*

5) «Голод». У складі ФО на позачення голоду багато зоонімів. У новогрецькій мові голодну людину порівнюють з волком (*πεινάω σαν λύκος*), в українській – з собакою (*голодний, як собака*), в англійській – з ведмедем, мисливцем та конем (*hungry as a bear, hungry as a hunter, hungry as a horse*).

6) «Алкогольне сп'яніння». Найчастіше фразеологічні одиниці, пов'язані з пияцтвом, торкаються негативних наслідків уживання алкоголю або оцінки людини: її психічного та фізичного стану, зовнішнього вигляду, поведінки під час та після пиття, деяких звичаїв, але також часто вказують на гарний настрій: *прийняти на груди, нога за ногу чіпляється в кого, залити хавло, хміль б'є у голову, хміль бродить у голові, be off your head, go to sb's head, to wet the other eye, to lose one's legs, έχω πιωμένα τα αντερά μου, γερό ποτήρι / πιρούνι / κουτάλι.*

7) «Хворобливий стан». При описі стану хворої людини використовуються соматизми: *ανοίγει η μύτη, γανώνω το κεφάλι, μου κάνει το κεφάλι καζάνι, το κεφάλι μου κουδουνίζει, ανακατεύεται το στομάχι μου, με γαργαλάει ο λαιμός μου, κλείνει η μύτη μου, у голові морочиться, вивело очі в лоб, kink in one's neck*; зооніми: *είμαι σαν κοτόπουλο, be as sick as a dog, drop like flies*; колороніми: *είναι кіτρινος σαν το λεμόνι, κιτρινίζω / πρασινίζω από το κακό μου, в очах жовтіє/темніє/зеленіє, be as white as a sheet.*

Існують також фраземи, що описують конкретну хворобу людини (у даному прикладі психічні розлади: *έπαθε ψυχικό τραλαλά, з кіндратиком у голові, not be right in the head*). Але особливо часто ФО вказують на появу високої температури: *παρουσιάζω υποθερμία, ψήνομαι στον πυρετό, run a fever/temperature, лихоманка б'є, очі палають, як лихоманка стрепехнула.*

8) «Передсмертний стан / смерть». Категорія «смерть» займає центральне місце серед лінгвокультурологічних категорій у зв'язку з тим, що вона багато значить не тільки для конкретної людини, а й для всієї нації в цілому. Категорія «смерть» абсолютно у всіх існуючих культурах є однією з основних у національній свідомості їх носіїв. Наведемо декілька прикладів: *σβήνει το καντήλι μου, σώθηκαν οι μέρες, πάω στην τελευταία μου κατοικία, життя погасло (догоріло), свічка (чия) згасла (погасла), покинути світ, зійти з світу (з блиску-світу), to go to one's watery grave, to go to the big location in the sky, to go to the last roundup, to go to a better place, to go to a Texas cakewalk, to go to Davy Jones's locker.*

Отже, підсумовуючи слід зазначити, що фразеосемантичне поле «фізичний стан людини» є надзвичайно розгалуженим та об'ємним за своєю структурою у кожній тематичній групі. Аналіз ФО на позначення фізичного стану людини новогрецької, української та англійської мов свідчить про той факт, що новогрецька та українська лінгвокультури демонструють значно більш яскраві подібності у порівнянні з англійською. Національно-специфічні відмінності семантичної структури проаналізованих фразеологічних одиниць, виявлені в ході порівняльного дослідження, відображають особливості концептуалізації розглянутих фрагментів мовної картини світу в обох культурах, свідчать про

національну своєрідність та унікальність образу світу грецького, українського та британського народів.

2.6. ВІДОБРАЖЕННЯ РОДИННИХ СТОСУНКІВ У ПАРЕМІЯХ ГРЕКІВ МЕТРОПОЛІЇ ТА ПРИАЗОВ'Я

На тлі глобалізації збереження та вивчення усної народної творчості національних меншин, що населяють Україну, є надзвичайно актуальним, оскільки саме у фольклорі проявляється характер і традиції етносу, сформовані протягом багатьох століть.

Мета статті – розкрити та проаналізувати відображення родинних відношень у традиційній сім'ї греків Приазов'я та греків Еллади на матеріалі румейських та грецьких прислів'їв та приказок.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- класифікувати грецькі та румейські паремії, які стосуються родини, за тематичним принципом;

- дослідити роль основних членів грецької родини та її відображення у прислів'ях та приказках грецького та румейського народів.

У Приазов'ї греки оселилися наприкінці XVIII століття, коли за наказом імператриці Катерини II відбувся вихід греків та інших християн з Криму. У мовному відношенні населення Приазов'я було неоднорідним. Термін «приазовські греки» («маріупольські греки») поєднує дві етнографічні групи, що мають самоназви *урумів* і *румейів*. Кожна з цих груп має свою мову, особливості культури й побуту. Водночас обидві групи ідентифікують себе саме як греки (в перекладі етноніми «румей» та «урум» означають «римляни» – саме так називали себе греки-візантійці на відміну від новогреків-еллінів) [48, с. 9]. Генетичний зв'язок обох етнічних груп базується на спільній самоназві – еллін (еллінос, еллінець) [48, с. 10; 16, с. 9].

На сьогоднішній день у Приазов'ї склалася досить складна мовна і культурна ситуація: унаслідок різних причин мовні діалекти греків Приазов'я поступово згасають, перестають бути мовою спілкування навіть у місцях їх компактного проживання, виникає реальна загроза забуття фольклору. Тому зараз особливо актуальним є збереження та вивчення народнопоетичної спадщини приазовських греків, які за чисельністю в національній структурі людності Донецької області посідають третє місце і становлять етнічну спільноту, яка відіграла значну роль в освоєнні Приазов'я [48, с. 3].

Фольклор є своєрідною художньо-філософською системою, яка відтворює характер зв'язків з навколишнім світом на різних етапах його історичного розвитку. Він є найважливішою опорою національної самосвідомості, засобом національного виховання і соціалізації людини в народній культурі [39, с. 8]. У творах усної народнопоетичної творчості греків Приазов'я знайшли відбиття історичні події народу, соціальні протиріччя, праця, побутове життя, прагнення кращої долі. Фольклорна спадщина приазовських греків, хоч і не часто, але ставала об'єктом дослідження науковців-філологів. Переважно це стосується пісенного доробку, оскільки через низку об'єктивних причин саме жанр пісні є найбільш збереженим серед приазовських греків. Тому поява робіт Ю.Б. Кутної (Лабецької) та Ю.В. Жарікової, присвячених вивченню казок та фразеологізмів приазовських греків, сприймається як видатне наукове досягнення [19; 74].

Невід'ємну частину буденної філософії народу складає його пареміологічна спадщина (прислів'я та приказки), яка є одним з первинних та найдавніших показників ідеологічної та етнічної сутності народу. Прислів'я складають елемент його культурної ідентифікації з істинним народним характером. Ці породження фантазії чітко показують характер та образ мислення народу і є безсумнівно живими пам'ятками слова у його багатотисячолітній історії, підтвердженням його ідентичності, які треба зберігати та використовувати для дослідження його ментальності та історичного шляху. Ці живі усні елементи народної традиції – правдивий свідок невичерпного джерела мудрості, яка ніде у світі не зустрічається у таких масштабах, як на грецьких теренах [78, с. 7].

У статті ми проаналізуємо відображення родинних відношень у традиційній сім'ї греків метрополії та Приазов'я на матеріалі новогрецьких та румейських прислів'їв, приказок та афоризмів. Корпус грецьких прислів'їв було зібрано з різноманітних збірок паремій, виданих у Греції. Переважна більшість досліджуваних румейських паремій також є опублікованою [21; 23; 38; 67], частину було зібрано у музеях приазовських сіл Стила, Малоянісоль, Урзуф та від інформаторів під час проведення фольклорно-етнографічних експедиції, організованої влітку 2006 р. історичним факультетом Маріупольського державного університету. Слід зауважити, що всі румейські прислів'я графічно фіксувалися за системою А. Білецького, окрім варіантів, наведених у книзі С. Кудокоцева.

Слід зазначити, що тип грецької родини в Приазов'ї загалом такий самий, як і в Греції та в інших народів Європи: заснований на принципах моногамії та патріархальних традиціях [18, с. 147; 76, с. 35]. Згідно з результатами етнографічних досліджень представники тих або інших народів, потрапляючи до грецької сім'ї, дуже швидко адаптувалися, сприймаючи традиційну грецьку культуру як частину власного духовного життя; надалі такий член родини жив у відповідності з сімейними традиціями і нормами звичаєвого права, поширеними серед греків [48, с. 229].

Сім'я для греків мала першочергове значення у формуванні менталітету народу, основні риси якого зберігаються дотепер. Проте роль грецької родини у збереженні, передачі, трансформації традицій залишається маловивченою галуззю [48, с. 229].

Якщо систематизувати новогрецькі та румейські паремії, які характеризують родинні стосунки, складається своєрідний «кодекс родинного виховання» [39, с. 19], який на сьогодні не втратив своєї актуальності.

Повним хазяїном у родині вважався чоловік [18, с. 147]. «Голова» у родині, хазяїновитий та працюючий, одружений, повинен мати синів, яких необхідно виростити гідними людьми і продовжувачами роду, – таким постає чоловік у румейських прислів'ях: *Дъыхос ту н сурбаджи ту спит клэй* (без хазяїна дим плаче); *Андра дъыхос инэка, ама алгу дъыхос ханяр* (чоловік без жінки, як кінь без вуздечки); *Тата дъыхос педъья, олу ту мляр дъыхос ханятя* (батько без синів, як млин без крил). Та сама теза продовжується і в грецьких прислів'ях: *Στο σπίτι ο πατέρας είναι η τάξη, η μητέρα η αυλή και το παιδί η χαρά* (в домі батько є

порядком, мати любов'ю та дитина радістю); *Ούτε άντρας δίχως σπίτι ούτε σπίτι δίχως άντρα...* (ані чоловік без будинку, ані будинок без чоловіка...).

До сьогодні у грецьких родинах чоловік ухвалює рішення, що стосуються всієї сім'ї. З глибокою пошаною ставиться до дружини: *Тыс фукраты т инэка-т, атос эн палкарс. Тыс фукраты тун андра-ц, аты эн курасея* (Хто слухає жінку, той молодець, хто слухає чоловіка, та молодиця).

Незважаючи на нижче порівняно з чоловіком положення жінки, її роль у родині теж досить велика: вона «шия» у родинному союзі, а відтак від її поведінки залежить атмосфера і добробут у сім'ї: *Андра эн фтял, т инэка эн гула* (чоловік – голова, дружина шия). Гарна дружина завжди підтримує чоловіка, налагодить господарство, подбає про добробут родини: *Ас то кало т инэка пас то шон-па то лапач враз* (у гарної дружини й на снігу котел кипить); *Έχεις γυναικα με μυαλό, έχεις στο σπίτι θησαυρό* (маєш розумну жінку, маєш в хаті скарб); *Η καλή νοικοκυρά είναι δούλα και κυρά* (гарна господиня – хазяйка та рабиня). Погана жінка все зруйнує: *То кало т инэка – фолэя плэгн. То анунысто т инэка – то эш-с па хан* (гарна дружина гніздо в'є, а нерозумна й те, що є, розоряє); *Καλύτερα να ζεις μ' ένα δράκο παρά με μια κακιά γυναικα* (краще жити з драконом, ніж із лютою жінкою). Тому у пареміях нерідко надаються поради, яку жінку треба обрати чоловікові та які наслідки може мати гонитва за багатством та вродою: *Ан пер-с плушку инэка, нами тъарис тъа иси ас ту зисму-с вахтлыдъ-с* (якщо з багатою одружишся, не думай, що щасливо з нею проживеш); *Καλο инэка – плушия, паракату инэка – гариплыя* (гарна жінка – багатство, погана – бідність). Багато грецьких прислів'їв засуджують такі риси характеру в жінок, як хитрість, балакучість, лінь, вередливість, непостійність: *Η γυναικα έκλεισε το διάολο στον κότσο της* (жінка вплела диявола у свою косу); *Αυέρας και γυναικα δεν κλειδώνονται* (вітер та жінку не закриєшь); *Γυναικα που δε θέλει να ζυμώσει, πέντε μέρες κοσκινίζει* (жінка, що не хоче замішувати тісто, п'ять днів просієє муку).

Багато паремій присвячено жінці-матері: *Μάνα είναι μόνο μία!* (мама лише одна!). Її любов до дитини – найчистіша та найгарячіша, вона завжди зрозуміє свою дитину: *Μανα т хлядъя эн ах илю зесто* (материнське тепло жаркіше за сонце); *Ас ола тымизку аган – эн мана-с* (найчистіша любов – материнська); *Η πιο γλυκιά αγκαλιά είναι η μητρική* (найсолідші обійми – материнські). Тому прислів'я, де мати постає байдужою до своїх дітей, свідчать про осудливе відношення людей до неї.

Справжня грецька родина обов'язково повинна була мати дітей. Без них дім перетворюється на «в'язницю» або «могілу»: *Αυτός που δεν έχει παιδιά, δε γνώρισε τι θα πει αγάπη* (той, хто не має дітей, не знає, що таке любов); *Σπίτι χωρίς παιδιά είναι κλήμα χωρίς σταφύλια* (дім без дітей – лоза без винограду). Діти у грецьких родинах поважали і якимось побоювалися своїх батьків. Без їх згоди син не міг одружитися, дочка вийти заміж [18, с. 148]. Грецькі прислів'я вчать берегти сімейні традиції, поважати батьків і навіть перевершувати їх: *Фу крис мана, патеран, тъа дъис-па дуня пула* (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі); *Йо-с ан эн палкарс, чалка ти ерна-с* (Якщо син твій молодець, життю твоєму не скоро прийде кінець); *Папус эвалын млэя, тата-с эвалын абдъея, а си вал эм млэя ки эм абдъея!* (Дід посадив яблуню, батько посадив грушу, а ти

посади і яблуню, і грушу!); *Ευχή γονιών αγόραζε και στο βουνό ανέβα...* (батьківське благословення отримай – і вгору підіймайся). Різко засуджується невдячність, егоїзм дітей та недоліки в родинному вихованні: Ан эш-с кало педьы – ато эн джап. Ан эш-с паракату педьы – ато эн пону (коли в тебе гарний син – це гора, коли в тебе поганий син – це хвороба); Тата харсин тун йо-т стафлэс, а йо-т ти дьуй тун тата-т эна змандзица-па (Батько подарував синові виноградник, а син не дає батькові навіть одне гроно). *Αν τους γονείς σου δεν τιμάς, ποιος θα τιμήσει εσένα;* (якщо ти батьків своїх не шануєш, хто тебе шануватиме?).

М. Меракліс у монографії «Грецьке народознавство» («Ελληνική λαογραφία») говорить про особливу роль, яку відігравала у грецькій родині свекруха [75, с. 63]. У більшості місць материкової Греції невістка була повністю підкорена свекрусі. Відголоси такої традиції знаходимо і на теренах Приазов'я. Невістка повинна була раніше за всіх прокидатися вранці, розпалити пічку, приготувати воду та рушник для вмивання свекрухи та свекра, полити свекру та поцілувати йому руку, за що отримувала золоту монетку. Зберігався закон мовчання: невістка не розмовляла зі свекрами (у давнину мовчання могло тривати до п'яти років) [63, с. 5–6]. До речі, такі ж традиції зберігалися і в деяких регіонах Греції, зокрема, у Східній Фракії [75, с. 63]. Тому і в пареміях греків Приазов'я та метрополії бачимо досить зневажливе ставлення до невістки. На неї дивилися, як на дармову робочу силу, часто кривдили, не враховуючи її інтересів [48, с. 229]: *Ныф камия-па ти нышкит кор-с, айц, тылага гамброс, камия-па ти нышкит йо-с, Ο γαμπρός γιος δε γίνεται κι η νύφη θυγατέρα* (невістка ніколи не стане дочкою, як зять ніколи не стане сином); *Ныф индун памбать ки пелсин кату пас н петъера-ц: ма олу эна петъера-ц н курмо, понсин дъыната* (невістка стала ватою й свекрусі на голову сіла, а у свекрухи голова все одно заболіла); *Харонс иртын на пер канына ки тайфа-тын дрансан пас т ныф* (Харон прийшов забрати когось, і всі подивилися на невістку); *Γιε μου, γιε μου μάλαμα, νύφη ζένο μπάλωμα* (синку мій, золото, невістка – чужа латка).

Підсумовуючи, треба зазначити, що досліджуючи пареміологічну спадщину греків Приазов'я, можна простежити устрій традиційної грецької родини, проаналізувати її роль для членів суспільства, надати характеристику кожному члену родини, виділити чесноти, які цінуються у грецькому суспільстві. Загалом традиційна приазовська грецька родина за устроєм та розподілом ролей подібна до родин материкової Греції та інших балканських народів. Втім, паремії дозволяють виділити яскраві етнічні особливості побуту та культури греків Приазов'я.

Надалі було б цікавим проаналізувати відображення родинних цінностей в румейських та урумських прислів'ях.

2.7 СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РУМЕЙСЬКОЇ МОВ)

Культурно-національна специфіка мовних одиниць завжди викликає підвищений інтерес науковців, оскільки дозволяє висвітлити різні рівні прояву певного культурного явища у мові. Культурно-національний аспект розглядається як інформація, що включає різні соціальні, етнографічні, географічні, історичні відомості й несе в собі асоціативно-образну інформацію носія мови. Тому підвищеною увагою дослідників користується вивчення явища паремії. Існують різні точки зору відносно того, куди відносити прислів'я та приказки, розглядати їх як фольклорний жанр, чи як функціональні одиниці мови, які відносяться до фразеологічного фонду.

Вивченням фразеології та перспектив її дослідження займалися такі дослідники, як В.В. Виноградов, Н.М. Амосова, В.Л. Архангельський, О.В. Кунін, В.М. Телія, Л.Г. Скрипник та інші; серед грецьких вчених слід зазначити таких мовознавців, як Х. Сімеонідіс, С.Г. Віос, Е. Мітула, втім, їх роботи здебільшого стосуються викладення загальних положень фразеології, пареміології та вивчення структурної організації прислів'їв; семантика грецьких паремій вивчена недостатньо. Таким чином, слід зазначити, що незважаючи на велику кількість робіт, присвячених вивченню паремій у вітчизняній та російській лінгвістиці, прислів'я та приказки новогрецької мови, і тим більше румейської, досліджені недостатньо, відсутні роботи компаративного характеру, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Фразеологічний склад мови відноситься до тієї частини лексикону, яка відображає лінгвокультурні особливості носіїв мови, і він є дзеркалом, в якому народ виявляє свою національну самосвідомість та світогляд. Отже, паремії є тим джерелом, яке можна досліджувати на предмет лінгвокультурної інформації.

Метою нашої статті є виявлення семантичних особливостей новогрецьких, румейських та українських паремій на позначення метеорологічних явищ.

Звернення до румейських паремій не є випадковим, оскільки Приазов'я понад 235 років є місцем компактного проживання греків, які у 1778-1780 рр. переселилися з Криму.

В науковій літературі грецьке населення Приазов'я називається по-різному. Здебільшого і вітчизняні, і зарубіжні дослідники використовують термін «маріупольські греки» [44; 49], який поєднує дві етнографічні групи, що мають самоназви *уруми* і *румеї*, що в перекладі означає «римляни» (так себе називали піддані Візантії) [49, с. 9]. Генетичний зв'язок обох етнічних груп базується на спільній самоназві – еллін (еллінос, еллінець) [44; 49]. Дослідники мови грецьких етнічних груп А. Білецький, Т. Чернишова, О. Гаркавець вказують на те, що більше половини маріупольських греків говорить на своєрідних діалектах, які іноді виділяють у самостійну мову – румейську, споріднену новогрецькій, яка відноситься до індоєвропейської сім'ї мов. Інша їхня гілка – уруми – користується говірками, які відносяться до тюркської мовної групи.

Паремії (прислів'я і приказки) – широко поширений жанр фольклору, це своєрідна енциклопедія народного життя. У них народ знаходив відповіді на всі випадки життя. Найдавніші прислів'я та приказки пов'язані з усвідомленням людиною свого місця в природі і своєї трудової діяльності [65, с. 3]. Румеї називають їх «*паромиис*» та «*ритыс*» [23], уруми – «*аталал сӧзлери*» та «*тахмах*» [13, с. 22]. Незважаючи на посилення останнім часом інтересу до вивчення мови та фольклору приазовських греків (Жарікова Ю.В. [19], Кутна (Лабецька) Ю.Б. [74], Христу Х. [81]), паремії не ставали предметом спеціального вивчення. У нашій роботі поряд з опублікованими прислів'ями та приказками греків-румеїв (Кір'яков Л.Н., Патрича Д.К. [23], Хорош М.О. [67]) використано польові матеріали, зібрані під час етнографічних експедицій 2006-2009 рр. у приазовських селах компактного проживання греків.

Дослідники зазначають, що мова румейських прислів'їв архаїчніша порівняно, наприклад, з мовою їхніх казок, а найдавніші румейські прислів'я мають свої витoki у давньогрецьких пареміях, підтверджуючи концепцію походження румеїв. Урумські прислів'я, найдавніші з яких відчутно наближені до східної традиції, відрізняються надзвичайною образністю, метафоричністю, але важко перекладаються українською або російською мовою [49, с. 18].

На початкових етапах свого розвитку людина ототожнювала себе з природою. Ця уява була доволі примітивною. Люди в процесі трудової діяльності постійно стикалися з прихильними і ворожими силами природи, відчували свою безпорадність, беззахисність. Прагнення отримати добрий врожай, захистити себе породило бажання задобрити сили природи. І людина звертається до магічної сили слова, вірячи, що саме так вона може вплинути на диких звірів і на природні явища. Спостереження людини над природою та віра в її магічну силу знаходили відображення в усній творчості [27, с. 414].

Проаналізувавши мовний матеріал, можемо побачити, що найбільше уваги люди приділяли таким силам природи, як сонце, дощ, вітер, шанували воду, небо, землю. Згодом первісне значення прислів'їв змінювалося, вони починали вживатися у переносному значенні для зображення абстрактних понять: надії, волі, справедливості та інших, позитивних чи негативних рис характеру людини тощо [27, с. 414].

Досліджуючи семантичні особливості паремій з компонентом «явища природи», ми дійшли висновку, що їх можна поділити на дві групи: 1) паремії з компонентом на позначення природних явищ, які власне позначають природне явище, та 2) паремії, які містять компонент на позначення метеорологічного явища, але семантично позначають не природне явище, а базуються на переносі якостей чи характеристик на поведінку людей, їх риси характеру, стосунки між людьми, матеріальний стан та інше.

Досліджуючи першу групу паремій, ми виявили низку спільних та відмінних рис в новогрецькій, українській та румейських мовах. Слід зазначити, що найчисельнішою у трьох мовах є група з компонентами на позначення **атмосферних опадів** (дощ, сніг, град): *оцей дощ глухий: не йде де просять, а йде де косять, не йде де чорно, а йде де вчора; ёвреџе ме то τουлоуми* / лле як з відра; *атытку аяз, чах та актрис тремны* / такий мороз – навіть зірки дрижать.

В українській мові багато метеорологічних прислів'їв пов'язані зі снігом й морозом, а також із дощем: *оце мороз з очима; зима без снігу – літо без хліба; мороз не велик, а стоять не велить, дощ і сніг на небі не зогниють, а на землю прийдуть; багато грому, мало дощу;* в новогрецькій – з дощем і вітром: *ή θα βρέξει ή θα χιονίσει ή καλό καιρό θα κάνει* / або дощ, або сніг, або гарна погода; *μετά τη βρόντη, έρχεται και η βροχή* / після грому приходить дощ; *η καταγίδα η δυνατή και δέντρα ξερίζώνει* / сильний дощ дерева з коренем вириває; *αν δεν φυσήξει άνεμος, κλωνάρι δεν σαλεύει* / якщо не подує вітер, гілка не поворухнеться, в румейській – з сонцем: *илюс-па эн макра, ала хлен* / сонце далеко, але гріє; *тун пату илюс дуї мурфия, а тун атъарпу – ту дъулия* / сонце землі дає красоти, а людині – роботу; *ту псילו т уба-па, тун илю ти фсалы-то* / і високий пагорб сонця не закриє. Це пов'язано насамперед з особливостями клімату.

Зустрічаються компоненти на позначення явищ природи, відсутні в інших мовах. Так, наприклад, в новогрецькій мові є паремії про землетрус: *μα μέρα ένας σεισμός* / один день – один землетрус, але в українській та румейській цей компонент у прислів'ях відсутній. Це обумовлено тим, що Греція має більш гористий рельєф, ніж Україна, грецький народ пережив кілька землетрусів, які принесли негативні наслідки для культури та соціально-економічного розвитку країни.

В українській мові також зустрічаються паремії з компонентами «роса» та «веселка», що в новогрецькій мові досить рідке явище: *ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють; майська роса краща вівса; воду з ріки цебром не вичернаєш, веселку з неба рукою не схопиш; веселка кінцями п'є воду з рік і озер і піднімає її на небо для дощу.*

Щодо другої групи паремій, тобто тих, які містять компонент на позначення метеорологічного явища, але семантично позначають не природне явище, ми виділили в ній такі семантичні категорії:

- **Якості людини, риси характеру:** *дмухни на нього й розсиплеться від вітру* (слабкість); *хай хоч грім з неба* (відповідальність, обов'язковість); *т алытъа эн ах тун илю фусиро* / правда світліша за сонце; *хай мене грім поб'є* (правдивість, чесність); *ах та тона шумука шон дъен перынс* / у нього взимку снігу не випросиш (жадібність); *μετά τη βροχή, κουκούλα* / після дощу [вдягає] капюшон; *όποιος φτύνει κοντρα στον άνεμο, φτύνει τα γένια του* / хто плює проти вітру, плює на свою бороду; *б'ється як риба об лід* (робити марну справу); *τι έκανε; – Άνεμο κουβάρι!* / що він робив? – Вітри у клубок змотував (лінь); *μαθημένα τα βουνά από τα χιόνια* / навчені гори снігом; *υγρος вруши ти фоват!* / мокрий дощу не боїться (досвід, досвідченість) тощо.

- **Стосунки між людьми:** *καθαρός ουρανός αστραπές δε φοβάται* / чисте небо блискавок не боїться (чесність, щирість); *η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται* / гарний день видно з ранку (успіх); *ясно, звідки вітер дме; свіжим вітром повіяло;* *αν δεν αστράπτει, δε βροντά* / якщо немає блискавки, немає й грому; *диму без вогню не буває; дъихос анэму ту хур тар-па ти салэфкит* / без вітру й трава не колишеться (причини якихось подій, зміна подій) тощо.

- **Почуття та емоції:** *тремтіти як осика на вітру; аж морозом сипати поза шкірою* (страх, боязливість); *очі туманом заходять; συννέφιαζε η*

όψη του / його обличчя вкрилось хмарами; *δεν έχουνε στον ήλιο μοίρα* / нема в них долі під сонцем (нещастя, горе, печаль); *щоб тебе грім прибив!* (незадоволеність); *ο άνεμος που δεν μποδίζει, άφησέ τον, και ας βουίζει* / вітер, що не перешкоджає, нехай дме; *δε μου κάνει ούτε κρύο, ούτε ζέστη* / мені від того ні холодно ні жарко (байдужість); *αγαπάω σαν χιόνι στον κόρφο μου* / люблю як сніг на своїй голові (негативне ставлення до чогось, когось); *ποιος καλός άνεμος σε έφερε* / який гарний вітер тебе приніс; *яким вітром!* (несподіваність, несподіване прибуття, поява) тощо.

● **Матеріальне становище, ставлення до матеріальних благ:** *викидати гроші на вітер; пустити за вітром* (марнотратство); *μετά τη βροχή ο ήλιος* / після дощу – сонце; *η ευτυχία μοιάζει με χειμωνιάτικο ήλιο. Ανατέλλει αργά και δύει νωρίς* / щастя схоже на зимове сонце. Встає пізно та заходить рано; *засвітить сонце і в наше віконце* (щастя, талант); *врушиє – флюрия фер!* / дощ золото приносить (багатство, достаток); *з'являться як гриби після дощу* (помноження достатку, велика кількість).

Особливу увагу люди приділяли прикметам. Спостерігаючи за природою, вони навчалися пристосовуватися до навколишнього світу, жити й працювати в злагоді з природою. Ці знання передавалися з покоління до покоління: *на Марію сильні роси – льони будуть сірі й косі; коли на Юрія грім, буде радість людям всім; όταν ακούς Μάρτη, λάσπη μπρος και πίσω χώμα* / коли чуєш «березень», багно попереду та позаду земля; *ο Φλεβάρης κι αν φλεβίσει, καλοκαίρι θα μυρίσει* / лютий, хоч і лютує, все одно літом пахне.

Цікавим є той факт, що досить велика кількість румейських прислів'їв має повні еквіваленти у новогрецькій або українській мовах: *шумкешу илюс, эн ама митрея манна: дъуй фос, ама тих лен – зимове сонце, як мачуха: світить, але не гріє; угрос вруши ти фоват!* – *ο βρεγμένος τη βροχή δεν τη φοβάται* / мокрий дощу не боїться. Це свідчить про тісні контакти грецького населення з метрополією та місцевим населенням Приазов'я.

Підсумовуючи, важливо відзначити, що паремії з компонентом «явища природи» мають досить широку тематичну класифікацію в залежності від компонента, який входить до їх складу.

Перспективу подальших досліджень з обраної проблематики вбачаємо у можливості дослідження паремій на предмет зв'язку їх лексичних, граматичних та стилістичних характеристик з впливом, який вони здійснюють у різних сферах життя, а також у можливості порівняння паремій цієї тематичної групи з подібними в інших мовах, зокрема урумської, що є поряд із румейською мовою приазовських греків.

2.8 ВІДОБРАЖЕННЯ МІФОЛОГІЇ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Предметом цього дослідження є фразеологічні одиниці з міфологічними компонентами, джерелом виникнення яких є міфологія. Вони посідають значне місце у фразеологічному фонді будь-якої мови. Це пояснюється тим, що в міфології репрезентовані найрізноманітніші сфери буття народу, його історія, склад, мислення, особливості побуту та інше. Сфера вживання фразеологічних одиниць із міфологічним компонентом невпинно поширюється [24, с. 458].

В різних мовах існує багато джерел фразеологічних одиниць. Одним із таких джерел є міфологія. Для подальшого вивчення фразеологічних одиниць з міфологічними компонентами необхідно розглянути феномен міфології та дати визначення основним поняттям.

Перш за все слід зазначити, що різні словники по-різному пояснюють поняття „міф”. Найбільш чітко визначення, на наш погляд, дає «Літературний Енциклопедичний Словник»: «Міфи – творіння колективної загальнонародної фантазії, що узагальнено відображають дійсність у вигляді почуттєво-конкретних персоніфікації та живих істот, які мисляться первісним мисленням» [37, с. 278]. У цьому визначенні присутні ті загальні основні положення, у яких сходиться більшість дослідників. Однак, без сумніву, це визначення не вичерпує усі характеристики міфу.

У статті А. В. Гулиги наведено такі ознаки міфу [17, с. 34]:

1. Злиття реального та ідеального (думки та дії).
2. Несвідомий рівень мислення (коли ми опановуємо зміст міфу, ми руйнуємо сам міф).
3. Синкретизм відображення (сюди входять і нерозділеність суб'єкта та об'єкта, відсутність різниць між природним та надприродним).

Важливо відзначити, що міфологія розуміється одразу в двох значеннях:

- а) як сукупність міфів якого-небудь народу;
- б) як наука, що вивчає міфи.

Окрім цього, виділяють міфологію як форму суспільної свідомості, засіб розуміння природної та соціальної дійсності на різних ступенях суспільного розвитку.

На ранніх етапах розвитку міфи здебільшого примітивні, короткі, елементарні за змістом, не мають зв'язної фабули. Пізніше, на порозі класового суспільства, поступово створюються більш складні міфи, різні за походженням міфологічні образи та мотиви переплітаються, міфи перетворюються на розгорнуті оповідання, зв'язуються один з одним, утворюючи цикли.

Також важливо визначити, що порівняльно-історичне вивчення широкого кола міфів дозволило встановити, що в міфах різних народів миру ціла низка основних тем та мотивів повторюється.

Таким чином, серед численних міфів прийнято виділяти декілька циклів [40]:

1. Міфи про тварин – найдавніші та найпримітивніші міфи. Глибоко архаїчними є міфи про походження тварин від людей або міфологічні уявлення

про те, що люди колись були тваринами. Міфи про перетворення людей на тварин чи рослини відомі ледве не всім народам земної кулі (наприклад, давньогрецькі міфи про Нарциса, Арахну та інші).

2. Дуже давніми є міфи про походження сонця (солярні міфи), місяця (місячні міфи) та зірок (астральні міфи). В одних міфах вони нерідко зображуються людьми, які колись жили на землі та за якоїсь причини піднялися на небо, в інших – утворення сонця (не персоніфікованого) приписується якійсь надприродній істоті.

3. Центральну групу міфів становлять міфи про становлення світу, всесвіту (космогонічні міфи), які, як правило, поділяються на дві групи:

а) міфи розвитку – походження Всесвіту пояснюється еволюцією, перетворенням якогось безформного первісного стану, попереднього світу та Всесвіту. Це може бути хаос, небуття тощо;

б) міфи творення – робиться акцент на тому, що світ створений з якихось первісних елементів (полум'я, води, повітря, землі) надприродною істотою – богом, колдуном, творцем (який може мати вигляд людини або тварини).

4. Антропогонічні міфи є складовою частиною міфів космогонічних. Згідно з багатьма міфами, людина утворюється з найрізноманітніших матеріалів: горіхів, дерева, праху, глини. Частіше за все творець створює спочатку чоловіка, потім жінку. Перша людина, як правило, має дар безсмертя, але втрачає його. У деяких народів існувало ствердження про походження людини від пращура-тварини (мавпи, ведмедя, ворона тощо).

5. Міфи про героїв – розповідають про те, як людство оволодівало секретами ремесла, землеробства, осілого життя, використання вогню, тобто як в його життя поступово впроваджувалися культурні блага. Найбільш відомим є міф Давньої Греції про Прометея, який наділив розумом жалюгідних людей, навчив їх будувати дома, займатися ремеслами, носити одяг, рахувати, писати й читати, розрізняти пори року, приносити жертви богам та інше. Прометей дав людині вогонь та був за це покараний Зевсом.

6. Есхатолічні міфи розповідають про долю людства, про пришествя кінця світу.

Важливим фактом є те, що міфологія через свою синкретичну природу відіграла визначну роль у генезисі різних ідеологічних форм, послуживши вихідним матеріалом для розвитку філософії, наукових уявлень, літератури. Іноді досить складним завданням є розмежування міфології та близьких до міфу за жанром та часом виникнення форм словесної творчості, таких, як історичні перекази, легенди. Таке розмежування у визначеному рівні є умовним. Історичним переказом частіше за все називають ті твори народної творчості, в основі яких лежать якісь історичні події: перекази про заснування міст (Фів, Рима, Києва), про війни, про видатних історичних діячів. Однак ця ознака не завжди є достатньою для розмежування міфу та історичного переказу, тому що багато історичних переказів, хоча і базуються на реальних подіях, але тісно переплітаються з міфологічними образами богів та інших міфологічних істот (наприклад, давньогрецький міф про Троянську війну).

Міф завжди привертав до себе дослідників. Якщо говорити про інтерпретацію міфу, то вона існувала ще в Давній Греції. Так, наприклад, Піфагор доводив, що в міфах відображувалося філософсько-алегоричне сприйняття природи, а Евгемер бачив у героях міфів обожнених героїв, які колись реально існували [42].

Новий інтерес до міфів зріс в епоху Відродження. У XVII–XVIII ст. високу культурну цінність міфу відзначали Б. Фонтенель, Дж. Віко, І. Гердер.

Особливу роль в передачі культурно-національної самосвідомості народу відіграє фразеологічний склад мови. Характерною межею фразеологічних одиниць мови як знаків вторинної номінації є образно-ситуативна вмотивованість, яка безпосередньо зв'язана зі світосприйняттям народу. Фразеологізми виникають в національних мовах на основі такого образного представлення дійсності, яке відображає повсякденно-емпіричний досвід мовного колективу [26, с. 18].

Проаналізувавши сфери вживання ФО з міфічним компонентом у новогрецькій мові, ми можемо констатувати, що більшість з них є книжними, оскільки головним чином притаманні писемному мовленню та надають йому відтінку піднесеності та урочистості. Вони використовуються переважно у суспільно-політичному, белетристичному та в офіційно-діловому мовленні.

Дослідження фразеологічних зворотів, їх класифікація дозволяють вирішити цілу низку питань, що стосуються значущих одиниць мови в цілому, характеру лексичного значення слів, співвідношення синтаксичної сполучуваності слів і їх значення, різних питань словотворення і етимології, стилістики художньої мови.

Перш за все слід зазначити, що розуміння фразеологічних зворотів з компонентами грецької міфології є неможливим без певного знання самої міфології Греції. Тому є доцільним розкрити ключові моменти грецької міфології.

Міфи склалися в Давній Греції ще задовго до того, як там поширилося письмо. Один і той самий міф – про якогось бога чи героя – міг існувати в численних варіантах: місцевих (у різних місцевостях), часових (що виникли за різних часів) і авторських (залежно від того, хто опрацював міф). Схожі міфи існують у різних племен і народів. Справа тут не лише в тому, що одне плем'я могло запозичити в іншого той чи інший міф. Найчастіше це відбувалося тоді, коли різні племена знаходилися на однаковому ступені розвитку, жили у подібних умовах. Часом схожість міфів різних народів пояснюється первісною спорідненістю, спільним походженням цих народів – наприклад, греків, римлян, кельтів, германців, слов'ян, іранців, індійців.

Розглядаючи фразеологізми з міфологічним компонентом, ми перш за все повинні розглянути міфи, в яких розповідалося про виникнення чи створення світу. Давні греки по-різному пояснювали виникнення світу. Існував міф про початок усіх речей від богині Евріноми й північного вітру, який богиня перетворила на великого змія Офіона, а сама стала голубкою і знесла яйце, з якого виник Всесвіт – сонце, місяць, планети, зорі й земля з усім, що на ній. Згодом Еврінома з Офіоном оселилися на горі Олімпі, але Еврінома розгнівалася

на змія, бо він твердив, ніби сам створив Всесвіт, і скинула його з гори в підземну темряву. В інших оповіданнях ідеться про виникнення світу з первісної «ріки» Океану або про те, як богиня Ніч знесла яйце, а з нього вийшов бог світового ладу Ерот, що пізніше став богом кохання. Нарешті, в пізніших міфах уже не йдеться про яйце, а про первісну богиню Гею – матір Землю, яка створила бога Урана – батька Небо, а потім народила все, що є на світі [41].

В багатьох давньогрецьких міфах розповідається про народження богів – фантастичних істот, що втілювали різні природні явища: грім, блискавку, вогонь, воду, сонячне світло, нічну темряву. Всю природу, все, що протистоїть людям, давні греки «олюднювали», тобто уявляли собі в образах, схожих на самих людей.

Інші міфи розповідали про походження людей. Ці оповідання дуже суперечливі. За деякими міфами, олімпійські боги створили людей, щоб ті служили їм, приносили жертви. Інші міфи стверджують, ніби людей виліпив із глини титан Прометей. У міфі про всесвітній потоп із усіх людей лишається одна пара – Девкаліон і Пірра, дітей у них нема, а щоб народилося нове людство замість винищеного потопом, вони за порадою богів кидають через голови каміння, яке стає людьми (по-давньогрецькому «Лаос» — камінь, а «Лаос» — люди, народ).

Існували численні розповіді про героїв – напівбогів-напівлюдей, здебільшого синів безсмертних богів і смертних жінок (Геракл, Персей, Тесей, аргонавти тощо).

Багато міфів розповідали про родоначальників різних знатних родів, з їхніми міфічними, напівміфічними чи й історичними предками.

Уже з першим «бронзовим віком» пов'язані власне історичні події. Можна вважати, що в «Іліаді» йдеться про справжні історичні події і про людей, які колись існували, хоч усі ті події та люди прикрашені фантазією геніального автора поеми. Автором «Іліади» й «Одіссеї» називали Гомера, хоча про нього вже тоді, коли вперше були записані поеми, нічого вірогідного не було відомо. Отже, участь богів у сутичках ахейських і троянських вождів – вигадана. Проте історичне існування таких людей, як Ахіллес, Агамемнон, Одісей, Пріам, Гектор – цілком можливе.

Греки, так само, як і інші давні народи, вважали різні лиха, що їх зазнавали люди – нещасливі випадки, хвороби, смерть, – за кару богів, розгніваних якимись поганими вчинками людей. Вони вірили, що боги з висоти своєї величі стежать за людьми й оцінюють їхню поведінку, відповідно винагороджуючи або караючи смертних. Найвищою нагородою з боку богів було надання людям безсмертя. Що ж до кар, то їх було безліч.

В багатьох міфах ідеться про різні фантастичні явища, про чудеса, а серед різних чудес дуже часто розповідається про неймовірні перетворення.

Часто в міфах діють фантастичні істоти – чудовиська. Так фантазія давніх греків створила кентаврів – напівлюдей-напівконей, Мінотавра – потвору з головою бугая і тулубом людини, грізних Горгон із гадюками замість волосся, семиголову лернейську гідру в міфі про Геракла, триголового пса Кербера, що охороняє підземне царство Аїда-Плутона, тощо.

У грецьких міфах відбилися різні нездійсненні для тих часів мрії людства: приборкання сил природи (подвиги Геракла та інших героїв), освоєння далеких земель і морів (подорожі аргонавтів і Одиссея), опанування повітряного простору (Дедал та Ікар), перемога над усіма хворобами і навіть смертю (міф про божественного лікаря Асклепія).

Отже, грецьку міфологію слід розглядати не як звичну та нерухому картину, але у соціальному та античному контексті античного світу, що постійно змінюється. Образи Аполлону, вродливого юнака з лірою, Афродіти, сповненої жіночності та привабливості, Афіни Паллади-войовниці, відносяться до певного періоду розвитку грецької міфології.

Грецька міфологія у її розвинутому вигляді являє собою міфологію героїчну, а не стихійно-фетишистську. Вона пов'язана з періодом патріархату, однак в ній простежуються найголовніші типи хтонічних рудиментів [43, с. 23]:

1) генетичні рудименти, що вказують на походження: Ахіллес – син морської богині;

2) субстанціальні рудименти, засновані на ототожненні різного роду предметів та істот: сонце – бик, Інах – ріка та цар Агроса;

3) метаморфозні рудименти: Зевс вступає в шлюб із Данією у вигляді золотого дощу;

4) іконографічні рудименти, тобто ті, що відносяться до зовнішнього вигляду окремого міфологічного персонажу: совині очі у Афіни, коров'ячі у Гери;

5) функціональні рудименти, що супроводжують міфологічні образи: перун Зевса, лук та стріли Аполлона.

Також у грецькій міфології можна виділити такі міфологічні комплекси:

1) комплекс літерполяції. Наприклад, Аполлон, Артеміда та Лето спочатку були демонами різного походження, ніяк між собою не пов'язаними. Їх об'єднання – Аполлон та Артеміда як діти Лето від Зевса;

2) комплекс компіляцій. Наприклад, олімпійська родина богів, що утворилася внаслідок об'єднання європейських та малоазійських богів;

3) полярний комплекс. Наприклад, „найсвітліший ” бог Зевс вступає до шлюбу з „найтемнішою ” богинею Персефоною.

Отже, всі фразеологічні одиниці з точки зору їх значення можна класифікувати за компонентом, який вони містять у своєму складі. На матеріалі вибірки ФО з міфічним компонентом, спробуємо дослідити більш детально лексико-семантичний склад фразеологічних одиниць з міфічним компонентом, оцінює значення цих ФО, а також виявити їх структурні особливості. Слід зазначити, що біблеїзми та фразеологізми з компонентом «Бог» ми не розглядали.

1. ФО, до складу яких входить назва міфічного персонажа або міфічної істоти.

2. Фразеологізми, які мають у своєму складі ім'я міфологічного бога або історичного діяча.

3. ФО із назвами міфологічних географічних об'єктів.

4. ФО, до складу яких входять назви міфологічних предметів або явищ:

5. ФО, які містять ім'я міфічного героя:

6. Інші ФО (ФО, які не були віднесені до певної тематичної групи)

Отже, тематичний аналіз фразеологічних одиниць з міфологічним компонентом виявив належність зазначених лексем до тематичних груп, що описують основні сфери античної культури і побуту, а саме: античну міфологію (власні імена богів, героїв, інших персонажів), історію (власні імена історичних особистостей), географію (назви міфологічних географічних об'єктів), особливості ієрархії відносин головних героїв грецьких міфів, традицій тощо.

2.9 ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З МІФІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В НОВОГРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Предметом цього дослідження є фразеологічні одиниці з міфологічними компонентами, джерелом виникнення яких є міфологія. Вони посідають значне місце у фразеологічному фонді будь-якої мови. Це пояснюється тим, що в міфології репрезентовані найрізноманітніші сфери буття народу, його історія, склад, мислення, особливості побуту та інше. Дослідженням цих фразеологізмів займалися такі науковці, як О.В. Кунін, К.І. Гловацька, О.С. Скубашевська, В.В. Виноградов, Я. Парандовський, П. Хараламбакіс, Х. Сімеонідіс та інші. Але деякі питання лишилися поза увагою.

Сфера вживання фразеологічних одиниць із міфологічним компонентом невпинно поширюється. Багато поколінь письменників і художників брали і досі беруть образи для своїх творів із грецької міфології. Так, наприклад, образ титана Прометей надихав і античних авторів (до нас дійшла драма Есхіла "Прикутий Прометей"), і письменників пізніших часів (Кальдерон, Вольтер, Шеллі, Гете, Байрон, Т. Шевченко, Леся Українка, А. Малишко тощо).

Проаналізувавши сфери вживання ФО з міфологічним компонентом, зауважимо, що вони використовуються переважно у суспільно-політичному, белетристичному та в офіційно-діловому мовленні. Ми можемо констатувати, що більшість із них є книжними, оскільки притаманні, головним чином, писемному мовленню, якому надають відтінку піднесеності та урочистості.

Усі фразеологічні одиниці з точки зору їх значення можна класифікувати за компонентом, який вони містять у своєму складі.

Найчисельнішими є символи ФО, до складу яких входить назва міфічного персонажа або міфічної істоти. Це такі фразеологізми, як, наприклад, $\text{Οι στάβλοι του Αυγείου}$ (Авгієви стайні) – синонім брудного місця. Налезали цареві, якому його батько (Геліос або Посейдон) подарував незліченні стада худоби, які не чистилися протягом 30 років. Їх очищення було одним із завдань, даних Гераклу царем Еврісфеєм. Геракл очистив стайні, перегородивши річку Алфей і направивши її води на скотний двір Авгія [34].

Друге місце за чисельністю посідають фразеологізми, які мають у своєму складі ім'я міфологічного бога або історичного діяча.

- Γόρδιος δεσμός (Гордіїв вузол, розрубати гордіїв вузол) – знайти вихід зі скрутного положення. Гордій – легендарний селянин, обраний царем фригійців за вказівкою оракула, як перший зустрічний. Гордій заснував столицю Гордіон і приніс в дар Зевсові свій віз, встановивши його в храмі і прив'язавши ярмо до оглоблі таким складним вузлом, що ніхто не міг його розв'язати. За прогнозом оракула той, хто зуміє справитися з вузлом, отримає у володіння всю Азію. У відповідь на пропозицію розплутати вузол Олександр Великий, що відвідав Гордіон у 334 році, розрубав його мечем [34].

- $\text{Οιθησαυροίτης Δήμητρας}$ (Дари Деметри) – Деметра – дочка Кроноса й Реї, сестра й дружина Зевса, богиня родючості, хліборобства та шлюбу; посідала важливе місце в грецькій міфології [34].

Символи ФО із назвами міфологічних географічних об'єктів займають третє місце:

- Η Ολύμπια αταραξία (Олімпійський спокій) – на честь Зевса у стародавній Греції в м. Олімпія проводилися міжнародні спортивні змагання, що відбуваються раз на 4 роки; інша назва – олімпіада. Під час олімпіади заборонялося організовувати та оголошувати війну. Таке примирення стало носити назву "олімпійській спокій"[80].

Символи ФО, до складу яких входять назви міфологічних предметів або явищ – на четвертому місці:

- Αιγίδα, υλότηναιγίδα (Егіда, знаходиться під егідою)– знаходиться під захистом. Символ захисту богів, щит, кований Гефестом. У середині Егіди знаходилася голова Горгони Медузи. Одночасно був атрибутом Зевса, але у виняткових випадках її міг носити і Аполлон.

- Ο δούρειος ίπλος (Троянській кінь) – Після довгої та безуспішної осади Трої ахейці (греки) вирішили удатися до хитрощів: за порадою Одиссея вони зробили величезного дерев'яного коня, у якому ховалися греки-воїни, залишили його біля стін Трої, та зробили вигляд, що відпливають.

П'яте місце посідають символи ФО, які містять ім'я міфічного героя:

- Η Αχιλλείος πτέρνα (Ахіллесова п'ята) – "найуразливіше місце" людини (у анатомії – "Ахіллове сухожилля"). За давньогрецьким міфом, у дитинстві мати викувала Ахіллеса у водах священної річки Стікс, тримаючи його за п'яту. Все тіло було невразливим, окрім п'яти. Герой Троянської війни загинув від стріли, що потрапила в п'яту [80].

- Οι άθλοι του Ηρακλέους (Подвиги Геракла) – Ім'я Герáкл мав найпопулярніший із грецьких героїв, людина надзвичайної сили та відваги. У переносному розумінні Геракл є символом велетенської сили, нездоланності.

Важливо зазначити, що тематичний аналіз символічних фразеологічних одиниць із міфологічним компонентом виявив належність зазначених лексем до тематичних груп, що описують основні сфери античної культури і побуту, а саме: античну міфологію (власні імена богів, героїв, інших персонажів), історію (власні імена історичних особистостей), географію (назви міфологічних географічних об'єктів), особливості ієрархії відносин головних героїв грецьких міфів, традицій тощо [14].

Як і у випадку з ФО новогрецької мови, знайдені в українській мові фразеологізми з міфологічним компонентом ми класифікували за тематичним принципом.

Як бачимо, найчисельнішими є символи ФО, до складу яких входить назва міфічного персонажа або міфічної істоти (тварин, духів тощо). Це такі фразеологізми, як:

- Його подвір'я Дворовик охороняє – Дворовик – добрий дух обійстя, що охороняє від мору, пожежі, грабунку подвір'я селянина. У переносному значенні вживається на позначення добробуту та щастя домівки.

- У нього лисячий хвіст – у переносному значенні – він лестивий хитрун.

Друге місце посідають фразеологізми, які мають у своєму складі ім'я міфологічного бога.

- Онук Волоса (Велеса) – так називали співаків. Волос – бог худоби, чередників та музик, символ господарства та миру. Найвідомішим онуком Волоса був Боян.

- Стріли Перуна – Перун – бог блискавки й грому, один із найголовніших богів, що карає будь-яку нечисть або злодіїв стрілами-блискавками. У переносному значенні – стріли перуна – блискавки [46].

На третьому місці – символи ФО, до складу яких входять назви міфологічних предметів або явища:

- Сопілка миру – за міфом, Волос зображувався із сопілкою в руках. Переносно – причина перемир'я, символ миру.

- Молодильне яблуко – плоди Прадуба, плоди невмирущості. Щось, що дозволяє відкритися другому подиху, відчутти прилив сил.

Символи ФО із назвами міфологічних географічних об'єктів посіли четверте місце:

- Буян-острів (Вирій) – місце, куди вирушали праведні душі померлих, та де жили боги. Переносно – дуже приємне місце.

- Вийти з того світу – одужати після дуже важкої смертельної хвороби.

Аналізуючи практичний матеріал, ми дійшли висновку, що фразеологізми новогрецької та української мов із міфічним компонентом мають і спільні, і відмінні риси. В українській мові, як і в новогрецькій, функціонує значно більше ФО, що мають у своєму складі імена міфологічних персонажів (богів, міфологічних істот), ніж міфологічних географічних об'єктів чи предметів. На другому місці – ФО з ім'ям бога. Проте, у кількісному відношенні ці дані не співпадають. Також слід зазначити, що порівняно з тематично-семантичною класифікацією подібних ФО у новогрецькій мові, в українській виявлено менше тематичних груп.

Περίληψη

Література до розділу 2

1. Алефіренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм. Москва : Элпис, 2008. 271 с.
2. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища шк., 1987. 134 с.
3. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. 125 с.
4. Ашукин Н. С., Ашукина М. Г. Крылатые слова: Литературные цитаты. Образные выражения. Москва : Худ. лит., 1988. 528 с.
5. Аюпова Р. А. Проблемы сопоставительной фразеологии английского и русского языков : учеб.-метод. пособие. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. 27 с.
6. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теорий перевода). Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
7. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посіб. Київ : АртЕк, 1996. 224 с.
8. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва : Яз. славянской культуры, 2001. 288 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова. Москва : Русский яз., 1980. 345 с.
11. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Высш. шк., 1986. 416 с.
12. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 280 с.
13. Гаркавец О. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки. Алма-Ата : Укр. культур. центр, 1999. 624 с.
14. Гловацька К. І. Міфи давньої Греції / наук. кер. вид. та авт. передм. А. О. Білецький. Київ : Веселка, 1991. 264 с.
15. Голубовська І. О. Етнічні особливості української та національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. 2010. № 3. С. 400–412.
16. Греки России и Украины / сост. и отв.ред. Ю. В. Иванова. Санкт-Петербург : Алетейя, 2004. 623 с.
17. Гулыга А. В. Миф как философская проблема. *Античная культура и современная наука*. Москва : Наука, 1985. С. 271–276.
18. Джуха И. Г. Одиссея мариупольских греков: очерки истории. Вологда : ЛиС, 1993. 160 с.
19. Жарікова Ю. В. Румейська фразеологія у її відношеннях з українською та новогрецькою фразеологіями : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 Загальне мовознавство. Донецьк, 2013. 20 с.
20. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 Загальне мовознавство. Київ, 2003. 16 с.

21. История села Приморское (Урзуф) 1779–1979 / сост. С. И. Кудокоцев. Приморское, 1978. 157 с.
22. Каламаж М. Семантико-когнітивна характеристика фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом-іменником, синонімічним слову один. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2009. № 7. С. 174–183.
23. Кір'яков Л., Патрича Д. Тисяча перлин: афоризми, прислів'я та приказки приазовських греків. Донецьк : Донбас, 1993. 143 с.
24. Кобиленко Н. К. Фразеологічні одиниці з міфічним компонентом в новогрецькій та українській мовах. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ, 2014. Вип. 47, ч. 1. С. 458–462.
25. Коваль А. П. Крилате слово. Київ : Радянська школа, 1983. 222 с.
26. Коваль А., Коптілов В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, літературні цитати, образні вислови. Вид. 2-е перероб. і доп. Київ : Вища шк., 1975. 336 с.
27. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34, ч. I. С. 412–418.
28. Колоїз Ж. В. Малюга Н. М. Шарманова Н.М. Українська пареміологія : навчальний посібник для студентів філол. спец. вищих навч. закладів. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
29. Коршкова Е.А. Фразеологія в поезії Владислава Ходасевича : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 Русский язык. Челябинск, 2005. 256 с.
30. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Академія, 2006. 464 с.
31. Краева В. Ю. Диалектная фразеологія русских говоров Алтая (лингвокультурологический аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 Русский язык. Барнаул, 2007. 23 с.
32. Кузь Г. Т. Вигуків фразеологізмів української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 Українська мова. Івано-Франківськ, 2000. 12 с.
33. Кулик Н. Д. Семантика німецьких адвербіальних фразеологізмів у лексикографічному висвітленні: денотативний та конотативний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 Германські мови. Київ, 2008. 17 с.
34. Кун Н. А. Легенды и мифы древней Греции. Сімферополь, 2000. 478 с.
35. Кунин А. В. Курс фразеології сучасного англійського мови. Москва : Высш. шк., 1996. 381 с.
36. Купіна Я. Концепт «пам'ять» як складова української концептосфери. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2009. № 81 (3). С. 316–319.
37. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. Москва : Сов. энцикл., 1987. 752 с.
38. Луїс (Хорош) М. О. Яліта. Вірші, народні усмішки. Донецьк : Донбас, 1988. 127 с.

39. Мазур П. И. Жемчужины народной мудрости. Этюды. Мариуполь : Азовье, 2006. 40 с.
40. Міф. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D1%84> (дата звернення: 06.04.2021).
41. Мифы народов мира : энцикл. : в 2 т. Москва : Советская энцикл., 1980. Т. 1. 672 с. ; Т. 2. 720 с.
42. Міфи Давньої Греції. Міфи Еллади / уклад. А. Білецький. URL: <http://abetka.ukrlife.org/mits.html> (дата звернення: 08.04.2021).
43. Муравьева Т. В. Сто великих мифов и легенд. Москва : Вече, 2004. 280 с.
44. Назарьев Е. И. Определения «эллин» и «румей», бытующие на территории украинского Приазовья. *Мариуполь: история и перспективы* : сб. тр. науч.-практ. конф. : в 2 т. Мариуполь : ПГТУ, 2002. Т. 2. С. 40–43.
45. Немировский А. И. Мифы Древней Эллады. Москва : Просвещение, 1992. 319 с.
46. Парандовський Я. Міфологія. Вірування та легенди стародавніх греків і римлян. Київ : Молодь, 1977. 231 с.
47. Печенікова Л. М. Фразеологізми на позначення фізичного стану людини в східнослов'янських та степових говірках. *Лінгвістика*. 2011. № 3 (24), ч. 1. С. 136–139.
48. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). Історико-етнографічне дослідження. Київ : Реферат, 2006. 300 с.
49. Пономарьова І. С. Етнічна специфіка духовної культури греків українського Приазов'я : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 Етнологія. Київ, 1997. 20 с.
50. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ : Восток-Запад, 2007. 314 с.
51. Потєбня А. А. Мысль и язык. Избранные работы. Москва : Лабиринт, 1999. 268 с.
52. Потіпак Ю. А. Відображення родинних стосунків у пареміях греків Метрополії та Приазов'я. *Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2015. Вип. 137. С. 518–521.
53. Потіпак Ю. А. Зображення відносин між нерідними членами родини в українських, грецьких та румейських пареміях. *Актуальні проблеми міжкультурної комунікації, перекладу та порівняльних студій* : зб. матеріалів II міжнар. наук. конф. Мариуполь, 2014. С. 260–263.
54. Ревзина О. Г. Память и язык. *Критика и семиотика*. 2006. № 10. С. 10–24.
55. Саламатіна О. Лінгвокогнітивний аспект картини світу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки*. 2009. № 81 (4). С. 16–19.
56. Сапожникова Л. М. Когнитивные аспекты мифонимов античного происхождения. *Когнитивные аспекты лексики: Немецкий язык* : сб. науч. тр. Тверь, 1991. С. 83–91.

57. Селігей П. О. Структура й типологія мовної свідомості. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 12–29.
58. Сердюк А. М. Вербалізація концепту самопочуття в українських та латинських фразеологізмах. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство*. 2006. Вип. 11. С. 278–283.
59. Скубашевська О. С. Лексика і фразеологія античного походження в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Донецьк, 2000. 28 с.
60. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
61. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Яз. русской культуры, 1996. 288 с.
62. Тресиддер Д. Словарь символов. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 1999. 430 с.
63. Тыркалова Н. А. Быт и культура греков Приазовья. Мариуполь, 1997. 6 с.
64. Ужченко В. Д. Когнітивні аспекти вивчення фразеології в Україні. *Лінгвістика*. 2008. № 2. С. 46–59.
65. Українські прислів'я і приказки / упорядник Т.М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 351 с.
66. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. Москва : Педагогика, 1988. Т. 1 : О народности в общественном воспитании. 416 с.
67. Хорош Н. А. Поговорки и пословицы греков Приазовья. *Греки Украины: история и современность* : материалы науч.-практ. конф. Донецк, 1991. С. 155–157.
68. Эмирова А. М. Избранные научные работы. Симферополь : Крымчпедгиз, 2008. 366 с.
69. Этнопсихологический словарь / под. ред. В. Г. Крысько. Москва : МПСИ, 1999. 343 с.
70. Ammer Christine. The American Heritage Dictionary of idioms. Houghton Mifflin Harcourt, 1997. 1191 p.
71. Βίος Σ. Μετεωρολογικές και γεωργικές παροιμίες. *Αλεξανδρινή Τέχνη*. 1931. Vol 5, No 6. Σ. 197–201. URL: http://xantho.lis.upatras.gr/kosmopolis/index.php/alexandrini_texni/article/view/1352
72. 100 παροιμίες και παροιμιακές φράσεις της «άσπρης λέξης» / συγγραφέας Α. Παπαγεωργίου. Αθήνα : Εκδόσεις Tinbrain, 2004. α' τόμος. 61 σ.
73. Κομπιλένκο Ν. Η απεικόνιση των σχέσεων στην παραδοσιακή οικογένεια των Ελλήνων της Αζοφικής (με βάση τις ρουμικές παροιμίες). *Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Маріуполь : МДУ, 2011. С. 406–408.
74. Κούτνα Ι. Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής: Καταγωγή, γλώσσα, αφηγηματικές και υφολογικές δομές. Αθήνα, 2013. 166 σ.
75. Μερακλής Μ. Ελληνική λαογραφία. Αθήνα : Εκδόσεις Οδυσσέας, 2004. 632 σ.
76. Μερακλής Μ. Νεοελληνικός λαϊκός βίος: Όψεις και Απόψεις. Αθήνα : Εκδοτικός οργανισμός Λίβανη, 2001. 181 σ.

77. Μερακλής Μ. Παροιμίες ελληνικές και των άλλων βαλκανικών λαών (συγκριτική μελέτη). Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 2003. 206 σ.
78. Παροτίδης Φ. Παροιμίες του Πόντου και παροιμιακές φράσεις. Θεσσαλονίκη : Μαλλιάρης Παιδεία Α.Ε., 1991. 162 σ.
79. Τότσκας Φ. Ελληνικές παροιμίες. Εκδόσεις Μπαρμπουνάκης, 200 σ.
80. Χαρλαμπάκης Χ. Νεοελληνικός λόγος. Μελέτες για την γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος. Αθήνα : Εκδόσεις Νεφέλη, 1992. 381 σ.
81. Χρίστου Χ. Γλωσσική συρρίκνωση στην Κριμαιοαζοφική διάλεκτο. Ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο – Επαφή με την Κοινή Νεοελληνική – Επιπτώσεις στο αρχαϊκό λεξιλόγιο. Μονογραφία. Μαριούπολη: ΚΠΑΣΜ, 2007. 306 σ.

РОЗДІЛ 3 КОГНІТИВНІ СТУДІЇ В ЕЛЛІНІСТИЦІ

Вступ

У сучасному мовознавстві актуальним став когнітивно-культурологічний підхід до опису мови, який передбачає міждисциплінарний аналіз особливостей відображення певної ділянки світу у системі знань людини, етносу. Це дає можливість відтворити мовну картину світу етнокультурних спільнот, певним чином оптимізувати функціонування мови в суспільстві. У даному розділі представлено основний корпус лінгвістичних досліджень з когнітивістики, зокрема в елліністиці, з послідовним встановленням їхнього зв'язку з іншими мовознавчими працями та співвідносність з відповідними науковолінгвістичними парадигмами. Особливу увагу сконцентровано на дослідженнях із проблем когнітивної, комунікативної лінгвістики та розкриття закономірностей розвитку психолінгвістики, сугестивної лінгвістики, символології та ін.

*У дослідженні **Н. Кобиленко** простежено історію розвитку науки когнітології та її зв'язку з символологією, висвітлено значення поняття «концепт», як базового поняття когнітивної лінгвістики. Подається кілька сучасних теорій, понять та термінів когнітивістики, введених в науковий обіг. В окремих працях розділу (**О. Гаргаєва, Ю. Жарікова, А. Шабан**) розглянуто особливості лінгвокогнітивної репрезентації концептів «Свобода» та «Батьківщина» у національно-маркованій лексичі новогрецької мови, концепту «Освіта», «Жінка», «Бог», «Душа» та ін у світосприйнятті греків Приазов'я, відображеного у румейських пареміях. Наводиться загальна стисла характеристика досліджень, присвячених румейській мові взагалі, а також акцентується увага на тому, що саме у фольклорному матеріалі та пареміях найбільш повно розкриваються культурні цінності будь-якого етносу, зокрема греків-румеїв. Проводиться семантичний аналіз паремій, досліджуються спільні та відмінні риси мовної та культурної картини світу на прикладі новогрецьких, українських та англійських прислів'їв.*

*У розділі окремо розглянуто сучасні дослідження казкового дискурсу на матеріалі новогрецьких та слов'янських народних казок як репрезентації національної картини світу та менталітету народу, концептуальної системи народної казки, у якій зосереджено багатство етнокультурного досвіду людства (**О. Новицька**). Наукові праці **І. Рожкової** присвячені вербалізації сугестії на прикладі сучасних грекомовних рекламних текстів. У цьому контексті розглянуто питання про мовну агресію та негативацію як види маніпулятивної мовної тактики та сугестивні чинники, які широко використовуються в сучасних ЗМІ, зокрема в публіцистичному та рекламному дискурсі. Розглядаються основні когнітивно-сугестивні характеристики сучасного рекламного дискурсу. Наводяться найбільш поширені стратегії та*

механізми сугестивного впливу мови рекламних повідомлень на людську свідомість на прикладі української та новогрецької мов.

Автори розділу прагнуть запропонувати власне бачення місця їхніх наукових праць з когнітивістики в загальному лінгвістичному просторі та з'ясувати їхні зв'язки з відповідними сучасними напрямками, течіями та школами.

3.1 КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ КОНЦЕПТ І СИМВОЛ У КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Когнітивна лінгвістика і до цього часу не сходиться з арени лінгвістичних досліджень. Хоча мовознавство має більш ніж двадцятивікову історію, однак найінтенсивніший його розвиток припадає на ХХ ст. За це століття змінилося три наукові парадигми: порівняльно-історична (генетична), системно-структурна (таксономічна) й комунікативно-функціональна. Дослідження пізнавальних процесів у мові сягають своїм корінням до антиномічного постулату В. фон Гумбольдта про єдність та внутрішнє протиріччя мови та мислення. Когнітивна лінгвістика виникла в межах сучасної антропоцентричної парадигми, що значно поширює обрії лінгвістичних досліджень. Про когнітивну лінгвістику говорять як про наукову парадигму.

Когнітивна лінгвістика сформувалася в подолання структурного мовознавства, але вона не суперечить структурному підходу, більш того, вона його припускає та в деякій мірі використовує.

На зміну системно-структурній парадигмі (структуралізму), де мова інтерпретувалася як своєрідна суворо організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між мовною синхронією і діахронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням і реченням тощо, прийшла когнітивна лінгвістика, котра розглядає мову не як «систему в самій собі і для самої себе», а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим.

Представниками когнітивного підходу в семантиці є переважно американські вчені Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Р. Дже-кендофф, Ч. Філмор, Л. Талмі, А. Гольдберг, Дж. Тейлор, Ж. Фоконьє, Б. Рудзка-Остін, А. Ченкі та ін. Серед російських вчених це Маслова В.А., Кубрякова О.С., Касевич В.Б., Ченки А., Попова З.Д. та ін.

Когнітивна лінгвістика за визначенням М. Кочергана (від англ. cognition «знання, пізнання», «пізнавальна здатність») – це мовознавчий напрям, який функціонування мови розглядає як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища [18].

Цікавим вважається виявлення особливостей концепту з когнітивної точки зору. Задля цього слід послідовно вирішити такі завдання:

- прослідити історію розвитку та становлення науки когнітологія;
- з'ясувати значення поняття концепту, як базового поняття когнітивної лінгвістики.

Слід зауважити, що когнітологія є комплексною наукою. Зокрема, предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови у процесах пізнання й осмислення світу, в проведенні процесів його концептуалізації й категоризації (підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику, категорію; утворення і виділення самих категорій, тобто членування зо зовнішнього і внутрішнього світу людини й упорядковане подання різноманітних явищ через

зведення їх до меншого числа розрядів і об'єднань), проблема співвідношення концептуальних систем із мовними, наукової та звичайної (буденної) картин світу з мовною.

Кожен новий напрям у мовознавстві пов'язаний із новим методом дослідження мови. Щодо методу когнітивної лінгвістики однозначної думки немає. Більше того, невизначеність методу дослідження стала причиною заперечення когнітивної лінгвістики як окремої парадигми в мовознавстві. Зокрема, В. Касевич стверджує, що «хоча внесок когнітивістів у сферу, наприклад, семантики виразно позитивний, вони тим не менше не створюють ні нового об'єкта (точніше, предмета) дослідження, ні навіть мовного методу» [13, с. 20]. О.С. Кубрякова вважає, що когнітивна лінгвістика опрацювала свій метод, який передбачає «постійне співвіднесення мовних даних із іншими досвідними сенсомоторними даними [21]. Головна ідея когнітивної лінгвістики як нового напрямку: мовна здатність людини є частиною її когнітивної здатності. Когнітивісти висунули кілька теорій і ввели в науковий обіг нові поняття і, відповідно, терміни.

Новою є когнітивна теорія *категоризації* – теорія систематизації значень слів у мовній свідомості людини, яка здійснюється у межах сформованої в її свідомості наївної картини світу.

Основним семантичним поняттям у когнітивній лінгвістиці є «*концепт*», і саме цим когнітивна лінгвістика найбільшою мірою відрізняється від інших напрямів дослідження семантики (логічного, структурного тощо). Поняття концепту поки що не має однозначного визначення. Під ним розуміють ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею поняття і навіть саме поняття. Він має двоїсту сутність – психічну та мовну. З одного боку, це ідеальний образ, чи, точніше, прообраз, що уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ, з іншого – він має певне ім'я у мові.

А. Вежбицька розрізняє концепт-мінімум, концепт-максимум і енциклопедичний додаток (доповнення). *Концепт-мінімум* – це неповне знання смислу слова. *Концепт-максимум* охоплює всебічне (повне) знання мовцем смислу слова (реалія йому відома в усіх аспектах), у тому числі енциклопедичні відомості, професійні знання про реалію [6].

Дослідження концептів у мові стало предметом багатьох студій когнітивістів (дослідження Н. Д. Арутюнової [5], С. А. Жаботинської [8] та ін.). Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини становить її *концептуальну систему*. Ці концепти можуть бути картиноподібні й мовоподібні [50, с. 71].

Система концептів утворює картину світу (світобачення, світосприйняття), в якій відбивається розуміння людиною реальності, її особливий концептуальний «малюнок», на основі якого людина мислить світ [37, с. 121].

Згідно з О. С. Кубряковою, концепт – це оперативна змістовна одиниця пам'яті ментального лексикону, концептуальної системи мозку (*lingva mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці. При аналізі концепту вона вважає виправданим використання в когнітивній лінгвістиці понять фону і фігури, які застосовуються в психології при описі сенсорно-перцептивних

процесів [20; 21].

Цікава теорія концепту запропонована Ю. Д. Апресяном, вона ґрунтується на наступних положеннях: погляд на світ (спосіб концептуалізації) «наївний» в тому сенсі, що він відрізняється від наукової картини світу, але це не примітивні уявлення [3].

Спільним, для цих підходів є твердження незаперечного зв'язку мови і культури; розбіжність обумовлено різним баченням ролі мови у формуванні концепту.

Сучасна когнітивна методика визначає найголовнішим серед своїх завдань оволодіння концептами – ментальними прообразами (нерозчленованими уявленнями про об'єкт), глибинними значеннями розгорнутих структур тексту, щоевітленнями мотивів та інтенцій автора, для розвитку пізнавальної активності та адекватного сприймання текстової інформації [37].

Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини складає її концептуальну систему. Концептуальна система не є стабільною. Вона динамічна, весь час змінюється під впливом постійного процесу пізнання. На нашу думку, особливу увагу в оволодінні концептами слід надавати образам та символам, які беруть участь у структуруванні навколишньої дійсності.

Отже, знання символіки має безпосереднє відношення до пізнання людиною самого себе. Символіка – це одночасно і інструмент пізнання, і найдавніший фундаментальний метод вираження реальності, здатний розкрити різні її аспекти, невловимі для інших засобів. Хоча значення символу неможливо повністю втиснути в рамки енциклопедії і взагалі передати словами, багато що в символіці за минулі століття стало традиційним і утворило свого роду міжнародну мову, що виходить за рамки звичайної комунікації.

У ХХ ст. в обіг свого емпіричного матеріалу поняття символу і символіки включали немало дослідників, у тому числі С. С. Аверінцев [1], О. Ф. Лосев [26] та ін. Більшість дослідників у символізмі відзначають знаковий характер явища, пов'язаного з образним сприйманням реального світу.

Символ як явище має універсальний загальнолюдський характер і водночас він виражається на рівні національної свідомості народу. Саме в символах нерідко відбиваються національні традиції, звичаї, обряди, вірування, тобто національні риси характеру. Словесна символіка народу виступає важливим чинником творіння національно-культурної картини світу. Пізнання символіки має стати органічною потребою в задоволенні духовних, культурних запитів людини, вдосконаленні внутрішнього світу й приведення його до гармонії із зовнішнім світом [1, с. 157].

За О.Ф. Лосевим, «символ речі є її відображення, однак не пасивне, не мертво, а таке, котре несе в собі силу і міць самої дійсності, оскільки одного разу одержане відображення перероблюється в свідомості, аналізується в думці, очищується від усього випадкового й несуттєвого [26].

Незважаючи на те, що символ не можна звести до простого значенням і визначенням, все ж таки можна дати або вказати вихідний пункт підходу за знанням, подорожі від якого дозволить дослідити розум, дух, внутрішні глибини і зовнішні висоти іманентного і трансцендентального як в горизонтальній, так і у

вертикальній площинах. Символізм, сам по собі, як щось побічне, може призвести до прямого збагнення реальності.

Символ виникає не з одного джерела, а може пристосовуватися, відповідаючи на запити різних епох, релігій, культів і цивілізацій [50, с. 62].

Таким чином, поняття концепту прийшло з філософії і логіки. Різні визначення концепту дозволяють виділити його наступні інваріантні ознаки: це мінімальна одиниця людського досвіду в його ідеальному уявленні, вербалізуються за допомогою слова і має польову структуру; це основні одиниці обробки, зберігання та передачі знань; концепт має рухливі межі й конкретні функції; концепт соціальний, його асоціативне поле обумовлює його прагматику; це основний осередок культури. Отже, можна зробити наступний висновок, що концепти представляють світ у свідомості людини, утворюючи концептуальну систему, а знаки людської мови кодують в слові зміст цієї системи.

3.2 ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ТА БАТЬКІВЩИНА / ΠΑΤΡΙΔΑ У НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНІЙ ЛЕКСИЦІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Дослідження в галузі лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики, активізація інтересу до проблем «мова та культура», «мова та мислення», розширення етнолінгвістичних та когнітивних спостережень в сучасній науці про мову, розвиток психолінгвістичних досліджень в галузі співвідношення національної мови та національної свідомості – все це призвело до підвищення уваги дослідників до проблеми «національна мова та національна мовна картина світу». При вивченні культури крізь призму мови, людини в культурі і в мові досліджуються базові концепти культури, опорні точки менталітету народу, які в значній мірі визначає предметно-смісловий зміст мовної картини світу цього народу.

Серед основних підходів до розуміння поняття «концепт» у сучасному мовознавстві виокремлюються три основні підходи: 1) прихильники *лінгвістичного підходу* (В. М. Телія, Д. С. Лихачов) називають концептом значення слова разом з його конотативними відтінками; 2) у *когнітології* (З. Д. Попов, Й. А. Стернін) концепт – це ментальне явище, одиниця пам'яті, ментального лексикону; 3) *культурологічний підхід* (Ю. С. Степанов, З. К. Сабітова) відрізняється від інших тим, що при вивченні концепту особлива увага приділяється саме культурній інформації яку він транслює, концепт вважається базовою одиницею культури, її головним осередком. Дослідимо специфіку репрезентації концептів Батьківщина та Свобода у національно-маркованій лексиці новогрецької мови на матеріалі грецьких мас-медійних текстів політичної, економічної, спортивної, культурно-мистецької тематики друкованих та інтернет-видань, серед яких «Ελευθεροτυπία», «Τα Νέα», «Καθημερινή», «Έθνος», «Το Βήμα», «Ελεύθερος Τύπος», «Το Βήμα της Κυριακής» та інші за період 2013-2018 роки.

Концепт (лат. *conceptus* – думка, поняття) – 1) у когнітивній лінгвістиці та психології – одиниця ментальності, свідомості, пам'яті, якою оперує людина процесі мислення і за допомогою якої здійснюється, зберігається та відображається зміст досвіду і знань [29, с. 70]; 2) у лінгвокультурології – одиниця, яка виражає етнонаціональну специфіку і вербалізується в словах, фразеологізмах та інших мовних засобах [29, с. 70]. В нашому дослідженні ми будемо дотримуватись лінгвокультурного підходу до визначення поняття концепту, тобто будемо вважати концептом базову одиницю культури.

Ю. С. Степанов стверджує, що «в структуру концепта входить все те, що робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія), стисла до основних ознак змісту історія; сучасні асоціації; оцінки тощо» [44, с. 41].

Концепти як одиниці етнокультурної інформації відображають світ національного світосприйняття предметів і понять, позначених мовою. На думку Д. С. Лихачова, вони виникають в свідомості людини не тільки як натяк на можливе значення, а і як відгук на мовний досвід людини в цілому – поетичний, прозаїчний, науковий, соціальний, історичний [25].

Кожна культура має свої ключові концепти. За визначенням В. А. Маслової, *ключові концепти культури* – базові одиниці картини світу, які зумовлені культурою, та мають велику значущість як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурного суспільства в цілому [31, с. 49].

Слід зазначити, що ключові концепти культури займають важливе місце у колективній мовній свідомості, тому їх дослідження вважається надзвичайно актуальною проблемою, адже вони є опорними точками менталітету народу, які в значній мірі визначає предметно-смісловий зміст мовної картини світу цього народу [43, с. 187].

Ю. С. Степанов називає константами культури концепти, які характеризуються своєю стійкістю та постійністю в культурі, вони є «згустками національно-культурних сенсів», «комірки культури в ментальному світі людини» [44, с. 41].

Ключові слова фіксують, формують та осмислюють базисні концепти світосприйняття людини, які мають велику стійкість в культурі. Історична стійкість ключових слів культури є наслідком високої стабільності самої картини світу людини, яка сприймається її носіями як онтологічна реальність [43, с. 187].

Дослідження ключових культурних концептів допомагає виявити особливості національного світосприйняття, характеру, культури, історії народу. Для визначення базових, ключових одиниць в тій чи іншій лінгвокультурі потрібно встановити базові категорії національної культури.

До національно-специфічних належать предмети, поняття, пов'язані з територією мешкання людини, з особливостями комунікації (комунікативна поведінка), з одягом (національний одяг), з харчуванням (національна кухня), з життєвими цінностями та нормами, віруваннями, зі способами пізнання навколишньої дійсності, традиціями тощо [43, с. 188].

Оскільки більшість лексичних одиниць у яких висловлюється базові категорії культури народу (ключові поняття мови-культури) належать до національно-маркованої лексики, ми вважаємо доцільним виявлення базових концептів грецької культури саме в національно-маркованій лексиці. Таким чином дослідження базових концептів культури допоможе визначити особливості культури Греції, ментальності греків.

Концепт СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ. Свобода є однією з найважливіших життєвих цінностей, яка визначає особливості світосприйняття та поведінку греків. В свідомості греків розуміння свободи трансформувалося від античної свободи людини в полісі до усвідомлення необхідності свободи та рівних прав для всіх в сучасній політичній інтерпретації свободи.

Концепт СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ в грецькій мовній картині світу вербалізується перш за все словом-ім'ям *η ελευθερία*. За даними тлумачного словника Бабініотіса іменник *η ελευθερία* має чотири значення [70, σ. 585]. Його основне значення: можливість самостійної та необмеженої дії згідно із побажаннями (будь-кого), відсутність утисків та пригнічення. В цьому значенні іменник *η ελευθερία* має антоніми несвобода *η ανελευθερία*, залежність *η εξάρτηση*, зобов'язання *η δέσμευση*.

Інше його значення – будь-яке право, котре пов'язане із свободою: *ελευθερία του λόγου* свобода слова, *ελευθερία του Τύπου* свобода преси.

Спеціальне значення іменника *η ελευθερία* – відсутність іноземної окупації, національна або політична свобода. У цьому значенні іменник має антонім рабство *η σκλαβιά*. Треба зауважити, що для грецької нації, яка 400 років виборювала свою незалежність від Османської імперії свобода в цьому розумінні має дуже велику цінність. Відоме гасло Грецької революції 1821 року *Ελευθερία ή θάνατος*, яке стало символом рішучості народу Греції у боротьбі проти пригнічення та тиранії, увійшло до складу лексико-культурних палімпсестів: «*Ψωμί, παιδεία, ελευθερία*» (буквально хліб, освіта, свобода), «*Ελευθερία ή ... ψωμί*» (буквально свобода або хліб).

У значенні відсутність перешкод, легкість іменник *η ελευθερία* має синонім *η άνεση* – спокій, затишок. Також у цьому значенні він стає частиною фразеологізму *καλή λευτεριά!* (побажання легких пологів для жінки). Наприклад: *Στον 27χρονο ρομαντικό αρχιτέκτονα, «ο οποίος στα καλά καθούμενα του ευχόντουσαν μεταξύ τους το Χριστός Ανέστη και καλή λευτεριά!!».*

Слід зазначити, що національно-маркована лексика, яка вербалізує концепт СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ у грецькому мас-медійному дискурсі є вельми різноманітною. Окрім фразеологізмів та лексико-культурних палімпсестів, до складу яких увійшла лексема *η ελευθερία*, трапляється багато ономастичних одиниць, серед яких антропоніми (власні імена та прізвища): *Ελευθερία, Ελευθέριος, Ελευθεριάδης, Ελευθερόπουλος, Ελευθερίου*, а також хремотоніми:

«*Ελεύθεροι πολιορκημένοι*» – «Вільні в облозі»:

«*Μεσολόγγι: «Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» – Απόψε η συναυλία του Γιάννη Μαρκόπουλου»;*

«*Ελευθερία του Τύπου*» – «Елефтерія ту Типу (Свобода преси)»:

Η «Ελευθερία του Τύπου» θα εκδίδει από εδώ και στο εξής έξι φύλλα την εβδομάδα, από Τρίτη έως και Κυριακή;

«*Ελεύθερη Ώρα*» – «Елефтері ора (Вільний час)»:

Η «Ελεύθερη Ώρα» έχει όλες τις απαντήσεις σε ερωτήσεις που κανείς δεν ρωτάει;

«*Ελεύθερος Τύπος*» – «Елефтерос Типос (Вільна преса)»:

Παρά ταύτα, και σύμφωνα με αδιάσειστα ντοκουμέντα που αποκάλυψε ο Ελεύθερος Τύπος της Κυριακής, το ΕΤΕΑΕΠ πλήρωσε ...;

«*Ελεύθεροτυπία*» – «Елефтеротипія (Вільна преса)»:

Το lock-out στην «Ελευθεροτυπία» та інші.

Асоціативний ряд слів, які сполучуються з іменником-репрезентантом концепту СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ *η ελευθερία* складається з іменників: свобода думки ~ *σκέψεις*, свобода висловлювання ~ *έκφρασης*, свобода преси ~ *του Τύπου*, свобода особистості ~ *του ατόμου*, свобода слова ~ *του λόγου*; прикметників: особиста свобода *προσωπική* ~, духовна свобода *πνευματική* ~ політична свобода *πολιτική* ~, громадянська свобода *αστική* ~.

Таким чином, достатньо велика вживаність різних видів національно-маркованої лексики з компонентом *η ελευθερία*, які ословлюють концепт СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ у грецькому мас-медійному дискурсі дає нам

можливість зробити висновок про те, що однією з особливостей менталітету грецького народу є надзвичайна незламність та волелюбність.

Концепт БАТЬКІВЩИНА / ПАТΡΙΔΑ. Концепт БАТЬКІВЩИНА / ПАТΡΙΔΑ є одним з базових концептів культури, який існує в будь-якій етнічній культурі та є універсальним (Вежбицька, Телія, Тер-Мінасова). Він займає важливе місце в масовій свідомості грецького народу.

Ядро концепту становить слово-ім'я *η πατρίδα* батьківщина. У тлумачному словнику Бабініотіса фігурують 6 значень цієї лексеми [70, с. 1358]. Основне значення лексеми *η πατρίδα* батьківщина – країна або місце походження або народження. У цьому значенні іменник має синонім *η γενέτειρα* вітчизна, місце народження та стає центром декількох словосполучень: *ιδιαιτερη* ~ (буквально особиста вітчизна – місце народження або походження когось-небудь), *χαμένες* ~ (буквально втрачена вітчизна – райони, у яких в минулому розквітав еллінізм та які зараз належать іншим державам або втратили своє грецьке населення), *δεύτερη* ~ (друга вітчизна – місце, де хто-небудь провів більше частину свого життя).

У значенні місце або країна проживання, у якій людина сформувалася як особистість іменник *η πατρίδα* (в архаїзованій формі *πατρις*) увійшла до складу фразеологізму *όπου ης και πατρίς* (буквально де земля, там і вітчизна, що означає – де людина мешкає, там її вітчизна).

Асоціативний ряд слів, які сполучуються з іменником *η πατρίδα* у його загальному значенні – все, що об'єднує членів одного етносу, рідна земля та спадщина, а також самі члени етнічної спільноти, має такий вигляд: *πολέμησαν για την* ~ боролися за батьківщину, *ο υπέρ πατρίδος αγών* боротьба за батьківщину. У цьому значенні слово-ім'я концепту БАТЬКІВЩИНА / ПАТΡΙΔΑ, іменник *η πατρίδα*, стає частиною лексичного палімпсесту *Πατρίς, θρησκεία, στρατός και μαλακία...* (буквально вітчизна, релігія, армія та дурачі), який є видозміненим перифразом слогану грецьких консервативних партій, котрий маніфестує основні цінності суспільства *Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια* (Вітчизна, релігія, сім'я) та який вважається фразеологічним зворотом [70, с. 1358].

За тлумаченням Бабініотіса іменник *η πατρίδα* має 2 переносних значення: 1) сукупність мешканців країни, її народ; 2) протонародне звернення до особи, яка є родом з тієї ж країни або міста (синонім *ο συμπατριώτης* співвітчизник).

У значенні місце зародження або виникнення чого-небудь, лексема, яка аналізується, має синоніми *η κοιτίδα, το λίκνο* колыска.

Лексема *η πατρίδα* (давньогрецьк. *πατρις*) походить від давньогрецького іменника *ο πατήρ (ο πατέρας)* батько. Це дає нам підстави стверджувати, що у грецькій свідомості батьківщина асоціюється з батьком, родиною в цілому.

Аналіз словникових дефініцій доводить, що у змістовій структурі концепту БАТЬКІВЩИНА / ПАТΡΙΔΑ виокремлюються компоненти, які характеризують його цінність для носіїв грецької культури: 1) батьківщина – рідний край, рідна земля; 2) батьківщина – місце народження, місце де мешкає родина людини; 3) батьківщина – місце виникнення чого-небудь.

Отже, в грецькій свідомості з батьківщиною асоціюються не тільки місцевість де народилась та мешкає людина, а і його родина, природа тощо. Такі

понятійні компоненти як природа, родина, національна спадщина складають периферію концепту.

У грецькому мас-медійному дискурсі концепт БАТЬКІВЩИНА / ПАТΡΙΔΑ вербалізується не тільки лексемою *η πατρίδα*, але й лексемами *η Ελλάδα*, *ο Έλληνας*, *ελληνικός*, а також лексемами, які називають природний світ, родинні цінності, грецькі свята, звичаї та національні традиції. Любов та повага до всього грецького, починаючи від мови та алфавіту та закінчуючи традиціями та славетною історією країни простежується в національно-маркованих одиницях, які репрезентують концепт, серед яких такі:

- ономастична лексика, зокрема топоніми, які відображають особливості природного світу Греції: *Φτέρη* (новогр. η φτέρη – папороть), *Κάτω Ζάλογγο* (новогр. κάτω – низ, нижній, το ζάλογγο – ліс), *Ράχες* (новогр. η ράχη – спина, хребет), *Πενταδάχτυλος* (новогр. πεντε δάχτυλα – п'ять пальців), *Καραβοστάσι* (новогр. το καράβι – корабель, η στάση – зупинка), хрематоніми: «*Ελλάς*» – «Еллада» та «*Δέλτα*» – «Дельта» (назви грецьких підприємств харчової промисловості), «*Άλφα και Ωμέγα*» – «Альфа та Омега» (назва книжкової крамниці в Афінах), «*Ελληνική*» – «Грецька» (щомісячна афінська газета), «*Πατρίς*» – Батьківщина (назва грецької газети), «*Ελληνικό Αίμα*» – «Грецька кров» (грецька газета періоду 1941 – 1944 р.) та ін.;

- етнографічні реалії, зокрема назви свят, звичаїв та ритуалів, народних танців, пісень тощо: *το έθιμο Μπότηδες* – традиційний звичай мешканців о. Корфу під час святкування Великодня (кидання з балконів великих посудин з водою, прикрашених червоними стрічками на честь нового врожаю); *οι κουφέτες* – кувети (весільні цукерки з мигдалем), *το έθιμο της Μπάμπως* – звичай вшанування бабусь 8го січня кожного року; *το έθιμο του οβελία* – традиція жарити ягня на вертелі у Великдень;

- фразеологічні одиниці:

Ελλάς το μεγαλείο σου! Άνεργος με εισόδημα 0,24 ευρώ πρέπει να ... (*Ελλάς το μεγαλείο σου* – іронічний вислів про негативні явища грецького суспільства);

Ο υπεύθυνος Τύπου του κομματικού οργάνου Μιχάλης Καρτερός μιλώντας στην εκπομπή «Με το ΝΙ και με το ΣΙΓΜΑ» της ΕΡΤ Σερρών είπε ... (*είπε με το νι και με το σίγμα* – від А до Я все мені розповів (використання літер грецького алфавіту ν – «ні» та σ – «сігми»)),

Το άλφα και το ωμέγα είναι να κάνεις το κάτι παραπάνω, ώστε να προηγηθείς της σκέψης του αντιπάλου. Άλφα και Ωμέγα (від альфи до омеги) – інший приклад вживання літер грецького алфавіту. Використання першої та останньої літер алфавіта у фразеологізмі, як і їх еквівалентів «перший та останній», «початок та кінець», для позначення чого-небудь абсолютного або цілого походить від античної традиції. У грецькій філософії ця формула передавала вічність вищого початку. Афінянин в «Законах» Платона свідчить: «Бог, згідно з давньою оповіддю, тримає початок, кінець і середину всього сущого».

Ένα ταπεινό μονόστηλο, στην «Καθημερινή» της 9ης Νοεμβρίου που ψηφίστηκε κυριολεκτικά «στην τούρλα του Σαββάτου», δηλαδή την ... (*στην τούρλα του Σαββάτου* – в останню мить) тощо.

Таким чином, проаналізувавши концепт БАТЬКІВЩИНА / ПАТРИДА, який репрезентовано у національно-маркованих лексичних одиницях мас-медійного дискурсу новогрецької мови, можемо зробити висновок, що греки – дуже патріотична нація, а дані концепти є одними з основних культурних, ментальних, мовних констант, які становлять грецьку картину світу.

3.3 ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЖІНКА У НОВОГРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Формування антропоцентричної парадигми зумовило звернення лінгвістичної проблематики до людини, її місця в культурі. У межах цієї парадигми з'явилися нові напрями, орієнтовані на культурний чинник у мові. Одним з таких напрямів є лінгвокультурологія, основним завданням якої є розкриття ментальності народу і його культури через мову. У центрі уваги лінгвокультурології є суперконцепт “людина”, який, у свою чергу, складається з декількох базових концептів, одним з яких є концепт ЖІНКА. На його розвиток та зміст впливають культурно-історичні, соціально-економічні та інші фактори, що обумовлюють універсальні та національно-специфічні характеристики концепту Жінка.

Дослідженню різних аспектів вираження концепту Жінка на матеріалі української, англійської, російської, німецької, китайської та інших мов присвячені роботи В.М. Телія, О.І. Горошко, І.В. Зикової, А.В. Кириліної, Ю.В. Абрамової, Т.М. Сукаленко, О.Ю. Гетте, Лю Бо та ін. Однак, досі немає жодної роботи, присвяченої лінгвістичним особливостям вираження концепту ЖІНКА на матеріалі новогрецької мови у зіставленні з українською. Саме тому вважаємо таку розвідку надзвичайно актуальною, адже сучасна лінгвістика спрямована на інтеграцію зіставно-типологічного та лінгвокультурологічного підходів, необхідністю більш детального та глибокого опису гендерно маркованої лексики, яка є унікальним фрагментом мовної картини світу в плані семантичного наповнення та культурологічного значення. Отже, здійснимо комплексний зіставний аналіз гендерно маркованої лексики як засобу вербалізації концепту Жінка в грецькій та українській мовних картинах світу.

Як вже зазначалось вище, одним з ключових концептів будь-якої культури є концепт Жінка. Він є проекцією стереотипних уявлень про жінку як носія соціально предписаних якостей та ознак. Вони сформувались на основі ролей, що виконує жінка у суспільстві [15, с. 94].

О.А. Чибишева, досліджуючи концепт ЖІНКА, що об'єктивується у фразеологізмах російської та англійської мов, пропонує таку класифікацію для його аналізу: 1. Мікроконцепт “Зовнішні характеристики людини”; 2. Мікроконцепт “Внутрішні характеристики людини”; 3. Мікроконцепт “Соціальні характеристики людини” [57]. На нашу думку, запропонована класифікація є найоптимальнішою та всеохоплюючою для характеристики концепту ЖІНКА в новогрецькій та українській мовах. Отже, перейдемо до аналізу.

До мікроконцепту “Зовнішні характеристики” входять концептуальні аспекти “Зовнішність”, “Біологічні характеристики” та “Сексуальна привабливість” (новогрецька мова – 70%, українська мова – 60%).

Українська мовна картина світу репрезентує зовнішній вигляд жінки шляхом його позначення за такими параметрами: за кольором шкіри і волосся; за будовою тіла та зростом; характеристика в опозиції вродлива / невродлива;

характеристика в опозиції гарно, зі смаком убрана / неохайно (недоладно) вбрана, нечупарна [46, с. 12].

У мовній картині світу греків, на відміну від українців, зріст людини не постає експресивно маркованою частиною дійсності. Ця ознака є периферійною у новогрецькій мові, наприклад у лексичних одиницях *κιμπάρισσα* (гарна, висока, струнка жінка), *κόμματος* (дуже гарна та висока жінка), перш за все, актуалізується краса жінки, а вже потім її зріст. В українській мові в структурі мікроконцепту “Зовнішні характеристики” домінує пейоративно забарвлена ознака високого зросту, це підтверджують лексеми, які вживаються на позначення високої на зріст жінки: *шафа*, *гаргара*, *драбина*, *кобила*, *жирафа*.

В обидвох мовах частіше концептуалізується худа жінка, ніж товста. Худу, струнку, тендітну жінку асоціюють із: *стеблина*, *билина*, *тополіна*, *берізка*, *дошка* (худа, позбавлена жіночої принадності жінка), *видра* (енергійна й надмірно худа жінка), *лань* (тонка і тендітна жінка). У новогрецькій мові теж присутні лексичні одиниці, які характеризують струнку або надмірно худорляву жінку: *κυπαρίσσι* (струнка дівчина), *λυγερή* (струнка жінка), *ζαργάνα* (струнка та тендітна жінка), *αερινό κορίτσι* (тендітна, легка дівчина), *εβζωνος* (струнка жінка, з дуже стрункою талією), *αβρός* (струнка та тендітна дівчина).

На позначення товстої, огрядної, неповороткої жінки в українській мові вживаються: *тумба* (товста, неповоротка жінка); *гарба* (огрядна жінка); *корова*, *кобила*, *свиня*, (товста жінка), *туча* (огрядна жінка). В новогрецькій мові теж є свої аналоги, що характеризують товсту жінку: *φώκια* (товста, незграбна жінка), *αλόγα* (велика та некрасива жінка), *πατάτα* (товста баба), *φάλαινα* (товста жінка), *βουβάλα* (товста та неохайна жінка), *φακλάνα* (товста жінка, з великим животом), *πατόζα* (дуже товста жінка), *σαλούφα* (погана та товста жінка).

І в новогрецькій, і в українській мовах концептуальна ознака “фізично красива” є домінантною. Ця ознака для жінки є визначальною, бо є досить багато мовних засобів для об’єктивації та оцінки жіночої краси, наприклад, в українській мові *троянда*, *квітка*, *маків цвіт*, *зірка*, *писанка*, *картинка*, *венера*; у новогрецькій – *βασιλίσσα* (королева, жінка з виразною красою та поставою), *κούκλα* (лялька, вродлива жінка), *αλόγατο* (шикарна жінка), *ζόρκια γκόμενα* (дуже гарна жінка), *κουφέτο* (цукерка, гарна дівчина), *αστέρι* (зіронька, неймовірно вродлива та яскрава жінка), *μωρό* (вродлива жінка). Концептуальна ознака “невродлива” вербалізується у системі фемінно маркованих лексичних одиниць: *свиня*, *ряба корова*, *жаба*, *мокра курка*, *динозавр*. У новогрецькій мові некрасиву жінку позначають такими лексемами: *καινάρη* (кривонога та некрасива жінка), *μπουρούχα* (некрасива жінка), *σαλούφα* (некрасива дівчина), *σαβούρα* (негарна жінка).

У сучасному світі однією з найважливіших ознак гарної жінки є її вбрання. Вона має бути модною, стильною, доглянутою. Таким чином, цей стереотип позначився на мовних засобах: *навичка* (жінка, яка має привабливе вбрання і привабливий зовнішній вигляд); *лялька* (гарна жінка, схожа на іграшку вбранням і виглядом); *τύπισσα* (стильна, жінка, яка слідкує за собою), *καμωματού* (весела жінка, що слідкує за своєю зовнішністю). Неестетично одягнена жінка концептуалізується у таких фразеологічних одиницях: *коза в сарафані*

(некрасиво, неакуратно одягнена жінка); *сіренька птаха* (бідно вдягнена жінка з непомітною зовнішністю); *εφόρεσε τον ουρανό με άστρα* (виряджена, розчепурена жінка), *σκολί* (жінка, яка яскраво фарбується та вульгарно одягається), *αλειμένη και πασαλειμένη γυναίκα* (занадто нафарбована жінка), *λατέρνα φορτωμένη* (розмальована жінка, багато косметики). Частіше об'єктивується аспект “Неохайна, брудна жінка”: *нечупара, свиня, мавпа; κατιμάς, λούτα, πατσαβούρα* (нечупарна жінка, що недбало ставиться до своєї зовнішності).

Отже, позитивну оцінку викликають такі риси, як приваблива зовнішність, уміння викликати до себе симпатію, вміння одягнутись зі смаком. Домінантною в українській, та ще більш в новогрецькій мовах залишається концептуальна ознака “фізична краса”. Зневажливі конотації превалюють у одиницях на позначення занадто худой та огрядної жінки, а також занадто нафарбованої жінки, з дуже яскравим макіяжем.

Концептуальний аспект “Вік жінки” традиційно пов'язаний з молодістю та старістю жінки. Однак, слід підкреслити, що лексичних та фразеологічних одиниць на позначення жінки середнього та старшого віку набагато більше, ніж молодій: *зів'яле осіннє листя* (жінка старше середнього віку); *λίτο* (мудра жінка середнього віку); *достиглі ягоди* (зріла жінка); *γίβα* (стара, немічна жінка); *ακρόπολη* (дуже стара жінка), *πασόγρια* (зморшкувата стара), *πλαγιάτικη πλουγάτσα* (стара жінка), *τα έχει τα χρονάκια της* (жінка у віці), *περσινά ξινά σταφίλια* (згадала бабусю як була дівчиною), *γεροντοκόρη, μένω (μπαίνω) στο ράφι* (стара діва), *η γριά κότα έχει το ζουμί* (стара діва з молодим чоловіком), *καφεκούτι, πατσούρα, πλαγιάτα* (стара жінка), *τεκνατζού* (стара жінка, якій подобаються молоді хлопці), *γιούπι γιαγιά* (бабка-ягідка, енергійна жінка у віці, що приваблює чоловіків).

Отже, можна зробити висновок, що домінування негативно забарвлених мовних одиниць на позначення жінки середнього та старшого віку є універсальною закономірністю функціонування фемінітивів. Однак, зауважимо той факт, що у новогрецькій мові, окрім позначення власне віку жінку, акцентується увага на спроможності зрілої жінки приваблювати молодих чоловіків.

У межах аспекту “Сексуальна привабливість” актуалізації зазнають такі жіночі концептуальні ознаки, як “жінка як об'єкт чоловічого сексуального інтересу” та “розпусна, легкодоступна”. Ці лексеми характеризують зовнішню привабливість, округлість жіночих форм чи їх відсутність, наприклад, *πλοσκίρκα, γρουшечка; κόντρα πλακέ, η παντόφλα* (жінка з маленькими грудями), *τα μπαλκόνια, ο Όλυμπος και ο Κίσσαβος* (великі груди). Здебільшого ці лексичні одиниці належать до сленгу або, навіть, вульгаризмів: *вирина, гарка, шворка, бинда; η καραμουτζού, η βίτζα, το κλαρίνο, το σουρωτήρι* (легкодоступна, аморальна жінка). Слід зазначити, що цей аспект доречно розглядати в межах двох мікроконцептів: “Зовнішні характеристики” та “Соціальні характеристики”. І в українській, і в новогрецькій мовах існує розмаїття лексем на позначення вищезазначених ознак, адже сексуальна привабливість жінки, її статевая активність завжди були і залишаються у центрі уваги як чоловіків, так і жінок. Однак, у новогрецькій мові згідно отриманих даних (40%) цей аспект представлено найбільшою кількістю

одиниць. Можливо, це пояснюється тим, що сексуальність грецького народу, його жага до пристрастей та чуттєвість як етносу, що проживає у південному Середземномор'ї, є загальновідомими.

До мікроконцепту “Внутрішні характеристики” входять концептуальні аспекти “Морально-етичні якості”, “Емоційно-психологічні характеристики” та “Інтелектуальні здібності” (новогрецька мова – 20%, українська мова – 30%).

До лексико-семантичного поля «Морально-етичні якості» належать здебільшого негативно забарвлені лексичні та фразеологічні одиниці, що уособлюють гординю, пихатість, лицемірство, хитрість, аморальну, розпусну поведінку жінки, наприклад: *нава*, *зозуля*, *сова*, *лисиця*, *бестія*, *шельма*; *φυλάει το βρακί της μα πουλάει το σαρκί της* (лицемірна аморальна жінка), *κάρο με πατάτες* (дуже погана, аморальна жінка), *γύναιο* (нестерпна жінка), *διαβόλισσα* (чортиця, хитра жінка, авантюристка), *θηλικό του διαβόλου* (хитра жінка), *κοπέλια* (дівчина без моральних цінностей). Однак, існує ряд позитивних лексем, що позначають добру, щирю, чесну, роботящу жінку: *ангел*, *сонечко*, *киця*, *бджілка*, *богиня*; *εργατικιά*, *μέλισσα* (працьовита жінка), *παρθένα* (чиста, цнотлива дівчина), *χαμηλοθώρα* (скромна жінка).

Концептуальний аспект “Емоційно-психологічні характеристики”, з одного боку, представлено лексичними одиницями, що позначають схильність до пліткарства, балакучість, злість, знервованість, нестерпність: *відьма*, *мегера*, *ворона*, *сорока*, *змія*, *гадюка*; *γαμιόλα*, *μέγαιρα* (зла жінка), *κατίνα*, *αβανιέρα*, *γλωσσοκοπάνα*, *κυράτσα* (пліткарка), *γαλιάνδρα*, *καρακάξα* (говірлива, балакуча жінка), *ατσικνίδα* (кропива, жінка-язва), *γκρινιέρα* (сварлива баба), *στρίγγλα* (відьма, жінка з поганим характером), *κροταλίας* (змія підколодна); а з іншого боку, лексемами, що позначають врівноважену, спокійну, недратівливу жінку: *душечка*, *голубонька*, *лебідонька*; *λέαινα* (спокійна, сильна, врівноважена, мужня жінка).

У концептуальному аспекті “Інтелектуальні здібності” було знайдено незначну кількість прикладів і в українській, і в новогрецькій мовах, які здебільшого позначають дурну, неосвічену, нерозумну дівчину або жінку: *овечка*, *калоша*, *курка*; *καθρίν* (дурна жінка), *ξανθιά* (дурна жінка, що не розуміє з першого разу), *προβατίνα* (безглузда жінка, вівця), *παρτσακλό* (дурна провокаційна дівчина).

Отже, проаналізувавши мікроконцепт “Внутрішні характеристики”, можна зробити висновок, що в обох мовах засуджуються такі риси жінки, як чванливість, озлобленість, хитрість, надмірна балакучість та пліткарство, невисокі розумові здібності. Зауважимо, що у новогрецькій мові, на наш погляд, нетерпимість щодо цих рис є більш вираженою і саме цьому пояснюється значне переважання у ній негативно забарвлених одиниць на позначення цього мікроконцепту у порівнянні з українською.

До мікроконцепту “Соціальні характеристики” входять концептуальні аспекти “Сімейний стан”, “Взаємовідношення з оточуючими людьми”, “Соціально-значима діяльність” та “Соціальний статус” (новогрецька мова – 10%, українська мова – 10%).

Ядром цього мікроконцепту виступають лексеми, що об'єктивують жінку, перш за все, як мати, дружину, берегиню домашнього вогнища та гарну господиню. Наприклад, *лебідка, гуска, куріпочка, мадонна, берегиня; κότα, κλώσσα* (квочка, домосідка, домогосподарка, дбайлива дружина та мати), *άξια* (гарна дружина), *δεσμευμένη* (заміжня жінка). Периферійним ж є одиниці, що позначають професійний статус та діяльність жінки, її зв'язки з соціумом: *бізнес-леді, шоу-вумен; σταρλετίτσα* (успішна, молода, незалежна жінка, що робить кар'єру), *ενζενύ* (молода, фотогенічна, сексапільна дівчина, що робить кар'єру у шоу-бізнесі).

Ознака самотня концептуалізує жінку, яка не має родини або не живе в родині: *верба, билина* (самотня жінка), *голубиця Ноева* (самотня жінка, яка не має пари й не може визначитися в житті). У новогрецькій мові знайдено лише один приклад: *κουκουβάγια* (самотня жінка).

Також можна виділити такі концептуальні ознаки, які виявляються у ставленні до чоловіка, наприклад: віддана – *лебідка* (вірна, віддана жінка); жінка, яка має владу над чоловіком – *владна королева* (жінка, яка має владу над чоловіком); *τον έχει δεμένο στην καλτσοδέτα της* (жінка, що керує чоловіком), *τον έχει στο βρακί της* (тримати чоловіка під каблуком). Негативні ознаки жінки, які виявляються в сімейному житті: погана господиня, яка дратує свого чоловіка – *τβαλτ*; *απονοικοκυρά* – погана господиня; жінка, яка нав'язливо намагається вплинути на чоловіка, змінити його думку, поведінку, ставлення до життя – *навіжена мантачка*; *ζέκωλο* (прилипала, приставуча жінка).

Отже, з проаналізованого матеріалу видно, що найчастіше концепт ЖІНКА зображено негативно. Це, очевидно, показує, що ще й сьогодні у суспільстві присутня дискримінація жінок та жінка зображується як другорядний член суспільства, вказується його патріархальність. Вербалізація аналізованих концептів має національну специфіку, що зумовлена особливостями етнічної свідомості носіїв мови, яка віддзеркалюється крізь призму соціально-аксіологічних, емотивно-оцінних, морально-етичних показників.

Подальша перспектива вбачається у дослідженні мовної картини світу, що постає у грецьких та українських прислів'ях та приказках, що зображують жінку.

3.4 КОНЦЕПТ «ОСВІТА» У СВІТОСПРИЙНЯТТІ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я, ВІДОБРАЖЕНИЙ У РУМЕЙСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Особливе зацікавлення проблемами мови і культури, зокрема, національних меншин, пошуки відображення національно-мовних картин світу у фразеологізмах та пареміях зумовлені появою нових підходів щодо дослідження та виявлення зв'язків у розвитку мови й культури на різних етапах її існування. Актуальність дослідження зумовлена тим, що проблема вивчення національних та етнокультурних компонентів визначає специфіку ментальності, а самі елементи демонструють виразне національне маркування; також актуальність полягає у розробленні питання про певну групу румейських фразеологізмів (паремій), що забезпечують особливу образність як літературного, так і розмовно-побутового мовлення. Визначимо роль румейських паремій, що відображають концепт «Освіта» у культурі приазовських греків у пареміологічній системі новогрецької мови, а також здійснимо його класифікацію на основі семантичних характеристик. Основним завданням є аналіз семантичних особливостей румейських паремій на позначення культурної цінності, якою є концепт «Освіта». За матеріал правлять близько 70 румейських паремій, відібраних методом суцільної вибірки зі збірника Л.Н. Кір'якова та Д.К. Патричі «Эна шилядъа маргаритарья: Тысяча перлин: афоризми, прислів'я та приказки приазовських греків», розвідок М.О. Хороша, П.І. Мазура та викладачів кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету.

Дослідження фразеології завжди становило інтерес для дослідників мови, оскільки саме у фразеологізмах знаходить своє відображення історія народу, його культура та побут. Фразеологізми найчастіше носять національний характер. Національно-культурна семантика мови важлива і цікава поза залежністю від конкретної мови і є присутньою на всіх її рівнях: і в граматиці, і в синтаксисі, і в фонетиці. Однак найбільш повно і яскраво вона виявляється в таких одиницях мови, як фразеологізми та паремії. Саме цей шар мови безпосередньо відображає позамовну діяльність, називає предмети і явища навколишнього світу, фіксує зміст, що відображає умови життя народу – носія тієї чи іншої мови, віддзеркалюючи особливості національної культури [17, с. 129].

Вперше до вивчення деяких аспектів духовного життя і культури приазовських греків звернувся дослідник-аматор Ф.А. Хартахай. Впродовж 1857-1860 рр. він збирав фольклорні матеріали, які згодом увійшли до рукописної збірки під назвою «Сартанський пісенник». У 1864 р. окремим виданням з'явився його історичний нарис «Християнство в Криму», де були опубліковані також зразки грецького фольклору. Перші замітки про мову та культуру греків, їхні звичаї знаходимо у працях проф. В.І. Григоровича. У дореволюційний час вивчення їх традицій займався дослідник античної культури Ф. Браун. Серед публікацій, присвячених висвітленню окремих сторін духовного життя і культури греків, значний інтерес становить колективна краєзнавча праця «Мариуполь и его окрестности», видана у 1892 р. Вона цікава, зокрема, тим, що

в ній, по суті, вперше наводяться зразки урумського фольклору, дослідженням якого займався маріупольський краєзнавець М.О.Марков [35, с. 3].

З початком ідеологічної «відлиги» у 60-ті роки знов почались польові дослідження мови і традиційного побуту маріупольських греків. Довгий час комплексного вивчення проблем етнічної історії і культури етносу не проводилось, в основному практикувалися дослідження якихось спеціальних питань. Історіографія цього періоду присвячена в більшості мовним розвідкам (експедиції 50-80-х років А. Білецького, Т. Чернишової, С. Муратова, О. Гаркавця, К. Журавльової). Значно менше робіт з традиційної культури етносу (публікації матеріалів польових досліджень В. Наулко, Ю. Іванової, А. Узун) [4, с. 7].

У 2006 р. на базі Маріупольського державного університету (тоді МДГУ) була організована фольклорно-етнографічна експедиція, яка мала на меті дослідити сучасний стан речей у грецьких селах Приазов'я. Під час експедиції було обстежено грецькі села Стила, Ялта, Урзуф, Константинополь, Улакли, Малоянісоль, Велика Новосілка, Богатир, Старий Крим, Сартана (мешканці цих селищ є носіями різних говірок румейського та урумського діалекту) [23, с. 63].

Останнім часом з'явилася низка вагомих робіт, присвячених вивченню історії, мови, побуту та традицій греків Приазов'я (М. Араджіоні, Г. Гедьо, Н. Клименко, О. Пономарів, І. Пономарьова). Також збільшився інтерес грецьких дослідників до вивчення мови та історії приазовських греків (А.Карпозінос, Х. Сімеонідіс, Д. Томбаїдіс, Х. Дзідзіліс, Х. Христу, Ю. Лабецька, Ю. Жарікова).

Національна та культурна свідомість формується поза мовою. Вона виникає у системі цінностей, традицій, обрядів етнічної групи. Однак, усе це знаходить своє розкриття в мові, оскільки мова – це колективна пам'ять мовців, пам'ятник культури, хроніка національної історії, національної долі. Компоненти лексичної системи в мові змінюються під впливом культурних і соціальних факторів, реструктуризації моральних та ідеологічних цінностей у суспільстві. Будь-яка людська спільнота для свого існування передбачає наявність спільних цінностей [56, с. 77].

Як уже зазначалося, невід'ємну частину буденної філософії народу складає його пареміологічна спадщина (прислів'я та приказки), яка є одним з первинних та найдавніших показників ідеологічної та етнічної сутності народу. Прислів'я складають елемент його культурної ідентифікації з істинним народним характером. Ці породження фантазії чітко показують характер та образ мислення народу і є безсумнівно живими пам'ятками слова у його багатотисячній історії, підтвердженням його ідентичності, які треба зберігати та використовувати для дослідження його ментальності та історичного шляху [38, с. 519].

У прислів'ях засуджуються лінь, дурість, недбалість, хвастливість, злість: *Катья мэра дьен эн Пасха* (Великдень не кожного дня), *Т хулы мэля чи мирас* (злість мед не роздає), *Стично т хуляро стома де пай* (порожня ложка до рота не йде) [23, с. 66].

У багатьох прислів'ях йдеться про незаперечний авторитет батьків у родині, вихваляються розум, працьовитість, справедливість: *Фу крис мана*,

патэран тья дъыс-на дуня пула (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі); *Тыс тун тата-т ки т мана-т метра, атос тья эш сайму ах дъафту-т та мкра* (хто на батька та матір зважає, той отримає повагу своїх дітей); *Фасули то фасули юмонны та сакули* (квасолина до квасолини наповнюється мішок); *Кало на канис, кало дранас* (роби добро – будеш бачити добро) або *кала на камс, кала врышкис* (гарними справами гарно зустрічають) [23, с. 66–67].

У 2006 р. була опублікована книга П.І. Мазура «Перлини народної мудрості. Етюди про народну педагогіку греків Приазов'я», в якій автор намагається осмислити основні принципи етнопедагогіки приазовських греків крізь призму румейських прислів'їв та приказок, а саме опублікованих у збірнику «Эна шилядъа маргаритарья». Як зазначає сам автор, «оригінальні фольклорні джерела, представлені в книзі «Перлини народної мудрості», дають можливість побачити, що етнопедагогіка греків Приазов'я відображає історію, працю, побут народу, його ідеали, прагнення до світла, жагу до знань» [28, с. 9]. Він розподіляє фольклорний матеріал за такими категоріями: про відношення еллінів Приазов'я до навчання та знань, про виховання дітей у родині, про працю та трудове виховання, про джерела краси, радості та здоров'я, про те, як жити у згоді з природою, про борг та обов'язки перед своєю совістю та Всевишнім [28, с. 35].

Греки приділяли багато уваги питанням освіти, оскільки вважали, що у розвитку та процвітанні торговельної, господарської та культурної діяльності багато залежить від професійних знань, від роботи кваліфікованих службовців. Греки намагалися дати дітям не лише гарні знання та добропорядне виховання. Найшановніші члени громади були покровителями училищ і виділяли кошти на будівництво та на утримання шкіл, виплати зарплат вчителям і допомоги бідним учням. Нерідко грецькі громади ухвалювали рішення щодо відкриття кількох земських навчальних училищ в одному селі [48, с. 172–173].

Знання, освіта завжди відігравали важливу роль у житті греків Приазов'я. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. у Маріуполі та низці грецьких сіл було здійснено спробу організувати школи грамоти з грецькою мовою навчання. В них вивчали буквар, молитви, псалтир, катехізис, «красне письмо» (каліграфію). Викладали в цих школах, як правило, греки-іноземці та місцеві священики, яких шанобливо називали вчителями.

Відомий краєзнавець П.І. Мазур наводить слова протоієрея з грецького села Керманчик С. Серафімова, який залишив один з перших описів звичаїв та обрядів приазовських греків щодо шкільної освіти в Маріупольському грецькому окрузі: «Треба віддати належне доброму народові: при всіх нещасливих поворотах його життя, що загрожувало суцільним винищенням його національності, він не втратив любові до освіти, цієї відмінної риси грецьких племен... При нестачі вчителів з середовища своїх співвітчизників, вони до 20-х років доручали виховання своїх дітей закордонним досвідченим грекам... З цього ж часу заведені були громадські школи грамотності, в яких викладають подекуди духовні особи, а здебільшого – будь-який закордонний грек-практик...» [28, с. 10].

Ключовою в цій цитаті є теза по те, що любов до освіти, до знання була відмінною рисою грецького народу. Звичайно, ця тема не могла не відбитися у прислів'ях та приказках приазовських румеїв.

Писемність, грамота, освіченість – це те, що завжди цінувалося в народі. Часто неписьменний порівнюється зі сліпим: *Аграматос – олу зна сухурс* (неписьменний – що сліпий); *Тыс ксерс грамма, атос эш трия матя. Тыс тик сер грамма, атос эш зна мат ки ато-на эт чальишку* (хто знає грамоту, той має три ока. Хто не знає грамоти, в того одне око, й те косо).

Щоб стати грамотним, письменним, треба вчитися. Вчитися ніколи не пізно – таке прислів'я є у багатьох народів, в тому числі й у румеїв: *На матъенс – камия-на аргос тен*. Вчитися не лише в навчальних закладах – хоча це теж потрібно, – а й вчитися у людей, вчитися на помилках, вчитися протягом усього життя: *Вари-на ан эн то грамма, ато гмар теи* (якщо й тяжке навчання, – воно ваги не має); *Атона эн лафро на матъыс-с, тыс дъафрот ирев на матъен* (легко вчити того, хто сам хоче вчитися). Навчання порівнюється з драбиною: *То матъыма эн скала: осо псила кзенс, атосу макра дранас* (навчання – це драбина: чим вище піднімешся, тим далі побачиш); з багатством: *Ту матъыму – эн плушия* (навчання – це багатство).

Тільки завдяки навчанню можна стати професіоналом: *Дъихос матъыму тен ки баишария-на* (без навчання немає й майстерності). Не треба соромитися прагнення до знань: *Нами фоваси, от ти ксерс-то, фовить, от ти матъенс* (не бійся, якщо чогось не знаєш, бійся, що не вчишся); *Ан ти ксерс – рота, мегас-на ан иси* (не знаєш – спитай, навіть якщо ти дорослий).

Повчальними є паремії, що стосуються знань. Серед них є досить поетичні та метафоричні: *Ту чол мурфязны та махсуля, та эн ян та кимата. Тун атъарпу мурфязны та матъымата* (поле прикрашають хліби, як хвилі високі, а людину прикрашають знання глибокі); *Мону ту замет дуй-се грама ки прама* (тільки зусилля та старання дають худобу та знання); *Оспу на петъену, тъа матъену* (до останнього подиху буду навчатися).

Знання не завжди даються легко, про це треба пам'ятати: *Тыс ирев пула на ксер, храишкит лыгу на тъматы* (хто хоче багато знати, той повинен мало спати). *Тыс рута – атос пула ксер* (хто питає, той багато знає).

І знову серед паремій румейського народу зустрічаємо знаменитий вислів А.П. Чехова, що став крилатим: *Тыхадар глоссис ксерс фтъарнос иси атоса форес* (Скільки мов ти знаєш, стільки раз людиною станеш). До речі, це єдиний приклад паремій, що стосуються мови.

Під час навчання, на основі знань формується розум як головний інструмент соціальної та культурної активності [28, с. 13]: *Ахилдарс эн атос, тыс ан та пишира ту дъулыя, ксер, тылага на битэв* (Розумний той, хто, починаючи роботу, знає, як вона закінчується); *Тыс кунда лахардэв, атос эш мэга ну* (Хто коротко каже, той має великий розум). *Тылукус ахилдарс тьян иси-на, олу зна рота тун козму* (яким би розумним ти не був, все одно питай у людей).

Розумна людина не буде вихвалитися своїми здобутками чи знаннями: *Тыслэй ксеру – та ола-на, атос тыпот-на ти ксер* (хто каже, що все знає, той нічого не знає).

Однак, наявність освіти ніколи не гарантує того, що освічена людина обов'язково буде високоморальною: *Ту матъыму ти дъуй ну, атъарпот ан тешс* (вчення не дасть розуму, якщо немає людяності). *Лафро эн на нышкис граматэнюс вари эн на нышкис атъарнос* (Легко стати освіченим, важко стати людиною).

Отже, румейські прислів'я з домінантою «знання» посідають одне з провідних місць у народній педагогіці греків Приазов'я.

Проведене дослідження дало змогу виявити національні особливості світосприйняття через концепт «Освіта» однієї з нацменшин України за допомогою пареміологічних одиниць, виявити елементи, притаманні саме мові греків-румеїв.

Перспективи подальшого дослідження ми бачимо в більш детальному аналізі семантики та структури румейських пареміологічних одиниць на позначення культурних концептів, зокрема їх доповненні аксіологічними категоріями, а також у проведенні зіставних досліджень румейських паремій з прислів'ями та приказками новогрецької, української або урумської мов (що поряд з румейською складає другу гілку грецького етносу Приазов'я).

3.5 КОНЦЕПТИ «ДУША» ТА «СЕРЦЕ» В НОВОГРЕЦЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Прислів'я і приказки – невеликий за обсягом жанр, розмаїття якого за формою і змістом, походженням і художньо-образною структурою складає різнопланову гаму культурних та ментальних джерел. Вони вимагають багатоаспектного дослідження, бо, хоч і невеликі за розміром, дуже влучні та відображають широкі спектри побуту народу, його історію, культуру, традиції, звичаї, вірування, і водночас особливості світосприймання, психіки, способу мислення, вірувань та традицій. Вербалізатори культури увійшли у прислів'я (паремії) через концепти, які мовно передають сутність культурного явища. Таким чином, досліджуючи концепти у пареміях, знаходимо спільні та відмінні риси культури.

Релігійний дискурс представлений в пареміях безліччю концептів і їх вербалізаторов. Ці концепти мають здатність взаємовираження, при цьому можуть одночасно представляти різні компоненти дискурсу. Дослідження релігійних концептів має особливе значення для реконструкції картини світу, оскільки вони не функціонують ізольовано, а проникають в усі сфери життя людини.

На даний момент відсутня чітка система релігійних концептів, хоча багато сучасних дослідників звертаються до даної тематики. Ю. С. Степанов в словнику «Константи: Словник російської культури» описує такі концепти, як *віра, двовір'я, душа, ангел, святе, скверна, праведники, чорт, біс, гріх, блуд* [12, с. 76]. Дослідженню базових релігійних концептів (*душа, Бог*), присвячені окремі статті Н. Н. Арват, Л. Ю. Буянова, Ю. Д. Тільман, Н. Г. Блохіна та ін. Однак релігійні концепти, на наш погляд, потребують класифікації та системного аналізу, що дозволить надати більш повне уявлення про місце релігії в духовному житті людини.

Безумовно, той сенс, вкладений в релігійні концепти творцями і носіями паремій ХІХ століття, в наш час втратив свою актуальність. Як вказує Н.В. Крючкова, установки, що виражаються тими чи іншими пареміями, можуть і не розділятися сучасною свідомістю носіїв мови [19]. Однак вони, на наш погляд, дають можливість реконструювати колективну картину світу, на основі якої складалося світосприйняття наступних культурних епох, зокрема, ставлення людини до релігії.

І.В. Лапіна досліджувала концепт «душа» в Біблії, зіставляючи його з категорією одухотвореності в мові, і зазначила, що мовна картина світу відповідає біблійним уявленням про живе [11, с. 5–7]. Відповідно до словника російської мови С.І. Ожегова перше значення «Душі»: «внутрішній, психічний світ людини, його свідомість». До даного поняття належать почуття, емоції і переживання століття, а також деякі характеристики поведінки: *душа радіє, душа в п'яти пішла, відданий душею і тілом*. Другим подається значення: «Та чи інша властивість характеру, або людина з певними властивостями»: *добра душа, низька душа*. Третє значення «душі»: в релігійних уявленнях: надприродний, нематеріальний безсмертний початок в людині, який продовжує жити після її

смерті: *безсмертна душа, думати про спасіння душі, душі померлих*. Далі подається визначення про присутність людини: *у будинку ні душі, живої душі немає* та ін. [51, с. 10–12].

Йоргос Бабіньотис, грецький мовознавець, подає у тлумачному словнику новогрецької мови такі визначення душі: 1) союз духовних и психічних функцій людини на противагу біологічним; 2) нематеріальна духовна природа людини в божественній суті, яка вважається безсмертною; 3) (за Гомером, давньогрецькою та християнською вірою) ефірна невидима матерія, яка існує у тілі людини, поки вона живе і яка покидає тіло з останнім подихом перед смертю, неначе тінь, та оселяється у раю або у пеклі. При аналізі новогрецьких паремій, часто зустрічаємо третє значення, яке закріпилося у культурі під розумінням душі: *βγαίνει η ψυχή μου (помирати); Πρώτα βγαίνει η ψυχή του ανθρώπου και μετά το χούι του (спочатку душа залишає людину, а потім – його звички); παρέδωσε ψυχή (віддати Богоу душу)* [63].

У новогрецьких пареміях ми помітили такі значення, які народ вкладає у концепт «душа»: 1) людина, саме життя, жива істота: *δεν πατάει κανείς (ані душі, нікого)* [65]; *βιάζω την ψυχή κάποιου (душу витрясти йому, виснажити); για την ψυχή της μάνας (заради матері, заради її душі)*; 2) риси людини, властивості: *είμαι εφτάψυχος – (в мене сім душ – витривалість); καλή ψυχή (добра людина)*; 3) положення, ситуація, фізична характеристика: *με την ψυχή στο στόμα – (досл. з душею у роті – сильно задихатися); η ψυχή μου πήγε στα δόντια – (душа пішла у п'яти – переляк)* [65]; *κλαίω με την ψυχή μου (щиро ридати); δίνω την ψυχή μου (віддати усі сили)*; 4) почуття: *βάζω κάποιον στη ψυχή μου (співчувати); το έχει σιχαθεί η ψυχή μου* [63] (*душі огидно*); 5) протиставлення фізичним якостям: *κάλλιο άρρωστο κορμί, παρά άρρωστη ψυχή – (краще захворіти тілом, ніж душею); μάτια αχόρταγα, ψυχή χαμένη (очі ненаситні, а душа загублена)*.

При аналізі новогрецьких паремій було помічено, що концепту «душа» дуже близький за значенням концепт «серце». Серце – це дзеркало внутрішнього світу людини, передавач емоційного і почуттєвого стану особи, каталізатор чеснот та рис характеру. Тому не дивно, що грецька культура у концепт «серце» укладає поняття «душі» та навпаки.

Й. Бабіньотис у тлумачному словнику новогрецької мови дає такі визначення поняттю «серце»: 1) вмістилище імпульсів, емоцій, емоційних реакцій поведінки людини; 2) людина у відношенні кількості доброти, яку вона має; 3) осередок збудників, почуттів та хвилюючих процесів. Поряд він наводить приклади вживання цього слова, які влучно перекласти як «душа»: *ανοιχτή καρδιά – відкрита душа, θέλει η καρδιά μου – так душі завгодно, καθάρη καρδιά – чиста (щира) душа, γελάω με την καρδιά μου (сміятися від душі)* [32].

Ми проаналізували новогрецькі паремії із концептом «серце» та виокремили значення цього концепту: 1) почуття: радість: *η καρδιά μου χοροπηδάει (серце стрибає від щастя); ανοίγει η καρδιά μου (серце радіє); μου 'κανε την καρδιά μου περιβόλι (велике задоволення); Βρήκε ο γύφτος τη γενιά του κι αναγάλλιασε η καρδιά του (знайшов циган свій рід, та стало йому добре на серці); сум: κλαίει η καρδιά μου (серце плаче); έχω βάρος στην καρδιά μου (тяжко, сумно на серці); μου плаκώνει την καρδιά (викликати жаль на серці); μαύρη καρδιά*

(темно на серці); хоробрість: *το λέει η καρδιά μου* (досл. серце каже – сміливість); щирість: *βάζω το χέρι στην καρδιά* (поклавши руку на серце); *όπου λέει η καρδιά, μιλάει η γλώσσα* (коли серцю нічого сказати, починає говорити язик); нещирість: *με μισή καρδιά* (не від щирого серця); закоханість: *η καρδιά μου πετάει* (серце літає) [65].

Традиційно в англійській мові змістовне наповнення концепту «душа» охоплює не тільки цілісне позначення внутрішнього психічного світу, а й прояв його складових компонентів (характеру, волі, емоцій, почуттів та ін.), для позначення чого використовується ціла група слів, значення яких покривають цю семантичну область.

1. Для цілісного позначення внутрішнього психічного світу використовуються слова із значенням «душа»: *soul* (*another person's soul is a mystery* (чужа душа – темний ліс).

2. Для передачі властивостей і якостей особистості поряд з безпосереднім використанням слів *soul* (душа) в номінативному значенні «душа» використовуються слова *heart* (серце) в переносному значенні «душа».

При позначенні рис характеру там, де в грецькій і в українській традиціях використовується слово «душа» в своєму номінативному значенні, в англійській культурі переважає слово *heart* (серце) (в переносному значенні «душа») (*big hearted* – великодушний; *with an open heart* – з відкритою душею; *whole-hearted* – вкладає душу). Явище протиставлення спостерігається і в англійській фразеології (*a heart of gold* – золоте серце / *a heart of stone* – кам'яне серце) [58].

Опис позитивних якостей особистості розглянемо на прикладі понять милосердя і чуйності, радощів, чеснот: *To pull at smb's heartstrings* (брати за душу); *Confession is good for the soul* (Визнання добре для душі); *It's a poor heart that never rejoices* (Погане те серце, яке ніколи не радіє).

Негативні якості описуються наступним чином: *Take a sin upon one's soul* (взяти гріх на душу); *Spit upon smb's soul* (плювати в душу); *to climb into someone's soul* (лізти в душу); *to have no soul* (бути бездушним). Як бачимо, у всіх розглянутих прикладах використовуються слова із значенням «душа».

3. Духовний світ людини віддзеркалюється через прояв зовнішньої поведінки, соматичних рухів, жестів. Тому соматичний стан людини часто позначається через призму душевного стану: *The eyes are the window of the soul* (Очі – це дзеркало душі); *Cold hands, warm heart* (Руки холодні – серце гаряче); *The heart sees further than the head* (Серце бачить далі голови) [61].

У протилежних ситуаціях те, що хочеться приховати в душі, фізичні риси можуть видавати, тоді компонент «душа» є лакмусом та межею фізичного та психічного світу людини: *Out of the fullness of the heart the mouth speaks* (З повноти серця рот говорить); *What the eye doesn't see, the heart doesn't grieve over* (Очі не бачать, серце не болить).

У вольовій сфері в англійській мові для вираження бажань переважно використовується слово «heart» в значенні «душа»: *from the heart* (від щирого серця); *whatever my heart desires* (все, що душа забажає). Простежується тенденція суворого пильного відношення до духовного стану, піклування та терпіння позбавлень задля душевного спокою та рівноваги: *Absence makes the*

heart grow fonder (Нестача робить серце люблячим); *Please your eye and plague your heart* (Те, що догоджує очам, засмучує серце). Слово *soul* (в номінативному значенні «душа») використовується рідше (як правило, для позначення вольових якостей особистості): *Possess your soul in patience* (запастися терпінням).

Існує багато зовнішніх факторів, які є формотворцями душі, що призводять до гарного чи поганого її стану, це фізичні та соціальні чинники, що впливають на світобачення крізь призму серця (душі): *Home is where the heart is* (Будинок там, де серце); *If it were not for hope, the heart would break* (Якщо б не було надії, серце зламалося б); *Hope differed makes the heart sick* (Втрачена надія робить серце хворим) [61].

Душа в українській паремійній картині світу функціонує як джерело психічного стану людини, сховище суб'єктивного, сакрального, не доступного: *Не лізь нікому з постолами в душу* [32]; *У чужу душу не влізеш; В душу в'ється, а в кишеню лізе; З душі ніхто не виїме*. Серед позитивних почуттів, які криються саме у схованках душі, можна виділити: радість: *Серце співає – і душа радіє; Як окраєць на столі, так і душі веселіше*; любов: *Як не бачу – душа мре, а побачу – з душі пре; Люблю його так, що в ньому душі не чую; Й душу за нього віддала б* [32]. У душі також можуть міститися негативні почуття: переляк: *Душа в н'яти сховалась*; горе: *Як є горе на душі – то зі сну жахаєшся*. Аналізований матеріал підтверджує думку А. Вежбицької про те, що душа є органом глибоких, чистих, морально й духовно насичених почуттів [11]. Психічна діяльність, зокрема та, що пов'язана з пізнанням і сприйняттям довкілля, в паремійній картині світу також представлена як духовна сутність, соматичні характеристики (очі, вуха, ноги, голова) можуть бути пов'язані із станом психічним: *Очі без душі сліпі, вуха без серця глухі* [32]. У прислів'ях і приказках відображено розуміння душі як життєвої сили, її зв'язку з фізичним здоров'ям, самим життям. Переважно в таких пареміях душа є символом життя і безпосередньо пов'язана з долею людини, Божою волею. Водночас крізь текст паремій часто прозирає дисгармонія душі і тіла, що суперечить Божому задумові: *Дав бог душу та стромив у пень* [32]. Втрата душі означає смерть тіла: *Тягни, поки Бог душу витягне*. Прислів'я як репрезентанти наївної картини світу, фіксують, що властивості душі мають вияв через очі, обличчя, вираз яких може дати уявлення одному індивідові про внутрішню, духовну сутність іншого. У таких пареміях концепт *душа* взаємодіє із архетипом дзеркала, як одним із найдавніших виразників бінарності, напр.: *Обличчя є дзеркало душі; Очі – дзеркало душі*.

Таким чином, концепт «душа» є ключовим для розкриття і розуміння уявлень про широту, багатство і різних проявів внутрішнього світу людини в тій чи іншій культурі. Можна стверджувати, що концепт «серце» широко представляє почуття людини, які демонструють стан людини та є дзеркалом його характеру: 1) фізичний і душевний стан; 2) почуття, емоції. Базова конфігурація досліджуваних концептів включала в себе такі емоційні концепти як любов, страх, хвилювання, радість, сум та жалість.

Аналіз показує, що в наведених прикладах слово *серце* використовується не в прямому значенні – як «центральний орган кровоносної системи», а в переносному – як «символ душі, переживань, почуттів, настроїв» (С. І. Ожегов).

У розглянутих прикладах словом серце (в значенні душа) позначений орган певних почуттів (любові, тривоги і ін.). Душа, таким чином, набуває статус ще одного органу чуття, невидимого, що не має певного місцезнаходження в людському тілі, що виконує, проте, функції, властиві іншим органам почуттів.

3.6 РЕЛІГІЙНИЙ КОНЦЕПТ БОГ/ΘΕΟΣ/GOD В НОВОГРЕЦЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Багато досліджень присвячено аналізу релігійних концептів російської, української, англійської мов. Релігійні концепти відображають шанобливе ставлення до своєї віри, прагнення людини удосконалитися та наблизитися до духовного. Ставлення народу до святого відображається у прислів'ях (пареміях), які передаються із покоління у покоління. Тому постає необхідність у дослідженні релігійних концептів-понять в пареміях новогрецької, англійської та української мов з метою виявлення спільних та відмінних рис культури у цих трьох мовах. Отже, слід проаналізувати релігійні концепти у новогрецьких, англійських та українських пареміях, визначивши прагматику вживання релігійних концептів у пареміях, проаналізувавши семантичне значення концептів та порівнявши на прикладі трьох мов функції релігійних концептів.

Теоретичною базою нашої розвідки є праці таких дослідників: В. Карасика, Ю. Степанова, Н. Турсиду та О. Кубрякової, Ю. Апресян, Н. Арутюнової, Г. Брутян, Л. Вайсгербера, А. Вежбицької, І. Голубовської, Ю. Караулова, І. Левонтіної, В. Маслової, Н. Сукаленко. Під час пошуку релігійних термінів ми використовували праці Л. Караянакі, Г. Ексарху, С. Тлупа, А. Жовковського. При аналізі концептів було використано словники Г. Бабіньотіса, А. Іоаннідіса, Дж. Сімпсона, та Г. Аперсона.

При дослідженні релігійних концептів в новогрецьких пареміях були виділені такі відповідники на позначення концептів: Бог – *ο Θεός, ο Κύριος*; ангел – *ο άγγελος*; священник – *ο παπάς, ο καλόγερος, ο μοναχός (монах)*; чорт – *ο διάβολος, ο διάουλος, ο δαίμονας*; церква – *η εκκλησία, ο ναός*; рай – *ο παράδεισος*; пекло – *ο άδης, η κόλαση*; Великдень – *το Πάσχα, η Λαμπρή*; віра – *η πίστη*; правда – *η αλήθεια*; доля – *η μοίρα*; душа – *η ψυχή* (у деяких випадках – *η καρδιά*); гріх – *η αμαρτία*; молитва – *η προσευχή*. Встановлено, що концепти на позначення учасників релігійного дискурсу зустрічаються набагато частіше, ніж концепти на позначення стратегій.

Серед релігійних концептів в англійській мові були визначені наступні: на позначення Бога – *God (Got), Lord, Father*; на позначення диявола – *Devil*; священників – *priest, clerk, parson*; раю – *Paradise, Heaven*; пекла – *Hell*. Концепт *Easter* (Великдень) в англійських прислів'ях вживається рідко, тому що в англійських реаліях Пасха не входить до видатних релігійних свят. Віра передається як *faith* та *belief*. Дуже часто в англійських пареміях простежується концепт надії – *hope* та долі – *fate*.

В українській культурі, яка бере свій початок із православної віри, багато концептів пов'язані з непохитною вірою в Бога, який може передаватися через концепти *Творець, Всевишній, Вседержитель, Господь, Владика, Цар*. В протилежність Богу – початок усього недоброго, ворог та спокусник – це *Диявол, чорт, демон, сатана, біс*. Священник передається через концепти *поп, монах*; віра, правда і доля – постійні та незмінні поняття, що виокремлюються з усіх інших, бо християнські чесноти – взірець культури та моралі.

Концепт «Бог» є базовим культурним концептом, на основі якого сформувалася свідомість людини. У розумінні християнина Бог – це щось непізнане, таємниче, що вбирає в себе уявлення про душу, вічне життя, доброту, відкритість, щирість. Давньогрецьке поняття Єдиного передбачало уявлення про духовну реальність, відкриття якої було справжнім інтелектуальним подвигом [11, с. 10].

При дослідженні концептів у новогрецьких пареміях, ми виділили основні компоненти, що представляють семантичну модель концепту «Бог» в мовній картині світу. Це такі компоненти, як:

1) Всевидючий керівник світу: *Ένας Θεός ζέρει (тільки богу відомо); Θεού θέλοντος και καιρού επιτρέποντος (за Божим хотінням, за дозволом часу); Ο άνθρωπος ότι μπορεί κι ο Θεός ότι θέλει (Людина робить те, що може, а Бог те, що хоче) [65]; Ο άνθρωπος σχεδιάζει μα ο Θεός εξουσιάζει [67] (Людина планує, а Бог керує); [63, с. 16];*

2) «Деміург»: *Ο Θεός έφκιασε τον κόσμο κι είπε: 'Οπόχει μυαλό ας πορεύεται (Бог створив світ і сказав: «той, у кого є розум, нехай продовжить свій шлях») [63]; Ηλιος και βροχή του Θεού η ευχή (Сонце та дощ – усе Бог дає); Ο Θεός βλέπει βουνά και ρίχνει χιόνι [65] (Бог гори споглядає і снігом їх накриває);*

3) Всемогутність: *Ο,τι στους ανθρώπους είναι αδύνατον, στο Θεό είναι δυνατόν (для Бога небог допомагає, а нічого неможливого) Ο καθένας για λόγου του κι ο Θεός για όλους (Кожен сам для себе, а Бог – для усіх);*

4) Справедливий суддя: *Μωραίνει Κύριος ον βουλέται απολέσαι (кого Бог покарати хоче, тому відбирає розум); Που γραψ' ο Θεός ξεβράκωτο, ποτέ βρακί δε βάζει [63] (Коли Бог не дав одержу, одягненим не будеш); Ο Θεός μπορεί να αρχει, μα δε λησμονεί (Розплати не минути) [66, с. 242];*

5) Допомога: *Ο Θεός έρχεται κοντά μας, όταν πια δεν το περιμένουμε (Бог приходить нам на допомогу, коли ми зовсім не очікуємо); Αγαπά ο Θεός τον κλέφτη, μ'αγαπάει και το νοικοκύρη [67] (Бог любить злодія, але й господаря теж любить); ο Θεός να βάλει το χέρι του (Бог в поміч); Όντες θέλει να χαλάσει ο Θεός το μέρμυγα, του βάνει φτερά και πετάει [65] (Коли Бог хоче погубити мурашку, він дає їй крила, щоб літати).*

При дослідженні паремій помітне зрівняння людських якостей із Божими та приписування Богу людських рис, а інколи і вад характеру: *Σφάλμα γιατρού, πενιά Θεού (Помилка лікаря – божий вирок); Δώρα και θεούς έπεισαν (Дари і богів засліплюють); Και τα ρούχα δίνει ο Θεός και την κρώτη (Бог дає одяг та посилає холод); Το πολύ το κυρ'ελέησον, το βαριέται κι ο Θεός (Від постійних молитв нудно навіть Богові) [66, с. 325]; Δεν ζέρει ο Θεός ψέματα (Бог не знає брехні); Ανάγκα και οι θεοί πείθονται (Вижене голод на холод; досл. і боги терплять скруту).*

Інколи можна зустріти приклади з дещо іронічним вживанням концепту «Бог», що показує зневіру та розчарування в релігії та служителях церкви, через яких відбувається знайомство мирян із Богом: *Ο Θεός δε γκρεμίζει τα σπίτια των ανθρώπων, περί χαλάει τα μυαλά τους και τα γκρεμίζουν μονάχοι τους (Бог не руйнує будинки людей – він зводить з розуму – і люди сами руйнують будинки); Νηστεύει ο δούλος του Θεού, γιατί ψωμί δεν έχει (Поститься раб божий, бо хліба не має) [67]; Τα χείλη σου και στον θεού τ'αυτί (твої слова та Богу у вуха). Були знайдені*

прислів'я, у яких Бог виступає як сила, що дає не тільки добрі якості, а й дарує злі: *Το στάνιο και τη βία ο Θεός τα δωσε* (бог дав силу та насилля); *Ο Θεός άλλους έπλασε και άλλους έκλασε* (Одним бог допомагає, інших сльозами поливає).

Англійська культура представляє Бога в іншому світі. В концепті «God» об'єктивуються уявлення про святого духа, про Всевишню реальну істоту, творця. Він має владу над природою і людськими долями, він може карати і прощати: *God tempers the wind to the shorn lamb* (Бог накладає хрест по силах); *God is just, and time suppresses time* (Бог справедливий скрізь час та простір); Бог всемогутній, бачить усюди, абсолютна істота: *God has many names though he is only one being* (У Бога багато імен, пори це, він один); *Every man for himself, and God for us all* (Людина сама для себе, а Бог дня нас усіх) [58]. Йому притаманні мудрість і справедливість, доброта, любов до правди, постійність та сталість: *Father and mother are kind, but God is kinder* (Батько й мати добрі, а Бог ще добріший); *God sees the truth* (Бог бачить правду). Будучи істотою, здатною мислити, відчувати і говорити, він взаємодіє з людиною, для якої є рятівником і дарувальником, захисником і помічником: *God is our fortress* (Бог – наша фортеця); *The Lord is my shepherd* (Господь – мій пастух); *All things are possible with God* (Все можливе з Богом).

Носіям лінгвокультури він бачиться об'єктом поклоніння і, разом з тим, виступає об'єктом глузувань, істотою, що вселяє страх: *God looks to clean hands, not to full ones* (Бог шукає чесні руки, але не для того, щоб їх наповнити); *God helps them who help themselves* (на Бога сподівайся, а сам не зивай); *The mills of God grind slowly* (Бог правду бачить, але не скоро скаже); *Trust in God, but tie your camel* (Довіряй Богу, але прив'яжи свого верблюда) [58].

В аналізі стійких виразів з концептом «God» виявлено такі ознаки:

1. Деміург: *In the beginning God created the heaven and the earth* (Спочатку Бог створив небо і землю);

2. Справедливий каратель: *God gave, God took back* (Бог дав – Бог узяв); *When God prepares evil for a man, he first damages his mind* – (Коли Бог готує зло для людини, він спочатку завдає шкоди її розуму); *Against God's wrath no castle is thunder proof* (Божого суду не минеш); *God strikes with his finger, and not with all his arms* (Бог вдаряє пальцем, а не всіма руками);

3. Милосердний та великодушний: *He who forgives others, God forgives him* (Хто прощає інших, того прощає Бог) [61].

Англійці, носії протестантської культури вважають, що жодне трактування або вчення про Бога не здатне передати сутність віри та духовного прагнення людини на шляху духовного збагачення. Люди постійно намагаються приблизитися до Бога, що пояснюється пареміями: *The voice of the people is the voice of God* (Голос народу – Божий голос); *God made the country, and man made the town* (Бог створив країну, а людина збудувала місто). Окрім цього, Бог представляється об'єктом поклоніння і, разом з тим, виступає об'єктом ненависті, глузувань, істотою, яка вселяє страх. Можливості його обмежені, він смертний, несправедливий, помиляється, допускає і вершить зло.

Під час аналізу концепту «Бог» в українських прислів'ях ми виділили такі фрейми:

1) Фрейм «Милосердя» (особистість, істота). Символізація певних властивостей, якостей і вчинків Бога показує, що Бог асоціюється відповідно з добром, удачею, порятунком, свободою, долею, надією: *Кого Бог любить, Того не загубить; Бог до людей як батько до дітей; Ворог хоче голову зняти, а Бог і волосини не дає; Бог не без милості, козак не без долі.*

2) Фрейм «Всемогутність». Всемогутність Бога виражається через погрози та покарання, а також націлювання людей до послухання та дотримання моральних настанов: *Бога не гніви, а чорта не дразни; Перед Богом усі рівні; Що від Бога суджене, те від людей нерозлучене; Чоловік міркує, а Бог керує; Бог має драбину і вгору і в долину; З богом контракту не підпишеш; З богом жарти короткі; Без Бога ані до порога; Без Божої волі і волос з голови не впаде; Як Бог допустить, то й суха верба розпустить; Усі під Богом ходимо; У кого є страх, у тому є Бог.*

3) Фрейм «Допомога». Віра в Бога розкривається через довіру, впевненість та сподівання. Завжди є надія на порятунок, на допомогу, яка буде надана в необхідну годину: *Як дасть Бог день то дасть пташкам поживу; Бог тобі pomoже, як будеш робити, небоже; Дав бог роток, дасть і кусок; Бог відкладає, але не забуває; Бог дасть долю і в чистім полі; Кому Бог допоможе, той усю трудність переможе; Хто з Богом, Бог з ним; Як ми Богові, так Бог нам; З Богом підеш - добрий шлях знайдеш*

4) Фрейм «Творець». Концепт «Бог» містить уявлення про надприродну істоту, що володіє всіма довершеними якостями: Безсмертний, Всемогутній, Добрий. З ним пов'язане розуміння початку всього в світі, в тому числі походження людини: *Кого Бог сотворить, того не уморить; Якого мене Бог сотворив, такого й має.*

Також було помічено, що поряд з прислів'ями, що відображають сприйняття Бога як абсолютної досконалості, що творить добро, можна виділити ряд прислів'їв, в яких Бог аж ніяк не постає істотою, яка керує життям, навпаки, простежується тенденція, що «Людина сама творець своєї долі»: *Як сам не зробиш, то й Бог не pomoже; Бога вzywай, не вzywай, а руки прикладай; Бога проси, а сам роби; Богу молися, а до берега гребися; В бога надія, коли хліб у торбі; На бога надійся, а сам не плошай; На бога надія і на кума Матвія.*

В окрему групу можна об'єднати прислів'я, в яких відображено іронічне, подекуди глузливе ставлення до Бога і церкви: *Кого бог хоче скарати, тому розум відбере; Не піймав бога за бороду, не знаєш, що тобі буде; Обіцяв бог дати, але казав ждати; Сотворив бог — та й сім день після того сміявся; Який бог змочив, такий і висушить; Коли Бог розуму не дав, так руками не розмірковуй; Щоб і чорта не гнівити, і богу молитись; Бога нема дома, а святі роблять, що самі хочуть.*

Отже, можемо зазначити, що важливими й актуалізованими ознаками концепту «Бог» є: «всемогутня істота», «істота, владна над людськими долями» і «об'єкт поклоніння». Проаналізувавши релігійні концепти у новогрецьких, англійських та українських пареміях, можна зробити висновок, що найчастіше зустрічається концепт «Бог» як Творець, духовна сила добра, Батько, охорона, допомога та всеохоплююча влада. В релігійній концептосфері Бог – це перш за

все справедливе та добре начало, що несе світло і святість, безгрішне життя. Він бачиться людям помічником та охоронцем, надійним захисником та досконалим Творцем. Аспекти, у яких Бог відображається як каратель, насмішник та дарувальник поганих якостей зустрічаються набагато рідше та становлять більш винятки, ніж правила. Предметом подальших досліджень можуть бути інші релігійні концепти, такі, як «віра», «доля», «священик», «диявол» тощо.

3.7. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОМІНУЮЧИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ОЗНАК У НОВОГРЕЦЬКОМУ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КАЗКОВИХ ДИСКУРСАХ

Казка – це художній дискурс, який розглянуто як форма мови або комунікації, набір умовностей, узгоджених між автором і читачем [2, с. 5]. Казкові образи є носіями концептуальної інформації, в той час як персонажі перетворюються на знак, символи абстрактних категорій добра чи зла, прекрасного чи потворного. У мовознавстві, літературознавстві та фольклористиці казковий текст неодноразово виступав об'єктом досліджень: структурного (А. Аарне, А. Дандес, С. Томпсон), синтаксичного (Л.Блум, А. Жоллес, Н. Тищенко), перекладознавчого (М. Венгренувская), діахронічного (С. Апо, В. Пропп). Інтересом лінгвістів до вивчення дискурсивних питань зростає, виникає необхідність подальшого аналізу та виявлення феноменів формування казкових образів та їх впливу на менталітет людини, необхідністю детального вивчення казки як репрезентативного тексту та як складову частину, тобто комунікативно-когнітивний орієнтир художнього дискурсу чи як самостійний дискурс.

Н.А. Акіменко розуміє казковий дискурс як «динамічну когнітивну та мовну діяльність, вписану в казковий контекст, і її результат, тобто реалізований переважно в наративній формі текст епічного характеру» [2]. На позначення Н.Г. Титової, текст, будучи одним із засобів існування мови, здатен відображати національно-культурну специфіку того чи іншого етносу [49]. На нашу думку, мова казок є національно-орієнтованою, тобто в ній відображаються особливості побуту, культурні традиції, характеристики її носіїв, притаманні їм риси та дії, простежується історичний розвиток та його вплив на певну націю.

Переходячи безпосередньо до компаративного аналізу казкових дискурсів у грецькій та російській мовах, слід акцентувати як їх спорідненість, так і відмінність між собою. Спільні характеристики та їх концептуальний простір складається з тотожних доменів: **ЛЮДИНА, ПРИРОДА, ХРОНОТОП та КУЛЬТУРА.**

Кожен з концептуальних доменів, який складає концептосферу грецького та слов'янського казкового дискурсів має свою концептуальну структуру та предметно-образний зміст. Слід зауважити, що через таку змістовну збагаченість було залучено розмежування на гіпер-, гіпо- та катаконцепти, щоб добігти більш повних результатів аналізу.

Концептуальний домен **ЛЮДИНА** є одним з найпродуктивніших в обох культурах. Таким чином, в грецькому та російському казковому дискурсі виділяються гіперконцепти «біологічна людина», «метафізична людина-істота» та «соціальна людина»: **Грецький казковий дискурс:** «Γιατί αλήθεια, ο Κορνήλιος είδε τον Αη-Βασίλη και του μίλησε και φάγανε μαζί! Είδε τον Αη-Βασίλη και όχι τον μπαμπά μασκαρεμένο, όπως οι φίλοι του». [72, σ. 14] – «Адже, правда, Корніліос бачив Діда Мороза, розмовляв та святкував з ним! Він бачив Діда Мороза, а не свого перевдягнутого батька, як його друзі». **Російський казковий**

дискурс: «Запрягай, старый хрыч, другую лошадь! Вези, вези мою дочь в лес на то же место...» [53, с. 96].

Як в грецькому, так і в російському казковому дискурсі цей гіперконцепт функціонує бездоганно, адже жоден з них не є позбавленим головних дійових осіб саме в людській формі. Говорячи окремо про російський казковий дискурс, головні герої розподіляються за спорідненістю, тобто хто кому яким родичем приходиться. Слід зауважити, що в грецькому казковому дискурсі розподіл йде переважно за гендерною ознакою від граматичних структур та ономаціології, тобто імена дають можливість розрізнити чи то чоловік, чи то жінка є дійовою особою. До речі, в грецькому казковому дискурсі популярними є імена *Ειρήνη, Γιώργος, Γιαννάκης, Γρηγόρης, Κίτσος, Σωτήρης*. Слід виокремити ім'я *Ειρήνη*, бо воно функціонує в двох площинах: як жіноче ім'я та як *абстрактне поняття*, приймаючи на себе національні характеристики.

В російському казковому дискурсі спостерігається тенденція, коли батьками виступають *старик со старухой*. *Братья* и *сёстры* є, зазвичай, негативними персонажами: чоловіки вбивають свого меншого брата, а жінки умишляють лихе через свої заздрощі до меншої сестри. Також акцентуємо увагу на образі *старого / старичка*, який постає провідником, наставником головного героя. Його роль у казці невелика, проте його подарунок, наприклад, *волшебный клубок*, має велике значення для успішного досягнення мети протагоніста. **Грецький казковий дискурс:** «Н Φεγγαρένια δεν είχε πια κανένα ενδιαφέρον να τρέξει στις φεγγαραχτίδες και να στείλει μήνυμα στη γη». [72, σ. 24] – «Місячна чарівниця вже не мала інтересу в тому, щоб бігти по місячним променям та відправляти повідомлення на землю». **Російський казковий дискурс:** «...Лежит Баба-Яга, костяная нога, зубы - на полке, а нос в потолок врос» [53, с. 222].

Як бачимо, різницю від «біологічної людини» становлять здібності, якими наділений кожен метафізичний герой, і залежно від цього йде їх розподіл до гіперконцепту «біологічної надлюдини». В російському казковому дискурсі найпопулярнішими дуальними героями постають *Баба-Яга* та *Кощей Бессмертный*: перша, коли умишляє лихе для протагоніста, а коли й допомагає йому; другий завжди є лихим, проте інколи він не вмирає, як зазвичай, а віддає якийсь атрибут головному герою (яблука або коня), чи, навпаки, ставить вимогу героєві здобути собі дружину-царівну, яка постає обміном на атрибут, який, в свою чергу, вимагається царем. **Грецький казковий дискурс:** «Μια φορά και έναν καιρό ήταν ένας βασιλιάς και είχε τρεις κόρες. Κάθε βράδυ έρχοταν στο παλάτι του σαράντα ληστές που τρώγανε, πίνανε, χορεύανε και το πρωί φεύγανε...» [72, σ. 36]- «Жив-був собі цар, який мав трьох дочок. Але кожного вечора до нього в палац приходили сорок розбійників, вони пили, їли, танцювали, а вранці їхали...». **Російський казковий дискурс:** «Был ты старшим конюхом, а теперь быть тебе моим царским советником. Бояре да министры поморщились, промеж себя перемолвились: «Сидеть рядом с конюхом – нашей чести великая поруха! Эко царь выдумал!»

Отже, гіперконцепт «соціальна людина» як в російському, так і в грецькому казковому дискурсі підкорює собі наступні гіпоконцепти: «спорідненість» (родство), «професію» та «статус». Але якщо в російському

казковому дискурсі характеристика отримується на базі історичного здобутку, то в грецькому казковому дискурсі першість в поширенні та дії надається за національними перевагами та історично визнаними прихильностями.

Концептуальний домен **ПРИРОДА** також характеризується великою кількістю дійових осіб. Через це ми залучаємо концептуальний розподіл на гіперконцепти «жива природа» (*флора, фауна, істоти*) та «нежива природа» (*природні явища, стихії, абстрактні поняття, надприродне*). **Грецький казковий дискурс:** «...και από κλαδιά ελιάς που είχαν φέρει από μακριά». [72, с. 35] – «...та вітку оливи, яку привезли здалеку». **Російський казковий дискурс:** «И был у царя сад великолепный; росла в том саду яблоня с золотыми яблоками». [53, с. 51]

Як бачимо, в грецькому казковому дискурсі *флора* не є частотним гіпоконцептом, натомість вона виступає в якості опису місцевості. Проте *фауна* є доволі різноплановою: від кошенят до пінгвінів. Тут треба зауважити, що, по-перше, майже всі представники живої природи є персоніфікованими, по-друге, коли вони постають в центрі сюжету, то обов'язково буде наявний історичний екскурс, як, наприклад, Олімпійські ігри, вибори, опис танцю, який дуже сильно нагадує сиртаки, - тобто оточення є сплавом національного здобутку. Таким чином, майже у кожній казці ми знаходимо елементи історичного досвіду, що свідчить про неабияку любов та повагу до свого культурного здобутку.

Щодо російських казок, то в них *флора* виражена здебільшого фруктовими номінативами, наприклад, *золотые яблоки*, або рослинністю, як, наприклад, «трава». Більшою варіативністю відзначається гіпоконцепт *фауна*. Особливу увагу хочемо приділити концепту *конь*, який постає в двох іпостасях: як персоніфікований помічник, тобто є другорядною дійовою особою, та як атрибут головного героя, який останній здобуває за підтримки *Серого волка*, братів, тощо. Говорячи про істот, виділяємо *Змея Горыныча*, *Чудо-Юдо*, *великанов* тощо.

В грецькому казковому дискурсі над «стихіями» та «географічними об'єктами» домінують «абстрактні поняття», які тісно перетинаються із національною історією народу. Особливою популярністю користуються заклики до боротьби та Клефтські пісні. Культурно-історичний фон, на якому останні склалися наприкінці XVIII – початку XIX століття, в період боротьби греків з Туреччиною за свою незалежність, обумовлює наявність у казках девізу Грецької Республіки: «*Свобода або смерть!*» Слід зазначити, що грецькою ця фраза складається з 9 складів, так само як і прапор Греції має 9 блакитних смуг. Сам девіз виник в ході Грецької війни 1820 року як бойовий клич для греків. Будучи офіційно прийнятим після революції, він використовується донині як символ рішучості народу Греції боротися проти тиранії та гноблення [49]. Також хочемо акцентувати увагу на тенденції до залучення віршів реальної людини протягом казки з нереальними подіями, наприклад, вірш «ΕΙΡΗΝΗ» грецького поета Янніса Ρίτσоса.

Що стосується російського казкового дискурсу, то тут спостерігаємо іншу картину: репрезентантів гіпоконцепту «абстрактних понять» доволі мало. Лише у казці «Горе» однойменний номінатив є персоніфікованим, тому і дія

відбувається немов між біологічними людьми. Категорії, які функціонують доволі повно – це «стихії», «природні явища» та «географічні об'єкти».

Грецький казковий дискурс: «Εμπρός! Εμπρός! Να γίνει σκόνη ο εχθρός!» [72, σ. 29] – «Вперед! Вперед! На попіл перетворити ворогів прийшов черед!»

Російський казковий дискурс: «Сыра земля закачалась, воды в реке взволновались, буйные ветры завывли...» [53, с. 83]

Звертаючись до концептуального домену **ХРОНОТОП**, відзначимо, що він включає в себе 2 гіперконцепти: «простір» та «час». У російському казковому дискурсі йде розподіл кожного з гіперконцептів на певні гіпоконцепти - таким чином ми отримали *відкритий та закритий простір і час року, час доби та плин часу*. У грецькому казковому дискурсі наявний такий самий розподіл, проте, на відміну від російського казкового дискурсу, в грецькому все постає більш окресленим, точнішим.

Говорячи про «відкритий простір» у грецькому казковому дискурсі, зауважимо поширеність *стран, місць далеких та сел*, в той час як у російському казковому дискурсі домінують *поля та тридцятье государства*. Зазначимо, що проміж цього простору, у російській казках найбільш виділяється *Київ*, який зустрічаємо, наприклад, в казці «Никита Кожемяка» або «Илья Муромец и Соловей-разбойник». На нашу думку, він постає здебільшого як конкретна ознака цивілізації, аніж просто топос. Такий топоцентризм є спільною рисою для обох дискурсів. Таким чином, в грецькому відповідником постають *Атени*.

Звертаючись до «закритого простору», слід зазначити, що у російських казках домінують *избушки, терема та дворцы*, в той час як в грецькому спостерігаємо за дієм у *кімнатах та магазинах*. Останні, зокрема, набули популярності на історичному фоні («Грецький шлях» або «Шлях із варягів у греки») [49], що й пояснює наявність в казках місць збиту товарів.

При розгляді гіперконцепту «час», також було розподілено на гіпоконцепти: *час року, час доби та плин часу*. У грецькому казковому дискурсі час року є доволі поширеним, і кожен з них діє за принципом антропоморфізму, тобто одружується, народжує дітей чи просто приходить.

У російському казковому дискурсі ця категорія здебільшого персоніфікована, тобто кожен сезон наділено характеристиками людини чи тварини. Говорячи про дію, яка описується через гіпоконцепти «час доби» та «плин часу», слід зазначити, що обидві категорії функціонують паралельно, наприклад: «Вот он идёт и идёт: от утренней зари до вечерней, от вечерней – до утренней» [42, с. 25], тобто ми розуміємо, що мова йдеться про зміну часу дня, коли головний герой від ранку до ночі перебуває в дорозі.

Щодо грецького казкового дискурсу, то найчастішими часовими одиницями постають дні тижня та місяці, а найпоширенішим номінативом виступають *три дні і три ночі та сорок днів і ночей*.

Концептодомен **КУЛЬТУРА** в обох дискурсах функціонує, скоріше, як засіб для опису дії героя. Структура домена поділяється на «матеріальну» - *речі побуту, їжа, зброя, гроші, споруди* – та «духовну» - *релігія, дозволя та свята\урочистості*. «Матеріальна культура» більш розвинена у російському казковому дискурсі. Вважаємо, це обумовлено її сполучуваністю з іншими

доменами, адже *одежа, речі побуту, зброя, споруди* тощо виступають в якості атрибутів протагоніста, які допомагають у втіленні поставлених задач, досягненні мети, умовою, за виконання якої головного героя не стралять, або за якої він отримає собі дружину, і, нарешті, вони постають тією характерною ознакою, яка відрізняє добрих від поганих. Окремо слід говорити про *гроші* в російському казковому дискурсі, адже цей номінатив синтезує в собі, по-перше, результат дії головного героя, тобто те, чим його нагороджують по завершенні перипетій, по-друге, вираз подяки за добру справу, від якої, зазвичай відмовляються, по-третє, спокусу, яка призводить до виконання нових завдань.

В грецькому казковому дискурсі матеріальній культурі не надається настільки велика увага, проте наявні приклади свідчать про національну своєрідність народу – наявність в характеристиці персонажа таких атрибутів, як *олива* чи *кав'ярня* або *готель*, одразу розуміємо, про який етнос йде мова.

Говорячи про гіперконцепт «духовна культура», зазначимо її більшу поширеність у російському казковому дискурсі, ніж у грецькому казковому дискурсі. Гіпоконцепт «релігії» чіткіше простежується в російських казках, адже використання таких номінативів, як *русский дух* або *некрещёный лоб*, наводить на думку про сповідування єдиної релігії – християнства. Грецькі казки прямо підтверджують нашу думку: «Н βασιλοπούλα ζητούσε βοήθεια και φώναζε: «Δεν είναι κανένας χριστιανός να με σώσει;» [72, σ. 41] – «Принцеса просила допомоги, вона кричала: «Невже нема жодного *християнина*, який би мене врятував?[42, с. 94]»

Гіпоконцепт «дозвілля» проявляється в грецькому казковому дискурсі через традиційне *кавопиття* та *гру дітей*, а в російському казковому дискурсі – через *гру в карти* та *сон*. Ми вважаємо, що «дозвілля» певною мірою є невід'ємною складовою «свят / урочистостей», адже що, як не *пир* на честь весілля чи *вечеря* з друзями є найкращим способом розважитись?

Підсумовуючи вищенаведене, важливо зазначити, що саме через дослідження казкових текстів як квінтесенції духу народу, і тут ми погоджуємось з Є.С. Путієм, можливо смодельовати загальну картину цінностей та ментальних установ етносу [39], які дозволяють окреслити жанровий простір казкового дискурсу через розгляд його системотворчих ознак та кола характеристик. Перспективою даного дослідження є добіг результатів щодо подальшої розробки питань теорії дискурсу та поширення інтерпретації наразі казкового дискурсу як одного з головних ініціаторів у залученні слухача до емпіричного досвіду, накопленого в обраних культурах.

3.8 МЕХАНІЗМИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СУГЕСТІЇ НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ У РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ)

Інтерес лінгвістів до феномену сугестії взагалі та питання сугестивного впливу рекламного дискурсу, зокрема, зумовлений тим, що такий вплив здійснюється за допомогою природної мови. Прикладною проблемою залишається визначення чітко окресленого механізму реалізації сугестивного впливу рекламного дискурсу з погляду побудови дієвої моделі реалізації його комунікативних стратегій і тактик. Явище сугестії та мовної маніпуляції є досить складним соціально-психологічним феноменом, різновидом прихованого комунікативного впливу, мета якого – переконати, не наводячи аргументів, не використовуючи прямих доказів, схилити на свій бік, змусити виконати певну дію, не викликаючи при цьому агресії у реципієнта. Ефективним засобом впливу на свідомість в такому випадку, безперечно, є вербалізований дискурс (текст) комунікації [7, с. 48].

Маніпулятивний, або сугестивний вплив рекламних повідомлень на свідомість людини здійснюється за допомогою мовних вербальних засобів, які в поєднанні з позалінгвістичними засобами, певними прийомами організації тексту, структуруванням та поданням інформації, застосовуються в суспільно-політичних процесах за посередництвом ЗМІ та становлять маніпулятивні стратегії [7, с. 78].

Рекламний текст як предмет лінгвістичного дослідження є об'єктом аналізу як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців, які досліджують рекламні тексти в різних аспектах, а саме: загальний лінгвістичний опис рекламних текстів (К.Бове, О.І.Зелінська, Г.Г.Почепцов); дослідження певного аспекту реклами – психолінгвістичного (Е.Макгрегор, Ю.О.Сорокін), когнітивного (О.В.Анопіна, В.І. Охріменко); власне лінгвістичний аналіз рекламних текстів на різних мовних рівнях: фонетичному (О.А.Ксензенко, І.О.Лисичкіна); лексичному (І.О.Соколова, С.А.Федорець); морфологічному (О.І.Зелінська, В.В.Зірка, Є.П.Ісакова); синтаксичному та структурно-семантичному (О.І. Зелінська, Н.Л.Коваленко) та ін. Розгляд рекламного тексту задля виявлення мовленнєвих та мовних засобів, що свідчать про здійснення в ньому сугестивного впливу, способів актуалізації мовних одиниць у рекламі на лексичному рівні вбачається вельми актуальним.

Необхідно здійснити лінгвістичний аналіз рекламного тексту на лексичному рівні, систематизувати засоби вербалізації сугестії на лексичному рівні мовної системи (на матеріалі сучасної новогрецької мови). Задля цього застосовуємо такі методи дослідження: описовий, структурно-семантичний та стилістичний аналіз, метод лінгвістичного спостереження, контекстуально-інтерпретаційний аналіз, елементи статистичного аналізу. Отже, розглянемо грекомовні рекламні тексти, представлені у засобах масової інформації, щодо специфіки засобів вербалізації сугестивного впливу на лексичному рівні у рекламних текстах.

У рекламних текстах найчастіше використовують професійну лексику, але іноді вживають експресивну лексику, спеціальні слова, терміни. Лексика

завжди повинна спрямовуватися на певну аудиторію, оскільки лише зрозуміла і доступна реклама може справити гарне враження, зацікавити і, відповідно, змусити придбати певний товар. Тому використовують розмовну, експресивно-забарвлену лексику [27]. Сильним прийомом в плані сугестивного впливу є використання незрозумілих слів і термінів. Найчастіше це всілякі “наносоми”, “коензими”, “кераміди”, які найчастіше зустрічаються в рекламних текстах косметичних засобів для жінок, і це не випадково: саме жіноча частина аудиторії найбільш схильна вірити подібним термінам. Використання маловідомих наукоподібних термінів створює у аудиторії враження професійного і компетентного підходу, підвищує в її очах вагомість наведених доводів [9, с. 144]. Ця техніка, яка в звичайній розмові часто провокує роздратування співрозмовника, відчуження, відхід у психологічну оборону, в рекламі подібних симптомів не викликає (можливо, завдяки особливості формату повідомлення – неможливості подальшого обговорення). Наведемо деякі приклади з грекомовних рекламних текстів:

Μαλλιά θαμπά; Δώστε στα μαλλιά σας λάμψη και ενέργεια με το σαμπουάν και το σπρέι με εκχυλίσματα κίτρου.

Nestea. Συναρπαστική γεύση χωρίς ζάχαρη και κατεχίνες.

Зміст реклами стає цікавішим, коли відбувається **гра зі словами**. Цьому сприяє багатозначність слова, розвиток якого відбувається на основі схожості, суміжності, функціональної близькості. Для привернення уваги використовують такий сугестивний мовний засіб на лексичному рівні, в основі якого лежить багатозначність і омонімія слів, так звані **каламбури** – гумористичне поєднання слів, одна з форм гумору, жартів, коли два різних сенси одного слова або схожих слів актуалізуються в акті комунікації [14, с. 56]. Каламбури широко використовуються в рекламі, вони викликають живий інтерес у адресата, бажання розгадати натяк, загадку, викликану подвійним смислом слів. Це приносить моральне задоволення реципієнту і позитивні емоції: *Tide. Για Tide οκάθαρα ρούχα! Για ηλιομαυρίσματα – μακαρόνια Ήλιος.*

Посилення виразності мовлення у рекламі досягається різними засобами, у першу чергу це використання засобів лексичної стилістики – тропів.

Отже, **тропи** – це звороти мовлення, у яких слова або фрази використовуються у переносному значенні. В основі тропа лежить зіставлення двох понять, які представляються нам близькими в деякому відношенні. Самий поверхневий аналіз показує, що найбільш тропів в мові реклами зустрічаються в слоганах і заголовках. Далі ми розглянемо види тропів, найбільш притаманні рекламному дискурсу і наведемо кілька прикладів. У деяких випадках ми вважаємо за необхідне дещо пояснити або прокоментувати.

Епітети. У рекламі найчастіше застосовуються лексичні одиниці із позитивною характеристикою (*новогр. – ωραίος, νόστιμος, φρέσκος, αγαπημένος*), які надають рекламному текстові психологічного ладу, щоб вплинути на слухача. Нерідко в текст реклами вживлена оцінка, тобто ознака предмета, яка постійно ставиться поряд з його назвою, перетворюючись на його іманентна властивість. І ні в кого не виникає бажання це заперечувати або уточнювати. Наприклад: **То**

τέλειο μπρονζέ! Αποκτήστε υπέροχο σοκολατένιο χρώμα που σας χαρίζει η Stilla (реклама крему для засмаги Stilla) [73, σ. 77].

У рекламних текстах і повідомленнях ключове слово – конкретне і образнее – починає “працювати”, а саме коли воно супроводжено конкретним і образним визначенням якості. Чим вище ступінь абстракції при описі предмету і його властивостей, тим слабше сугестивний вплив. Отже, робимо висновок, що в рекламних текстах важливо вживати ключові слова з конкретним сенсом і образним змістом, тим самим допомогти читачеві сформулювати уявлення про переваги предмета реклами. Вимовивши слово “το μήλο” – “яблуко”, навряд чи ми збагатимо чиєсь враження. Інша справа, якщо хоча б одним визначенням позначити його якість. Порівняємо: “ζουμερό, ώριμο, ρόδινο, γλυκό ή πράσινο, μικρό, σκληρό, ζινό, σαρακοφαγωμένο – соковите, стигле, рум'яне, солодке, або зелене, дрібне, тверде, кисле, червиве”. Різниця помітна навіть по уявним смаковим відчуттям.

Результатом перенесення прямого значення на об'єкт є **метафора**. Ця дія або якість не властиві звичайним нормам. Саме в цьому полягає новизна фігурального слововживання, його стилістична ефективність. Наприклад: (новогр. – “λαμπρές φιλοφρονήσεις”, “ζωντανή μετάδοση”).

Η αναεωμένη Κuzína Μυkonos σας υποδέχεται στην παραλία του Ορνού. Κάτι νέο συμβαίνει στο νησί των ανέμων!

Так, у цьому прикладі словосполучення “νησί των ανέμων – острів вітрів”, є оригінальною метафорою, що вигадана автором для приваблення туристів на острів, де спекотним грецьким літом можна насолодитися прохолодним вітерцем, а в той же час і смачною їжею ресторану.

Метонімія побудована на перенесенні значення за суміжністю, тобто на основі тісного внутрішнього чи зовнішнього зв'язку між зіставленими поняттями. Наприклад:

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ. Βιβλία που σε ταξιδεύουν.

Versace. Το Παρίσι ντύνει τις γυναίκες του κόσμου.

У рекламному оголошенні “*Το Παρίσι ντύνει τις γυναίκες του κόσμου – Париж одягає жінок всього світу*” автор хотів звернути увагу на те, що Париж є однією зі столиць світової моди і це наштовхує нас на думку, що вишуканість цього міста передається й об'єкту (марка одягу Versace), який рекламується.

Для підвищення ефекту сугестії в рекламному повідомленні треба дотримуватися правил аутотренінгу (який є ні чим іншим, як самонавіюванням) – уникати слів “ні” і негативних часток. Психіка людини пручається частці “не”, насторожуючи, викликаючи сумніви. Наприклад, у рекламі лікарських препаратів доречніше стверджувати: “Αυτό θα σας θεραπεύσει!”, ніж вдатися до заперечення: “Δεν θα είστε άρρωστος πια”.

З метою досягнення сугестивного ефекту у рекламі часто використовують **антоніми**, які є важливим художньо-зображальним засобом мови. Вони допомагають висловити думку точно і дохідливо, яскраво й образно. Антонімія впливає зі змісту, утворюючи смислові зв'язки, які не оформлені у буквеному вигляді. Наведемо деякі приклади: *Παγωτό “Αμαζόνα”. Κρύο έξω, ζεστό μέσα.*

Νέοι θερμοσίφωνες “ΣΠΤ” - να έχετε καλοκαίρι στο σπίτι σας ακόμη και το χειμώνα.

До лексичних засобів як механізмів вербалізації сугестії в рекламних текстах, безумовно, відноситься і **вживання іншомовних слів**, зазвичай, перейнятих із англійської та французької мов. Таке явище часто пояснюють тим, що для багатьох нових предметів у мові немає власних назв, найбільш розповсюдженим є іншомовний аналог слова, але також і тоді, коли мова йде про назви компаній чи товарів, електронні операції, які не перекладаються: *djuice, Photoshop, Pagemaker, Colourdraw*. Інколи свідомо використовують англіцизми. У новогрецькій мові це явище широко розповсюджене [73, с. 89]. Наприклад:

Βάψτε τα χείλη σας σε δαμασκινή απόχρωση για τέλειο look. Το πιο πολύχρωμο αξεσουάρ (каміння Nobless).

Make up για όμορφο δέρμα (косметика Lutene).

Один із засобів вербалізації сугестії на лексичному рівні – це явні і приховані **порівняння**. Як відомо, використання в рекламних текстах явних (відкритих) порівнянь з конкурентами є вкрай небажаним – відверте приниження чужого товару може загрожувати судовим розглядом. Розглянемо основні види порівнянь, що використовуються в рекламі [68, с. 204].

Розширене порівняння. Таке порівняння утворюється за рахунок зіставлення рекламованого об’єкта з товарами цієї ж товарної категорії:

Καμία σχέση με τις άλλες. Heineken.

Звужене порівняння. Порівнюються товари однієї і тієї ж марки: *Για τον πραγματικό άντρα. Нотте. (порівняння з іншими чоловіками)*

Невизначене порівняння. Товар порівнюється невідомо з чим (незрозуміло з чим): *То Skir δίνει λευκότερα λευκά.*

Вироджені порівняння. Це не стільки порівняння, скільки констатація унікальності товару і його безумовного переваги (часто штучно створеної) над іншими: єдиний, унікальний, революційний і т.п. Наприклад:

ΕΛΜΑ με Μαστίχα Χίου. Μοναδικό προϊόν. Μοναδικές αξίες.

Зручний для маніпулятора та сугестора лінгвістичний оборот при роботі зі статистикою – “до + значна цифра”. Говорячи про поліпшення, які очікують потенційного споживача, повідомляють, наприклад, що відбувається збільшення довжини вій до 50%. Аудиторія найчастіше не усвідомлює, що і нуль, і два відсотки – це теж “до 50”, отже, навіть мінімальний ефект від застосування засобу не гарантований [73, с. 99]. Наприклад:

Color Protect Shampoo. Προστατεύει το φυσικό χρώμα και διατηρεί το βαμμένο χρώμα των μαλλιών ως 2 μήνες.

Емоційне навантаження мають реклами із **фразеологізмами**, які легко запам’ятовуються. Фразеологізм повинен бути зрозумілий більшій частині читачів [69, с. 197]. Наприклад:

Θέρμανση για το σπίτι σας. Ο καλός νοικοκύρης το χειμώνα φαίνεται.

Μη ρίχνεις λάδι στην φωτιά. Βάλ’το στη σαλάτα σου! Ελαιόλαδο “Ηλιος”.

Отже, за допомогою лексичних засобів передається експресивність рекламного тексту, основна мета якого – вплинути, захопити читача. У рекламі простежено тенденцію розмовного мовлення, чому сприяє вживання емоційно-

експресивної лексики, хоч інколи перенасиченість реклами різноманітними технічними словами приводить до абсурду.

Мова реклами – це мовні засоби, за допомогою яких передається її зміст. Одна з найважливіших особливостей рекламного дискурсу – це його лексика, засоби та механізми лексичної стилістики – лексичні механізми вербалізації сугестії [64, с. 112]. Епітети, метафора, метонімія, порівняння, каламбури, амплікація, уникнення часток “не, ні”, антоніми, фразеологізми, конструкції “до+значна цифра”, іншомовні слова – все це широко представлено в рекламних текстах.

Отже, ми з’ясували, що сугестія та маніпулювання здійснюються з метою створення певних станів чи спонукань до певних дій. Суть сугестії та навіювання полягає у впливі на почуття людини, а через них – на його волю і розум. Сила впливу багато в чому залежить від наочності, доступності та логічності інформації, а також від авторитету сугестора. Ефект особливо сильний тоді, коли те, що навіюється загалом відповідає потребам та інтересам сугеренда.

Зважаючи на викладене, необхідно відзначити, що ядром впливу, найкоротшим шляхом до підсвідомості людини є мовна сугестія, яка характеризується використанням у практиці мовної (текстової, дискурсивної) взаємодії спеціальних мовних маркерів, що успішно впливають на вибір тих чи інших переваг у діяльності людини, на світ його особистісних смислів, непідконтрольних свідомості. Сугестивна функція мови, в реалізації якої беруть участь різні рівні мовної системи, в тому числі лексичний рівень, який було проаналізовано у статті, володіє своєю власною специфікою. Елемент сугестії, що полягає в слові, діє на психіку шляхом формування образів, які в подальшому можуть підміняти і дійсну реальність.

3.9 МОВНА АГРЕСІЯ ТА НЕГАТИВАЦІЯ ЯК СУГЕСТИВНІ ЧИННИКИ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ)

Мовна толерантність, яка спочатку включена в систему більш широкого поняття, має свої власні параметри і особливості, оскільки передбачає сукупність внутрішніх поведінкових установок професійного комунікатора, які в першу чергу характеризують його професійну мову. Мовна толерантність на сучасному етапі розвитку суспільства є однією з найважливіших складових його культури в цілому, оскільки саме в її основі можемо спостерігати базові принципи співіснування членів суспільства, а також розвитку гармонійних зв'язків між різними соціальними групами, класами, а саме: культуру полеміки, культуру діалогу, культуру реклами, повагу до позиції мовця, відмова від мовної агресії та ін. [40].

На прикладі журналістів, рекламодавців, рекламних- і PR-менеджерів можна переконатися, що мовна – вербальна – толерантність полягає в умінні реалізовувати свої професійні цілі, умінні здійснювати свою професійну діяльність, дотримуватися прийнятих мовних норм, і при цьому писати на «гострі», злободенні теми, рекламувати і настійно рекомендувати товар або послугу, які не мають особливих відмінностей від собі подібних. Мовна толерантність має на увазі використання мовних засобів без негативних і обвинувальних висловлювань на адресу конкуруючих компаній, відмова від мови емоцій на користь мови аргументів, яка б відрізнялась врівноваженою об'єктивністю [47]. Засоби масової інформації як транслятори «порядку денного» відіграють значну роль в процесі відображення соціальної реальності [41].

У цьому контексті слід зазначити, що необхідність вивчення питання мовної толерантності в контексті лінгвістичних дисциплін характеризується особливою актуальністю в наші дні. Проблема постає особливо гостро в масово-інформаційному, публіцистичному та рекламному дискурсах, в рамках яких мова функціонує як безпосередній засіб впливу на психіку, свідомість, поведінку та дії людини [36, с. 471–472].

В останні три десятиліття питання мовної толерантності в мас-медійному та рекламному дискурсах стає все більш актуальним для здійснення цілого ряду комплексних досліджень в міждисциплінарному контексті (соціо-, психолінгвістика, лінгвокультурологія) (Л. Єніна, А. Карапетян, Куцулелу-Міху, В. Малькова, О. Михайлова, Н. Муравйова, С. Хадзисаввідіс, М. Хомяков та ін.). Українські вчені також починають звертати увагу на специфіку та функціонування вербальних сугестивних чинників ЗМІ, зокрема в сучасному рекламному дискурсі, що ілюструють розвідки А.І. Біденка, Н.М. Грицюти, Н.В. Кутузи, О.В. Лаврик, та ін. [24]. Проте в аспекті емоційного забарвлення, зокрема негативного та агресивно вираженого навантаження як векторного чинника сугестивності, рекламу практично не досліджено попри комунікативну вагу категорії емотивності та необхідність вивчення особливостей її реалізації в рекламних текстах, що також визначає актуальність обраної проблематики.

Отже, висвітливо поняття мовної агресії та лінгвістичної негативації як чинники сугестивності сучасних рекламних текстів, що виступають провідними елементами кожної рекламної кампанії. Зазначені вище поняття розглядаються на прикладі рекламних текстів українською, новогрецькою та російською мовами.

Сигнали мовної агресії та негативації в текстах ЗМІ зазвичай розглядають з позицій лінгвістичного, лінгвоідеологічного та риторичного аналізу. Лінгвістичний аналіз включає аналіз власне мовних засобів, у першу чергу лексичних. У фокусі лінгвоідеологічного аналізу знаходиться система цінностей, яку містить конкретний текст. Ці цінності знаходять своє мовне вираження в ідеологемах. Риторичний аналіз тексту зосереджений на засобах внутрішньої організації тексту, наприклад, на ступені його діалогічності. На рівні мовних засобів вираження маркерами негативного та агресивного ставлення до суб'єкту найчастіше виступають грубі, вульгарні, стилістично занижені слова і вирази, які дискредитують особистість і формують сприйняття суб'єкта як підозрілого і небажаного, що викликає неприязнь, огиду або ненависть. Це явище належить до розряду дисфемізації [16]. Навмисне вживання грубих, стилістично занижених слів і виразів зустрічається досить часто практично у всіх видах ЗМІ.

Розглянемо поняття та прояви негативації та мовної агресії на прикладі сучасного рекламного дискурсу. Без активації саме негативних емоцій у рекламі неможливо продемонструвати небажану поведінку або небажані результати вибору споживачів. Тому у деяких випадках застосування негативних емоцій вважається доцільним, попри те, що багато дослідників релевантним емоційним фоном реклами, що націлена просувати конкретний товар або послугу, вважають лише позитивний [24, с. 75]. Наприклад, в цьому контексті, І.Ю. Черепанова зазначає, що повідомлення стають більш переконливими, коли вони асоціюються з позитивним почуттям [55, с. 440].

Матеріали дослідження дають змогу висунути переконання, що у повідомленнях сучасної реклами точа можна спостерігати вихід за межі літературної норми на рівні слововживання, що вважається проявом негативації. Ця мовна тактика, безумовно, є маніпулятивною, оскільки характеризується високим рівнем експресивності та виразності [41, с. 189]. Так, в рекламі однієї туристичної компанії зустрічаємо такий приклад вираження мовної експресії: *Не поддавайся призывам других туроператоров. Вас разводят, как котят!* Або в рекламному повідомленні одного з грецьких банків зустрічаємо таке гасло: *Η τράπεζά μας δουλεύει για σας, να μην σας δουλεύουν οι άλλοι!* (Переклад з новогрецької – *Наш банк працює для Вас, щоб Вас не розводили* (дослівно – «не обробляли» інші). В обох випадках зустрічаємо приклад використання жаргонної лексики – рос. – «розводити», новогрец. – «δουλεύω», тобто *примусити когонебудь витратити гроші, заплатити за що-небудь, обдурити та ін.* Приклади стилістично заниженої лексики, розмовної лексики, засобів вербалізації негативації, жаргонізмів, сленгізмів зустрічаються в рекламних текстах багатьох країн, в тому числі в рекламних повідомленнях на матеріалі мов, що досліджуються – української, новогрецької, російської. У цьому контексті доцільно буде навести приклади рекламних повідомлень, націлених на

молодіжну аудиторію: укр. – «Не будь овочем! Рухайся вперед!», рос. – «Не будь овощем! Действуй!».

В один ряд із засобами негативації мовна літературна норма ставить випадки функціонування так званої «паразитичної» лексики і конструкцій, які засмічують мовний простір, не дають ніякої інформації, не характеризуються наявністю смислового навантаження [41, с. 191], мають по суті так званій «паразитичний» спосіб життя в текстах – «слова-паразити», в тому числі вони зустрічаються в рекламних повідомленнях теле- та радіореклам (укр. – як кажуть, новогрец. – *έτσι που λες/ λέτε, άκου φάση*, рос. – *как говорится, якобы*). Сугестивність такого типу лексики можна пояснити тим фактом, що аудиторія не сприймає її критично, тобто спочатку на підсвідомому рівні існує позитивна установка до подібного роду лексичних одиниць. [41, с. 191–192].

Далі, розвиваючи тему мовної агресії та негативації як одного з виду мовної маніпуляції та сугестивного чиннику в контексті питання мовної толерантності, на наш погляд, буде дуже доречно навести приклад функціонування в сучасній новогрецькій мові феномену так званого «greeklish» – тобто системи передачі на письмі тексту новогрецькою мовою латинськими літерами. Йдеться про мовну модифікацію, яку, на нашу думку, варто розцінювати як вид мовної агресії. (Greeklish = Greek + English – грецький текст англійськими / латинськими літерами). «Greeklish» з'явився практично з перших днів існування комп'ютерної техніки і мав вигляд тексту новогрецькою мовою, записаного латинськими літерами, тому що інший алфавіт перші комп'ютери не знали і не розпізнавали [24]. На сучасному етапі даної проблеми давно не існує, тому що вся сучасна цифрова техніка в Греції має програми, що розпізнають грецький класичний алфавіт. Незважаючи на це, тенденція писати на «greeklish» збереглася і широко успадковується сучасною молоддю, шкільною та студентською аудиторією – особливо при швидкому обміні повідомленнями, в чатах і т.д. Таким чином, можна зробити висновок, що «greeklish» на прикладі сучасної новогрецької мови є характерним проявом мовної агресії [40].

В процесі проведення дослідження засобів вербалізації сугестії та мовної агресії в текстах сучасної грецької реклами, ми зустріли чітко виражений приклад функціонування «greeklish», який склав вербальне наповнення телевізійного ролика найбільшого оператора мобільного зв'язку в Греції – *Vodafone*. Далі наведемо уривок з цього рекламного ролика на «greeklish» – *Me 10€ ananewsh exeis 2 wres dwrean me tous dikous sou kai na paramilas kai me tous allous ... Power to you !*, що записується грецьким алфавітом таким чином: *Με 10 € αναέωση έχεις 2 ώρες δωρεάν με τους δικούς σου και να παραμιάς και με τους άλλους ... Power to you!* (Пер. з новогр. – *При поповненні рахунку на 10 євро ти отримуєш 2 години безкоштовного спілкування зі своїми контактами, а також можливість розмовляти з іншими .. Power to you!*) [40]. Рекламне повідомлення закінчується слоганом англійською мовою, що логічно продовжує ланцюжок відображення знаків на «greeklish». На наш погляд, має місце яскравий приклад маніпулятивного лінгвістичного прийому для впливу на молодіжну аудиторію, при цьому обирається максимально близький для неї стиль спілкування. Вважаємо, що це різкий і досить сміливий крок в рекламній практиці, що сприяє,

як наслідок, популяризації та схваленню нелітературних форм письма, який можна трактувати як елемент негативації та мовної агресії. Даний рекламний ролик з'явився в 2010 році і з перших днів викликав осуд і протести в суспільстві зі зрозумілих і цілком очевидних причин. Незважаючи на це, факт мовної агресії продовжує існувати, дана телереклама не була вилучена з трансляції, що свідчить про некатегоричність питання «greeklish» в грецькому мовному середовищі. Більш того, як було встановлено в ході нашого дослідження, пізніше рекламні та PR-компанії продовжили практику застосування «greeklish» в своїх рекламних акціях, проспектах, рекламних брошурах та ін. В першу чергу, ця практика поширена в Інтернет-комунікації.

Багатий досвід у вивченні соціолінгвістичних питань цифрового масового спілкування, зокрема використання греко-латинського письма («greeklish») належить грецьким лінгвістам сучасності Я. Андрутсупулосу і М. Какріді [62]. Цікаві їхні дослідження в галузі відображення грецької мови латинським письмом в історичному контексті. Є грецькі тексти ще часів Візантійської імперії, записані латинським алфавітом. Також, історики мовознавства наводять приклад народних епічних пісень на о. Крит і на о. Кіпр, що датуються пізнім Середньовіччям, які також записані за допомогою латинського алфавіту зі збереженням орфографічного принципу. На наш погляд, наукове дослідження виникнення цього аспекту можна сьогодні розглядати як свого роду аргумент обґрунтованого використання «greeklish», що надасть можливість зняти в даному контексті штампів «мовна агресія» або «мовна негативація».

Таким чином, зважаючи на викладене вище, зазначимо, що застосування актуалізованої негативної або агресивної, інколи навіть шокувальної емоції, може сприяти привертанню уваги та запам'ятовуванню, що стає підґрунтям для впровадження потужного сугестивного впливу сучасних ЗМІ.

3.10 СУГЕСТИВНИЙ ФЕНОМЕН РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Сучасні підходи до розуміння комунікації як до смислової взаємодії, зануреної в соціально-культурні умови, істотно змінюють традиційне ставлення до специфіки текстів, створених в рамках різних інституційних дискурсів. Будь-який дискурс породжує текст – конкретний матеріальний об'єкт, що відображає специфіку взаємодії людей при створенні інформаційного середовища в тій чи іншій сфері діяльності. Актуальність дослідження феномену дискурсу, на наш погляд, продиктована потребою в описі мови з точки зору пізнавальних – когнітивних – механізмів, що лежать в основі розумової діяльності людини. Як зазначає Є.С. Кубрякова, на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки поняття дискурсу входить в нову парадигму лінгвістичного знання, що формується в нас на очах : когнітивно - дискурсивну [22, с. 28–35]. Тому питання аналізу різних видів дискурсу, в нашому випадку рекламного, як одного з найбільш впливових на суспільну свідомість і широко розповсюдженого в засобах масової комунікації, визначення лінгвістичних і екстралінгвістичних особливостей його породження, висуваються на перший план. Отже, здійснимо загальну характеристику рекламного дискурсу як когнітивного феномену і встановимо його специфіку шляхом виявлення і опису його когнітивно-сугестивних аспектів.

Відзначимо той факт, що когнітивний аналіз дискурсу в цілому – один з наймолодших напрямків міждисциплінарного вивчення цього явища, що бурхливо розвивається та використовує новітні досягнення в різних сферах знання. Незважаючи на те, що систематизація та осмислення того, що вже зроблено в рамках цієї нової парадигми наукового дослідження, становить непросту задачу, такий аналіз нам здається своєчасним і актуальним, оскільки глибина і значущість вирішуваних в цій області проблем викликають інтерес фахівців, які представляють найрізноманітніші науки про людину. У сучасному суспільстві спостерігаються процеси інтеграції, тобто зближення суспільно - політичної сфери життєдіяльності, економіки та лінгвістики на ґрунті їх взаємодії і взаємної обумовленості.

Все більшою мірою набуває ваги прикладний аспект лінгвістики, в зв'язку з вивченням повсякденного мислення носіїв мови за різними даними, в тому числі і моніторинг стану суспільної свідомості за фіксованими мовним фрагментами в засобах масової інформації. Саме тому дослідження рекламного дискурсу як когнітивного явища набуває особливої значущості та актуальності.

Сучасна лінгвістика піднімає проблему взаємодії адресанта і адресата, дискурсу та ЗМІ, намагається відповісти на питання про роль мови в постійній боротьбі людей за владу і вплив в торгівельно-економічних процесах сучасного суспільства. Це пояснюється соціальними та психологічними чинниками. Соціально-економічні відносини та політична ситуація в державі створює певні умови успішного або неуспішного протікання мас-медіальної рекламної комунікації. У свою чергу, мас-медіальний, рекламний, політичний, релігійний та інші типи дискурсу, що характеризуються сугестивною спрямованістю, впливають на соціально-економічне і політичне життя країни. Сучасний етап

розвитку певної літературної мови характеризується, на наш погляд, новими соціально-історичними умовами її функціонування. Перелік різноманітних суспільних функцій, а також високий ріст інформативності на сучасному етапі розвитку веде до посилення функціональності сугестивно-лінгвістичних засобів мови [22, с. 30].

Зупинимося детальніше на сугестивних характеристиках сучасного рекламного дискурсу. Вивчення рекламного тексту як явища мислення та мови в ХХІ столітті привертає увагу все більшого числа вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі лінгвістики, соціології та психолінгвістики (М.М. Кохтев, Г.Г. Почепцов, А.Р. Лурія, С. Куцулелу-Міху, С. Хаджісаввідіс, ін.). Для мови реклами важливо розрізняти усний і письмовий дискурси, побудова яких має свої відмінності і з точки зору маніпулятивних тактик і сугестивних підходів. Усний дискурс допускає велику лексичну і граматичну варіативність. Чисельні явища, що вважалися приналежністю усного дискурсу, згодом входили в систему мови, фіксувалися словниками і ставали частиною письмового дискурсу. Серед таких можна назвати однослівні речення, використання еліптичних конструкцій, різні порушення порядку слів, що особливо значимо для такої мови, як, наприклад, німецька, де є фіксований порядок слів. Дані явища можуть бути зрозумілі тільки на основі певного контексту, як власне лінгвістичного, так і екстралінгвістичного. Письмовий рекламний дискурс як сугестивне явище має свої особливості побудови. Важливу роль в цьому процесі відіграє пунктуація. У мовах різних систем пунктуація різниться. [52, с. 57–58] Так, наприклад, німецький, український рекламні дискурси жорстко регулюється граматичними правилами, в той час, як англійський, або грецький – більш вільні.

В сучасній дискурсології рекламний дискурс становить особливий аспект дослідження. Вивчаючи процеси навчання мовної комунікації в аспекті міжнародного досвіду, О.С. Іссерс підкреслює, що віддаючи належне широким дослідженням сучасного рекламного дискурсу як сугестивного феномену, необхідно відзначити, що залишається ще багато конкретних питань, які потребують подальшого вивчення та інтерпретації. До числа цих питань можна віднести опис і аналіз рекламних тактик когнітивно-сугестивного плану, орієнтованих на максимальне сприймання рекламного повідомлення, засвоєння нових знань як власного, що було придбане власними інтелектуальними зусиллями. [10, с. 29–30].

Сугестивні стратегії рекламного дискурсу, які становлять предмет нашого наукового інтересу, полягають у впливі на психіку, пов'язаному зі зниженням критичності у сприйнятті змісту, що не потребує ні розгорнутого логічного аналізу, ні оцінки. [9, с. 145]. Нав'язливість реклами, постійне повторення її основних слоганів – словесних закликів – є потужним фактором такого впливу, при цьому негативний спосіб репрезентації обертається у вигляді позитивних результатів впливу.

Згідно з концепціями нейролінгвістичного програмування, важливим механізмом проникнення в підсвідоме є стратегія персеверації, тобто багаторазового наполегливого повторення, яке використовується в різних ритуалах, обрядах, богослужінні і має властивість «вимикати» сферу свідомості,

переводячи сугестента в стан трансу. Причому вибір повторюваних слів, цілих вербальних конструкцій є продуманим, зазвичай це ступені порівняння прикметників, дієслова сприйняття і розумової діяльності та ін. Розглянемо кілька яскравих прикладів таких конструкцій рекламного дискурсу на матеріалі української та новогрецької мов.

*Природа довершена, і закони її незмінні. То ж було б дивно, якби раптом в ній щось пішло не так. Давати найкраще нашим абонентам – це **природа** Київстар. Це **якість**, у якій ви можете бути впевнені так само, як у те, що зранку зійде сонце. **Якість** – це **природа** Київстар.*

*Η μαμά μου με **αλλάζει** με την πάνα Babyline, μα την πάνα Babyline η μαμά δεν την **αλλάζει**.*

Η γυναίκα είναι μοναδική! Η γυναίκα είναι μπροστά από την εποχή της! Είναι το περιοδικό που συγκινεί, προκαλεί, ενημερώνει, εμπνέει! Γυναίκα!

Ефективною сугестивною стратегією рекламного дискурсу є каузація, що заснована на розумових стратегіях причинно-наслідкового зв'язку та виробляє стійкі формули, які підтверджують очікування адресатів. Ці формули при їх повторенні не зачіпають свідомості і діють виключно на підсвідоме. Значимість такого зв'язку для рекламних текстів підкреслює Т.Ю. Ковалевська, посилаючись на базову в нейролінгвістичному програмуванні Мілтон-модель:

Якщо ви користуватиметеся шампунем ..., то ваше волосся завжди виглядатиме якнайкраще; Якщо ви будете вживати в їжу ..., то це завжди сприятиме поліпшенню вашого здоров'я.

Πιστολάκι και υγιή μαλλιά; Αδύνατον!! – Με το πιστολάκι Philips όλα τα αδύνατα – δυνατά!

Αν θέλετε κι εσείς μαλλιά τόσο όμορφα, μόνο Palmolive!

Сугестивною є також стратегія редукації мови, що представлена спрощенням синтаксису рекламного тексту, що звучить нерідко як гасло:

Новий Дірол. Чиста свіжість. Кавун та диня. Яскравий смак.

«Clarins!» Ενυδάτωση. Προστασία. Γοητεία!

Ще однією не менш важливою сугестивною тактикою рекламного дискурсу як когнітивного феномена є принцип порівняння. Як правило, в якості об'єкта порівняння вибирається якийсь знеособлений аналог рекламованого товару, що має низку переваг і здатний в обов'язковому порядку привернути увагу адресата, надати вселяє вплив. Іноді порівняння може будуватися на недоліки інших товарів і проводитися з товаром з іншого, прилеглого сектора [33, с. 17].

Τόσο άνετα που νιώθεις σαν να μην φοράς τίποτα!!! (реклама нижнього белья – Simply best).

Κρέμα ηλίου – γίνε σαν καραμέλα!

Обсяг статті дозволяє лише окреслити найбільш поширені типи сугестивних тактик сучасного рекламного дискурсу. Однак підкреслимо, що залишається безліч проблем, пов'язаних з *етнічно орієнтованими стратегіями рекламного дискурсу*, зокрема, з впливом на свідомість споживача етнічних і культурних стереотипів, прецедентних феноменів, архетипів колективного несвідомого та ін. На наш погляд, особливий науковий інтерес представляють

проблеми стратегічної динаміки рекламних дискурсів, їх комунікативних параметрів, взаємодії різних каналів передачі інформації та ін.

В цілому, підкреслюючи сугестивні характеристики рекламного дискурсу, слід зазначити тривалий шлях, який пройшла реклама в розвитку своїх сугестивна тактик і стратегій впливу на масову свідомість, а саме шлях від інформування до умовляння, від умовляння до вироблення умовного рефлексу, від вироблення умовного рефлексу до підсвідомого навіювання [52].

3.11 Η «ΔΙΠΛΗ ΓΛΩΣΣΑ» ΣΤΟ ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟ ΛΟΓΟ

Στην εργασία μας μελετάμε τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο διαφημιστικό λόγο και ειδικότερα τη γλώσσα των διαφημιστικών μηνυμάτων που περιέχονται στο δημοσιογραφικό λόγο (εφημερίδες, περιοδικά, ηλεκτρονικά ΜΜΕ), όπου οι συντάκτες, οι διαφημιστές απόλυτα συνειδητά, χρησιμοποιούν τη γλώσσα ως όπλο-εργαλείο προκειμένου να επιτύχουν ένα αποτέλεσμα που είναι η πώληση του διαφημιζόμενου προϊόντος. Αυτή η εσκεμμένη χρήση της γλώσσας ονομάζεται «διπλή γλώσσα» της επικοινωνίας και κύριος στόχος της έρευνάς μας είναι αφενός να δείξουμε ότι τα πέντε είδη διπλής γλώσσας (ευφημισμοί, τεχνικοί-επιστημονικοί όροι, στοιχεία ξύλινης γλώσσας, στοιχεία ρητορισμού-βερμπαλισμού, και λέξεις-νυφίτσες) χρησιμοποιούνται στα διαφημιστικά μηνύματα και αφετέρου ότι εκπληρώνουν το στόχο της διπλής γλώσσας της επικοινωνίας που είναι η παραπληροφόρηση και η παραπλάνηση του κοινού.

Στην αρχή της έρευνάς μας αναφερόμαστε στον ορισμό της έννοιας «διπλή γλώσσα», στα είδη της διπλής γλώσσας όπου υιοθετούμε την άποψη του Ξυδόπουλου ότι οι λέξεις-νυφίτσες συνιστούν ξεχωριστό είδος διπλής γλώσσας και τέλος αναφέρουμε τους τομείς της καθημερινότητας στους οποίους γίνεται χρήση της. Στη συνέχεια ορίζεται η έννοια “διαφήμιση”, αναφέρονται τα είδη της καθώς και η δομή του διαφημιστικού μηνύματος, όπου σε αυτό το σημείο κάνουμε και μια ενδεικτική αναφορά στο σλόγκαν.

Στη δεδομένη εισήγηση θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε εν συντομία ένα μέρος της έρευνάς μας που πραγματοποιείται πάνω σε θέμα των γλωσσικών (λεξικολογικών, μορφολογικών, συντακτικών, υφολογικών) ιδιομορφιών του διαφημιστικού λόγου μέσω των οποίων εκφράζεται η εσκεμμένη επίδραση στο καταναλωτικό κοινό, δηλαδή θα αναφερθούμε όπως προκύπτει από τα παραπάνω στη “διπλή γλώσσα” στο διαφημιστικό λόγο, στα είδη και τις λειτουργίες της, καθώς επίσης θα βγάλουμε μερικά συμπεράσματα όσον αφορά τη χρήση της “διπλής γλώσσας” στις διφημίσεις. Τα θεωρητικά μας στοιχεία θα συνοδεύονται από λαμπερά παραδείγματα της εσκεμμένης χρήσης της “διπλής γλώσσας” στα διαφημιστικά κείμενα.

Πρέπει να τονιστεί ότι ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη γλώσσα με διάφορους δημιουργικούς τρόπους προκειμένου να επιτύχει τον εκάστοτε στόχο του και το επιτυγχάνει δρώντας σχεδόν καταλυτικά σε αυτή και δημιουργώντας μια άλλη, μια διαφορετική όψη της γλώσσας – πράγμα το οποίο αποτυπώνεται και στο διαφορετικό τρόπο παρουσίασης της πραγματικότητας από τον ίδιο και αφετέρου κάτι τέτοιο φανερώνει και την ισχύ που κατέχει η γλώσσα ως εργαλείο ώστε να επηρεάζει την κοινωνία και τη δομή της.

Λοιπόν, θα μιλήσουμε για τη «διπλή γλώσσα» (doublespeak) της επικοινωνίας, η οποία δεν είναι ένα ολίσθημα της γλώσσας ή τρόπος χρήσης της γλώσσας από άγνοια αλλά αντίθετα μια απόλυτα συνειδητή και εσκεμμένη χρήση της γλώσσας από τον άνθρωπο ως όπλο-εργαλείο, για να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα. Όπως επισημαίνει άλλωστε και ο Orwell η γλώσσα είναι το μεγαλύτερο όπλο επίδειξης δύναμης [60, p. 24–25]. Έχοντας μελετήσει πολυάριθμα παραδείγματα των διαφημιστικών μηνυμάτων μπορούμε να δηλώσουμε ότι υποστηρίζουμε την άποψη

του Orwell και πιστεύουμε στην απόλυτη ισχύ καθώς και την εξουσία της γλώσσας σε όλα τα επίπεδα της επικοινωνίας καθώς και της δραστηριότητας των ανθρώπων [60].

Στην αρχή θα αναφερθούμε σύντομα στον ορισμό της «διπλής γλώσσας». Λοιπόν, ο όρος «διπλή γλώσσα» δημιουργήθηκε κατά τη δεκαετία του 1950. Με τον όρο αυτό ορίζεται η δύναμη ενός προσώπου να κρατήσει δύο αντιτιθέμενες απόψεις στο μυαλό του συγχρόνως, πιστεύοντας πλήρως και στις δύο ιδέες· δηλαδή η ικανότητά του να απορρίπτει την αντικειμενική πραγματικότητα χρησιμοποιώντας για το σκοπό αυτό ψευδή γεγονότα, τα οποία λέει και στα οποία πιστεύει [71].

Η «διπλή γλώσσα» δεν είναι αποτέλεσμα ασυνείδητης σκέψης αλλά αντίθετα αποτελεί προϊόν συνειδητής, προσχεδιασμένης και κατασκευασμένης σκέψης όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Lutz. Αυτή η ενέργεια δίνει έμφαση στον γεγονός της επικοινωνίας κάτι που στην πραγματικότητα δεν συμβαίνει. Πρόκειται για γλώσσα που στόχο έχει να παραπληροφορήσει και να παραπλανήσει διαστρεβλώνοντας την πραγματικότητα. Πρόκειται συνεπώς για μια γλώσσα που προσποιείται ότι συμβάλλει στην αληθινή επικοινωνία, κάτι που δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα, αφού περιορίζει, αλλιώνει και κρύβει την αλήθεια των πραγμάτων και των γεγονότων [60, p. 67].

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα είδη της “διπλής γλώσσας”. Η δυνατότητα να εκφραστούν ή να γραφτούν δύο ή περισσότερες αντιφατικές ιδέες από κάποιον που γνωρίζει συνειδητά αυτήν την αντίφαση, συνιστά τη «διπλή γλώσσα» της επικοινωνίας και αυτό οδηγεί στην εξαπάτηση. Σύμφωνα με τον Lutz, υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες «διπλής γλώσσας»:

- οι ευφημισμοί (euphemisms),
- οι τεχνικοί ή επιστημονικοί όροι (jargon),
- τα στοιχεία ξύλινης γλώσσας (gobbledygook or bureaucratese)
- τα στοιχεία ρητορισμού-βερμπαλισμού (inflated language).

Αυτά τα γλωσσικά στοιχεία μπορούν να αποτελέσουν περιπτώσεις «διπλής γλώσσας» μόνο όταν χρησιμοποιούνται με σκοπό την παραπληροφόρηση, ενώ σε άλλες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται αυτόνομα εξυπηρετώντας την επικοινωνιακή τους αποστολή όπως για παράδειγμα η χρήση τεχνικής ορολογίας από μια επαγγελματική ομάδα που βοηθά στην μεταξύ τους συνεννόηση, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ξυδόπουλος [71].

Επίσης ο Lutz αναφέρει ότι υπάρχει μια κατηγορία στοιχείων που ονομάζονται “weasel words”, δηλαδή “λέξεις-νυφίτσες”, οι οποίες φαίνεται να δίνουν μια υπόσχεση για ένα προϊόν αλλά στην πραγματικότητα δεν δίνουν καμία υπόσχεση γιαυτό. Οι λέξεις-νυφίτσες (weasel words) πήραν το όνομά τους από τον τρόπο που οι νυφίτσες τρώνε το περιεχόμενο των αυγών αφήνοντας ανέπαφο το κέλυφος.

Λοιπόν, οι ευφημισμοί (euphemisms) είναι λέξεις που προσπαθούν να μαλακώσουν, να κρύψουν, ή να διαστρεβλώσουν την πραγματικότητα με το να περιγράψουν ένα αντικείμενο από μια καλύτερη και πιο θετική οπτική ώστε να το κάνει λιγότερο εκφοβιστικό και απειλητικό ή λιγότερο δυσάρεστο, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Lutz [60].

Οι τεχνικοί ή επιστημονικοί όροι (jargon) είναι μια εξειδικευμένη γλώσσα που χρησιμοποιείται από έναν συγκεκριμένο επαγγελματία, έναν έμπορο, ή μια

επαγγελματική ομάδα γιατρών, επιστημόνων, δικηγόρων, μηχανικών αυτοκινήτων και συνιστούν ένα σύντομο σύστημα επικοινωνίας το οποίο τους βοηθά να επικοινωνήσουν σύντομα, αποτελεσματικά και ξεκάθαρα. Όταν όμως τέτοιοι όροι χρησιμοποιούνται στην καθημερινή ομιλία έχουν στόχο να εντυπωσιάσουν.

Ο όρος ξύλινη γλώσσα (*gobbledygook* or *bureaucratese*) ακούγεται συχνά στην καθημερινή μας ζωή. Συνήθως αποτελείται από πολλές μεγάλες, περίπλοκες λέξεις, φράσεις ή προτάσεις με σκοπό να προκληθεί σύγχυση στο ακροατήριο και να παρακαμφθεί το πραγματικό ζήτημα της ομιλίας. Πιο απλά «ξύλινη γλώσσα» ορίζουμε την ομιλία που λέει πολλά, αλλά πρακτικά δεν σημαίνει απολύτως τίποτα (Καλιόρης).

Όσον αφορά την τέταρτη κατηγορία της “διπλής γλώσσας”, τα στοιχεία ρητορισμού ή βερμπαλισμού (*inflated language*), είναι εντυπωσιακές και ηχηρές λέξεις που χρησιμοποιούνται για να προσδώσουν αίγλη και αξία σε κοινά πράγματα και καθημερινά γεγονότα και σύμφωνα με τον Lutz κάνουν το συνηθισμένο να φαίνεται ασυνήθιστο και εντυπωσιακό και επιπλέον αποδίδουν ιδιαίτερη σπουδαιότητα σε απλά πράγματα με αποτέλεσμα κάποιες φορές να έχουμε ένα αστείο αποτέλεσμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο όρος *car mechanic* (μηχανικός αυτοκινήτων), ο οποίος αποδίδεται κάποιες φορές ως *automotive internist* (παθολόγος αυτοκινήτων). Αυτού του τύπου τα στοιχεία υπάρχουν στην ονοματολογία προϊόντων ή συστατικών προϊόντων και είναι εύκολο να εντοπιστούν ακόμα και από το μέσο ομιλητή, σύμφωνα με τον Ξυδόπουλο.

Λοιπόν, ο σκοπός μας είναι να δούμε τη λειτουργία της “διπλής γλώσσας”, δηλαδή να παρουσιάσουμε και να αναλύσουμε τις κατηγορίες της, στο διαφημιστικό λόγο ως πολύ υποδειγματική περίπτωση της εσκεμμένης χρήσης της γλώσσας, της “διπλής γλώσσας”.

Οπότε ας μιλήσουμε για τον διαφημιστικό λόγο και τις περιπτώσεις της “διπλής γλώσσας” που τον χαρακτηρίζουν.

Η διαφήμιση, σύμφωνα με τον Σ. Χατζησαββίδη, αποτελεί μία μορφή μαζικής επικοινωνίας σε όλα τα ΜΜΕ. Καθημερινά οι διαφημίσεις που μας βομβαρδίζουν μέσα από έντυπα, αφίσες, ραδιοφωνικές ή και τηλεοπτικές εκπομπές είναι άφθονες. Ο ένας και μοναδικός σκοπός αυτών των διαφημιστικών μηνυμάτων είναι να «πουλήσουν» τα προϊόντα που διαφημίζονται. Για να επιτελέσει η διαφήμιση το σκοπό της, δηλ. να πουληθούν τα προϊόντα, χρησιμοποιεί μια υπαινικτική, πολύσημη και αποτελεσματική γλώσσα, όπως εύστοχα παρατηρεί και η Κουτσουλέλου-Μίχου. Σύμφωνα με την άποψή της, αυτός ο λόγος ξαφνιάζει και προκαλεί, παραβιάζοντας τις γλωσσικές – και όχι μόνο – προσδοκίες μας, με σκοπό να εντυπωθεί, να απομνημονευτεί και τελικά να πείσει. [68, σ. 167–169].

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η γλώσσα της διαφήμισης είναι ένα ξεχωριστό είδος γλώσσας, το οποίο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί μεμονωμένα από τους επιστήμονες. Ένας από τους επιστήμονες που έχουν ασχοληθεί με την ιδιαιτερότητα αυτής της γλώσσας είναι ο Lutz. Ο ίδιος διέκρινε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, προσπάθησε να τα ερμηνεύσει και στη συνέχεια την κατάταξε στο πεδίο της «διπλής γλώσσας» της επικοινωνίας. Η διαφημιστική επικοινωνία μέσα από τα ΜΜΕ πραγματοποιείται με τη χρήση στοιχείων διπλής γλώσσας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Lutz, «η διαφήμιση δεν είναι τίποτε άλλο από καθαρή διπλή γλώσσα» και

μπορεί να ανιχνευθεί εύκολα και από τον καθένα [60, p. 70]. Συγκεκριμένα, οι διαφημιστές προκειμένου να πουλήσουν ένα προϊόν θα πρέπει να το διαφοροποιήσουν από τα υπόλοιπα ομοειδή στην αγορά. Αυτό το επιτυγχάνουν με διάφορους γλωσσικούς τρόπους και ειδικότερα με τη χρήση στοιχείων διπλής γλώσσας.

Λοιπόν, όπως έχουμε αναφέρει πιο πάνω, οι ευφημισμοί είναι ήπιες και χωρίς ενδιαφέρον λέξεις που χρησιμοποιούνται προκειμένου να καλύψουν τη δυσάρεστη αλήθεια. Με έναν ευφημισμό δεν περιγράφεται ένα πράγμα στον κόσμο, αλλά περισσότερο εκφράζεται η στάση του ομιλητή απέναντι σε αυτό, αφού ο ομιλητής χρησιμοποιεί μια λέξη στη θέση μιας άλλης λέξης με σκοπό να είναι λιγότερο δυσάρεστος. Αυτή η πρόθεση του ομιλητή να παραπληροφορήσει είναι και το σημείο στο οποίο θα σταθούμε, αφού για να εξυπηρετεί ένας ευφημισμός τη λειτουργία της «διπλής γλώσσας» θα πρέπει να έχει σκοπό να παραπλανήσει τον αποδέκτη όπως υποστηρίζει και ο Lutz [60]. Ο Smith αναφέρει πολύ εύστοχα κατα την άποψή μας παραδείγματα χρήσης ευφημισμών κατά τη διαφήμιση προϊόντων ή υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα ο όρος “παίξιμο/παιχνίδι” (gaming) στη θέση του όρου “παίξιμο τυχερού παιχνιδιού” (gambling). Έτσι ένας ευφημισμός έχει ως αποτέλεσμα να εξαπατά το καταναλωτικό κοινό, αφού του αποκρύπτει την αλήθεια με το να του προκαλεί επικοινωνιακή σύγχυση [59].

Θα παρουσιάσουμε άλλα μερικά παραδείγματα της λειτουργίας των ευφημισμών στο διαφημιστικό λόγο. Κατά καιρούς οι διαφημιστικές εταιρείες προκειμένου να διαφοροποιηθούν και να πουλήσουν τα προϊόντα τους επινοούν χιλιάδες ιδέες. Έτσι, π.χ., το θέμα της εξωτερικής εμφάνισης και συγκεκριμένα της νεότητας είναι κάτι που απασχολούσε και απασχολεί έντονα το γυναικείο φύλο. Ένας τρόπος αντιμετώπισης είναι οι κρέμες προσώπου που έχουν λανσαριστεί από τις περισσότερες εταιρείες καλλυντικών. Μια εταιρεία καλλυντικών σε διαφήμισή της χρησιμοποιεί εκφράσεις όπως *πρόγραμμα απόλυτης ξεκούρασης* ή *πρόγραμμα απόλυτης νεότητας* ή *πρόγραμμα αντιγήρανσης* που αναφέρονται σε αντιρυτιδικές κρέμες προσώπου και τις αντικαθιστούν ως όροι. Με αυτόν τον τρόπο παραπληροφορεί τον αποδέκτη ότι πρόκειται για κάτι διαφορετικό και ξεχωριστό από τις υπόλοιπες κοινές κρέμες προσώπου ενώ ταυτόχρονα θίγει με πολύ λεπτό και διακριτικό τρόπο το θέμα των ρυτίδων που απασχολεί το γυναικείο φύλο. Αυτή η ιδιαίτερη μεταχείριση από τις επιχειρήσεις ενός τόσο ευαίσθητου θέματος για τις γυναίκες μπορεί να ωθήσει τη γυναίκα στην αγορά του προϊόντος.

Το δεύτερο είδος της “διπλής γλώσσας” – οι τεχνικοί-επιστημονικοί όροι (jargon) – αποτελεί μια γλώσσα εξειδικευμένη, η οποία χρησιμοποιείται από συγκεκριμένους επαγγελματίες ή επιστήμονες και μέσα στα πλαίσια της ομάδας τους προκειμένου για την γρηγορότερη και ακριβέστερη συνεννόησή τους. Επισημαίνονται τα στενά όρια χρήσης αυτής της ειδικής γλώσσας, αφού είναι μη κατανοητή από ανθρώπους που βρίσκονται έξω από την ομάδα χρήσης της. Έτσι όταν αυτό το ιδιαίτερο και σύντομο σύστημα επικοινωνίας χρησιμοποιείται έξω από τα πλαίσια μιας συγκεκριμένης ομάδας και έχει στόχο να προκαλέσει εντυπώσεις, τότε αυτή η περίπτωση συνιστά «διπλή γλώσσα». Στον τομέα της διαφήμισης χρησιμοποιούνται αρκετά συχνά τεχνικοί-επιστημονικοί όροι προκειμένου να προσδώσουν στο διαφημιζόμενο προϊόν επιπλέον αξία και γόητρο και ταυτόχρονα

να το διαφοροποιήσουν από τα υπόλοιπα ομοειδή. Επίσης οι διαφημιστές συχνά δημιουργούν νέους τεχνικούς-επιστημονικούς όρους, περισσότερο εμπορικούς (brand names), με τον ίδιο σκοπό [59, p. 77]. Είναι γνωστό όμως από την άλλη ότι οι περισσότεροι αποδέκτες του μηνύματος δε γνωρίζουν τη σημασία αυτών των όρων. Οι επιχειρήσεις εκμεταλλεύονται το γεγονός και χρησιμοποιούν στις διαφημίσεις τους τέτοιους όρους για να προσελκύουν όλο και περισσότερους πελάτες. Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα στις περισσότερες διαφημίσεις χρησιμοποιούνται τεχνικοί-επιστημονικοί όροι προκειμένου να περιγράψουν τα συστατικά ενός προϊόντος, όπως για παράδειγμα στη διαφήμιση των φακών επαφής Bausch & Lomb (Mirror 6/2012), οι οποίοι συνδυάζουν σιλικόνη και υδρογέλη. Τον όρο *σιλικόνη* τον ακούμε πολύ συχνά γύρω μας και βρίσκει εφαρμογή σε πολλούς τομείς της καθημερινότητάς μας. Είναι όμως φανερό ότι κανείς δε γνωρίζει τι πραγματικά είναι η σιλικόνη και πως μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε κάθε περίπτωση. Σύμφωνα με το λεξικό, η σιλικόνη είναι «συνθετικές πολυμερείς ενώσεις πυριτίου» και πώς πραγματικά επιδρούν θετικά στους φακούς επαφής είναι κάτι που μόνο ένας εξειδικευμένος χημικός θα γνώριζε. Άρα ο όρος αυτός χρησιμοποιείται από τους διαφημιστές εσκεμμένα με σκοπό να τραβήξει την προσοχή του αγοραστικού κοινού γνωρίζοντας το ενδιαφέρον προς τέτοιου είδους καινούργιες λέξεις που σημαίνουν κάτι ωραίο, όμορφο, κομψό, νεώτερο, αλλά στην ουσία ένας απλός πελάτης ούτε που ξέρει τι σημαίνει στην ουσία.

Η επόμενη κατηγορία της “διπλής γλώσσας” – η ξύλινη γλώσσα – μπορεί να χαρακτηριστεί εν συντομία από τα βασικά της στοιχεία, που εντοπίζονται κυρίως στη χρήση μικτής γλώσσας (καθαρεύουσα-λόγια με λαϊκά στοιχεία). Δηλαδή, αυτό που λέγεται ακούγεται πομπώδες χωρίς όμως να έχει κανένα νόημα. Τα περισσότερα στοιχεία ξύλινης γλώσσας παράγονται μόνο με τον λεξικολογικό μηχανισμό της περίφρασης. Λοιπόν, αναλύοντας τη διαφήμιση ενός νέου μοντέλου αυτοκινήτου στην αγορά, του Toyota Aygo, παρατηρούμε ότι στο διαφημιστικό κείμενο που συνοδεύει τη διαφήμιση περιέχεται η έκφραση “το μόνο που αντέχει τις συγκινήσεις της φανταστικής καθημερινότητας”. Ολόκληρη η έκφραση διαπνέεται από τον αέρα της ξύλινης γλώσσας και ιδιαίτερα η έκφραση “*φανταστική καθημερινότητα*” που φαίνεται να έχει αντικαταστήσει κατά κάποιο τρόπο τη λέξη “*ρουτίνα*”. Από μόνη της η έκφραση αυτή δεν μπορεί να σταθεί κυριολεκτικά διότι η καθημερινότητα είναι κάτι το πραγματικό, που βιώνεται καθημερινά και όχι κάτι το φανταστικό. Η εταιρεία που προωθεί το αυτοκίνητο χρησιμοποιώντας την παραπάνω έκφραση φαίνεται να δίνει μια υπόσχεση· υπόσχεση όμως που δεν ανταποκρίνεται σε κάτι κυριολεκτικό, κάτι το πραγματικό [71, σ.799–801].

Τα στοιχεία ρητορισμού-βερμπαλισμού – ως άλλο ένα είδος της “διπλής γλώσσας” – χαρακτηρίζονται από το μεγάλο βαθμό συχνότητας χρήσης σε διαφημιστικά μηνύματα, και συνήθως αναφέρονται στην ονοματολογία των προϊόντων. Στόχος τους είναι η υπερβολή στο να αναδείξουν το απλό σε σπουδαίο. Από τα δεδομένα είναι φανερό ότι αυτά τα στοιχεία παράγονται μόνο με το λεξικολογικό μηχανισμό της περίφρασης, αφού αυτός ο τρόπος τους δίνει τη δυνατότητα να προβάλλουν το συνηθισμένο ως ασυνήθιστο με ιδιαίτερη επιτυχία. Έτσι, οι εταιρείες που λανσάρουν στην αγορά καλλυντικά προϊόντα και κυρίως κρέμες προσώπου ή σώματος προσπαθούν να παρουσιάσουν το εκάστοτε προϊόν ως

κάτι πραγματικά καινούριο και πρωτοποριακό. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι μια διαφήμιση (Kenzoki, Mirror 7/2012) που χρησιμοποιεί την έκφραση “σειρά περιποίησης” στη θέση του όρου “κρέμα”. Το ίδιο συμβαίνει και με τη διαφήμιση της κρέμας Dior (Cosmopolitan 6/2011), όπου ονομάζεται ως “σύστημα ενυδάτωσης του δέρματος” [68]. Όπως μπορεί να διακρίνει κανείς οι ονομασίες για τις κρέμες ποικίλλουν ανάλογα με την εταιρεία αλλά και με τι θέλει να αναδείξει. Ο ανταγωνισμός στα καλλυντικά προϊόντα και ιδίως στις κρέμες προσώπου είναι μεγάλος και για αυτό το λόγο οι εταιρείες προσπαθούν να βρουν πρωτοποριακές ονομασίες για τα προϊόντα τους ώστε να ξεχωρίσουν από τα υπόλοιπα ομοειδή.

Το τελευταίο και το πιο ενδιαφέρον είδος της “διπλής γλώσσας” αποτελούν οι λεγόμενες “λέξεις-νυφίτσες” που χρησιμοποιούνται σε όλα τα πεδία όπου γίνεται χρήση των στοιχείων “διπλής γλώσσας” και ιδιαίτερα στο πεδίο της διαφήμισης: κατά τη χρήση τους απομυζούν τη σημασιακή ουσία άλλων λέξεων αφήνοντας μόνο το εξωτερικό περίβλημα, δηλαδή το φωνητικό τους τύπο. Οι “λέξεις-νυφίτσες” έχουν ως σκοπό την παραπλάνηση του αποδέκτη, διότι φαίνεται να δίνουν μια υπόσχεση, χωρίς να το κάνουν στην πραγματικότητα και αποτελούν αυτόνομη περίπτωση και όχι εναλλακτική ονομασία για τα είδη της “διπλής γλώσσας”. Οι “λέξεις-νυφίτσες” βρίσκουν τη βέλτιστη εφαρμογή σε δύο πεδία της καθημερινότητας: στην εμπορική διαφήμιση και στην πολιτική. Σύμφωνα με την τυπολογία τους στα ελληνικά – όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Ξυδόπουλο – το ρόλο λέξης-νυφίτσας στα ελληνικά διαδραματίζουν λέξεις από διάφορες γραμματικές κατηγορίες, που είτε εισάγουν μια λέξη (ρήματα), είτε λειτουργούν ως προσδιοριστικά στοιχεία (επίθετα, επίρρημα, προθέσεις, μόρια, ονόματα) [71, σ. 800–802].

Στην κατηγορία των ρημάτων απαντά ένας μεγάλος αριθμός στοιχείων που μπορούν να διαδραματίσουν ρόλο “λέξης-νυφίτσας” στον διαφημιστικό λόγο. Από την εξέταση των δεδομένων προκύπτουν τέσσερις κατηγορίες τέτοιων ρημάτων: τα ρήματα “βοήθειας”, τα ρήματα “επίτασης”, τα ρήματα “αποτροπής” και τα τροπικά βοηθητικά ρήματα, με σημαντικότερη την πρώτη κατηγορία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας λέξης είναι το ρήμα ‘βοηθώ’ όπως χρησιμοποιείται στο ακόλουθο διαφημιστικό παράδειγμα: *η κρέμα Β βοηθά στην προστασία της επιδερμίδας*. Το ρήμα “βοηθώ” έχει χρησιμοποιηθεί εδώ ως το κύριο ρήμα της πρότασης αντί του ρήματος “προστατεύω” – *η κρέμα Β προστατεύει την επιδερμίδα*. Άλλο χαρακτηριστικό ρήμα “βοήθειας” είναι το ρήμα “συμβάλλω”: *το γάλα Χ συμβάλλει στην αντιμετώπιση της έλλειψης σιδήρου* – δηλ *αντιμετωπίζει την έλλειψη σιδήρου* [69].

Συμπερασματικά η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας, και συγκεκριμένα τα πέντε είδη της χρησιμοποιείται στο διαφημιστικό κείμενο με στόχο να παραπληροφορήσει και συνεπώς να εξαπατήσει το καταναλωτικό κοινό. Δηλαδή -όπως αποδείχθηκε- οι παραγωγοί-διαφημιστές προκειμένου να πουλήσουν τα προϊόντα τους χρησιμοποιούν τέτοιου είδους γλωσσικά μέσα διότι τους δίνουν τη δυνατότητα να μη δεσμεύονται για κάτι αφού δε διατυπώνουν ρητά και ξεκάθαρα το οτιδήποτε [69]. Έτσι το γεγονός ότι στη “διπλή γλώσσα” ασκούνται λανθάνουσες σχέσεις ισχύος σε συνδυασμό με το ότι είναι προσανατολισμένη στην επίτευξη αποτελέσματος (πώληση του προϊόντος), η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας στη διαφήμιση καθίσταται γλώσσα ισχύος μέσω της δράσης ιδεολογίας της διαφήμισης.

Περίληψη

Ενότητα 3. Ελληνικές σπουδές και γνωσιακή γλωσσολογία

Στη σύγχρονη γλωσσολογία έχει καταστεί επίκαιρη η γνωστικο-πολιτιστική προσέγγιση στην περιγραφή της γλώσσας, η οποία προβλέπει τη διεπιστημονική ανάλυση των ιδιοτήτων του αντικατοπτρισμού ενός συγκεκριμένου μέρους του κόσμου στο σύστημα των γνώσεων ενός ανθρώπου ειδικά και ενός έθνους γενικά. Το γεγονός αυτό καθιστά δυνατή την αναπαραγωγή της γλωσσικής εικόνας του κόσμου ορισμένων εθνοπολιτισμικών κοινοτήτων, καθώς επίσης συμβάλλει σημαντικά στη βελτιστοποίηση της λειτουργίας της γλώσσας στην κοινωνία.

Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται μια επισκόπηση του κύριου σώματος της γλωσσικής έρευνας με αντικείμενο τις γνωστικές μελέτες, ιδίως στην ελληνική φιλολογία, με τη συνεπή εξέταση της σύνδεσής τους με άλλες γλωσσολογικές μελέτες, και τη σχέση τους με τα σχετικά επιστημονικά γλωσσολογικά παραδείγματα. Η θεματολογία των αναφορών της ενότητας καλύπτει τους βασικούς τομείς της γνωστικής γλωσσολογίας. Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα θέματα:

Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην έρευνα σχετικά με τα ζητήματα και τα αντικείμενα της γνωστικής, και της επικοινωνιακής γλωσσολογίας καθώς και την αποκάλυψη προτύπων ανάπτυξης ψυχολογολογίας, υποδηλωτικής (suggestive) γλωσσολογίας, συμβολισμού κ.λπ. Στα σχετικά άρθρα της ενότητας διερευνάται η ιστορία της εξέλιξης της επιστήμης της γνωστικής γλωσσολογίας και της σύνδεσής της με τον συμβολισμό, εντοπίζεται διεξοδικά καθώς και επισημαίνεται η σημασία του όρου «έννοια» (concept) ως βασικής έννοιας της γνωστικής γλωσσολογίας (**N. Κομπιλένκο**). Παρουσιάζονται πολλές σύγχρονες θεωρίες, έννοιες και ορολογία που εισήχθησαν από τους γνωσιακούς γλωσσολόγους στην επιστημονική κοινότητα. Σε ορισμένες αναφορές της ενότητας εξετάζονται οι ιδιοιότητες της γλωσσολογικής γνωστικής αναπαράστασης των εννοιών «Ελευθερία» και «Πατρίδα» στο εκφραστικώς μαρκαρισμένο λεξιλόγιο με εθνική πολιτισμική σημασία στη σύγχρονη ελληνική γλώσσα (**Ο. Γκαργκάγιεβα**), όπως και οι έννοιες «Εκπαίδευση», «Γυναίκα», «Θεός», «Ψυχή» κ.ά. στην κοσμοθεωρία των Ελλήνων της Αζοφικής που έχουν προβληθεί στις ρουμικές παροιμίες (**I. Ζαρίκοβα, Α. Σαμπάν**). Στην ενότητα γίνεται μια γενική σύντομη περιγραφή των ερευνών με αντικείμενο την ρουμική γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής, καθώς επίσης εντονότερη έμφαση δίνεται στο γεγονός ότι οι πολιτισμικές αξίες οποιασδήποτε εθνότητας ή εθνικής ομάδας, συγκεκριμένα και στην περίπτωση μας των Ελλήνων Ρουμαίων, αντικατοπτρίζονται ολόπλευρα στη λαογραφία και ειδικά στις παροιμίες. Πραγματοποιείται η σημασιολογική ανάλυση των παροιμιών, γίνεται η συγκριτική μελέτη των κοινών και διαφορετικών χαρακτηριστικών της γλωσσικής και πολιτιστικής εικόνας της κοσμοθεωρίας με βάση και τα παραδείγματα των παροιμιών στη νεοελληνική, ουκρανική και αγγλική γλώσσα (**I. Ζαρίκοβα**). Ορισμένες μελέτες της ενότητας αναφέρονται στο θέμα της έρευνας του παραμυθιού ως ενός κειμενικού είδους με βάση τα λαϊκά παραμύθια στη νεοελληνική και τις σλαβικές γλώσσες (**Ο. Νοβίτσκα**). Το κειμενικό είδος παραμυθιού όπως τονίζουν οι σχετικές αναφορές της ενότητας μεταφέρει τις αντιλήψεις ενός έθνους και δίκαια θεωρείται ένα από τα μέσα έκφρασης

της νοοτροπίας του και συγκεντρώνει τον πλούτο της πολιτισμικής εμπειρίας ενός έθνους. Τέλος, ορισμένες αναφορές της ενότητας εξετάζουν το ζήτημα των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων του διαφημιστικού λόγου μέσω των οποίων εκφράζεται η στοχευμένη επίδραση στο καταναλωτικό κοινό. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στο διαφημιστικό λόγο γενικά, στα είδη και τις λειτουργίες της διαφήμισης, εξετάζεται το ζήτημα «της επιθετικότητας» της γλώσσας και άλλων παρόμοιων τεχνικών που χρησιμοποιούνται ευρέως στα σύγχρονα μέσα επίδρασης στο κοινό, ιδίως στον δημοσιογραφικό και διαφημιστικό λόγο με βάση την ουκρανική και την νεοελληνική γλώσσα (**Ει. Ροζκόβα**).

Οι συγγραφείς της ενότητας επιδιώκουν να παρουσιάσουν το δικό τους όραμα για τη θέση των μελετών και των επιστημονικών τους έργων στο πλαίσιο γενικού γλωσσολογικού χώρου όπως και να καθορίσουν τις σχέσεις τους με τις σχετικές σύγχρονες τάσεις, ρεύματα και σχολές της γλωσσολογίας.

Література до розділу 3

1. Аверинцев С. С. София-Логос. Словарь. 2-е изд., испр. Киев : Дух і Літера, 2001. 460 с.
2. Акименко Н. А. Сказочный дискурс как элемент художественной картины мира. *Актуальные проблемы лингвистики и межкультурной коммуникации. Лингводидактические аспекты МК* : материалы науч. сессии фак. лингвистики и межкультурной коммуникации ВолГУ, г. Волгоград, 22–28 апр. 2002 г. Волгоград, 2003. С. 5–11.
3. Апресян Ю. Д. Основы семантики. Москва, 1995. 39 с.
4. Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVII – 90-е гг. XX в.). Симферополь : Амена, 1999. 132 с.
5. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва : Сов. энцикл., 1990. С. 136–137.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / отв. ред. М. А. Кронгауз. Москва : Русские словари, 1997. 416 с.
7. Данилова А. А. Манипулирование словом в средствах массовой информации. Москва : Добросвет : КДУ, 2009. 232 с.
8. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Вестник Черкасского университета. Серия : Филологічні науки*. 1999. Вып. 11. С. 3–20.
9. Зірка В. В. Рекламний дискурс у комунікативному просторі. *Європейський вибір України: проблеми теорії та практики реалізації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 2003. С. 143–146.
10. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. *Вопросы филологии* : сб. науч. ст. Москва, 2001. № 1 (7). С. 28–34.
11. Карасик В. И. Религиозный дискурс. *Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики* : сб. науч. тр. Волгоград, 1999. С. 5–19.
12. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* : сб. науч. тр. Воронеж, 2001. С. 75–80.
13. Касевич В. Б. О когнитивной лингвистике. *Общее языкознание и теория грамматики : материалы чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения С. Д. Кацнельсона*. Санкт-Петербург : Наука, 1998. С. 14–21.
14. Кафтанджиев Х. Тексты печатной рекламы. Москва : Смысл, 1995. 73 с.
15. Ковальчук Л. П. Лингвокультурные особенности концепта «Женщина» – «Frau» в русских и немецких фразеологизмах. *Вестник Челябинского национального университета*. 2009. Вып. 38. С. 93–96.
16. Кокорина Е. В. Речевая агрессия и гуманизация общения в средствах массовой информации. Екатеринбург, 1997. 117 с.
17. Костюченко В. Ю. Лингвострановедческий подход как средство повышения эффективности иноязычного образования. *Управление в социальных и экономических системах* : материалы XVII междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 2–6 июня 2008 г. Минск, 2008. С. 129–130.
18. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів вищих

навч. закл. 2-ге вид., випр. та доп. Київ : Академія, 2006. 464 с.

19. Кравець О. П. Концептуалізація і мовна картина світу. Оубл. 01.06.2010. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2010/kontseptualizatsiya-i-movna-kartyna-svitu/> (дата звернення: 01.04.2021).

20. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва : Филол. фак. МГУ им. М. В. Ломоносова 1996. 245 с.

21. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 34–47.

22. Кубрякова Е.С. Размышления о судьбах когнитивной лингвистики на рубеже веков. *Вопросы филологии*. 2001. № 1. С. 28–35.

23. Кутна Ю. Б., Потіпак Ю. А. Фольклор греків Приазов'я: історія вивчення і сучасний стан. *Сходознавство*. 2007. № 39–40. С. 61–71.

24. Кутуза Н. В. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу : зб. ст. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2015. 288 с.

25. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Известия РАН. Серия литературы и языка*. Москва, 1993. Т. 52, № 1. С. 3–9.

26. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1982. 480 с.

27. Лученко В. Суггестия в рекламе. Неиспользованные возможности. URL: <http://luchenko.com/index.php> (дата звернення: 06.04.2021).

28. Мазур П. И. Жемчужины народной мудрости. Этюды. Мариуполь : Азовье, 2006. 40 с.

29. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : Академія, 2012. 288 с.

30. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва : Флинта : Наука, 2004. 296 с.

31. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студентов ВУЗов. Москва : Академия, 2001. 183 с.

32. Мудрість народна – мудрість міжнародна / А. М. Жовківський, Г. А. Житинец, В. Т. Сулим, Т. Д. Івасютин. Чернівці, 2016. 347 с.

33. Найденов О. Ю. Прагматические аспекты оптимизации речевого воздействия печатных средств массовой коммуникации : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2000. 27 с.

34. Пинкер С. Язык как инстинкт : пер. с англ. / под общ. ред. В. Д. Мазо. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 456 с.

35. Пономарьова І. С. Етнічна специфіка духовної культури греків українського Приазов'я : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 Етнологія. Київ, 1997. 20 с.

36. Попова Е. С. Способы демонстрации толерантности в рекламном тексте. *Культурные практики толерантности в речевой коммуникации* : кол. монографія / отв.ред. Н. А. Купина, О. А. Михайлова. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2004. С. 471–481.

37. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ :

Восток-Запад, 2007. 314 с.

38. Потіпак Ю. А. Відображення родинних стосунків у пареміях греків Метрополії та Приазов'я. *Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2015. Вип. 137. С. 518–521.

39. Путий Е. С. Концептосистема немецкой фольклорной сказки. *Когниция. Коммуникация. Дискурс* : сб. науч. тр. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2011. № 3. С. 53–63.

40. Рожкова И. Г. Языковая агрессия как вид манипулятивной тактики в современном рекламном дискурсе (на примере украинского, новогреческого и русского языков). *Языковая толерантность как фактор эффективности языковой политики* : материалы междунар. науч.-практ. конф. Пермь : Прикам. социал. ин-т, 2015. С. 92–98.

41. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. Київ, 2012. 232 с.

42. Русские народные сказки. Ростов-на-Дону : ПРОФ-ПРЕСС, 1997. 146 с.

43. Сабитова З. К. Лингвокультурология : учебник. Москва : Флинта : Наука, 2015. 528 с.

44. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Москва : Языки русской культуры, 1997. 824 с.

45. Сукаленко Н. И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира. Киев : Наук. думка, 1992. 162 с.

46. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту Жінка в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 Українська мова. Київ, 2009. 21 с.

47. Сухомлін О. Ю. Мовна толерантність у журналістському тексті: параметри категорії. URL:

<http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2389> (дата звернення: 02.04.2021).

48. Терентьева Н. А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.). Киев : Аквилон-Пресс, 1999. 352 с.

49. Титова Н. Г. Доминантная функция загадки в русском и английском сказочном дискурсе. Вопросы современной науки и практики. Университет им. В. И. Вернадского. 2012. № 1(37). С. 319–324.

50. Тресиддер Дж. Словарь символов. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 1999. 430 с.

51. Турсиду Н. Ю. Розуміння «Картини світу» і «Моделі світу» в лінгводидактичному аспекті під час вивчення російської мови як іноземної студентами-греками. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2016. Вип. 1. С. 1–12.

52. Халатян А. Г. Психолингвистические проблемы массовой коммуникации. Москва : Наука, 1974. 165 с.

53. Ходырева Н. В. Русские сказки. Краснодар : Советская Кубань, 1997. 496 с.

54. Чибышева О. А. Концепт «Женщина» в русской и английской фразеологии: на материале предметных фразеологизмов, именующих женщину : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20. Челябинск, 2005. 250 с.
55. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях. *Вопросы языкознания*. 1996. № 2. С. 68–78.
56. Черепанова И. Ю. Стрела времени. Направленная энергия мира. Москва : Профит-Сайл, 2009. 576 с.
57. Чернищенко І. Цінності в структурі мовної картини світу. *Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2007. Вип. 73, ч. 2. С. 76–85.
58. Apperson G. L. *The Words worth Dictionary of Proverbs*. United Kingdom : Wordsworth, 1983. 656 p.
59. Fairclough N. *Language and Power*. London : Longman, 1989. 259 p.
60. Lutz W. *The New Doublespeak: Why No One Knows What Anyone's Saying Anymore*. New York : Harper Collins, 1996. 189 p.
61. Speake J. *The Oxford Dictionary of Proverbs*. New York : OXFORD University Press, 1999. 625 p.
62. Ανδρουτσόπουλος Γ.Κ. Από τα Φραγκοχιώικα στα Greeklish. URL: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/apo-ta-fragkoxiwtika-sta-greeklish/> (дата звернення: 02.04.2021).
63. Βλαχόπουλος Σ. Λεξικό ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής. Αθήνα : Copyright, 2007. 379 σ.
64. Dyer G. Η διαφήμιση ως επικοινωνία. Αθήνα : Πατάκης, 1993. 286 σ.
65. Ελληνικές Παροιμίες URL: <http://www.gnomikologikon.gr/greek-proverbs.php> (дата звернення: 02.04.2021).
66. Εξαρχός Γ. Το αλφαβητάρι των παροιμιών. Αθήνα : Δίαυλος, 2007. 205 σ.
67. Karagianaki L. *Proverbi Greci. Ελληνικές παροιμίες*. Αθήνα : ΑΙΟΛΟΣ, 2006. 127 σ.
68. Κουτσοιλέλου-Μίχου Σ. Η γλώσσα της διαφήμισης. Αθήνα : Εκδόσεις Gutenberg, 2004. 272 σ.
69. Kroeber-Riel W. Στρατηγική και τεχνική της διαφήμισης. (Κ. Ζέρβας, μεταφρ.). Αθήνα : Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1998. 220 σ.
70. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό τής Νέας Ελληνικής Γλώσσας : Δ' έκδοση. Αθήνα : Κεντρο λεξικολογίας, 2012. 2256 ς.
71. Ευδόπουλος Γ. Η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας. *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική: Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα : Σιδέρης, 2005. Σ. 775–815.
72. Στην χώρα της φαντασίας – Κύκλος ελληνικού παιδικού βιβλίου και εκδόσεις «ΑΓΚΥΡΑ» Δ.Α. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α.Β.Ε.Ε. Αθήνα, 2001. 131 σ.
73. Χατζησαββίδης Σ. Ελληνική γλώσσα και ο δημοσιογραφικός λόγος: θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις. Αθήνα : Gutenberg, 2000. 157 σ.

РОЗДІЛ 4 ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вступ

Автори розділу висвітлюють актуальні проблеми лінгвокультурології та соціолінгвістики, приділяючи особливу увагу вивченню національно-культурного компоненту в лексиці та у дискурсі в цілому, зокрема мас-медійному та рекламному. Окремі підрозділи присвячено дослідженню ідіом приазовських греків, визначенню їхнього статусу та аналізу етнолінгвістичних особливостей.

Розвідки **О. Гаргаєвої** присвячено дослідженню безеквівалентної лексики, її окремих різновидів, а також лексиці з культурним компонентом значення. Авторка аналізує лінгвокультурологічні особливості та місце лексики з культурним компонентом серед інших типів національно-маркованих лексичних одиниць, описує та аналізує існуючі типи класифікацій безеквівалентної лексики у різних галузях мовознавства, аналізує національно-культурну семантику слів-реалій, а також фразеологічних одиниць новогрецької мови у мас-медійному дискурсі. Особливу увагу приділено аналізу національної семантики лексико-культурних палімпсестів як одного з різновидів національно-маркованої лексики.

Ю. Лабецька аналізує сучасний стан досліджень грецького мовного питання, що його де-юре вирішено, тобто припинено існування диглосії. Аналіз публікацій засвідчив, що наразі мовне питання втратило свою гостроту, проте не зникло повністю, а постало в нових формах. Розглянуто можливості урегулювання невідповідності офіційної граматики грецької мови реальному стану мови, яка є інтегративною, а не суто димотичною, а також необхідність реформування шкільних підручників з новогрецької мови в напрямку заміни ідеологічної складової (кліше стосовно мови, нації та ідентичності, що характеризують ідеологію пуризму) на наукову.

Ю. Лабецька та Ю. Кіор розглядають історію вивчення мовного різновиду, яким користуються приазовські греки-румєї, виділяють етапи, надають стилю характеристику кожного періоду. Розглянувши термінологічний апарат, яким користуються дослідники в різні часи, автори доходять висновку, що коли йдеться про ідіом приазовських греків, найчастіше використовуються терміни «говірка» й «діалект». Особливо відзначається внесок приазовських лексикографів та сучасних дослідників румєйських казок та фразеологізмів у справу фіксації та мовознавчого опису румєйської. Окреслюється коло проблем, пов'язаних із дослідженням румєйського діалекту та перспективи його подальших досліджень.

Р. Кіор розглядає походження та змістове навантаження деяких термінів, пов'язаних зі святкуванням найпопулярнішого християнського свята приазовських греків – Панаїра, проводить паралелі з грецькою та тюркськими мовами.

Розвідки Н. Кобиленко присвячено дослідженню слів-символів у новогрецькій мові. Авторка надає цілісне уявлення про символ як певну смислову категорію, розглядає символ в мові як складову культурно-історичного розвитку людства, пов'язаного з мовою, світоглядом, пізнанням світу, аналізує символізацію квітів та кольорів у давньогрецькій та слов'янській міфології. Виявлено, що колір відіграє важливу роль у становленні й розвитку культури, зокрема, з'ясовано, що в основі творення символічних значень кольороназв основою є традиційна символіка кольорів.

І. Рожкова розглядає питання гендерної спрямованості рекламного дискурсу в мовностилістичному аспекті та пропонує аналіз гендерних стереотипів та найбільш поширених вербальних технік формування даних стереотипів на прикладі рекламного дискурсу новогрецької мови. Авторка також приділяє увагу вивченню поняття національно-культурного стереотипу та рекламної комунікації на прикладі грецького, українського та російського рекламного дискурсу, аналізує характерні засоби вербалізації національно-культурних стереотипів в новогрецькій, українській та російській мовах, описує можливості використання стереотипів та етнічних елементів для забезпечення ефективності рекламної кампанії.

4.1 ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОВИ ТА КУЛЬТУРИ

У сучасному мовознавстві взаємний зв'язок мови і культури не викликає сумнівів. Кожна мова є невід'ємною від культури, яка складає його змістовний аспект. Мова не лише миттєво відображає сучасну культуру, але і фіксує її попередні стани і передає її цінності від покоління до покоління. Вже не одне століття проблемою співвідношення мови і культури переймається велика кількість відомих вчених, але досі це питання залишається дискусійним: одні вважають, що мова відноситься до культури, як частина до цілого, інші – що мова лише форма вираження культури, треті – що мова не є ані формою, ані елементом культури. Як приклад можна навести слова двох видатних учених, засновників американської і російської шкіл етнолінгвістики. Так, на думку Е. Сепіра, “культуру можна визначити як те, що дане суспільство робить і думає, мова ж є те, як думає” [84, с. 193]. “Стосунки між культурою і мовою, – зазначає Н.І. Толстой, – можуть розглядатися як відношення цілого і його частини. Мова може сприйматися як компонент культури або знаряддя культури (що не є одним і тим самим), особливо коли йдеться про літературну мову або мову фольклору. Проте мова в той же час є й автономною по відношенню до культури в цілому, і її можна розглядати окремо від культури (що і робиться постійно) або порівняно з культурою як з рівнозначним і рівноправним феноменом” [99, с. 16].

Вивчення взаємозв'язку мови і культури є одним з актуальних напрямів сучасної лінгвістики. Проблема взаємообумовленості національної культури і національної мови присвячено чимало робіт зарубіжних і вітчизняних лінгвістів (Є.М. Верещагин, В.Н. Комиссаров, В.Г. Костомаров, В.С. Модестов, Д.Г. Мальцева, В.І. Хайруллін, О.Д. Швейцер, Ю. Найда и др.). Це пояснюється постійно зростаючими практичними потребами інтенсивної міжкультурної комунікації останніх десятиліть.

Сучасний етап вивчення цієї проблеми свідчить про наявність декількох напрямів, обумовлених її розглядом як у філософії, так і в лінгвістиці. Одним з них є етнолінгвістика, яка вивчає мову в її відношенні до культури, взаємодію мовних, етнокультурних і етнопсихологічних чинників, план вмісту культури, народної психології і міфології. Наочним прикладом цього напрямку є праці Н.І. Толстого [99, с. 218–220], його учнів і послідовників, присвячені питанням загальної і слов'янської етнолінгвістики. Інший важливий напрям вивчення цієї проблеми представлений роботами Є.М. Верещагіна і В.Г. Костомарова [19, с. 54–56] та ін.: це широке коло питань теоретичного й прикладного лінгвокраїнознавства.

Поряд з цими та іншими фундаментальними науковими і лінгводидактичними напрямами і в тісній єдності з ними можливий і інший підхід до цієї глобальної проблеми – лінгвокультурологічний. Лінгвокультурологія (від лат.: *lingua* – мова, *cultura* – культура, *logos* – наука, вчення) як наукова дисципліна синтезуючого типу характеризується перш за все цілісним і системним розглядом культури і мови в мовних одиницях. Домінуючим тут є не просте вивчення взаємодії мовних, етнокультурних і етнопсихологічних чинників чи спирання на наочно-понятійну сферу культури в

учбовому описі і викладанні мови, а цілісне теоретико-описове дослідження об'єктів як функціонуючої системи культурних цінностей, відбитих в мові, а також контрастивний аналіз різних мов (народів).

Розуміння питання про культуру пов'язане з відношенням до мови, що постійно змінюється: на початку ХХІ ст. лінгвістика пройшла шлях від повного ігнорування позамовних впливів – “мова в собі самій та для себе” – до усвідомлення необхідності ретельного аналізу соціально-культурних, комунікативних, психологічних, ситуативно-контекстних умов мовного спілкування і переміщення їх “у світлу точку лінгвістичної свідомості” (Л.В. Щерба). Сьогодні на перший план вийшли ті зміни в сучасній мові, які були викликані зміною соціально-культурних парадигм, суспільно-політичними рухами в країнах і іншими зовнішніми, екстралінгвістичними чинниками, які часто визначають мовні зміни. У свою чергу, нові мовні контексти народжують нові культури в суспільстві.

Засадничими при дослідженні взаємозв'язку мови, культури і мислення вважаються ідеї В. фон Гумбольдта, який намагався вирішити проблему взаємовідношення мови і культури, висловлюючи думки про те, що матеріальна і духовна культура втілюються в мові; будь-яка культура національна, її національний характер виражений в мові за допомогою особливого бачення світу; мові притаманна специфічна для кожного народу внутрішня форма, яка є вираженням “народного духу”, його культури; мова є опосередуючою ланкою між людиною і навколишнім її світом [30, с. 69].

Слід особливо відзначити характер взаємозумовленої білатеральності між мовою і культурою. Мова як лінгвокультурологічний феномен вбирає в себе все багатство культури, в той же час як будь-яка національна культура неабиякою мірою пов'язана з характером і специфікою конкретної мови. Мова грає найважливішу роль в плані інтернаціоналізації культур, глобалізації міжкультурної комунікації, діалогу культур на основі лексико-семантичного взаємоперекладу. Зіткнення різних культур знаходить віддзеркалення в мові у вигляді лексичних запозичень. Процеси взаємодії і інтернаціоналізації культур отримують своє вираження у формуванні інтернаціональної лексики. Мова, за словами Д.С. Ліхачова, “виступає якимсь концентратом культури нації, втіленої в різних групах даного культурно-мовного співтовариства” [56, с. 28].

В той же час мовою є цілий світ, здатний лексично і семантично охопити всю багатогранну культуру, все багатоскладове суспільство.

На наш погляд, культура не існує поза діяльністю людини і соціальних спільностей, оскільки саме людська діяльність породила нове “надприродне” місце існування – четверту форму буття – культуру (М.С. Каган). Звідси витікає, що культура – світ людської діяльності, перетворення людиною природи за законами суспільства.

“Мова і культура – найважливіші поняття гуманітарного знання. Соціальна суть мови полягає в тому, що вона існує, перш за все, в мовній свідомості – колективній і індивідуальній. Відповідно, мовний колектив, з одного боку, і індивідуум, з іншого боку, є носіями культури в мові” [90, с. 18].

Не можна забувати про те, що у визначенні культури виражається її символічний характер. Культура – це інобуття людського духу, наведене в знаках. Вона не лише сполучає, але й роз'єднує внутрішній і зовнішній світ людини. М.М. Бахтін зазначав, що культура не має своєї території. Це означає, що вона постійно кидається між духом людини і його знаками, знаходячи лише тимчасовий притулок в якомусь з цих двох регіонів. Символічний характер культури – це обов'язкова її властивість, яку, проте, нікому не дано відмінити. Але існує можливість забуття людини в символічних продуктах культури і цивілізації. Цього не буде в тому випадку, якщо культура реалізується як повноцінний діалог. М.М. Бахтін завжди підкреслював діалоговий характер культури.

З приводу того, що національна культура вступає в діалог з іншими національними культурами, розкриваючи при цьому такі сторони, на яких не акцентувалася увага в рідній культурі, М.М. Бахтін писав: “Ми ставимо чужій культурі нові питання, яких вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці наші питання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами свої сторони, нові смислові глибини” [8, с. 335].

Якщо розглядати мову як системоутворюючий елемент культури, то останню можна інтерпретувати як семіотичну систему. У зв'язку з цим класична культура була відносно замкнутою семіотичною системою, і, щоб здійснити спілкування з іншою культурою, необхідно було розшифрувати коди її закодованої системи. За словами Ю.М. Лотмана, інша культура – це пам'ять, закодована реальною мовою: “Мова – це код плюс його історія” [61, с. 13]. Хоча мова і культура є різними семіотичними системами, вони мають деякі загальні ознаки, наприклад, це форми свідомості, що відображають світогляд людини, вони існують в діалозі між собою; і культурі, і мові властиві нормативність і історизм, їх суб'єкт – це завжди індивід або соціум, особа або суспільство.

Ми згодні з думкою деяких учених, в основному вітчизняних філософів, таких як С.О. Атановський, Г.А. Брутян, Є.І. Зозулин, Е.С. Маркарян, про те, що взаємозв'язок мови і культури рухається в один бік; оскільки мова відображає дійсність, а культура є невід'ємним компонентом цієї дійсності, з якою стикається людина, то і мова – просте віддзеркалення культури. Змінюється дійсність, міняються і культурно-національні стереотипи, змінюється і сама мова.

Якщо дія культури на мову є цілком очевидною, то питання про зворотну дію мови на культуру залишається поки що відкритим.

Учені XIX ст. (В. фон Гумбольдт, О.О. Потебня) розуміли мову як духовну силу. На думку Гумбольдта, дух, духовний початок, духовна сила – це чисто людський атрибут, якість, що відрізняє його від всіх інших істот. В. Гумбольдт підкреслював, що мова “є органом внутрішнього буття, що знаходиться в процесі внутрішнього самопізнання і прояву. Мова всіма якнайтоншими фібрами свого коріння пов'язана з народним духом, і чим соразмірніше він діє на мову, тим закономірніше і багатше її розвиток” [30, с. 69]. Іншими словами, мова, будучи середовищем людського буття, не існує поза людиною як об'єктивна даність,

вона знаходиться в неї самої, в її душі, пам'яті і свідомості, міняючи свої форми в думках і у висловлюваних словах.

Цю проблему також досліджували школа Е. Сепіра і Б. Уорфа, різні школи неогумбольдтіанців, що розробили так звану “гіпотезу лінгвістичної відносності”. У основі цієї гіпотези лежить переконання, що люди бачать світ по-різному – крізь призму своєї рідної мови. Для її прибічників реальний світ існує постільки, поскільки він відбивається в мові. Але якщо кожна мова відображає дійсність властивим лише їй способом, то ми можемо стверджувати, що мови розрізняються своїми “мовними картинками світу”. Б. Уорф стверджував, що мова – не засіб вираження, не “упаковка думок, а швидше форма, що визначає образ наших думок”. Ми можемо по-різному бачити і сприймати світ, але саме мова визначає спосіб нашого бачення і сприйняття навколишнього світу. Він писав: “Було встановлено, що основа мовної системи будь-якої мови не є просто інструментом для відтворення думок. Навпаки, граматики сама формує думку, є програмою і керівництвом розумової діяльності індивідуума, засобом аналізу його вражень і синтезу. Ми розчленовуємо природу в напрямі, що підказала наша рідна мова. Ми виділяємо в світі явища ті або інші категорії і типи зовсім не тому, що вони самоочевидні, навпаки, світ з'являється перед нами як калейдоскопічний потік вражень, який має бути організований нашою свідомістю, а це означає в основному – мовною системою, що зберігається в нашій свідомості. Ми розчленовуємо світ, організовуємо його в поняття і розподіляємо значення так, а не інакше, в основному тому, що ми учасники угоди, приписуємо подібну систематизацію. Ця угода має силу для певного мовного колективу і закріплена в системі моделей нашої мови” [102, с. 174].

Відповідно до цього, в гіпотезі Сепіра-Уорфа висувуються положення про те, що мова обумовлює спосіб мислення народу, що нею говорить; спосіб пізнання реального світу залежить від того, якими мовами мислять суб'єкти, що пізнають.

Проте слід зауважити, що ряд учених (Д. Додд, Г.В. Колшанський, Б.О. Серебренніков, Р.М. Уайт, Р.М. Фрумкіна, Е. Холленштейн) різко критикує гіпотезу лінгвістичної відносності. Так, Б.О. Серебренніков виражає своє відношення до цієї гіпотези в таких положеннях: 1) джерелом понять є предмети і явища навколишнього світу. Будь-яка мова в своєму генезисі – результат віддзеркалення людиною навколишнього світу, а не сила, що творить світ; 2) мова пристосована в значній мірі до особливостей фізіологічної організації людини, але ці особливості виникли в результаті тривалого пристосування живого організму до навколишнього світу; 3) неоднакове розчленовування позамовного континууму виникає в період первинної номінації. Воно пояснюється неоднаковістю асоціацій і відмінностями мовного матеріалу, що зберігся від колишніх епох [85, с. 118–125].

Таким чином, гіпотеза лінгвістичної відносності оцінюється сучасними ученими далеко не однозначно. Проте до неї звертаються всі дослідники, що серйозно займаються проблемою взаємозв'язку мови і культури, мови і мислення, оскільки саме за допомогою цієї гіпотези можуть бути осмислені такі факти мови, які важко пояснити яким-небудь іншим способом.

Подальші міркування про співвідношення мови і культури доводять нас до висновку про те, що мова – факт культури, по-перше, тому що вона є її складовою частиною, яку ми успадковуємо від наших предків; по-друге, мова – основний інструмент, за допомогою якого ми засвоюємо культуру; по-третє, це найважливіше з усіх явищ культурного порядку, оскільки якщо ми хочемо зрозуміти суть культури – науку, релігію, літературу, то повинні розглядати ці явища як коди, що формуються подібно до мови, оскільки природна мова має якнайкраще розроблену модель. Цю думку ми можемо підтвердити словами С.Р. Тер-Мінасової: “Мова – дзеркало культури, в ній відбивається не лише реальний світ, що оточує людину, не лише реальні умови її життя, але і суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчужання, бачення світу” [98, с. 14]. Тому концептуальне осмислення культури може статися лише за допомогою природної мови. Мова – складова частина культури і її знаряддя, це дійсність нашого духу, обличчя культури; вона виражає специфічні межі національної ментальності. Мова є механізм, що відкрив перед людиною область свідомості.

Тим часом стосунки між мовою і культурою можуть розглядатися як стосунки частини і цілого. Мова може бути сприйнята як компонент культури і як її знаряддя, що не є одним і тим самим. Проте вона в той же час автономна по відношенню до культури в цілому і може розглядатися як незалежна, автономна семіотична система, тобто окремо від культури, що робиться в традиційній лінгвістиці.

Очевидно, що якщо кожен носій мови одночасно є і носієм культури, то мовні знаки набувають здатності виконувати функцію знаків культури і тим самим служать засобом представлення основних установок культури. Саме тому мова здатна відображувати культурно-національну ментальність його носіїв. Культура співвіднесена з мовою через концепт простору.

Отже, культура живе і розвивається в “мовній оболонці”. Якщо раніше культури були “речовими”, то сучасні стають все більше вербальними. Мова обслуговує культуру, але не визначає її; вона здатна створювати вербальні ілюзії, як би словесний міраж, який підміняє собою реальність. Мова є засобом, за допомогою якого людина отримує відомості про культуру; це те, що лежить в бутті людини в культурі. Адже даремно М. Хайдегер визначає мову як “будинок буття” і стверджує, що “в житлі мови мешкає людина” [107, с. 192].

Мова – потужне суспільне знаряддя, що формує людський потік в етнос, створюючий націю через зберігання і передачу культури, традицій, суспільної самосвідомості даного мовного колективу [40, с. 15].

Мова – це основна ознака етносу, яка з одного боку виступає як головний чинник етнічної інтеграції, а з іншої – є етнодифереціюючою ознакою етносу. “Діалектично об'єднуючи в собі ці дві протилежні функції, мова виявляється інструментом і самозбереження етносу і відособлення “своїх” і “чужих” [96, с. 75].

“У ситуації контакту представників різних культур (лінгвокультурних спільнот) мовний бар'єр – не єдина перешкода на шляху до взаєморозуміння.

Національно-специфічні особливості самих різних компонентів культур-комунікантів (особливості, які роблять можливою реалізацію цими компонентами етнодіференціуючої функції) можуть ускладнити процес міжкультурного спілкування” [96, с. 76–77].

До компонентів культури, що несуть національно-специфічне забарвлення, можна віднести як мінімум наступні: а) традиції, а також звичаї і обряди; б) побутову культуру, тісно пов'язану з традиціями, унаслідок чого її незрідка називають традиційно-побутовою культурою; в) “повсякденна поведінка, а також пов'язані з ним мімічний і пантонімічний коди, використовувані носіями деякої лінгвокультурної спільноти” [19, с. 151]; г) “національні картини світу”, що відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї або іншої культури [102, с. 150–153]; д) художню культуру, що відображає культурне традиції того або іншого етносу.

Слід зазначити, що специфічними особливостями володіє и сам носій національної мови та культури. В міжкультурному спілкуванні необхідно враховувати особливості національного характеру комунікантів, специфіку їхнього емоційного складу, національно-специфічні особливості мислення [8, с. 83–85].

Мова, яка обслуговує різні національно-етнічні колективи, постійно накоплює елементи, що відображають особливості розвитку культур, що знаходить своє вираження в специфічних для кожного колективу фонових знаннях, втілених в тезаурусі даної мови.

Мова – це специфічна система, що відображає культурний, ментальний і психолінгвістичний простір нації, тому не дивно, що в кожній мові існують поняття, які неможливо перекласти. Особливо яскраво специфіка мовної, картини інокультурного комуніканта виявляється при вживанні безеквівалентної лексики, яка безпосередньо пов'язана з предметами і явищами матеріальної і духовної культури, з історією суспільства, і служить не лише потребам мовного спілкування, але є також своєрідною формою закріплення і передачі суспільно-пізнавального досвіду. Безеквівалентна лексика одночасно належить і мові і культурі, тобто одночасно відображає особливості даної мови і специфіку даної культури.

Таким чином, мова і культура – складні і багатогранні явища, що мають комунікативну, ціннісну і символічну природу. Культура встановлює місце людини в системі суспільного виробництва, розподілу і вжитку матеріальних цінностей. Вона цілісна, має індивідуальну своєрідність і загальну ідею і стиль. Мова не просто називає те, що є в культурі, не просто виражає її, вона формує культуру, ніби проростаючи в неї, але і сама розвивається в культурі. Культура формує складну і багатообразну мовну систему, завдяки якій відбувається накопичення людського досвіду і передача його з покоління до покоління.

4.2 ГРЕЦЬКЕ МОВНЕ ПИТАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ

Мова, яка завжди відбиває стан розвитку культури її носіїв, стає індикатором суспільно-політичних та культурних процесів у суспільстві. З цього погляду становить значний інтерес грецька мова, що має історію чотирьох тисячоліть безперервного розвитку, відбиває відповідний проміжок історії та культури грецького народу. Греки, які породили блискучу античність, зазнали також часів «духовної темряви», як вони самі характеризують період османського поневолення, що тривав майже чотири століття (з середини XV ст. до 30-х років XIX ст.), коли Європа переживала часи Відродження та Просвітництва. Тому після здобуття незалежності та створення нової грецької держави особливо гостро постало питання мови, яка мала бути ознакою самоідентифікації й транслятором культурних цінностей та історичного досвіду. Мовна ситуація того часу характеризується мовознавцями як диглосія, яку слід було подолати на користь одного з варіантів грецької мови. Саме ця ситуація відома під назвою «грецьке мовне питання», на врегулювання якого пішло майже 150 років (офіційно його вирішено в 1976 р.), проте його наслідки відчутні й у XXI столітті, а наукова дискусія навколо цього питання не припиняється дотепер.

Вивчаючи грецьке мовне питання, дослідники аналізують витоки диглосії, її причини та наслідки, відбиття диглосії в художній літературі, вплив мовного питання на формування ідентичності сучасних греків, внесок кожного з двох мовних різновидів у формування стандартної новогрецької мови, а також намагаються описати її сучасний стан розвитку, що неминуче позначений колишнім протистоянням двох мовних різновидів. Серед останніх досліджень найбільш помітними є праці грецьких лінгвістів А. Анастасіаді-Сімеоніді та А. Флятураса (2004, 2018), А. Іорданіду (1996, 2010), М. Камілакі (2018), А. Міхаліса (2018), М. Каллергіса та М. Георгіулеа (2019), британських філологів П. Макриджа (2009, 2020) та Дж. Хоррокса (2014) та української дослідниці А. Столярової (2017, 2018). На наш погляд, наразі вивчення цієї теми є актуальним у плані осмислення на прикладі грецької мови масштабних мовних процесів та їх регулювання, а також у зв'язку з необхідністю передбачати наслідки певної мовно-культурної політики.

Аналіз сучасних досліджень з проблематики грецького мовного питання засвідчив, що існує необхідність описати особливості сучасної стандартної новогрецької мови, зумовлені тривалим співіснуванням двох мовних різновидів, простежити відповідні тенденції сучасного мовного вжитку та з'ясувати погляди грецьких лінгвістів щодо питань державної мовної політики. Вирішення поставлених завдань спрямовано на досягнення мети цієї статті – з'ясувати наслідки тривалого процесу врегулювання грецького мовного питання для мови та мовців, як це представлено в сучасних дослідженнях.

Висвітлюючи історію мовного питання в Греції, передусім слід зазначити, що багатовікова ситуація диглосії в Греції (з кінця I століття до н.е. й до 1976 року) зумовлена співіснуванням двох різновидів грецької мови – архаїчного книжного та народного розмовного. На початку IXX століття, коли перед

греками постало питання, яку мову вони будуть використовувати як мову національного єднання, а згодом і як офіційну мову новоствореної держави, співіснування двох мовних форм вилилося у протистояння димотики та кафареvуси. Димотика була живою народно-розмовною мовою, що утворилася природнім шляхом у результаті багатовікового розвитку грецької мови, а кафареvуса – штучною архаїчною формою грецької мови, створеною як дещо осучаснена версія давньогрецької мови.

Говорячи про причини виникнення диглосії в реаліях грецького світу, слід зазначити, що на стан грецької мови та її подальший розвиток значною мірою вплинула зміна співвідношення між писемною та усною мовою в елліністичну добу (IV-I ст. до н.е.), коли завдяки завоюванням Александра Македонського грецький світ розширився, і еллінська мова поширилася серед підкорених народів. Якщо життя в грецьких полісах сприяло розвитку усного мовлення, то в величезній імперії все більшого вжитку набувала писемна мова, що привело до змін в освіті та літературних жанрах. Як наслідок такого становища, літературна та писемна мови розвиваються в протилежних напрямках. Тенденція до розмежування усно-народної та писемно-книжної мови поглиблюється з початку елліністично-римського періоду розвитку грецької культури. У цю неспокійну добу грецька інтелектуальна еліта усвідомлювала, що грецька мова за короткий проміжок часу перетерпіла значну кількість лексичних та граматичних змін, а засилля латини погрожувало змінити / засмітити її ще більше. Прагнення грецьких інтелектуальних еліт відвернути мовний, і як наслідок, культурний занепад, а також намагання здійснювати культурний вплив в умовах втрати політичного впливу породжують рух аттикізму (з I ст. до н.е.): пропонується використовувати мову класичних грецьких літературних та філософських творів V – IV ст. до н.е. Отже, феномен диглосії в Греції спочатку мав суспільно-політичні та культурно-історичні передумови.

В тій чи іншій формі ситуація диглосії в грекомовному світі продовжувалася і протягом наступних історичних періодів – візантійського та османського (з 1453 р.). Нової форми мовне питання набуло вже в кінці XVIII ст., з виникненням грецьких шкіл у багатьох містах османської Греції, в Придунайських державах та в окремих містах західної Європи, де зосередилися великі грецькі громади, а також через поширення ідей Просвітництва та зростання національної свідомості грецького народу. Точилися запеклі дискусії щодо змісту освіти, мови грецького народу і згодом нової грецької держави. Основний розкол грецького суспільства на два табори сформувався на політичному підґрунті. Натхненні Французькою революцією, представники першого табору мріяли про звільнення від османського панування і створення нової грецької держави для грецького народу. Другий табір представляли переважно фанаріоти, – мешканці кварталу Фанар у Стамбулі, нащадки грецької аристократії, які користувалися привілеями в османській державі та не бажали змін у соціально-політичному устрої. Для перших народна розмовна мова стала символом бажаного народовладдя, а для других – символом безбожжя та бунтарства, оскільки мовою Грецької церкви, яку вони вважали осередком своєї духовності, була класична грецька аттичної доби.

Напередодні Грецької революції 1821 р. з'явився третій табір греків відповідно до їхнього ставлення до мовного питання. Він складався з поміркованих представників двох перших таборів. Насправді, помірковані прихильники димотики усвідомлювали, що їй бракувало виражальних засобів, які дозволили б її функціонування як національної мови, тому вона мала запозичити певні елементи з класичної грецької. А найбільш прогресивні прихильники класичної грецької розуміли, що й вони мають зробити певні поступки, аби бути зрозумілими для переважної більшості своїх співвітчизників. Як компромісний серединний шлях було запропоновано кафаревусу – «очищену димотику», яка і стала офіційною мовою новоствореної грецької держави (1830 р.).

Через те, що в новій державі найбільший вплив мали представники фанаріотської аристократії, непевний серединний шлях став відхилятися в класичний бік. Ділова комунікація у державі, від промов у парламенті до інструкцій щодо заповнення поштового бланку, здійснювалася мовою, не зрозумілій більшості греків. А в школі дітям втлумачували в голови, що мова, яку вони ввібрали з молоком матері, була не достойною того, щоб її вивчати. Р. Браунінг характеризує цю ситуацію як «національна шизофренія» [127, с. 252].

Очевидно, що крім серйозної проблеми визнання та розвитку, з якою зіткнулась грецька народна мова протягом 19 ст., гостро постала проблема національного самоусвідомлення греків. Філологи та історики спрямували свою діяльність на доведення тези, що сучасні греки – прямі нащадки давніх еллінів [134, с. 304].

Втім, формування нової літературної грецької мови було передусім справою грецької інтелектуальної еліти, насамперед письменників. Двома літературними осередками нової держави стали м. Афіни та Іонічні острови, представляючи знов-таки два різні в мовному відношенні табори. Представники Афінської школи писали кафаревусою, навіть перекладали класичною грецькою народні пісні, сподіваючись, що згодом народні виконавці надаватимуть перевагу саме цим, «покращеним», варіантам. Іонічні острови, які тривалий час входили до складу венеціанської республіки, а потім були під британським протекторатом, майже не зазнали ідейного впливу фанаріотів. Там уже з початку ХІХ ст. розвинулася поетична школа, представники якої писали народно-розмовною мовою, а найкращі її представники, – Д. Соломос, І. Типальдос, А. Валаорітис, – нині вважаються засновниками грецької національної поезії. З 1880 року й афінські поети починають надавати перевагу димотиці, проте проза лишається консервативною в мовному плані. Тому поява твору Янніса Психаріса «Моя подорож» (1888 р.), написаного димотикою, стала важливою віхою в розвитку мовного питання в Греції, яке ще більше загострилося; багато грецьких інтелектуалів стали в лави борців за розширення прав народної мови. Переважна більшість серйозних письменників протягом наступних 20 років після виходу в світ твору «Моя подорож» перейшли на димотику, хоча і не в такому рафінованому вигляді, як у Психаріса.

Проте мовою державного управління, судочинства, науково-технічного дискурсу, політики, публіцистики й освіти лишалася кафаревуса. У Конституції 1911 року проголошувалося, що державною мовою є та, котрою написані конституція й закони, тобто кафаревуса. На державному рівні проводилася політика нетерпимості відносно тих діячів культури та освіти, які наважувалися виконувати свої соціальні ролі, використовуючи димотику. За таких умов держава приділяла неабияке значення мовній освіті. Всі шкільні підручники та посібники були написані на кафаревусі; ситуація змінилася лише на короткий проміжок часу з 1917 до 1921 р. після приходу до влади ліберально налаштованого Е. Венізелоса, коли навчання в перших чотирьох класах школи здійснювалося на димотиці, а далі продовжувалося вже кафаревусою. Така сама ситуація з мовою викладання склалася в проміжок з 1945 до 1964 року. Військова хунта, що прийшла до влади в 1967-1974 роках, повернула до школи кафаревусу, а вчителів, які використовували в класі народно-розмовну мову, було відправлено в заслання. Але завдяки тому, що на той час грецьке громадянське суспільство вже досить сильно розвинулося, й суспільна думка була на боці димотики, її вже не змогли заборонити повністю. Тоді її знов повернули як мову навчання, але лише в трьох перших класах школи. Загалом, політика терору, що її послідовно проводили керманічі хунти, разом із нездатністю вирішити внутрішні проблеми держави, призвели до остаточного падіння авторитету кафаревуси в очах широкої грецької громадськості. Якщо раніше кафаревуса пов'язувалася у свідомості греків з патріотизмом, то тепер її стали пов'язувати з диктатурою.

Серед основних факторів, що вплинули на таку докорінну зміну ролей кафаревуси та димотики, називають передусім зростання значення нових форм масової комунікації, реклами, радіо та телебачення. Їхній успіх безпосередньо залежить від того, чи завоюють вони прихильність аудиторії слухачів чи глядачів, не вдаючись до тиску або примусу. Позитивне сприйняття є можливим лише за умови, що глядачі та слухачі ототожнюватимуть мовний різновид, що використовують ЗМІ, з тим, що близький їм самим, а не з мовою влади, до якої переважна більшість греків після довгих семи років диктатури відчувала недовіру й ворожість. Тому нова влада, яка контролювала ЗМІ, була вимушена використовувати мову, що поступово все більше наближувалася до народно-розмовної. Через це сувора дихотомія у використанні димотики й кафаревуси поступово зійшла нанівець.

Навесні 1976 року в Законі про мову димотику було проголошено мовою освіти на всіх освітніх рівнях. Слід зазначити, що попри брак навчальних підручників та посібників і глибоко вкорінені навички вчителів викладати кафаревусою, початковий хаос швидко подолали й освітню реформу було успішно реалізовано. А університетські підручники з правознавства, вперше перекладені на димотику, стали наочним доказом помилковості поширеного на той час уявлення, передусім серед грецьких юристів та науковців, про те, що димотиці бракує необхідної понятійної точності для викладення наукових положень та міркувань. Проте, наскільки новий досвід мовного використання вкоренився та дістав поширення серед мовців у різних комунікативних

ситуаціях, лишається дискусійним питанням. Приміром, М. Калергіс та М. Георгулеа, які аналізують використання дієприкметника в сучасних грекомовних перекладах документів органів Європейського Союзу, поділяють усі дієприкметники на типові та атипові, тобто такі, що або не закріплені офіційною граматиною (шкільною граматиною новогрецької мови М. Триандафілідіса), або згадуються в ній побіжно. Всі вони мають архаїчне походження та зараз сприймаються як елемент кафаревуси. Проведений дослідниками статистичний аналіз демонструє, що кількісно в переважній більшості текстів проаналізованих сучасних документів переважають саме атипові дієприкметники. Підсумовуючи, дослідники зазначають, що в сучасній граматиці новогрецької мови мають бути описані не тільки ті мовні елементи, що є загальноживаними, а також і ті, що характерні для фахової мови [131].

Після офіційного вирішення мовного питання підсумковий варіант новогрецької мови дістав назву «стандартна новогрецька», яка, хоча і димотична в своїй основі, все ж увібрала в себе окремі фонологічні, морфологічні та передусім лексичні особливості кафаревуси. Стандартну новогрецьку мову, або новогрецьке койне, М. Камілак справедливо називає «інтегративною та інклюзивною» [132, с. 521]. На думку Х. Карвуніса, визначальну роль у процесі стандартизації новогрецької мови (передусім протягом останньої чверті ХХ ст.) відіграв саме науковий, публіцистичний, газетний та адміністративний дискурс [134, с. 310]. На думку дослідника, процес формування стандартної новогрецької мови... був таким тривалим у часі спочатку через відсутність національної держави, а потім через мовну ідеологію та зав'язане на ній мовне питання [134, с. 311].

У процесі стандартизації новогрецької мови в неї було включено багато книжних (тобто архаїзованих) мовних елементів, що підтверджується результатами досліджень грецьких мовознавців останніх двох десятиліть [124; 125; 129]. Щодо соціокультурної складової питання, у дослідженні 2019 року М. Георгаліду та ін. зазначається таке: «Грецька мовна спільнота, попри інституціональне вирішення мовного питання, експліцитно та імпліцитно підтримує визначальний зв'язок сучасної грецької держави й сучасної грецької ідентичності з давньогрецькою писемною традицією. ... Попри вирішення мовного питання зберігається престижність та активне використання архаїзованих структур у мові адміністрації та церкви, а також у багатьох інших текстових жанрах» [128, с. 68]. При цьому дослідники констатують брак мовознавчих робіт, які б висвітлювали походження різних архаїзованих мовних форм, що потрапили до стандартної новогрецької мови через кафаревусу, а також обґрунтовують необхідність створення «Словника мовних одиниць книжного стилю новогрецької мови» [124; 129; 130; 132].

Мовне питання в Греції завжди було темою для політичних спекуляцій, особливо загострюючись у період воєнних конфліктів, як, приміром, під час боротьби греків за Македонію, яка до 1912 р. була частиною Османської імперії. Прибічники класичної грецької вбачали в кафаревусі фактор консолідації усіх греків, в тому числі й македонських, а прибічники димотики, яких на той час уже сто років характеризували як ворогів батьківщини та нації, зазнали нових

звинувачень у тому, що вони нібито на боці слов'ян – інших претендентів на землі Македонії. Під час громадянської війни в Греції (1945-1949 рр.) офіційна пропаганда пов'язувала димотику з комунізмом і антинаціональними ідеями. Така позиція влади відстоювалась також за часів диктатури, проте, офіційна позиція та суспільні уявлення про те, що є «національним», а що «антинаціональним», різко змінюються після повалення хунти в 1974 році. Отже, в ході протистояння двох мовних різновидів – кафаревуси та димотики – сформувалося уявлення про їхній тісний зв'язок з поняттями консерватизм vs прогресивність і права vs ліва ідеологія відповідно. Поступово цей зв'язок став засобом політичної ідентифікації особи. Таким чином, димотикізм як культурно-мовний рух за очищення грецької мови від кафаревуси та архаїзмів, перш ніж стати частиною офіційної національної ідеології, здійснив довгий шлях як виразник опозиційних ідей [133, с. 272]. Ідеологічна складова мовного вжитку продовжує своє життя і в умовах офіційно знятої дихотомії димотики та кафаревуси. Так, А. Іорданіду, описуючи функціонування морфологічних мовних елементів книжного походження в корпусі текстів офіційно-ділового стилю, виділяє серед них такі, що є показниками мовної ідеології окремих мовців, які використовують архаїзовані мовні форми [130, с. 9].

Однак, аналіз останніх публікацій засвідчує, що дедалі частіше звучать окремі критичні голоси на адресу грецької мовної спільноти щодо зловживання книжними мовними формами та небажання прийняти мовні зміни в новогрецькій мові. Так, сучасний грецький письменник та перекладач Нікос Сарандакос, констатує мовний консерватизм грецької спільноти, у своїй статті під назвою «Дванадцять канонів неокафаревуси» зазначає, що наразі серед греків є багато мовців, які свідомо архаїзують своє мовлення на фонологічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівні, навіть у ситуаціях, несумісних з використанням високого стилю, характеризуючи таку мовну поведінку як хворобливу [140]. Мовний консерватизм, на думку М. Георгаліду та ін., також заважає грекам активно використовувати форми жіночого роду іменників на позначення професій, звань, посад тощо [128, с. 67]. На розходження між реальним функціонуванням сучасної новогрецької мови та її граматичним описом вказує Т. Ангелідіс: «на практиці ми послуговуємося мовними формами, які не описані офіційною граматиною» та наголошує на необхідності відповідного впорядкування. Втім, дослідник висловлює прогноз, що греки не стануть призводити граматику у відповідність до реального стану розвитку новогрецької мови, а дозволять самому життю розставити все по своїх місцях [121, с. 7].

А. Міхаліс, піддаючи сумніву тезу про остаточне вирішення мовного питання в Греції, убачає однією з причин такого стану речей ідеологічну складову підручників з новогрецької мови для старших класів. Зокрема, в одному підручнику з новогрецької мови дослідник знаходить та перераховує сім загальних місць (ідеологічних кліше) стосовно мови, нації та ідентичності, що характеризують ідеологію пуризму з її основним інструментом впливу – мовним регулюванням. Зокрема, представлені в теоретичній частині аналізованого А. Міхалісом підручника ідеологеми, що покликані формувати в учнів уявлення

про рідну мову та її варіанти, зводяться до таких кліше: псування мови, моральний обов'язок, повага мовної традиції, мовна автентичність, зв'язок мови з історією та культурою, відповідність відношень між мовними системами різних історичних періодів до родинних відносин, краса, багатство та виразність мови [139, с. 140–142].

В цілому, ознайомившись з публікаціями грецьких дослідників стосовно мовного питання, не можемо не відмітити особливо чутливе ставлення греків до опису сучасної мовної ситуації в Греції, яку вони визначають як таку, що потребує певної корекції та впорядкування. Безумовно, це є наслідком тієї атмосфери напруги та боротьби ідей, що панувала в грецькому суспільстві протягом досить тривалого часу. А нині, коли всі перешкоди для вільного розвитку мови знято, представники інтелектуальної еліти відчувають потребу встановити певні мовні стандарти, оминаючи ідеологічну складову мовного питання. Дещо більш відсторонений погляд на грецьке мовне питання мають елліністи з інших країн, які констатують, що, дійсно, сучасна новогрецька мова ввібрала в себе риси як димотики, так і кафаревуси, а те, у якому співвідношенні вони будуть присутні в певному дискурсі, залежить від особи мовця, стилістичних та соціолінгвістичних чинників. Приміром, британський філолог П. Макридж, висловлюючись стосовно грецького мовного питання, зазначає таке: «в сучасній писемній мові використовується багато рис давньогрецької мови та кафаревуси. Якщо й залишилася в грецькому мовному питанні невирішена складова – то це дискусія про обов'язковий характер вивчення в школі давньогрецької мови» [120]. Російська дослідниця Ф. Єлоєва, характеризуючи стан сучасної новогрецької мови, використовує поняття постдиглосний стан [35, с. 981], а також услід за І. Бодуеном де Куртене – «діахронічне змішення» [35, с. 982]. «Очевидно, що сприйняття мови як певної естетичної цінності, уявлення про еталонні тексти, напружений інтерес до історії мови відбилися на всій подальшій історії грецької мови і багато в чому позначилися на консервативності лексики грецької в діахронії» [35, с. 983]. Українська дослідниця А. Столярова, аналізуючи мову законодавства Кіпру і Греції, зазначає, що нещодавно укладачі законів соромилися використовувати усталені книжні вирази архаїчного походження, проте констатує, що зрештою «носіями грецької мови поступово вироблене спільне уявлення про те, які книжні елементи мають лишитися в офіційно-діловому стилі новогрецької мови, зокрема, у мові юристів» [93, с. 110].

Підсумовуючи, можемо констатувати, що, при тому, що офіційно грецьке мовне питання біло вирішене в 1976 році на користь народно-розмовного мовного різновиду – димотики, й досі частина грецьких філологів проявляє занепокоєння етнолінгвістичною ситуацією в грецькому суспільстві. При тому, що більшість сучасних дослідників визнає значний внесок кафаревуси у формування стандартної новогрецької мови, наразі лишаються невирішеними такі питання, що активно обговорюються в грецькому науковому дискурсі та можуть скласти основу відповідної мовної політики: 1) необхідність класифікації мовних форм, що прийшли в сучасну новогрецьку з кафаревуси задля поглиблення знання про історію розвитку грецької мови; 2) свідоме

зменшення ваги архаїзованих мовних форм у різних видах грекомовного дискурсу, як протидія неокафаревусіянству (надмірному мовному пуризму); 3) обґрунтування / спростування доцільності вивчення в школі давньогрецької мови, як передумова гарного володіння сучасною новогрецькою мовою; 4) включення до шкільної програми вивчення архаїзованих мовних форм, що так чи інакше використовуються у фаховій новогрецькій мові; 5) реформування шкільних підручників з новогрецької мови в напрямку заміни ідеологічної складової на наукову. Перспективним вважається аналіз вікових та поколіннєвих відмінностей у мовленні греків у розрізі мовного питання.

4.3 ІДИОМ ПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ-РУМЕЇВ: ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ТА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні лишається дискусійним питання статусу ідіому (мовного різновиду) приазовських греків-румеїв, який різні дослідники визнають або діалектом новогрецької мови, або ж окремою мовою грецької групи мов.

Як відомо, питання про те, чи є певний ідіом мовою чи діалектом, належить до найскладніших проблем лінгвістики. Не існує єдиного розуміння проблеми «мова чи діалект» і, відповідно, єдиних критеріїв для її вирішення. Тому, стверджуючи, що певний ідіом є саме мовою або саме діалектом, необхідно зазначати, на основі яких критеріїв робиться такий висновок. Проте, дослідники ідіому приазовських греків рідко вдаються до пояснень своєї позиції щодо його онтологічного статусу, послуговуючись при його найменуванні традицією. Зробимо огляд історії цього питання.

В історії вивчення мовного різновиду, яким користуються румеї, умовно можна виділити 3 етапи: 1) 1920-ті рр. – 1960 р., 2) 1960-ті – 1980 р., 3) 1980-ті рр. – і дотепер. Схарактеризуємо коротко ці три періоди.

Хоч перші згадки про маріупольських греків та їхню мову з'являються ще в другій половині XIX ст. (В. Григорович, Ф. Хартахай тощо), систематичні дослідження, що мали на меті науковий опис та класифікацію, розпочинаються лише в 1920-х рр., коли радянський уряд проводив політику коренізації стосовно національних меншин України [141, с. 122]. На цей час припадають діалектологічні експедиції до грецьких сіл Приазов'я, в результаті яких з'являються перші наукові публікації, що подають короткий опис *маріупольських грецьких говірок* (М. Сергієвський, І. Соколов, Д. Спиридонов). Після репресій грецької інтелігенції Приазов'я в другій половині 1930-х рр. дослідження припиняються й поновлюються вже у повоєнні роки Т. Чернишовою, яка присвячує свою дисертацію (1956 р.), монографію (1958 р.) і статті (1960 р.) розгляду морфології дієслова, лексики, фольклору *новогрецьких маріупольських говірок* або *грецьких говірок Донеччини*. Дослідниця робить також історичний огляд говірок, припускаючи, що їхнє формування відбувалося в Криму в XIII – XVIII ст.

Другий етап в історії дослідження мовного різновиду приазовських греків позначено пізнішими працями Т. Чернишової та А. Білецького, в яких фігурує назва *румейська / кримсько-румейська мова* та *грецькі діалекти України, приазовський діалект новогрецької мови*. А. Білецький констатує, що всі кримсько-румейські діалекти південно-східної України можна розглядати як «самостійну гілку грецької групи індоєвропейських мов, як південно-італійський грецький, цаконський, понтійський і кіпрський діалекти (вірніше, мови)» [9, с. 14]. Цей умовний перехід діалекту в розряд окремої мови самі дослідники пояснюють «глибиною оригінальності мовних явищ» у досліджуваних говірках [110, с. 51], проте, на наш погляд, існує й інше пояснення. Справа в тому, що саме в цей період вперше після розстріляного національного відродження румеїв 1930-х рр. з'являються зразки перекладної, а згодом і оригінальної літератури румейських митців слова, окремі з яких стають членами спілки письменників

України (поети А. Шапурма (1970 р.) та Л. Кир'яков (1978 р.)). Т. Чернишова та А. Білецький як авторитетні філологи-елліністи рецензують їхні збірки. І хоч ці твори не зазнали широкої популярності, вони заклали підвалини національної літератури. Втім, за умов домінування російської та української мови в середовищі приазовських греків ця література виявилася нежиттєздатною. Поетичні збірки 1970-х – 1990-х рр. румейським діалектом новогрецької мови є радше музейними експонатами, ніж настільними книжками співплемінників, вже більше 30 років не з'являються нові імена.

Третій період можна умовно пов'язати, з одного боку, з працями К. Журавльової, яка у своїй дисертації дослідила фонетичний бік *тавро-румейського діалекту новогрецької мови* (1982 р.), а з іншого – з працями грецьких мовознавців, які намагаються вивчити з різних боків *грецький маріупольський діалект* (Е. Карпозінос), *грецькі діалекти України* (Х. Симеонідис, Д. Томбаїдис), *кримсько-азовський діалект новогрецької мови* (Х. Христу). Паралельно з'являються окремі публікації українських та російських дослідників, які розглядають мовний різновид греків-румеїв як окрему мову (Є. Царенко, М. Кісілієр тощо).

Отже, коли йдеться про ідіом приазовських греків, дослідники найчастіше використовують терміни «говірка» й «діалект».

З самого початку мовознавцями було встановлено, що діалект приазовських греків-еллінофонів є неоднорідним. Говірки жителів кожного з десяти первісно заснованих румейських сіл мають свої особливості. За низкою ознак ці говірки були згруповані у дві групи (В. Григорович), потім у п'ять (Д. Спиридонов, І. Соколов), у три (М. Сергієвський), знов у три (К. Журавльова). Крім того, говірки сіл Стила та Нова Каракуба Т. Чернишова та К. Журавльова запропонували розглядати як окремі різновиди. Зараз загальноприйнятою є друга класифікація говірок греків Приазов'я (п'ять груп: Урзуф – Ялта; Стила – Константинополь – Великий Янисоль; Аргин Каракуба; Сартана – Чермалик; Чердаклі – Малий Янисоль), запропонована І.І. Соколовим та Д.С. Спиридоновим. Основним критерієм виділення цих груп говірок став ступінь їх віддаленості від сучасної грецької мови. Хоча, на думку грецьких дослідників Х. Симеонідиса та Д. Томбаїдиса, більш доречним було б ґрунтуватися на внутрішніх критеріях, тобто, на відмінностях говірок сіл між собою [141, с. 16].

Найбільш дослідженою на сьогодні є урзуф-ялтинська говірка (дисертація Чернишової Т.М. присвячена вивченню передусім морфологічного аспекту говірки). Дослідженням аргин-каракубської говірки, а саме її фонетичних особливостей, займалася К. Журавльова. Заслуговує на увагу цікава робота грецької дослідниці Х. Христу, в якій вона порівнює лексику та ступінь функціональності урзуф-ялтинської та малоянисольської говірки, що мають між собою найбільше розбіжностей.

Слід зазначити й помітний внесок приазовських лексикографів. У 1999 р. був виданий «Русско-румейско-новогреческий словарь» Л. Кир'якова, матеріалом для якого, ймовірно, стала сартанська говірка. У 2006 р. світ побачили три словники, хоча робота над ними велася протягом кількох

десятиріч: «Румейско-руско-новогреческий словарь» Р. Харабадот, заснований на говірці сіл Велика Каракуба, Нова Каракуба та Бугас, «Румейско-русский словарь» Г. Анімаци, що включає лексику селищ Чердаклі (Кременівка) та Касьяновки, а також граматику румейської мови, й «Румейско-русский и русско-румейский словарь пяти диалектов греков Приазовья» Діамантопуло-Ріоніс, Д. Л. Демерджита ін. [44; 77; 78; 108].

Протягом останніх років дослідженням румейських говірок приазовських греків активно займаються викладачі кафедри грецької філології МДУ. Здійснюється збір фактичного матеріалу (інтерв'ю з респондентами-носіями мови, розшифровка, переклад, аналіз). Видано понад 50 статей, присвячених вивченню різних лінгвістичних та екстралінгвістичних аспектів як на матеріалі румейського діалекту в цілому, так і окремих говірок, захищено дисертації на тему «Структурні та мовностилістичні особливості румейських казок» (Ю. Кутна) та «Румейська фразеологія у її відношеннях з українською та новогрецькою фразеологіями», видано монографію новогрецькою мовою «Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής: καταγωγή, γλώσσα, αφηγηματικές και υφολογικές δομές», укладено та видано «Румейсько-українсько-російсько-новогрецький фразеологічний словник» (Ю. Жарікова), ведеться робота зі створення етимологічного словника румейського діалекту (К. Шпак).

Пошвавлення інтересу до дослідження румейського діалекту та введення до наукового обігу нових даних дозволяє окреслити коло проблем, пов'язаних із його дослідженням.

По-перше, викликає складнощі пошук респондентів, які володіють на достатньому рівні румейськими говірками. Переважно це люди дуже похилого віку, яких з кожним роком стає все менше. У мовленні їхніх дітей помітно зростає відсоток російської лексики поряд з питомою, а сьогоднішня молодь у кращому випадку знає окремі слова, фрази, інколи вірші, пісні, але самостійно продукувати румейське мовлення не може. Отже, питання фіксування живого розмовного мовлення носіїв румейського діалекту постає дуже гостро.

Не менш важливою є проблема фіксації мовлення греків-еллінофонів на письмі. Дослідники пропонують різні способи фіксації мовних форм. У 30-ті роки ХХ ст. для видання збірок румейських літераторів, номерів газети «Коллективістис» використовувався спрощений грецький алфавіт. У 50-ті роки академік А. Білецький запропонував застосовувати кириличне письмо, адаптоване до мовлення приазовських греків. Сьогодні цей варіант широко використовується при виданні літератури греків Приазов'я, але він не достатньо точно передає фонетичні особливості кожної говірки. Грецькі мовознавці Х. Симеонідис та Д. Томбаїдис використовують не просто грецький алфавіт, до якого введено додаткові латинські символи на позначення окремих звуків, а й грецьку орфографію, що робить їхні тексти більш зрозумілими для грекомовних читачів. Майже так само робить і дослідник румейського фольклору О. Ашла, спираючись на грецький алфавіт, до якого додано окремі надрядкові символи.

Сучасні дослідники (Х. Христу, К. Журавльова, М. Кісілієр) пропонують свої способи фіксації на основі міжнародного фонетичного алфавіту. Ці варіанти передають особливості фонетики, але розраховані на вузьке коло спеціалістів.

Займаючись розшифровкою зроблених записів (здійсненням скриптів), ми застосовуємо і кириличне письмо, і розроблений нами спосіб фіксації на основі міжнародного фонетичного алфавіту, що дозволить зробити зібрані матеріали доступними для широкого кола дослідників.

І остання, але найістотніша проблема, що постає перед дослідником румейського діалекту, – це той факт, що за майже 90-літню історію його вивчення так і не відбулася його нормалізація: досі відсутня будь-яка граматика румейського діалекту, хоча і були спроби створення граматик окремих говірок; навіть найбільша лексикографічна праця – словник п'яти діалектів греків Приазов'я – не є вичерпною і не дозволяє дослідникові вільно перекладати записані тексти; одні і ті самі слова існують у різних фонетичних варіантах у різних говірках, які не завжди враховуються в існуючих словниках. До того ж, різниця між усним і писемним мовленням, яка є в будь-якій мові, в румейському діалекті набуває колосальних масштабів (приміром, на лексичному рівні ми виявили істотне зростання кількості російських та українських запозичень в усних текстах порівняно з писемними), оскільки літератори, а також укладачі та редактори друкованих збірок румейського фольклору пропонують свої тексти як мовний взірець, пильнуючи чистоту висловлювання, в той час як розмовне мовлення демонструє все сильніші асиміляційні тенденції з огляду на широке вживання слів панівних мов регіону – російської та української.

Серед перспективних напрямків подальших досліджень румейського діалекту слід зазначити таке: по-перше, продовження збирацької діяльності, з метою накопичення якомога багатшого мовного матеріалу. По-друге, ґрунтовний аналіз кожної з п'яти говірок за всіма мовними рівнями, що забезпечить можливість порівняльних досліджень з метою виявлення спільних та відмінних рис. По-третє, мовностилістичні дослідження текстів різних жанрів румейської літератури та фольклору, що надасть уявлення про мовні та стилістичні ресурси румейського діалекту.

4.4 ЛЕКСИКА З КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Міжнародні контакти та міжкультурна комунікація, інтенсивність яких завдяки науково-технічному прогресу, значно зросла за останнє десятиліття, вимагають від учасників спілкування не тільки володіння іноземною мовою, але й знання національної специфіки, традицій країни співрозмовника, що зумовлює актуальність вивчення лінгвокультурологічних особливостей лексики з культурним компонентом у новогрецькій мові. Зокрема, слід визначити статус лексики з культурним компонентом значення у новогрецькій мові та виявити її місце серед інших типів національно-маркованих лексичних одиниць.

Спільні інтелектуальні процеси осягнення різноманітних форм буття, категорійний апарат і логічні закони мислення, а також певна схожість матеріального досвіду, зумовлюють наявність загальнолюдського ядра в національних картинах світу. Цей загальний логіко-поняттєвий базис забезпечує взаєморозуміння представників різних культур, а також робить принципово можливим переклад з однієї мови на іншу.

Перші спроби знайти конкретне втілення таких спільних для всіх людей «змістових атомів», за допомогою яких утворюються більш складні поняття, ґрунтувалися на припущенні, що їхню універсальність зумовлена схожими умовами людського життя й навколишнього середовища [55, с. 97]. Так, усім відомо, що таке «сонце», «місяць», «дощ», «вітер», «вода», «нога», «рука», «очі», отже, елементи загальнолюдського мовного фонду слід шукати серед слів, що позначають природні явища, частину людського тіла. Пізніше, цю гіпотезу було спростовано, адже мова не передає світ безпосередньо: вона відображає концептуалізацію світу людиною, зокрема уявлення людини про нього. Як наслідок, слова, що вказують на загальновідомі об'єкти, можуть також бути лінгвоспецифічними. Наприклад, ірландська, а також слов'янські мови позначають «руку» одним словом, тоді як в англійській та німецькій їх два – відповідно *arm, hand* і *Arm, Hand*. Аборигени Австралії не мають лексеми для загального поняття «сонце», натомість оперують двома частковими поняттями: «сонце, що сходить або сідає вранці чи ввечері» та «сонце в зеніті». За М. П. Кочерганом, такі відмінності сигналізують про зміни в характері розумового членування конкретної частини людського досвіду [48, с. 173].

Отже, незважаючи на наявність певного спільного базису, в умовах реального природного середовища, матеріальних та ідеальних цінностей, у межах словотвірних моделей конкретної мови та з огляду на психоментальні особливості представників певної нації, етнічний колектив будує свою модель світу, по-своєму концептуалізує навколишню дійсність.

На лінгвістичному рівні неповторне сприйняття світу певним етносом виявляється «в наявності чи відсутності певних найменувань у структурі лексичних груп, у побудові словотвірних парадигм, у конотації семантичної структури слова, в образних засобах мови...» [19, с. 7]. Зазначені відмінності в концентрованому вигляді має *лексика з культурним компонентом значення*, яка виокремлюється під час міжкультурної комунікації. Лексика з культурним

компонентом відображає реалії життя народу та має національний характер [20, с. 37].

Оскільки слова, які містять інформацію про культуру носіїв мови, є предметом вивчення різних наук, існують різні підходи до вивчення цієї проблеми: з погляду лінгвістики (*реалії, лексика з культурним компонентом значення*), лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства та перекладознавства (*безеквівалентна та фонові лексика*), когнітології (*концепти, фрейми, скрипти*), психолінгвістики (*прототипи*). Проте відмінності між наявними термінами не завжди очевидні, і часто виникає питання про роль і місце слів з культурною складовою в системі мови, а також про склад цієї групи лексики.

Лексика з культурним компонентом значення є джерелом для отримання інформацію про країну, культуру і побут народу, мова якого вивчається. Під час дослідження мовної системи слід враховувати той факт, що слова «віддзеркалюють та передають спосіб життя та спосіб мислення, які є характерними для певного етнічного суспільства, та виконують функцію ключей для розуміння культури» [55, с. 18].

Етноунікальність об'єктів навколишньої дійсності може бути причиною того, що в носіїв іншої мови не сформоване поняття про них, отже немає відповідної номінації. Найчастіше, такими унікальними референтами стають властиві певній місцевості елементи історії та етнографії: свята, народні звичаї та їхні атрибути, національний одяг, кухня, побутові об'єкти, назви адміністративних і географічних одиниць, історичні події та їхні учасники тощо. Таким чином, можемо стверджувати, що найбільш поширеним типом лексики з культурним компонентом у новогрецькій мові є слова-реалії (етнографічні та суспільно-політичні), які номінують зазначені елементи. Наприклад, *новогр. η βασιλόπιτα* – васілопіта (традиційний різдвяний пиріг); *ο χιτώνας* – хітон (у стародавніх греків вид сорочки чоловічого та жіночого нижнього одягу, яку шили з льону або з шерсті); *το ζεϊμπέκικο* – зембекіко (традиційний грецький народний танок з давньогрецькими елементами); *το μουζούκι* – бузукі, струнний народний інструмент; *η Μέρα του Όχι* – день Охі, 28 жовтня (офіційне загальнонаціональне свято, що святкується 28 жовтня не тільки у Греції, а й на Кіпрі), *το Θέατρο σκίων Καραγιόζη* – традиційний ляльковий театр тіней Карагіозіз у новогрецькому фольклорі, названий за ім'ям головного персонажа – веселуна Карайозіса; *η δραχμή* – драхма (давньогрецька срібна монета, а також горошова одиниця Греції до 2 березня 2002 року), *ο νομάρχης* – номарх, голова округу та ін.

В. В. Жайворонок стверджує, у становленні значення слова національно-культурний та національно-мовний фактори, а саме ступінь фонові обізнаності, народу грають найважливішу роль. Дослідник зазначає, що на різних етапах свого розвитку мови етнос має різний рівень фонові обізнаності, оскільки мова для народу спочатку виконує функцію засобу світопізнання, а потім стає двигуном духовності [37, с. 113–114].

Розуміння слів, у яких віддзеркалюється духовна та матеріальна культура народу, становить певну частину фонових знань, що визначається як «двостороннє знання слів-реалій тим, хто говорить, та тим, хто слухає, і яке є

основою мовного спілкування» [19, с. 42]. Такі лексичні одиниці Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров назвали *лексикою з країнознавчим культурним компонентом*. Серед слів з культурним компонентом, як зазначають вищевказані вчені, є безеквівалентна та фонова лексика [19, с. 48].

Поряд із лексикою з культурним компонентом значення слід пам'ятати про велику кількість слів щоденного вжитку, які отримали додаткові естетичні змісти в умовах традиційного для певного етносу способу життєдіяльності. Ми говоримо про фонову лексику, яка є дуже близькою до безеквівалентної. Фонові слова збігаються у декількох мовах своїми денотатами (тобто об'єктивним змістом), але не збігаються за своїми конотатами (тобто емоційно-естетичними асоціаціями) [19, с. 59].

Фонова лексика представляє собою слова з неповною еквівалентністю фонів, яка зумовлена існуванням додаткових семантичних долей (компонентів), тобто ознак, критеріїв, за якими предмет включається або не включається в об'єм лексичного поняття [19, с. 59]. Лексичний фон, який утворюється таким чином, представляє всю сукупність непоняттевих (фонових) семантичних долей (які не входять до складу лексичного поняття слова), покриває *фонові знання* про географічні, історичні і культурологічні особливості слова, які є надбанням не окремої людини, а «масової, суспільної, тобто мовної свідомості» [19, с. 57–58]. Наприклад, *новогр. το κάλαντο* та *укр. колядка* ніби еквіваленти. Але, насправді, *новогр. το κάλαντο* належить до фонові лексики, тому що існують відмінності у плані змісту цих слів. Грецькі колядки, на відміну від українських, співають не тільки на Різдво, але майже на всі зимові релігійні свята та, головне, під супровід національних музичних інструментів. Інший приклад, *новогр. η Πρωτοχρονιά* – Новий Рік, 1 січня. В українській культурі теж святкуємо свято Нового року, але для греків 1 січня дуже важлива дата ще й тому, що це День Святого Василя (Ἅγιος Βασίλης), якого греки шанують за доброту і щедрість по відношенню до бідняків.

Отже, лексика з культурним компонентом значення є джерелом інформації про специфіку матеріальної та духовної культури певного етносу.

4.5 ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У науковій літературі термін «безеквівалентна лексика» трактується як слова, що відсутні в певній мові й не перекладаються на «загальних підставах»: усе, що в іншокультурному тексті реципієнт не розуміє, що є для нього дивним, вимагає інтерпретації, служить сигналом наявності в тексті національно-специфічних елементів культури, в якій створений текст [89, с. 37]. Кожна мова містить у своєму лексичному складі слова, які належать до національної лексики, не маючи ані аналогів, ані еквівалентів в інших мовах. Такі слова або словосполучення ми і будемо називати безеквівалентною лексикою. Ознаками цієї лексики, зазвичай, вважають незрозумілість і незвичність. Безумовно, ця категорія слів не проста і не однозначна та вимагає особливого підходу при її класифікації.

Становить інтерес вивчення досвіду мовознавців щодо класифікування безеквівалентної лексики з метою подальшого складання класифікації безеквівалентної лексики новогрецької мови у лінгвокультурологічному аспекті.

Спробу класифікувати безеквівалентну лексику робили представники різних галузей мовознавства: теорії та практики перекладу (Л.С. Бархударов, А.В. Гатілова, С. Влахов, С. Флорин, В.С. Виноградов, О.О. Іванов), лінгвокраїнознавства (Є.М. Верещагіна, В.Г. Костомаров, Г.Д. Томахін, Е. Курдіс), контрастивної лінгвістики (М.П. Кочерган) та ін.. Майже всі існуючі класифікації ґрунтуються на семантичному принципі, бо найважливішою для мови є класифікація слів за їхнім лексичним значенням. Саме тому, ми вважаємо за доцільне розглянути найбільш цікаві типи класифікації цього класу лексики.

Відомий український мовознавець М.П. Кочерган вважає термін «безеквівалентна лексика» синонімічним терміну «лакуна» (*лакуна* – відсутність слова для позначення понять, які в даному суспільстві існують і мають особливе словесне позначення в іншій мові) [49] Серед слів, які інтерпретуються як безеквівалентна лексика, він виокремлює три різні за своєю природою групи:

1) слова, які позначають національно-культурні реалії певних народів (їх називають культурологічними лакунами) Наприклад, рос. *сарафан*, *щи*, *балалайка*, укр. *вареники*, *кобзар*, *бори*, грец. *μουσακάς* – мусака, *συρτάκι* – сиртакі, *χιτόνας* – хітон і т.п.;

2) відсутні в якійсь мові слова на позначення понять, які існують у певному суспільстві і, здавалося б, повинні були б мати однослівне вираження. Серед цієї лексики можна виділити дві підгрупи:

а) безеквівалентні слова, які пояснюються різним членуванням мовами навколишнього світу. Наприклад, грец. *απόγευμα* – післяобідній час (в українській мові немає слова для позначення цього відрізка часу), або грецьке слово *μεροκαματιάρης* – людина, яка має поденну оплату праці, не можна виразити одним словом українською мовою;

б) безеквівалентні слова, поява яких зумовлена тим, що певний етнос на протипагу іншому не звернув увагу на якісь явища чи процеси, оскільки це для

нього не було важливо. Наприклад, в грецькій мові немає аналогу для укр. *окріп* (рос. кипяток) – грец. *βραστό νερό* – дослівно варена вода;

3) відсутність слів, яка зумовлена власне мовними причинами. Причинами неповноти парадигми «може бути морфемна структура слова, яка чинить опір утворенню деривата за потрібною моделлю...» [49, с. 327–330].

М.П. Кочерган вважає доцільним відсутність у мові другої і третьої групи слів іменувати лакунами, бо це ті слова, які повинні бути в мові, а першу групу доречно називати словами-реаліями, або етнографізмами.

Спроби виявлення структурних особливостей БЛ у перекладознавстві робилися багатьма дослідниками. Серед найбільш цікавих та повних, на наш погляд, класифікацій БЛ у галузі перекладознавства виокремлюється класифікації Л.С. Бархударова, С. Влахова та С. Флоріна.

Л.С. Бархударов відносить до безеквівалентної лексики такі групи слів:

1) Власні назви, географічні найменування, назви установ, організацій, газет, пароплавів тощо, що не мають постійних відповідників у лексиці іншої мови. Наприклад, грецькі власні назви *Κοζάνη*, *Ιωάννινα*, *Μετέωρα* – звичайно не мають ніяких еквівалентів в українській мові, на відміну від таких імен як *Σοκράτης* – *Сократ*, *Αριστοτέλης* – *Аристотель*, або такі географічні назви як *Αθήνα* – *Афіни*, *Όλυμπος* – *Олимп*, які вже давно отримали стійкі еквіваленти у словнику української мови. [7, с. 93–94].

2) Слова-реалії, тобто слова, які позначають предмети, поняття і ситуації, що не існують в практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою. Сюди відносяться слова, що позначають різного роду предмети матеріальної і духовної культури, властиві лише даному народові, наприклад, назви страв національної кухні (грецьк. *ο μπαχλαβάς*), видів народного одягу та взуття (грецьк. *ο χιτώνας*), народних танців (грецьк. *ο χασάπικος*), видів усної народної творчості (грецьк. *τα κάλαντα*) тощо. До цієї категорії належать слова та стійкі словосполучення, що позначають характерні лише для даної країни політичні установи та суспільні явища (грецьк. *η Νέα Δημοκρατία*), торгівельні та суспільні заклади (грецьк. *η λαϊκή αγορά*) тощо [7, с. 95–96].

3) Випадкові лакуни – це ті одиниці словника однієї з мов, яким з якихось причин немає відповідників у лексичному складі іншої мови. Наприклад, у грецькій мові відсутні українські поняття *кип'яток*, *іменинник* тощо [7, с. 96].

Болгарські вчені, фахівці з теорії перекладу, С. Влахов та С. Флорін дають найбільш повну (але не вичерпну) класифікацію безеквівалентних одиниць, яка заснована на предметному принципі, тобто, виходячи зі смислового змісту лексичних одиниць, їх семантичного значення, з урахуванням ознак їх референтів. До БЛ, окрім реалій (географічних: грецьк. *η βάρια*, *ο φοινίκων*, етнографічних: грецьк. *το ούζο*, *το μουζούκι*, *η Καθαρα Δευτέρα*, *οι αρραβώνες* та суспільно-політичних: грецьк. *ο νομός*, *η Φιλική Εταιρία*, *ο μητροπολίτης*), що позначають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою, предмети матеріальної культури та власних назв, вчені зараховують фразеологічні одиниці (грецьк. *παίρω στο μεζέ*, *ρίχνω στάχτη στα μάτια*), терміни, вигуки та звуконаслідування, екзотизми, аббревіатури, звертання, відхилення від літературної норми [21].

А.В. Гатілова доповнює перекладознавчу класифікацію БЛ структурними екзотизмами. Предмети, явища і ситуації, що позначаються в мові оригіналу за допомогою структурних екзотизмів присутні в життєвому досвіді носіїв мови перекладу, але немає словотворчих потенцій, що дозволяють створити для них назви [24]

Відомий перекладознавець О.О. Іванов, спираючись на семіотичну класифікацію значень [41, с. 83], виділяє такі типи безеквівалентної лексики: референційно-безеквівалентна (терміни, індивідуальні неологізми, семантичні лакуни, слова широкої семантики, складні слова), прагматично-безеквівалентна лексика (відхилення від загальномовної норми, іншомовні вкраплення, аббревіатури, слова з суфіксами суб'єктивної оцінки, вигуки, асоціативні лакуни) та альтернативно-безеквівалентна лексика (власні назви, реалії, фразеологізми) [41, с. 85]. Для лінгвокультурологічного дослідження має цінність саме цей тип БЛ, бо в цих безеквівалентних одиницях найвиразніше відображається національно-культурна специфіка слова та мові взагалі.

Безеквівалентна лексика, як ми вже констатували, є предметом вивчення лінгвокраїнознавства. У цій галузі мовознавства найбільш цікавою з точки зору лінгвокультурологічного дослідження є класифікація безеквівалентної та фонові лексики російської мови Є.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова. За критерій відліку вчені беруть західноєвропейські мови. Вони пропонують змішаний тип розподілу лексики – генетичні засади класифікації поєднуються з тематичними [19].

Дослідники виокремлюють сім груп слів, що мають національно-культурну семантику:

1) советизми, тобто слова, що виражають поняття, які з'явилися в російській мові після Жовтневої революції під час перебудови суспільного життя в країні. Наприклад, *бригадный подряд, пятилетка, партсобрание, большевик* тощо;

2) слова нового побуту, які тісно пов'язані з советизмами: *самодельность, субботник, дефицит, пионер, хозрасчет* тощо [19, с. 47];

3) найменування предметів та явищ традиційного побуту: *окрошка, хоровод, изба, балалайка, холодец, валенки* тощо. Ми можемо спостерегти, що це слова, які перекладознавці С. Влахов та С. Флорін називають етнографічними реаліями, які є показниками колориту та конкретних елементів національної самобутності;

4) історизми, тобто слова що позначають предмети та явища минулих історичних періодів, наприклад, *аршин, кафтан, соха, уезд, земство*. Багато історизмів відносяться до соціальних установ, що вже не існують, до застарілих традицій, реалій;

5) лексика фразеологічних одиниць: *коломенская верста, бить челом* тощо;

6) слова з фольклору, наприклад: *красна девица, сивка-бурка, леший, кисельные берега, жар-птица, Снегурочка* тощо;

7) слова неросійського походження, так звані *тюркізми, українізми, монголізми* тощо: *базар, плов, гетьман, чалма, ізюм* тощо [19, С. 47–50].

Таким чином, вчені виокремлюють сім генетичних прошарків безеквівалентної та фонові лексика. Але, слід зазначити, що цим безеквівалентна та фонові лексика не вичерпується. Вчені наголошують, що категорії «лексичне поняття» та «лексичний фон» відносяться не тільки до апелятивів. Фонові особливості можуть мати також терміни та ономастична лексика: антропоніми та топоніми [19, с. 51].

Грецькі дослідники Е. Курдіс та М. Пападопулу відносять до безеквівалентних лексичних одиниць лексичні палімпсести. Це особлива категорія лексичних одиниць (частіше речень або словосполучень), які мають у своєму складі частини інших, якби прихованих, текстів, стилів тощо. Лексичні палімпсести використовується для передачі відомих у мовно-культурному суспільстві стійких словосполучень, частини яких було замінено на нові. Таким чином, реципієнт лексичного палімпсесту приймає новий вираз водночас із нагадуванням про старий разом з усім його культурним перевантаженням, з яким він асоціативно пов'язаний [135]. Отже, таким чином, ми бачимо, що ці лексичні одиниці – це дійсно джерела культурної інформації, які несуть в собі колорит та дух народу та, паралельно з цим, викликають великі труднощі під час їх перекладу, бо, звичайно, не мають відповідних еквівалентів у мові перекладу. Підсумовуючи зазначене, можемо стверджувати, що ця група слів (частіше словосполучень) може безумовно вважатися безеквівалентними та, водночас, мати велику цінність для нашого лінгвокультурологічного дослідження.

Порівнюючи перекладацьку і лінгвокраїнознавчу класифікації безеквівалентної лексики, ми можемо зробити висновок, що представники обох галузей філології вважають, що це складний комплексний розряд лексики, що включає різні групи слів. При цьому лексичні групи обох класифікацій в основному збігаються. Таким чином, значення терміну «безеквівалентна лексика» в перекладознавстві та лінгвокраїнознавстві дуже близькі. Відмінність – в цілях дослідження цього виду лексичних одиниць та особливостях їх функціонування.

4.6 ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛІВ-РЕАЛІЙ У ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

В центрі новітньої інтегральної парадигми лінгвістичного знання, орієнтованої на антропоцентричний підхід до аналізу мовних явищ, знаходяться питання, що стосуються механізму віддзеркалення в мові специфічних культурних концептів і їх вербалізації за допомогою культурно-маркованих мовних одиниць. На стику двох мов і, відповідно, двох культур лексичні одиниці, які входять до групи безеквівалентної лексики і передають унікальні поняття чужої реальності, – слова-реалії – набувають особливої значущості, зокрема, в світлі того, що питання про природу, типи реалій і способи їх передачі до сьогодні є відкритим. Незважаючи на те, що дослідженню безеквівалентної лексики, яка включає слова на позначення реалій, визначенню їх місця в загальному мовознавстві присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних вчених (Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, Л.С. Бархударов, О.Д. Швейцер, Г.В. Чернов, Г.Д. Томахін, Я.І. Рецкер, Л.М. Соколов, В.Г. Гак, О.В. Федоров, С. Влахов, С. Флорін, Г.Г. Панова, М.Г. Комлев, В.С. Виноградов, О.О. Іванов, А.О. Брагіна, І.А. Стернін, В.П. Берков та ін.), цей пропарок лексики все ще залишається недостатньо дослідженим, оскільки вчені-лінгвісти, що займалися цим питанням, не враховували фактору бінарного зіставлення мов при окресленні межі слів на позначення реалій, не визначали їхні семантичні особливості, не враховували етноспецифіку.

Здійсимо систематизацію, класифікацію та лінгвокультурологічний аналіз слів-реалій, що відображають національно-специфічні фрагменти грецької національно-мовної картини світу, в газетно-публіцистичному стилі новогрецької мови. Найяскравіше, наочно і очевидно національна специфіка мови виявляється в слові. „Лексика кожної мови членує позамовну дійсність своїм, абсолютно особливим чином, не таким, як в інших мовах” [66, с. 266]. Це обумовлено природою і особливостями функціонування даної мовної одиниці. Слово позначає об'єкти навколишньої дійсності. Цілком зрозуміло, що це позначання виробляється крізь призму етнокультурного світосприйняття, тому як слово повинне вписатися в існуючу і діючу картину світу та стати її повноправним і повноцінним елементом. Слово „вносить ідею законності, необхідності, порядку в той світ, яким людина оточує себе і який їй призначено приймати за дійсний” [71, с. 32]. Крім того, слово служить матеріальному оформленню понятійної системи, якою ми користуємося в повсякденному житті [22, с. 108]. Абсолютно закономірним наслідком всіх наведених вище фактів стало первинне дослідження лексичної системи мови на предмет культурно-мовних зв'язків [19; 22; 83; 100], що дало поштовх виникненню і розвитку теорії лінгвокультурології.

Зараз лінгвокультурологічному аналізу поряд з іншими лексичними об'єктами піддаються і слова-реалії, що відносяться до безеквівалентної лексики. Виділення слів-реалій як культурно забарвлених одиниць не викликає сумніву у лінгвістів. На їх матеріалі просліджується прямий зв'язок з культурою того або

іншого народу, яка представлена у вигляді артефактів або слів, обслуговуючих різні сфери культури.

Реалії розглядаються як найбільш яскраві знаки культури, виразники національного колориту: вони є носіями інформації про світ „з етнічних позицій” [81] та містять унікальні специфічні сенси, що корелюють з явищами, властивими одній культурі і відсутніми в іншій. Крім того, вони є найбільш регулярними і найбільш частотними одиницями з національною специфікою. Реалії займають важливе місце в тезаурусі мовної особистості, оскільки репрезентують такі предмети і явища, які можна вважати першочерговими, культурно значимими явищами дійсності. Внаслідок цього, знання етнічних констант, що іменуються за допомогою слів-реалій, розглядається як необхідна складова лінгвокультурологічних підходів, орієнтованих на формування соціокультурної компетенції при вивченні іноземної мови. Воно має велике значення і в професійній перекладацькій діяльності, де переклад виступає як процес інтерпретації знаків однієї культури через знаки іншої культури.

Як було відмічено, незважаючи на інтерес до вивчення реалій в працях з теорії мови, теорії перекладу, лінгвокультурології, багато питань їх функціонування залишаються до теперішнього часу практично не дослідженими.

Невирішеним виявляється, перш за все, ключове питання, пов'язане з лінгвістичним статусом самого терміну, успадкованого з класичних граматик [100, с. 10]. Утворений від латинського *realia* – „речовий, дійсний”, термін реалія в повному об'ємі зберігає етимологічне значення і визначається як „одичний предмет, річ, те, що є, існує” [67]. У аспекті теорії номінації реалія визначається як денотат імені, тобто сукупність властивостей, що вичленували в актах номінації всіх позначених даним ім'ям реалій, тобто класу об'єктів. У такому розумінні реалія уживається в більшості фундаментальних і прикладних лінгвокультурологічних досліджень.

Категорія реалій не проста і неоднозначна, вона вимагає особливого підходу при їх класифікації і перекладі. Аналіз існуючих визначень реалії дозволяє виділити дві основні точки зору на розуміння цього явища – екстралінгвістичну та лінгвістичну. Прихильники екстралінгвістичного підходу розглядають реалію як „суто позамовне явище, визначаючи її як факти, пов'язані з подіями суспільного та культурного життя країни, особливостями її державного ладу, історією її народу” [74]. У працях представників лінгвістичної течії релевантним критерієм виділення реалії вважається її „яскраво виражений національно-культурний колорит, „співвіднесеність з об'єктивною реальністю, відображеною в свідомості конкретної лінгвокультурної спільності і, як наслідок цього, відсутність відповідностей в інших мовах” [19, с. 69].

Необхідно відзначити, що останніми роками в лінгвістичних дослідженнях усе більш очевидною стає тенденція розвитку полісемії терміну і його вживання як для іменування самого предмету реальної дійсності, так і його мовного номінанта. В цьому випадку реалії характеризуються як слова і словосполучення, що служать для позначення явищ і предметів, специфічних для

даної країни, інколи групи країн, що є найтипівішим для робіт по перекладознавству.

Таке розуміння сформувалося в теорії і практиці перекладу після виходу в світ концептуальної роботи болгарських фахівців „Неперекладне в перекладі” (С. Влахов, С. Флорін). Ми послідовно дотримуємося цього „спрощеного і скороченого способу вираження”, розраховуючи проте, що термін зрозуміють правильно: скрізь „реалія” – це слово (або словосполучення), а не об’єкт (референт), названий їм”, – підкреслюють автори [21, с. 15]. На наш погляд С. Влахов і С. Флорін дають якнайповніше визначення реалії: „Реалії – це слова (і словосполучення), що називають об’єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального і історичного розвитку) одного народу і чужі іншому. Вони є носіями національного або історичного колориту та, як правило, не мають точних відповідностей (еквівалентів) в інших мовах, і, отже, не перекладаються на загальній підставі, вимагаючи особливого підходу” [21, с. 35]. Подібний підхід дозволяє говорити про те, що реалії відображають певну культуру, несуть певну соціально-оціночну інформацію і „відносяться до лексичного розряду слів, що найчіткіше реагують на суспільні події” [100, с. 5]. При цьому фахівці самі відзначають відсутність єдності в термінології, двозначність і відому умовність терміну в такому його розумінні.

С. Влахов і С. Флорін вважають, що реалії входять як самостійне коло слів до безеквівалентної лексики. У тематичній класифікації ці дослідники поділяють реалії на а) географічні реалії (*грецьк. η ανέμωνη „анемон”, η φηγός „фіга” та ін.*); б) етнографічні (*οι αρραβώνες „заручини”, οι Αποκριές – „дні карнавалів перед великим постом”, ο καλαματιανός „каламатіанос – грецький танець”, та ін.*); в) суспільно-політичні (*ο δημοτικισμός – „рух за визнання димотики державною мовою”, το νομαρχείο – „номархія, облрада” та ін.*) Частково покривають коло реалій, але з цим частково виходять за межі безеквівалентної лексики терміни, екзотизми, аббревіатури; із реаліями стикаються власні імена і фразеологізми. Ми притримуємося такої ж точки зору щодо визначення реалій, а саме вважаємо слова реалії одним із видів безеквівалентної лексики.

Треба зазначити, що слова-реалії часто використовуються в засобах масової інформації і, власне, в публіцистичному стилі, та якнайповніше відображають культурне та духовне життя країни. Як відомо, публіцистика має своїм предметом актуальні суспільно-політичні питання, що вирішує їх з погляду певного класу в цілях безпосередньої дії на суспільство. Таким чином газетно-публіцистичний стиль мови містить в собі яскраво виражені слова, словосполучення, притаманні окремій культурі. Вони не мають ні повних, ні часткових відповідностей у словнику іншої мови і утворюють безеквівалентну лексику цієї мови [19, с. 18], до якої належать і слова-реалії.

Доречно зупинитись на найбільш вживаних групах слів-реалій в газетно-публіцистичному стилі новогрецької мови. Найбільш численною виявилась група суспільно-політичних реалій, бо саме подіям суспільно-політичного життя країни присвячено більшість публіцистичних статей:

Το απόγευμα, στις 5 μ.μ., η Φιλαρμονική Ορχήστρα του Δήμου Αθηναίων θα παρουσιάσει μουσικό πρόγραμμα στο ισόγειο του Μουσείου, με θέα το αέτωμα του

Εκατομπέδου (**Το ισόγειο** – поверх будівлі, який знаходиться на рівні з поверхністю землі. Це поверх знаходиться перед першим в Греції. Це реалія відносно української мови, а стосовно країн з такою ж системою підрахунку поверхів – ні);

Συνοδευτικό έγγραφο της **Φιλικής εταιρείας** με κωδικοποιημένη γραφή Εικονίζονται τα σύμβολα ΗΕΑ ΗΘΣ που σημαίνουν Η Ελευθερία Η Θάνατος (η **Φιλική Εταιρεία** – таємна організація, яка була заснована у 1814 році на острові Одеса Николаосом Скуфа, цілю якої було організація визвольного руху Греції від турецького гніту);

Το Σαββατοκόριακο που είχε ήλιο και οι Αθηναίοι αισθάνονταν ότι η άνοιξη ήταν κοντά, η Ελλάδα δεν ήταν στα διεθνή πρωτοσέλιδα, και η αισιοδοξία δεν φαινόταν μια παράλογη στάση ζωής, σε ένα τραπέζι γνωστών μου ένας είπε „**μια Χούντα χρειαζόμαστε**” (η **Χούντα** – хунта „Чорні полковники” – військова диктатура в Греції, встановлена 21 квітня 1967 року, щоб запобігти перемозі на виборах лівого „Союзу центру” Παπανδρέυ);

Ο **Άρειος Πάγος** επικύρωσε εφετειακή απόφαση που είχε επιδικάσει σε 36χρονο εργαζόμενο το ποσό των 40.000 ευρώ, ως χρηματική ικανοποίηση, για την ηθική βλάβη που υπέστη λόγω εργατικού ατυχήματος (αναπηρία 80%), το οποίο σημειώθηκε μεν στον περιβάλλοντα εργασιακό του χώρο, αλλά εκτός ωραρίου, όταν ο εργαζόμενος επιχείρησε να σώσει από πνιγμό ένα σκυλάκι (ο **Άρειος Πάγος** – Касаційний суд — вищий спеціалізований суд Греції з розгляду цивільних і кримінальних справ).

Слід відмітити, що в газетно-публіцистичному стилі новогрецької мови, окрім суспільно-політичних реалій, зустрічаються етнографічні реалії:

Δεν πρέπει να φύγουμε από εδώ χωρίς συμφωνία συμπλήρωσε ο πρόεδρος της ΓΣΕΒΕΕ. „**Να παραγγείλουμε σουβλάκια και γύρο, να μη λέει το ΚΚΕ ότι εδώ μέσα τρώμε αστακούς και χαβιάρι και μας πλακώσει...** είπε ο κ. Παναγόπουλος” (**Το σουβλάκι** – сувлакі – популярна грецька закуска);

Σήμερα, **πανηγύρεις** οργανώνονται στην Ελλάδα σε ενορίες με την ευκαιρία θρησκευτικών εορτών. Κατά τη διάρκειά τους γίνεται συνήθως η λειτουργία, περιφορά εικόνας καθώς και λειτουργία υπαίθριας αγοράς (**το Πανηγύρι** – святкування традиційного релігійного свята шляхом зібрання віруючих навколо храму і їх участю в різних розвагах і святкових заходах);

а також γεωγραφічні реалії: Η οικουμενική διάσταση του Αγίου Όρους το κάνει πολύ σημαντικό για την εποχή μας, μια εποχής που καταργεί τα σύνορα, την έννοια των κρατών, τις αποστάσεις (Άγιον όρος – Свята Гора – півострів, третій східний «палець» Χαλκідіки).

Отже, підсумовуючи сказане, ми можемо стверджувати, що реалії, а саме слова, що позначають предмети матеріальної культури існують в кожному народі та є дуже цікавим і незвичайним шаром лексики. Вони – дзеркало, що відображає життя нації. За своєю природою, слова-реалії тісно пов'язані з фоновими знаннями, тому що обидва пласти лексики, разом з міжнаціональною інформацією, містять інформацію національного характеру. Тобто, такі лексичні одиниці як реалії створюють національну картину світу, у якій відображається побут, традиції, поведінка людей, та їх світосприйняття.

4.7 НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Проблема лінгвокультурного вивчення мови набуває останнім часом великої актуальності. Це пояснюється розвитком міжкультурних контактів, важливістю визначення і точного позначення тих культурних цінностей, які лежать в основі комунікативної діяльності. Кожна комунікативна особа як предмет лінгвістичного вивчення є узагальненим образом носія культурно-мовних і комунікативних цінностей, знань, установок і стереотипів поведінки.

Останнім часом у лінгвістиці просліджується тенденція осмислити специфічну фіксацію культурно значущих явищ і характеристик буття у формі мовних знаків. Під лінгвокультурологічним вивченням мови лінгвісти мають на увазі аналіз мовних явищ, спрямований на виявлення національно-культурної специфіки.

Національно-культурна специфіка властива всім мовним рівням. Проте найяскравіше національно-культурна специфіка виявляється в семантичних особливостях фразеологізмів. Образність фразеологізму, емотивність є особливим засобом вираження національно-культурного менталітету того або іншого етносу.

Наразі дослідники констатують посилення інтересу до фразеології з позицій лінгвокультурологічного підходу, що дозволяє глибше і точніше відобразити змістовний аспект фразеологізмів, прослідити їх джерела, розкрити їх мотивування, розглянути питання про фонові знання.

Отже, слід виявити й описати національно-культурну своєрідність фразеологічних одиниць новогрецької мови. Задля цього слід надати визначення поняття «національно-специфічний компонент» (НСК); здійснити аналіз ФО на предмет наявності/відсутності НСК; виявити джерела виникнення ФО, їх мотивування і образів, які лягли в основу ФО.

За теоретичну базу цієї розвідки використовуємо останні досягнення в розробці концепцій мовної картини світу, дослідження з лінгвокраїнознавства, а також фразеології, пареміології, перекладознавства (О.С. Ахманова, А. Вежбицька, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, О.С. Кубрякова, В.М. Телія, С. Влахов, С. Флорін, Б.О. Серебреніков, І.А. Стернін та ін.).

Останнім часом з'явилися численні роботи, в яких виявляються і досліджуються факти відображення в мові культурної специфіки народу. Вивчення лексичних одиниць з точки зору віддзеркалення в них національно-культурних особливостей дозволило дослідникам виділити в їх семантиці особливу соціально-культурну сему або «культурний компонент» (Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров (1990), Г.Д. Томахін (1988) та ін.).

Проте національно-культурні особливості навколишньої дійсності виявляються не лише на рівні слова, але й на всіх інших рівнях структури мови. Особливо яскраво вони виражені у фразеології.

Розвиток нових підходів до виявлення національно-культурних особливостей фразеологізмів відбувається в руслі антропологічної парадигми лінгвістики, а саме в рамках лінгвокультурології і когнітивної лінгвістики, які

сьогодні відносяться до лінгвістичних напрямів, що найінтенсивніше розвиваються.

Розвиток лінгвокультурологічного підходу до вивчення фразеології орієнтує дослідника на дослідження співвідношення фразеологізмів і знаків культури і актуалізує значення системи еталонів, стереотипів, символів для опису національно-культурної специфіки фразеологічної системи.

В рамках цього підходу В.М. Телія розуміє глибинний сенс наявності фразеології в системі будь-якої мови як здатність фразеологізмів виступати в ролі експонентів культурних знаків, не лише синхронно включаючись в систему культурно-національного світобачення, що діє, але і транслуючи її фрагменти з покоління в покоління, беручи участь тим самим у формуванні світобачення як окремої мовної особи, так і мовного колективу [97].

Фразеологічна одиниця – словосполучення, в якому семантична монолітність (цілісність номінації) тяжіє над структурною роздільністю складових його елементів, унаслідок чого воно функціонує у складі речення як еквівалент окремого слова [6, с. 504].

Як відомо, що фразеологічні одиниці відображають в своїй семантиці довгий процес розвитку культури народу та фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки і стереотипи, еталони і архетипи.

Фразеологізми, за Ф.І. Буслаєвим – це своєрідні мікросвіти, вони містять в собі «і етичний закон, і здоровий глузд, виражені в короткому вислові, які заповідали предки в повчання нащадкам» [16, с. 37]. Це душа всякої національної мови, в якій неповторним чином виражаються дух і своєрідність нації.

Ми дотримуємось поглядів О.В. Куніна, який включає до складу ФО «прислів'я, звороти евфемістичного характеру, порівняння, звороти, засновані на образах з художньої літератури або що виникли на основі історичних подій, звичаїв» [52, с. 1436].

Прийнято вважати, що фразеологічні одиниці відносяться до безеквівалентної лексики, оскільки не мають аналогів в інших мовах та позначають поняття, специфічні для даної культури. Тому їх вивчення заслуговує на особливу увагу.

У зв'язку з дослідженням фразеологізмів в рамках нової лінгвокультурологічної парадигми доцільно виділити два принципово різних розуміння національно-культурної специфіки лексичних одиниць.

У першому випадку національно-культурна специфіка певного явища даної мови визначається відносно деякого іншого. На думку І.А. Стерніна, «національна специфіка семантики якої-небудь лексичної одиниці – це її відмінність за значенням від подібних за семантикою одиниць мови порівняння» [114, с. 77].

У другому випадку йдеться про уявлення носіїв мови про національну маркованість тих або інших одиниць своєї мови поза зіставленням з іншими мовами.

Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров виділяють *три рівні прояву національно-культурної специфіки* фразеологізмів з культурним компонентом семантики [19, с. 68–71].

До першого рівня відносяться фразеологізми, національно-культурні компоненти семантики яких виявляються в сукупному значенні словесного комплексу, в якому відбивається яка-небудь специфічна ситуація або особливість національної культури. На цьому рівні одиниці фразеологізмів відображають специфіку національної культури нерозчленовано, в комплексі, тобто своїми ідіоматичними значеннями. Деякі фразеологізми називають також явища минулого і сьогодення країни, які не мають прямих аналогів в інших національних культурах.

До другого рівня відносяться фразеологізми, що відображають специфіку національної культури одиницями свого складу, розчленовано, національно-культурна специфіка виявляється в значенні окремих компонентів, визначається компонентним складом, а також асоціаціями, які викликає даний компонент у носія мови.

До третього рівня відносяться фразеологізми, національно-культурна специфіка яких закладена в прямому значенні їх компонентів, тобто в прототипі фразеологізму, коли національно-культурна специфіка фразеологізму очевидна [19, с. 69].

Прототипи фразеологізмів містять грецькі **власні назви** (*άλλαξε ο Μανώλης κι έβαλε τα ρούχα αλλώς, συν Αθήνα και χήρα κάνει*), **символіку кольору** (*μαύρα δάκρια, φτάνω στο κόκκινο*), **назви** типових для країни **рослин** (*πίσω έχει η αχλάδα την ουρά, θα του μάθω τι εστί βερίκοκα*), **тварин** (*νιστικό αρκούδι δε χορεύει, ο απόδιος πομπαίος τράγος*), **назви свят** (*κάθε μέρα δεν είναι Πασχαλιά*), **грецькі ремесла** (*έφτασε ο κόμπος στο χτένι*), **ігри** (*παίζω κορόνα γράμματα*), **зовнішність людини** (*μου κάνει το κεφάλι καζάνι, το μάτι του έπεσε, με τη γλώσσα έξω*), **специфіку історичного розвитку Греції** (*η διαπαιδαγώγηση της Αρχαίας Σάρτης, μου έφυγε το Καράσι*) та ін.

Отже, ми маємо підстави погодитися з Є.М. Верещагіним, який вважає, що фразеологізми містять національно-культурний компонент – або синхронно, з позиції національної мовної свідомості, або діахронно, тобто лише унаслідок зв'язку із національною культурою словосполучення прототипу [19, с. 70–71].

Цих поглядів дотримується В.М. Телія, яка підкреслює, що фразеологічний склад мови – це «дзеркало, в якому лінгвокультурна спільність ідентифікує свою національну самосвідомість», саме фразеологізми наче нав'язують носіям мови особливе бачення світу, ситуації [97, с. 219]. Наприклад, відомості про етикетну поведінку, про буття народу (*παίρνω κάποιον στο μεζε; του βγάλω λάδι*), про традиції та звичаї (*να παντρευέσαι τη γυναίκα και όχι προίκα*) та ін.

Фразеологічний склад мови є найбільш «самобутнім його явищем» [76, с. 116] не лише в плані системно-регулярної аномальності, але в плані вираження фразеологізмами національної самобутності народу-носія мови [90, с. 18].

Система образів, закріплених у складі фразеологізму мови служить свого роду «нішею» для кумуляції світобачення і так або інакше пов'язана з матеріальною, соціальною або духовною культурою даної мовної спільності, а тому може свідчити про її культурно-національний досвід і традиції [97, с. 240–248].

Співвідношення мовних значень з тим або іншим культурним кодом і складає зміст культурно-національної конотації, яка і додає культурно значимої маркованості не лише значенням фразеологізмів або слів, але й сенсу цілих текстів.

Загальновідомо, що у кожній мові існують лексичні одиниці, національне забарвлення яких виявляється не в наочно-логічній частині їх семантичного значення, а в тих його елементах, які актуалізуються в самому акті комунікації і визначаються особливостями, у тому числі і національно-культурними, комунікантів, їх відношенням один до одного і предмету мови. Цю додаткову інформацію прийнято в лінгвістиці називати конотацією [6, с. 285]. Вивчення конотацій дозволяє представити відомості, пов'язані з емпіричними, культурно-історичними і світоглядними знаннями певного народу.

Культурно-конотована лексика близька якоюсь мірою до фонових знань, оскільки своєрідність функціонування реалії в національній культурі, особливості її соціальної значущості, що зберігаються протягом певного часу, можуть супроводитися особливою емоційною значущістю реалії.

Аналіз семантичної структури фразеологізмів з культурним компонентом значення показав, що конотативне значення в семантиці фразеологічних одиниць з НСК висунуте на перший план.

Іноземній аудиторії не завжди зрозумілий образ, який лежить в основі фразеологізму, і, отже, не завжди зрозуміле конотативне значення в семантичній структурі одиниці фразеологізму. Найскладнішою проблемою в фразеологічному словнику є саме семантизація фразеологізмів, а точніше – адекватна передача конотативного компонента значення фразеологізму. На важливість встановлення і опису конотативних аспектів значення неодноразово вказували Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, Г.Д. Томахін тощо.

Слід відмітити, що більшість фразеологізмів з НСК характеризуються позитивною або негативною конотацією, тобто виражають різні емоції, відчуття, відношення мовця до об'єкту мовлення (Наприклад: *τρῶω το κεφάλι, απο το κεφάλι μου τα τραβάω, τραβῶ τα μαλλιά μου* – негативна конотація, *τα ρίχνω στα αυτιά, για τα ωραία μάτια* – позитивна конотація)

Різні типи фразеологізмів по-різному відображають культуру, на що неодноразово вказувала В.М. Телія. Найпростіше зрозуміти і пояснити культурний аспект тих фразеологізмів, в значенні яких велику роль відіграє денотативний аспект.

Для прикладу наведемо фразеологізми, одним або декількома компонентами яких є назви предметів національної культури. (Наприклад: *έφαγα χυλόπιτα* – залишився з носом. *Χυλόπιτα* – традиційний грецький млин) Отже, національно-культурний компонент значення розглядається в лінгвістиці як внутрішня форма мови (за Гумбольдтом), як специфічна категоризація світу засобами певної мови (гіпотеза лінгвістичної відносності Е. Сепіра і Б. Уорфа), як концентроване вираження культурного контексту (у розумінні Є. М. Верещагіна і В.Г. Костомарова).

У новогрецькій мові існує багато образних й крилатих виразів та афоризмів античної (давньогрецької) культури, що ми можемо віднести до ФО. Більшість з

низ мають міфічне походження: *η Αχιλλείος πτέρνα* – Ахіллесова п'ята, *το Χρυσόμαλλον δέρας* – золоте руно, *ο Σισύφειος μόχθος* – Сізіфова праця, *το μάρτύριο του Ταντάλου* – муки Тантала, *το μήλο της Έριδας* – яблуко незгоди (розбрату), *το κέραс της Αμάλθειας* – ріг достатку, *το κουτί της Πανδώρας* – скринька Пандори та ін. Саме такі ФО в усіх мовах є своєрідною сполучною ланкою між всіма мовами і культурами.

Таким чином можна підсумувати, що виділення НСК у ФО та визначенні його лінгвістичного статусу дає можливість досліджувати ФО в плані віддзеркалення в них національно-культурних особливостей суспільного і духовного життя народу. Саме лінгвокультурологічний аспект дослідження дозволяє виділити у ФО національно-культурний фон, що є сховищем і джерелом інформації про національну культуру, дає можливість відповісти на питання, як і в чому виявляється національна своєрідність ФО, встановити їх позитивні і негативні конотації, виявити системні зв'язки фразеологізмів, їх семантичні властивості і комунікативні функції.

4.8 ЕТНОЛІНГВІСТИЧНЕ ДЕКОДУВАННЯ ДЕЯКИХ ОБРЯДОВИХ ТЕРМІНІВ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

Понад 235 років у Приазов'ї проживають греки, які разом із іншими християнами переселилися з Криму. У мовному відношенні грецьке населення Приазов'я було неоднорідним. Термін «приазовські греки» («маріупольські греки») поєднує дві етнографічні групи, що мають самоназви *урумів* і *румевів*. Кожна з цих груп має свою мову, особливості культури й побуту. Водночас обидві групи ідентифікують себе саме як греки (в перекладі етноніми «румей» та «урум» означають «римляни» – саме так називали себе греки-візантійці на відміну від новогреків-еллінів) [70, с. 9].

На тлі глобалізації надзвичайно актуальним є збереження та вивчення культурної спадщини нацменшин; крім того на сьогодні відсутні комплексні дослідження з етимології урумських термінів, зокрема обрядових. Новизна роботи полягає у спробі зробити етнолінгвістичний аналіз обрядових термінів, що вживаються грецьким населенням Приазов'я.

Найпопулярнішим святом греків Приазов'я та Криму по праву вважається Панаїр, перші відомості про який відносяться до 1652 р. [12]. У різні роки до вивчення цього свята зверталися О.Л. Бертє-Делагард, Й. Тунманн, М.А. Араджионі, Ф.О. Браун, Ю.В. Іванова, І.Е. Александрович, І.С. Пономарьова та ін.

Цілком очевидно, що назріла проблема етнолінгвістичної семантизації багатьох термінів, етнонімів і ендоетнонімів (самоетнонімів), що стосуються обрядовості греків загалом і панаїра зокрема. Метою нашої статті є прослідити етимологію та зміст деяких обрядових термінів, що вживаються у мові приазовських греків. За визначенням Д.А. Розенталя, семантизація – це виявлення змісту, значення мовної одиниці [75]. Під етнолінгвістичною семантизацією розуміємо тлумачення слова в діапазонному різноманітті: від первинного семантичного гнізда (раннє словникове значення) до сучасної його синтагматики («народна» формально-змістовна трансформація). Наприклад, первинне тлумачення слова «панаїр» – це численні загальні збори. Розгорнувши його семантику в межах однієї (грецької) мови, доходимо висновку: панаїр має «піднесене» значення – храмове християнське свято. Розширивши семантичний ряд слова «панаїр» і спроектувавши його на інші мови, ми отримуємо додаткове значення терміна – ярмарок (кримськотатарська, турецька), плутанина (гагаузька). Тільки при такому підході дослідник матиме можливість більш точно і повно осмислювати той чи інший термін в певному етноісторичному контексті. І якщо поглянути на проблему під цим кутом зору, то першим в цій справі можна вважати викладача маріупольської гімназії С. Маркова, який у книзі «Маріуполь і його околиці» спробував зробити історико-лінгвістичну розшифровку назви цього свята. Оскільки за словами одного з респондентів викладача слово «панаїр» (або «панагір») походить від грецького дієслова «*παραγείρω*» («збираю») [64, с. 408], тому цілком можливий варіант, що будь-яка людина (а в характері свята це мало місце) збирає жителів села для урочистого їх частування. Це перше і, слід відзначити, найбільш правильне тлумачення

терміна «панаїр». А ще точніше буде сказати – переклад давньогрецького слова «πανήγυρις» «πανάγυρις», що дійсно означає «всенародне свято», «численні загальні збори» [31, с. 1229].

Щодо другої версії С. Маркова – походження терміна від урумського «Панайя» [64, с. 408], – то, відзначимо, що це слово означає Богородицю, а скоріше буде перекладається по грецькому типу – «свята». В урумській мові для позначення Богородиці є інше, більш точне слово «Панайана», що дослівно означає «Свята мати». Існує і найслабша версія: етимологія терміна пов'язується з давньогрецьким божеством Паном, статуетка якого була знайдена в околицях Маріуполя [64, с. 408]. Тут, звичайно, можна науково пофантазувати: в урумській мові є слово «аїрмак» («вибори»), і якщо припустити, що колись як карнавальна частина панаїра існував процес обрання з числа ряджених кандидата в Пани («Панаїрмак»), то з великими натяжками ця версія виглядала б життєздатною. Але в жодному з описів свята про карнавалізацію мова не йде, а як варіант поряд зі словом «панаїр» греки в глибинці вживають термін «панагїр», то бачиться цілком очевидною неспроможність подібного припущення.

Якщо звернутися до терміна «йорти», І.С. Пономарьова дає вичерпне його тлумачення, справедливо вважаючи, що це слово означає «свято». У новогрецькій мові це слово представлено синтагматично широко: «γιορτή» (свято), «γιορτάσι» (святкування), «γιορταστής» (учасник святкування) тощо. У «Сучасному турецько-російському словнику» слово «yortu» перекладається словосполученням «християнське свято» [63, с. 199]. В одній з урумських говірок (сел. Старий Крим) це слово існує в турецькому варіанті – «йорту»: *йорту-гюну* (святковий день), *буйук йорту* (велике свято) тощо. Також слід зазначити, що свято, ідентичне панаїру, існує у гагаузів і називається воно «*Кой хурбан йортусу*» (сільське свято жертвопринесення).

В мовах неелліністичних тюркомовних етносів (кримськотатарська, гагаузька, турецька) слово «панаїр» перекладається як «ярмарок», і на це вказують багато дослідників. Слід зазначити, що ярмарок не святковий, а звичайний. У гагаузів, наприклад, є приказка: «*бурасини панаїра чевірмішлер*» (все це перетворили на ярмарок, тобто в балаган).

Дослідники новітнього часу намагаються звести в єдине ціле формально-змістовну динаміку Панаїра. У березневому номері газети «Хронос» за 2009 рік опублікована стаття старшого наукового співробітника Музею етнографії греків Приазов'я (п. Сартана) Тетяни Богадиці «Панаїр маріупольських греків». Це спроба систематизувати та впорядкувати майже всі наявні відомості про панаїр. Видається цінним твердження Т. Богадиці про те, що синонімами слова «панаїр» виступають «аю», «аюс» у румейських селах та «курбан» або «сабантий (сабантуй)» в урумській [12, с. 4]. Це ще раз свідчить про те, що панаїр, якщо не має тюркські корені, то, як мінімум, має аналоги в тюркських етносах. Префікс «ай» характерний для тюркських мов і означає «святий»: «Ай-Василь» (свято святого Василя), Ай-Петрі (назва гори в Кримському масиві) тощо. Також слід сказати, що в арабській мові існує слово «аїн» (айін) – обряд, церемонія.

Багато дослідників (С. Марков, Ю.Іванова, М. Араджионі) вживають термін «*ватаїрджі*», – вперше він згадується в книзі «Маріуполь і його околиці»

[64, с. 408]. Цим словом визначався черговий організатор громадського панаїра. Ми не зустріли жодної спроби етнолінгвістичної семантизації цього терміна. Тим часом тут, на наш погляд, криється черговий філологічний парадокс. Якщо дотримуватись граматичної традиції тюркських мов, афікс «джи» повинен позначати професійну, конфесійну чи іншу приналежність особи, що називається подібним ім'ям або прізвиськом (балджи – пасічник, арабаджи – візник, виробник возів (арб) тощо). Тоді за лінгвістичною логікою людина, якій дається право в наступному році проводити (влаштовувати) панаїр, повинна називатися «панаїрджи», і це відповідало б змістовному боку поняття. Термін «ватаїрджи» нам бачиться складним словом, зі смисловою концентрацією в частині «аїрджи», що походить від уже згадуваного урумської слова «аїрмак» (вибори, визначення в чомусь). У кримськотатарській мові «айирмак» (розділяти, розрізняти, виділяти, відокремлювати), «айириджи» (граматичне визначення, відокремлений член речення). В урумській мові дієслово «айірмайя» найчастіше вживається в значенні «вибрати», тобто «обирати, виділяти з чогось, когось».

Слова «ватан», «ветан», «мемян», «мескен», «юрт» в кримськотатарській мові є синонімами і перекладаються як «батьківщина, край, місце, житло тощо». Можливо, це слово могло утворитися шляхом складання основ «ватан» і «айириджи» і спочатку було «ватанайириджи», а потім шляхом спрощення згідно із законом так званої «піднебінної гармонії» перетворилося в «ватаїрджи». Іншими словами, «ватаїрджи» в перекладі вказувало на людину, що визначала місце проведення, так би мовити, «батьківщину» наступного свята села. У сучасній турецькій мові ми виявили ще одне слово, яке має знаковий смисл стосовно терміна, що семантизується: «vaat» (ваат), що означає обіцянку, а vaat etmek – давати обіцянку [63, с. 189]. Звідси – «ваатетиджи», що має позначати дослівно – «робить обіцянку», «обіцяє».

Слово «курбан», «хурбан» в тюркських мовах означає «жертва»; іноді його перекладають як «жертвоприношення», тобто замінюють номінацію на процесуальність. Слід також додати, що в плані побутового цей термін має і дещо «заземлений» зміст: «хабар», «милостиня». Слово «курбан» зустрічається і в фольклорі урумів. Наприклад, респонденти Олександра Гаркавця з с. Улакли в пісні «Саган» (Миша) повідомляють таку подробицю: «*Хочан Корей харт мишихни, баласин хурбан атай*». Дослівно: «Тільки-но побачить старого kota (кішку), дитину (мишеня) кидає в жертву». Правда, нижче наводиться варіативний рядок: «*Озун печ чине атай*» – «Себе кидає в піч» [23, с. 395]. З точки зору фольклорно-пісенної етики, краще самопожертва, ніж принесення в жертву своїх дітей. Деякі дослідники (В. Бушаков, Л. Рославцева) вбачають зв'язок панаїра з татарським святом «Дервіза» (Свято врожаю) [17, с. 4]. Дійсно, за формальними ознаками тут дуже багато спільного: молитва, жертвоприношення, спільний обід, змагання, ярмарки. Але молитва – це вже більш пізній період проведення свят (початок ХХ століття), а в стародавній традиції молитви, призначеної для спільного обіду, взагалі не було, – було лише освячення їжі. Для цього брали з котлів з м'ясом і кашею частину їжі, відносили її до церкви, освячували і знову повертали до котлів. Таким чином, вся їжа вважалася вже освяченою. У такому діянні ми вбачаємо зв'язок панаїра з мусульманським

святом Курбан-байрам. Змістовна сторона проведення жертвоприношень подібна до панаїра давніх часів. Моєму батькові, Кіюру Валерію Івановичу, довелося брати участь у святкуванні Курбан-байраму в Туреччині, в місті Керасун, і бачиться доцільним хоча б схематично розповісти про це свято. Рано вранці приноситься жертва Аллаху. Зауважимо, що в урумській мові слово «Аллах» теж перекладається як «бог» («Аллах-баба» – Бог-батько), але бог християнський. Під час жертвопринесення завжди присутній старійшина («аксакал»). Коли тварина переможена і лежить на землі зі зв'язаними ногами, всі учасники заклання кладуть руки на шерсть тварини (корови, теляти, бичка, вівці), а ніж знаходиться у горла жертви, – все просять тричі дозволу на початок жертвовного обряду, і аксакал дає такий дозвіл. Потім м'ясо ділиться за жеребом, відноситься до мечеті, освячується, і тоді тільки його несуть в будинок. Трапеза не є громадською, – говіють в сім'ях. Слід зазначити, що обов'язково частина освяченого м'яса відкладається для милостині біднякам, тим, у кого немає можливості в цей день придбати м'ясо. І це теж свого роду «курбан» – милостиня. При зустрічі в цей день мусульмани вимовляють «*Курбан – байрам кутлу (хаїрли) олсун*» (Нехай свято буде щасливим). Слід зазначити, що ніяких маніпуляцій з кров'ю турки не виробляють. Кров в прямому сенсі «плється рікою» і тут же змивається, тому що тварин ріжуть дуже багато. А під час жертвопринесення на панаїрах, як зазначають багато дослідників, греки мазали хворі місця жертвовною кров'ю, креслили хрести на тілі і навіть іноді пили кров. В цьому вбачається прямий зв'язок з язичницькими віруваннями [27, с. 375].

Щодо терміна «*сабантий (сабантуй)*», він походить від татарського «сабан» – плуг, «той, туй» – свято, бенкет, трапеза, – цілком очевидно, що це дещо інше свято, приурочене до закінчення польових робіт. Мабуть, якщо воно за часом проведення (рання осінь) збігалось з храмовим сільським святом, то виникла синонімія «панаїр – сабантуй».

На завершення нам бачиться виправданим ще раз повернутися до семантики терміна «панаїр». У досить багатому бібліографічному матеріалі нам не зустрілася, здавалося б, смислова паралель, що лежить на поверхні: «панаїр – панегірик». Загальноприйняте тлумачення слова «панегірик» – прославляння, вихваляння якоїсь особи. М. Фасмер з посиланням на Смирнова дає таке тлумачення: «Панегірик [...] від грецьк. πανηγυρικός (λόγος) «загальні народні збори» [103, с. 197]. Отже, можна припустити, що «панегірікос логос» (похвальне слово) вимовлялося на загальних зборах.

Мабуть, ці «слова похвальні» мав на увазі І.Е. Александрович, коли писав про греків в «Короткому огляді Маріупольського повіту»: «Народні ж їх святкування, «панаїри», що збігаються тепер з храмовими сільськими святами, можуть служити віддаленим нагадуванням давньогрецьких ігор, тому що вони супроводжуються боротьбою, співом епічних уривків та іншими змаганнями» [3, с. 57]. З огляду на вищесказане можна зазначити, що існує певний смисловий зв'язок між «епічними уривками» і тлумаченням слова «панегірик», – в усякому разі, в давнину він був точно.

Таким чином, підводячи підсумки дослідження такого обрядового свята, як панаїр, потрібно зазначити, що загалом нам вдалося з'ясувати походження та

зміст термінів, що мають відношення до цього свята. У перспективі було б цікавим провести детальний порівняльний етнолінгвістичний аналіз грецького свята Панаїр з подібними тюркськими святами і, можливо, українськими. Сподіваємось, що подальші дослідження свята Панаїр привернуть увагу науковців до проблеми вивчення культурної спадщини приазовських греків та спонукатимуть до пошуків методів збереження їх самоідентичності в Україні.

4.9 ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ СИМВОЛІВ У МОВІ

Однією з категорій, які беруть участь у прагматичному відтворенні позамовної дійсності за допомогою лексичних одиниць, є символ. Логіко-семіотичний механізм виникнення символів полягає в тому, що «багато предметів, з якими мовознавці близько і безпосередньо стикаються, мають певну властивість, що сприймається як їхня постійна й особлива ознака [46, с. 61]. Завдяки цьому співвідношення предмета й ознаки інколи настільки змінюються, що предмет стає «символом властивості, вираженої його ознакою» [72].

Слово «символ» у сучасної людини викликає не тільки низку абстрактних понять чи конкретних уявлень, асоціацій, образів, а й відчуття магічного, загадкового. Символ – потужна категорія культури, духовного розвитку, повсякденного спілкування [65]. Слова-символи відображають особливості культури: історію, традиції, звичаї етнічної спільності. Характерною властивістю символу є те, що значення мотивується передусім через фонові знання, а функціонування у мовленні можливе лише за наявності певних фонових знань.

Символічне значення того чи іншого слова виникає на основі важливої соціальної ролі предмета чи явища, які позначені цим словом, у рамках національної культури.

Доцільно зауважити, що проблема вивчення символів є предметом дослідження таких науковців, як С. Аверинцев [1, с. 2], О. Лосєв [59; 60], Ю. Лотман [62], О. Потебня [72]. Проблема походження, виникнення символу, як і самої етнокультурознавчої лексики, у світовій та вітчизняній теоретичній думці недостатньо досліджена. Саме цим обумовлено **актуальність** нашої статті. Лінгвістика символу представлена роботами в галузі семасіології, теорії мови та фрагментарно в філософії мови. Ідеалістичне розуміння символу спочатку було притаманне західній думці, воно йде корінням в середньовічне схоластичне богослов'я, що утверджувало несумісність між символом та реальністю [59]. Реалістичне розуміння символу розроблено у працях В. Іванова, О. Лосєва, М. Мамардашвілі, А. П'ятигорського, О. Флоренського.

Якщо брати до уваги той факт, що символ не є застиглою схемою, він багатозаровий та змінний, тож його зміст легше зрозуміти у співвідношенні з його подальшими символічними зчепленнями. Тобто символи не ізольовані один від одного, вони можуть існувати і функціонувати сукупно, причому ці сполуки є або епізодичними, або постійними, стійкими, незмінними [82, с. 18].

Важливо також зазначити, що незважаючи на фундаментальне значення символу для мови, у дослідженнях все частіше зустрічається думка про те, що поняття символу недостатньо чітко окреслено в лінгвістичній літературі [112, с. 125]. О. Красикова загострює увагу на причинах лінгвістичної непродуктивності і підкреслює необхідність розглядати символ цілісно [50].

Лінгвістична теорія символу можлива в єдності з його фундаментальним осмисленням, з опорою на символологію в цілому. «Символічні відносини не є самі по собі власне лінгвістичними. Вони припускають ієрархію сигніфікативних зв'язків, можливу тільки у великих дискурсивних одиницях» [65, с. 10].

Лінгвістика символу ґрунтується як на власне лінгвістичних, так і на екстралінгвістичних параметрах комунікації, що зв'язують воєдино мову, свідомість і культуру. Перш ніж оперувати поняттям «символ», що є ключовим у цієї статті, необхідно зрозуміти, що є символом та якою є його логіка і структура. **Отже, розглянемо** поняття «символ» у мові.

У мовнокультурній компетенції символи зафіксовані у квазісимволах – мовних знаках символів. Доречно відмітити, що вчені пропонують таке визначення поняття «символ»: символ – знак, прикмета, признак; знак, який слугував доказом союзу гостинності, укладеного між двома родинами; *συμβάλλω* – «скидати в одне місце, зливати, з'єднувати» [18, с. 1176].

Символ має надзвичайно глибокий зміст і певну діалектику каузального згортання. О. Потєбня вбачав у механізмі формування символу три типи логічних відношень: порівняння, протиставлення й каузальне [72]. Семантика символів є багатошаровою, адже її недостатньо звести до дефініції, оскільки за цією дефініцією також стоїть символ, часто більш інтелектуалізований. О. Лосєв зауважував, що символ містить узагальнений принцип подальшого розгортання наявного в ньому змісту [59].

Отже, символ має особливу логіку розгортання власного змісту. Якщо він утрачає таку безкінечну смислову перспективу, то руйнується. Можливим є оновлення символу за умови його образної трансформації та переінтерпретації в іншій поняттєвій сфері культури [46, с. 65].

Літературознавці кваліфікують символ у мистецтві як естетичну категорію, зміст якої розкривається шляхом зіставлення його із суміжними категоріями – образу, знака й алегорії [5, с. 378]. Символ, на відміну від алегорії, яка розпізнається будь-ким, у знаковій формі вільно розпізнається лише «своїми» (етнічною й культурною спільнотою), служить засобом їхнього об'єднання, у чому виявляється його комунікативна специфіка. Порівняно з образом, символ має більш високий семіотичний статус, ніж образ [5, с. 346]. Образ є психологічним явищем, символ – стабільною функціональною категорією культури. Символ виконує потужну регуляторну й інтегративну функцію в культурі. Це зумовлює твердження про те, що в основі символу лежить образ. Поряд із словом-символом часто вживається інше слово-поняття, розкрити зміст якого якраз і покликане це слово-символ.

Отже, символізм мовних одиниць реалізується в лінгвокультурному просторі етносу. З цього виходить, що в мові слова-символи найчастіше позначають явища та об'єкти. Образно-символічного значення набувають мовні одиниці, пов'язані з уявленнями етносу про власні та чужі морально-етичні норми та про своє ставлення до сусідніх етносів (це часто виявляється в опозиції свій / чужій). Символізації набуває предметна діяльність індивіда, його взаємодія з навколишнім світом та іншими представниками соціуму [101]. Значна частина символічних мовних одиниць несе відбиток народнопоетичної традиції, оскільки символіка різного характеру часто використовується у піснях, думках, веснянках, замовляннях, що передають образне значення у специфічних мовних контекстах або стереотипних ситуаціях.

Таким чином, можна зробити висновок, що мова – це генетичний код нації, який поєднує минуле із сучасним і спрямований у майбутнє. Отже, будь-який фрагмент картини світу, відбиваючись в етнічній свідомості, потрапляє в коло постійних асоціативних зв'язків, і, переосмислюючись, втілюється у стереотипний образ [46, с. 66]. Так, зовнішні асоціації етносу постають у мові його духовною сутністю. Шляхом асоціативних зв'язків відбувається перехід від слова, що позначає предмет, до образу цього предмета в етнічній та індивідуальній свідомості, до символу, що містить архетипні уявлення етносу, що вкорінюються в його культурі й постають її показниками – знаками.

4.10 СИМВОЛІЗАЦІЯ КВІТІВ У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ І СЛОВ'ЯНСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ

Феномен розуміння символічної природи мови пов'язаний із проникненням у багатомірність духовного світу, що іманентно виявляється в модальностях *міфу, мови, світобачення*. У мистецтві осягнення духовного, художнього світу передбачає застосування різних спектрів світорозуміння, які дозволяють виявити багатство внутрішніх проявів кожного його явища. При цьому щоразу виявляється, що розуміння світу не є його простим відображенням, повторенням дійсності, а включає діяльність духу. Це значним чином фіксується та проявляється у мові, що є скарбницею духовного культурного досвіду народу та його міфології.

Національна специфіка, помножена на міфологію, релігію та доісторичну пам'ять, знаходить свій прояв не лише на рівні тем, мотивів, образів, а й на рівні поетичного слова. Слово вбирає в себе досвід минулого, нашарування різних епох. Саме тому погляд дослідника повинен проникати крізь усяке розмаїття, у тому числі й розмаїття символів, щоб виявити сутність буття.

Міфологізації піддаються не тільки дерева й інші великі рослини, але і трави, мох та інші об'єкти рослинного світу. Трава нерідко виступає як символ простих людей, покірності, підлеглості, непомітності, але також і корисності. Особливі системи символічних значень утворюють квіти. У міфології квіти символічно пов'язані з красою, любов'ю і смертю. Безліч красивих міфів і легенд про походження тієї чи іншої квітки сплавили воедино мотиви любові і смерті. В грецькій міфології символ квітки відіграє неабияку роль.

Прекрасний фрігійський юнак Аттіс, улюбленець Великої Матері Кібели, був вірним стражем її храму до тих пір, поки не захопився однією чарівною німфою. Розгнівана богиня безжально розправилася з закоханими: вона погубила німфу і наслала безумство на Аттіса. Юнак збожеволів від горя, оскопив себе і помер, але з кожної краплі його крові виросла квітка [25, с. 247].

Богиня краси Афродіта гірко оплакувала свого коханого Адоніса, який загинув від іклів розлюченого кабана [51, с. 45]. Там, де пролилася кров з ран вмираючого, проросли криваво-червоні троянди, а там, куди капали сльози невтішної красуні-богині, вирости блакитні, як її очі, *анемони* [51, с. 45].

Причиною смерті інших міфічних героїв стала нерозділене кохання. Мавка Клітія, покинута променистим богом сонця Геліосом, не могла відірвати від улюбленого очей, і врешті-решт перетворилася на *геліотроп* – квітка, чий віночок завжди повертається слідом за сонцем, що блукає по небосхилу [25, с. 47].

Чарівний юнак Нарцис, пожираючи поглядом власне відображення у дзеркальній гладі струмка, помер від нерозділеного кохання до себе самого. Настільки безглузда смерть дала життя однойменній квітці і новому значенню в людській символіці, так як «*нарцисом*» стали називати самозакоханого егоїста.

Фіалка – символ смутку, смерті, але водночас емблема пробудження природи, девіз Афін, знак невинності, скромності, цноти, чистоти, беззахисності, відданості своєму коханому [47, с. 57].

У греків *фіалка* вважалася квіткою смутку і смерті. Нею прибирали смертне ложе і могили молодих, дочасно померлих дівчат. Символічне значення *фіалки* пов'язане із легендою про переслідування чарівної дочки Атласа богом сонця Аполлоном і передчасне її перетворення на чудову *фіалку* [25, с. 29].

Фіалка була також емблемою пробудження природи і водночас девізом Афін, котрі Піндар оспівував як завітчане фіалками місто, а скульптори й живописці зображували у вигляді жінки з вінком фіалок на голові [47, с. 174]. У слов'янській міфології *фіалка* була символом бога Ярили – давнього бога весни, бога весняного сонця, що гине і відроджується [88, с. 165]. *Фіалка* – символізує радість, однак лілова *фіалка* – це невтішна туга на весіллі дівчини, в якій немає в живих батька; також символ дівочості [57, с. 150]. Вінок із цих весняних квітів не могла носити дівчина, яка втратила невинність:

- *Ой квіточко-фіялочко, твій цвіт опадає;*
- *Жалуй мене, подруженько, жених покидає.*
- *Не журися, подруженько, квітка зелененька;*
- Сей покине, другий буде, ще ти молоденька* [88, с. 166].

Подібно до *фіалок*, слов'янські міфи пояснюють походження двокольорової квітки «іван-да-мар'я» – кровозмісної любові між братом і сестрою, що закінчилася смертю обох. У багатьох українських легендах та піснях розповідається про хлопця й дівчину, які полюбилися, не знаючи, що вони – брат і сестра. Коли ж закохані довідалися про свою кровну спорідненість, вони вирішили померти, не бажаючи жити у гріху. «*Підем, сестро, в темний ліс: нехай же нас звір поїсть* [88, с. 371]», — співається в пісні, проте звірі їх не чіпали й земля не приймала. Тоді вони перетворилися на незвичайні квіти, що цвітуть одразу синім і жовтим цвітом, люди назвали ту рослину «братками»: «*Ходім, сестро, ярами – розсіймося квітами. Ой ти будеш синій цвіт, а я буду жовтий цвіт. Будуть люди квіти рвать – будуть з нас гріхи знімать* [88, с. 371]». Синьо-жовті квітки *фіалки* триколірної (братки, іван-да-мар'я) є уособленням уявлень про кровозмішення брата і сестри – вогню і води, яке мало світотворче значення. Свято Купала розглядають як момент світотворення, яке відбувалося внаслідок шлюбу божественних близнюків – вогню і води. Створення світу – єдиний випадок кровозмісного шлюбу, який позитивно оцінюється в народній свідомості. Існує думка, що сестру і брата –шлюбну пару – колись приносили в жертву на честь свята сонця і води. Вони були обранцями, які присвячувалися божествам і водночас заступали їх. Дійство набувало значення сакрального космогонічного акту. *Братки* українці часто садять на могилах померлих родичів [88, с. 372].

Мак – міфопоетичний образ, символ сну і смерті, небувалої краси, також символ нев'янучої молодості та жіночої чарівності [116, с. 37]. Присвячений всім місячним і нічним божествам. Символізує плодючість, родючість, забуття, неробство.

Мак слугував символом родючості через свою велику родючість. Тому він є постійним атрибутом Гери – богині родючості і шлюбу. Храм і статуя богині родючості та шлюбу – Гери на острові Самос прикрашалися маковими головками. З маком в руці завжди зображувалася богиня жнив – Деметра. З

квіток маку і хлібних колосків плели вінки, якими прикрашали її статуї. Часто саму богиню називали *меконією* (від грецького – мак) [54, с. 421].

Стародавні греки вважали, що ця квітка була створена богом сну Гіпносом для Деметри, коли вона настільки втомилася в пошуках своєї зниклої дочки Персефони, яку вкрав Аїд, повелитель підземного царства мертвих, що не могла більше забезпечувати зростання хлібів – тоді Гіпнос дав їй маку, щоб вона заснула і відпочила [25, с. 12]. *Маком* іноді зображували Персефону – її представляли обвитою гірляндами макових квітів – як символ спокою, що спускається на землю. *Мак* називають «сліпий удар», оскільки яскравий червоний колір маку осліплює, і «слабка голова», тому що запах його квітів викликає головний біль [116, с. 375]. Ця квітка є атрибутом Гіпноса [116, с. 72]. Його зображували у вигляді юнака чи ангела з опущеними крилами, що несе в руках макові головки, іноді з вінком з макових головок на голові.

«Прекрасний, юний бог сну Гіпнос. Він нечутно носить на своїх крилах над землею з головками маку в руках і лле з рогу снотворний напій. Ніжно торкається він своїм чудовим жезлом очей людей, тихо стуляє повіки і занурює смертних в солодкий сон. Могутній бог Гіпнос, не можуть опиратися йому ні смертні, ні боги, ні навіть сам громовержець Зевс: і йому Гіпнос змикає грізні очі і занурює його в глибокий сон ...[25, с. 34]».

Він був атрибутом бога смерті – Танатоса, тому його зображували у вигляді юнака з вінком з маку, але з чорними крилами, в чорному вбранні, що гасить перекинтий палаючий факел [25, с. 37]. Царство сну Морфея було засаджено маками.

У слов'ян червоний цвіт *маку* – символ дівочої краси. Поширеним було вірування в чудодійні властивості маку як оберегу від лиходійства відьом упірів. Водночас *мак* пов'язується із хронічними істотами, смертю («маку *наївся*»; «*на мак розбити*»). *Мак* також символізує навколишній світ, оселю; світанкову зорю; швидкоплинність людського життя.

Євшан-зілля /полин/ – символ пам'яті; рідної землі, Батьківщини [80, с. 13]. *Євшан-зілля /полин/* – степова запашна рослина з червоним або пурпуровим цвітом. Слово «*євшан*» за походженням тюркське. В Іпатіївському літописі міститься цікава оповідь про братів-половецьких ханів – Отрока та Сирчана. Після поразки від Мономаха хан Отрок опинився у Грузії, а Сирчан залишився коло Дону. «По смерті ж Володимира остався у Сирчана один лиш музика Ор, і послав він його в Обези /частина Грузії/, мовивши: «Володимир уже вмер. Тож вернися, брате, піди в землю свою. Мов же ти йому слово моє, співай же йому пісні половецькі. А якщо він не схоче, дай йому понюхати зілля, що зветься *євшан*. Той же не схотів ні вернутися, ні послухати. І дав Ор зілля, і той, понюхавши і заплакавши, сказав: «Да лучче есть на своїй землі кістьми лягти, а ніж на чужій славному бути». І прийшов він у землю свою [69, с. 272]. Не випадково митрополит Іларіон підкреслював: «Євшан-зілля зцілює від винародовлення, і хто забуде свою батьківщину, воно пригадає» [69, с. 273].

У біблійі слово «*полин*» нерідко поєднується зі словом «яд». Грішники часто зазнають кари господньої саме полином.

В українському фольклорі *полин* – надійний оберіг від русалок, іншої нечисті. За віруваннями, на Русалчин великдень мавка, перестрівши людину, питала: «Полин чи петрушка? [88, с. 376]». Якщо та показувала полин, русалка миттю зникала.

У фольклорі полин виступає, як правило, символом нещасливого, безталанного життя:

*Лучче мені, мати,
Гіркий полин їсти,
Аніж мені, мати,
Із нелюбом сісти* [88, с. 376].

Образ «*євшан-зілля*» став літературною традицією. Він зустрічається у творах І. Франка, М. Вороного, Л. Забашти, М. Чабанівського, В. Коломійця, О. Гончара та ін. В останні роки цей символ поширює свої межі, поглиблюється. «*Євшан*» – це і хронос, товща часу, символ вічної любові до Батьківщини, символ неможливості її знищити [88, с. 376].

Рослина, що схожа за походженням із полином (рід рослин родини айстрових), але суттєво відрізняється за символічним навантаженням, це *амбросія*, також *амброзія*, *амвросія* – та, що дарує безсмертя – їжа олімпійських богів, що давала безсмертя й вічну молодість [111, с. 71]. Цю їжу Зевсові подавали голуби; іноді амбросію діставали й смертні, які користувалися надзвичайною ласкою богів (Геракл) [111, с. 98].

Амброзія – запашна мазь, яка робила богів гарними й вічно молодими. Зевс натирив нею своє волосся.

Спільними для цих двох рослин є їхні цілющі якості, але *полин* в слов'янській міфології зцілює від поневіряння, в той час як *амброзія* від – смерті.

Господарями квітів у давньогрецьких міфах виступають прекрасні богині любові і краси (грецька Афродіта) або юні діви-чарівниці, в чий владі наділяти квіти найтоншим ароматом, або навпаки, позбавити їх привабливого запаху і виду. У слов'янській міфології культ квітки (модифікованого дерева) присвячений Перунові, що мав восьмипелюсткову конфігурацію (аналогічна форма властива плану перунових святилищ) [88, с. 378].

Фантастичні квіти розцвітають в міфології пишним цвітом. Вогненна квітка *папороті* із слов'янських переказів, розпускається тільки в ніч на Івана Купала, вказує на заховані в землі скарби. Квіти є навіть в сумному царстві похмурого Аїда, але на темних полях, де бродять, жалібно стогнучи, примарні тіні померлих, ростуть тільки мертвенно-бліді *асфодели*, і не радість вони висловлюють, а нескінченну скорботу. Період появи квітів був настільки значущим природним подією в житті людей, що знайшов своє відображення в народних календарях.

Таким чином, символізація квітів в давньогрецькій і слов'янській міфології суттєво відрізняється: в давньогрецькій міфології ми спостерігаємо міфологеми про людину, що виростає з рослини, або проростає у вигляді рослини (наприклад: *сади Адоніса; відродження Аттіса у вигляді квітів і дерев; рослини минуле Діоніса; зв'язок з деревами німф і дріад*), про перетворення міфологічних персонажів у рослини, зокрема в квіти (*Дафна, Нарцис, Гіацинт*), про зачаття від

плоду рослини (дочка річки Сангаріос зачала Аттіса від куштування плоду мигдалевого (варіант: гранатового дерева), про походження рослини з крові або тіла міфологічного персонажа. Подібним прикладом в слов'янській міфології виступає міфологізація синьо-жовтої квітки фіалки триколірної (братки, іван-да-мар'я), яка символізує кровозмісну любов між братом і сестрою, що закінчилася смертю обох і, як результат, виступає їх втіленням. Здебільшого ж в слов'янській міфології квіти несуть символічний зміст і розкривають світосприйняття тогочасного народу, при цьому персоніфікація квітів зустрічається не настільки часто порівняно з давньогрецькою міфологією.

4.11 СИМВОЛІЗАЦІЯ КОЛЬОРУ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МІФОЛОГІЇ

В останні десятиліття активізувався науковий інтерес до лексико-семантичної групи назв кольорів. Колірні лексеми у художньому мовленні часто набувають символічного звучання, яке, зазвичай, формується на основі традиційної символіки кольорів. «Символіка – поняття загально-людське і національно-специфічне, етногенетичне. Дослідження саме останнього аспекту символіки надзвичайно актуальне, особливо всебічне вивчення первісної символічної системи та її еволюції в генетично архаїчних тисячолітніх етносів» [94, с. 7].

Теорію символу і символіки розробляли О. Лосев [58; 59; 60], Ю. Лотман [62], С. Аверінцев [1; 2] та ін. О Лосев розглядав символ як «образну конструкцію, яка може вказувати на будь-які межі небуття і в тому числі також на «безмежжя, але слід мати на увазі, що не можна провести межі поміж скінченим і нескінченим символом, адже з одного боку категорія символу скрізь і завжди скінчена, а з іншого - нескінчена» [58, с. 443].

Проблема походження, виникнення символу, як і самої етнокультурознавчої лексики, у світовій та вітчизняній теоретичній думці недостатньо досліджена. Саме цим обумовлено актуальність нашої статті. Основоположними працями в галузі етнолінгвістики можна вважати доробки мовознавців М. Костомарова, В. Верещагіна, П. Чубинського, І. Нечуя-Левицького. Разом із тим цілісної теорії символізації в мові з урахуванням походження, розвитку значень, функцій словесних символів у різних мовних структурах із опорою на умови контекстного вживання донині не створено.

Колір відіграє важливу роль у становленні й розвитку культури. Вже на ранніх стадіях формування первісного суспільства він був засобом виділення і позначення найважливіших галузей людського досвіду, допомагав орієнтуватися в просторі й часі, був ефективним засобом регулювання відносин між людиною і предметним світом, між світом людей і світом релігійно-магічних та природних сил.

Розглянемо символіку кольору міфології давніх греків. Відповідно, можна окреслити такі завдання: 1) визначити схематично розвиток уявлень про колір; 2) надати класифікацію кольору за основою міфологічних традицій; 3) описати традиційну роль кольору як символу.

Первісна тріада класифікації кольорів була універсальним засобом позначення і символізації основних форм життєдіяльності людини та її представлень про навколишній світ і про саму себе. Як архетип, ця тріада входить до інших культур, будучи стійкою підставою для розвитку пізніших класифікацій. У період зародження цивілізацій давнього світу, у зв'язку з ускладненням форм господарської діяльності й соціальної організації суспільства, істотними змінами в духовній сфері до основної тріади кольорів додаються інші. На цьому етапі відбувається перехід до формування регіональних, усе більш розбіжних варіантів.

Схематично розвиток уявлень про колір можна звести до наступних великих етапів розвитку культури:

- *Первісне суспільство* – міфологізація та ототожнення кольорів з важливими в житті речовинами і стихіями;
- *Рання історія* – канонізація кольорів згідно з будовою Космосу (світу богів та людей); використання кольору для діагностики хвороб (Давня Греція);
- *Античність* (3 000 до н.е. – 400 н.е.) – міфологізація колірних відношень, як перша психофізіологічна система об'єднання зовнішнього світу та інтелекту; створення «античного колориту»;
- *Середньовіччя* (XII-XV ст.) – інтерпретація колірної семантики за суворими релігійними канонами і догматами християнства та ісламу;
- *Відродження* (XV-XVII ст.) – втрата символічного значення кольору і створення «практично-живописних» систем кольорів;
- *Епоха Просвітництва* (XVII-XVIII ст.): І. Ньютон – природничо-наукова (фізична) основа класифікації кольорів за довжиною хвиль; І. Гете – психофізіологічна основа згідно з враженнями від кольорів; М. Ломоносов – трикомпонентна теорія колірної зору; куля Рунне – тривимірне представлення кольору;
- *XIX ст.*: Г. Гельмгольц – фізіологічне представлення трьох основних кольорів для оптичного змішування; Г. Герінг – чотириколірна опонентна теорія фізіологічного кольоросприйняття; Бертольд – спроби дати правила колірної гармонії;
- *XX ст.*: диференціація колірних систем, залежно від практичного застосування (М. Шеврель, В. Оствальд, Е. Манселл, І. Іттен); дослідження механізмів зору людини та зв'язків кольору з психікою (В. Бехтерев, М. Люшер); створення теорій колориту (В. Кандінський, О. Волков) [32, с. 17].

Для аналізу символіки кольорів в давньогрецькій міфології нас цікавлять, в першу чергу, перші три етапи розвитку уявлень про колір.

Первісні народи ототожнювали кольори з найбільш важливими для них стихіями та речовинами: вогнем, водою, землею, молоком, кров'ю. Їм відповідали *червоний*, *білий* та *чорний*. Ці три кольори надовго зберігають значення головних. Пізніш приєднуються *жовтий* (колір землі та піску), *зелений* (колір рослин у всіх народів), *синій* (небо).

Раніш усіх, мабуть, виділився *червоний* колір. Це колір стихії Вогню, яка вважається джерелом активності та руху, колір богів, царів, магів і жерців. Давні люди посипали кістки вмерлих *червоною* вохрою. *Червоний* означав кров, тепло, сонце та життя. Вогняне волосся вважалося ознакою бойового духу, відваги та безстрашності [111, с. 178]. *Білий* колір означав причетність до Бога [111, с. 179]. П'ять початкових кольорів – *червоний*, *жовтий*, *чорний*, *білий*, *зелений* – відповідали не лише п'ятьом природним елементам (вогню, металу, дереву, землі, воді), а ще п'ятьом позитивним та п'ятьом негативним людським якостям характеру [111, с. 180]. П'ять кольорів, що співвідносяться із стихіями, пробуджують їх особливу енергетику. *Зелений* у житло привносить енергію Дерев, *червоний* – Вогню, стихію Металу символізує *білий*, стихію Води – *чорний*, а стихію Землі – *жовтий* [1; 2, с. 80]. У Європі, навпаки, *жовтий* колір

– це колір відмовлених. Різниця у кольорі могла належати і до статі людини. У Греції «чоловічим» кольором був *синій*, ним фарбували бороди статуй [1; 2, с. 82].

Є загально визнаним той факт, що кольори виконують важливу символічну функцію в різних міфологічних системах. Мабуть, саме символічна функція – перша «професія» кольору, якщо судити з нескельних розписів і ритуальних поховань кам'яного століття [32, с. 18]. Феномен триколірної символіки «*чорний-білий-червоний*» був поширений на протязі багатьох тисячоліть. Результати сучасних психосемантичних досліджень збігаються за змістом і символікою кольору древніх народів. У європейській культурі триколірна символізація активно функціонує на несвідомому рівні. Ми говоримо «темна особистість», «світла думка», «вогненний погляд», мудрість як і раніше біла, червона лютя, заздрість чорна... [32, с. 18].

Перейдемо до аналізу символіки кольору в міфології давніх греків.

Грецький народ класифікував кольори за основою міфологічних традицій (*кольори стихій, світла та темряви*). В епоху античності формується інше ставлення до кольору. Поряд з цим зберігається ставленням до кольору, як релігійно-містичного, магічного символу, виникає також і природничо-наукове ставлення. Проміжним варіантом між цими формами відносин можна вважати спроби ряду видатних давньогрецьких філософів створити колірну систематику стихій, але вже не містичних, а природних.

Емпедокл, виділяючи чотири основні стихії, наділяє кожен з них своїм кольором. Воді відповідає *чорний* колір; землі – *жовтий*; вогню – *червоний*; повітря – *білий* [72, с. 79].

Якщо Емпедокл, визначаючи кольори стихій, спирався на зорові враження, то Аристотель, бажаючи встановити їх «істинний» колір, використовував експериментальний метод. За Аристотелем «основних» кольорів три: *білому* (безбарвному) відповідає вода, повітря і земля; *жовтий* – колір вогню, а *чорний* – колір руйнування або перехідного стану [72, с. 79]. Віднесення стихії «земля» до групи *білого*, пояснюється результатами експериментів Аристотеля з проколювання ґрунту, який, в решті-решт, ставав білим. Уважно роздивляючись полум'я вогню, Аристотель прийшов до висновку, що воно швидше *жовте*, ніж *червоне*. Подібний експериментальний підхід природно руйнував містичний ореол кольорів, зводив їх до звичайних явищ фізичного світу.

Традиційна роль кольору як символу надчуттєвих, магічних сил, значно більшою мірою збереглася у філософській школі піфагорійців, яка багато почерпнула зі знань вавилонських і єгипетських жерців і магів. Незважаючи на спроби до природничо-наукового вивчення колірних феноменів, ставлення до кольору як символу містичного переважало у Платона і неоплатоніків. *Білий* і *золотий* (*жовтий*) вважалися в цих філософських школах божественними кольорами (у тому числі і світового розуму – Лотоса), висловлювали благо, істину, щастя, добро, пізнання, гармонію. Темні і особливо *чорний* колір були символами зла, лих, сил, ворожих людині: «Біля трону бог смерті Танат із мечем у руках, у *чорному* плащі, з величезними *чорними* крилами» [51, с. 18].

Лексико-семантична група склалася ще в ранньогрецькому епосі VIII ст. до н.е. Вже у Гомера *γλαυκός* могло означати «світло-блакитний», *κυάνεος*– «темно-синій», а *χλωρός*– «жовто-зелений» [32, с. 21].

Гомерівський епос зробив вирішальний вплив на розвиток даної лексико-семантичної групи в літературі VI-IV ст. до н.е. Для уточнення семантики колірних прикметників істинний колір того чи іншого предмета не відіграє суттєвої ролі: набагато важливішою для вирішення таких завдань виявляється поетична традиція, яка сходить до поем Гомера. Слід також зазначити, що ставлення до кольорів у стародавній Греції, багато в чому, визначалося не тільки їх значенням як релігійного або філософського символу, а й естетичними канонами та уявленнями про прекрасне. Тому надмірність, відсутність міри у використанні навіть «найбагороднішого» кольору могло вважатися «потворним».

Греки також визначали фарбами темпераменти: *червоний* – сангвінік, *жовтий* – холерик, *білий* – флегматик, *чорний* – меланхолік. Безмежна віра античних мислителів у число, у логіку, закономірність спричинилася до того, що розглядаючи питання ідеальних кольорів, вони не зверталися до їхньої оцінки в психологічному або психофізіологічному аспекті. Стародавні греки зі своїм оптимістичним світосприйняттям, любов'ю до природи, прагненням до пізнання й повагою до людини не могли ігнорувати таке феноменальне явище, як колір, і не використовувати весь спектр його різноманітних можливостей у повсякденні. Тому поряд із природничо-науковим пізнанням і філософським осмисленням цього явища на практиці відбувалося всебічне освоєння його як засобу художньої виразності. Створення архітектурної поліхромії відбувалося трьома засобами. Найдавніші фрагменти храмів розфарбовані восковими фарбами *червоного, синього, жовтого, блакитного, зеленого* кольорів. У класичний період було продовжено прадавню традицію інкрустації елементів будівлі різними за кольором матеріалами. У римські часи виготовляли конструктивні елементи споруд із кольорових порід каменю. Широко використовували й *позолоту*.

Невипадково серед античних естетиків найбільше затвердилася думка про гармонійність чотириколірної палітри (*чорний, червоний, вохристіий і білий*), яка стала прообразом «грецької колористики». Ідея обмеження палітри – витвір античного світогляду з його орієнтацією на помірність в усьому. Поступово палітра ускладнювалася до темно-червоних, брунатних, темно-вохряних кольорів. Характер поліхромії творів античних ремесел, мабуть, найбільше символізує розуміння краси. Існували два оригінальні види розпису керамічних виробів – *чорно-фігурний* і *червоно-фігурний*. Іноді використовувалася біла фарба для промальовування деталей. Потім з'явилися вазы з розписом на білому фоні та декором різними кольорами, але зараз ми все ж таки захоплюємося чорно - та червоно-фігурними вазами.

В одязі античне суспільство було розподілено на «сірих» і «кольорових». Раби мали грубий одяг природних кольорів вовни – *брунатний, бурий, сіруватий*. Вільні афіняни ходили в *пурпурних, фіолетових, рожевих, червоно-помаранчевих, шафранних, синювато-зелених*. Одяг був однотонним з одно - або

двоколірним візерунком. Дуже цінувались *золоті* прикраси. Цікаво, що *чорного* кольору в одязі взагалі уникали, застосовуючи його хіба, що як укрощення у візерунках. Навіть під час трауру вживали *темно-брунатний* та *сірий*. *Білий* колір був одним з найпоширеніших, його вважали найвитонченішим і найбільш вишуканим. *Червоний* колір був, як і в усіх народів світу, улюбленим. В античній ліриці прекрасна Афродіта, богиня краси й кохання, називалася *багряною*, і вважалося, що вона їздить на *червоній* колісниці. Також *червоний* часто використовувався як символ перемоги, поступово він перетворився, як і *золото*, на символ *влади*: «...богиня Гера сяяла своєю величною красою..., сидячи на *золотому* троні поряд з великим царем богів і людей, Зевсом» [51, с. 19]. «...Пам'ятає Гера як скував її Зевс *золотими* ланцюгами і повісив між небом і землею» [51, с. 20]. Символіка кольору в Греції за часів Римської імперії не виходить за межі традиційних канонів. Також найбільш улюбленими і шанованими кольорами були *білий*, *червоний* і *пурпуровий*. *Синій* вважався атрибутом Зевса (Юпітера) і Гери (Юнони) як богів неба і означав релігійне почуття, відданість і невинність; *зелений* – колір Афродіти (Венери) і Природи символізував родючість полів, симпатію і пристосованість; *фіолетовий* відповідав ностальгії і пам'яті; *золотий* (атрибут Аполлона, бога сонця: «...бог світла, *золотокудрий* Аполлон...» [51, с. 22], «..народився бог Аполлон, і всюди розлилися потоки яскравого світла, ніби золотом, залили вони скелі Делоса... [51, с. 22]») висловлював великодушність: «...Гея виростила з недр своїх в дарунок Гері дивну яблуню з *золотими* плодами...» [51, с. 10]; інтуїцію та інтелект; *помаранчевий* – гордість і амбіцію, *червоний* (колір Ареса: «..Тріумфує Арес, коли вб'є воїна своїм жахливим мечем і хлине на землю *гаряча кров*...» [51, с. 39]) – пристрасть, чуттєвість і життєдайні сили; *рожевий* – чутливість і емоції (колір богині Афродіти), *срібний* – колір могутності, сили, влади: «Уся із *срібла* колісниця могутньої богині Гери...» [51, с. 22]. У Стародавньому Римі поєднання *білого* з *червоним* було символом аристократичного, знатного походження. *Пурпур* вважався кольором імператорів і членів царського дому, означаючи владу, духовність, велич [59, с. 69]. Коли римський полководець святкував свій тріумф, він виїжджав на колісниці, запряженій чотирма білими кінями, покритими позолоченими попонами, в шатах червоного кольору. *Пурпурний* колір – ознака влади у Греції за часів Римської імперії. Улюблений і *фіолетовий* колір, у ліриці він уживався як джерело прекрасного [59, с. 72].

Отже, загальною підставою для класифікації кольорів служать уявлення про світобудову і про можливість за допомогою кольору позначити чи символічно висловити ці уявлення: про космічні сили, про богів і їхні взаємини зі світом людей, про соціальну структуру суспільства, про систему моральних і естетичних цінностей. Класифікації кольорів зазвичай будуються за ієрархічним принципом: місце кольору в системі визначається, передусім, ступенем його причетності до сакрального світу. Другим за значущістю є характер близькості цього кольору до стихій і природних явищ. Як найважливіші фактори, що впливають на формування й еволюцію класифікацій кольорів, слід також зазначити особливості історичного розвитку, характер природного (у першу чергу колірною) середовища, особливості колірною сприйняття

представниками даної культури, характер культурних традицій і вплив сусідніх культур.

4.12 ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ГРЕКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки відкриваються все нові перспективи та напрямки досліджень, які продукуються потребами сучасного суспільства, та вимогами, які воно ставить до сучасної науки. Так, на сьогоднішній день найбільш релевантними видаються гендерні дослідження – новий напрямок української та зарубіжної гуманітарної науки, що знаходиться в процесі становлення [68, с. 315]. Необхідність розвитку гендерних досліджень у нашій країні зумовлюється наявністю нових можливостей в аналізі соціально-економічних та соціокультурних проблем суспільного розвитку, що надаються гендерним підходом. Серед відомих вчених, що займаються дослідженнями в даній галузі, необхідно відзначити таких авторів як І.Г. Ольшанського, І.Г. Серову, І.Є. Калабіхіну, А.В. Кириліну, І.С. Клеціну, А.К. Єрмолаєва, Т.А. Клименкову, О.І. Горошко, М.Д. Городнікову, Є.А. Здравомислову та інших.

У центрі уваги гендерних досліджень знаходяться культурні та соціальні фактори, які визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, поведінку індивідів у зв'язку з приналежністю до тієї чи іншої статі, стереотипне уявлення про чоловічі і жіночі якості – все те, що переводить проблематику статі із галузі біології в сферу соціального життя і культури. Мужність і жіночність розглядаються, таким чином, не як іманентний природний фактор, а як концепти культури [68, с. 314]. Слід зазначити, що дослідження, присвячені аналізу гендерних аспектів, а саме лінгвістичних засобів вираження гендерних стереотипів у вербальних текстах, у тому числі і в рекламних, дуже нечисленні. Дослідженням загальних гендерних характеристик реклами як особливого виду дискурсу займалися такі вчені як І.А. Гусейнова, К. Бове, У. Аренс, І.А. Гольдман, С. Кутсулелу-Міху та ін., але найчастіше вони розглядають рекламу як правило тільки в контексті комунікації та її прагматичного аналізу. Тому в даній ситуації нам бачиться досить цікавим, а також необхідним спробувати дослідити способи лінгвістичної репрезентації гендерних стереотипів у рекламних текстах. У нашій розвідці ми визначаємо основні гендерні аспекти, так звані лінгвістичні гендерні маркери, сучасного грекомовного рекламного дискурсу.

Рекламний дискурс є фактично однією з найагресивніших гендерних технологій. Він відображає різноманітні гендерні стереотипи, що зафіксовані в суспільстві та культурі у всіх їхніх проявах, і підсилює їх, помітно впливаючи на аудиторію. Дослідження в області гендера вказують на переваги споживачів на рівні гендерної мови дискурсу. Всі цінності та уявлення щодо ролі жінки й чоловіка в суспільстві та стереотипів, пов'язаних з ними, регулюються на глибокому ментальному рівні соціальної свідомості. Це – гендерний аспект рекламного дискурсу, але він також пов'язаний з лінгвістикою, що, в свою чергу, призвело до появи такої відносно нової науки, як лінгвістична гендерологія. Таким чином, такі поняття, як «дискурс», «реклама», «гендер» та «лінгвістика» тісно пов'язані [11, с. 89].

Розглядаючи проблему гендерних аспектів рекламного дискурсу, підкреслимо, що гендерне дослідження мови допомагає визначити, за допомогою яких лінгвістичних механізмів стає можливою маніпуляція з гендерними стереотипами. Мовленнєві механізми контролювання гендерно-спрямованого рекламного дискурсу, а також невербальні фактори, що впливають на цей процес становлять неабиякий інтерес у лінгвістів [29, с. 173].

Аналізуючи грекомовний рекламний дискурс, слід узяти до уваги той факт, що сучасне грецьке суспільство переживає комплексні соціокультурні зміни, які торкаються багатьох аспектів соціальних відносин. Не оминають ці зміни й уявлення про нормативні гендерні моделі. Соціальні трансформації в конструюванні гендерних уявлень в суспільстві сучасної Греції значно пов'язані з поширенням західних ідей про гендерні ідеали та загальноєвропейське розповсюдження уявлень про ідеальні та нормативні чоловічі та жіночі цінності та образи [136, с. 35–36]. Саме тому основні гендерні характеристики грекомовних рекламних текстів останнім часом все більше співпадають із загальними західноєвропейськими гендерними тенденціями.

Розглянемо рекламні тексти новогрецькою мовою, які спрямовані на чоловічу аудиторію. Слід зазначити, що деякі дослідники реклами в Греції підкреслюють той факт, що в останні десятиріччя відзначається тенденція більш стрімкого розповсюдження саме чоловічої реклами [136, с. 56]. Це пояснюється тим, що чоловік за своєю природою все ж таки лідер, це голова сім'ї, успішний бізнесмен тощо. Традиційно для чоловіків передбачені наступні образи. По-перше, це образ мачо, або справжнього самця, мисливця за жінками. По-друге, дбайливого батька та надійного господаря. По-третє, активного, розумного й успішного кар'єриста. І, зрештою, образ гарного товариша, завсідняка шумних чоловічих компаній [26, с. 236]. Отож, стереотипний чоловік із реклами встигає зробити кар'єру, повеселитися з друзями, приділити час родині й користується успіхом у всіх без винятку жінок. Тепер спробуємо проаналізувати лінгвістичні гендерні аспекти, що використовуються для формування цих типових образів.

Аналізуючи гендерні аспекти у текстах "чоловічої" реклами, ми можемо зробити такі висновки:

Одна зі складових чоловічої ролі в суспільстві – це стереотип успішності та статусу [11, с. 90]. У друкованих рекламних текстах ця норма реалізується на різних мовних рівнях. На граматичному рівні перевага віддається дієсловам активного стану, що свідчить про активну життєву позицію. На лексичному рівні чітко ідентифікуються слова з семантикою унікальності, престижності, стабільності, розкішності [43, с. 38]: *πολυτελής, άριστος, μοναδικός, δυναμικός, τέλειος, εζαιρητικός* і т.д.

Стереотип фізичної сили містить очікування того, що чоловік буде фізично сильним, мужнім і не уникати небезпеки. Семантика рекламних текстів часто акцентує увагу на природних інстинктах, відображає інтерес до суто чоловічих занять: полювання, спорт, війна. Стереотипні образи чоловіка-воїна, чоловіка-екстремала, чоловіка-мисливця формуються в основному з лексико-семантичного компонента змісту рекламного тексту [73, с. 215]. У синтаксисі переважають короткі наказові пропозиції, що створюють ефект військового

наказу, виклику на бій або змагання, ефект жорсткості, твердості і подекуди «крутизни»: «*Dodge. Πιάσε τη ζωή από τα κέρατα.*»

Стереотип розумової твердості передбачає очікування того, що чоловік у будь-якій ситуації буде виглядати компетентним і знаючим. Відповідно, рекламним текстам, орієнтованим на чоловіків, властива термінологічність, прагнення до точності номінацій, вживання прикметників інтелектуальної оцінки (*προαιρετικός*), а також великої кількості абстрактних іменників: *δύναμη, αγώνας, ταχύτητα, επιλογή*.

Стереотип емоційної стійкості передбачає, що чоловіки не повинні виражати почуття, демонструвати свою емоційну слабкість. В цьому випадку рекламні тексти в цілому лаконічні і чітко сформульовані. Ритмічна організація досягається за рахунок використання прийому синтаксичного паралелізму, що підсилюється епіфорой або анафорой [138, с. 145]. «*Μιλάει λίγο γιατί έχει πολλά να πει...HAIG. For ordinary heroes...*»

У рекламі також часто використовується стереотипний образ чоловіка-мачо. У таких випадках нерідко проводяться паралелі з жіночими образами, саме тому, як нами було встановлено, в рекламних текстах такого типу часто використовуються епітети (*κομψός, τέλειος, σεξουαλικός, ευαίσθητος*), які притаманні жіночій рекламі, яка має за мету спокусити [138, с. 149]. Також найчастіше це відбувається у формі текстової імплікації: «*Bridgestone Potenza. Γλυκό γύρω από τις καμπύλες ...*».

Отже, реклама в грецьких СМІ активно експлуатує та послідовно закріплює за чоловіками характеристики домінування, лідерства, активності, публічності, раціональності, суб'єкта сексуальних бажань, а за жінками - характеристики підпорядкування, залежності, пасивності, емоційності та об'єкта сексуальних бажань [136, с. 110].

Перейдемо до розгляду жіночих гендерних стереотипів у рекламному дискурсі та їх вербальних детермінантів.

Якщо чоловікові стереотипно приписуються якості, які синонімічні з діяльністю та активністю, то жінці, навпаки, приписуються пасивність, та нерішучість. Відповідно, у "жіночих" рекламних текстах ми можемо дуже часто зустріти форми дієслів пасивного стану, питальні речення, що вказують на невпевненість жінок: «*...Τι να κάνω;... Όλα τα προϊόντα είναι υπέροχα.*».

Друга опозиція: логічність - інтуїтивність. "Жіноча" упередженість, необ'єктивність, схильність до перебільшення виражаються в рекламі вживанням великої кількості оціночних висловлювань. Найбільш частим є оціночні прикметники [138, с. 154] (*τέλεια, εξαιρετικά*). Для інтенсифікації позитивної оцінки також використовуються префікси інтенсивності (*ultra, super, extra*), конструкції "наріччя + прикметник", де обидва або один з компонентів мають оціночну семантику (*υπέροχα μαλακά, υπέροχα μοντέρνα*).

Наступну опозицію можна представити у вигляді: інструментальність-експресивність. Типовою рисою "жіночих" рекламних текстів є експресивність. З мовної точки зору це характеризується частотністю вигуків, окличних речень (*Πείτε Χα! Χα! Χα! στις ρυτίδες. Έτσι μόνο ωραίο γέλιο στο πρόσωπο σας χωρίς ρυτίδες!*). Крім того, прагнення до образності і художності передається за

допомогою різноманітних зображальних засобів мови: тропів і фігур, мовної гри, а також за допомогою звукових прийомів [138, с. 162] (*Αχ! Τι ωραίο χρώμα μαλλιών έχεις!*).

Зазначимо також, що у більшості рекламних текстів спостерігається процес конструювання «чарівної жіночої статі». У досліджених нами текстах часто зустрічається лексема краса (гр. –ομορφιά) – (*Ομορφες μπούκλες, όμορφα μαλλιά, όμορφη εσείς. Elie Elie*). Такі рекламні тексти показують образ юної, свіжої, чистої і майже незайманої цивілізацією дівчини, жінки. Це найчастіше реклама косметики, парфумів, білизни. З лінгвістичної точки зору зазначаємо вживання прикметників (а також однокорених іменників) із семантикою ніжності, чарівності, закоханості – *μαγικός, φυσικός, τρυφερός* – *Μαγικό! Το κράτημα ενός gel ...η φυσικότητα του νερού Neo gel'lau...*(реклама гелю для душу „Loreal Paris"). Частими є також конструкції з порівняннями, а саме порівняння жінок з ідеалами краси, богинями, солодоцями (шоколад, карамель) тощо. *Κρέμα ηλίου – γίνε σαν καραμέλα!*

Образу успішного чоловіка-бізнесмена традиційно протиставлявся образ жінки-господині. Однак, зміна соціальної ролі жінки, емансипація, незалежність жінок знаходять також відображення в рекламі, жіночий образ все більше наділяється рішучістю, самостійністю [29, с. 173]. У створенні цього образного стереотипу важливу роль відіграють прикметники що вказують на унікальність жінки, на її неповторність – *μόνη, μοναδική, εξαιρετικά όμορφη* – *Λαμπρά ψεύτικα νύχια. Ωραία, όπως θέλετε **μονο** εσείς. Μπορείτε να επιλέξετε. Eleganttouch*). *Η γυναίκα είναι **μοναδική!** Είναι μπροστά από την εποχή της! Είναι το περιοδικό που συγκινεί, προκαλεί, ενημερώνει, εμπνέει! Γυναίκα!* та риторичні синтаксичні конструкції, що підкреслюють статус ділової жінки, впевненої в собі бізнесвумен – *Μοιάζω να μην διαλέγω το καλύτερο;*

Отже, підсумуємо наші спостереження стосовно гендерних стереотипів грекомовного рекламного дискурсу та його вербальних детермінантів. Дослідження лінгвістичних особливостей гендерно-спрямованого рекламного дискурсу привело нас до висновку, що експресивні засоби та стилістичні особливості, що притаманні рекламному дискурсу, з одного боку, допомагають досягти певної прагматичної мети. З іншого боку, вони, на жаль, допомагають закріпити стереотипні уявлення про жінок і чоловіків, що існують в суспільстві й культурі, відображаючи ролі, які їм типово приписують, що в свою чергу обмежує, або навіть не дозволяє спробувати формувати нові образи сучасного чоловіка та жінки [95, с. 141].

Таким чином, реклама створює гендерні ідеали, тобто ідеалізує уявлення про призначення, поведінку й почуття чоловіків і жінок. Стереотипи знаходять відображення в рекламі ще й тому, що вони не ламають традиційних розумінь гендера, які існують у суспільстві [39, с. 57].

4.13 НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ЇХ ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В ГРЕЦЬКОМУ, УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Реклама, що виникла в умовах товарного виробництва як засіб інформування та просування товарів та послуг, в сучасних умовах світової глобалізації робить значний вплив на культуру народів, а також сприяє її популяризації серед інших культур. Реклама не замикається в рамках інформування, вона є також важливим соціально-історичним і навіть національним явищем. Сучасна реклама створюється на багатьох мовах світу, і кожна культура відбиває в рекламі свої національні особливості, і з цією метою використовуються певні вербальні засоби конкретної національної мови. На сьогодні в контексті глобалізаційних процесів одним із актуальних питань рекламної теорії та практики є врахування національно-культурного аспекту творення та функціонування реклами в медіа просторі будь-якої країни [105].

Отже, розглянемо поняття національно-культурного стереотипу в рекламній комукації, проаналізуємо деякі характерні засоби вербалізації національно-культурних стереотипів на прикладі новогрецької, української та російської мов.

Для сучасної цивілізації реклама починає виконувати функцію, яка раніше належала мистецтву – ідеологічне трактування людини та світу. На сучасному етапі розвитку реклама є структурою, що трансформує мову об'єктів у мову людей і навпаки. Її мета – долучити людину до своєї структури значень, спонукати її до участі в декодуванні своїх лінгвістичних і візуальних знаків [10, с. 14–15].

Філософи і культурологи відзначають, що, незважаючи на те, що в ході історії, особливо в ХХ столітті, народи зблизилися і уніфікувалися з побуту і мислення, кожна національна цілісність: народ, країна, культура – має особливий світогляд, унікальну шкалу цінностей [28, с. 150].

Такі дослідники національно-культурних стереотипів рекламного дискурсу як В. Бугрим та Т. Компанієць [15], сформулювали основні принципи, завдяки дотриманню яких реклама може повно та результативно функціонувати в межах національного простору. Їх можна згрупувати таким чином: національно-психологічні характеристики народу, для якого створюється реклама, система його поглядів та звичаїв, національно-історичні характеристики розвитку країни, національні особливості рекламування, мовностилістичні особливості реклами, яка створюється певною мовою. Стереотипом в рекламі вважається установка, мотив, образ, певний символ або система символів, імідж та прогнозоване очікування [15]. Національна реклама ідентифікується за допомогою мови, на якій вона створена, характеризується наявністю національно-культурних компонентів, в першу чергу лексико-семантичних. Національно-культурний компонент складається з фоно-вих знань представників тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. Незважаючи на сильний вплив глобалізації на рекламу, багато дослідників відзначають, що саме в даній ситуації національні компоненти виокремлюються набагато яскравіше [14].

Зупинимося на деяких мовних особливостях, що становлять один із виразно впливових національно-культурних факторів, важливих для розуміння культурного коду, зокрема в рекламній комунікації. Типовими проблемами більшості перекладачів реклами стають синонімічність, багатозначність, фразеологічні звороти, гра слів, фонетична специфіка, мовні експерименти у рекламних текстах певної національної мови. Неправильне розуміння чи дослівний переклад не дадуть споживачу можливості правильно декодувати рекламне послання – до того ж, при адаптуванні вербальної складової рекламних продуктів втрачається той мовний колорит і специфіка сприйняття текстів, які закорінені в генетичну пам'ять, здатні корелювати з асоціативним полем – і активно беруть участь у формуванні рекламного міфу. Назва, благозвучна в одній мові, може мати абсолютно інший зміст в іншій, або її взагалі не можна виголосити через відсутність у фонетиці місцевої мови певних звукових одиниць [106].

Далі звернемося безпосередньо до питання вербалізації національно-культурних стереотипів та етнічних елементів у рекламних текстах. В першу чергу, до лексичних одиниць з національно-культурним компонентом відносяться такі категорії як власні назви (ономастична лексика, антропоніми, топоніми та ін.) в ролі лінгвістичних ідентифікаторів національно-культурного характеру, фразеологізми, прислів'я, реалії, семантичні лакуни, віршований текст у рекламі як креативно-функціональна парадигма в контексті міфологізації, елементи нелітературної мови в рекламі як засіб сегментування аудиторії в аспекті рекламної міфотворчості, сленгізми та ін. [87, с. 72].

Спробуємо розглянути функціонування деяких основних національно-культурних стереотипів та варіантів їх вербалізації в рекламному дискурсі на прикладі новогрецької, української та російської мов. Як відомо, національний світогляд включає такі поняття як мова, магія, міфи, мистецтво, мораль, історія, культура, національна пам'ять, релігія, ставлення до життя та праці тощо. Є цікаве ствердження, що кожний народ, нація, держава виробляють свою культуру, а значить, і свою рекламу [15].

Упродовж останнього десятиріччя українські рекламні тексти зазнали значних змін. Вони дедалі менше наслідують або дублюють іноземні, перестають бути безособистісними та більше наближаються до своєї (української) аудиторії і демонструють звичні сюжети з побутової сфери, все частіше з акцентом на національні та етнічні мотиви з використанням національно маркованої лексики. Все частіше використовується національна тематика та відчутно зростає значимість патріотизму. Гасло «*Купуй українське!*», яке висунула Українська народна партія, активно підхопили українські виробники для своїх рекламних кампаній. Це підтверджують такі рекламні слогани: «*Автомобілі ЗАЗ: купуй українське – підтримай своїх!*», «*Львівське – перше справжнє українське пиво!*» та ін. Для українського споживача іноземне походження товару перестало бути синонімом його якості, тому акцент у рекламі на вітчизняному виробництві став популярним [113]. На мовному рівні це досягається використанням у рекламних текстах в українській мові таких характерних означень, в тому числі з національно-історичним колоритом як «*український*», «*козацький*», «*козацького*

роду», «гетьманський» та ін., які є синонімами сили, духу, величі та мужності українців. За такого підходу активізується етнічне забарвлення реклами. Також, що стосується мовних національно-культурних компонентів в українській мові, досить навести такий яскравий приклад як використання у відомій рекламі дієслова-неологізму суто українського походження «стожарити» від назви олії «Стожар», або пригадаймо такі відомі складені новотвори, асоційовані з кавою, які з'являються вперше саме в українській рекламі як «аромоксамит» («Nescafe») та «аромагія» («Jacobs»).

Слід зазначити, що в рекламних текстах українською, а також російською мовами, (на відміну від новогрецької, де це явище менш поширене, як було нами встановлено під час аналізу) широко використовується цитатія, а саме крилаті слова, які давно закріплені в узусі: прислів'я, приказки, фрази з відомих кінофільмів. Автори реклами ніби звертаються до авторитетного джерела, наприклад: «Розумний вгору не піде, розумний вгору поїде» (з рекл. автомоб. «Toyota») – цитата взята з прислів'я «Розумний в гору не піде, розумний гору обійде»; «Без M&M кина не будет» (з рос. рекл. шокол. драже M&M) – цитата взята рекламистами з кінофільму «Джентльмени вдачі». «Всё, кина не будет – электричество кончилось», – сказав герой фільму відомої комедії, якого грав С. Крамаров, – фраза давно стала крилатою. Ці фраземи вже міцно закріплені в комунікативному просторі і роблять рекламний текст «своїм» для тих, хто його чує чи бачить. Така реклама запам'ятовується досить швидко – це і є головним завданням рекламодавців. Це свого роду мовна маніпулятивна гра і «карнавалізація мови» [34, с. 286], яка одночасно є яскравим прикладом дискурсу з мовними елементами та структурами з національним колоритом, які проблематично, а іноді практично неможливо передати іншими мовами, або з такими, що потребують спеціального пояснення, трактування носіям інших мов.

Що стосується сучасного грецького рекламного дискурсу, насамперед треба зазначити, що сучасна грецька реклама як і українська також дуже часто апелює до патріотичних почуттів клієнта, до таких понять як «нація», «народність», «незалежність», «свобода» та ін. Це в першу чергу, на наш погляд, пов'язано із історичними подіями, коли Греція понад чотири століття була під турками-османами. В грецькій рекламній комунікації можна зустріти використання деяких сим-волів або образів з історичного минулого Греції (о. *Ітака як символ батьківщини, рідної землі та ін.*). Для порівняння цей стереотип є, наприклад, нехарактерним для деяких західних моделей рекламної комунікації, таких як німецька, шведська, або італійська. У цьому контексті, вважаємо, слід навести приклад реклами німецькою мовою, що порівняно рідко апелює до патріотичних почуттів клієнта, поняттям *нація, народність*, (на відміну від грецьких, або українських рекламних повідомлень) не використовуються і образи з історичного минулого, історизми, лексика із національно-культурною забарвленістю. Цей факт констатують дослідники німецькомовного рекламного дискурсу (О.В. Корнева, Л.С. Козуб, О.В. Лещенко та ін.), які налічують малочисельні приклади з ключовими словами *deutsch* (німецький), *Deutschland* (Німеччина): «*Feines Rapsöl aus deutschen Landen*»

(реклама рослинного масла); «*Wir forschen international, aber am liebsten in Deutschland*» (реклама медичного дослідницького центру) та ін.

Оскільки культурні традиції кожної країни відрізняються, різними будуть символіка та система історичних і мистецьких архетипів у рекламі. У грецькій рекламній комунікації поширеними є образи-символи з античної міфології або історії Давньої Греції [143], образи культового пантеону грецьких богів та героїв, та відповідний лексичний шар, що використовується для їх характеристики та візуалізації (*Афродіта – символ-стереотип чарівної жінки, ідеалу жіночості, Зевс – символ-стереотип мужнього чоловіка, сили та впевненості, Ерос – символ-стереотип закоханості та пристрасті та ін.*) Моделі рекламної комунікації далеко не кожної європейської країни мають приклади рекламних текстів, пов'язаних із *специфікою національного святкового колориту*. Наведемо також національно-культурні стереотипи, які з історичних часів були більш ніж характерними для Греції та греків, це такі як «сонце» (яскравість та блиск на підсвідомому рівні), «море» (символ чистоти життя), «вогонь» (символ постійної боротьби, цілеспрямованості) та ін. [143]. Сьогодні певний ряд грекомовних рекламних повідомлень апелює до цих яскравих образів із використанням лексики відповідного се-мантичного наповнення та забарвлення. Грецькі власні імена (антропоніми, топоніми, гідроніми, зооніми), фразеологічні одиниці, реалії та ін. виконують важливу текстотвірну та культурологічну функцію в мові реклами. Так, наприклад, в рекламі класичної грецької кави марки «*ΛΟΥΜΙΔΗΣ Παπαγάλος*» використано прийом мовної гри з реалією – а саме марки грецької кави, яка є традиційним кавовим смаком довгі роки у Греції – «*Μην είσαι παπαγάλος, διάλεξε τον μοναδικό ελληνικό καφέ με γεύση «Παπαγάλος» / «Не будь папугою, обери справжню грецьку каву «Папаγάλος» (марка традиційної грецької кави, що має співзвучну назву з назвою птаха, тобто не будь як інші, що обирають нові модні марки кави, часто виробництва іншої країни, не повторюй – не будь папугою)*

Особливої уваги заслуговують також рекламні слогани національної рекламної кампанії, в яких використано не тільки прийом гри слів, а також приклади сленгу, жаргонізми, що передають підтекст, настрій, національний гумор, іронію рекламного звернення. Так, на прикладі рекламних текстів українською мовою стає очевидним, що вони є сьогодні джерелом живлення лексики української мови. І хоча такі слова, як *снікерсуй, хайканемо, хайк, шейканемо, шиканемо, фантануй, драйв, тріндіозний, смачніссімо* не належать до літературних, проте закріплені в узусі і часто функціонують як сленгові. Такі лексеми мають конотативний відтінок і відіграють роль субкоду, що ніби виокремлює соціальну чи вікову групу людей, які їх використовують у комунікації [87]. Для рекламних текстів російською мовою характерними є приклади використання такого соціокультурного явища як просторіччя [33], яке можна віднести до різновиду сленгу. Такі слова як *маршрутка, батя, зачетка, тачка (машина), лимон (миллион), зелень (доллары)* та ін. все частіше зустрічаються у рекламних текстах, особливо тих, що спрямовані на певні соціальні та вікові категорії споживачів (молодь, студенти та ін.).

У цілому, тенденції останніх років вказують на те, що грецький рекламний дискурс, все більше орієнтуються на специфіку побудови англомовної реклами [143]. Про це свідчать чисельні приклади вживання новогрецьких рекламних нео-логізмів за аналогією з англіцизмами та ін. Однак при цьому, рекламні тексти новогрецькою мовою набувають неповторну національну забарвленість.

Враховуючи вищезазначене, доходимо висновку про співвіднесення в рекламному дискурсі глобалізаційного та на-ціонального дискурсів, які сукупно визначають його світоглядну та креативну специфіку: з одного боку, привносять і транслиують як загальнолюдські, так і сторонні, не завжди органічно адаптовані, життєві настанови та ідеали, а з другого – апелюють до ментального й історичного досвіду та генетичної пам'яті соціуму [28].

На нашу думку, в умовах глобалізаційного дискурсу, що виразно позначений в рекламній сфері, наявність національної (культурної та чисто мовної) специфіки в рекламному просторі кожного соціуму визначається такими національно-культурними та правовими чинниками як релігія і мистецькі цінності, життєві історичні стереотипи, мовні особливості, значущі елементи, законодавство.

4.14 ΛΕΚΤΙΚΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

Όπως είναι γνωστό, με τον όρο *παλίμψηστα* (πάλιν+ψάω = "αποξέω"), στην πιο γενικευμένη του χρήση, εδώ και αιώνες, περιγράφονται περγαμηνές ή πάπυροι ή ζωγραφικοί πίνακες οι οποίοι, για λόγους οικονομίας στη γραφική ύλη, χρησιμοποιήθηκαν για δεύτερη φορά, αφού απαλείφθηκε το αρχικό τους περιεχόμενο και επικαλύφθηκε το νέο. Συχνά, μαζί με την τελευταία εγγραφή στο παλίμψηστο, ο αποδέκτης προσλαμβάνει ίχνη από παλιότερα κείμενα ή εικόνες που, καθώς δεν έχουν σβηστεί εντελώς, φέρουν το άρωμα άλλων εποχών, κόσμων ή πολιτισμών.

Κατά αναλογία, στο επίπεδο της λεκτικής έκφρασης, στη διδακτική και άλλες επιστήμες της γλώσσας, από τις αρχές της δεκαετίας του 90, ο όρος *λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα* – τον οποίο εισήγαγε ο Robert Galisson – χρησιμοποιείται για διατυπώσεις που δημιουργούνται απαλείφοντας εσκεμμένα ένα μέρος από μια πολυ γνωστή πολιτισμική κοινότητα παγιωμένη έκφραση και αντικαθιστώντας το με ένα νέο. Με αυτό τον τρόπο, ο αποδέκτης του λεκτικού παλίμψηστου προσλαμβάνει τη νέα έκφραση συγχρόνως με την υπόμνηση της παλιάς και με όλο το πολιτισμικό φορτίο με το οποίο συνειρμικά συνδέεται [117, p. 149–150].

Τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα τράβηξαν την προσοχή αρκετών ερευνητών κυρίως επειδή:

- συγκαταλέγονται στα πιο δημοφιλή παιχνίδια λεκτικής δημιουργικότητας σε πολλούς τομείς της επικοινωνίας, όπως: τα ΜΜΕ (π.χ. *Νέα δημοκρατία: "Σεμνά και μετρητά"*), στα παραμύθια (π.χ. *Τα τρία μικρά λυκάκια*), στο θέατρο (π.χ. *Η παπουτσωμένη Ντόρα*), σε τίτλους βιβλίων, στη διαφήμιση κ.α.

- θέτουν ποικίλα προβλήματα ενδογλωσσικής ή εξωγλωσσικής διαπολιτισμικής επικοινωνίας καθώς είναι αδιαφανή ή εξαιρετικά δύσκολα στην κατανόηση για αποδέκτες που δε μοιράζονται το ίδιο κοινό πολιτισμικό φορτίο. Για παράδειγμα, συχνά, απροσπέλαστα όχι μόνο για όσους μαθαίνουν ξένες γλώσσες αλλά για άτομα με διαφορετικές εμπειρίες πρόσληψης από τους νομιμοποιημένους αποδέκτες, όπως: άλλης ηλικιακής ή κοινωνικής ομάδας, αυτόχθονες ομιλητές του εξωτερικού, μη ενημερωμένους στην επικαιρότητα, μη εξοικειωμένους με ένα θέμα ή μια κοινωνική πραγματική (π.χ. *Ο κύκλος των "παρπλανηθέντων υπουργών"*), κ.λπ.

- δίνουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το κοινό πολιτισμικό κεφάλαιο μιας κοινωνικής ομάδας, σε ενδογλωσσικό ή εξωγλωσσικό επίπεδο, σε παγιωμένες εκφράσεις από παροιμίες, ρητά, συνθήματα, τίτλους, τηλεοπτικές ατάκες κ.λπ.

- αποτελούν πρόκληση ή βραχνά για διερμηνείς, μεταφραστές και κάθε είδους ενδογλωσσικούς ή εξωγλωσσικούς διαμεσολαβητές.

Σκοπός της παρούσας έρευνας, λοιπόν, είναι η καταγραφή και η μελέτη των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων στον ελληνικό τύπο. Στο δημοσιογραφικό λόγο, όπως και στο διαφημιστικό, χρησιμοποιούν συχνά αυτού του είδους τα εκφωνήματα-τακτικές για να τραβήξουν την προσοχή των αναγνωστών-καταναλωτών και να αυξήσουν τη συναισθηματική τους φόρτιση, χρησιμοποιώντας λεκτικά σχήματα προσिता και οικεία, ακόμη και λογοπαίγνια, με μεγάλη απήχηση στο κοινό.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τίτλους των ελληνικών εφημερίδων κατά την περίοδο από 2010 έως 2012. Έτσι, μας δίνεται η δυνατότητα να μελετήσουμε το

γλωσσικό φαινόμενο των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων συγχρονικά τόσο σε επίπεδο σημασιολογικών πεδίων, όσο και σε επίπεδο συχνότητας εμφάνισής τους.

Ο συντάκτης του τίτλου του δημοσιογραφικού κειμένου είναι υποχρεωμένος να δώσει στον τίτλο του τόση έκταση όση του επιτρέπουν οι τυπογραφικές και οι άλλες τεχνικές φύσεως δυνατότητες. Ακόμη ο χρόνος που έχει στη διάθεσή του είναι συνήθως πολύ περιορισμένος. Γι' αυτό άλλωστε καταφεύγει συχνά σε εκμετάλλευση ήδη γνωστών φράσεων, σλόγκαν, συνθημάτων, παροιμιών κτλ. που προέρχονται είτε από τον καθημερινό προφορικό λόγο, είτε από τίτλους άλλων ειδών λόγου μαζικής επικοινωνίας (λογοτεχνικά βιβλία, κινηματογραφικές ταινίες, τραγούδια κτλ.). Τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας διατηρούν στη μνήμη τους σχετικά σταθερές και διαρκείς σημασιολογικές αναπαραστάσεις. Πρόκειται για τη λεγόμενη, στο χώρο της Πραγματολογίας, *κοινή γνώση ή πολιτισμική γνώση*.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στους όρους 'πολιτιστικό' και 'πολιτισμικό'. Ο όρος πολιτιστικό αναφέρεται στον ιστορικό πολιτισμό μιας χώρας, στα επιτεύγματα, στη δυναμική συμμετοχή του στη διαμόρφωση του κόσμου. Η πολιτιστική γνώση είναι θεσμοθετημένη γνώση. Αποκτιέται μέσω της συνεχούς εκπαίδευσης αλλά και στο κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο παίζει συχνά το ρόλο του εκπαιδευτικού φορέα. Ο όρος πολιτισμικό δηλώνει την καθημερινή επαφή, το οικογενειακό περιβάλλον, την παρέα, τις κοινωνικές εκδηλώσεις. Η πολιτισμική γνώση είναι εμπειρική, κατακτιέται καθημερινά μέσω της κοινωνικοποίησης και όχι μέσω κάποιου θεσμικού φορέα. Η απλούστατη αυτή μορφή γνώσης αντικατοπτρίζεται στις γλωσσικές αξίες, διαφορετικές από γλώσσα σε γλώσσα. Οι μεγάλες διαφορές των γλωσσών είναι κυρίως πολιτισμικές. Τέλος, υπάρχει και η διασταύρωση του πολιτιστικού και του πολιτισμικού: στοιχεία καθημερινού πολιτισμού, πολιτισμικά, επικαιρότητας (αθλητισμός, κινηματογράφος, πολιτική) [123, σ. 112–123].

Μιλάμε για κοινή πολιτισμική γνώση διότι η πολιτιστική, εφόσον δεν έχουν όλοι την ίδια εκπαίδευση και δε ζουν στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον, δεν μπορεί να αποτελεί κοινή γνώση για όλη τη γλωσσική κοινότητα.

Η κοινή πολιτισμική γνώση των πραγμάτων, είναι καθοριστική για την κατανόηση της σημασίας των εκφωνημάτων, ενώ είναι απαραίτητη για την κατανόηση των συνταγματικών φράσεων (των ιδιωτισμών, των στερεότυπων και παροιμιακών φράσεων, κ.ά.). Προκύπτει λοιπόν το εξής ερώτημα: η κοινή πολιτισμική γνώση αποτελεί μέρος του σημαινομένου (της σημασίας); Έτσι προκύπτει ο όρος πολιτισμικό φορτίο. Ποια είναι η σχέση σημαινομένου και πολιτισμικού φορτίου; Ο Galisson ορίζει το πολιτισμικό φορτίο ως το δεύτερο περιεχόμενο του σημείου, ως ένα επιπλέον σημαινομένο (σημασία). Σε αυτή τη θεώρηση, το σημαινομένο εννοείται ως προτερόχρονο, επειδή η εγγραφή του δεύτερου περιεχομένου, του πολιτισμικού φορτίου, χρειάζεται ένα σημείο ήδη διαμορφωμένο σημασιακά για να εναποθέσει την αξία του [117, p. 158]. Το πολιτισμικό φορτίο, που χαρακτηρίζει το λεξιλόγιο μιας γλώσσας, εντοπίζεται περισσότερο στην αξία, παρά στη σημασία. Υποθέτουμε ότι το πολιτισμικό φορτίο είναι η κοινή κληρονομιά όλων των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας.

Η γλώσσα που χρησιμοποιούν οι ομιλητές δεν εξαρτάται μόνο από τις γλωσσικές δεξιότητες αλλά και από τις συνθήκες πρόσληψης. Υπάρχουν βασικές

ανισότητες μεταξύ των χρηστών της γλώσσας ως προς τις ίσες ευκαιρίες απόκτησης των πολιτισμικών δεδομένων. Επιπλέον, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά γνωστά από την κοινωνιογλωσσολογία όπως η ηλικία, η διαφορετική καταγωγή, το κοινωνικό στρώμα ,επιφέρουν ανομοιογένεια στην κοινή πολιτισμική γνώση. Έτσι, για παράδειγμα, νεαροί ομιλητές δεν αναγνωρίζουν συχνά τα πολιτισμικά στοιχεία με τα οποία φορτίζουν τις λέξεις οι μεσήλικες.

Θα ονομάσουμε πολιτισμικές εκφράσεις τους συνταγματικούς συνδυασμούς που για την κατανόηση της σημασίας τους προϋποθέτουν την κοινή πολιτισμική γνώση. Τέτοιες είναι οι ιδιοτισμοί, οι παγιωμένες εκφράσεις, παροιμίες, λαϊκές και λόγιες ρήσεις και γνωμικά, παροιμίες, παροιμιακές εκφράσεις κ.ά. Παρόλες τις διακυμάνσεις, το νόημα των πολιτισμικών εκφράσεων καταφέρνει να ενώνει τους φυσικούς ομιλητές μιας γλώσσας κατά τρόπο ομόφωνο σε μια γλωσσική κοινότητα. Το περιεχόμενό των εκφωνημάτων αυτών είναι σε θέση να ξυπνήσει στις μνήμες της κοινότητας εικόνες συμπληρωματικές εκτός του περιγραφόμενου σημειομένου. Έχει δηλαδή ανακλητική μνημονική δύναμη.

Το λεκτικό παλίμψηστο είναι συνάμα μια κρυμμένη (με παραποίηση) έκφραση που ανακαλεί κοινές μνήμες και μια διδακτική πόρτα, που ανοίγει με τις μορφές πολιτισμού και που προάγει την καθημερινή επικοινωνία [117, p. 154]. Η υποκειμενικότητα που πηγάζει από τη διαφορετική ιδιοσυγκρασία και το χαρακτήρα των μελών της κάθε γλωσσικής κοινότητας, από τα κοινωνιολογικά τους χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, κοινωνική τάξη), δεν αναστέλλει την κοινή βάση πολιτισμικής γνώσης που μοιράζονται τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας. Το κύριο χαρακτηριστικό των εκφράσεων αυτών είναι η μερική παραποίηση παγιωμένων πολιτισμικών εκφράσεων, η ανασύσταση των άμεσων συστατικών τους και ο εφήμερος χαρακτήρας της γλωσσικής αυτής κατασκευής. Στις παγιωμένες αυτές εκφράσεις που παραποιούνται εντάσσονται όχι μόνο οι στερεότυπες πολιτισμικές εκφράσεις, αλλά και πολιτιστικά προϊόντα, όπως είναι οι τίτλοι βιβλίων, οι συγγραφικές ρήσεις, οι τίτλοι κινηματογραφικών και θεατρικών έργων, τα διαφημιστικά μηνύματα, κ.ά.

Ένα νέο μήνυμα επικαλείται ένα παλιό, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση της σημασίας του. Τα παλίμψηστα είναι εκφωνήματα με πολιτισμική φόρτιση, επειδή για την αποκωδικοποίηση του μηνύματός τους επικαλούνται την κοινή πολιτισμική αλλά και πολιτιστική γνώση (ειδικές γνώσεις, μορφωτικό επίπεδο, εκπαίδευση, λογοτεχνική ενημέρωση). Η σημασία τους είναι περιστασιακή και συμφραστική. Η παραλλαγή φαίνεται να σκιάζει το νόημα, πρόκειται όμως για μια αναγνωρίσιμη από τους ομιλητές παραλλαγή. Επικαλείται τα ψήγματα της συλλογικής ταυτότητας των ομιλητών [135, σ. 224].

Το κομμάτι αυτό της σημασίας είναι αυτονόητο για τους ομιλητές της γλωσσικής κοινότητας, αποτελεί μέρος των γενικών γνώσεων (κοινή γνώση) που κατέχει αυτή για τον κόσμο. Αρκεί μία λέξη (*Ακονίζουν τα ... σποτάκια τους*) ή ένας γνώριμος συνταγματικός συνδυασμός (*Και ζήσαν αυτοί καλά... στη Νότια Γαλλία*), για να ανακαλέσει ο φυσικός ομιλητής την κοινή πολιτισμική γνώση που συμμερίζεται με την πλειοψηφία της γλωσσικής κοινότητας. Βέβαια, αυτή η διαδικασία είναι τόσο φυσική και αυτονόητη, που περνά σχεδόν απαρατήρητη. Ένας Έλληνας θα αντιληφθεί ότι το εκφώνημα *Κρύος, καιρός για σουπα!* παραπέμπει στο κλισέ *Κρύο,*

καιρός για δύο ή ότι η έκφραση Βάλε κρασί στο κοκτέιλ σου! αναφέρεται στην αντίστοιχη Βάλε νερό στο κρασί σου, σχεδόν στιγμιαία, μέσα σε κλάσματα του δευτερολέπτου. Ακόμη και το διαφημιστικό σποτ γνωστού καθαριστικού Ψεκάστε, σκουπίστε, τελειώσατε χαίρει καθολικής παράδοξης και έχει εδραιωθεί πολιτισμικά στη συνείδηση των φυσικών ομιλητών, για αυτό και η ανάπλάσή του δεν δημιουργεί προβλήματα αναγνώρισης και κατανόησης [142, σ. 162].

Υπάρχουν πολλά πολιτισμικά παλίμψηστα που προέρχονται από το χώρο του κινηματογράφου, του τραγουδιού, της λογοτεχνίας, της διαφήμισης. Για παράδειγμα, *Κορίτσια, όχι στον ήλιο!*, *Η αβάσταχτη γοητεία του αυτονόητου*, *Ψωνίζω, άρα υπάρχω*, *Έχει παλιόκαιρο τη μέρα που βραβεύτηκε*. Αυτά χαρακτηρίζονται από έναν εφήμερο παράγοντα, δηλαδή δεν είναι βέβαιο πως όλοι οι ομιλητές μπορούν να αναγνωρίσουν το τραγούδι, την ταινία, το βιβλίο, τη διαφήμιση κτλ. που κρύβεται από πίσω και επιπλέον η αποκωδικοποίηση των μνημάτων εξαρτάται από παράγοντες όπως το μορφωτικό επίπεδο, την ενασχόληση με τη μουσική, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο κτλ. Αν ο ομιλητής δεν γνωρίζει, λόγου χάρη, την ταινία *Κορίτσια στον ήλιο*, το βιβλίο *Η αβάσταχτη ελαφρότητα του είναι*, το ρητό *Σκέφτομαι, άρα υπάρχω* και το τραγούδι *Παλιόκαιρος*, πιθανότατα δε θα κατανοήσει ότι πρόκειται για παραποιημένα εκφωνήματα (πολιτισμικά παλίμψηστα), ούτε θα μπει στη διαδικασία να ενεργοποιήσει το γλωσσικό και πολιτισμικό του υπόβαθρο.

Λοιπόν, η έρευνά μας πραγματοποιήθηκε σε τίτλους άρθρων των ελληνικών εφημερίδων. Οι τίτλοι στις σύγχρονες εφημερίδες έχουν τη δική τους ρητορική που εκφράζεται με ιδιαίτερα μορφοσυντακτικά σχήματα και σχήματα λόγου. Χαρακτηρίζονται από πολυλειτουργικότητα (κατευθυντική, επιλεκτική, δελεαστική, περιληπτική, ενισχυτική λειτουργία) και είναι ένα κείμενο εξαιρετικών γλωσσικών και νοητικών απαιτήσεων [144, σ. 646–647]. Για τις ανάγκες της έρευνας τα παλίμψηστα που καταγράφηκαν κατηγοριοποιήθηκαν με βάση κριτήριο – τα σημασιολογικά πεδία στα οποία ανήκουν.

Μελετώντας τα σημασιολογικά πεδία και την τυπολογία των παλίμψηστων, όπως κατηγοριοποιήθηκαν από τον Galisson, είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας που "αγγίζουν" με την εμφάνισή τους τα παλίμψηστα.

Οι κατηγορίες του πολιτισμού όπου εντοπίζονται τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα είναι οι εξής:

- στην κατηγορία του *θεσμικού πολιτισμού* ανήκουν τίτλοι και παραθέματα λογοτεχνικών, θεατρικών, ποιητικών, μουσικών φιλοσοφικών, καλλιτεχνικών δημιουργημάτων ή ιστορικών γεγονότων και προσώπων, μυθολογικών, γλωσσολογικών και επιστημονικών γνώσεων: "*Βίος και ποικιλότητα*" ("Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά"),

- στην κατηγορία του *εμπειρικού πολιτισμού* ανήκουν οι τίτλοι και τα παραθέματα κινηματογραφικών ταινιών, τραγουδιών, τηλεοπτικών εκπομπών και τηλεπαιχνιδιών, κινουμένων σχεδίων, πολιτικών λόγων, καθώς επίσης και λέξεις ή εκφράσεις καθημερινής χρήσης (παροιμίες, αρχαίες ρήσης, συνθήματα, διαφημιστικά μηνύματα, σλόγκαν): "*Ψωμί, παιδεία, τηλε-υιοθεσία*" ("Ψωμί, παιδεία, ελευθερία"), "*Αυτοκίνητο του γλυκού νερού*" (του γλυκού νερού)

- στην κατηγορία του διασταυρωμένου πολιτισμού ανήκουν τίτλοι και παραθέματα παιδικών μύθων, λαϊκών τραγουδιών, εκκλησιαστικών και ιστορικών κειμένων "Είχε παλιόκαιρο τη μέρα που βραβεύτηκα" (ελληνικό τραγούδι "Παλιόκαιρος").

Στις γλωσσικές αλλαγές που υφίστανται τα παλίμψηστα καταγράφονται οι αντικαταστάσεις ή προσθήκες στα αρχικά μέρη του λόγου του εκφωνήματος (ουσιαστικού, επιθέτου, ρήματος, επιρρήματος), η προσθήκη σημείων στίξης (αποσιωπητικών, εισαγωγικών, ερωτηματικών, κτλ), στοιχεία που αλλοιώνουν την αρχική μορφή του εκφωνήματος. Ο Χατζησαβίδης εξηγεί ότι η έλλειψη κάποιου όρου της πρότασης (άρρητη έλλειψη) ή η δηλούμενη από το συντάκτη με κάποια σημεία στίξης (ρητή έλλειψη) αποτελεί πολύ συχνά εμφανιζόμενο μορφο-συντακτικό φαινόμενο, προκαλώντας ερμηνεύσιμη τεχνητή ασάφεια στο εκφώνημα [144, σ. 650].

Τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα στον ελληνικό τύπο (συνολικά 120 μονάδες) κατηγοριοποιούνται σε έξι μεγάλα σημασιολογικά πεδία (πολιτική, πολιτισμός, κοινωνία, αθλητισμός, οικονομία, παιδεία). Το κοινωνικό πεδίο περιλαμβάνει θέματα που αναφέρονται στην υγεία, στην εργασία, στις συγκοινωνίες, στο περιβάλλον, σε αστυνομικά και δικαστικά θέματα, ενώ στο πολιτιστικό πεδίο εκφωνήματα που αφορούν στη δημοσιογραφία, στην τηλεόραση, στο θέατρο, στη μουσική και στον κινηματογράφο. Πιο αναλυτικά: **πολιτική** (26,1%), **πολιτισμός** (21,6%), **κοινωνικά** (20%), **αθλητισμός** (16,9%), **οικονομία** (12,7%), **παιδεία** (2,7%)

Στα παραπάνω σημασιολογικά πεδία και ποσοστά παρατηρούμε ότι η χρήση των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων καλύπτει το μεγαλύτερο φάσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Περισσότερο από ένα στα τέσσερα παλίμψηστα αναφέρονται στο χώρο της πολιτικής, γεγονός αναμενόμενο αφού ο κύριος ρόλος των εφημερίδων ταυτίζεται, πρωτίστως, με την ενημέρωση και το σχολιασμό πολιτικών γεγονότων και δράσεων, καθώς η πολιτική αποτελεί κοινό τόπο ενδιαφέροντος για άτομα με διαφορετικά κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά στην Ελλάδα. Αντίθετα, τομείς όπου απαιτείται περισσότερη προσοχή στον τρόπο έκφρασης όπως είναι τα θέματα παιδείας και οικονομίας, που είναι συγχρόνως τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας περισσότερο εξειδικευμένοι και που, θα λέγαμε, έλκουν το ενδιαφέρον ενός ειδικού κοινού, δεν χαρακτηρίζονται από εκτεταμένη χρήση παλίμψηστων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πιο συνηθισμένες περιπτώσεις παλίμψηστων έχουν να κάνουν με αντικατάσταση μέρους του εκφωνήματος, που πρόκειται συνήθως για ουσιαστικό και σπανιότερα για επίθετο, ενώ αναφορικά με τα σημεία στίξης οι εφημερίδες δείχνουν προτίμηση στη χρήση των αποσιωπητικών. Περισσότερο εφευρηματικοί στη χρήση παλίμψηστων αναδεικνύονται οι αρθρογράφοι της εφημερίδας "Ελευθεροτυπία", όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα που ενδεικτικά παραθέτουμε: "χειρο-παίδες", "απότομο φρενΑΡΗΣμα", "43 ΔΙΣ. Εξαμαρτείν", "φορολογική εγκύκλιος στο πάρα 5'", "... εL.A.τε για διακοπές", "Πόντοι Πιλάτοι", "Νυν και Α.Ε.Ι." (Ελευθεροτυπία, Καθημερινή).

Παρατηρούμε ότι στις προηγούμενες περιπτώσεις οι αρθρογράφοι αρέσκονται στη χρήση σημείων στίξης (παύλας, αποσιωπητικών), κεφαλαιοποίησης με σημασιολογικό περιεχόμενο μέρους ή ολόκληρης λέξης (φρενΑΡΗΣμα, Α.Ε.Ι.), όπου πολλές φορές επιστρατεύεται και ξένη γλώσσα (εL.A.τε), η πληθυντικοποίηση εκφωνήματος (Πόντοι Πιλάτοι) και η εσκεμμένα λανθασμένη ορθογραφική απόδοση (εγκύκλιος).

Από την έρευνά που προηγήθηκε κατέστη φανερό ότι η πολυλειτουργικότητα των δημοσιογραφικών τίτλων που είναι λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα δεν επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό ή τουλάχιστον στο βαθμό που θα επιθυμούσαν οι συντάκτες τους. Τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα, αν και αναγνωρίζονται ως ευφυή δημιουργήματα που η αποπαγιωποίησή τους δεν αντιμετωπίζεται ως ιδιαίτερο πρόβλημα από τους αναγνώστες, δε συμβάλλουν, όσο θα περίμενε κανείς, στο κύρος της εφημερίδας που τα χρησιμοποιεί. Η έρευνά μας έδειξε ότι *το γλωσσικό ύφος και η ιδεολογική τοποθέτηση* της κάθε εφημερίδας επηρεάζει την υιοθέτηση αυτής της μορφής δημοσιογραφικής έκφρασης, ενώ οι πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της εποχής δεν επηρεάζουν ιδιαίτερα τη συχνότητα εμφάνισης τους στον ελληνικό τύπο. Αντίθετα, η τυπολογία και η κατηγορία στην οποία κατατάσσονται επηρεάζουν το κύρος και την εικόνα που έχουν οι αναγνώστες για συγκεκριμένες εφημερίδες. Γι' αυτό το λόγο και βλέπουμε παλίμψηστα που είναι έντονα χρωματισμένα, παραδείγματος χάρη, πολιτικά, κοινωνικά, και εμφανίζονται στη μια εφημερίδα να μην κάνουν την εμφάνισή τους στην άλλη.

Πιστεύουμε ότι μια νέα έρευνα, στηριζόμενη σε μεγαλύτερο αριθμό διαστρωματωμένου δείγματος που να αποτελεί τακτικό αναγνωστικό κοινό των δύο συγκεκριμένων εφημερίδων, θα είναι σε θέση να μας δώσει μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα για την αποτελεσματικότητα της χρήσης των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων στους δημοσιογραφικούς τίτλους, καθώς η κατασκευή τους δε χαρακτηρίζεται πάντα από ιδιαίτερη ευκολία από την πλευρά του συντάκτη τους, από τον οποίο απαιτούνται, πολλές φορές, ικανότητες γλωσσοπλαστικού τύπου.

Περίληψη

Ενότητα 4. Μελέτες εθνογλωσσολογίας και κοινωνιογλωσσολογίας

Οι συντάκτες της ενότητας καλύπτουν τα επίκαιρα ζητήματα της εθνογλωσσολογίας και της κοινωνιογλωσσολογίας, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στη μελέτη του εθνικού και πολιτιστικού στοιχείου στο λεξιλόγιο και στο λόγο γενικά, συμπεριλαμβανομένων των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της διαφήμισης. Επίσης, μερικές μελέτες αφιερώνονται στη μελέτη των ιδιωμάτων των Ελλήνων της Αζοφικής, προσδιορίζοντας το στάτους τους και τα εθνογλωσσικά χαρακτηριστικά τους.

Τα άρθρα της **Ο. Γκαργκάγιεβα** είναι αφιερωμένα στη μελέτη των λεξέων με πολιτισμικό φορτίο, καθώς και των λεγόμενων δυσμετάφραστων λέξεων. Η ερευνήτρια αναλύει τα γλωσσικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά του λεξιλογίου με πολιτιστικό φορτίο και τη θέση του ανάμεσα σε άλλους τύπους εθνικώς μαρκαρισμένων λεξικών μονάδων, περιγράφει και αναλύει τους υπάρχοντες τύπους ταξινομήσεων των λεξέων με πολιτισμικό φορτίο σε διάφορους τομείς της γλωσσολογίας, αναλύει τα εθνοπολιτιστικά στοιχεία στη σημασία των λέξεων, καθώς και των φράσεων της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας στο λόγο των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Ιδιαίτερη προσοχή στρέφεται στην ανάλυση της εθνικής σημασίας των λεξικών και πολιτισμικών παλιμψηστών ως είδους εθνικώς μαρκαρισμένων λεξικών μονάδων.

Η **Ι. Λαμπέτσκα** αναλύει τις σύγχρονες έρευνες γύρω από το ελληνικό γλωσσικό ζήτημα, το οποίο επισήμως έχει λυθεί, δηλαδή η διγλωσσία έχει παύσει να υπάρχει. Η ανάλυση των πρόσφατων δημοσιεύσεων έδειξε ότι το γλωσσικό ζήτημα έχει χάσει την οξύτητά του, αλλά στην πραγματικότητα δεν έχει λυθεί οριστικά, παρά έχει αποκαλύψει καινούργιες όψεις. Υπογραμμίζεται ελλειψη συμβιβασμού αμαμεσα στην επίσημη γραμματική της ελληνικής γλώσσας και την πραγματική κατάσταση της γλώσσας, η οποία δεν είναι αμιγώς δημοτική, καθώς και η ανάγκη για αναθεώρηση σχολικών βιβλίων της Νέας Ελληνικής Γλώσσας για να αντικατασταθεί το ιδεολογικό στοιχείο (κλισέ σχετικά με τη γλώσσα, το έθνος και την ταυτότητα που χαρακτηρίζουν την ιδεολογία καθαρολογισμού) με επιστημονικό στοιχείο.

Η **Ι. Λαμπέτσκα και η Ι. Κιόρ** στο έργο τους εξετάζουν την ιστορία της μελέτης της γλωσσικής ποικιλίας που χρησιμοποιούν οι Έλληνες-Ρουμέοι, επισημαίνουν τις περιόδους της, δίνουν μια σύντομη περιγραφή της κάθε περιόδου. Αναλύοντας την ορολογία που χρησιμοποιούν διάφοροι γλωσσολόγοι σε διάφορες περιόδους σε αναφορά για τη γλωσσική ποικιλία των Ελλήνων της Αζοφικής, οι συγγραφείς καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι πιο συχνά χρησιμοποιούνται οι όροι «ιδίωμα» και «διάλεκτος». Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στη συμβολή των λεξικογράφων της Αζοφικής και σύγχρονων ερευνητών των ρουμέικων παραμυθιών και φρασσεολογισμών στην καταγραφή και διατήρηση των Ρουμέικων.

Ο **Ρ. Κιόρ** εξετάζει την προέλευση και την έννοια ορισμένων όρων που σχετίζονται με τον εορτασμό της πιο δημοφιλούς χριστιανικής γιορτής των Ελλήνων της Αζοφικής – του Παναγύρ (Πανηγύρι), βρίσκει παραλληλισμούς με την ελληνική και την τουρκική γλώσσα.

Οι έρευνες της **Ν. Κομπιλένκο** είναι αφιερωμένες στη μελέτη των λέξεων-συμβόλων στη Νεοελληνική γλώσσα. Η ερευνήτρια δίνει μια ολιστική άποψη του

συμβόλου ως ορισμένης σημασιολογικής κατηγορίας, εξετάζει το σύμβολο στη γλώσσα ως συστατικό της πολιτιστικής και ιστορικής ανάπτυξης της ανθρωπότητας, σχετικό με τη γλώσσα, την κοσμοθεωρία, τη γνώση του κόσμου, αναλύει τον συμβολισμό των ανθών και των χρωμάτων στην αρχαία ελληνική και σλαβική μυθολογία. Προκύπτει, ότι το χρώμα παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και ανάπτυξη του πολιτισμού. Διαπιστώνεται ότι ο παραδοσιακός συμβολισμός των χρωμάτων αποτελεί βάση για τη δημιουργία των συμβολικών σημασιών των λέξεων που δηλώνουν χρώματα.

Η **I. Ροζκόβα** εξετάζει το διαφημιστικό λόγο από άποψη φύλου και του αντίκτυπού του στη γλώσσα και αναλύει τα στερεότυπα του φύλου και τις πιο κοινές γλωσσικές τεχνικές για τη διαμόρφωση αυτών των στερεοτύπων στο παράδειγμα του διαφημιστικού λόγου της νεοελληνικής γλώσσας. Η ερευνήτρια επίσης μελετάει την έννοια του εθνοπολιτισμικού στερεοτύπου και της διαφημιστικής επικοινωνίας με βάση το παράδειγμα του ελληνικού, ουκρανικού και ρωσικού διαφημιστικού λόγου, αναλύει τα τυπικά γλωσσικά μέσα με τα οποία τα στερεότυπα αυτά εκφράζονται, περιγράφει τις δυνατότητες χρήσης στερεοτύπων και εθνικών στοιχείων για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας διαφημιστικών εκστρατειών.

Література до розділу 4

1. Аверинцев С. С. Заметки к будущей классификации типов символа. *Проблема изучения культурного наследия* / под ред. Т. В. Степанова. Москва : Наука, 1985. 400 с.
2. Аверинцев С. С. Символ. *Краткая литературная энциклопедия* : в 9 т. Москва : Сов.энцикл., 1971. Т. 6. С. 826–831.
3. Александрович И. Э. Краткий обзор Мариупольского уезда. Репринт. Мариуполь : Типо-литография А. А. Франтова, 1897. 116 с.
4. Арутюнова Н. Д. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры. *Res philologica. Филологические исследования*. Москва ; Ленинград : Наука, 1990. С. 71–88.
5. Арутюнова Н. Д. Язык и мир Человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
6. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Около 7000 терминов. Москва : Советская энцикл., 1969. 608 с.
7. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов. Москва : Междунар. отношения, 1975. 239 с.
8. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. 424 с.
9. Белецкий А. А. Греческие диалекты юго-востока Украины и проблема их языка и письменности. *Ученые записки ЛГУ. Серия филологических наук*. 1970. № 343, вып. 73 : Балканская филология. С. 5–15.
10. Бершак Н. О. Особливості перекладу англомовної реклами косметики. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 9 (220), ч. 3. С. 14–15.
11. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти. *Язык и моделирование социального взаимодействия : переводы*. Москва : Прогресс, 1987. С. 88–90.
12. Богадица Т. Панаир мариупольских греков. *Хронос*. 2009. Март (№ 3). С. 4.
13. Бромлей Ю. В. Этнос и этнография. Москва : Наука, 1973. 264 с.
14. Бугенова Л. А. Рекламные тексты на казахском и русском языках в межкультурной парадигме : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 Русский язык ; 10.02.02 Казахский язык. Алматы, 2007. 23 с.
15. Бутрим В., Компанієць Т. Ментальність і реклама. *Рекламист*. 2007. № 8. С. 6–11.
16. Буслаев Ф. И. Русские пословицы и поговорки, собранные и объясненные. Москва : Рус. яз., 1954. 176 с.
17. Бушаков В. Календарный праздник крымских татар дервиза в сравнительном освещении. *Голос Крыма*. 1998. 18 сент. (№ 38). С. 4.
18. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь. [5-е изд., репринт.]. Санкт-Петербург, 1899. 1370 с.
19. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного : метод. руководство. 4-е изд. перераб. и доп. Москва : Рус. яз., 1990. 246 с.

20. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
21. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Высш. шк., 1986. 416 с.
22. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) : монография. Изд-во РУДН, 1997. 331 с.
23. Гаркавец О. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки. Алма-Ата : Укр. культур. центр, 1999. 624 с.
24. Гатилова А. К. Безэквивалентная лексика как понятие и явление: на материале немецкого и русского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. Москва, 1996. 24 с.
25. Гловацька К. І. Міфи Давньої Греції. Київ : Веселка, 1991. 264 с.
26. Грайс Г. П. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика*. Москва : Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 217–237.
27. Греки России и Украины / сост. и отв. ред. Ю. В. Иванова. Санкт-Петербург: Алетейя, 2004. 623 с.
28. Грицюта Н. М. Естетичні тенденції креативу сучасної реклами (до проблеми використання міфотехнологій у рекламній творчості). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія* 2007. № 766, Вип. 51. С. 148–152.
29. Грошев И. В. Рекламные технологии гендера. *Общественные науки и современность*. 2000. № 4. С. 172–173.
30. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. 456 с.
31. Древнегреческо-русский словарь : в 2 т. / сост. И. Х. Дворецкий ; под ред. С. И. Соболевского. Москва : Госиздат, 1958. Т. 2. 1905 с.
32. Дружинина Е. А. Обозначение холодных цветов спектра в древнегреческой литературе VIII–IV вв. до н.э. : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.14. Санкт-Петербург, 2009. 22 с.
33. Дьячок Т. М. Просторечие как социолингвистическое явление. *Гуманитарные науки*. 2003. Вып. 21. С. 102–113.
34. Дядечко Л. П. Рекламні тексти в комунікативному просторі. *Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр.* Київ, 2008. Вип. 24, ч. 1. С. 285–290.
35. Елоева Ф. Постдиглосное состояние. Случай современной Греции. *Индоевропейское языкознание и классическая филология*. 2017. Т. 21. С. 976–984.
36. Етногенез та глотогенез греків Надазов'я та румейської мови / уклад. В. А. Бушаков, Ю. В. Жарікова. Маріуполь : Новий світ, 2012. 56 с.
37. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Нариси. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
38. Жарікова Ю. В. Румейська фразеологія у її відношеннях з українською та новогрецькою фразеологіями : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2013. 20 с.
39. Жовтянська В. В. Реклама: міфологія сьогодення? *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. 2002. Т. 1, ч. 7. С. 57–64.

40. Звегинцев В.А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях : в 2 ч. Москва : Просвещение, 1960. Ч. 1. 496 с.
41. Иванов А. О. Безэквивалентная лексика. Санкт-Петербург : Изд-во СПб. ун-та, 2006. 192 с.
42. Иванов Вяч. Две стихии в современном символизме. *Иванов Вяч. Родное и вселенское* / сост., вступ. ст. и прим. В. М. Толмачева. Москва : Республика, 1994. 428 с.
43. Кирилина А. В. Особенности и тенденции развития гендерных исследований в российской лингвистике. *Гендер: язык, культура, коммуникация* : докл. I междунар. конф. Москва : МГЛУ, 2001. С. 32–47.
44. Кирьяков Л. Н. Русско-румейско-новогреческий словарь / под ред. В. В. Харабета. Мариуполь, 1999. 322 с.
45. Кисилиер М. Л. О происхождении румейского языка. *Индоевропейское языкознание и классическая филология*. 2006. № 10. С. 156–164.
46. Кобиленко Н. К. Символи в мові. *Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство* : міжвуз. зб. наук. ст. Бердянськ, 2012. Вип. 7. 272 с.
47. Колодний А. Релігієзнавчий словник. Київ : Четверта хвиля, 1996. 392 с.
48. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. 3-те вид., стереотип. Київ : Академія, 2014. 304 с.
49. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Академія, 2006. 464 с.
50. Красикова Е. В. Семантика символа в языке художественной литературы (на материале русской реалистической прозы конца XIX – начала XX веков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 Русский язык. Москва, 1986. 16 с.
51. Кун Н. А. Легенды и мифы Древней Греции. Харків : Глобус, 2006. 480 с.
52. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь: около 25000 фразеологических единиц. Москва : ГИИНС, 1955. 1455 с.
53. Кутна Ю. Б. Структурні та мовностилістичні особливості румейських казок : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.14. Київ, 2011. 20 с.
54. Левчук Л. Т. Історія світової культури. Культурні регіони. Київ : Либідь, 1997. 430 с.
55. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: Избранные психологические труды. Москва : Моск. психолого-социал. ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2001. 448 с.
56. Лихачев Д. С. Очерки по философии художественного творчества. Санкт-Петербург : БЛИЦ, 1999. 192 с.
57. Лозко Г. С. Коло Свароже: відродження традицій. Київ : Укр. письменник, 2004. 223 с.
58. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1982. 480 с.
59. Лосев А. Ф. Мифология и диалектика. Диалектика мифа / сост., подгот. текста, общ. ред. А. А. Тахо-Годи, В. П. Троицкого. Москва : Мысль, 2001. 558 с.

60. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. 2-е изд. испр. Москва : Искусство, 1995. 320 с.
61. Лотман Ю. М. Культура и взрыв. Москва : Прогресс, 1992. 272 с.
62. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры. *Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3 т.* Таллинн, 1992. Т. 1. С. 191–199.
63. Мажурова О. Ю. Современный турецко-русский словарь. Москва : АСТ : Восток-запад, 2005. 222 с.
64. Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии. Мариуполь : Типо-Литография А. А. Франтова, 1892. 553 с.
65. Мейзерский В. М. Философия и неориторика. Киев : Лыбидь, 1991. 192 с.
66. Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Москва ; Вена : Яз. рус. Культуры : Прогресс, 1997. 416 с.
67. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва : Сов. энцикл., 1972. 846 с.
68. Оксамитна С. М. Гендерні відносини крізь призму громадської думки в Україні і світі. *Наукові Записки НауКМА.* 2007. Т. 19, ч. 2. С. 311–317.
69. Пономарьов А. П. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ : Либідь, 1991. 640 с.
70. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). Історико-етнографічне дослідження. Київ : Реферат, 2006. 300 с.
71. Потебня А. А. Мысль и язык. Избранные работы. Москва : Лабиринт, 1999. 272 с.
72. Потебня А.А. Мысль и язык. *Потебня А. А. Слово и миф.* Москва : Правда, 1989. С. 17–200.
73. Радуга А. І. Соціологічний простір рекламного дискурсу. *Наукова спадщина професора Ю.О. Жлуктенка та сучасне мовознавство* : зб. наук пр. – Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. С. 213–217.
74. Рецкер Я. И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык. *Вопросы теории и методики учебного перевода* : сб. Москва, 1950. С. 142–164.
75. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва : Просвещение, 1985. 400 с.
76. Ройзензон Л. И. Русская фразеология : учеб. пособие. Самарканд : Самарканд. гос. ун-т, 1977. 119 с.
77. Румейско-русский и русско-румейский словарь пяти диалектов греков Приазовья / сост. А. А. Диамантопуло-Рионис, Д. Л. Демерджи, А. М. Давыдова-Диамантопуло и др. Мариуполь : Новый мир, 2006. 486 с.
78. Румейско-русский словарь / под ред. Г. А. Анимица. Киев ; Володарское, 2003. 44 с.
79. Румейсько-українсько-російсько-новогрецький фразеологічний словник / уклад. Ю. В. Жарікова ; за заг. ред. В. А. Бушакова. Маріуполь, 2013. 116 с.

80. Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. Москва : София : Гелиос, 2001. 744 с.
81. Рылов Ю. А. О семантических доминантах в языковой картине мира. *Вестник ВГУ. Серия : Гуманитарные науки*. 2003. № 1. С. 80–94.
82. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Вид-во Укр. фітосоціологічного центру, 1999. 148 с.
83. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Прогресс, 1993. 656 с.
84. Сепир Э. Язык, раса, культура. *Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва : Прогресс, 1993. С. 185–194.
85. Серебренников Б. А. О материалистическом подходе к явлениям языка. Москва : Наука, 1983. 320 с.
86. Словник символів культури України : навч. посіб. / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
87. Смирнова Т. В. Національно-культурні компоненти в рекламних текстах. *Вісник Київського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 1998. Вип. 10. С. 72–73.
88. Соболев Н. А. Мифология славян. Загробный мир по древнерусским представлениям олев. Санкт-Петербург : Лань, 1999. 272 с.
89. Сорокин Ю. А., Марковина И. Ю. Текст и его национально-культурная специфика. Москва : Наука, 1988. 284 с.
90. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф., Уфимцева Н. В. Язык, сознание, культура. *Методы и организация обучения иностранному языку в языковом вузе* : сб. науч. тр. Москва : Наука, 1991. С. 10–23.
91. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид. Київ : Пугач, 2005. 388 с.
92. Столярова А. А. Лингвокультурные особенности текстов завещаний на новогреческом и русском языках. *UNIVERSUM: филология и искусствоведение*. 2017. Вип. 2(36). С. 32–39.
93. Столярова А. А. Мова законодавства Кіпру і Греції: спільне та відмінне. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. Т. 2, вип. 32. С. 108–111.
94. Сукаленко Н. И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира. Киев : Наук. думка, 1992. 162 с.
95. Суковата В. Т. Стереотипи підприємництва у масовій свідомості: гендерний аналіз. *Соціологія, методи, маркетинг*. 2001. № 2. С. 131–143.
96. Текст как явление культуры : монография / Г. И. Антипов, О. А. Донских, И. Ю. Марковина, Ю. А. Сорокин. Новосибирск : Наука, 1989. 194 с.
97. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Яз. рус. культуры, 1998. 288 с.
98. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие. Москва : Слово, 2000. 262 с.
99. Толстой Н. И. Язык и культура. *Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. Москва : Индрик, 1995. С. 15–27.

100. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению : учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высш. шк., 1988. 239 с.
101. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Москва : Прогресс, 1995. 624с.
102. Уорф Б. Наука и языкознание. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1960. Вып. 1. С. 169–183.
103. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. 2-е изд., стереотип. Москва : Прогресс, 1987. Т. 3. 832 с.
104. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. Москва : Высш. шк., 1983. 303 с.
105. Фоминова Д. В. Рекламный текст как разновидность современного мифа. *Миф и мифотворчество в междисциплинарной научной парадигме* : материалы Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием, 5 марта 2012 г. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2012.
106. Хавкіна Л. Сучасний український рекламний міф : монографія. Харків : Харків. історико-філол. т-во, 2010. 352 с.
107. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме. *Хайдеггер М. Время и бытие : статьи и выступления*. Москва : Республика, 1993. С. 192–220.
108. Харабадот Р. С. Румейско-русско-новогреческий словарь / под ред. А. А. Белецкого, Т. Н. Чернышовой. Севастополь : Федерация греческих обществ Украины, 2006. 479 с.
109. Царенко Е. И. Румейско-тюрско-восточнославянское лексическое взаимодействие в условиях Донбасса. *Греки Украины: История и современность*. Донецк, 1991. С. 128–135.
110. Чернишова Т. М. Тюркські елементи в соціальній сфері лексики грецьких говірок Донеччини. *Мовознавство*. 1975. № 4. С. 51–55.
111. Шахнович М. И. Первобытная мифология и философия. Ленинград : Наука, 1971. 240 с.
112. Шелестюк Е. В. О лингвистическом исследовании символа. *Вопросы языкознания*. 1997. № 4. С. 125–142.
113. Шиприкевич О. Етнічні стереотипи в сучасній українській телерекламі. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 94–99.
114. Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии / ред. И. А. Стернин. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2004. 313 с.
115. Якубова Л. Мовна проблема та її вплив на етнокультурне життя українських греків (середина 20-х – 30-ті рр. ХХ ст.). *Український історичний журнал*. 2004. № 2. С. 121–132.
116. Яровий В. І. Історія західних та південних слов'ян. Київ : Либідь, 2001. 630 с.
117. Galisson R. Les palimpsestes verbaux: des actualisateurs et révélateurs culturels remarquables pour publics étrangers. *Etudes de linguistique appliquée*. Paris, 1995. n°97. P. 104–128.
118. Horrocks G. Greek: A History of the Language and its Speakers. Second Edition. Wiley-Blackwell, 2014. 526 p.

119. Mackridge P. *Language and National Identity in Greece, 1766–1976*. Oxford University Press, 2009. 385 p.
120. Mackridge P. *The Greek Language Controversy*. URL: <http://www.helleniccomserve.com/greeklanguage.html> (дата звернення: 28.03.2021).
121. Αγγελίδης Τ. *Περί μετοχών και άλλων συναφών τινων. Μεταφράζοντας (Περιοδική έκδοση των ελλήνων μεταφραστών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής)*. 2007. Δεκέμβριος. Σ. 4–7. URL: <https://toaprosdokito.files.wordpress.com/2013/11/metafrazontas-2007-07.pdf> (дата звернення: 20.03.2021).
122. Αδαμ Λ. *Η μαγική γλώσσα των Ελλήνων – Εννοιολογική κατηγοριοποίηση των ελληνικών ιδιωματικών φράσεων: Συνώνυμα – αντώνυμα*. Αθήνα: Εκδ. Γεωργιάδης – ελληνική αγωγή, 2003. 462 σ.
123. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. *Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης, 2006. 136 σ.
124. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α., Φλιάτουρας Α. *Από το λόγιο επίπεδο της αρχαίας ελληνικής στη νέα ελληνική: εφαρμογή και διδακτικές προοπτικές. Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. 2018. Τ. 38. Σ. 37–50.
125. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α., Φλιάτουρας Α. *Η διάκριση [λόγιο] και [λαϊκό] στην ελληνική γλώσσα: Ορισμός και ταξινόμηση. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. 2004. Σ. 110–120.
126. Βλαχόπουλος Σ. *Λεξικό των ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Κλειδάριθμος, 2007. 384 σ.
127. Browning R. *Η Ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα. Μετάφραση Μ.Ν. Κονομή*. Αθήνα, 2004. 299 σ.
128. Γεωργαλίδου Μ., Λαμπροπούλου Σ., Σαρρή Χασάν Ν. *Γλωσσικό ζήτημα, γλωσσικός συντηρητισμός και το 2ο κύμα φεμινιστικής γλωσσολογίας: Η αναφορά στη γυναίκα στην ελληνική γλώσσα. Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2018. Τ. 38. Σ. 67–78.
129. Ιορδανίδου Α. *Ζητήματα τυποποίησης της σύγχρονης νεοελληνικής. 'Ισχυρές' και 'Ασθενείς' Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του Γλωσσικού Ηγεμονισμού / Α.-Φ. Χριστίδης Θεσσαλονίκη, 1996. Σ. 835–854.*
130. Ιορδανίδου, Α. *Λεξικό λόγιων εκφράσεων της σύγχρονης ελληνικής*. Αθήνα, 2010. 320 σ.
131. Καλλέργης Μ., Γεωργουλέα Μ. *Τυπική και άτυπη χρήση της μετοχής σε επιλεγμένα μεταφράσματα από όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία: πρακτικά του 7^{ου} Συνεδρίου*, Αθήνα, 22–24 Οκτωβρίου, 2009. Αθήνα, 2009. URL: http://www.eleto.gr/download/Conferences/7th%20Conference/7th_19-28-KallergisMi-GeorgouleaMa_Paper2_V03.pdf (дата звернення: 05.04.2021).
132. Καμηλάκη Μ. *Λόγια στοιχεία και λεξικογραφικές πρακτικές: συγκριτική ανάλυση τριών μονόγλωσσων λεξικών της νέας ελληνικής. Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2019. Τ. 39. Σ. 507–524.
133. Κανάκης Κ. *Ελλάς-Τουρκία: διγλωσσία; Γλωσσικός τουρκισμός και δημοτικισμός. Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2010. Τ. 30. Σ. 261–274.

134. Καρβουνης Χ. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: συγκρίσεις, απολογισμός και προοπτικές με γνώμονα τη νέα ελληνική. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2010. Τ. 30. Σελ. 303–313.
135. Κουρδής Ε. Λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα στον τύπο. *Proceedings of the 7th International Conference on Greek Linguistics*. New York : University of York Press, 2005. Σ. 213–234.
136. Κουρμούσης Γ. Διαφήμιση, από την θεωρία στην πράξη. Αθήνα : Εκδόσεις ANUBIS, 1997. 240 σ.
137. Κούτνα Ι. Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής: Καταγωγή, γλώσσα, αφηγηματικές και υφολογικές δομές. Αθήνα, 2013. 166 σ.
138. Κουτσουλέλου-Μίχου Σ. Η γλώσσα της διαφήμισης. Αθήνα : Εκδόσεις Gutenberg, 2004. 272 σ.
139. Μιχάλης Α. Ο ρόλος της γνώσης της αρχαίας ελληνικής στην αποτελεσματική χρήση της νέας ελληνικής γλώσσας: Γλωσσική ιδεολογία και εκπαιδευτικές προεκτάσεις. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2018. Τ. 38. Σ. 135–148.
140. Σαραντάκος Ν. Γλώσσα μετ' εμποδίων. Συμβολή στη χαρτογράφηση του γλωσσικού ναρκοπεδίου. Αθήνα, 2007. 372 σ.
141. Συμεωνίδης Χ., Τομπαΐδης Δ. Η σημερινή ελληνική διάλεκτος της Ουκρανίας (περιοχή Μαριούπολης). Αθήνα : Επιτροπή ποντιακών μελετών, 1999. 157 σ.
142. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Σημασία και δεξιότητες κατανόησης στη ξένη γλώσσα. Πολιτισμικές παραμέτροι. *Γλωσσικές εφαρμογές, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Σχολείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, 1997. № 3. Σ. 26–31.
143. Χατζησαββίδης Σ. Ελληνική γλώσσα και ο δημοσιογραφικός λόγος: θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις. Αθήνα : Gutenberg, 2000. 157 σ.
144. Χατζησαββίδης Σ. Η ρητορική των τίτλων στον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα, Πρακτικά της 17ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη*. 1997. Σ. 643–657.
145. Χρίστου Χ. Γλωσσική συρρίκνωση στην Κριμαιοαζοφική διάλεκτο (Ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο-Επαφή με την Κοινή Νεοελληνική-Επιπτώσεις στο αρχαϊκό λεξιλόγιο). Μαριούπολη : ΚΠΑΣΜ, 2007. 306 σ.

РОЗДІЛ 5

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ТА ФОЛЬКЛОРУ ГРЕКІВ МЕТРОПОЛІЇ ТА ДІАСПОРИ. СТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ

Вступ

Автори розділу висвітлюють актуальні проблеми літератури та фольклору греків метрополії та українського Приазов'я, приділяючи особливу увагу вивченню літературної та фольклорної творчості двох різномовних спільнот, – греків-румеїв, та греків-урумів, які, втім, представляють собою єдину спільноту в культурному та світоглядному плані. Подібні дослідження вбачаються особливо актуальними з огляду на необхідність збереження малих мов та зафіксованої в них мовної картини світу, а також розвитку полігосії.

З огляду на те, що літератури греків метрополії та діаспори розвивалися в різних суспільно-політичних та культурних умовах, їх не можна віднести до єдиного літературного процесу. Втім, інтерес має простеження спільного культурного коду цих літератур.

*У розвідці **Ю. Кіор** розглядаються причини появи явища модернізму на теренах Греції, аналізуються особливості модерністських течій, представлених у новогрецькій літературі, зокрема футуризму та сюрреалізму. Зазначається, що розквіт модернізму у Греції припадає на так зване «покоління 30-х» - плеяду новогрецьких модерністів. Основна особливість їх поетичної творчості – введення вільного вірша, а також перші спроби в площині сюрреалізму, в той час як у прозу проникають елементи міської фантастики і відображаються деякі модерністські тенденції, зокрема внутрішній монолог. Розглядається діяльність групи письменників «Салонікської школи», які надавали перевагу дослідам, зверненим до внутрішнього світу, які були притаманні європейському модернізму 20-х років ХХ століття. Робиться огляд сучасного стану вивчення проблеми, зазначаються основні прояви модернізму у сучасних грецьких авторів, завважуючи, що їх найулюбленішими прийомами модернізму є використання техніки «потoku свідомості» та «автоматичного письма».*

***Ю. Кіор та Ю. Лабецька** аналізують історію вивчення та сучасний стан фольклору греків Приазов'я, приділяючи особливу увагу жанру пісні, казки та паремії.*

***Ю. Лабецька** робить огляд опублікованих творів оригінальної і перекладної румейської літератури та фольклору, аналізуючи особливості розвитку румейської літератури за періодами, різні способи письмової фіксації румейської мови; розглядає жанровий склад румейської літератури та фольклору. Також дослідниця розглядає особливості композиційно-стилістичної організації румейських казок залежно від форми тексту – усного чи писемного. Наголошується на особливій комунікативній спрямованості та емоційності усних казок, що є компенсацією їхніх структурно-композиційних недоліків. Авторка привертає увагу до проблеми життєздатності румейської*

літератури та фольклору в майбутньому. Підкреслюється значення перекладів для збереження та розвитку румейського діалекту новогрецької мови, а також для збагачення румейської літератури та культури. У розвідці про народні пісні греків Приазов'я дослідниця порівнює румейський текст пісні «Міст Арти» з відповідним текстом пісні греків метрополії та робить припущення щодо шляхів потрапляння цієї народної пісні до Приазов'я.

5.1 ПОЧАТОК МОДЕРНІЗМУ В ГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Модернізм – термін, який використовується сьогодні доволі часто в обговореннях щодо літератури ХХ сторіччя, а також усіх форм мистецтва цього періоду. Як усі критичні терміни, він потребує уваги й точності для розуміння творів, у яких він застосовується [87, с. 11]. Модернізм у літературі та мистецтві – надзвичайно складне явище, яке обіймає велику кількість напрямів, шкіл, різних течій, іноді діаметрально протилежних між собою.

У грецькій літературі модернізм з'являється трохи пізніше за західноєвропейський; його розквіт припадає на так зване «покоління 30-х». Під цією назвою у вузькому сенсі (за Г. Теотокасом) розуміють молодь, яка співпрацювала з журналом «Нова література» («Τα Νέα Γράμματα»). У широкому сенсі до цієї групи відносять усіх молодих письменників, розквіт творчості яких припадає на період 1930-1940 років [98, с. 51–52].

Перший заклик у Греції до культурного зближення з Європою пролунав у 1929 році: у програмному есе «Вільний дух» – згодом визнаному маніфестом грецького літературного модернізму – прозаїк і драматург Георгос Теотокас, який до цього сам певний час прожив у Європі, відкрито закликав молодих інтелектуалів відкинути замкнутий на собі «елліноцентристський» світогляд минулих років, причому не лише в літературі, а й в усій культурі, – та спрямувати свій погляд за кордон, розпочати рівний та вільний обмін ідеями.

Справді, покоління 30-х, з яким зазвичай пов'язують виникнення грецького модернізму (і яке часто називають найзначнішим у грецькій літературі), виявилось тісно пов'язаним з Європою та європейською думкою. Незважаючи на численні відмінності від зарубіжних зразків, грецький модернізм був по суті європейським – і за формою, і за змістом, – адже його прихильники вчилися в Європі та прекрасно розбиралися в її літературі та естетиці. Однак збіг двох течій і виявився скоріше літературно-естетичним, ніж культурним: хоча грецькі письменники користувалися тими самими прийомами, що й європейці, умонастрої в них все ж залишалися зовсім іншими [44].

Аналізуючи величезну бібліографію з початку ХХ ст., А. Аргіріу доходить висновку, що першим роком затвердження терміна «модернізм» треба вважати 1971, а винахідником терміна – Бернара Бергонці [79, с. 244]; усі попередні дослідники (І. Ричардс, Л. Рідінг, Р. Гравз) використовували його як загальноживане слово, не надаючи йому при цьому значення визначення «школи».

Щодо термінології, яка вживалася на грецьких теренах, на початку ХХ століття використовувалися терміни: «*першопрхідство*» («*πρωτοπορία*», що є перекладом терміна «авангард»), а пізніше – «*нове мистецтво*» («*νέα τέχνη*»), «*новітне*» («*νεότερη*») та «*сучасне*» («*μοντέρνα*»). Набагато пізніше, у 1979 році у томі «*Νεοτερικοί ποιητές του Μεσοπολέμου*» («Новітні поети періоду 1918-1939 рр.») було запропоновано термін «*новітне, новаторське*» («*νεοτερική*») як грецький аналог «модернового» («*μοντέρνα*») – це слово у Фукідіда означало не лише «новаторське, сучасне», але й «бунтівне, революційне» («*επαταστατικό*»), а отже відповідало духу художніх напрямів ХХ

століття, які всі носили нищівний характер [79, с. 257]. Термін «*модернізм*» («*μοντερνισμός*») був введений порівняно недавно, коли почав вживатися молодими дослідниками, які навчалися за кордоном.

Розглядаючи модерністські напрями у хронологічній їх появі, А. Аргіріу наголошує на тому, що до появи *символізму* можна говорити про наявність літературних «шкіл». Після появи модернізму майже всі наступні «школи» самоперейменувались у напрями, оскільки серед їхніх намірів, народжених в умовах революційного світосприйняття взагалі, було – «змінити життя» та «перебудувати світ». Тому ці напрями набули канонів прикладної політики, а їхні програми офіційно виголошувались як «маніфести». Модерністське мистецтво, яке не обмежувалося літературою, підвищило роль політики – пройнялося ідеєю діяльності у житті суспільства. Так, дадаїсти хотіли зупинити першу світову війну, модерніст Паунд – замінити Джефферсона на Муссоліні, французькі сюрреалісти – приєднатися до комуністичної революції [79, с. 246].

На початку ХХ століття в Європі з'являється авангардний напрям – *футуризм*, теоретиком якого став італійський поет Ф. Марінетті, що пропагував радикальний розрив з усією культурною традицією. У 1909 році він друкує в паризькій газеті «Фігаро» перший маніфест футуризму. Через рік з'являються футуристичні маніфести італійських художників (У. Боччоні, Л. Руссоло, Дж. Северіні) і музикантів (Б. Прателла та ін.).

Саме маніфести «як жанр, що вміщує програму глобальної переробки Всесвіту», а також створення «всебічного типу поведінки», є найбільш адекватним вираженням італійського футуризму в галузі словесної творчості. Футуристська естетика, регламентована в маніфестах, базується на антитрадиційності. Футуризм відмовляється від художньої спадщини, протиставляє старій культурі нову антикультуру. Крім цього, італійські авангардисти оспівують механізми, швидкість, любов до небезпеки, зневагу до жінки і війну як «гігієну світу» [79, с. 247].

Незалежно від італійського футуризму в 10-ті роки ХХ ст. розвивається російський футуризм. Його появу знаменують «Пролог егофутуризму» (1911 р.) І. Северяніна та збірка «Ляпас громадському смаку» (1913 р.) поетів-кубофутуристів, які показали, що російський футуризм не має відношення до засад Марінетті. Р. Якобсон пропонував називати російських футуристів «урбаністами», підкреслюючи, що їх ставлення до традицій було діалектичним, а не відкидаючим [79, с. 247–248].

Італійський футуризм з'явився на теренах Греції дещо з запізненням. У 1916 році у журналі «*Νέα φύλλα*» («*Нове листя*») був опублікований переклад футуристського маніфесту; там же були перекладені й різні футуристичні тексти. Відомою є поезія 1911 р. Костиса Паламаса «*Μελλοντισμός*» («*Майбутність*»). Крім того, у 1922 році Паламас опублікував критичну статтю про футуризм.

Значно пізніше вийшла стаття Фотоса Йофілліса «*Футуризм у Греції, 1910-1960 рр.*». Проте, якщо розглянути, які футуристичні твори існують у грецькій літературі, результат буде мізерним: А. Аргіріу називає дві поезії Фотоса Йофілліса, до яких дослідниця І. Катсіянні додає одну поезію Лефтеріса Ксантоса [79, с. 264]. Серед прозаїків-футуристів слід зазначити Алківіадіса

Яннопулоса, який згодом відіграє значну роль у створенні так званої «Салонікської школи», осередка модерністських студій північної Греції.

Щодо російського футуризму, М. Вітті вважає (і цю думку підтримує І. Катсіянні), що його вплив позначився на деяких поезіях Нікітаса Рантоса (Каласа), зокрема, на поезію «Στρογγυλή συμφωνία» («Кругла симфонія»), присвячену Майдану Омонія. А. Аргіріу, навпаки, вважає Рантоса скоріше експресіоністом [79; 98].

У 1924 р. з маніфестом Андре Бретона з'являється *сюрреалізм*, за яким криється теорія «психоаналізу» та її варіанти щодо людської психіки та її функцій [79, с. 254–255]. Ядро цієї авангардистської школи складають колишні дадаїсти (Бретон, Арагон, Тцара, Супо), так що навіть не завжди можна провести чітку межу між двома течіями. Проте різниця між мистецтвом дада й сюрреалізмом суттєва: якщо дадаїзм у своїй основі був антимистецтвом, антитворчістю, культував бунт, деструкцію й нісенітницю, то сюрреалізм, навпаки, претендує на глибоке проникнення в сутність життя. А. Бретон у своєму «Маніфесті сюрреалізму» «раз і назавжди» дає визначення сюрреалізму: «Чистий психічний автоматизм, завдяки якому ми хочемо висловити на письмі, усно чи якимось іншим способом фактичне функціонування думки без будь-якого контролю, керованого розумом, поза великою естетичною чи моральною упередженістю» [86, с. 57]. Отже, сюрреалізм прагне до автоматичної фіксації підсвідомого. Митець-сюрреаліст має спиратися на досвід сновидінь, галюцинацій, марень, містичних видінь тощо. Сюрреалісти, які центр своєї уваги переносили на підсвідомість, сновидіння, транс, дитячі ігри, зазнали чималого впливу теорій З. Фрейда. Сюрреалізм проголосив нові засоби та прийоми творчості. Насамперед – принцип «автоматичного письма», з його парадоксальним, алогічним, випадковим зіткненням думок та образів.

Як уже зазначалося, наприкінці 1920-х – початку 1930-х років в новогрецькій літературі з'являється «Покоління 30-х» – плеяда новогрецьких модерністів, твори яких проникнуті свіжими настроями.

Основна особливість їх поетичної творчості – введення вільного вірша, а також перші спроби в площині сюрреалізму, в той час як у прозу проникають елементи міської фантастики і відображаються деякі модерністські тенденції, зокрема внутрішній монолог. Поезія покоління 30-х років повністю звільняється від впливу народної традиційної пісні. Зразки вільних віршів уперше з'явилися у 20-і роки ХХ століття з творами Папацоніса. На початку 30-х років все частіше поезія публікується у формі вільного вірша: зокрема твори, опубліковані в 1929 році Анастасіосом Дривасом, в 1930 році – збірка «Στου γλυτωμού του χάζι» Теодороса Дорроса, в 1933 році – вірші Ніколаса Каласоса, відомого також під псевдонімом Нікітас Рантос, в 1933 році – Йоргоса Сарантаріса. На відміну від поетів, які пізніше приєдналися до «покоління 30-х», ранні вірші деяких літераторів написані не вільним віршем, а традиційним. Серед них поезії Йоргоса Сеферіса (лауреата Нобелівської премії 1963 року) в перших двох збірках «Στροφή» (1931) і «Στέρνα» (1932), а також Янніса Ріцоса «Τρακτέρ» (1934) і «Επιτάφιο» (1936). Найбільш важливою віхою в поезії «покоління 30-х» став 1935, з утворенням альманаху «Нова література» («Τα Νέα Γράμματα»), який

співпрацював з основними представниками свого покоління, публікуючи твори вищезгаданого Йоргоса Сеферіса, іншого Нобелівського лауреата Одіссеаса Елітіса, а також першого грецького поета-сюрреаліста Андреаса Ембірікоса. Пізніше в цьому журналі публікували свої поезії, написані вільним віршем, Янніс Ріцос, Нікіфорос Вреттакос, другий за величиною грецький представник сюрреалізму Нікос Енгопулос.

Модерністські пошуки грецьких авторів позначилися й на прозі. Цікавою була діяльність групи письменників «Салонікської школи», яка мала своїм осередком місто Салоніки та журнал «Македонські дні», заснований у 1932 році. Ці письменники були абсолютно байдужими до детального зображення дійсності і надавали перевагу дослідям, зверненим до внутрішнього світу, які були притаманні європейському модернізму 20-х років ХХ століття.

Письменники, що належать до цієї групи, спостерігали на власні очі літературні процеси в Європі, але запозичили найновіший та найрадикальніший спосіб письма, з яким знайомилися під час свого навчання у Франції або Італії у 20-ті роки. Місто Салоніки, географічний центр цієї групи, на той час бурхливо розвивалося і поступово ставало другою столицею Греції. Вперше публікації, присвячені суто модернізму, з'явилися в журналі «Македонські дні», заснованому у 1932 році, і лише за кілька років питанням модернізму почали перейматися афінські письменники (журнал «Трете око», заснований у 1935 році). Серед іноземних письменників, твори яких були перекладені та обговорювались на сторінках цих журналів, були Едуард Дезарден (який вважається засновником у 1887 році «внутрішнього монологу»), Джеймс Джойс, Стефан Цвейг та Райнер-Марія Рільке.

Основними членами «Салонікської школи» стали: новеліст Алквіадіс Яннопулос (1896-1981), який у попереднє десятиліття під псевдонімом Алс Гіан деякий час брав участь в італійському футуристичному русі, Георгіос Деліос (1897-1980), на думку якого обов'язок романіста ототожнюється з «таємною та безшумною внутрішньою драмою літератора, який прагне єдності себе», невтомний новатор Стеліос Ксефлудас (1901-1984) та, нарешті, Нікос Гаврііл Пендзікіс (1908-1992), єдиний з групи, слава якого перетнула вузькі рамки його кола. Тісно співпрацював з цим об'єднанням своєрідний письменник Янніс Скарібас (1893-1984), який жив і творив у Халкіді, а також Янніс Бератис (1904-1968), єдиний афінянин у групі, автор роману «Діаспора» (1930), важливість якого лише недавно почала визнаватися. Більш вільні зв'язки з цією групою можна помітити у незакінченому романі Йоргоса Сеферіса «Шість ночей на Акрополі», початок якого відноситься до 1926-1928 рр., і який, як і перша книга Ксефлудаса, має форму щоденника [85].

Дія в усіх цих романах та оповіданнях розвивається не у традиційному сільському оточенні і не у міському світі, що змінюється, а на друкованих сторінках. Традиційні зав'язки та сюжети поступилися місцем неконтрольованим розумовим заворушенням головного героя. Хоча часто внутрішній монолог для письменників цієї групи вважається чимось на кшталт фірмового знаку, у дійсності ця техніка мала досить обмежене вживання у 30-ті роки.

Більш важливим за технічні прийоми, що впроваджувалися у твори, був той факт, що письменники явно відкидали традиційні канони романічної оповіді. Вони не вважали оповідь засобом для зображення жахливих подій або трибуною, з якої вільно порушуються сучасні суспільні та філософські питання. Навпаки, за допомогою оповіді вони намагаються створити альтернативну дійсність, утворену лише зі слів сторінки. Переважна більшість письменників «покоління 30-х» створили свої найголовніші твори протягом довоєнного десятиліття. Для зарубіжних дослідників вони майже невідомі, а відтак, відкривають простір для подальших досліджень.

5.2. ПРОЯВИ МОДЕРНІЗМУ В НОВОГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Грецька модерністська література була у центрі дослідження таких відомих учених-неоелліністів, як Александрос Аргіріу, Родерік Бітон, Маріо Вітті тощо. Втім, у вітчизняному літературознавстві розвідки з творчості грецьких літераторів-модерністів представлені доволі спорадично (Лілія Банах, Андрій Савенко, Вікторія Челпан), як і роботи узагальнюючого характеру. У цій розвідці робимо спробу охарактеризувати модерністські течії, представлені в новогрецькій літературі, для чого необхідно розв'язати такі завдання: визначити причини появи модернізму на теренах Греції; проаналізувати особливості модерністських течій, представлених у новогрецькій літературі (футуризм, сюрреалізм); зазначити основні досягнення представників модернізму та їх вплив на формування сучасної грецької літератури.

Розглядаючи формування української елліністики, Н.Ф. Клименко наголошує на тому, що тривалий час елліністичні студії були зосереджені на аналізі художнього слова. Поява останнім часом низки перекладів художніх творів новогрецької літератури уможливило подальший розвиток лінгвістики грецького тексту, новогрецько-українського напрямку перекладу та зіставної лінгвістики [35, с. 22]. Завдяки перекладам український читач має уявлення про представників новогрецької літератури, але ґрунтовні дослідження українських елліністів стосуються здебільшого лінгвостилістичних особливостей деяких грецьких поетів та прозаїків, які не дають повної картини про розвиток сучасної грецької літератури.

Модернізм – це світоглядна та культурно-естетична реакція на вступ людства на рубежі ХІХ—ХХ ст. у якісно новий етап свого розвитку. У цей період на планеті відбулися глобальні зрушення, з'явилися нові явища, виникли нові тенденції: відчутно посилилася єдність світу, взаємозалежність народів і держав й водночас загострилися міждержавні протиріччя, різко зросла загроза світового конфлікту.

Модернізм – сумарний термін, що позначає сукупність літературних напрямів та шкіл ХХ століття, яким притаманні формотворчість, експериментаторство, тяжіння до умовних засобів, антиреалістична спрямованість. Саме похідне слово «модерн» пов'язане з ідеєю чогось нового та нетрадиційного. І новизна разом з антитрадиціоналізмом (хоча й модерністи ніколи не поривають із літературною традицією цілком) є визначальними рисами модернізму.

Окремі напрями модерністської літератури сьогодні стали класикою. Серед найбільш визначних – імажинізм та футуризм, акмеїзм та експресіонізм, сюрреалізм та «театр абсурду», дадаїзм та «новий роман». Деякі з них охопили не тільки літературу, а й інші види мистецтва, проникли в кіно й на телебачення [7].

У грецькій літературі модернізм з'являється трохи пізніше за західноєвропейський; його розквіт припадає на так зване «покоління 30-х». Під цією назвою у вузькому сенсі (за Теотокасом) розуміють молодь, яка співпрацювала з журналом «Нова література» («*Τα νέα γράμματα*»). У широкому

сенсі до цього покоління відносять усіх молодих письменників, розквіт творчості яких припадає на період 1930-1940 років [98, с. 51–52].

Перший заклик до культурного зближення з Європою пролунав у 1929 році, коли прозаїк і драматург Георгос Теотокас у програмному творі «Вільний дух», що згодом був визнаний маніфестом грецького літературного модернізму, відкрито закликав молодих інтелектуалів відкинути замкнутий на собі «елліноцентристський» світогляд минулих років, причому не лише в літературі, а й в усій культурі, – та спрямувати свій погляд за кордон, розпочати рівний та вільний обмін ідеями [44].

Справді, покоління 30-х, з яким зазвичай пов'язують виникнення грецького модернізму (і яке часто називають найзначнішим у грецькій літературі), виявилось тісно пов'язаним з Європою та європейською думкою. Незважаючи на численні відмінності від зарубіжних зразків, грецький модернізм був по суті європейським – і за формою, і за змістом, – адже його прихильники вчилися в Європі та прекрасно розбиралися в її літературі та естетиці. Однак збіг двох течій і виявився скоріше літературно-естетичним, ніж культурним: хоча грецькі письменники користувалися тими самими прийомами, що й європейці, умонастрої в них все ж залишалися зовсім іншими [44].

Розглядаючи модерністські напрями у хронологічній їх появі, А. Аргіріу наголошує на тому, що до появи *символізму* можна говорити про наявність літературних «шкіл». Після появи модернізму майже всі наступні «школи» самоперейменовувались у напрями, оскільки серед їхніх намірів, народжених в умовах революційного світосприйняття взагалі, було – «змінити життя» та «перебудувати світ». Тому ці напрями набули канонів прикладної політики, а їхні програми офіційно виголошувались як «маніфести». Модерністське мистецтво, яке не обмежувалося літературою, підвищило роль політики – пройнялося ідеєю діяльності у житті суспільства. Так, дадаїсти хотіли зупинити першу світову війну, модерніст Паунд – замінити Джефферсона на Муссоліні, французькі сюрреалісти – приєднатися до комуністичної революції [79, с. 246].

На початку ХХ століття в Європі з'являється авангардний напрям – *футуризм*, теоретиком якого став італійський поет Ф. Марінетті, що пропагував радикальний розрив з усією культурною традицією. У 1909 році він друкує в паризькій газеті «Фігаро» перший маніфест футуризму. Через рік з'являються футуристичні маніфести італійських художників (У. Боччоні, Л. Руссоло, Дж. Северіні) і музикантів (Б. Прателла та ін.).

Саме маніфести «як жанр, що вміщує програму глобальної переробки Всесвіту», а також створення «всебічного типу поведінки», є найбільш адекватним вираженням італійського футуризму в галузі словесної творчості. Футуристська естетика, регламентована в маніфестах, базується на антитрадиційності. Футуризм відмовляється від художньої спадщини («*Ми вичент рознесемо всі музеї, бібліотеки*»), протиставляє старій культурі нову антикультуру («*Стара література оспівувала лінощі думки, захоплення й бездіяльність. А ми оспівуємо зухвалий натиск, лихоманковий делірій, стройовий крок, небезпечний стрибок, ляпас і мордобій*»). Крім цього, італійські

авангардисти оспівують механізми, швидкість, любов до небезпеки, зневагу до жінки і війну як «гігієну світу» [7].

Незалежно від італійського футуризму в 10-ті роки ХХ ст. розвивається російський футуризм. Його появу знаменують «Пролог егофутуризму» (1911 р.) І. Северяніна та збірка «Ляпас громадському смаку» (1913 р.) поетів-кубофутуристів, які показали, що російський футуризм не має відношення до засад Марінетті. Р. Якобсон пропонував називати російських футуристів «урбаністами», підкреслюючи, що їх ставлення до традицій було діалектичним, а не відкидаючим [79, с. 247–248].

Хронологічно між появами двох футуристичних напрямів з'являється *імажизм*, представники якого (Паунд, Еліот, Джойс та інші) дали перші прояви «відкритого» протистояння та прийняття літератури зі своїх позицій [79, с. 247–248]. Головний принцип імажизму, розроблений англійським філософом Т.Е. Г'юмом, – це принцип «чистої образності» при несуттєвості тематики. Образ є самодостатнім у поетичних творах імажистів, вірш для яких – то «ланцюг» подібних образів. Імажисти намагаються відтворити не саму реальність, а переживання, враження, які виникають асоціативно. Звідси й тематика їхніх поетичних творів: природа, предмети, ефемерні почуття та емоції. Створюючи свої «ланцюги образів», імажисти сміливо експериментують у галузі метрики та строфіки; їхня поетика вимагає «точного зображення», чіткості, конкретності, ясності мови.

Наступний напрям розвився під час першої світової війни у нейтральній Швейцарії і одержав назву «*дадаїзм*» від неіснуючого слова «дада» як апофеозу випадкового й незначущого. Визнаний засновник цього напрямку Г. Тцара стверджував, що цей напрям виник з відрази до безглуздої війни та «бунту», як протистояння цій «відразі». Мистецтво дадаїзму було зухвалим епатажем, «антимистецтвом». Т. Тцара вважав, що «відсутність системи – найкраща система» [86, с. 15], радив для створення дадаїстських віршів вирізати окремі слова з книг та газет і довільно поєднувати їх. Головним видом дадаїстської діяльності було абсурдизоване видовище. Хвиля скандальних виступів, акцій та експозицій дадаїстів прокотилася по Швейцарії, Австрії, Німеччині, Франції. Нічого, окрім скандалу, дадаїсти не шукали [86, с. 28–29].

На початку двадцятих років дадаїстська течія припиняє існування.

У 1924 р. з маніфестом А. Бретона з'являється *сюрреалізм*, за яким криється теорія «психоаналізу» та її варіанти щодо людської психіки та її функцій. Ядро цієї авангардистської школи складають колишні дадаїсти (Бретон, Арагон, Тцара, Супо), так що навіть не завжди можна провести чітку межу між двома течіями. Проте різниця між мистецтвом дада й сюрреалізмом суттєва: якщо дадаїзм у своїй основі був антимистецтвом, антитворчістю, культивував бунт, деструкцію й нісенітницю, то сюрреалізм, навпаки, претендує на глибоке проникнення в сутність життя. Сюрреалізм прагне до автоматичної фіксації підсвідомого. Митець-сюрреаліст має спиратися на досвід сновидінь, галюцинацій, марень, містичних видінь тощо. Сюрреалісти, які центр своєї уваги переносили на підсвідомість, сновидіння, транс, дитячі ігри, зазнали чималого впливу теорій З. Фрейда. Сюрреалізм проголосив нові засоби та прийоми творчості.

Насамперед – принцип «автоматичного письма», з його парадоксальним, алогічним, випадковим зіткненням думок та образів.

Майже одночасно з сюрреалізмом виникає інша теорія – теорія «чистої поезії», видана католицьким священиком А. Бремоном: цінність поетичної мови залежить виключно і лише від її акустичної оцінки. Поезія не має потреби в ідеях, оскільки це цінність «музична» і саме цю цінність слід знайти, коли сама музика захопила цю основну властивість поезії [79, с. 255].

Щодо появи модернізму у Греції, треба зауважити, що з розглянутих вище модерністських течій лише сюрреалізм розквітнув на грецькому ґрунті. Футуризм представлено кількома незначними поезіями, а дадаїзм як явище відсутній повністю.

Італійський футуризм з'явився на теренах Греції дещо з запізненням. У 1916 році у журналі «Νέα φύλλα» («Нове листя») був опублікований переклад футуристського маніфесту; там же були перекладені й різні футуристичні тексти. Відомою є поезія 1911 р. Костиса Паламаса «Μελλοντισμός» («Майбутність»). Крім того, у 1922 році Паламас опублікував критичну статтю про футуризм.

Значно пізніше вийшла стаття Фотоса Йофілліса «Футуризм у Греції, 1910-1960 рр.». Проте, якщо розглянути, які футуристичні твори існують у грецькій літературі, результат буде мізерним: А. Аргіріу називає дві поезії Фотоса Йофілліса, до яких дослідниця І. Катсіянні додає одну поезію Лефтеріса Ксантоса [79, с. 264]. Серед прозаїків-футуристів слід зазначити Алквіадіса Яннопулоса, який згодом відіграє значну роль у створенні так званої «Салонікської школи», осередком модерністських студій північної Греції.

Щодо російського футуризму, М. Вітті вважає (і цю думку підтримує І. Катсіянні), що його вплив позначився на деяких поезіях Нікітаса Рантоса (Каласа), зокрема, на поезію «Στρογγυλή συμφωνία» («Кругла симфонія»), присвячену Майдану Омонія. А. Аргіріу, навпаки, вважає Рантоса скоріше експресіоністом [79, с. 264].

До дадаїзму дослідник Х. Караоглу відносить дві статті Костиса Паламаса, написані у журналі «Εμπρός» («Уперед») у 1920 р., які лише показують обізнаність поета про те, що відбувається на європейських літературних теренах [79, с. 264].

Тобто, можна сказати, що футуризм та дадаїзм не залишили помітних слідів у грецькій літературі. Щодо сюрреалізму, існували не лише переклади творів, а й оригінальні твори грецьких насамперед поетів.

Як уже зазначалося, наприкінці 1920-х – початку 1930-х років в новогрецькій літературі з'являється «Покоління 30-х» – плеяда новогрецьких модерністів, твори яких проникнуті свіжими настроями. Основна особливість їх поетичної творчості – введення вільного вірша, а також перші спроби в площині сюрреалізму, в той час як у прозу проникають елементи міської фантастики і відображаються деякі модерністські тенденції, зокрема внутрішній монолог. Поезія покоління 30-х років повністю звільняється від впливу народної традиційної пісні. Зразки вільних віршів уперше з'явилися у 20-і роки ХХ століття з творами Папазоніса. На початку 30-х років все частіше поезія публікується у формі вільного вірша, зокрема твори, опубліковані в 1929 році

Анастасіосом Дривасом, в 1930 році – збірка «*Στου γλυτωμού του χάζι*» Теодороса Дорроса, в 1933 році – вірші Ніколаса Каласоса, відомого також під псевдонімом Нікітас Рантос, в 1933 році – Йоргоса Сарантаріса. На відміну від поетів, які пізніше приєдналися до «покоління 30-х», ранні вірші деяких літераторів написані не вільним віршем, а традиційним. Серед них поезії Йоргоса Сефериса (лауреата Нобелівської премії 1963 року) в перших двох збірках «*Στροφή*» (1931) і «*Στέρνα*» (1932), а також Янніса Ріцоса «*Τρακτέρ*» (1934) і «*Επιτάφιος*» (1936). Найбільш важливою віхою в поезії «покоління 30-х» став 1935, з утворенням альманаху «*Νова література*» («*Τα Νέα Γράμματα*»), який співпрацював з основними представниками свого покоління, публікуючи твори вищезгаданого Йоргоса Сефериса, іншого Нобелівського лауреата Одіссеаса Елітіса, а також першого грецького поета-сюрреаліста Андреаса Ембірікоса. Пізніше в цьому журналі публікували свої поезії, написані вільним віршем, Янніс Ріцос, Нікіфорос Вреттакос, другий за величиною грецький представник сюрреалізму Нікос Енгопулос. Слід зазначити, що київськими елліністами було видано антологію «*Новогрецька література*» (2008 р.), завдяки якій український читач має змогу познайомитися з творчістю грецьких поетів-модерністів, а також 2013 р. побачив світ український переклад творів Й. Сефериса [47; 60]. Вивченню творчості Сефериса присвячено низку статей А. Савенка [55], але інші представники сюрреалізму ще чекають на дослідження.

Модерністські пошуки грецьких авторів позначилися й на прозі. Цікавою була діяльність групи письменників «Салонікської школи», яка мала своїм осередком місто Салоніки та журнал «*Македонські дні*», заснований у 1932 році. Ці літератори були абсолютно байдужими до детального зображення дійсності і надавали перевагу дослідям, зверненим до внутрішнього світу, які були притаманні європейському модернізму 20-х років ХХ століття. Вперше публікації, присвячені суто модернізму, з'явилися в журналі «*Македонські дні*» у 1932 році, і лише за кілька років питанням модернізму почали перейматися афінські письменники (журнал «*Трете око*», заснований у 1935 році). Серед іноземних письменників, твори яких були перекладені та обговорювались на сторінках цих журналів, були Едуард Дезарден (який вважається засновником у 1887 році «внутрішнього монологу»), Джеймс Джойс, Стефан Цвейг та Райнер-Марія Рільке.

Основними членами «Салонікської школи» стали: новеліст Алквіадіс Яннопулос (1896-1981), який у попереднє десятиліття під псевдонімом *Alc Gian* деякий час брав участь в італійському футуристичному русі, Георгіос Деліос (1897-1980), на думку якого обов'язок романіста ототожнюється з «таємною та безшумною внутрішньою драмою літератора, який прагне єдності себе», невтомний новатор Стеліос Ксефлудас (1901-1984) та, нарешті, Нікос Гаврііл Пендзікіс (1908-1992), єдиний з групи, слава якого перетнула вузькі рамки його кола. Тісно співпрацював з цим об'єднанням своєрідний письменник Янніс Скарібас (1893-1984), який жив і творив у Халкіді, а також Янніс Бератис (1904-1968), єдиний афінянин у групі, автор роману «*Діаспора*» (1930), важливість якого лише недавно почала визнаватися. Більш вільні зв'язки з цією групою можна помітити у незакінченому романі Йоргоса Сефериса «*Шість ночей на*

Акрополі», початок якого відноситься до 1926-1928 рр., і який, як і перша книга Ксефлудаса, має форму щоденника [85]. Дія в усіх цих романах та оповіданнях розвивається не у традиційному сільському оточенні і не у міському світі, що змінюється, а на друкованих сторінках. Традиційні зав'язки та сюжети поступилися місцем неконтрольованим розумовим заворушенням головного героя. Хоча часто внутрішній монолог для письменників цієї групи вважається чимось на кшталт фірмового знаку, у дійсності ця техніка мала досить обмежене вживання у 30-ті роки.

Серед сучасних дослідників творчості грецьких прозаїків-модерністів привертають увагу студії В. Челпан, присвячені вивченню ідіостилю Міті Карагациса, що «органічно змішує кольори палітри реалізму, модернізму, символізму й сюрреалізму» [66, с. 493].

Творчість письменників покоління 30-х, як і вплив західних літераторів, не могла не позначитися на формуванні світогляду та манері письма сучасних грецьких літераторів. Серед улюблених прийомів модернізму (зокрема сюрреалізму) сучасних грецьких прозаїків дослідниця Л. Банах зазначає використання техніки «потoku свідомості» (Маро Дука, Сотирис Дімітріу, Фанасій Валтинос, Євгенія Факіну) та «автоматичного письма» (Георгіос Скамбардоніс, Сотирис Дімітріу) [4, с. 53–54].

Переважна більшість письменників «покоління 30-х» створили свої найголовніші твори протягом довоєнного десятиліття. Для зарубіжних дослідників вони майже невідомі, а відтак, відкривають простір для подальших студій, зокрема, нам видається перспективним дослідити ідіостиль кожного з наведених поетів та прозаїків.

5.3. ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ ЛІТСИ ПСАРАФТИ “ПОСМІШКА ГЕКАТИ”

Історичні твори завжди приваблюють читача масштабністю зображуваних подій, складністю побудови сюжету та хронотопу. Історичний роман – це твір, який побудований на історичному сюжеті і відтворює в художній формі якусь епоху, певний період минувшини. В історичному романі історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт – із художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, вимисел уміщений у межі зображуваної епохи [42, с. 608].

Вивчення історичної прози якнайкраще підходить для знайомства з історією та культурою іншої країни, оскільки безпосередньо вводить читача у захоплюючий вир подій. Одним з таких творів, на нашу думку, міг би стати роман грецької письменниці Літси Псарафти “Посмішка Гекати”.

Літса Псарафти належить до сучасних грецьких авторів літератури для молоді. Вона народилась на острові Самос, зараз живе в Афінах. Працювала в консульстві та в американському посольстві у відділі перекладу. Об’їздила майже увесь світ, і її подорожі стали джерелом натхнення для багатьох її творів. Вона є автором багатьох творів, які одержали численні грецькі та міжнародні премії [101, с. 7]. Її романи не залишаються непоміченими і завжди викликають схвальні відгуки: “Письменниця з майстерністю оповідача спонукає читача доторкнутися до героїв – міфічних, історичних, фантастичних, освітлює їх і робить домашніми та улюбленими. Передусім, доказує, що Грецька Історія – від міфології до нашого часу – є послідовною, єдиною, нерозривною та непорушною”, – зазначає Тітіна Данеллі на сторінках газети “Радикал” (“Ριζοσπάστης”) [96].

Роман “Посмішка Гекати” був написаний у 1995 році, а у 1996 одержав Державну премію Міністерства культури Греції як кращий роман для молоді. У 2000 році письменницю було номіновано на премію Андерсена – аналог Нобелівської премії у галузі дитячої літератури [96]. Її твори перекладені на різні мови світу, але, на жаль, в Україні вона є відомою лише вузькому колу фахівців. З огляду на це, виникає потреба в усуненні прогалини у вивченні творчості Л. Псарафти. Отож, здійснимо аналіз жанрово-стильових особливостей роману Л. Псарафти “Посмішка Гекати”, який допоможе розв’язати коло питань, пов’язаних з виявленням специфічних ознак мистецького стилю грецької письменниці.

Важливим складовим компонентом сюжетно-композиційного аналізу історичного роману є просторово-часова організація твору [27, с. 14]. Дія роману розгортається на грецькому острові Самос у чотирьох хронологічно різних епохах, що пов’язані з видатними історичними подіями Греції. Головні героїні – чотири дівчини приблизно одного віку, які живуть у різні часи. Чотири розділи відповідно називаються за іменами героїнь: “Феано” (522 до н.е.), “Феонікі” (1042), “Арети” (1808) та “Тети” (1995). Під назвою розділу вказується рік, коли відбувається історія.

Починається роман своєрідним “прологом” під назвою “Арети” (1995). Літня жінка Арети дуже переймається через вчинок своєї онуки (що саме сталося, стає відомим лише у четвертому розділі). В родині Арети протягом багатьох десятиліть зберігається золота прикраса – дуже гарне кільце. Про його надзвичайну цінність родина дізнається випадково від знайомої – випускниці-археолога. Вона впевнена, що кільце було виготовлено у часи правління Полікрата, правителя Самоса у 6 ст. до н.е. І Арети замислюється над історією незвичайного артефакту.

Героїня першого розділу Феано – єдина дочка Полікрата, тирана Самоса у VI ст. до н.е. Красива історія кохання Феано і майстра-ювеліра Рікоса зображується на тлі історичних подій. Полікрат постає як фігура неоднозначна. З одного боку – це відомий правитель, який прославив свій острів завдяки технічним та духовним досягненням (портові устрої, водопровід, храм Гери – перший храм на території Греції, – школа Піфагора). З іншого – це заколотник, узурпатор влади, який не зважає на почуття інших. Письменниця подає характеристики і оцінки діям Полікрата від імені різних людей, тим самим ніби пропонуючи читачеві самому зробити висновки.

До своєї героїні Феано авторка відноситься з любов’ю. З рук коханого вона отримує “подарунок кохання”, який їй напорочили Мойри при народженні, – золоте кільце, яке згодом з’єднає всіх чотирьох героїнь. Це кільце, яке наймолодша героїня Тети назвала “Посмішкою Гекати”, є, можливо, найголовнішим героєм роману. Воно ніби живе своїм життям, впливаючи на долю тих, хто ним володіє, яких, до речі, саме й обирає, і караючи тих, хто намагався заволодіти ним обманом. Навіть назва кільце, а відтак і назва самого роману є символічною: в грецькій міфології Геката – богиня чаклунства, володарка страховищ і привидів, що насилала на людей жах і тяжкі сні [15, с. 250].

Феано гине через заздрощі богині Гери: блискавкою, вкраденою у свого чоловіка Зевса, вона вбиває Феано і осліплює Рікоса (найстрашніша кара для митця). Через кілька століть послушниця візантійського монастиря Феонікі випадково знаходить кільце. Незважаючи на те, що це поганська прикраса, Феонікі поступово стала носити її і навіть надихнула свого коханого Костянтина на створення ікони Богородиці, яка мала риси Феонікі і була прикрашена цим кільцем. Ікона одержала назву “Богородиця Прикрашена”. Через кілька днів після створення ікона почала плакати кривавими сльозами, попереджаючи про небезпеку. Коли у монастирі відновилися мир і тиша, Феонікі вирішили пожертвувати своє кільце Богородиці. Через деякий час на монастир напали пірати. Захищаючи монастир, у сутичці з ними загинув Костянтин. Велику частину монастирських скарбів, у тому числі й ікону Прикрашеної Богородиці, пірати вивезли на кораблі. Але знялася буря, корабель зі скарбами потонув, і лише неушкоджену ікону хвилі винесли на берег.

З новою героїнею – Арети – ми знайомимося майже через вісім століть, за кілька років до початку Грецької Революції. Вона – дочка старости села на острові Самос. Кільце випадково знайшов її наречений Якуміс у морі. Молоді люди проходять через багато випробувань, щоб залишитися разом. І знову реальні події переплітаються з містичними.

За заповітом Арети колье має переходити до першої онуки, яка, в свою чергу, передасть його своїй першій онуці (за грецькою традицією, вони мають однакові імена). Таким чином, остання героїня, яка живе в наші часи, є родичкою Арети з третього розділу. Її теж звать Арети (як і її бабусю, яка теж з'являється в романі як дійова особа). Для розрізнення бабусі та онуки остання отримує зменшене ім'я Тети. Її теж доводиться пережити велике кохання, яке закінчилося трагічно. Паралельно з розповіддю про Тети письменниця простежує шлях колье, яке за будь-яких обставин залишалось у родині, навіть під час війни і скрути. Тети знаходиться в комі після аварії, яка трапилась, коли вона зі своїм коханим Телісом вирушили до Афін для участі у фіналі конкурсу краси. Під умовляннями Теліса Тети бере з собою бабусине колье, власне, краде його, а отже, оволодіває ним обманним шляхом, за що й отримує покарання. Фінал роману оптимістичний: опритомнівши, Тети знаходить в собі сили жити далі і визнає свою провину.

В романі широко використовуються такі просторово-часові варіанти, як ретроспекції, спогади, сні, які хоч і уповільнюють плин часу, або навіть зупиняють його, з іншого боку – сприяють пізнанню минулого (школа Піфагора і його вчення про безсмертність душі, події при дворі імператриці Зої, які передують появі Костянтина на острові та пояснюють її, спогади бабусі Арети про події під час Другої світової війни), дозволяють проаналізувати деякі вчинки – власні, самих оповідачів, або інших героїв (спогади Феано про технічні досягнення і розквіт Самоса під час правління Полікрата, зустріч Феонікі та Костянтина на морі, знайомство Тети і Теліса, подорож Софії до Гамбурга), передбачити майбутнє (сон Феано про загибель батька) тощо. Поряд із життям героїв подаються епізоди з життя простого грецького народу (сцена на пристані, описання свята на честь богині Гери, тяжке становище народу під час турецького панування тощо). Така ускладнена організація часу, яка усвідомлюється і як синтез, і як розвиток, і як рух, і як спадкоємність поколінь, об'єктивно є передумовою зображення життя окремої людини в контексті історичних подій, коли її доля відбиває в собі долю народу й суспільства [27, с. 14].

Наративна структура в усіх чотирьох розділах роману різна. У першому і третьому наратор гетеродієгетичний, проте не один і той самий: про це свідчить його лексика та манера опису, що суттєво відрізняються в обох випадках і дають підстави стверджувати, що він є сучасником описуваних подій, розділених у часі століттями. Від імені розповідача як вигаданої автором особи в історичних романах ведеться розповідь про події і вчинки персонажів, за його допомогою формується весь уявний світ твору. Позиція розповідача в них нейтральна і характеризується часово-просторовою віддаленістю. У другому розділі наратор автодієгетичний, тобто оповідь ведеться від імені головної героїні Феонікі, безпосередньої учасниці подій, які вона описує крізь призму свого суб'єктивного, особистісного сприйняття. Четвертий розділ складається з чергування внутрішніх монологів кількох героїв, отже, в ньому послідовно виступають чотири гомодієгетичних наратора: Асиміна, Софія, Арети й Тети. У свою чергу, ці внутрішні монологи оповідачів ускладнюються спогадами, ліричними відступами тощо.

Історичні постаті, показані в романі, “виписані” ретельно і постають цілком “живими” людьми, не позбавленими емоцій та почуттів. Так, тиран Полікрат, якого боялися й ненавиділи підлегли, намагалися використовувати “наближені”, зображений як мудрий політик, який хоче, щоб його острів процвітав і славився в усій Греції. Він увів великі податки, чим викликав обурення народу, але ж він збудував порт, храм Гери, водопровід, пробачив населенню борги та забезпечив народ робочими місцями. Також він постає люблячим батьком, який заради щастя своєї дитини згоден на все.

Цілком позитивним в романі є образ Костянтина – новелісіма (один з найвищих титулів у Візантії [20]), дядька візантійського імператора Михайла V Калафата, якого після повстання народу і повалення імператора було відправлено у заслання до Самосу. В історичних хроніках М. Пселла Костянтин зображений зухвалим інтриганом, який не зупиняється ні перед чим, щоб досягти своєї цілі [20; 53; 92]. Проте, письменниця наділяє свого героя щирим серцем, здатним на великі вчинки. Він цілком спокутує свою провину, працюючи при монастирі, і відкриває в собі хист іконотворця. Його ікона “Богородиця Прикрашена” стає чудотворною і протягом багатьох століть допомагає всім, хто до неї звертається, і не лише християнам, а сам Костянтин гине, вступивши у двобій з піратами, що напали на монастир, і так і не встигає сказати Феонікі про свої почуття до неї.

Безумовно, вдалим прийомом є введення у канву роману різних жанрів, як художніх, так і історичних документів (наказів, офіційних листів тощо). У романі багато звернень до грецької міфології, загадкових містичних історій (наприклад, пророцтва Мойр на честь народження Феано [101, с. 13–14], легенда про перстень Полікрата, описана Геродотом [101, с. 41–43]), християнських легенд (про святу Олену [101, с. 72], про заснування церкви Прикрашеної Богородиці [101, с. 125–126]), які роблять розповідь захоплюючою.

Описуючи життя своїх героїв, Літса Псарафти також зупиняється на актуальних проблемах сучасності: заробітчанство (батьки Тети вимушені працювати в Німеччині, щоб забезпечити дітям майбутнє), наркоманія, самотність, пошуки розради у віртуальному світі Інтернету, морально-етичні проблеми.

Отже, історичний роман грецької письменниці Літси Псарафти “Посмішка Гекати” є цікавим з погляду жанрово-стильової специфіки. Художній задум, що ґрунтується на реальних і легендарних фактах, реалізується через синтетичне взаємодоповнення епічного мислення ліричним змістом і спонукає читача до роздумів.

5.4 КОРПУС ТВОРІВ РУМЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ФОЛЬКЛОРУ

Румейська література – це література греків-румеїв України, написана румейським діалектом новогрецької мови (за іншими мовознавцями – румейською мовою). Формування та розвиток румейської літератури відбулися впродовж короткого періоду другої половини ХІХ – початку ХХІ століття. Вона тісно пов'язана з румейською фольклорною традицією, що ввібрала в себе ознаки тих культур, з якими греки-румеї контактували спочатку в Криму (кримсько-татарська), а після переселення 1778 року – в Приазов'ї (українська, російська). У цій розвідці ми окреслюємо корпус опублікованих творів румейської літератури та фольклору. Для цього слід проаналізувати зазначений корпус на предмет періодизації та жанрового складу, а також здійснити огляд останніх публікацій творів румейських літераторів. Ця розвідка зумовлена необхідністю осмислення основних тенденцій розвитку літературної та фольклорної творчості малої етнічної групи, що має менш ніж сторічну писемну традицію й має протистояти тенденціям згасання проявів національного на тлі уніфікаційних тенденцій глобалізації.

Останнім часом з'являлися поодинокі дослідження, в яких частково висвітлювалася історія розвитку румейської літератури та фольклору, але в цих роботах йшлося або про окремі її періоди, або про окремі жанри. Отже, зробивши огляд наразі опублікованих творів румейської літератури та фольклору, їхнього жанрового складу, ми окреслимо загальні тенденції розвитку румейської словесності, а також зробимо певний внесок у розв'язання питання про особливості розвитку літератури малих народів у новий час.

У монографії К. Балабанова та С. Пахоменка розглянуто літературну творчість греків Приазов'я періоду другої половини ХХ – перших п'яти років ХХІ століття у світлі основних тенденцій національно-культурного та громадського життя зазначеної спільноти [3]. В дослідженні К. Сардаряна висвітлено особливості поетичної творчості греків Донецького Приазов'я в контексті української літератури ХХ століття. Ю. Кутна проаналізувала жанр румейської казки щодо її походження та зв'язків із загальногрецькою казковою традицією [39], а також висвітлила особливості румейської перекладної літератури [40]. Цінним бібліографічним джерелом є праця С. Калоєрова, в якій, зокрема, містяться відомості про рідкісні видання творів румейської літератури [28].

На наш погляд, у румейській літературі можна виділити такі періоди:

- 1) друга половина ХІХ століття – 20-ті роки ХХ століття
- 2) 30-ті роки ХХ століття (до 1937 року)
- 3) 60-ті – 80-ті роки ХХ століття
- 4) Кінець 80-х років ХХ століття – дотепер.

Перший період є етапом формування румейської літератури, він представлений переважно творчістю народних румейських рапсодів, які були популярні в кінці ХІХ – на початку ХХ століття – Леонтія Хонагбея, Дем'яна Богадиці, а також поетів Христофора Папуша, Василя Шанона, Фросі Зурнаджи та Ілсівет Хараман. Їхні твори передавалися переважно в усно-пісенній формі,

оскільки румеї втратили свою писемність ще за кримських часів, до переселення в Приазов'я. За таких умов неоціненним є внесок у справу збереження та популяризації усної літератури румейських греків Кассандри Костан [32; 33]. Дослідниця частково опублікувала твори народних румейських рапсодів після мовних реформ 1926-1928 рр., коли в межах політики коренізації національних меншин України грекам-румеям Приазов'я було запропоновано використовувати спрощене фонетичне письмо на основі грецької абетки.

Не маючи писемності до другої половини 20-х років ХХ століття, греки Приазов'я виявляли свої таланти у фольклорі, що є виключно цінним для пізнання їхніх світоглядних настанов, історії, психології тощо. Перші дослідники румейського фольклору К. Костан, а пізніше Т. Чернишова та Е. Хаджинов були його збирачами, вони публікували свої наукові розвідки, наводячи фольклорні твори як ілюстрації до теоретичних положень. Окремі пісні та казки з'являлися на шпальтах грецької газети «Коллективістис» та альманахів «Флогомінітрес спитес» та «Неотіта», що виходили в 1930-х роках в м. Маріуполі.

Другий період розвитку румейської літератури пов'язаний з ім'ям Георгія Костоправа, який вважається засновником румейської радянської літератури, та представників літературної групи, яку він очолював. Г. Костоправ походить з румейського селища Мала Янисоль, робить перші кроки в поезії послуговуючись російською мовою, а рідною румейською починає писати з 1931 року. За життя поета виходить лише три збірки його віршів. «Та прота вімата» (1933) – перша костоправівська збірка і перша збірка віршів румейською (грецькою) мовою. Друга книжка автора – поема «Леонтій Хонагбей» (1934), третя й остання – поетична збірка «Калімера, зісімо!». Окремі твори Г. Костоправа румейською регулярно з'являються на сторінках маріупольських грецьких газет та альманахів у період 1933-1937 рр.. Більшість поезій Г. Костоправа румейською ввійшла до збірки, що її підготувало Володарське районне товариство греків до 110-річчя від дня народження видатного земляка (2012). Слід зазначити також, що Г. Костоправ перекладав румейською твори класиків української та російської літератури, розширюючи виражальні можливості рідної мови.

Відомо, що до літературної групи Г. Костоправа входило спочатку дев'ять осіб, а в 1937 році їх було вже більше тридцяти. Молоді поети писали свої твори, переважно поетичні, малоянисольською або сартанською говіркою румейського діалекту й публікувалися на літературних сторінках зазначеної вище газети та альманахів маріупольських греків, а також у дитячому журналі «Піонерос». Нажаль, друкована преса тих років майже не зберіглася до нашого часу, тому наразі маємо окремі зразки творчості таких поетів цього періоду як Василь Галла, Олександр Діамантопуло та Данило Теленчі, які виконали переклад на румейську вибраних творів О.С. Пушкіна, що вийшли окремою збіркою перекладів творів російського класика на новогрецьку та румейську (1937). Наприкінці 1930-х років Г. Костоправа та більшість членів його літературного гуртка було репресовано, і румейський літературний процес перервався.

Третій період румейської літератури розпочинається після реабілітації Г. Костоправа в 1962 році, після чого його твори знов публікуються окремими збірками, але лише в перекладах російською (1963), а згодом і українською

мовою (1969). В середовищі грецької інтелігенції пробуджується національна свідомість, румейські літератори звертаються до оригінальних творів Г. Костоправа та знаходять у них натхнення для власної поетичної творчості. Оскільки офіційна радянська політика цього часу не передбачала особливих проявів національно-культурної самобутності з боку творчої інтелігенції, про популяризацію літератури румейською мовою на державному рівні не йшлося, натомість румейські літератори готували самвидавівські збірки, яких у період з 1964 до 1986 вийшло дванадцять. Першим офіційно виданим зразком румейської літератури цього періоду стала поетична збірка «Ленін живе» (1973), до якої ввійшли вірші реабілітованого Г. Костоправа, а також поетів нового часу Г. Данченка, Л. Кір'якова та А. Шапурми з паралельними перекладами українською мовою відомих поетів М. Бажана, І. Драча, Д. Демерджі, В. Коротича, Є. Летюка, М. Сингаївського та В. Сосюри. Але на той час публікація такої збірки була скоріш виключенням і стала можливою лише завдяки особистим клопотанням видатного елініста Андрія Білецького [3, с. 41]. Починаючи з цієї збірки румейські літератори користуються кириличною абеткою. У статті, присвяченій проблемі мови й писемності грецьких діалектів південно-східної частини України, професор А. Білецький запропонував фонологічний алфавіт на основі російської й української графік з додаванням двох грецьких літер Δδ та Θθ. Проте цей алфавіт було видозмінено, і в більшості сучасної румейської друкованої літератури замість грецьких літер використовуються відповідно буквсполучення дь та ть, а графіка переважно російська, без використання українських літер.

Прийняття до лав членів Спілки письменників УРСР румейських поетів Антона Шапурми (1970) та Леонтія Кір'якова (1978) зробило можливим публікацію їхніх творів, але знов таки, в російських чи українських перекладах. Обидва поети належали до когорти Г. Костоправа й у зазначений період уже мали тривалий досвід літературної творчості й вагомий творчий доробок, який дозволив їм згрупувати навколо себе молодих літераторів, твори яких побачили світ уже в кінці 80-х на початку 90-х років. За умов «легального підпілля» [3, с. 42] вони не мають особливого простору для створення власного творчого методу. В цьому контексті стає зрозумілою активна перекладацька діяльність румейських поетів, що спрямована передусім на збереження та розвиток румейського діалекту новогрецької мови, збагачення ресурсів рідної мови та розвиток її художньо-зображальних можливостей [40, с. 91]. Показово, що десять з дванадцяти рукописних збірок румейської поезії цього періоду складаються з перекладів творів класиків української, російської, грузинської літератури тощо.

Четвертий період в історії румейської літератури пов'язаний з процесами лібералізації суспільно-політичного життя радянської України, що їх принесла перебудова. Першим румейським поетом, якому пощастило видати персональну збірку поетичних творів рідною мовою був Антон Шапурма. Книжка «Кардьяком ту Приазовье» («Рідне моє Приазов'я») побачила світ 1986 року, в ній подано передне слово А. Білецького, який зазначає, що публікація творів А. Шапурми мовою оригіналу має велике значення для розвитку культури румейської

народності на Україні [6, с. 11]. У наступному році виходить виконаний Леонтієм Кір'яковим румейський переклад «Слова про Ігорів похід» – «Лого пас ту Ігор ту стратыю». У 1988 році румейською видано одразу кілька книжок: авторська збірка Л. Кір'якова «Амфора» та впорядкований Л. Кір'яковим перший випуск альманаху «Пирнэшу астру» («Ранкова зірка»). До 2002 року вийшло п'ять випусків альманаху, в яких публікуються зразки фольклорних творів, поезія представників покоління Г. Костоправа, оригінальна творчість нових авторів – Василя Бахтаріса, Доната Патрічі, Дмитра Пенеза, Федора Шебанця, Дмитра Папуша, Григорія Меотіса, Сергія Бикова, Анатолія Нейфельда, Миколи Хороша, Георгія Левченка, Наталі Харакоз та інших, а також румейські переклади. Автор передмови до другого випуску альманаху «Пирнэшу астру», голова Всесоюзного товариства радянських греків, народний депутат СРСР, професор Гавриїл Попов зазначає таке: «Сьогодні ми дбаємо про розквіт національного не для утвердження себе на основі відділення та відособлення, а як спосіб відродити і зберегти щось дуже цінне і для себе, і для всіх» [47, с. 8]. Традиції видання літературного альманаху продовжено в антології художньої літератури греків Приазов'я «Кардьяко логу» («Рідне слово») (2005), до якої ввійшло багато оригінальних творів румейських літераторів. Цікаво також, що всі згадані вище колективні збірки містять також творчість урумських літераторів, і хоча урумська мова неспоріднена з румейською, представники красного письменства від обох етнічних груп маріупольських греків представляють свою творчість єдиним масивом, об'єднану єдиною національною свідомістю її творців і соціокультурними умовами за яких вона створювалася.

Отже, з кінця 1980-х років починається активізація літературного процесу в середовищі румейських літераторів. У цей період вийшло багато збірок з оригінальними творами румейською мовою. Серед них багатий літературний доробок Л. Кір'якова, що включає, крім зазначених вище, такі збірки: «Аріон» («Найкращий») (1992), «Ас ато марея ас та трия ялус» («За три моря») (1993) та двотомник «Калусин» («Доброта») (1997). Вже після смерті А. Шапурми видано збірку його творів «Го палы ирта ст' Сартана» («Я знов прийшов до Сартани») (2006). Д. Патріча опублікував збірки «Азмоньта стратеис» («Незабутні місця») (1992), «Ан иревс хаханьст, ан иревс клапси» («Хоч смійся, хоч плач») (1994), «Дькомту астру» («Моя зірка») (1997), «Пииты ту графи» («Доля поета») (2001). З-під пера В. Бахатаріса вийшли книжки «Пигадь» («Джерело») (1991) та «Зиси, Бугас!» («Живи, Бугас!») (1997). Д. Папуш – автор збірок «Кардьяко-м уджах» («Рідне вогнище») (1993), «Чир пас тун пату» («Слід на землі») (2008); Ф. Шебаніц – «С ксерс та ризис така-с» («Знай своє коріння») (1994) та «Кльюмену утэя» («Плачуча верба») (2001); Г. Левченко – «Σ' диком' товн кóсцов» («Моєму народові») (2008), «Аспру караві» («Білий корабель») (2009); Г. Меотіс – «Хриси му Меотидья» («Моя золота Меотида») (1996), «Тримонтан» (2001); М. Хорош – «Ялита» («Ялта») (1998); Д. Пенез – «Калка» (1997); Г. Патріча – «О михио» («Заповітне») (1994). А. Балджі опублікував румейською повість «Пикро зарзалудь» («Гіркий абрикос») (1994). До 110-річчя від дня народження Г. Костоправа вийшла збірка творів засновника румейської

літератури (2012). Усі зазначені книжки видано з використанням кириличного письма, крім однієї збірки Г. Левченка, в якій він експериментує з грецьким шрифтом.

Серед виданої перекладної румейської літератури цього періоду слід відзначити колективну збірку «Кобзар» (1993) та збірку перекладів Л. Кір'якова «Паныч, нду иксириты сис...» («Якби ви знали, паничі...») (1994).

Як будь-яка молодописемна література, румейська представлена переважно поезією. Аналізуючи жанровий склад оригінальних поетичних творів румейських літераторів, та оминаючи увагою твори, присвячені уславленню партії, її керманічів тощо, зазначаємо доволі широке розмаїття: це ліричні твори (переважна більшість поетів), поеми (Л. Кір'яков, А. Шапурма, Д. Пенез), балади (Л. Кір'яков), гуморески та бувальщини (Д. Патріча, Л. Кір'яков, Ф. Шебаніц), частівки (Л. Хонагбей, Д. Богадиця, Г. Костоправ), тости (А. Шапурма), епіграми (Л. Хонагбей), авторські казки (Г. Костоправ, Л. Кір'яков, А. Шапурма, О. Ксенофонтowa-Петренко), філософська поезія (В. Бахтаріс, Г. Меотіс, Г. Левченко). Румейська проза представлена поодинокими спробами освоєння жанрів оповідання (Л. Кір'яков, Н. Харакоз, Д. Папуш, Г. Меотіс, А. Нейфельд), повісті (А. Балджі), новели (Н. Харакоз), замальовки (Н. Харакоз). Найменше представлена румейська драма (Г. Костоправ, Л. Кір'яков).

Останній період позначений також виходом у світ варіантів друкованих фольклорних творів. Крім альманаху, що містив зразки румейського фольклору в кожному випуску, окремим виданнями виходять румейські народні пісні: «Козмуку пигадь» (1994); казки: «Казки греків Приазов'я» (1993) та «Греческие сказки села Большая Каракуба» (2004); паремії: «Эна шилядьа маргаритариа» («Тисяча перлин») (1993). До збірки «Малытам-дошкільнятам» (1996) включено народні пісні, казки, лічилки та загадки. А видана в Греції грецькою абеткою збірка «Та Μαριουπολίτικα: τραγούδια, παραμύθια και χοροί των Ελλήνων της Αζοφικής» (1999) містить румейські народні пісні та казки. Укладачі зазначених збірок – Л. Кір'яков, Д. Патріча, Р. Харабадот та О. Ашла проявили себе як справжні подвижники. Втім, попри позитивні зрушення в справі публікації фольклорної спадщини греків-румеїв слід констатувати, що більша частина зібраних фольклористами-аматорами записів румейської народнопоетичної творчості лишається невиданою.

Отже, бачимо, що за трохи менший ніж столітній час існування писемної румейської літератури можна виділити два періоди її активного розвитку: 1930-ті роки та 1990-ті – перше десятиліття 21 століття. Попри низку об'єктивних перешкод, таких як діалектна роздрібненість румейської мови, порушення тяглості поколінь румейських письменників внаслідок сталінських репресій, відсутність єдиної думки щодо способу фіксації румейської писемності тощо ця література дотепер демонструвала помітний поступ. Проте життєздатність румейської літератури у новітній час залишається під сумнівом через постійне зменшення кількості носіїв грецької (румейської) мови в Україні та процеси, що свідчать про занепад самої мови. За цих умов надзвичайно важливою вбачається справа популяризації румейської літератури та фольклору серед приазовських греків-румеїв.

До перспектив подальших розвідок у напрямку дослідження румейської літератури слід віднести вивчення творчості окремих її представників, що її ще не було висвітлено, а також аналіз еволюції засобів художньої виразності в творах румейських літераторів різних часів.

5.5 ПЕРЕКЛАДНА РУМЕЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Під перекладною румейською літературою розуміються переклади румейським діалектом новогрецької мови (або румейською мовою, за іншими мовознавцями), виконані представниками письменства греків-румеїв донецького Приазов'я, що зародилося в 20-х – 30-х роках ХХ-го століття, відродилося та розквітнуло в 60-80-х роках та поступово згортається в останні десятиліття ХХ – на початку ХХІ століття. Румейські переклади постали об'єктом самостійного дослідження лише в монографії К. Журавльової [94], яка розглянула переклад на румейський діалект п'яти оповідань А.П. Чехова, виконаний засновником румейської літератури – Георгієм Костоправом. Подальша перекладацька діяльність румейських літераторів донецького Приазов'я не отримала окремого висвітлення. Отже, необхідно зробити огляд наявних румейських перекладів та встановити їхнє значення та внесок у формування й розвиток оригінальної румейської літератури.

Поява перших зразків перекладної румейської літератури збігається за часом з періодом активного становлення грецької румейської літератури (20-ті – 30-ті роки ХХ століття). У цей період у зв'язку з політикою коренізації, що її проводить радянський уряд, відкриваються нові творчі можливості для приазовських грецьких літераторів, які переживають у цей час період свого активного становлення. Саме у цей період в Україні створюється грецька преса та література. Проте, перші перекладачі на румейську стикаються з низкою серйозних перешкод щодо їхньої діяльності, найсуттєвішою з яких слід визнати відсутність літературних норм румейської мови, функціонування якої до того часу обмежувалося побутовою сферою, а художні традиції формувалися виключно у фольклорному річищі.

Як уже зазначалося, першим серед румейських літераторів започаткував перекладацьку діяльність Георгій Костоправ. До першої книжки Г. Костоправа «Та прота вимата» (1933 р.) увійшли переклади творів С. Руданського, Ф. Капельгородського, В. Сосюри, Д. Бедного. У 1935 році румейський поет і письменник уперше звернувся до прозового матеріалу (оповідань А.П. Чехова). К. Журавльова вважає, що вибір творчості Чехова для перекладу зумовлений двома чинниками: по-перше, Чехов – земляк греків Приазов'я (відстань між м. Таганрог та м. Маріуполь – лише 150 км); по-друге, чеховські оповідання відносно легкі для перекладу через невеликий обсяг та доступну мову [94, с. 150-151].

У наступній поетичній збірці Г. Костоправа «Калимера, зисимо!» вміщено переклади «Пісні про сокола» М. Горького, «Пісні трактористки» П. Тичини, а також окремих творів О. С. Пушкіна, В. Маяковського, М. Рильського, О. Суркова, П. Безпощадного та інших. У 1937 р. Г. Костоправ взяв участь у республіканському пушкінському пленумі Спілки письменників України. Він привіз збірку грецьких перекладів творів видатного російського поета, видану в Донбасі. Неодноразово перекладав Г. Костоправ на грецьку мову й вірші свого улюбленого поета Т.Г. Шевченка, зокрема, поеми «Сон» та «Кавказ».

Оцінюючи роль перекладів Г. Костоправа, слід зазначити, що головним його завданням було посилення українсько-грецьких та російсько-грецьких літературних контактів, що становило передумову входження літератури греків Приазов'я до вітчизняного мистецького контексту. Цікаво, що в цей час твори румейською мовою видаються грецькою абеткою, пристосованою до фонетичних особливостей румейського діалекту. Проте під час репресій грецький шрифт буде знищено, а нова хвиля румейських літераторів користуватиметься вже кириличною абеткою, запропонованою А. Білецьким. Після репресій кінця 30-х років, що їх зазнала більшість грецьких літераторів, які до того часу встигли про себе заявити вголос, нові імена з'являються вже в повоєнні роки.

Антон Шапурма – один з найвідоміших поетів Маріупольщини – увійшов у велику румейську літературу разом із групою, яку очолював Г. Костоправ. У часи хрущовської відлиги А. Шапурма разом з Л. Кір'яковим стає біля витоків відродження румейської літератури, зокрема, через перекладацьку діяльність. У 1964 році з ініціативи та під керівництвом А. Шапурми до 150-річчя від дня народження Т. Шевченка було створено рукописний «Кобзар» у перекладах на грецьку мову (її румейський діалект). Другий перекладний рукописний збірник «Мала антологія української літератури» (1966), укладений поетом, було відзначено літературною критикою. Антологія містила переклади творів одинадцяти письменників-класиків і тридцяти чотирьох українських поетів. У наступному році було видано збірник «50 жовтнів». Також відомі створені А. Шапурмою рукописні збірники румейських перекладів творів І. Котляревського, Лесі Українки, Є. Гребінки, С. Гулака-Артемівського, П. Тичини, М. Рильського, А. Малишка, С. Олійника, М. Бажана, В. Соколова, Д. Демерджі та інших.

У 1970 році А. Шапурма був прийнятий до Спілки письменників України. У своїй рекомендації славетні елліністи А. Білецький та Т. Чернишова написали, зокрема, таке: «... твори А.А. Шапурми сприяли виробленню норм літературної мови донецьких греків. Переклади з української мови на грецьку відрізняються великою текстуальною точністю й разом з тим адекватним відтворенням формальних особливостей оригіналу» [69, с. 8–9].

Послідовником Г. Костоправа був і Леонтій Кір'яков, який продовжив справу свого вчителя на поетичній та перекладацькій ниві починаючи з часів «хрущовської відлиги». На окрему увагу заслуговує виданий румейським літератором у 1987 році переклад рідною мовою «Слова про Ігорів похід», над яким він працював більше двадцяти п'яти років. Автором передмови та коментарів до румейського тексту виступив професор А. Білецький.

Л. Кір'яков також приділяє значну увагу перекладу творчості Кобзаря. У 1994 році виходить його збірка перекладів поезії Т. Шевченка на румейську «Якби ви знали, паничі... (Паныч, нду иксириты сис...)», до якої увійшли 43 вірші. У передньому слові до збірки румейський поет пояснює, що своє захоплення творчістю великого Кобзаря він успадкував від свого дідуся [71, с. 3]. Як відомо, перекладна література завжди має великий вплив на оригінальне письменство, нерідко визначаючи і його жанри, і композицію, і ідейний зміст.

Так, приміром, «Заповіт» Кобзаря, що його переклав румейською Л. Кір'яков, виступає прототекстом по відношенню до оригінального віршу румейського поета – «Завещание». Взагалі, вважається, що творчість Т. Шевченка була близька грецьким поетам Приазов'я, оскільки їх ріднить стурбованість долею рідного народу, прагнення захистити його [59, с. 55]. У 1993 році виходить «Кобзар», представлений вибраними творами в перекладах мовами греків України, до якого увійшли, зокрема, переклади на румейську Г. Костопова, Л. Кір'якова, А. Шапурми, Д. Папуша, В. Бахтаріса, Д. Патричі, Г. Меотиса.

Повертаючись до перекладацької діяльності Л. Кір'якова, слід зауважити, що крім Т. Шевченка, він перекладав також поезії Лесі Українки, П. Тичини, М. Бажана. Серед російських поетів, що їхню творчість переклав Л. Кір'яков, слід зазначити О. Пушкіна та М. Лермонтова.

Уродженець румейського села Урзуф, Дмитро Демерджі став українським поетом, але він також ставив перед собою завдання зближення двох літератур та культур. Завдяки його перекладацькій діяльності в 70-х роках минулого століття не тільки було введено до світу української поезії твори греків Приазов'я, а й навпаки: Д. Демерджі переклав румейською твори класиків української поезії П. Тичини, М. Рильського та В. Сосюри.

Поета Федора Шебанця відрізняє те, що він писав вірші лише рідною мовою, румейською. Втілюючи в життя думку про те, що кожен митець має творити своєю рідною мовою, Ф. Шебаніц не тільки створив більше тисячі оригінальних творів, але й відшліфовував свою перекладацьку майстерність, доносячи до румейського читача твори Т. Шевченка, О. Пушкіна, М. Рильського. Особливе місце у перекладній спадщині Ф. Шебанця займає «Лісова пісня» Лесі Українки, яку автор опублікував із своєю передмовою та коментарями.

Василь Бахтаріс, один з найталановитіших представників румейського літературного кола й член Національної спілки письменників України, теж займався перекладами на румейську. В його перекладацькому доробку твори Т. Шевченка, С. Єсеніна та В. Стуса (1994-1995). З останнім В. Бахтаріса споріднювала тема відродження національної свідомості свого народу. Поета дуже турбувало становище рідної мови, яка опинилася в стані занепаду, як унаслідок свого історичного розвитку, так і через жорсткий тиск на національну самобутність приазовських греків. Остання збірка поета «Зиси, Бугас!» вийшла трьома мовами: грецькою (румейською), українською, російською. Який з варіантів кожного віршу був оригінальним, а які автоперекладами, наразі невідомо.

Донат Патрича – поет, композитор, перекладач, член національної спілки письменників України, активний громадський діяч, «... докладає всі свої посправжньому подвижницькі сили і здібності для того, щоб відкрити, донести до масового читача надзвичайно самобутні культурні надбання свого малого, але неповторного народу – греків донецького Приазов'я ...» [48, с. 3]. Проте, шляхом майстерного перекладу Д. Патрича прагне також перетворити скарби інших культур та народів на надбання своїх одноплемінників. Так, у збірці «Пииты ту графи» («Доля поета») (2001) автор вміщує переклади як відомих поетів

(Т. Шевченка, В. Сосюри, Р. Гамзатова), так і своїх донбаських колег (П. Шабатіна, Г. Патричі, Л. Патричі).

Ми не ставили за мету дати оцінку художньої цінності перекладних творів. Маємо підкреслити, що за наявних умов уже саме їхнє існування є виключно позитивним явищем. Та все ж таки прокоментуємо деякі особливості формального відтворення оригінальних віршів у перекладах. Слід зазначити, що майже в усіх аналізованих перекладах спостерігається дотримання форми оригіналу за параметрами кількості рядків, ритму, системи римування, навіть у випадках, коли в оригінальному вірші розмір змінюється кілька разів, як, приміром, у шевченківському «Мені тринадцятий минало»:

<i>1 Мені тринадцятий минало.</i>	<i>Нда йомуса та дьекатрия,</i>
<i>2 Я пас ягнята за селом.</i>	<i>Арныча вожкза го макра</i>
<i>3 Чи то так сонечко сіяло,</i>	<i>Ах т хора илюс, ян т ханья</i>
<i>4 Чи так мені чого було?</i>	<i>Ап пану велзин ан т хара.</i>
<i>5 Мені так любо, любо стало,</i>	<i>Атосу шериндун кардъья-м,</i>
<i>6 Неначе в Бога.....</i>	<i>Ки тун тъыго, тъарис, махтайва,</i>
<i>7 Уже прокликали до паю,</i>	<i>Ки ас ту файму арта хулзан,</i>
<i>8 А я собі у бур'яні</i>	<i>А го пес сихку хуртариц</i>
<i>9 Молюся Богу... І не знаю,</i>	<i>Ставруцку вальшика... Ки нунза</i>
<i>10 Чого маленькому мені</i>	<i>Пос го тут мкуцуц палкариц</i>
<i>11 Тоді так приязно молилось,</i>	<i>Ставро на валу маганайва,</i>
<i>12 Чого так весело було.</i>	<i>Ки пос го шерными цана?</i>
<i>13 Господне небо, і село,</i>	<i>Тъарис-ки олу ато тна,</i>
<i>14 Ягня, здається, веселилось!</i>	<i>Т арныча, т хора сма-м шинглайван</i>
<i>15 І сонце гріло, не пекло!</i>	<i>Ки илюс велзин катына!</i>
<i>16 Та недовго сонце гріло,</i>	<i>Тевала ставро пула го,</i>
<i>17 Недовго молилось...</i>	<i>Илюс-па н пирадъа-т</i>
<i>18 Запекло, почервоніло</i>	<i>Хасин олу – хахухясин,</i>
<i>19 І рай запалило. (...)</i>	<i>Хатъын ту парадъус. (...)</i>

Леонтій Кір'яков, автор наведеного перекладу, зберігає чотиристовпний ямб оригіналу у перших п'яти рядках, але поширює його й на п'ятий рядок, який у Т. Шевченка двостовпний. До того ж, у перших чотирьох рядках, а також у наступному катрені (рядки 7-10) збережено перехресне римування, а п'ятий та шостий рядки не спаровані. У наступному чотиривірші (рядки 11-14) румейський поет услід за Кобзарем використовує кільцеве римування, а потім (рядки 16-19) використовує неспароване римування там, де в оригіналі перехресне.

Підсумовуючи, слід зазначити, що румейська перекладна література представлена переважно поезією, прозаїчних перекладів виконано значно менше. Оцінюючи роль перекладів на румейську, передусім слід зазначити їх безумовний внесок у справу збереження та розвитку румейського діалекту новогрецької мови, який до того часу був безписемним. Вирішуючи перекладацькі завдання, румейські поети та письменники збагатили ресурси рідної мови та розвинули її художньо-зображальні можливості. Наостанок, не можна не помітити ідейно-художнього впливу української та російської

літератури та культури на румейську, що транслюється разом із перекладеними художніми творами.

5.6 ФОЛЬКЛОР ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я: ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ І СУЧАСНИЙ СТАН

Приазовські греки – вихідці з Криму, які в 1778-1780 р. переселилися в Північне Приазов'я, де заснували м. Маріуполь та 21 село. Їхня історія має чимало драматичних, а часто й трагічних сторінок, але попри всі негаразди, незважаючи на гоніння, переслідування та заборони, греки Приазов'я змогли зберегти свої звичаї, обряди, фольклор, а найголовніше – зберегти мову своїх предків, і все це – знаходячись протягом багатьох століть далеко від історичної батьківщини і при відсутності писемності. Інша річ, що мовою предків сьогодні володіють переважно люди дуже похилого віку, яких залишилось небагато.

Слід зазначити, що термін «приазовські греки» поєднує дві етнічні групи, кожна з яких має свою мову, особливості побуту й культури [50, с. 385]. Перша група – еллінофони, друга – тюркофони. Відповідні етноніми «румей» та «урум» мають спільне походження від назви Візантії як нового Риму – Ρώμη. Дослідження мови грецьких етнічних груп відомими лінгвістами ХХ століття А. Білецьким, Т. Чернишовою, О. Гаркавцем вказують на те, що більше половини маріупольських греків говорить на своєрідних діалектах, які іноді виділяють у самостійну мову – румейську, споріднену новогрецькій, яка відноситься до індоєвропейської мовної сім'ї. Дослідники (Д. Спірідонов, М. Сергієвський) розподіляють її на 5 мовних груп (говірок), залежно від ступеня побутування слів тюркського і арабського походження [61] Інша їхня гілка – уруми – користується говірками, які тісно примикають до різних говірок тюркської мовної групи. Урумські говірки, після їх детального вивчення, сучасний мовознавець О. Гаркавець розподілив на 4 групи у порядку наростання огузьких елементів [13]. Незважаючи на такі різкі відмінності у мові, урумів і румеїв об'єднує своєрідне почуття етнічної і культурної спільності, приналежності до грецького етносу. Зараз як уруми, так і румеї називають свою мову грецькою: екзоетнонім “греки” перейшов на позначення мови, чому сприяли контакти з іншомовним оточенням.

Вивчення народнопоетичної творчості однієї з малих етнічних груп, що населяють Україну, є особливо актуальним у світлі необхідності збереження їхньої культури та мови. Відомо, що фольклор не може лишатися в законсервованій формі, адже з плином часу змінюються умови його побутування, його носії, їхні потреби та їхнє ставлення до усної традиції. У грецьких селах Приазов'я ситуація ускладнюється ще й тим, що, крім соціальних змін, протягом останнього століття відбулися значні мовні зміни. Дослідники вказують, що протягом трьох поколінь відбувся мовний зсув (language shift) щодо ролі першої (рідної) мови; тобто батьки людей, що сьогодні перебувають у похилому віці, володіли російською пасивно, або розмовляли нею з труднощами, тоді як сьогоднішня молодь має таке ж відношення до грецького діалекту [100, с. 35].

Перші зразки фольклору румеїв було опубліковано в історичному нарисі Ф. Хартахая «Християнство в Криму» (1864) і книзі В. Григоровича «Записки антиквара о поездке его на Калку и Кальмиус, в Корсунскую землю и на южные

побереж'я Дніпра и Дністра» [19]. У 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. проводились експедиції з вивчення історії та культури грецької меншини Приазов'я. Збиранням та вивченням фольклорного матеріалу займалися Д. Спірідонов, К. Костан, І. Соколов. Але у 30-х рр. цю роботу було згорнуто, дослідників було репресовано і багато з зібраних матеріалів нині вважають загубленими для науки [2, с. 29]. Фольклорні дослідження було поновлено уже у 50-х рр., насамперед працівниками і студентами Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, які із 1953 до 1977 р. провели низку діалектологічних експедицій з вивчення румейських говірок Приазов'я, насамперед на основі фольклорного матеріалу. Урумський фольклорний матеріал у 1951 р. записували співробітники Ленінградського державного університету під керівництвом С. Муратова, а наприкінці 70-х – початку 80-х рр. О. Гаркавець проводив польові дослідження в урумських селах Донецької області, приділяючи увагу дослідженню фольклорної традиції. Також слід зазначити внесок у справу збирання грецького фольклору дослідників-ентузіастів О. Ксенофонткової-Петренко, О. Ашла, Р. Харабадот та ін. 1976 року Е. Хаджинов опублікував статтю «З історії фольклору південного Донбасу», в якій висвітлюється історія збирання народної творчості румеїв та урумів, робиться огляд публікацій зразків їхнього фольклору за період більш ніж 100 років [65].

Аналіз основних жанрів фольклору греків Приазов'я було зроблено К. Костан (1932), Т. Чернишовою (1960) (еллінофони) та О. Гаркавцем (1999) (тюркофони). Так, дослідники фольклору греків-еллінофонів (румеїв) приділяють особливу увагу жанрові пісні й казки, а дослідники усної словесності греків-тюркофонів (урумів) – жанрові казки, анекдоту, колядки, загадки, паремії, скоромовки й тахма (гумористичні фрази, переважно римовані).

Дослідити сучасний стан речей у грецьких селах Приазов'я мала на меті фольклорно-етнографічна експедиція, яка була організована в 2006 р. на базі Маріупольського державного гуманітарного університету. Під час експедиції було обстежено грецькі села Стила, Ялта, Урзуф, Константинополь, Улакли, Малоянісоль, Велика Новосілка, Богатир, Старий Крим, Сартана (мешканці цих сіл є носіями різних говірок румейського та урумського діалекту). Пропоновану статтю присвячено дослідженню фольклорної ситуації, що склалася в сучасних грецьких селах Приазов'я: рівня збереження усних традицій, умов побутування різних фольклорних жанрів, зокрема пісні, прислів'я і казки. Окремим завданням є аналіз існуючої літератури з даної проблематики, а також огляд зафіксованих у різних збірках зразків народної творчості греків Приазов'я.

Учасників експедиції у багатьох селах зустрічали піснями, у деяких селах виступали самодіяльні народні колективи, до репертуару яких входять як народні, так і стилізовані під народні авторські пісні (колективи сіл Малоянісоль, Велика Новосілка). Багато греків та грекинь виконують обрядові й ліричні пісні. Зокрема, слід відзначити талановитих співачок М. Попову (с. Малоянісоль), що заспівала пісні «Орфано» («Сирота»), «Мана» («Мати»), «Иртъан дугкуша» («Прийшла війна»), А. Аджавенко (с. Урзуф) з піснею про трьох братів що сваталися, Т. Богадицю (с. Сартана) з весільною піснею. Чоловіки з с.

Малоянісоль виконали новорічні колядки. Зазвичай інформатори охоче погоджувалися заспівати пісню і намагалися пригадати якомога більше пісенних творів. Отже, наші спостереження щодо рівня збереження народнопоетичної творчості свідчать, що найпопулярнішим, отже, найбільш збереженим серед приазовських греків є жанр пісні. Х. Христу, дослідниця мови греків-еллінофонів («кримськоазовський грецький діалект» у її термінах), також зазначає добре збереження в середовищі приазовських греків пісенних традицій, які, поряд з лайливими словами і привітаннями, підпадають під визначення усталеної форми і не потребують вільного володіння мовою (діалектом) [100, с. 35]. М.М. Гайдай робить огляд пісенного фольклору греків Приазов'я у статті, що міститься у збірці праць, присвячених фольклору етносів України [11]. Дослідник спирається на записи відомого українського фольклориста-музикознавця і збирача народних пісень М.П. Гайдая, зроблені у 1930-1932 рр. на Маріупольщині. Аналізується багатий жанровий склад грецьких народних пісень Маріупольщині, зазначаються виконавці.

Паремії (прислів'я, приказки) інформатори наводять досить рідко. Це, напевно, пов'язане з тим фактом, що цей жанр має чітко виражену ситуативну обумовленість, тобто поза контекстом паремії майже не вживаються. Однак, деякий матеріал все ж таки вдалося зафіксувати.

Як відомо, немає такої сфери в житті народу, яка б не знайшла відображення в іскрометних і мудрих прислів'ях та приказках. В них яскраво відтворений не лише характер, але й побут, звичаї, уподобання, історія народу, - все, чим сповнене людське буття. Ці перлини людської мудрості рідко просто констатують якийсь факт, вони рекомендують, застерігають, схвалюють, засуджують, повчають. Прислів'я та приказки є одним з найдавніших жанрів фольклору. Румеї називають їх "паромиис" та "ритыс" [34], уруми – "аталал сӧзлери" та "тахмах" [14].

Ми погоджуємося з дослідниками, які зазначають, що мова румейських прислів'їв архаїчніша порівняно, наприклад, з мовою їхніх казок, а найдавніші румейські прислів'я мають свої витoki у давньогрецьких пареміях, підтверджуючи концепцію походження румеїв [68].

Урумські прислів'я, найдавніші з яких відчутно наближені до східної традиції, відрізняються надзвичайною образністю, метафоричністю, але важко перекладаються на українську або російську мову. Щодо перекладу румейських прислів'їв, М. Хорош пропонує поділити їх на три групи, відносячи до першої такі, що мають аналоги в російській або українській мові і легко перекладаються на ці мови. До другої групи він відносить прислів'я, що не мають аналогів, але до яких можна дібрати смислове значення, еквівалент. І нарешті третю групу складають прислів'я, що не мають аналогів у російській та українській мовах [43, с. 43].

Кількість прислів'їв, зібраних під час експедиції є невеликою, тому що мало хто з мешканців сіл зумів пригадати їх. Так, у с. Стила музиканти місцевого ансамблю О. Малай, Є. Тамянов та Т. Попов розповіли три прислів'я румейською мовою, інші жителі не змогли пригадати прислів'їв або розповідали дитячі забавки (Д. Гайчева). У с. Малоянісоль стараннями Г. Шаблинської, шкільної

вчительки, у музеї зібрано 11 прислів'їв. Ще 5 прислів'їв повідомив викладач МДГУ С. Янковський, які він почув від своєї тітки М. Галалу. У селі Урзуф зі слів С. Кудокоцева, колишнього вчителя, було записано 7 прислів'їв, і ще 10, які він почув від інших жителів села, було включено у його книгу "История села Приморское (Урзуф) 1779-1979 гг.", видану у 1978 р. до 200-річчя села [25]. Також активну роботу зі збору фольклорного матеріалу веде місцевий краєзнавець М. Аджавенко. У селі Велика Новоселка не вдалося записати прислів'їв від інформаторів, але місцевий житель М. Хорош опублікував 202 румейські прислів'я з перекладом на російську мову [43]. Не пригадали прислів'їв і респонденти в селі Сартана, але всі зауважували, що збором народної мудрості займався місцевий поет, найстаріший у Приазов'ї, Л. Кір'яков. Дійсно, у 1993 р. у співавторстві з іншим поетом Д. Патричей він опублікував збірку, яка містить тисячу прислів'їв та приказок приазовських греків [34]. Це єдине на сьогодні видання такого масштабу. Щодо урумських прислів'їв, жителі сіл Богатир (В. Барлова) та Улакли (О. Шашкова) навели кілька прикладів. Велику кількість прислів'їв урумською мовою, зібраних в селах Приазов'я наводить О. Гаркавець у своїй фундаментальній праці «Уруми Надазов'я» [14].

Якщо розглянути всі прислів'я, записані під час експедиції (а їх разом із музейними матеріалами близько 40), вони практично не повторюються. Прислів'я "яблуко від яблуні недалеко падає" представлено у кількох румейських селах, але в різних варіантах (слід зауважити, що всі прислів'я графічно фіксувалися за системою А. Білецького, окрім варіантів, наведених у книзі С. Кудокоцева): *Мила ста милья макра дъен пай* (яблуко від яблуні далеко не йде – Стила), *Т'миля та мила макра дъен та питати* (яблуня яблука далеко не кидає – Урзуф). Це ж саме прислів'я зустрічаємо у М. Хороша (Велика Новоселка) – *Мил ахт милья макра дъен кадвен*, та у Л. Кір'якова – *Ту милу ах т млэя ти пилы с эна марея*. Для порівняння: у новогрецькій мові прислів'я звучить так: *То μήλο κάτω απ'τη μηλιά θα πέσει* (яблуко під яблуню впаде).

Цікаво, що інше прислів'я, записане в тому ж селі Стила, – *нас тынус т'амакс касиш, ту нун трагодъ трагудъас* (на чиєму возі сидиш, того й пісню співаєш, або в перекладі інформаторів – "с кем поведешся, от того и наберешся"), у с. Малоянісоль зустрілося у варіанті *нас тус амакс пайс, тон-с трагудъы лес* (на чиєму возі їдеш, того й пісню співаєш), а у с. Улакли О. Шашкова повідомила урумський варіант цього прислів'я, який у перекладі українською звучить "на чийй арбі їдеш, того й пісню співаєш". Те ж прислів'я наводять М. Хорош – *нас тынст манджар катъыс, кот трагодъ трагудъас* (на чиєму возі сидиш, того й пісню співаєш) та Л. Кір'яков – *нас тунс амакс катъыс, туко-т то трагодъ на лэй-с* (на чиєму возі сидиш, того пісню і співай).

Записане в с. Урзуф прислів'я *т люк т мали'т міталазт, а таксът ден міталазь* (вовк шерсть міняє, а характер залишається) має подібний варіант у М. Хороша: *джанавар (ту люку) мали-т маталаст, адетт йох* (вовк міняє шерсть, але не звичку). У Л. Кір'якова у якості підступної тварини виступає змії: *то фидь металаз то дъерма-т, ма ми металаз та адэтя-т* (змії міняє шкіру, але не змінює звичок) або: *ту фидь пимен фидь – мону металаз ту дъерма-т* (змії залишається змієм, лише міняє шкіру).

У прислів'ях засуджуються лінь, дурість, недбалість, хвастливість, злість: *Катья мэра дъен эн Пасха* (Великдень не кожного дня – Малоянісоль), *Т хулы мэля чи мирас* (злість мед не роздає – Малоянісоль), *Стично т хуляро стома де пай* (порожня ложка до рота не йде – Урзуф).

У багатьох прислів'ях йдеться про незаперечний авторитет батьків у родині, вихваляються розум, працьовитість, справедливість: *Фукрис мана, патэран, тья дъыс-на дуня пула* (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі – Урзуф; для порівняння (у Л. Кір'якова): *Тыс тун тата-т ки т мана-т метра, атос тья эш сайму ах дъафту-т та мкра* (хто на батька та матір зважає, той отримає повагу своїх дітей); *Фасули то фасули юмонны та сакули* (квасолина до квасолини наповнюється мішок – Малоянісоль); *Кало на канис, кало дранас* (роби добро – будеш бачити добро – Стила; для порівняння (у М. Хороша): *кала на камс, кала врышкис* (гарними справами гарно зустрічають, або дослівно: роби добро, добро знайдеш).

Отже, зазначаємо, що незважаючи на існування окремих зібрань та видань прислів'їв та приказок, праці аналітичного характеру, які б дозволили дослідити насамперед мову, якою вони написані, мовні засоби, символіку тощо, відсутні. Також цікавим був би порівняльний аналіз прислів'їв, як місцевого характеру (між різними селами Приазов'я), так і з перлинами мудрості грецького, турецького, українського, російського народів.

Жанр казки має значно вужче побутування в усній словесності сучасних приазовських греків, ніж, скажімо, пісня. Це явище є закономірним з кількох причин: по-перше, функціонування казки тепер обмежується лише дитячою аудиторією, а переважна більшість дітей сучасних етнічних греків України не володіють діалектом. Тому деякі інформатори наводять суто слов'янські казки, які вони чули або читали російською: «Колобок», «Теремок», «Курочка ряба».

По-друге, казка, що є переважно прозовим жанром, має значно меншу кількість механізмів самозбереження, ніж пісня та інші римовані твори, що мають певну ритмічну організацію.

По-третє, знов-таки зауважуємо, що необхідною передумовою вільної розповіді казки є активне володіння мовою, а кількість активних носіїв діалекту серед греків Приазов'я дедалі меншає, стрімко відбувається мовний зсув. Так, одна літня жінка з с. Константинополь пригадує лише назву казки, яку вона чула в дитинстві – «Аслан, Хаплан і Харахуш» («Лев, Тигр і Мавпа»), але не може згадати ані її сюжету, ані навіть як перекладається її назва.

По-четверте, дитинство інформаторів, що є носіями грецької культури, припало на важкий період 1918-1950 років, коли зовнішні чинники (війни, напружена політична ситуація, репресії, голод і т.п.) не сприяли побутуванню й розвитку традиційної усної словесності серед представників однієї з нацменшин СРСР і, за словами С. Росовецького, призвели до руйнації традиційної селянської культури [54, с. 11]. Багато інформаторів, які народилися у цей період і теоретично можуть володіти діалектом, повідомляють, що не знають ніяких казок, адже їхнє дитинство було важким або через смерть одного з батьків, або через те, що вони мусили працювати з раннього віку, не ходили до школи, батьки були «неграмотніє» тощо.

Й остання, але не менш важлива причина згасання казкової традиції в грецьких селах Донеччини, – це відповідність до загальної тенденції занепаду традиційної словесності в добу новітніх технологій, прискороного ритму життя й глобалізації. Ця тенденція відчутна навіть у межах останніх 50 років: Т. Чернишова, що досліджувала урзуф-ялтинський новогрецький говір під час експедиції 1953 р. зазначала наявність у цих селах великої кількості людей, що знають казки і вміють добре їх виконувати [68]. Нам же пощастило почути казки всього від кількох людей, хоча кількість обстежуваних сіл була значно більшою, ніж у Чернишової.

Проте, деяку інформацію щодо побутування казки в обстежуваних селах нам вдалося зібрати. Частина респондентів, навіть тих, що не можуть пригадати конкретних казок, повідомляє, що у дитинстві вони чули казки грецькою, хто від матері, хто від батька, а хто від бабусі чи дідуся. Про роль чоловіка у донесенні до дітей традиційної уснопоетичної творчості та інших мудрощів Г. Чердаклі 1957 р.н. з с. Велика Новоселка каже, що взимку, коли менше господарської роботи, в той час як жінка порається на кухні, чоловік є вільним і може займатися вихованням дітей: розповідати їм повчальні казки, вчити лічби тощо. Невелика кількість інформантів можуть коротко переповісти зміст казок, які вони чули в дитинстві, російською. Так, вони переповідають зміст жартівливої казки анекдотичного характеру «Три мисливці», фантастичної - «Про 12-голового змія, що пожирав красунь», дидактичних – «Про те, як помирав святий», «Про маленького Ісуса» та «Про білого бичка», побутової - «Про трьох братів, що одружилися». Одна інформаторка розповіла, що у дитинстві вона пасла корів і часто чула казку «Про білого бичка», за допомогою якої її вчили, що якщо вона загубить корову, її буде покарано. Характерно, що казки з героями-релігійними постатями не є антиклерикальними, а, скоріш, повчальними і пропагують християнські моральні та етичні цінності. Інформатори пригадали також казки про тварин, такі як «Про вовка», «Теремок» тощо.

Професійних казкарів ми, звичайно, не зустріли, але 4 інформатори погодилися виконати казку перед збирачами: двоє румейською і двоє урумською мовою, один чоловік і три жінки. Цікаво, що один із інформаторів на прохання пригадати якусь казку переповів зміст поширеної серед приазовських греків пісні «Вай курциц». Характерний приклад активного носія грецького фольклору – вже згаданий нами С. Кудокоцев із с. Урзуф, який багато років працював учителем у місцевій школі. У свою друковану на машинці книгу про історію рідного села він помістив зразки місцевого фольклору, зокрема, дві грецькі народні казки з перекладом російською: «Бешсалхимс» і ще одну казку без назви, але сюжетом подібну до «Попелюшки». Взагалі, роль працівників освіти в процесі запису та збереження пам'яток усної народної творчості в грецьких селах Приазов'я є дуже важливою, бо саме вони знають ситуацію зсередини, розуміють необхідність своєчасної фіксації слідів духовної діяльності людини, проводять методичну, копітку збирацьку роботу на місцях. Особливо слід відзначити з цього приводу Г. Шаблинську (с. Малоянісоль), яка заохочує своїх учнів виявляти інтерес до фольклору рідного краю й записувати пісні, казки, приказки насамперед від своїх дідусів та бабусь. Вражає також завзятість і

відданість своїй справі Г. Намитчанюк (с. Старий Крим), яка особисто веде фольклорні та етнографічні розвідки в селі, а весь зібраний матеріал віддає до шкільного музею. Також рукописні або друковані на машинці фольклорні матеріали зберігаються в селах Ялта (казка «Любов до трьох апельсинів» ялтинською грецькою говіркою з паралельним перекладом російською мовою) й Сартана (казки з репертуару славнозвісного грецького казкаря П. Ксенофонтова, записані Е. Хаджиновим і наведені у перекладі російською мовою: «Злодії-святі», «Син цариці і син батрачки»).

Не можна обминути увагою й факт існування кількох збірок, до яких включено казки: це, насамперед, збірка казок румейською мовою, що вийшла за редакцією Л. Кір'якова [26], досить велике зібрання грецьких казок урумською мовою у фольклорній збірці О. Гаркавця [13], кілька казок у збірці «Пирнешу астру» [49], віршований варіант казки «Жебрак і півень» у «Записках історико-філологічного товариства Андрія Білецького» [23], 11 віршованих казок А. Шапурми, який спирався насамперед на народну творчість [69] та кілька казок у додатках до російського видання «Греки России и Украины» [17]. Всі ці казки надруковано кириличним письмом, за системою, запропонованою А. Білецьким. У Греції також видано зразки румейського фольклору, в тому числі кілька казок, нашими колишніми співвітчизниками О. Ашла [80] й К. Папуш-Журавльовою [95].

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що на сьогодні в грецьких селах Приазов'я взагалі ще існують умови для фіксації народнопоетичної творчості їхніх мешканців, як науковцями, так і збирачами-аматорами, але треба квапитися. Також прийшов час на основі фольклорно-етнографічного матеріалу зробити його узагальнення й спробувати розв'язати низку цікавих проблем, пов'язаних з особливостями розвитку традиційних жанрів грецького фольклору у відриві від метрополії, а також простежити вплив на нього народної творчості східних слов'ян.

5.7 СТИЛІСТИЧНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПИСЕМНИХ ТЕКСТІВ РУМЕЙСЬКИХ КАЗОК ПОРІВНЯНО З УСНИМИ

Румейські казки – зразки словесного фольклору приазовських греків, які у побутовому спілкуванні ще використовують румейський діалект новогрецької мови, що є безписемним мовним різновидом. Протягом 20 століття мовознавці й аматори-ентузіасти намагалися створити алфавіт, або принаймні якусь систему запису румейського діалекту (окремі дослідники вважають його самостійною мовою). Найширше використання отримала абетка на основі кириличного алфавіту, запропонована А. Білецьким. Отже, наразі можемо дослідити й порівняти зразки усних та писемних текстів румейський казок.

Онтологічний статус тексту залежить від вирішення питання про співвідношення усного та писемного мовлення (відповідно усних та писемних текстів), що є фундаментальним у мовознавстві. Традиційно визнається первинність усної форми і вторинність писемної форми мовлення, про що свідчать авторитетні твердження В. Гумбольдта, Г. Пауля, Ф. де Сосюра. Проте і досі не затихають наукові суперечки щодо сутності й співвідношення усної та писемної форми мовлення.

Торкаючись питання про різницю між двома формами мовлення, вчені підкреслюють природний характер усного мовлення й вторинну, штучну природу писемного мовлення. При цьому усну комунікацію вирізняє ефемерність сказаного, важлива роль просодії, міміки та жестикуляції, а також значення ситуативного контексту для розуміння висловлення. Писемний текст, навпаки, зберігається значно довше, ніж усний, графічні засоби відіграють роль просодії; в писемному тексті міститься більше суто мовної інформації, оскільки роль екстралінгвістичного контексту в цьому випадку мінімізовано.

Звичайно, така опозиція між двома формами мовлення можлива, якщо під усним мовленням розуміти спонтанне мовлення в безпосередній комунікації, а під писемним мовленням – формально вивірене книжкове мовлення.

Під час дослідження текстів, процесів їх продукування й сприйняття завжди важливо чітко уявляти, які мовленнєві твори слугують об'єктом аналізу: усні тексти, тобто мовленнєві твори, записані спочатку на магнітну стрічку, а потім перетворені на графічний запис, або писемні тексти, тобто мовленнєві твори, що з самого початку народжувалися й продукувалися як писемні.

Ці висновки підкріплюються думками інших вчених про автономію кожної з двох форм мовлення, основу на глибоких структурних й змістових розбіжностях останніх. Деякі положення дуже категоричні, як, приміром, твердження І. Р. Гальперіна про те, що «всі характеристики усного мовлення протиставлені характеристикам тексту» [12, с. 19]. Подібної думки дотримуються також Т. О. Амірова й З. Я. Тураєва, проте, новітні експериментальні дослідження переконливо свідчать про те, що механізми сприйняття усних і писемних текстів відносно єдині [64, с. 77–78].

Інші вчені займають більш помірковану позицію в питанні розмежування усних і писемних текстів, пропонуючи розглядати проміжні форми комунікації,

«усні форми писемної комунікації» й «писемні форми усної комунікації», висувають теорію центра та периферії [64, с. 82–83].

В. Г. Адмоні з точки зору призначення мовленнєвої комунікації пропонує виділяти разові та відтворювані висловлювання [1]. Його концепція має певні збіги з ідеями І. Р. Гальперіна, але він звертає увагу на інші якості мовленнєвих творів. Розвиток відтворюваних висловлювань, що спочатку фіксуються в усній, а потім у письмовій формі, безпосередньо виявляє розвиток мовної структури (переважно в її писемній іпостасі). Відтворюваним висловлюванням В. Г. Адмоні присвоює статус текстів, які організуються як стійкі будови, що мають на меті більш-менш тривале існування.

Важко не погодитися з тим, що мовне оформлення усних і писемних текстів значною мірою відрізняється, але, на наш погляд, це пов'язано не з різними мисленнєво-мовленнєвими процесами, а з можливістю чіткішого структурування та виправлення писемних текстів у процесі їх створення і з відсутністю такої можливості у випадку з усними текстами. Крім того, сучасні експериментальні дані доводять, що за основними ознаками (цілності, зв'язності, окремоті) спонтанні діалоги нічим не відрізняються від відредагованих текстів [46, с. 122]. Тобто основні відмінності усних та писемних текстів містяться в площині мовностилістичних особливостей.

Отже, в нашому дослідженні усні й писемні тексти румейських казок складають єдиний дослідницький корпус. Проте, на основі їхнього мовностилістичного аналізу слід з'ясувати розбіжності, пов'язані зі спонтанністю перших та опрацьованістю других.

Усний текст являє собою діалогічне чи монологічне мовлення, структурно-граматична організація якого визначається мовленнєвою ситуацією, безпосереднім контактом мовця зі слухачем. Усне мовлення, на відміну від писемного, характеризується більшою інформативністю. Розраховане на широку аудиторію, воно більшою мірою створює атмосферу особливої відповідальності за висловлення.

Писемний текст являє собою результат мовленнєвого процесу, «зумовлений у часі» його відрізок. На відміну від живого, активного контакту, або дискурсу («мовлення в дії»), писемний текст усі смислові й експресивні завдання передає мовними знаками способом лінійного їх розташування.

Побутування казки в народі пов'язано насамперед з усною формою передачі. З цього випливають численні параметри казки, що зумовлюють її специфіку. По-перше, необхідність враховувати текст і контекст. Текст казки, що є матеріальною фіксацією одного з її численних утілень, не може повністю відбити її жанрових особливостей, оскільки є прив'язаним до конкретного моменту виконання, конкретної аудиторії слухачів, до конкретних потреб комунікації. Тому, крім власне тексту казки, необхідно враховувати її контекст. Адже форма розмовного мовлення (насамперед усного) зумовлюється не лише мовленнєвим, а й ситуаційним контекстом.

Контекст являє собою суму зв'язків, породжених мисленнєвою та комунікативною поведінкою людини, характеризує засвоєну нею систему для формування значення. Визначити ситуаційний контекст майже неможливо у

випадку з казками з друкованих збірок, що їх виконання віддалене від нас у просторі й часі, але це можна, і навіть потрібно робити за наявності можливості безпосередньої участі в процесі виконання / прослуховування казки в автентичних умовах. Наші спостереження над виконанням казок дали змогу впевнитися, що такий досвід дає значно краще розуміння специфіки функціонування цього жанру, а ретельно виконані, точні розшифровки записів виконання дають значно більше інформації про мовленнєву поведінку казкаря, ніж просто читання хрестоматійних казкових творів. На матеріалі усних текстів можна дослідити мовні засоби, які відображають глибинні інтенції автора казки, зумовлені усністю як характерною ознакою цього фольклорного жанру. Усні тексти вважаються нам більш репрезентативними зразками казкової прози порівняно з писемними.

Другою ознакою казок, що впливає з усного характеру їх побутування, є варіативність. Ті самі казки викладають по-різному різні казкарі, і навіть той самий казкарь у різні моменти свого життя. Тому кожний варіант, кожний запис казкового тексту є унікальним. Ступінь насиченості кожного окремого тексту казки художніми засобами великою мірою залежить від майстерності казкаря-оповідача, але ґрунтується на загальнонародних прийомах оповіді. З цього впливає, що для проведення об'єктивного мовного аналізу казкових текстів слід залучати якомога більше матеріалу, при цьому порівняльний аналіз варіантів тієї самої казки є навіть бажаним, оскільки дає можливість виокремити постійні та змінні елементи композиційної та мовностилістичної структури казкових текстів.

Для опису композиційних особливостей казкового нарративу плідною виявляється модель природної оповіді В. Лабова [74]. Розроблена для аналізу усних оповідей афроамериканців просторічною англійською мовою, вона цілком підходить для аналізу казкових нарративів, що їх найпершою ознакою є усність. Застосувавши модель В. Лабова до румейських казок, можемо стверджувати, що до інваріантної моделі казкового нарративу входять три послідовних компоненти – **орієнтація** (допомагає слухачеві зрозуміти початкову часопросторову ситуацію, в якій відбуваються події, про які розповідається), **комплікація** (центральна нарративна категорія, яка забезпечує інформацію про «що сталося» в історії) та **резольюція** (резюмує останню ключову подію історії), а також компонент з варіативною диспозицією – **евальвація** (служує для того, щоб зробити зрозумілою ідею історії), яка найчастіше не є самостійною структурою, а вбудована в один з трьох зазначених компонентів. До факультативних структурних елементів моделі входять **абстракт** (показує, що історія готова розпочатися і привертає увагу слухача) та **кода** (сигналізує, що історія закінчилася і повертає слухача в точку, з якої він вступив до нарративу), які мають жанрово-специфічне, формульне мовне оформлення.

Порівняємо два варіанти тієї самої казки – «Бешсалхим». Перший варіант – текст казки з машинописної збірки Кудокочева С.І. «История с. Приморское (Урзуф)», датованої 1979 роком, позначимо його літерою А. Другий варіант – усний текст казки, записаний дослівно від оповідачки Шаганової О. Л. в 1985 році, позначимо його літерою В. Таким чином обидва тексти казки записані

тією самою говіркою, в тому самому селі, через досить невеликий проміжок часу. Відрізняються особи казкарів і характер казкового тексту. Текст А є письмовим, авторським викладом народної казкової розповіді, а текст В є точним записом усної казкової розповіді, тобто тексти розрізняються за ознакою писемність / усність.

Обидва варіанти казки починаються з абстракту, щоправда, в тексті В абстракт укорочений:

А. *Ми та заманя мита тирус, оды цавуриван ми та лагус, еспирнан ми т алипус... (У давні-давні часи, коли орали зайцями, а сіяли лисицями...)*

В. *Ми та заманя мита тирус... (У давні-давні часи...)*

Як бачимо, абстракт представлений початковою формулою казки, яка в повному вигляді представляє собою абсурдне з погляду здорового глузду висловлювання, тобто, не має ознаки інтенціональності (згідно з критеріями текстуальності Р. де Богранда та В. Дреслера). Однак саме редукція цього критерію становить особливість казкового тексту, представлення світу казкових подій як відмінного від реального, знайомого слухачеві / читачеві. Втім, навіть в укороченому вигляді усного тексту абстракт виконує ту саму справу – вводить слухача у світ незвичайних подій.

Абстракт переходить у орієнтацію, причому в аналізованому тексті зв'язок між цими двома наративними елементами досить міцний, є лексико-граматична та змістова зв'язність. Проте трапляються випадки, коли абстракт та орієнтація поєднані лише змістовим зв'язком.

В орієнтації повідомляється початкова ситуації рівноваги:

А. *Езинь енас йироц, йилиган тун Беишсалхимс. Дъе иш канина па, монъ аплогт езинь. Иш ена миларь, ми т афто т миларь пурифскатун. (Жив один старий, звали його Беишсалхим. У нього нікого не було, жив сам. У нього був млин, з цього млина він і жив.)*

В. *Езинь енас йироц, иш ена миларь. Гарипс, ул т нукутирия итун ена миларь. Тос елитъ, ни т афто т пу елитъ, пу пирин размерс езинь. (Жив один старий, був у нього млин. Бідний, все його господарство складалося з млина. Він молов борошно, з того, що молов, зі своєї частки, жив.)*

Зв'язність у орієнтації обох текстів досягається анафоричним використанням особових займенників, повторенням слів (в обох текстах повторюється слово *миларь*). Усі речення всередині цього наративного компоненту пов'язані одне з одним семантично (зв'язок між реченнями ланцюговий), що робить цей відрізок тексту логічним, а також відповідають загальній темі орієнтації – повідомлення про героя та його майно, тобто зберігається умова доречності.

Комплікація, що йде за орієнтаційною частиною, як окремий наративний компонент структури казкового тексту виділяється також у структурно-семантичному плані, оскільки в обох текстах у комплікації з'являються відповідні граматичні та лексико-семантичні маркери. Наведемо кілька перших речень цієї наративної складової казкового тексту, яка зазвичай є найдовшою:

А. *1. Ена тиро ханандынъ мих миларь т алеврата. 2. Уот афтос йирипсъ на каць на филаксь. 3. Нихта кацьт филагинь. 4. Драна – дреш ерт ена алипу,*

трава, шчизьт та сакуля. (...) (1. Одного разу починає зникати борошно на млині. 2. Тут він захотів сісти постерегти. 3. Вночі сидить, стереже. 4. Бачить – прибігає лисиця, тягне, розриває мішки. (...))

В. *1. Ах та врадъэис... 2. Ена пирно пай, драна то... мись миларь та сакуля шчизмена, та алеврата анакатмена. 3. Ты прама ень, афто дъэ бури на т матъ. 4. Талу ту врадъи ришев на филакс. 5. Филагинь, значит, ерт ена алипу. 6. Иртэ ена алипу, хтыпсь пьять та сакуля, трава шчизьт, тюнонь ти кат т алеврата. (...) (1. Вечорами... 2. Одного ранку йде, бачить... на млині мішки розірвані, борошно висипано. 3. Що це таке – не може зрозуміти. 4. Наступного вечора вирішив постерегти. 5. Стереже, тож, прибігає лисиця. 6. Прибігла лисиця, похапала мішки, тягне, розриває, висипає борошно. (...))*

Як видно, в обох текстах на зміну минулому часові орієнтації (з дієсловами недоконаного виду) приходять теперішній історичний час комплікації, який подекуди змінюється минулим часом, що вказує на результативність (з дієсловами доконаного виду). В обох випадках є вказівка на час, з якого починається порушення рівноваги, це фрази *ена тиро* та *ена пирно*. Зв'язність усередині комплікації як наративного компоненту казки забезпечується насамперед повторами, причому в тексті А повтор один, а в тексті В – аж три, один з яких кільцевий. Речення пов'язані також за рахунок їхньої суб'єктної співвіднесеності: майже в усіх реченнях в обох текстах суб'єктом дії виступає старий, особа якого реалізується або через займенник *афтос*, або визначається за формою дієслова. Послідовність речень є логічною й доречною, оскільки вони сприяють розгортанню ситуації: виявлення шкоди – спостереження – виявлення шкідника. Відмінність тексту В полягає в наявності вставної евальвації (третє речення), в якій пояснюється, що герой здивований та спантеличений подіями. Крім того, в тексті В перше еліптичне речення не пов'язане з другим, тож це свідчить про те, що оповідач просто помилився, а потім сам себе поправив.

Резолюція починається з остаточного поліпшення ситуації. Можна переконатися, що і в резолютивній частині казки тексти двох варіантів дуже схожі між собою. Навіть окремі репліки героїв повністю збігаються в обох текстах: *Тынсь хтына ень? Бешсалхимс! Архудась ень габро мась.*

Засобами зв'язку в них слугують повтори (зокрема, слова *алипу*, *рутун* і фраза *паэнь / паэун тятати*); займенники в анафоричному вживанні (*афто*, *афти*); комунікативна співвіднесеність компонентів тексту, що в обох випадках досягається завдяки діалогам лисиці та розбійників, царських воїнів та пастухів і лисиці та учасників весільного поїзду. Композиційно текст А дещо стрункіший за текст В в резолютивній частині, оскільки в ньому чітко простежується три тематичні етапи: лисиця хитрістю заманює розбійників у погріб – цар та його почет з бесіди з пастухами впевнюються у тому, що герой заможний – цар з почтом прибуває до палацу. А в тексті В послідовність епізодів така: бесіда царевого почту з пастухами – лисиця заманює розбійників до погребя – цар знову зустрічає пастухів – цар з почтом прибуває до палацу. Проте, це не єдина відмінність текстів. У тексті В є тематичні й наративні елементи, відсутні в тексті А. По-перше, це наявність двох евальвацій: перша – вставна, яка реалізується через пряму мову героя, що слугує засобом розкриття його емоційного стану,

друга – зовнішня, реалізується через вихід наратора на екстрадієгетичний рівень з метою пояснення слухачам ролі, яку відігравали в давнину розбійники. По-друге, в тексті В є відсутній у тексті А опис приготувань лисиці до прийому поважних гостей: *Адъ аполог т аникс та бортс, екан порядок, ялис пас та воротс, аникс та воротс, кант с встречать. (...) Т алипу ксэви эвур тун, эплус та ковьорс.* Як бачимо, текст В знову виявляє особливі ознаки, що знов-таки пов'язані з його усністю.

Кода обов'язково міститься в кінцівці тексту казки, якщо в ній є абстракт. У двох аналізованих текстах коди дуже подібні поміж собою. Наводимо їх повні варіанти:

А. *1. Го на имна ати, мена на терасани м, дьокани м ена алуг, та пудьяря т тирутка, т радъ ступитык, пула пула зияфетя. 2. Тыга еркумна спит, Нюня петаксь сахтаря, т алгу м патсь амиса, аленсан та пудьяря т, пьять т радъ т, халасан акат ула та зияфетя м, та пидьича сорипсан та, дъэ бурса на сас фер тыптас па. (1. І я там була, і мене пригощали, дали мені коня, ноги з воску, хвіст із паклі, дали мені багато-пребагато гостинців. 2. Коли я їхала додому, Нюня викинула жар з печі, кінь мій наступив на гаряче вугілля, розтанули в нього ноги, зайнявся хвіст, покотилися на землю всі мої гостинці, дітлахи їх позбирали, нічого не змогла я вам принести.)*

В. *1. Го на имна ати дама тун, дьокани м ах та ула гостинцыс на та фэр. 2. Ирта ос адъо, Нюня Гургурош петаксь сахтаря (а дьокани м алуг па, та пудьяря т кацитка, ту радъ т ступитык!). 3. Тыга патс т алгу мис та сахтаря, пир футыя... аленсь т алгу м! 4. Хаса та ула па. 5. Ксэва, ирта хоз тыптос па. (1. І я там був разом з ними, дали мені всіляких гостинців. 2. Дійшов сюди, Нюня Гургурош висипала золу (а мені ж дали коня, ноги з конопель, хвіст із паклі!). 3. Коли мій кінь наступив на вугілля, загорівся... розтанув мій кінь! 4. Я все загубив. 5. Сам врятувався, але повернувся ні з чим.)*

Як бачимо, в коді казкар-наратор виходить на поверхню, розказує власну історію, що пов'язує два світи: реальний та казковий. Тому всередині коди зв'язність значно сильніша, ніж між кодою та попереднім структурним елементом – резолюцією. На зміну третьоособовій розповіді приходить оповідь від першої особи, майже всі дієслова мають форму минулого часу доконаного виду. Як когезивні елементи використовуються переважно повтори. В обох текстах згадується та сама особа – Нюня, напевно, відома всьому селу. Міфічний кінь, якого начебто подарували героєві в казковому світі, за версіями двох текстів виготовлений з різного матеріалу – з воску або з конопель, але має ту саму якість – недовговічність. На цьому поєднанні – логічного з алогічним – і базується семантика коди. Характерно, що в коді завжди міститься зовнішня евальвація, оскільки казкар апелює до слухача, намагаючись запевнити його в реальності / нереальності оповідуваних подій.

Різниця між текстами полягає в їхній синтаксичній будові. Перший текст складається з двох складних багаточленних речень, а другий – з п'яти речень, серед яких є прості й складні. Складні багаточленні речення, як відомо, дозволяють при характеристиці якогось явища чи при повідомленні певного факту, описі подій тощо легко виділити головну думку і другорядну, зберігаючи

при цьому єдність і цілісність інформації, для чого потрібне саме одне складне речення, а не кілька простих. Безсполучниковий зв'язок, що переважає в цьому тексті, створює ефект однорідності й однорядності, читач / слухач сприймає описувані події в їхній послідовності та єдності. Текст В, що передає практично ту саму інформацію, складається з п'яти речень, містить вставлену конструкцію, паралельні конструкції, синонімічний повтор. При цьому знов-таки констатуємо відсутність композиційної стрункости в усному варіанті коди, але, вочевидь, це компенсується її підвищеною емоційністю.

Отже, про категорію цілісності в румейських казках можемо зазначити таке: по-перше, в семантичному аспекті текст казки сприймається як закінчене, зв'язне змістове ціле завдяки зв'язку між його складовими – компонентами нарративної структури тексту – абстрактом, орієнтацією, комплікацією, резолюцією, кодою та евальвацією. При цьому найтісніший структурно-семантичний зв'язок спостерігається між комплікацією та резолюцією, завдяки чому їхні межі майже неможливо визначити за формальними показниками. Дещо відмінним у формальному плані є третій обов'язковий нарративний компонент – орієнтація, що характеризується використанням третьоособових дієслів минулого часу недоконаного виду. Найслабший формальний зв'язок із іншими складовими частинами казкових текстів мають абстракт та кода, вочевидь, саме тому ці компоненти є факультативними. Але саме їхня присутність надає казковому текстові неповторної специфіки, яка вирізняє його з-поміж інших фольклорних жанрів. Невипадково більшість фольклористичних казок містять ці два компоненти. Евальвація як вбудований нарративний компонент забезпечує не стільки зв'язність та цілісність тексту казки, скільки її комунікативну спрямованість.

Композиційно-стилістичний аналіз румейських казок засвідчує, що характер зв'язку й контекстуальних відношень між реченнями дещо відмінний у письмових і усних текстах казок, що пов'язано з опрацьованістю перших і спонтанністю других. Складнопідрядний зв'язок, що вказує на певні відношення між частинами складного речення, більш характерний для писемних текстів. Усним текстам притаманна сурядність і безсполучниковість. Повтори, – засіб зв'язку, характерний для казок взагалі, дещо частіше трапляються в усних текстах. Усні тексти також мають більшу комунікативну спрямованість, що виражається у вищому, ніж у писемних текстах рівні діалогічності: в усних казках більший відсоток тексту передається прямою мовою, а також частіше використовуються маркери контакту наратора з аудиторією. Композиційно стрункішими та зв'язнішими є, безперечно, писемні тексти, але усні компенсують цю ваду іншими перевагами, зокрема, більшою емоційністю.

5.8 “МІСТ АРТИ” – РУМЕЙСЬКИЙ ВАРІАНТ БАЛАДИ ПРО ЗАМУРОВАНУ МИЛУ

Балада про замуровану милу (в англomовних джерелах – the walled-up wife) є частиною мнемонічної культури народів південно-східної Європи та Малої Азії. В Греції балада відома переважно під назвою «Міст Арти». Темою народної пісні є жертвоприношення молодої жінки шляхом її мурування в фундаменті великої споруди, зазвичай мосту, замку або монастиря, задля зміцнення фундаменту споруди та забезпечення її стійкості. Вважається, що в основі теми пісні лежать легенди та традиції, пов'язані з так званою «будівельною жертвою», відомою по всьому світі. Але ж поетичного переосмислення та широкого поширення ця тема набула саме в балканському фольклорі, в баладах про замуровану милу. А. Дандес наводить думку Я. Грімма про те, що ця балада – одна з видатніших пісень усіх часів та народів [73, с. 187].

Тема широкої представленості пісень про замуровану милу у фольклорі багатьох балканських народів (греків, албанців, сербів, угорців, болгар, румунів) зацікавила дослідників з кінця 19 століття і дотепер перебуває в центрі уваги багатьох філологів, фольклористів, антропологів, мистецтвознавців, не втрачаючи своєї актуальності, оскільки введення нових даних до широкого компаративного контексту може змінювати загальну картину. Більшість досліджень, представлених до цього часу, стосуються вивчення варіантів тексту пісні, формулювання теорій про її «походження» та подальше поширення на інші народи, спираючись на зразки текстів.

В такому контексті є дуже цікавим факт існування варіантів цієї балади у фольклорі однієї з національних меншин України – греків Приазов'я. Як відомо, теперішні греки Приазов'я є нащадками тих вісімнадцяти тисяч греків, яких разом з представниками інших етнічних спільнот з числа християн Криму було переселено в Приазовські степи в 1778-1779 рр. за наказом Катерини II. Донині лишається дискусійним питання про те, звідки та коли предки греків Приазов'я потрапили до Криму та яким був їхній зв'язок з метрополією в різні часи. Вивчення мови та фольклору приазовських греків може в певній мірі пролити світло на це питання. Отож, проаналізуємо мову румейських варіантів балади в ширшому загальногрецькому контексті задля виявлення ймовірних впливів. При цьому за об'єкт дослідження правлять грекомовні (включаючи румейські) тексти балади про замуровану милу в сукупності їх мовних, структурних та лінгвокультурних характеристик, а предмет – структурно-семантичні та мовностилістичні особливості румейських варіантів балади, що віддзеркалюють ймовірні мовні та культурні впливи.

Проводячи зазначений аналіз, ми вперше робимо спробу дослідити вплив політики еллінізації стосовно грецького населення України в 1926-1938рр. на мову та народнопоетичну творчість греків-румейів.

Серед сучасних досліджень балади про замуровану милу слід навести масштабне дослідження походження та трансформацій фабули балади, яке здійснив В'яч. Іванов, взявши за матеріал тексти на мовах балканської мовної спілки – новогрецькій, албанській, румунській, аромунській, сербсько-

хорватській, на балканських діалектах індо-арійської циганської мови, на уральських (фінно-угорських) мовах – угорській і мордовській, а також на індоєвропейській армянській та на картвельській грузинській мові. Дослідник схиляється до думки про переважне значення новогрецьких варіантів, що суголосно з поглядом на новогрецьку мову як джерело основних рис балканської мовної спілки [24].

Грунтовне дослідження грекомовних варіантів балади «Міст Арти» здійснив відомий грецький фольклорист Г. Мегас, який опрацював триста тридцять три варіанти пісні, записаних у різних куточках Греції, а також у Малій Азії, Кападокії, Лікаонії, Східній Фракії, Понті та на Кіпрі [84]. На думку дослідника, пісня була створена на території Малої Азії не пізніше 11 століття, хоча перші її записи фіксуються лише з початку 19 століття. Заслугою Г. Мегаса є те, що він виділив основні мотиви грекомовних варіантів пісні про замуровану наречену.

Серед останніх робіт, присвячених дослідженню балади «Міст Арти», виділяється дисертація з мистецтвознавства Л. Евфіміу, в якій автор намагається представити баладу в широкій географічній та діахронічній перспективі, дослідивши побутування її варіантів на території Балкан від 19 століття до сьогодення. Цікавим є висновок дослідника про роль освіти в поширенні одного з варіантів пісні на території Греції та навіть витіснення ним місцевих варіантів [82, с. 378-379]. Йдеться про ймовірно компілятивний варіант пісні, що його склав «батько грецької фольклористики» Н. Політіс з більш ніж 50 локальних різновидів. Цей варіант було опубліковано в 1914 році та введено до грецьких шкільних підручників починаючи з 1926 р. Другим важливим висновком Л. Евфіміу є пояснення факту закріплення конкретної назви за баладою про замуровану милу в грекомовних регіонах, де раніше побутування пісні асоціювалося з якоюсь місцевою спорудою. Серед двох назв, які мають найбільше поширення на сьогодні, та які витіснили всі інші назви, перша – «Міст Арти» – це назва, яка закріпилася саме завдяки тиражуванню в шкільних підручниках протягом майже 100 років, а друга – «Міст Тріхи» – це назва, що її привезли з собою сотні тисяч малоазійських греків після греко-турецького обміну населенням 1922-1923 рр. [82, с. 379].

Переходячи до огляду досліджень пісенного фольклору приазовських греків, слід зазначити, що на початку 20 століття його збиранням та вивченням займалися Д. Спірідонов, К. Костан, І. Соколов. Але у 30-х рр. цю роботу було згорнуто, дослідників було репресовано і багато з зібраних матеріалів нині вважають загубленими для науки [2, с. 29]. Українська елліністка Т. Чернишова, яка в 50-х роках 20-го століття досліджувала румейську говірку селищ Урзуф та Ялта, окреслила особливості румейських народних пісень, зазначаючи таке: «Більшість пісень дуже архаїчні за мелодією та наближаються до димотики за мовою. За певними ознаками їх можна вважати пам'ятками більш давнього стану досліджуваної говірки. Але не виключена й можливість їх запозичення в порівняно недавній час у представників інших областей із грецькою мовою» [68, с. 71]. Близько 300 румейських пісень зібрав Е. Хаджинов, проте, нажаль, його збірка залишилася у вигляді рукопису та є недоступною для широкого загалу.

Наразі особливої ваги набуває питання виживання рідкісних мов, зокрема, румейської. Пісенний фольклор є тією формою, що сприяє легкому запам'ятовуванню та відтворенню, що дуже важливо в ситуації, коли сфера використання мови звужується до формульного етикетного спілкування та до фольклорної комунікації. У 2006 р. на базі Маріупольського державного гуманітарного університету була організована фольклорно-етнографічна експедиція, покликана дослідити сучасний стан речей у грецьких селах Приазов'я. Під час експедиції було обстежено грецькі села Сартана, Урзуф, Ялта, Стила, Малоянісоль, Велика Новосілка (мешканці цих сіл є носіями різних говірок румейського діалекту) та зафіксовано рівень збереження усних традицій, умов побутування різних фольклорних жанрів, зокрема пісні. Учасники експедиції констатують, що на початку 21 століття в грецьких селах Приазов'я взагалі ще існують умови для фіксації народнопоетичної творчості їхніх мешканців, передусім, людей похилого віку [41, с. 70].

Філологічному аналізу румейського варіанту народної пісні про Яніса та змія, що має грецькі та балканські паралелі, присвячено статтю еллініста М. Кісілієра. Дослідник констатує, що переселення до Приазов'я вирвало греків з контексту грецької культури [33, с. 187]. Поділяючи цей погляд, ми продемонструємо, що еллінізація, яка запроваджувалася стосовно греків України протягом короткого періоду 1926-1938 років, та яка «була визнана невдалою при вирішенні «грецької проблеми в УСРР» шляхом проведення політики еллінізації в напрямі поглинання культури маріупольських греків культурою власне грецькою» [72], все ж мала свої плоди, принаймні у вигляді обізнаності представників румейської інтелігенції з новогрецькою літературою та фольклором.

Порівняймо два варіанти балади про міст Арти, записані в румейському селищі Сартана збирачами фольклору Л. Кір'яковим та Е. Хаджиновим у 1961 та 1965 році відповідно від інформантів, яким на той час було близько вісімдесяти років. Обидва тексти подаються в оригінальній транскрипції, як їх було записано збирачами, за допомогою спеціальної абетки (кириличної з деякими модифікаціями), створеної А. Білецьким для запису текстів румейською мовою.

Текст А (Л. Кір'яков):

Мега ефири эхтыган ме та псила камарис.

Транда мастор итаны ти ксинда матъытаря.

Мастори эхтыган-шерандан, ме то пула ту дъытю.

Та матъытаря эклыган, ме нто пула тун копу.

5 Олу т мера ту эхтыган, улныхта то урайвин.

Айц итун ас тун проту т мера, айц итун ки сту триты.

Кака хулястан мастори ки та матъытаря клэгун:

«Мис дълыя камум кутуру, ту камум ураэфкит».

Катэн тот ора плы, хтун урано акату

10 Ки ипин лоя атъарпу, та лоя-т итан тытка:

«Ту хтыты сис, эн кутуру, тъа ураис то панда,

Оспу тытъа валыт песу сис ина атъарпу здануцку.

Ма йох канына арфано, канына питагмену,

Т инэка мастора ан трой, атот тътъа ураиси...
 15 Атына, тыс катъа мисмер фер тона мисмирешу,
 Фаиз тун мастора ке пай, т инэка-ту мурфула».
 Ки масторас ту икусин, како пикро тун фанын,
 Како пикро, фармакиро, кардъыя-ту цакотъын.
 Ст мурфула-т чалка пелсин тос хапар анду пулаки:
 20 «Гурга с лусты, гурга с плэхты, ма ты аргос ас эрмит».
 Ма парагриксин ту пулы ки ала лоя ипин:
 «Мурфула-м, фор лон та кала-с, ти эла, тыгла панда».
 «Т айдыон с кало н ме лалысин, с фуресу та кала-му,
 Т айдыон с како н ме лалысин, с фуресу та тиря-му».
 25 Урис, урис ты эрмиты, юрух ас ту ефири.
 Драна лон мегас масторос, какос анангказменус.
 «Калимерас, мастора, ты айц си васанызи?»
 «Калусиртыс, мурфула-му, ту дъахлыды-м кремиса.
 Ту дъахлыды-м кремиса янаша стын камара,
 30 Ах, тыс на кадэви на ту эвр ти на ту дъок тос мена?»
 «На ми няшкис, андра-му, на ми хасивитлэвис,
 Го кадывену вришку то, ти тъа хари кардъыя-с».
 Катэн апесу сту путам, хадрайксины панду-па,
 Ма титун бдъына-па дъахлыды, ты хулксин на тын вгалны.
 35 Аты хулыз, ма мастора, петагун пану-ц петрис.
 Нду мега пону андра-ц вал лон ту стырно тын петра.
 «Айц, тыгла тремун та гоната-м, айц ас тремиты то ефири-сас.
 Айц, тыгла эриксан та дъакрис му, айц рекс ки то ефири сас».
 Тот ора иртын лахарды ах та вуна акату:
 40 «На мы, мурфула, катаронс, т катара апар пису.
 Адърэфя эшс ас ксенытъя, ты тъа перасны ап пану...»
 Айц хтыстын Артский ту ефир, ки стыкит ос атора.
Текст Б (Е. Хаджинов, подается за [33, с. 110]):
 П кату ста пенды юфиря чи миша стын камара
 Транда масторя ехтыган чи ксинда матъитаря.
 Мастора хтыган – шерандан мин ту пула тун дъытю.
 Та матъитарья эклыган ми нту пула тун копу.
 5 Тъ апесус фирюс лалысин, тъ апесу пах тун кастру:
 «Проту кастру н дъи фагу, каструс дъен тыльонит».
 Масторус ту акусин, пула како тун фанын,
 Пула како, пула пикро, ки пула фарматиро.
 «Тын маница-м, ан дъоку, алу маница ть еху.
 10 Т-адърифича-му ан дъоку, алу адърифича ть еху.
 Тын калица-му ан дъоку, алу калица вришку...
 Гурга с лусты, гурга с плехты ть аргос-аргос ас эрмит!».
 Ту пули парагрикси-ду ти ала лоя ипин.
 «Т айдыон н калон ми лалысин, ас тмасу та кала-му.
 15 Т айдыон н закон ми лалысин, ас тмасу та тиря-му!»

Орис, орис дъайн ме нда тиряди-ц.

«Калимера-су, мастору!» – «Калос иртыс, калица-м!

Ту дъахтлыды-му кремиса чи миша стын камара.

Эба, калица-м, апар ту ти с нысты туй дъико-су!»

20 «Тыгала тремун та гоната-м, айц с трем ки ту юфир-сас!

Тыла регны та дъакрис-му, айц с рекси ту юфир-сас!

Тыла стерюсин кардыца-м, айц стерёс ту юфир-сас!»

Перший текст є типовим ямбічним п'ятнадцятискладником, характерним для візантійської народної поезії. Другий текст є не таким струнким з погляду метрики, проте, і в ньому превалує п'ятнадцятискладник.

Цікаво проаналізувати структурно-семантичні та мовні особливості текстів пісень та порівняти їх із відомими грецькими відповідниками. Візьмемо за основу ті структурні елементи, що їх виділив Г. Мегас при аналізі відомих йому грекомовних варіантів пісні. Звичайно, структурні елементи, які Мегас називає мотивами, не зовсім відповідають тому класичному тлумаченню мотиву, що ми знаходимо у О.М. Веселовського, який говорив про мотив як найпростішу, неподільну наративну одиницю, як про повторювану схематичну формулу, що лягає в основу сюжетів [10, с. 301]. У Мегаса мотив дещо складніший, але в цілому логіка визначення мотиву як структурної одиниці наративу / наративної пісні така сама.

I. Вступні мотиви. Ця категорія включає початковий запит на будівництво мосту (проте в другому варіанті згадується і міст, і фортеця), в обох варіантах балади вказується на однакову кількість майстрів і підмайстрів (30 та 60 відповідно). При цьому кількість майстрів дещо нетипова для записів пісні з інших грекомовних регіонів, де майстрів зазвичай 45, інколи – 1000, 1300. Ім'я майстра-будівельника в румейських варіантах не називається, так саме й ім'я його дружини. Вступні мотиви також включають руйнування мосту вночі, гнів та відчай з цього приводу майстрів і підмайстрів і, нарешті, констатація факту, що всі їхні спроби звести міст марні.

II. Сповідання про необхідність жертви. У цій частині в надприродний спосіб будівельникам сповіщається необхідність принести жертву, аби укріпити споруду. В тексті А, як і в більшості варіантів з інших частин грекомовного світу, жертвою має стати саме дружина головного майстра, а провісником цієї звістки є пташка, що розмовляє людською мовою. В тексті Б голос із середини фортеці повідомляє, що потрібно пожертвувати самого майстра. Майстер дуже засмучується з цієї звістки та натомість підбирає когось із своїх рідних для принесення в жертву. Матері та сестер йому шкода, бо інших в нього не буде, тому він вирішує віддати свою милу, адже можна буде знайти нову милу. Дослідники свідчать, що цей варіант балади характерний тільки для грекомовного простору, зокрема, його можна зустріти в понтійських варіантах пісні [83].

III. Запрошення героїні. Кличе героїню в обох румейських варіантах пташка, – соловей, передаючи запрошення майстра. Майстер наказує героїні не квапитися. Проте пташка спотворює звістку та наказує жінці поквипитися. В

обох варіантах перш ніж вирушити в дорогу, жінка має вмитися та заплести коси, а також обрати святковий або скорботний одяг.

IV. Сцена з перстнем. Цей структурний елемент починається з прибуття героїні до місця жертвопринесення. У тексті А героїня, привітавши майстрів, розуміє, що головний майстер засмучений і намагається з'ясувати причину смутку. Вона отримує відповідь, що майстер впустив перстень у воду. Жінка одразу готова спуститися до фундаменту мосту, щоб шукати кільце. Не знайшовши перстня, героїня просить витягнути її нагору. В тексті Б майстер сам просить героїню спуститися пошукати його перстень. Г. Мегас зазначає, що сцена з перстнем присутня в більшості грекомовних варіантів пісні [84, с. 124].

V. Замурування. Сцена замурування героїні є кульмінаційним моментом сюжету. Коли підмайстри, а згодом і головний майстер починають кидати в героїню каміння, героїня розуміє, що це кінець. В тексті Б ця сцена відсутня.

VI. Прокляття та відкликання прокляття. Зрозумівши підступ майстрів, героїня проклинає міст, щоб він тремтів, як її коліна, та падав, як її сльози. Тієї ж митті чується голос зверху, який каже героїні відізвати прокляття, адже в неї є брати, які будуть проходити цим мостом. З останнього рядку пісні ми розуміємо, що героїня дослухалася до цієї поради, адже міст Арти побудувався і стоїть дотепер. У тексті Б ми не знаходимо поради відкликати прокляття, але розуміємо, що прокляття відкликане, читаючи побажання героїні, щоб міст укріпився. За свідченням Г. Мегаса, сцена прокляття є універсальною для всіх грекомовних варіантів пісні [84].

Отже, хоча за обсягом другий варіант пісні майже вдвічі коротший за перший (22 рядки проти 42), за кількістю структурних елементів (мотивів) ці два варіанти дуже близькі (5 мотивів проти 6). Отже, можна припустити, що виконання цієї пісні інформантами – це відтворення послідовності її структурних елементів (мотивів), причому стилістичне оформлення та ідейний зміст її варіантів – це передусім справа певної традиції виконання та / або особистості виконавця. Порівнюючи структуру румейських варіантів балади з іншими грекомовними варіантами, зазначаємо, що структурний елемент «сповіщення про необхідність жертви» у тексті Б розширено за рахунок включення в нього епізоду про те, як майстер сам призначає жертвою свою дружину замість себе, своєї матері або сестер, що споріднює цей варіант з понтійською версією балади. Крім цієї відмінності, обидва румейські тексти містять майже всі інваріантні мотиви, представлені у «класичній» грецькій версії балади, опублікованої Н. Політісом.

Попри те, що обидва тексти досить істотно відрізняються за мовностилістичними особливостями, в них наявні майже буквальні збіги на рівні цілих фраз, як між собою, так і з іншими грекомовними варіантами пісні, які можна вважати формульними зворотами. Причому, в кожному з п'яти мотивів (структурних елементів) пісні, що є спільними для двох текстів, містяться ці формули, за допомогою яких можна коротко передати ключові моменти сюжету балади:

І. Транда мастор итаны ти ксинда матъытаря. Мастори эхтыган-шерандан, ме то пула ту дъытю. Та матъытаря экльган, ме нто пула тун копу

/ Τρανδα масторя ехтыган чи ксинда матъитаря. Мастора хтыган – шерандан мин ту пула тун дъытлю. Та матъитарья эхлыган ми нту пула тун копу (пор. новогр. Σαράντα πέντε μάστοροι κι εξήντα μαθητάδες γιοφύριν εθεμέλιωναν στης Άρτας το ποτάμι. Ολημερίς το χτίζανε, το βράδυ εγκρεμιζόταν. Μοιρολογούν οι μάστοροι και κλαιν οι μαθητάδες, або понт. Οι μάστοροι εχαίρουσαν, θε να πλεθύν' η ρόγα, οι μαθητάδες έκλαιγαν, τσί κουβαλεί λιθάρια;)

II. Ки масторас ту укусин, како пикро тун фанын / Масторус ту акусин, пула како тун фанын (пор. новогр. Τ' άκουσ' ο πρωτομάστορας και του θανάτου πέφτει)

III. Гурга с лусты, гурга с плэхты, ма ты аргос ас эрkit. Ма паразриксин ту пулы ки ала лоя ипин. Т айдъон с кало н ме лалысин, с фуресу та кала-му, Т айдъон с како н ме лалысин, с фуресу та тиря-му / Гурга с лусты, гурга с плехты ть аргос-аргос ас эрkit. Ту пули паразрикси- ду ти ала лоя ипин. Т айдъон н калон ми лалысин, ас тмасу та кала-му. Т айдъон н закон ми лалысин, ас тмасу та тиря-му (пор. новогр. Αργά ντυθεί, αργά αλλάχτει, αργά να πάει το γιόμα, αργά να πάει και να διαβεί της Άρτας το γιοφύρι. Και το πουλί παράκουσε κι αλλιώς επήγε κι είπε:- Γοργά ντύσου, γοργά άλλαξε, γοργά να πας το γιόμα, γοργά να πας και να διαβείς της Άρτας το γιοφύρι)

IV. Ту дъахлыдъы-м кремиса янаша стын камара / Ту дъахтлыдъи-му кремиса чи миша стын камара (пор. новогр. Το δαχτυλίδι το 'πεσε στην πρώτη την καμάρα)

VI. Айц, тыгла тремун та гоната-м, айц ас тремиты то ефири-сас. Айц, тыгла эриксан та дъакрис му, айц рекс ки то ефири сас / Тыгала тремун та гоната-м, айц с трем ки ту юфир-сас! Тыла регны та дъакрис-му, айц с рекси ту юфир-сас! (пор. новогр. Ως τρέμει το καρυτόφυλλο, να τρέμει το γιοφύρι, κι ως πέφτουν τα δεντρόφυλλα, να πέφτουν οι διαβάτες)

Отже, можна переконатися, що ці два варіанти балади за походженням є доприазовськими, тобто, загальногрецькими, оскільки містять мовні паралелі на рівні окремих фраз з аналогічними текстами іншими грецькими діалектами, а також мають загальновідомі грецькі та балканські паралелі. При цьому мова балади містить багато рис, характерних саме для румейського діалекту. Серед фонетичних особливостей румейського діалекту слід зазначити випадіння безударного голосного (пор. рум. *дълыя* vs. новогр. *δουλειά*, текст А, рядок 8, рум. *плы* vs. новогр. *πουλί*, текст А, рядок 9); звуження /o/ → /u/ (пор. рум. *пула* vs. новогр. *πολύ*, текст А, рядок 3,4, рум. *путам* vs. новогр. *ποτάμι*, текст А, рядок 33); звуження /e/ в безударній позиції в /i/ (пор. рум. *питамену* vs. новогр. *πεταγμένο*, текст А, рядок 13, рум. *фармакиро* vs. *φαρμακερό*, текст А, рядок 18); палаталізація (пор. рум. *шерандан* vs. новогр. *χαίρονταν*, текст А, рядок 3, рум. *эшс* vs. новогр. *έχεις*, текст А, рядок 41).

Щодо розташування клітики відносно дієслова, зазвичай у румейській мові займенникова клітика розташовується після керуючого дієслова, в постпозиції (*врешку то*, текст А, рядок 32, *анар ту*, текст Б, рядок 19), препозиція клітики стосовно дієслова можлива за наявності часток: (*на тын вгалны*, текст А, рядок 34, *н ме лалысин*, текст А, рядок 23,24). Але, в пісні також є займенникова

енклітика за відсутності частки: *ту икусин*, текст А, рядок 17, *тун фанын*, текст А, рядок 17, як у димотиці (пор. новогр. **το** άκουσε, **του** φάνηκε).

Також, порівнюючи два тексти, можемо побачити варіативність написання / вимови одних і тих самих слів, хоча походять інформанти з одного й того самого села, що можна пояснити відсутністю орфографічної норми, діалектною фонетичною варіативністю, подекуди метричними вимогами, а також ступенем близькості до димотики: *ефири* – *ефир* – *юфир* (новогр. *φεύρι* / *γιοφύρι*), *масторас* – *масторус* (новогр. *μάστορας* - *μάστορης*), *фармакиро* – *фарматиро* (новогр. *φαρμακέρó*), *калус иртыс* – *калос иртыс* (новогр. *καλός ήρθες*), *дъахлыдъы* – *дъахтлыдъи* (новогр. *δαχτυλίδι*), *ме то пула тун копу- мин ту пула тун копу* (новогр. *με το πολύ του κόπο*), *ме лалысин* – *ми лалысин* (новогр. *με κάλεσε*). За фонетичними ознаками текст А більш димотичний, а текст Б більш діалектно-специфічний. При цьому близькість до димотики як до наддіалектної форми новогрецької мови може свідчити як про архаїчність мови пісні, тобто про її походження ще з докримського періоду румеїв, так і про оновлення мови пісні вже в приазовський період, унаслідок контактів носіїв румейської народнопісенної традиції з димотикою протягом періоду 1926-1938 р., коли стосовно грецького населення України застосовувалася політика коренізації (еллінізації), що передбачала «переведення культурного життя українських еллінофонів (громадян грецького походження, які послуговуються грецькою мовою), в тому числі народної освіти, на новогрецьку мову – димотику» [72].

В енциклопедичній статті про еллінізацію грецького населення України Л. Якубова зазначає, що запровадження димотики до навчального процесу почалося 1926/27 навчального року в межах початкової школи. Наприкінці 1930-х рр. димотика частково застосовувалася в 10-ти семирічках; 2 семирічки і середня школа вважалися повністю еллінізованими. Більшою або меншою мірою димотика використовувалася викладачами в 11 початкових школах. Попервах учителів готували на короткотермінових курсах перекваліфікації учителів грецького походження, що проводилися щорічно від 1926. Із 1929 центром підготовки викладачів для грецьких шкіл став грецький сектор при Маріупольському педагогічному технікумі (згодом – Маріупольський грецький педагогічний технікум) [72].

Одним з відомих викладачів Педтехнікуму був турецький грек Амфіктіон Димітріу, який викладав та писав димотикою, а також уклав і видав у Маріуполі грецький буквар та хрестоматію грецької літератури (1935), до якої, ймовірно, ввійшла і народна грецька пісня про міст Арти, опублікована Н. Політісом. Учнем А. Димітріу був також і публікатор тексту А, румейський письменник Л. Кір'яков, який закінчив Педтехнікум екстерном у 1938 р., тому можна припустити, що він був знайомий з текстом Н. Політіса. До того ж, письменник скоріш за все «покращив» записаний від інформантки текст, оскільки сам під опублікованим текстом зазначив: «*Эграпсинуду ки иферинду ас ту юрух Л. Кирьяковс...*», тобто «записав та привів до ладу Л. Кір'яков». Про те, що текст А зазнав змін, свідчить і використання назви мосту – *артский*. Знання про конкретну назву легендарного мосту скоріш за все є наслідком знайомства Кір'якова із розтиражованим варіантом грецької балади. При цьому сам

прикметник із семою локатива Арта в румейській мові є росіянізмом, тобто з'явився в мові румеїв уже в приазовський період (пор. новітні румейські прикметники на позначення місця *мариупольски, данецки*). Відомо, що з початку 1930-х років політика еллінізації поступово занепадає, остаточно згортаючись до 1938 року, як згортається і національно-культурне відродження греків України в цілому, але у свідомості тих представників румейської інтелігенції, що вижили у сталінській м'ясорубці, досвід знайомства з літературою та фольклором грецького народу постав певним орієнтиром.

Отже, дуже короткий період історії приазовських греків, коли вони отримали доступ до загальногрецької культурної традиції через вивчення димотики та літератури на димотиці все ж таки позначився на їхній мові та народнопоетичній традиції, яка, попри наявність стабільних елементів (формул), є дуже гнучкою та схильною до змін. Подальше дослідження румейського фольклору в зіставленні з загальногрецьким допоможе розширити наші уявлення про розвиток цього острівного діалекту / цієї рідкісної мови та народної літератури рідкісною мовою.

5.9 УРУМОМОВНА ЛІТЕРАТУРА ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

Понад 230 років Приазов'я є місцем компактного проживання етнічних греків, які у 1778-1780 рр. переселилися з Криму.

В науковій літературі грецьке населення Приазов'я називається по-різному (надазовські, приазовські, донецькі, азовські, меотійські греки [14, с. 5]). Здебільшого і вітчизняні, і зарубіжні дослідники використовують термін *маріупольські греки*, який поєднує дві етнографічні групи, що мають самоназви *уруми* і *румеї*, що в перекладі означає «римляни» (так себе називали піддані Візантії) [51, с. 9]. Дослідники мови грецьких етнічних груп А. Білецький, Т. Чернишова, О. Гаркавець вказують на те, що більше половини маріупольських греків говорить на своєрідних діалектах, які іноді виділяють у самостійну мову – румейську, споріднену новогрецькій, яка відноситься до індоєвропейської сім'ї мов. Інша їхня гілка – уруми – користується говірками, які відносяться до тюркської мовної групи.

Здійснимо аналіз творів приазовських літераторів, написаних урумською мовою. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: аналіз жанрово-тематичних особливостей корпусу урумомовних творів; огляд сучасного стану урумомовної літератури приазовських авторів.

Наше дослідження є актуальним з огляду на недостатнє висвітлення у вітчизняному літературознавстві урумомовного доробку грецьких письменників Приазов'я, зважаючи на те, що «література у всі часи залишається суттєвим засобом етнокультурного самовиявлення» [57, с. 134]. Крім того, вперше до наукового обігу вносяться твори раніше не досліджуваної урумської поетеси Кірікії Хавани.

Останнім часом літературна творчість греків Приазов'я ставала об'єктом дослідження в монографії Костянтина Балабанова та Сергія Пахоменка, в якій аналізувалася діяльність приазовських літераторів другої половини ХХ – початку ХХІ століття у світлі основних тенденцій національно-культурного та громадського життя грецької спільноти [3]; у дослідженні Каринни Сардарян, присвяченому поетичній творчості греків донецького Приазов'я в контексті української літератури ХХ століття [59]; у розвідках Юлії Кутної (Лабецької), в яких було висвітлено особливості румейської перекладної літератури [40] та проаналізовано корпус опублікованих творів румейської літератури та фольклору [38]. Втім, дослідження доробку урумських авторів здебільшого стосувалося їх російськомовних та україномовних творів. Також слід відзначити фундаментальну працю Олександра Гаркавця «Уруми Надазов'я», де зібрано безцінний корпус фольклорних творів урумомовних греків, який ще чекає на свого дослідника [14].

Як зазначають К. Балабанов та С. Пахоменко, «в урумів, на відміну від румеїв, не було такого досвіду літературної діяльності часів еллінізації і зовнішньої підтримки творчих прагнень (подібно до діяльності А. Білецького та Т. Чернишової для румеїв), завдяки чому можна було б сподіватися хоча б на часткове вирішення як проблеми літературної мови (урумська [...] відрізнялася безписемністю і діалектною роздрібненістю (як і румейська – прим. авт.), так і

проблеми публікацій нею. Тому урумські поети публікувалися виключно російською та й писали переважно цією мовою. Тільки в роки перебудови з'явилися публікації урумською з використанням, за аналогією з румейською, кирилиці» [3, с. 44]. Слід зазначити, що спосіб фіксації мови приазовських літераторів-урумів дещо відрізняється від того, який застосовує О. Гаркавець та посібники з урумської мови: замість двокрапки на позначення діакритичного умлаута голосних у О. Гаркавця (ä, ö, ü) в текстах приазовських літераторів використовується апостроф (a', o', y').

Представники урумської спільноти серед греків-літераторів з'являються у 1970-х рр. ХХ століття [3, с. 44]. Засновником урумської літератури греків Приазов'я вважається Валерій Кіор. К. Сардарян, характеризуючи творчість письменника, зазначає, що це «літературознавець, перекладач, відомий як філолог, якого цікавлять проблеми збереження і літературного розвитку румейських і урумських мов-діалектів греків Приазов'я» [57, с. 136]. Великий внесок у розвиток урумської мови В. Кіор внес як перекладач поезій Т.Г. Шевченка [70]. У співавторстві з Л.Н. Кір'яковим та Г.А. Морозом письменник видав «Українсько-грецький розмовник» [63], в якому подаються переклади слів, словосполучень та речень румейською, урумською та українською мовами, а також зразки віршів цими мовами.

У 1990 р. побачила світ перша збірка В. Кіора «Хасевет йазмахлары – Печальные письма» [30]. Ця збірка містить вірші, монологи («поетичну прозу») та вінок сонетів, написані російською та урумською мовами; всі переклади авторські, створені з такою майстерністю, що досить тривалий час, коли в школі в рідному селі поета проводився факультатив з урумської мови, ця книга використовувалася як підручник. Усі твори, що увійшли до цієї збірки, дійсно за формою і змістом нагадують листи.

Як зазначає К. Сардарян, поетична спадщина поета представлена у таких тематичних ключах: інтимна лірика, філософська лірика, родинна, патріотична, громадянська [57, с. 137]. Філософське осмислення автором сенсу буття, теми творчості, інтимних стосунків залишає важливий слід в історії літератури [58, с. 14].

Тема кохання – одна з основних у поезії автора. Це може бути світле почуття, що надихає («Го'ру'шмек (Встреча)», «Милалика (Милолика)»), але може нести почуття самотності, зневіри, втрати («Олайды сес шамарнан: «Тит мендэн!» (Пусть пощечиной крик: «Уходи!»)), «Йалныз халан исанын со'лемекы (Монолог одинокого человека)»).

Особливе місце у творчості поета посідає родинна тема. Родина, мати, діти – це сенс життя ліричного героя і самого автора. Любов до матері асоціюється з любов'ю до рідної землі («Анама (Матери)», «Йерын со'лемекы (Монолог земли)»). Характерним є для поета образ дитячих очей:

Тымар суйу мана олсун
Балларымын дерчек-го'злер /
Пусть для меня живой водою станут
Моих детей правдивые глаза [30, с. 12–13].

В родинній тематиці відчутні філософські мотиви («Йерын со'лемекы (Монолог земли)», «Балалыгым чохрагы (Родник детства)»). Останню поезію можна назвати програмним віршем збірки. В ньому йдеться про роль родини, батьків у становленні людини, про зв'язок з рідною домівкою:

Невахты джан меным, агрып, халтар,
Эпсибир су-салхын, ийилик стэйдым.
Ту'шме дибик делий ку'чу'к чохрах
Хуру чо'лдэ. Делен-дечен ичейды /
Когда душа трепещет и саднит,
По доброте испытываю жажду,
Я вспоминаю маленький родник
В сухой степи.

В нем мог напиться каждый [30, с. 3, 5].

Вінцем поетичної творчості Валерія Кіора є Вінок сонетів «Недуг любви» (Сонет о'ру'ку' «Севда асталыгы»). К. Сардарян вважає, що незважаючи на те, що поет «демонструє в цій європейсько-поетичній формі знання Шекспіра й еллінських міфів, [...] поетична мова Валерія Кіора – це мова Сходу, з її афористичністю, з її специфічним образним ладом, що сходить до фольклорного коріння» [57, с. 137].

Урумський поет Віктор Борота теж позиціонується як поет та перекладач. Його перу належать переклади урумською мовою Тараса Шевченка [70], Володимира Сосюри [63], Ігоря Шкляревського [8].

У 1989 р. в альманасі «Пирнэшу астру» («Ранкова зірка») публікується його поема «Сказание о Панаире» урумською мовою, а в 1991 р. – поема «Свобода» [56, с. 87].

У 1993 р. у видавництві «Донбас» виходить збірка В. Бороти «Хысмет» («Доля») [8], яка складається з поезій автора, написаних урумською мовою, та його перекладів І. Шкляревського.

Тематичний діапазон урумськомовних поезій В. Бороти надзвичайно широкий. Це насамперед вірші про античність: тут і Архімед, і Атлант, і Єлена, і Кентавр, і Антігона. Далі можна виділити цикл про тварин: собака («Ко'пек»), заєць («Хойан»), ведмідь («Айув»), цуценя та метелик («Кыселекнэн го'белек»). Цікаво зазначити, що тварини у В. Бороти ніби мають національність.

Особняком стоять так звані «топонімічні поезії»: «Калка», «Хамуш-оба» («Комишева сопка»), «Суват-тарама» («Водопойна балка»), «Айув-даг» («Аю-даг, Ведмідь-гора»).

Своєрідність поезії В. Бороти полягає в тому, що про що б він не писав, він вміє вивести свого читача на осмислення вічних, загальнолюдських цінностей та категорій: від маленької річки в рідному селі («Калка») до великих історичних паралелей, від однієї конкретної особистості – до філософських умовиводів про життя та смерть («Архімед») тощо.

Йилдырымны йилтрайды хылычлар,
Ханнар савды, го'рен дэ – бу обадыр.
Дэ тэк о'зен, йил ардындан – йиллар,
Ойанай тумбуйухларнан: бадыр-бадыр... [8, с. 3].

Неначе блискавки блищали мечі,
Кров текла, ця гора все бачила.
І лише річка з року в рік
Грає водограєм: бадир-бадир...

Програмним твором збірки можна вважати поезію В. Бороти «Биз – кичкенэйик» («Ми – маленькі»), в якій він говорить про свій маленький (формально) народ (урумів), але який має одне велике серце.

Биз – кичкенэйик, о'зьму'зе йухлайих,
Бир-бирнэ йинанмах – хайирлыга.
Йурек-атэшнэн ханмызы йахайих,
Йахынныхтан бахайих авлага [8, с. 27]/
Ми – маленькі, й самі тоненькі,
Одне одному віримо – на добро.
Вогнем сердець кров свою розпалюємо.
У близькому бачимо далеке.

Віктор Борота досить довгий час присвятив тренерській роботі з вільної боротьби, виховавши цілу плеяду видатних спортсменів, серед яких олімпійський чемпіон Ілля Мате [56, с. 86]. Спортивній тематиці присвячена збірка віршів та прози «Цикадаларын йесирнэ» («У полоні цикад») (2004 р.), у яку увійшли твори автора урумською, російською та українською мовою [9]. Його герої – сильні, сміливі люди, доля яких пов'язана зі спортом.

Вірші Віктора Бороти «по-філософському мудрі, – констатує К. Сардарян. – І як влучно зауважив Донат Патрича, відображаючи сучасність, Віктор Борота легко перекидає містки у глибину століть, переконуючи читачів, що світ єдиний, що чесність, благородство, прагнення використати свою силу на благо людям – вічні» [56, с. 87].

Останнім часом на небосхилі урумської поезії з'явилося нове ім'я – Кірікія (Кіра) Хавана. Її поезії, написані російською, українською, урумською мовами, друкувалися в газетах «Новая нива», «Эллины Украины», альманасі «Пирнэшу астру» тощо. Як урумська поетеса разом із Валерієм Кіором К. Хавана була учасницею Всеукраїнського фестивалю «Країна мрій» (м. Київ, 2009 р.). Проте, персональних її збірок наразі ще не видано. Її поезії сповнені любові до рідного краю, гордістю за своє походження; досить велика їх частина присвячена історичним подіям:

Мы были, есть и остаемся греками,
В каком краю бы не ни пришлось нам жить!
Завещано нам это было предками –
Своим происхождением дорожить! [62, с. 15].

Підсумовуючи, можемо зазначити, що урумська література, хоч і представлена невеликою кількістю імен, являє собою особливий шар у літературі народів, що населяють Україну, яскравий, своєрідний та самобутній. Проте під сумнівом залишається її життєздатність, пов'язана з постійним зменшенням кількості носіїв урумської мови та відсутністю або неефективністю заходів щодо її популяризації, збереження та дослідження.

До перспектив подальших досліджень цієї теми слід віднести детальний аналіз творчого доробку урумомовних греків-літераторів Приазов'я, а також урумського фольклору.

5.10 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΡΟΥΜΕΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Η ρουμείκη λογοτεχνία είναι η λογοτεχνία των Ελλήνων Ρουμέων της Ουκρανίας γραμμένη στα Ρουμέικα¹. Η ρουμείκη λογοτεχνία διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε στο σύντομο διάστημα μεταξύ του β' μισού του 19^{ου} – αρχών του 21^{ου} αιώνα. Έχει στενή σχέση με τη ρουμείκη λαϊκή προφορική παράδοση επηρεασμένη από τους πολιτισμούς με τους οποίους οι Έλληνες Ρουμέοι ήρθαν σε επαφή πρώτα στην Κριμαία (τον κριμαιοταταρικό πολιτισμό), και έπειτα, μετά από τη μετοίκησή τους το 1778, στην Αζοφική (τον ουκρανικό και το ρωσικό πολιτισμό). Είναι σημαντικό να διερευνηθούν οι βασικές τάσεις της ανάπτυξης της λογοτεχνικής και της προφορικής δημιουργίας μιας μικρής εθνοτικής ομάδας που η ιστορία της γραπτής παράδοσής της δεν ξεπερνά μια εκατονταετία και η οποία χρειάζεται να αντιμετωπίσει τις τάσεις συρρίκνωσης όλων των εκδηλώσεων του εθνικού στοιχείου στο πλαίσιο των ενοποιητικών τάσεων της παγκοσμιοποίησης.

Ο στόχος του άρθρου είναι να γίνει σύντομη επισκόπηση του σώματος των έργων της ρουμείκης επώνυμης και λαϊκής λογοτεχνίας. Οι επιμέρους στόχοι είναι η περιοδοποίηση της ρουμείκης λογοτεχνίας και η επισήμανση των καλλιεργούμενων λογοτεχνικών ειδών της, καθώς και η επισκόπηση των τελευταίων δημοσιεύσεων των έργων των Ρουμέων λογοτεχνών.

Τελευταία έχουν εμφανιστεί σκόρπιες έρευνες οι οποίες διαφωτίζουν ορισμένες πτυχές της ανάπτυξης της ρουμείκης επώνυμης και λαϊκής λογοτεχνίας, ορισμένες περιόδους της ανάπτυξής της ή και ορισμένα είδη της. Στο βιβλίο των Κ. Μπαλαμπάνωφ και Σ. Παχόμενκο [3] γίνεται αναφορά στη λογοτεχνική δημιουργία των Ελλήνων της Αζοφικής της περιόδου από το β' μισό του 20^{ου} αιώνα έως την πρώτη πενταετία του 21^{ου} αιώνα υπό το φως των βασικών τάσεων του εθνοπολιτιστικού και δημόσιου βίου της συγκεκριμένης κοινότητας. Στη μελέτη της Κ. Σαρνταριάν [54] διαφωτίζονται οι ιδιαιτερότητες της ποιητικής δημιουργίας των Ελλήνων της Αζοφικής στο πλαίσιο της ουκρανικής λογοτεχνίας του 20^{ου} αιώνα. Επίσης έχει γίνει η ανάλυση του είδους του ρουμείκου παραμυθιού ως προς την καταγωγή του και τις σχέσεις με την ελληνική παραμυθιακή παράδοση [89]. Οι ιδιαιτερότητες της ρουμείκης μεταφρασμένης λογοτεχνίας έχουν εξεταστεί σε ξεχωριστή μελέτη [40], ενώ οι μεταφράσεις στα Ρουμέικα των έργων του Α. Τσέχοφ από τον Γ. Κωστοπράβ έχουν αναλυθεί σε βάθος στη μονογραφία της Αι. Παππού-Ζουραβλιόβα [94]. Μια αξιόλογη βιβλιογραφική πηγή αποτελεί το έργο του Σ. Καλογέρωφ [28] στο οποίο, μεταξύ άλλων, υπάρχουν πληροφορίες για δυσεύρετες εκδόσεις των έργων της ρουμείκης λογοτεχνίας. Στη δραστηριότητα του πρώτου ρουμείκου εκδοτικού «Δονμπάς» αναφέρονται στις μελέτες τους ο Βλ. Αγτζήδης [78] και ο Α. Καρπόζηλος [29]. Οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της λογοτεχνίας στις διαλέκτους διαφωτίζονται στο άρθρο του Μ. Κισίλιερ [88], ο οποίος διαπιστώνει την διακοπή της εξέλιξης της ρουμείκης λογοτεχνίας μετά τον θάνατο του θεμελιωτή της (του Γ. Κωστοπράβ) και

¹ Νεοελληνικά ιδιώματα που οι διάφοροι μελετητές τα ονομάζουν «Ελληνικά ιδιώματα της Μαριούπολης» (Chernishova 1958), «Ταυρορωμαίικα ιδιώματα της Νότιας Ουκρανίας» (Zhuravliova 1982), «Κριμαιοαζοφική διάλεκτος» (Χρίστου 2007), «Ρουμείκη γλώσσα» (Bieletsky 1964, Kisilier 2006) κ.ά. Τα Ρουμέικα παρουσιάζονται σε μορφή πέντε βασικών ιδιωμάτων, αλλά ως βάση της επώνυμης ρουμείκης λογοτεχνίας χρησιμοποιήθηκαν κυρίως το ιδίωμα του χωριού Σαρτανά και εν μέρει του χωριού Μάλι Γιανισόλ.

ισχυρίζεται ότι τους λίγους σημερινούς Ρουμέους ποιητές δεν διαβάζει κανείς². Είναι φανερό λοιπόν ότι προς το παρόν η ρουμείκη λογοτεχνία δεν έχει μελετηθεί στο σύνολό της, ούτε έχουν σκιαγραφηθεί οι περίοδοι και οι τάσεις της ανάπτυξής της.

Κατά την δική μας άποψη, η ρουμείκη λογοτεχνία έχει αναπτυχθεί σημαντικά μέσα σε μια εκατονταετία και παρ' όλα τα αντικειμενικά εμπόδια και δυσμενείς προγνώσεις παραμένει ζωντανή. Χρειάζεται να γίνει μια γενική επισκόπηση των δημοσιευμένων έργων της ρουμείκης επώνυμης και λαϊκής λογοτεχνίας καθώς και των ειδών της, συνεισφέροντας μ' αυτόν τον τρόπο στην διαφώτιση του θέματος της ανάπτυξης της λογοτεχνίας μικρών εθνοτήτων στη νεότερη εποχή.

Αναλύοντας την ιστορία της ρουμείκης λογοτεχνίας μπορεί να ξεχωρίσει κανείς τις εξής περιόδους:

α. δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα – δεκαετία του 1920.

β. δεκαετία του 1930 (έως το 1937).

γ. δεκαετία του 1960 – δεκαετία του 1980.

δ. τέλη της δεκαετίας του 1980 – μέχρι σήμερα.

Κατά την πρώτη περίοδο γίνεται η διαμόρφωση της ρουμείκης λογοτεχνίας. Η περίοδος αυτή έχει να επιδείξει κυρίως τη δημιουργία των δημοφιλών στο τέλος του 19^{ου} – αρχές του 20^{ου} αιώνα λαϊκών Ρουμέων ραψωδών – του Λεοντή Χοναγμπέη, του Δαμιανού Μπογαδίτσα, καθώς και των ποιητών Χριστοφόρου Πάππου, Βασίλη Σανόν, Φρόσως Ζουρνατζή και της Ελισάβετ Χαραμάν. Τα έργα τους κυκλοφορούσαν κυρίως σε προφορική μορφή, καθώς οι Ρουμέοι είχαν χάσει την γραπτή τους παράδοση ακόμα στο Χανάτο της Κριμαίας, δηλαδή πριν από την μετοίκησή τους στην Αζοφική. Υπό τέτοιες συνθήκες παρουσιάζεται ανεκτίμητη η συνεισφορά στο έργο της συντήρησης και προβολής της προφορικής λογοτεχνίας των Ελλήνων Ρουμέων από την Κασάνδρα Κωσταν. Η ερευνήτρια δημοσίευσε ένα μέρος των έργων των λαϊκών Ρουμέων ραψωδών (Kostan 1932) όταν παρουσιάστηκε τέτοια δυνατότητα μετά από τις γλωσσικές μεταρρυθμίσεις του 1926-1928³.

Μην έχοντας γραφή έως το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1920, οι Έλληνες της Αζοφικής καλλιέργησαν την προφορική λογοτεχνία που έχει εξαιρετική σημασία για την κατανόηση της κοσμοθεωρίας, της ιστορίας και της ψυχολογίας τους. Οι πρώτοι μελετητές της ρουμείκης προφορικής λαϊκής παράδοσης η Κασάνδρα Κωσταν, και αργότερα η Τατιάνα Τσερνισόβα και ο Εδουάρντ Χατζήνωφ ήταν και οι καταγραφείς της. Στις δημοσιεύσεις τους παράθεταν έργα προφορικής λογοτεχνίας ως τεκμήρια για τις θεωρητικές τους μελέτες. Ορισμένα τραγούδια και παραμύθια εμφανίστηκαν στην τοπική ελληνική εφημερίδα «Κολλεχτιβιστής» και των περιοδικών «Φλογομυνητρες σπίθες» και «Νεότητα» που εκδίδονταν στη Μαριούπολη τη δεκαετία του 1930.

² Δεν συμμερίζονται την άποψη αυτή τα περισσότερα ενεργά μέλη των ελληνικών συλλόγων της Ουκρανίας που τους ρωτήσαμε σχετικά.

³ Την περίοδο αυτή στο πλαίσιο της πολιτικής του ριζώματος (politika korenizatsii) των μικρών εθνοτήτων της Ουκρανίας προτάθηκε να χρησιμοποιούν οι Έλληνες Ρουμέοι της Αζοφικής την απλουστευμένη φωνητική γραφή με βάση το ελληνικό αλφάβητο.

Η δεύτερη περίοδος⁴ της ανάπτυξης της ρουμείκης λογοτεχνίας σχετίζεται με το όνομα του Γεώργη Κωστοπράβ ο οποίος θεωρείται θεμελιωτής της ρουμείκης σοβιετικής λογοτεχνίας, καθώς και με τα μέλη του φιλολογικού συλλόγου του οποίου υπήρξε πρόεδρος. Ο Γ. Κωστοπράβ κατάγεται από το ρουμείο χωριό Μάλι Γιανισόλ. Τα πρώτα του ποιητικά έργα τα γράφει χρησιμοποιώντας Ρωσικά, και τα Ρουμείκα, τη μητρική του γλώσσα δηλαδή, αρχίζει να τα χρησιμοποιεί από το 1931. Ενώ ζούσε, ο ποιητής πρόλαβε να εκδώσει μόνο τρεις συλλογές των έργων του. «Τα πρώτα βήματα» (1933) είναι η πρώτη ποιητική συλλογή του Γ. Κωστοπράβ και η πρώτη ποιητική συλλογή στα Ρουμείκα. Το δεύτερο βιβλίο του ποιητή είναι ένα εκτενές ποίημα, «Ο Λεοντής Χοναμπέη» (1934), και το τρίτο είναι η ποιητική συλλογή «Καλημέρα, ζίσιμο!». Ορισμένα έργα του Γ. Κωστοπράβ στα Ρουμείκα εμφανίζονται τακτικά στις σελίδες των εφημερίδων και περιοδικών της Μαριούπολης την περίοδο 1933-1937. Το μεγαλύτερο μέρος των ποιημάτων του θεμελιωτή της ρουμείκης λογοτεχνίας εντάχθηκε στη συλλογή⁵ που την εξέδωσε ο Τοπικός Ελληνικός Σύλλογος του Βολοντάρσκ για τα 110 χρόνια από τη γέννηση του εξέχοντα συντοπίτη τους (2012). Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι ο Κωστοπράβ έκανε μεταφράσεις στα Ρουμείκα κλασικών έργων της ουκρανικής και της ρωσικής λογοτεχνίας, διευρύνοντας μ' αυτόν τον τρόπο τις εκφραστικές δυνατότητες της μητρικής του γλώσσας.

Είναι γνωστό ότι αρχικά ο φιλολογικός σύλλογος του Γ. Κωστοπράβ αποτελούνταν από 9 άτομα, και το 1937 ξεπέρασε τα 30. Οι νέοι ποιητές έγραφαν τα έργα τους, κυρίως ποιητικά, στα τοπικά ρουμείκα ιδιώματα των χωριών Μάλι Γιανισόλ και Σαρτανά και δημοσίευαν τα έργα τους στις προαναφερθείσες εφημερίδες, καθώς και στο παιδικό περιοδικό «Πιονέρος». Δυστυχώς, ο περιοδικός τύπος εκείνων των χρόνων διασώθηκε ελάχιστα. Γι' αυτό προς το παρόν έχουμε μεμονωμένα δείγματα της ποιητικής δημιουργίας των εκπροσώπων εκείνης της περιόδου, όπως ο Βασίλης Γάλλα, ο Αλέξανδρος Διαμαντόπουλο και ο Δανιήλ Τελεντσή, οι οποίοι μετάφρασαν στα Ρουμείκα εκλεκτά έργα του Α. Πούσκιν, που κυκλοφόρησαν στη συλλογή μεταφράσεων των έργων του μεγάλου Ρώσου συγγραφέα στα Νέα Ελληνικά και στα Ρουμείκα (1937). Στα τέλη της δεκαετίας του 1930 ο Γ. Κωστοπράβ και τα περισσότερα μέλη του φιλολογικού συλλόγου του υπέστησαν διωγμούς και η ανοδική πορεία της ρουμείκης λογοτεχνίας διακόπηκε.

Η τρίτη περίοδος της ρουμείκης λογοτεχνίας ξεκίνησε μετά από την αποκατάσταση της καλής φήμης του Γ. Κωστοπράβ το 1962, όταν τα έργα του πάλι δημοσιεύονται σε ξεχωριστές συλλογές, αλλά μόνο σε ρωσικές (1963) και μετέπειτα και σε ουκρανικές μεταφράσεις (1969). Στους Έλληνες διανοούμενους ξυπνά η εθνική συνείδηση, οι Ρουμίοι συγγραφείς στρέφονται στα έργα του Κωστοπράβ στο πρωτότυπο, βρίσκοντας σ' αυτά έμπνευση για τη δική τους ποιητική δημιουργία. Καθώς η επίσημη σοβιετική πολιτική της εποχής δεν ευνοούσε τις εκδηλώσεις του

⁴ Αυτή η περίοδος έχει την πιο πλήρη κάλυψη και τις περισσότερες αναφορές στις μελέτες των Ελλήνων ιστορικών και φιλολόγων (βλ. Αγτζήδης, Α. Καρπόζηλος, Ι.Μ. Χασιώτης, Αι. Παππού-Ζουραβλιόβα κ.α.), γιατί πραγματικά αποτελεί εξαιρετικό φαινόμενο αυτή η απόπειρα της δημιουργίας της λογοτεχνικής παράδοσης από μια σχετικά μικρή ομάδα Ελλήνων Ρουμίων αποκομμένη από τον «κύριο» κορμό της ελληνικής ιστορικής και λογοτεχνικής παράδοσης.

⁵ Το βιβλίο αυτό περιέχει το βίο και τα έργα του Γ. Κωστοπράβ και υπάρχει και σε ψηφιακή μορφή:

<http://taifa.pp.ua/%D0%B3-%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2-%D1%81%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F/>

ειδικού εθνικού χαρακτήρα εκ μέρους των διανοουμένων, ήταν αδύνατο να προβάλλει κανείς επίσημα την ρουμείκη λογοτεχνία στο κρατικό επίπεδο. Όμως την περίοδο αυτή από το 1964 έως το 1986 οι Ρουμέοι συγγραφείς ετοίμασαν δώδεκα «σαμιζντάτ» εκδόσεις που διανέμονταν χέρι με χέρι. Το πρώτο δείγμα της ρουμείκης λογοτεχνίας αυτής της περιόδου που εκδόθηκε επίσημα ήταν η ποιητική συλλογή «Ο Λένιν ζει» (1973) στην οποία συμπεριλήφθηκαν τα έργα του Γ. Κωστοπράβ, καθώς και των ποιητών των νεότερων χρόνων Γ. Ντάντσενκο, Λ. Κυριάκωφ και Α. Σαπουρμά με παράλληλες μεταφράσεις στα Ουκρανικά των γνωστών ποιητών Μ. Μπαζάν, Ι. Ντρατς, Δ. Ντεμερτζή, Β. Κορότιτς, Ε. Λετιούκ, Μ. Σιγγαήβσκι και Β. Σοσιούρα. Είναι γεγονός όμως ότι σ' εκείνα τα χρόνια μια τέτοια έκδοση αποτελούσε εξαίρεση και έγινε δυνατή μόνο χάρη στις προσπάθειες του φιλέλληνα καθηγητή Ανδρέα Μπιελέτσκι [3, σ. 41]. Ξεκινώντας απ' αυτήν την έκδοση οι Ρουμέοι λογοτέχνες χρησιμοποιούν το κυριλλικό αλφάβητο. Σ' ένα άρθρο του αφιερωμένο στο θέμα της γλώσσας και της γραφής των ελληνικών διαλέκτων του νοτιοανατολικού μέρους της Ουκρανίας ο Α. Μπιελέτσκι πρότεινε για τα Ρουμέικα ένα φωνολογικό αλφάβητο με βάση τη ρωσική και την ουκρανική γραφή με την πρόσθεση δύο ελληνικών γραμμάτων, του δέλτα και του θήτα. Όμως αυτό το αλφάβητο υπέστη αλλαγές και στα περισσότερα δείγματα της σύγχρονης ρουμείκης έντυπης λογοτεχνίας αντί για τα ελληνικά γράμματα χρησιμοποιούνται τα δίψηφα «дъ» και «тъ» και η γραφή είναι κυρίως ρωσική, χωρίς την χρήση των ουκρανικών χαρακτήρων.

Το γεγονός ότι οι Ρουμέοι ποιητές Αντώνης Σαπουρμά και Λεόντης Κυριάκωφ έγιναν δεκτοί στην Ένωση των λογοτεχνών της Ουκρανικής Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας (1970 και 1978 αντιστοίχως) τους έδωσε δυνατότητα να δημοσιεύουν τα έργα τους, αλλά πάλι σε ουκρανικές ή ρωσικές μεταφράσεις. Και οι δύο αυτοί ποιητές ανήκαν στους συνεργάτες και οπαδούς του Γ. Κωστοπράβ και μέχρι την περίοδο αυτή είχαν γίνει έμπειροι λογοτέχνες με αξιόλογα ποιητικά δημιουργήματα, πράγμα που τους επέτρεψε να αποτελέσουν πυρήνες μιας νεάς φιλολογικής ομάδας. Τα έργα αυτής της νέας γενιάς Ρουμέων λογοτεχνών δημοσιεύτηκαν ήδη στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Στις συνθήκες της «θεμιτής λογοτεχνικής ανταρσίας»⁶ αυτοί οι λογοτέχνες δεν έχουν προϋποθέσεις για πρωτότυπη λογοτεχνική έκφραση. Γι' αυτό μια διέξοδος για τους Ρουμέους συγγραφείς αποτελεί η μεταφραστική τους δραστηριότητα που αποσκοπεί κατεξοχήν στην διάσωση και καλλιέργεια της Ρουμείκης διαλέκτου και τον εμπλουτισμό των εκφραστικών μέσων της μητρικής τους γλώσσας [40, σ. 91]. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι οι δέκα στις δώδεκα χειρόγραφες συλλογές της ρουμείκης ποίησης αυτής της περιόδου αποτελούνται από τις μεταφράσεις των έργων των κλασικών της ουκρανικής, της ρωσικής, της γεωργιανής και άλλων λογοτεχνιών.

Η τέταρτη περίοδος στην ιστορία της ρουμείκης λογοτεχνίας σχετίζεται με τις διαδικασίες απελευθέρωσης του κοινωνικοπολιτικού βίου της Σοβιετικής Ουκρανίας από αυστηρό κρατικό έλεγχο που τις έφερε η Περεστρόικα. Πρώτος Ρουμέος ποιητής που κατάφερε να εκδώσει μια δική του ποιητική συλλογή στη μητρική του γλώσσα ήταν ο Αντώνης Σαπουρμά. Το βιβλίο «Καρδακό μ' του Πριαζόβγιε»⁷ κυκλοφόρησε

⁶ Έτσι την ονομάζουν ο Κ. Μπαλαμπάνωφ και Σ. Παχόμενκο στο βιβλίο τους (Balabanov, Pakhomenko 2006)

⁷ Εδώ και αλλού μεταγράφουμε με ελληνικούς χαρακτήρες τους τίτλους των ρουμείκων έργων που εκδόθηκαν με τη χρήση της κυριλλικής γραφής. Αυτός ο τρόπος της μεταγραφής πρωτοχρησιμοποιήθηκε στο βιβλίο «Τα παραμύθια

το 1986 και είχε μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη του πολιτισμού της εθνότητας των Ρουμέων στην Ουκρανία. Τον επόμενο χρόνο εκδίδεται η ρουμείκη μετάφραση του μεσαιωνικού λαϊκού έπους «Αφήγηση της εκστρατείας του Ιγκόρ» από τον Λεόντη Κυριάκωφ – «Λόγο πας του Ιγκόρ του στρατίγιου». Το 1988 εμφανίζονται κάμποσα βιβλία στα Ρουμείκα: η ποιητική συλλογή του Λ. Κυριάκωφ «΄Αμφορα» και το πρώτο τεύχος του ετήσιου λογοτεχνικού περιοδικού «Πιρνέσσου άστρου» («Πρωινό άστρο») που ο συντάκτης του πάλι ήταν ο Λ. Κυριάκωφ. Έως το 2002 κυκλοφόρησαν πέντε τεύχη του περιοδικού, στο οποίο δημοσιεύτηκαν έργα λαϊκής λογοτεχνίας, η ποίηση της γενιάς του Γ. Κωστοπράβ, τα συγγράμματα των νεότερων λογοτεχνών: του Βασίλη Μπαχτάρη, του Δονάτου Πατρίτσα, του Δημήτρη Πενέζ, του Θεοδώρου Σεμπανίτς, του Δημήτρη Πάππους, του Γρηγόρη Μεότη, του Σεργκέι Μπίκωφ, του Ανατόλη Νέιφελντ, του Νικόλαου Χόρος, του Γεώργη Λεούτσενκο, της Ναταλίας Χαρακόζ κ.ά. καθώς και οι μεταφράσεις στα Ρουμείκα. Ο καθηγητής Γαβριήλ Ποπόφ, ο τότε πρόεδρος του Συλλόγου των Ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης στον πρόλογο για το δεύτερο τεύχος του περιοδικού «Πιρνέσσου άστρου» σημειώνει το εξής: «Σήμερα καλλιεργούμε το εθνικό στοιχείο όχι για την αυτοεπιβεβαίωση δια μέσου του ξεχωρισμού και της απομόνωσης, αλλά ως μέσο να αναγεννήσουμε και να διαφυλάξουμε κάτι πολύ ακριβό για τους εαυτούς μας και για όλους» [52, σ. 8]. Οι εκδόσεις των συλλογών των λογοτεχνικών έργων συνεχίζονται με την ανθολογία λογοτεχνίας των Ελλήνων της Αζοφικής «Καρδακό λόγου» (2005), η οποία συμπεριλαμβάνει πολλά πρωτότυπα έργα των Ρουμέων λογοτεχνών⁸.

Λοιπόν, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 οι Ρουμέοι συγγραφείς εντατικοποιούν τη λογοτεχνική τους δραστηριότητα. Σ' αυτήν την περίοδο κυκλοφορούν πολλές συλλογές με πρωτότυπα έργα στα Ρουμείκα. Ξεχωρίζει η πλούσια λογοτεχνική παραγωγή του Λ. Κυριάκωφ, που έβγαλε, εκτός από τις προαναφερθείσες, και τις εξής συλλογές: «Άριον» (1992), «Άς από μαρέγια άς τα τρίγια γιάλους» (1993) και την δίτομη συλλογή «Καλουσύν'» (1997). Ήδη μετά από το θάνατο του Α. Σαπουρμά εκδίδεται η ποιητική συλλογή του «Γω πάλι ήρτα στ' Σαρτανά» (2006). Ο Δ. Πατρίτσα δημοσίευσε τις συλλογές «Α'σμόνητα στρατείς» (1992), «Άν υρεύ'ς χαχανίστ', αν υρεύ'ς κλάψι» (1994), «Δικό μ' του άστρου» (1997), «Ποιητή του γραφή» (2001). Ο Β. Μπαχτάρης έβγαλε βιβλία «Πηγάδ'» (1991) και «Ζήσει, Μπουγάς!» (1997). Ο Δ. Πάππους κυκλοφόρησε τις συλλογές «Καρδακό μ' συντζζάχ» (1993), «Τσσιρ πας τουν πάτου» (2008), ο Θ. Σεμπανίτς – τις συλλογές «'ς ξερ'ς τα ρίζεις τακά σ'» (1994) και «Κλιγιουμένου ουτέγια» (2001). Ο Γ. Λεούτσενκο εξέδωσε τις συλλογές «Σ' δικό μ' τουν κόσμου» (2008) και «Άσπρου καράβι» (2009), ο Γ. Μαιώτης – «Χρυσή μου Μαιώτιδα» (1996) και «Τριμοντάν» (2001), ο Μ. Χόρος – την συλλογή «Γιαλίτα» (1998), ο Δ. Πενέζ – «Κάλκα» (1997), ο Γ. Πατρίτσα – «Ο μύχιο» (1994). Πολύ πρόσφατα δημοσίευσε την πρώτη του ποιητική συλλογή στα

των Ελλήνων της Αζοφικής. Τα ρουμείκα παραμύθια» (2016), εισηγήθηκε από τον Ζ. Παπαζαχαρίου, διαβάζεται εύκολα από τους Έλληνες αναγνώστες, διότι δεν περιέχει επιπρόσθετα σημεία ούτε παραπέμπει στο διεθνές φωνητικό αλφάβητο.

⁸ Είναι ενδιαφέρον ότι τα προαναφερθέντα λογοτεχνικά περιοδικά και συλλογές περιέχουν επίσης και τα έργα των τουρκόφωνων Ελλήνων Ουρούμ. Και μολονότι η γλώσσες των Ελλήνων Ρουμέων και των Ουρούμ δεν συγγενεύουν, οι λογοτέχνες και των δύο εθνικών μειονοτήτων των Ελλήνων της Αζοφικής παρουσιάζουν τα λογοτεχνικά τους έργα ως ένα ενιαίο σύμπλεγμα, με κοινή εθνική συνείδηση των δημιουργών τους και τις κοινές κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες στις οποίες αυτά έχουν δημιουργηθεί.

Ρουμείκα – «Ζίσμου – ζζουρουντούχ» (2017) ο Βασίλης Παπάζωφ, μέλος του λαϊκού συγκροτήματος ελληνικού τραγουδιού «Πηγάδ'». Ο Α. Μπαλτζής δημοσίευσε μια νουβέλα – «Πικρό ζατζαλούδ'» (1994). Όλα τα προαναφερθέντα βιβλία κυκλοφόρησαν με τη χρήση της κυριλλικής γραφής, εκτός από μια συλλογή του Γ. Λεύτσενκο, στην οποία ο ποιητής πειραματίζεται με τα ελληνικά στοιχεία.

Ανάμεσα στα μεταφρασμένα στα Ρουμείκα έργα αυτής της περιόδου μπορούμε να αναφέρουμε την συλλογή «Κομπζάρ» (1993) με τις μεταφράσεις των ποιημάτων του μεγάλου Ουκρανού ποιητή Ταράς Σεβτσένκο από διάφορους Έλληνες ποιητές της Αζοφικής και την συλλογή των μεταφράσεων του ίδιου του Σεβτσένκο από τον Α. Κυριάκωφ «Πανίτς, 'ντου ήξιριτι σεις...» (1994).

Σαν κάθε νέα λογοτεχνία που πρόσφατα απέκτησε τη γραφή, η ρουμείκη λογοτεχνία παρουσιάζεται κυρίως σε ποιητική μορφή. Αναλύοντας τα είδη των ποιητικών έργων των Ρουμέων λογοτεχνών και αγνοώντας τα έργα που εγκομιάζουν το κομμουνιστικό κόμμα και τους ηγέτες του, σημειώνουμε αρκετά μεγάλη ποικιλία τους: λυρικά έργα (οι περισσότεροι ποιητές), εκτενή ποιήματα (Α. Κυριάκωφ, Α. Σαπουρμά, Δ. Πενέζ), μπαλάντες (Α. Κυριάκωφ), ευτράπελες ιστορίες διάφορων ειδών (Δ. Πατρίτσα, Α. Κυριάκωφ, Θ. Σεμπανίτς), αστεία τετράστιχα (Α. Χοναγμπέη, Δ. Μπογαδίτσα, Γ. Κωστοπράβ), προπόσεις (Α. Σαπουρμά), επιγράμματα (Α. Χοναγμπέη), έμμετρα λογοτεχνικά παραμύθια (Γ. Κωστοπράβ, Α. Σαπουρμά, Α. Κυριάκωφ, Ο. Ξενοφόντοβα-Πετρένκο), φιλοσοφική ποίηση (Β. Μπαχτάρης, Γ. Μεότης, Γ. Λεύτσενκο), τραγούδια (Β. Παπάζωφ). Η ρουμείκη πεζογραφία παρουσιάζεται ως μεμονομένες προσπάθειες για την καλλιέργεια των ειδών του διηγήματος (Α. Κυριάκωφ, Ν. Χαρακόζ, Δ. Πάππους, Γ. Μεότης, Α. Νέιφελντ), της νουβέλας (Α. Μπαλτζής, Ν. Χαρακόζ), του χρονογραφήματος (Ν. Χαρακόζ). Ελάχιστα παρουσιάζεται στη ρουμείκη πεζογραφία το είδος του δράματος (Γ. Κωστοπράβ, Α. Κυριάκωφ).

Η τελευταία περίοδος σηματοδοτεί την εμφάνιση των πρώτων δημοσιεύσεων του λαογραφικού υλικού. Εκτός από το ετήσιο περιοδικό που είχε δείγματα ρουμείκης προφορικής λαϊκής παράδοσης στο κάθε τεύχος του, ως μια ξεχωριστή έκδοση κυκλοφορεί η συλλογή ρουμείκων δημοτικών τραγουδιών «Κοσμουκού πηγάδ'» (1994), οι συλλογές παραμυθιών «Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής» (1993) και «Τα ελληνικά παραμύθια του χωριού Μπολσάγια Καρακούμπα» (2004), η συλλογή παροιμιών «Ένα χιλιάδα μαργαριτάρια» (1993) και η συλλογή «Τα μπαλαδίτσα» (1996) που συμπεριλαμβάνει δημοτικά τραγούδια για τα παιδιά, λαϊκά παραμύθια, λαχνίσματα, αινίγματα. Τέλος, στην Ελλάδα εκδίδεται η ελληνογράμματη συλλογή λαογραφικού υλικού «Τα Μαριουπολίτικα: τραγούδια, παραμύθια και χοροί των Ελλήνων της Αζοφικής» (1999). Οι περισσότερες συλλογές κυκλοφόρησαν με παράλληλες μεταφράσεις των λαογραφικών κειμένων στα Ουκρανικά ή τα Ρωσικά. Οι συγγραφείς που ετοίμασαν αυτές τις συλλογές, δηλαδή ο Α. Κυριάκωφ, ο Δ. Πατρίτσα, η Ρ. Χαραμπαντότ και ο Α. Ασλά, κατέγραψαν και εξέδωσαν πολύτιμο υλικό, διαφυλάσσοντάς το μ' αυτόν τον τρόπο για τις επόμενες γενιές. Πολύ πρόσφατα οι Έλληνες αναγνώστες από τη μητροπολιτική Ελλάδα και από αλλού απέκτησαν την δυνατότητα να διαβάσουν την πρώτη ελληνογράμματη συλλογή ρουμείκων παραμυθιών «Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής. Τα ρουμείκα παραμύθια» (2016) και να πάρουν μια ιδέα για τη γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής και για

στοιχεία του πολιτισμού τους. Μολαταύτα, παρά τις θετικές αλλαγές στο έργο της δημοσίευσης του λαογραφικού υλικού, πρέπει να αναγνωριστεί ότι ως επί το πλείστον το υλικό που είχαν συλλέξει οι ερασιτέχνες λαογράφοι παραμένει ανέκδοτο.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η έντυπη ρουμείκη λογοτεχνία όσο υπάρχει, δηλαδή λιγότερο από έναν αιώνα, παρουσίασε δύο περιόδους της ραγδαίας ανάπτυξης: η δεκαετία του 1930 και η περίοδος της τελευταίας δεκαετίας του 20^{ου} – πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα. Παρά ένα σωρό από αντικειμενικά εμπόδια όπως η διαλεκτική ανομοιογένεια των Ρουμείκων, η διακοπή της συνέχειας των γενεών των Ρουμέων συγγραφέων ως αποτέλεσμα των σταλινικών διώξεων, η έλλειψη συμφωνίας σε ότι αφορά τον τρόπο της μεταγραφής των Ρουμείκων κ.ο.κ., αυτή η λογοτεχνία μέχρι πρόσφατα είχε επιδείξει σταδιακή ανάπτυξη. Ωστόσο η βιωσιμότητα της ρουμείκης λογοτεχνίας στα νεότερα χρόνια παραμένει αμφίβολη λόγω της συνεχούς μείωσης του αριθμού των ομιλητών των Ρουμείκων στην Ουκρανία και τις συρρικνωτικές τάσεις στην ίδια τη γλώσσα των Ρουμέων. Υπό αυτές τις συνθήκες αποκτά εξαιρετική σημασία η προβολή και η μελέτη της ρουμείκης λογοτεχνίας, επώνυμης και λαϊκής, τόσο ανάμεσα στους Έλληνες της Ουκρανίας, όσο και στη μητροπολιτική Ελλάδα.

5.11 ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΑΖΟΦΙΚΗΣ. ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Σ' αυτό το άρθρο θα αναφερθούμε στους Έλληνες της Αζοφικής (Έλληνες της Μαριούπολης στην ορισμένη βιβλιογραφία) που διαμένουν στο νοτιοανατολικό τμήμα της Ουκρανίας μετά τη μετοίκησή τους από τη Κριμαία κατά το 1778-1780. Ο ελληνικός πληθυσμός της περιοχής αυτής ανέρχεται στις ενενήντα χιλιάδες, μένει στη Μαριούπολη και σε εικοσιένα γύρω χωριά και διαφοροποιείται ως προς τη γλώσσα που μιλούν, είτε «ουρούμ», τουρανικής γλωσσικής ομάδας, είτε «ρουμαίικα», νεοελληνικά ιδιώματα που οι διάφοροι μελετητές τα ονομάζουν «Ελληνικά ιδιώματα της Μαριούπολης» [68], «Ταυρορωμαίικα ιδιώματα της Νότιας Ουκρανίας» [95], «Κριμααιοαζοφική διάλεκτος» [99]. Το πρόβλημα της καταγωγής τους παραμένει άλυτο, η επικρατέστερη άποψη όμως είναι της Τσερνισόβα που υποθέτει ότι οι πρόγονοι των σημερινών Ελλήνων της Αζοφικής είναι επί το πλείστον οι Έλληνες μετανάστες από τη Μικρά Ασία οι οποίοι κατέληξαν στην Κριμαία φεύγοντας από τις καταπιέσεις των Τούρκων κατά τον 16^ο-17^ο αιώνα [68, σ. 42]. Όπως και να είναι, παρά τις πολλές ξένες επιρροές η γλώσσα και ο πολιτισμός τους ανέδειξαν μεγάλη βιωσιμότητα και παρά τις απαισιόδοξες προγνώσεις που γίνονται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι Έλληνες της Αζοφικής έχουν και σήμερα να επιδείξουν τα ήθη και τα έθιμα τους, τα τραγούδια και τους χορούς τους, ακόμα και την προφορική τους παράδοση, ειδικά τα παραμύθια τους.

Εκτιμώντας τις πηγές από τις οποίες αντλήσαμε τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής, μπορούμε να ξεχωρίσουμε μερικές κατηγορίες. Πρώτον, είναι τα ήδη δημοσιευμένα κείμενα, που είτε καταγράφηκαν πιστά από τους μελετητές της γλώσσας και του πολιτισμού των Ελλήνων-ρουμαίι, όπως η Ρ. Χαραμπαντότ, ο Α. Ασλά και η Αι. Παπού -Ζουραβλιόβα, είτε αποτελούν δείγματα προφορικής παράδοσης επεξεργασμένα από τους λογοτέχνες που μιλούν οι ίδιοι τα «ρωμαίικα», όπως είναι οι Λ. Κυριάκοφ, Δ. Παπούς, Δ. Πενέζ, Γ. Κωστοπράβ, Ο. Ξενοφόντοβα-Πετρένκο, Α. Σαπουρμάς. Αρκετά από τα κείμενα αυτά έχουν ποιητική μορφή. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο, ότι σχεδόν όλα αυτά τα κείμενα είναι καταγεγραμμένα με βάση το σλαβικό αλφάβητο, έτσι όπως προτάθηκε από τον Ουκρανό Ελληνιστή Μπελέτσκι. Εξαίρεση αποτελούν τα κείμενα του Α. Ασλά που χρησιμοποιεί τα στοιχεία του ελληνικού αλφαβήτου και της Αι. Παπού -Ζουραβλιόβα η οποία χρησιμοποιεί τα στοιχεία του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου. Δεύτερη πηγή είναι τα αδημοσίευτα κείμενα που είτε βρέθηκαν σε δακτυλογραφημένη ή ακόμα και χειρόγραφη μορφή στα λαογραφικά μουσεία των ελληνικών χωριών, είτε καταγράφηκαν στις κασέτες κατά τις διαλεκτικές και εθνογραφικές αποστολές στα ελληνικά χωριά κατά το 2006-2007, που πραγματοποιήθηκαν από τους καθηγητές και τους φοιτητές του Πανεπιστημίου Ανθρωπιστικών Σπουδών της Μαριούπολης. Επίσης σημειώνουμε ότι διαθέτουμε και τα κείμενα των ελληνικών παραμυθιών της περιοχής τα οποία διασώθηκαν μόνο στη ρωσική απόδοση. Αν και δεν μπορούμε να εξετάσουμε τη γλώσσα τους, έχουμε την ευκαιρία να ενημερωθούμε για την υπόθεσή τους. Έτσι το υλικό της μελέτης μας αποτελούν εβδομήντα κείμενα, μερικά από τα οποία είναι οι παραλλαγές του ίδιου παραμυθιού.

Ειδικές μελέτες πάνω στα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής προς το παρόν δεν υπάρχουν, όμως κάποιο σχολιασμό τους μας παρέχει η Τ. Τσερνισόβα στη διδακτορική της διατριβή πάνω στο νεοελληνικό ιδίωμα των χωριών Ουρζούφ και Γιάλτα και σε ένα μεταγενέστερο άρθρο της [67; 63]. Η ερευνήτρια, που έκανε τις παρατηρήσεις της κατά τις διαλεκτικές αποστολές του Κρατικού Πανεπιστημίου Κιέβου στα ελληνικά χωριά της περιοχής κατά το 1952-1953, σημειώνει ότι δεν υπάρχουν σ' αυτά τα χωριά επαγγελματίες παραμυθάδες, αλλά πολλοί κάτοικοι γνωρίζουν και μπορούν να διηγηθούν παραμύθια. Τονίζεται επίσης το γεγονός ότι τα υπάρχοντα παραμύθια ποικίλλουν ως προς το ύφος, τη θεματολογία, την προέλευση και την καλλιτεχνική αξία, τόσο ανάμεσα σε διαφορετικά χωριά, όσο και ανάμεσα σε διαφορετικούς αφηγητές από το ίδιο χωριό. Η Τσερνισόβα δίνει γενικά χαρακτηριστικά της γλώσσας και του ύφους των καταγεγραμμένων παραμυθιών, παραθέτει κάποιες πρωτότυπες λογοτυπικές ενάρξεις και κατακλείδες. Τέλος, η ερευνήτρια τονίζει, ότι η εξονυχιστική μελέτη των λαογραφικών κειμένων μπορεί έμμεσα να συμβάλει στην επίλυση του ζητήματος της προέλευσης της Μαριουπολίτικης διαλέκτου.

Σ' ένα άρθρο τους ο Β. Ζαϊκόβσκυ και η Τ. Ζαϊκόβσκα, που μελέτησαν τα παραμύθια από το αρχείο της Τσερνισόβα και τα παραμύθια των Ελλήνων-ουρούμ από το δικό τους αρχείο, κάνουν παρατηρήσεις για την προέλευση κάποιων παραμυθιών, εντοπίζοντας σ' αυτά κοινά μοτίβα με ελληνικά, βαλκανικά, τουρκικά και τατάρικα παραμύθια [75].

Επιστρέφοντας στα κείμενα παραμυθιών που έχουμε στη διάθεσή μας σημειώνουμε ότι πολλά απ' αυτά απαντώνται στην Ελλάδα, την Κύπρο ή τη Μικρά Ασία και τον Πόντο, γεγονός που διαπιστώνουμε μελετώντας τους υπάρχοντες τόμους του επιβλητικού καταλόγου ελληνικών παραμυθιών "Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών" που ξεκίνησε ο Γ. Μέγας [93]. Τα παρουσιάζουμε και εμείς καταταγμένα σύμφωνα με τη διεθνή ταξινόμηση των Aarne-Thompson.

Τα παραμύθια των οποίων έχουμε δύο και περισσότερες καταγραφές είναι τα εξής: «Σταχτοπούτα» (ΑΤ 510Α), στη διάλεκτο Σαχταρέτσα / Σαχταρίτσα, που πραγματεύεται το θέμα της ανθρωποφαγίας και στη συνέχεια τη βοήθεια της συγχωρεμένης μάνας στη μικρότερη κόρη της που φύλαξε και έκλαψε τα οστά της. Φορώντας χρυσά ρούχα που βρέθηκαν στη θέση των οστών της μάνας της η Σταχτοπούτα πηγαίνει στην εκκλησία όπου τη βλέπει το βασιλόπουλο. Η κοπέλα χάνει το παπούτσι της, είτε επειδή αυτό κολλάει στο ταπί με μέλι που έβαλε το βασιλόπουλο, είτε περνώντας ένα ρυάκι. Παντρεύονται όταν το βασιλόπουλο τη βρίσκει δοκιμάζοντας σε όλες τις γυναίκες το παπούτσι. Οι μεγάλες αδερφές τη ζηλεύουν και θέλουν να την εξοντώσουν. Πρωτότυπο είναι το τέλος του παραμυθιού στην παραλλαγή από το χωριό Καρακούμπα. Η κοπέλα βρίσκεται εγκλωβισμένη στην κοιλιά μιας φάλαινας και καλεί τον άντρα της να την ελευθερώσει. Αυτό το παραμύθι είναι μάλλον το πιο αρχαϊκό στο corpus μας.

Η κεντρική ηρωίδα λέγεται Σαχταρέτσα και σ' ένα άλλο παραμύθι για τις ζηλιάρες αδερφές (ΑΤ 403Β), που είναι υπαίτιες του χαμού της μικρότερης αδερφής τους η οποία παντρεύτηκε το φίδι και ζει ευτυχισμένα. Η μεγαλύτερη αδερφή τη σκοτώνει και την αντικαθιστά. Γίνονται μεταμορφώσεις της κοπέλας από ένα πουλί σ' ένα δέντρο, ένα κούτσουρο και πάλι κοπέλα. Τελικά γίνεται η αποκάλυψη και η

ύπουλη αδερφή τιμωρείται. Σε μια άλλη παραλλαγή που παρουσιάζεται κάπως ατελής η κοπέλα μετατρέπεται σε μηλιά και όταν ο άντρας της πάει να την κόψει του λέει ποια είναι.

Επανελημμένα στα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής εμφανίζεται το θέμα της δρακοντοκτονίας (AT 301B), που επίσης θεωρείται ένα μοτίβο αρχαίο. Πρόκειται για έναν ήρωα με υπερφυσική δύναμη. Προδομένος από τους συντρόφους του ο γιος μιας χήρας / μιας προβατίνας περνάει πολλές περιπέτειες στον κάτω κόσμο, επανέρχεται στον επάνω κόσμο με τη βοήθεια ενός πουλιού και παντρεύεται την Πεντάμορφη.

Τα δύο επόμενα παραμύθια στη θεματολογία τους βρίσκονται πολύ κοντά στην ίδια τη ζωή των αγροτών και τις προσδοκίες τους: «Κόκορας» (AT 715), είναι η ιστορία ενός κόκορα που περνώντας από διάφορες περιπέτειες κατάφερε να βρει πλούτο για την κυρά του. Επίσης δημοφιλές είναι και το παραμύθι για μια γριά που έσφαξε το γουρουνάκι της (στις καταγραφές από την Ελλάδα είναι πιο συχνά το κριάρι), και την αναζήτηση των κλεμμένων από τον αϊτό έντερών του.

Το μοτίβο της αλεπούς-προξενήτρας, γνωστό στη διεθνή βιβλιογραφία ως AT 545B, συναντούμε στο παραμύθι που φέρει το όνομα του βασικού ήρωά του, Μπεσσαλχίμς (από το τουρκ. bes - «πέντε», salkim - «τσαμπί»). Όμως οι παραλλαγές που διαθέτουμε δεν έχουν ούτε το αρχικό επεισόδιο που να εξηγεί την ετυμολογία του ονόματος του πρωταγωνιστή, ούτε το τελικό επεισόδιο στο οποίο απεικονίζεται η αχαριστία του ανθρώπου· το παραμύθι τελειώνει με το γάμο του πρωταγωνιστή με τη βασιλοπούλα.

Η πονηρή αλεπού είναι επίσης η ηρωίδα του παραμυθιού για το λύκο και την αλεπού που έγιναν κουμπάροι. Στις ρουμαϊκές παραλλαγές αυτοί είχαν ένα βαρέλι μπεκμέζ (είδος γλυκού από καρπούζι που είναι ιδιαίτερα δημοφιλές ανάμεσα στους Έλληνες της Αζοφικής), που το έφαγε μόνη της η αλεπού και στο τέλος ενοχοποίησε το λύκο. Στις αντίστοιχες παραλλαγές από την Ελλάδα οι ήρωες μαλώνουν για το μέλι.

Ένα άλλο παραμύθι με μερικές παραλλαγές είναι το «Ασικ Γαρίπ» (Ασούκ Γαρίπ – στις παραλλαγές από τον Πόντο), που είναι το όνομα ενός μουσικού ο οποίος ήθελε να φανεί αντάξιος της κόρης του βασιλιά και πήγε να βρει την τύχη του. Με τη βοήθεια του Αϊ-Γιώργη προλαβαίνει να γυρίσει προτού παντρευτεί η αγαπημένη του. Το παραμύθι ασφαλώς έχει ανατολίτικη καταγωγή. Στη γλώσσα των Ελλήνων ουρούμ διασώθηκε μια σειρά από δημοτικά τραγούδια για τον Ασικ Γαρίπ.

Τα υπόλοιπα παραμύθια τα έχουμε μόνο σε μία καταγραφή το καθένα. Αλλά πάλι τις περισσότερες φορές συναντούμε τα αντίστοιχά τους ανάμεσα στα παραμύθια της Ελλάδας, της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Θα αναφέρουμε τα πιο εκτεταμένα παραμύθια, που διακρίνονται για την πλοκή, τον πλούτο και τη διαπλοκή μυθικών στοιχείων τους: πρώτα, είναι το παραμύθι για τα τρία χρυσά παιδιά (AT 707) που αποχωρίζονται τη μητέρα τους μόλις γεννιούνται και ανατρέφονται από έναν γέρο και μια γριά. Η επανένωση της οικογένειας γίνεται ύστερα από πολλές περιπέτειες. Έχουν ενδιαφέρον τα μαγικά αντικείμενα που τα αναζητούν τα δύο αδέρφια για να ευχαριστήσουν την αδερφή τους. Είναι το χρυσό μήλο, το μουσικό κουτί και η Πεντάμορφη, η οποία τελικά δίνει έκβαση σε όλη την ιστορία.

Στο παραμύθι για την Κουλοχέρα (AT 706) η ζηλιάρα γυναίκα φτάνει στο σημείο να σκοτώσει το παιδί της για να κάνει τον άντρα της να διώξει την αδερφή του,

της οποίας κόβει τα χέρια. Η Κουλοχέρη παντρεύεται το βασιλιά, του κάνει δύο παιδιά, αλλά, συκοφαντημένη, αναγκάζεται να φύγει. Επαναποκτά τα χέρια της όταν κινδυνεύει να χάσει τα παιδιά της. Η αναγνώριση γίνεται μετά από χρόνια όταν διηγείται η ίδια την ιστορία της στο βασιλιά.

Το μοτίβο των άτεκνων γονιών που αποκτούν παιδί όταν η γυναίκα τρώει ένα μήλο εμφανίζεται σε μερικά παραμύθια ως ένα επεισόδιο. Σ' ένα τέτοιο παραμύθι την ίδια ώρα με το βασιλόπουλο γεννιέται ένα αλογάκι, σε ένα άλλο – το παιδί της υπηρέτριας που έφαγε από το μήλο της βασίλισσας. Οι γεννημένοι με μαγικό τρόπο γίνονται αχώριστοι και περνάνε μαζί διάφορες περιπέτειες.

Το διαδεδομένο στην Ελλάδα παραμύθι για τα τρία κίτρα (ΑΤ 408) εμφανίζεται στο corpus μας με τον τίτλο «Τρία πορτοκάλια» και μιλά για την αναζήτηση της Πεντάμορφης από ένα βασιλόπουλο. Η υπηρέτριά του προτείνει στην κοπέλα να την ψειρίσει και την σκοτώνει. Η Πεντάμορφη μετατρέπεται σ' ένα πουλάκι, μια μηλιά, ένα κούτσουρο, πάλι κοπέλα, ράβει ρούχα για τη βασιλική οικογένεια και συναντάει το βασιλόπουλο που την αναγνωρίζει.

«Το τσεκούρι που έπεσε στο ποτάμι» (ΑΤ 729), διαπραγματεύεται το θέμα της δοκιμασίας ενός ξυλοκόπου από έναν άγιο, που διαπιστώνει την εντιμότητά του και τον ανταμείβει γενναιόδωρα. Τον ψεύτη και τσιγκούνη γείτονά του, αντίθετα, τον τιμωρεί.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι ορισμένα παραμύθια παρουσιάζουν συμφурμούς δύο ή ακόμα και τριών τύπων παραμυθιών. Προφανώς οι άνθρωποι θυμούνται τα πιο αγαπημένα μοτίβα και τα συγκολλούν αυθαίρετα κατά την αφήγηση. Πάντως η ανάλυση της θεματολογίας των πιο διαδεδομένων και συνεπώς των πιο δημοφιλών παραμυθιών δείχνει ότι είναι κυρίως τα λεγόμενα μαγικά παραμύθια και οι μύθοι ζώων που έχουν την πιο πρώιμη καταγωγή.

Όσο για τα παραμύθια άλλων δύο ειδών, τα ευτράπελα και τις νουβέλες, είναι ξεκάθαρο ότι είναι πολύ πιο πρόσφατα και πλάστηκαν και διαδόθηκαν ήδη μετά τη μετοίκηση των Ελλήνων στην Αζοφική. Έτσι, ένα παραμύθι λέει για την εγκατάσταση των Ελλήνων στις όχθες του ποταμού Κάλμιους και επεξηγεί πώς του δόθηκε αυτή η ονομασία, και πώς φύτρωσαν εκεί οι ιτιές. Σ' ένα άλλο παραμύθι οι δύο συγχωριανοί ήρωες πηγαίνουν στο στρατό να πολεμήσουν. Όταν γυρίζουν και αποφασίζουν να παντρευτούν, ο καθένας λέει στον παπά πώς απέκτησε τη βέρα που φόρεσε στη νύφη του. Αυτό το παραμύθι-νουβέλα πλάστηκε όχι νωρίτερα από το 19^ο αιώνα, όταν οι Έλληνες της Αζοφικής έχασαν το προνόμιο να μην επιστρατεύονται στο τσαρικό στρατό.

Στις ευτράπελες διηγήσεις γελοιοποιείται κατεξοχήν ο πλούσιος, τσιγκούνης και χαζός χωρικός που τον κοροϊδεύει ο φτωχός αλλά έξυπνος συγχωριανός του. Λόγου χάριν, στο παραμύθι «οι Άγιοι-κλέφτες» δύο φτωχά παιδιά ντύνονται με ράσα και συστήνοντας τον εαυτό τους ως Άγιο Ηλία και Άγιο Νικόλαο αντίστοιχα, μαζεύουν ένα σακί μήλα από τον κήπο ενός πλούσιου άρχοντα και εξηγούν πως είναι για το θεό που τα μαζεύουν. Όταν ο νοικοκύρης δεν τους πιστεύει ένας «άγιος» τον βαραί με το θυμιατό στο κεφάλι και έτσι ο γέρος «πείθεται» πως πρόκειται για την οργή του θεού. Σ' ένα άλλο ευτράπελο ένας φτωχός χωρατατζής πουλάει σε έναν άρχοντα μεγάλες άσπρες κολοκύθες λέγοντας πως είναι αυγά αλόγου και αν κάθεται κανείς πάνω τους ψηλά σ' ένα δέντρο για ορισμένο διάστημα θα εκκολάψει περίφημα αλογάκια.

Εξετάζοντας το θέμα της ιδιαιτερότητας του ελληνικού παραμυθιού σε σχέση με τα παραμύθια άλλων λαών και το πώς αυτή εκδηλώνεται στα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής πρέπει πρώτα απ' όλα να τονίσουμε ότι πρόκειται για την κοινή γλώσσα, την ελληνική, και την κοινή θρησκεία, την ορθοδοξία, που βρίσκει και αυτή την έκφρασή της στα παραμύθια. Κατά τις Αγγελοπούλου, Καπλάνογλου και Κατρινάκη, η ιδιαιτερότητα αυτή «τηρεί τη γεωγραφική και πολιτισμική συνοχή δύο αυτοκρατοριών, της οθωμανικής και της βυζαντινής, που αποτελούν την ιστορική ενδοχώρα των παραμυθιών της ελληνικής γλώσσας» [16, σ. 9], συμπεριλαμβανομένων, πιστεύουμε, και όσων διαδόθηκαν με τις μεταναστευτικές μετακινήσεις των Ρωμιών στην Κριμαία. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι το παραμύθι δέχεται ποικίλες κοινωνικές και πνευματικές επιδράσεις και αποτελεί, «ως ένα σημείο, και ανάλογη μαρτυρία για τους χρόνους και τους τόπους της καταγραφής του». Έτσι, στα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής πρέπει να έχουν αποτυπωθεί η βυζαντινή, η οθωμανική, η κριμαϊκή και η αζοφική περίοδος, με ιδιαίτερα έντονα τα γνωρίσματα της τελευταίας περιόδου.

Μορφολογικά και θεματολογικά γνωρίσματα του ελληνικού παραμυθιού, όπως αυτά συγκεντρώνονται στα πλαίσια της παγκόσμιας κληρονομιάς του παραμυθιού, συνόψισε ο Ε. Αυδίκος [81, σ. 151–152]. Συγκεκριμένα, αναφέρει ως πρώτο γνώρισμα τη γλώσσα, σημειώνοντας ότι το παραμύθι «σώζεται από τις τοπικές διαλέκτους αλλά και τις διασώζει».

Δεύτερον, είναι «τα εισαγωγικά και τα καταληκτικά μοτίβα, όπως και οι παρεμβολές που προσφέρουν στο παραμύθι έναν τόνο παιγνιώδη». Ο παιγνιώδης τόνος είναι πράγματι χαρακτηριστικός για τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής. Δεν βρίσκουμε όμως πολλές ομοιότητες, συγκρίνοντας τη διατύπωση των εισαγωγικών και καταληκτικών μοτίβων, που μ' αυτά νοούνται οι στερεότυπες ενάρξεις και κατακλείδες, στις καταγραφές των παραμυθιών από την Αζοφική και από το ελλαδικό χώρο. Αλλά αυτό είναι σίγουρα θέμα έκφρασης και ύφους, που διαφέρει όχι μόνο από κοινότητα σε κοινότητα, αλλά και από αφηγητή σε αφηγητή. Εξάλλου, πολλοί αφηγητές παραλείπουν αυτά τα εξωραϊστικά στοιχεία και αρχίζουν το παραμύθι αμέσως με την κυρίως υπόθεση.

Ως τρίτο γνώρισμα ελληνικού παραμυθιού ο Αυδίκος αναφέρει τη «λιτότητα στην περιγραφή και στην επιτάχυνση της αφήγησης με την χρησιμοποίηση των τυποποιημένων φράσεων». Σχετικά διαπιστώνουμε πολύ λιτές περιγραφές με ελάχιστα κοσμητικά επίθετα και σποραδικές μεταφορές στα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής και τις τυποποιημένες φράσεις όπως «*δάϊν, δάϊν*» - *πήγαινε, πήγαινε*, είτε «*πέρασιν ώρα τι βαχτ*» - «*πέρασε καιρός*» κτλ.

Τέταρτον, είναι η σκληρότητα στις τιμωρίες. Στα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής η πιο συχνή τιμωρία είναι το σύρσιμο με σαράντα άλογα και οι σαράντα μαχαιριές. Μερικές φορές στον κακοποιό προτείνεται να επιλέξει ο ίδιος τον τρόπο με τον οποίο θα τιμωρηθεί, απ' αυτές τις δύο επιλογές.

Πέμπτο γνώρισμα του ελληνικού παραμυθιού θεωρείται η βωμολοχία, που «είναι κάτι που βγαίνει από τη φυσική ειλικρίνεια, μιαν ανάγκη για άμεσο χαρακτηρισμό των πραγμάτων, μιαν αγάπη στο ωμό και παραστατικό» (Λουκάτος, σ. ιζ'). Απ' αυτήν έχουμε αρκετά παραδείγματα στα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής, τόσο στα ελληνικά, όσο και στα ταταρικά.

Έκτη έρχεται η διατύπωση πως ήρωες, ονόματα και τρόποι ζωής είναι προσαρμοσμένοι στο περιβάλλον. Εδώ η άποψη του Ε. Αυδίκου συγκλίνει με εκείνη του Ρώσου λαογράφου Ο. Μορντβίντσεφ, ο οποίος ορίζει τα στοιχεία που προσδιορίζουν τον ιδιαίτερο εθνικό χαρακτήρα του παραμυθιού στην ποιητική του έκφραση. Είναι ονόματα ηρώων, εικόνες της φύσης, ονομασίες γιορτών, αντικειμένων οικιακής χρήσης, φαγητών, ζώων και τόπων στους οποίους διαδραματίζονται τα γεγονότα [16, σ. 211]. Δεν μπορούμε να παραμελήσουμε και το γεγονός ότι τα παραμύθια οπωσδήποτε έχουν τοπικό και ιστορικό χρώμα που αντικατοπτρίζει ορισμένες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Όσον αναφορά τα κύρια ονόματα που χρησιμοποιούνται στα ΠΕΑ μπορούμε να ξεχωρίσουμε μερικές κατηγορίες: χριστιανικά ονόματα, παραδοσιακά ονόματα, ονόματα τουρανικής προέλευσης και κύρια ονόματα που προέκυψαν από τα κοινά. Τα χριστιανικά ονόματα υπερισχύουν και χρησιμοποιούνται κυρίως στη λαϊκή τους μορφή: *Φίλους* < Φίλιππος, *Κώστα* < Κωνσταντίνος, *Βάσα* < Βασίλειος, *Τφιμις* < Ευθύμιος κ.α. Το όνομα Ιωάννης το συναντάμε σε τρεις μορφές: *Ιβάνους*, που σχηματίστηκε από το σλάβικο Ιβάν συν τυπική ρουμαίικη κατάληξη -ους, λαϊκό σλάβικο *Βάνκα* και ελληνικό σε μεταγραφή – *Γιάννης*. Χρησιμοποιούνται και τα ονόματα των δημοφιλών χριστιανικών αγίων: *Αι-Γιωργς* < Αι-Γεώργιος, *Αι-Πέτρος*, *Αι-Αίας* < Αι-Ηλίας. Όπως βλέπουμε, στα περισσότερα ονόματα αποβάλλονται τα άτονα φωνήεντα και κάποτε σύμφωνα. Ανάμεσα στα ονόματα τουρανικής προέλευσης αναφέρουμε *Ασίκ*, *Αχτσά*, *Φιλέτ* κ.α. Από το παραδοσιακό ελληνικό όνομα Δέσποινα συν το επίθετο άγριος προέρχεται το όνομα *Αγρου-Δέσπιν*. Το όνομα *Τιλές* βγαίνει από τη ρουμαίικη λέξη *tilēš* που σημαίνει στομάχι ζώου και αναφέρεται σε ένα ήρωα που έκρυβε τα χρυσά του μαλλιά κάτω από καπέλο καμωμένο από στομάχι ζώου.

Τα τοπωνύμια των παραμυθιών φαίνεται να είναι προσαρμοσμένα στην περιοχή. Συναντούμε έτσι τις ονομασίες των πραγματικών πόλεων και χωριών της γύρω περιοχής: *Μαριούπολη*, *Σαρτανά*, *Λεμπεντίν*, *Χαραχλί* κτλ., την ονομασία του ποταμού *Κάλμιους*. Για να δηλωθούν κάποια μακρινά είτε πρωτάκουστα μέρη χρησιμοποιούνται στα παραμύθια οι ονομασίες *Χερσών*, *Τιφλίζ*, *Αλέππο*, που παραπέμπουν σε γεωγραφικά διαμερίσματα της Κριμαίας, του Καυκάσου και της Συρίας – περιοχών δηλαδή όπου ανέκαθεν υπήρχαν ελληνικές εστίες. Αλλά συχνότερα ο χώρος δεν προσδιορίζεται σαφώς, απλώς σημειώνεται ότι τα γεγονότα διαδραματίζονται σε ένα δάσος (*πες του όρους*), στον κάμπο (*πες του τσιόλ*), σε μια πόλη (*πες ένα μπαζάρ*), σ' ένα χωριό (*πες ένα χώρα*) κτλ.

Τα φαγητά που κάποτε αναφέρονται στα παραμύθια είναι επίσης προσαρμοσμένα στην πραγματικότητα των Ελλήνων της Αζοφικής: *παστά* – χυλός, *χαουρμά* – το ψητό, *τσιρτσιρία* – μπουρέκια με κρέας, *κουλμπάς* – έντερα ζώου γεμιστά με τα εντόσθιά του.

Ενδιαφέρει επίσης η χρήση των ονομασιών των ζώων στα παραμύθια του corpus μας. Είναι επί το πλείστον τα κατοικίδια ζώα, όπως τα σκυλί (*σκλί*), γάτα (*κάτα*), πρόβατο (*πρόβατου*), γάιδαρος (*γαϊδούρ*), βόδι (*βόιδι*) ή τα άγρια ζώα που συναντιούνται στην περιοχή, όπως τα λύκος (*λύκους*), αλεπού (*αλεπού*), κουρούνα (*κουρόνα*) κ.α. Υπάρχουν όμως και μερικά παραμύθια με ζώα που δεν είναι χαρακτηριστικά της περιοχής της Αζοφικής, όπως τα μαϊμού (*μαϊμού*), λιοντάρι (*ασλάν*), τίγρη (*καπλάν*) κ.α. Αυτά είναι πιθανότατα είτε κληρονομημένα από παλιά

παραμύθια ή προϊόντα της φαντασίας των παραμυθιάδων που είδαν αυτά τα ζώα κατά τις περιοδείες στην περιοχή τους θιάσων που επιδείκνυαν διάφορα ζώα στα κλουβιά.

Τελευταίο γνώρισμα που, κατά τον Αυδίο, ξεχωρίζει το ελληνικό παραμύθι από τα παραμύθια των άλλων λαών και ισχύει και για τα αναλυόμενα εδώ παραμύθια, είναι ότι φανερώνει αλήθειες της ανθρώπινης ζωής. Η σκέψη του Έλληνα παραμυθά βασίζεται σε ένα φιλοσοφικό υπόστρωμα που εκδηλώνεται στο ότι τονίζεται η ατομικότητα των ηρώων, που είναι κυρίως κοινοί άνθρωποι.

Συμπεραίνοντας οφείλουμε να τονίσουμε ότι τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής αναμφίβολα μπορούν να συμπεριληφθούν στο μεγάλο corpus των Ελληνικών Παραμυθιών γιατί έχουν τα κατεξοχήν εθνικά γνωρίσματα όπως είναι η γλώσσα, ο παιγνιώδης τόνος, η λιτότητα στην περιγραφή και οι τυποποιημένες φράσεις, η σκληρότητα στις τιμωρίες, η βωμολοχία, το τοπικό χρώμα και το φιλοσοφικό υπόστρωμα.

Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής πρέπει να μελετηθούν τόσο σε σχέση με την υπόλοιπη ελληνική προφορική παράδοση, όσο και από μόνα τους. Είναι γενικά αποδεκτό ότι το ενδιαφέρον για τη λαϊκή παράδοση ξυπνά συνήθως στις κρίσιμες για ένα έθνος στιγμές, και ίσως είναι τώρα που ήρθε η ώρα να προσδιοριστεί η θέση των Ελλήνων της Ουκρανίας στο ψηφιδωτό του παγκόσμιου ελληνισμού, μέσα από τη μελέτη της πολιτιστικής κληρονομιάς τους.

Περίληψη

Ενότητα 5. Μελέτες πάνω στη γραμματολογία και τη προφορική λαϊκή παράδοση των Ελλήνων της Μητρόπολης και της διασποράς. Υφολογικές μελέτες

Οι συγγραφείς της ενότητας φωτίζουν επίκαιρα ζητήματα της λογοτεχνίας και της προφορικής παράδοσης της μητροπολιτικής Ελλάδας και των Ελλήνων της Αζοφικής. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στη μελέτη της λογοτεχνικής δημιουργίας και της προφορικής λαϊκής παράδοσης δύο ετερόγλωσσων κοινοτήτων – των Ελλήνων Ρουμαίων και των Ελλήνων Ουρούμ, οι οποίοι ωστόσο αποτελούν μια ενιαία κοινότητα από άποψη πολιτισμού και κοσμοαντίληψης. Αυτού του είδους μελέτες θεωρούνται επίκαιρες εν όψει της διαφύλαξης των γλωσσών υπό εξαφάνιση και της γλωσσικής εικόνας του κόσμου που αποτυπώνεται σ' αυτές καθώς και της ανάπτυξης της πολυγλωσσίας.

Επειδή οι λογοτεχνίες των Ελλήνων της μητροπολιτικής Ελλάδας και της διασποράς έχουν αναπτυχθεί υπό διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές και πολιτιστικές συνθήκες, δεν γίνεται να θεωρηθούν μια ενιαία λογοτεχνική διαδικασία. Ωστόσο είναι δυνατόν να προσέξει κανείς τον κοινό πολιτισμικό κώδικα αυτών των λογοτεχνιών.

Στα άρθρα της **Ιουλίας Κιόρ**, εξετάζονται οι αιτίες εμφάνισης του φαινομένου του μοντερνισμού στην Ελλάδα, αναλύονται τα χαρακτηριστικά των νεωτεριστικών ρευμάτων που παρουσιάζονται στη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία, συμπεριλαμβανομένων του φουτουρισμού και του σουρεαλισμού. Σημειώνεται ότι η ακμή του μοντερνισμού στην Ελλάδα εμπίπτει με τη λεγόμενη «γενιά του '30» - ομάδα νεοτεριστών ποιητών και πεζογράφων. Γίνεται μια επισκόπηση της σύγχρονης λογοτεχνίας αναφορικά με τη μελέτη του προβλήματος, εντοπίζονται οι κύριες εκδηλώσεις του μοντερνισμού στους σύγχρονους Έλληνες συγγραφείς, επισημαίνοντας ότι οι αγαπημένες τους μέθοδοι μοντερνισμού είναι η χρήση της «ροής της συνείδησης» και της «αυτόματης γραφής». Σε συνέχεια της ανάπτυξης του θέματος της σύγχρονης μητροπολιτικής λογοτεχνίας, μελετώνται οι λεπτομέρειες του ιστορικού μυθιστορήματος της Ελληνίδας συγγραφέως Λίτσας Ψαράνη "Χαμόγελο της Εκάτης". Αναλύονται τα είδη και το στυλ του έργου και η προσοχή εστιάζεται στα αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά της καλλιτεχνικής γραφής της συγγραφέως, ιδίως στον συνδυασμό διαφορετικών ειδών και υφών.

Η **Ι. Κιορ** και η **Ι. Λαμπέτσα** αναλύουν την ιστορία της μελέτης και τη σύγχρονη κατάσταση της προφορικής λαϊκής παράδοσης των Ελλήνων της Αζοφικής, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στο είδος τραγουδιού, παραμυθιού και παροιμίας.

Στα άρθρα της **Ι. Λαμπέτσα** γίνεται ανασκόπηση των έργων της ρουμείκης λογοτεχνίας, αυθεντικών και μεταφράσεων, καθώς και της προφορικής παράδοσης. Έχουν αναλυθεί οι ιδιαιτερότητες της ανάπτυξης της ρουμείκης λογοτεχνίας ανά περιόδους, οι τρόποι γραπτής απόδοσης των Ρουμείκων, τα λογοτεχνικά είδη της ρουμείκης λογοτεχνίας. Επίσης, η ερευνήτρια εξετάζει τις δομικές και υφολογικές ιδιαιτερότητες των ρουμείκων παραμυθιών ανάλογα με τη μορφή του κειμένου – γραπτή ή προφορική. Τονίζεται ο έντονα επικοινωνιακός χαρακτήρας και η συναισθηματικότητα των προφορικών παραμυθιών, που αντισταθμίζουν κατά κάποιον τρόπο τις δομικές τους ατέλειες. Τέλος, η ερευνήτρια στρέφει την προσοχή στο πρόβλημα της βιωσιμότητας της ρουμείκης λογοτεχνίας και της προφορικής

παράδοσης στο μέλλον, τονίζει τη συμβολή των μεταφράσεων στη διαφύλαξη και την εξέλιξη των Ρουμικών, καθώς και τον εμπλουτισμό της ρουμικής λογοτεχνίας και του πολιτισμού.

Στο άρθρο του **P. Κιόρ** γίνεται ανασκόπηση των έργων των Ελλήνων συγγραφέων της Αζοφικής που γράφουν στα Ουρούμικα, αναλύεται η θεματολογία και τα είδη των έργων του Βαλέρι Κιορ, του Βίκτωρ Μποροτά και της Κυρκίας Χαβαν και σκιαγραφούνται οι προοπτικές της ανάπτυξης της λογοτεχνίας των Ελλήνων της Αζοφικής στα Ουρούμικα.

Література до розділу 5

1. Адмони В. Г. Система форм речевого высказывания. Санкт-Петербург : Наука, 1994. 151 с.
2. Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVII – 90-е гг. XX в.). Симферополь : Амена, 1999. 132 с.
3. Балабанов К. В., Пахоменко С. П. Національно-культурне та громадське життя греків України в другій половині XX – на початку XXI століття. Маріуполь, 2006. 260 с.
4. Банах Л. С. Влияние западной литературы на современную греческую прозу. *Вестник СевГТУ*. 2004. Вып. 51. С. 50–56.
5. Белецкий А. Результаты двуязычия в говорах румейского (крымско-греческого) языка на Украине (тюркизмы румейского языка). *Актуальные вопросы современного языкознания и лингвистическое наследие Е. Д. Поливанова* : материалы конф. Самарканд, 1964. Т. 1. С. 120–122.
6. Білецький А. О. Передне слово. *Кардъаколого. Анадылин лафа. Слово рідне: антологія художньої літератури греків Приазов'я: поезія та проза*. Донецьк : Донбас, 2005. С. 5–11.
7. Бойко О. Д. Поява модерністської течії в українській культурі на рубежі XIX і XX ст. URL: http://gendocs.ru/v28797/лекція_-_модернізм (дата звернення: 01.04.2021).
8. Борота В. С. Хысмет: урум лафын стихлеры, этиликлер, дечирмечиклер. Донецьк : Донбас, 1993. 70 с.
9. Борота В. С. Цикадаларын йесирнэ (У полоні цикад): вірші, проза. Донецьк : Донбас, 2004. 180 с.
10. Веселовский, А. Н. Историческая поэтика (Москва, Высшая школа, 1989): 405.
11. Гайдай М. Пісенний фольклор греків Приазов'я. *Під одним небом: фольклор етносів України / упоряд.: Л. К. Вахніна та ін. Київ : Гол. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1996*.
12. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. 4-е изд. Москва : УРСС, 2006. 144 с.
13. Гаркавец А. Н. Тюркские языки на Украине. Развитие структуры. Киев : Наукова думка, 1988. 176 с.
14. Гаркавец О. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки. Алма-Ата : Укр. культур. центр, 1999. 624 с.
15. Гловацька К. І. Міфи Давньої Греції. Київ : Веселка, 1991. 264 с.
16. Горбань І. Фольклор і фольклористика болгар в Україні : монографія. Львів : Афіша, 2004. 253 с.
17. Греки России и Украины / сост. и отв. ред. Ю. В. Иванова. Санкт-Петербург: Алетейя, 2004. 623 с.
18. Греческие сказки села Большая Каракуба : художественная литература / сост. Р. С. Харабадот. Мариуполь : Федерация греческих о-в Украины, 2007. 138 с.

19. Григорович В. И. Записка антиквара о поездке его на Калку и Кальмиус, в Корсунскую землю и на южные побережья Днепра и Днестра. Одесса : Тип. П. Францова, 1874.
20. Дашков С. Б. Императоры Византии. Москва : Красная площадь : АПС-книги, 1996. 386 с.
21. Журавлева Е. Ф. Фонологическое описание греческого новокаракубского говора в сравнении с другими таврорумейскими говорами и северногреческими диалектами : автореф. дис. ... канд. филол. наук, спец. 10.02.19. Москва 1982.
22. З літератури Маріупільських греків (Αχ τυ ρυμέκν τ'λιτεράτjρα ας τ'Μαριuπολία. Σόριλσιν-τα κι μεταφρά-στιν-τα Κ. Κοσταν) / зібр. і перекл. К. Костан. Харків : Рух, 1932.
23. Зитус ки Лухтор (Народна казка надазовських греків) / записала О. Ксенофонтова. *Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького*. Київ : Київ. наук. історико-філол. т-во А. Білецького, 1999. Вип. 3.
24. Иванов, Вяч. Вс. «Происхождение и трансформации фабулы баллады о Мастере Маноле.» Избранные труды по семиотике и истории культуры (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, Ин-т теории и истории мировой культуры, 2009): 307-319.
25. История села Приморское (Урзуф) 1779–1979 / сост. С. Кудokoцев. Приморское, 1978. 157 с.
26. Казки греків Приазов'я = Парамитъя, пуя пратун меса ас Приазовски румейс / упоряд. Л. Кір'яков. Донецьк : Донбас, 2007. 125 с.
27. Калинчук А. М. Історичні романи І. Нечуя-Левицького: особливості поетики : автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.01. Київ, 2001. 20 с.
28. Калоеров С. Греки Приазовья : аннотир. библиогр. указ. Донецк, 1997. 196 с.
29. Карпозілос А. Газета «Колективістис» та літературна діяльність греків Донбасу. *Розвиток еллінізму в Україні у XVIII–XXI ст.* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 21–23 трав. 2007 р. Маріуполь, 2007. С. 171–173.
30. Киор В. И. Хасавет йазмахлары. – Печальные письма: Стихи, монологи, венки сонетов. Донецк : Донбас, 1990. 140 с.
31. Кисилиер М. Л. О происхождении румейского языка. *Индоевропейское языкознание и классическая филология*. 2006. № 10. С. 156–164.
32. Кисилиер, М. Л. «“Песня о Яннисе и змее” у греков Приазовья.» Научные чтения – 2006: Материалы конференции. Приложение к журналу *Язык и речевая деятельность*» (Т. 7). (Санкт-Петербург, Факультет филологии и искусств СПбГУ, 2008): 180–188.
33. Кисилиер, М. «Социально-культурные и лингвистические особенности поэзии греков Приазовья.» *Формирование культуры в диаспоре: Коллективная монография*, Отв. ред. Л. С. Гушян, И. Р. Тантлевский, В. В. Федченко (Санкт-Петербург, Изд-во РХГА, 2019): 99-134.
34. Кір'яков Л., Патрича Д. Тисяча перлин: афоризми, прислів'я та приказки приазовських греків. Донецьк : Донбас, 1993. 143 с.

35. Клименко Н. Ф. Українська елліністика: шляхи розвою. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : Вид. дім Д. Бураго, 2012. Вип. 39. С. 3–26.
36. Костан К. З літератури Маріупольських греків. Харків : Вид-во Рух, 1932. 165 с.
37. Костан К. З літературної творчості маріупольських греків. *Східний світ*. 1928. № 3–4. С. 229–247.
38. Кутна Ю. Б. Корпус творів румейської літератури та фольклору. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*. 2014. Вип. 11. С. 44–50.
39. Кутна Ю. Б. Наративні та стилістичні структури в казках греків Приазов'я : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.14. Київ, 2011. 20 с.
40. Кутна Ю. Б. Перекладна румейська література, Літературознавчі студії Київського національного університету імені Т. Шевченка. 2013. Вип. 39, ч. 2. С. 86–91.
41. Кутна, Ю. Б. та Ю.А. Потіпак «Фольклор греків Приазов'я: історія вивчення і сучасний стан.» *Сходознавство*, №39-40 (Київ, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2007): 61-71.
42. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 1997. 752 с.
43. Луїс (Хорош) М. Яліта. Вірші, народні усмішки. Донецьк : Донбас, 1988. 127 с.
44. Макридж П., Яннакакіс Е. Греческая литература в эпоху глобализации. *Иностранная литература*. 2008. № 2. С. 267–274.
45. Малятам дошколаютам / уклад. Л. Кір'яков. Донецк : Донбас, 1996.
46. Мурзин Л. Н., Штерн А. С. Текст и его восприятие. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. 172 с.
47. Новогрецька література: Антологія / уклад. О. Д. Пономарів, Н. Ф. Клименко, С. Є. Перепльотчикова. Київ : Укр. енцикл., 2008. 344 с.
48. Патрича Д. Пииты ту графи. Доля поета: вірші, проза, переклади. Донецьк : Донбас, 2001. 180 с.
49. Пирнешу астру: стихя, пиимата, дъиигмата, хурато, паримия, айнигмата / схиматыстыс Л. Кирьяковс. Донецк : Донбас, 1989. 263 с.
50. Пономарева И. Этническая идентичность греков украинского Приазовья. *Україна – Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва*. Маріуполь, 1999. Т. 1, ч. 2. С 385–388.
51. Пономарьова І. С. Етнічна специфіка духовної культури греків українського Приазов'я : автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.05 Етнологія. Київ, 1997. 20 с.
52. Попов Г. Місце в спільному домі. *Пирнешу астру : стихя, пиимата, дъиигмата, хурато, паримия, айнигмата* / схиматыстыс Л. Н. Кирьяковс. Донбас : Донецк, 1989. С. 6–7.
53. Пселл М. Хронография. Москва : Наука, 1978. 319 с.
54. Росовецький С. Український фольклор у теоретичному висвітленні : посіб. для ун-тів. Київ, 2005. Ч. 1 : Теорія фольклору. 231 с.

55. Савенко А. О. Орест розвтілений: нотатки до інтерпретації образу в збірці «Міт-історія» Й. Сефериса. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 39. С. 251–258.
56. Сардарян К. Г. Індивідуальні особливості творчого доробку Віктора Бороти. *Філологічні дослідження* : зб. наук. пр. 2013. Вип. 13. С. 84–91.
57. Сардарян К. Г. Поетична спадщина урумського поета – Валерія Кіора (філософський аспект). *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство*. 2010. Вип. 23, ч. 2. С. 134–142.
58. Сардарян К. Г. Поетична творчість греків донецького Приазов'я в контексті української літератури ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Харків, 2010. 20 с.
59. Сардарян К. Г. Поетична творчість греків донецького Приазов'я в контексті української літератури ХХ століття : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2012. 219 с.
60. Сеферис Й. Вибране: поезії й літературно-критичні статті / упоряд. О. Пономарів, А. Савенко. Київ : Журнал «Всесвіт», 2013. 400 с.
61. Спірідонов Д. Історичний інтерес вивчення говірок маріупільських греків. *Східний світ*. 1930. № 3 (12). С. 171–181.
62. Творчество Кирикии Хаваны. *Эллины Украины*. 2010. Июль-август (№ 7–8). С. 15.
63. Українсько-грецький розмовник (укр., румейськ., урум. мови) / упоряд.: Г. А. Мороз та ін. Донецьк : Донбас, 2003. 112 с.
64. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций. Санкт-Петербург : Изд-во СПб. ун-та, 2003. 336 с.
65. Хаджинов Е. З історії фольклору південного Донбасу. *Народна творчість та етнографія*. 1976. № 3. С. 102–105.
66. Челпан В. М. Текстові функції специфічних знаків культури у мовному світі Міті Карагациса (на матеріалі роману «Ο Συνταγματάρχης Λιάλικιν» і новели «Μπουχούβστα»). *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ., 2014. Вип. 47. С. 491–497.
67. Чернишова Т. Про грецький фольклор на Україні. *Народна творчість та етнографія*. 1960. № 4. С. 97–103.
68. Чернышева Т. Н. Новогреческий говор сел Приморского (Урзуфа) и Ялты, Первомайского района, Сталинской области (Исторический очерк и морфология глагола). Киев : Изд-во Киев. гос. ун-та им. Т. Г. Шевченко, 1958. 795 с.
69. Шапурма А. А. Го палы ирта ст' Сартана: Избранные произведения / сост. О. Хаджинова. Севастополь, 2006. 207 с.
70. Шевченко Т. Г. Кобзар: вибрані твори в перекладах мовами греків України / упор. Л. Кір'яков. Київ : Укр. письменник, 1993. 248 с.
71. Шевченко Т. Г. Якби ви знали, паничі... (Паныч, нду иксириты сис...) / пер. грецькою мовою та уклад. Л. Кір'яков. Донецьк : Донбас, 1994. 98 с.
72. Якубова, Л.Д. «Еллінізація грецького населення України 1926–1938.» *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й, редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.*

НАН України. Інститут історії України (Київ, В-во «Наукова думка», 2005), http://www.history.org.ua/?termin=Ellinizaciya_greckogo_naselennya.

73. Dundes, Alan, «The building of Skadar: the measure of meaning of a ballad of the Balkans.» *Folklore matters*, ed. Alan Dundes (University of Tennessee, 1989).

74. Labov W. *Transformation of Experience in Narrative Syntax*. Philadelphia : University of PA Press, 1972. P. 354–396.

75. Zaikovsky V., Zaikovska T. *Folk-tales of Azov Greeks: folklore and linguistic view. Україна – Греція: історична спадщина і перспективи спієробітництва*. Маріуполь, 1999. Т. 1, ч. 2. С 359–361.

76. Αγγελοπούλου Α., Μπούσκου Α. Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών ΑΤ 300-499. Αθήνα : Κέντρο Ελληνικών Ερευνών, Ε.Ι.Ε., 1999. 375 σ.

77. Αγγελοπούλου Α., Μπούσκου Α. Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών ΑΤ 700-749. Αθήνα: Κέντρο Ελληνικών Ερευνών, Ε.Ι.Ε., 1994. 272 σ.

78. Ατζίδης Βλ. Εκδοτική και εκπαιδευτική δραστηριότητα των Ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης (1921–1935). *Οι Έλληνες της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης: Μετοικεσίες και Εκτοπισμοί, Οργάνωση και Ιδεολογία* / επιμέλεια Ι. Κ. Χασιώτης. University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1997. Σ. 353–382.

79. Αργυρίου Α. Ο μοντερνισμός στην ελληνική λογοτεχνία: οι αφετηρίες, οι αρχές και η διάρκειά του. *Μοντερνισμός: Η ώρα της αποτίμησης; Σειρά διαλέξεων. – Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη)*. Αθήνα, 1996. Σ. 243–278.

80. Ασλά Α. Τα Μαριουπολίτικα: τραγούδια, παραμύθια και χοροί των Ελλήνων της Αζοφικής. Αθήνα : Δωδώνη, 1999. 181 σ.

81. Αυδίκος Ε. Το λαϊκό παραμύθι: θεωρητικές προσεγγίσεις. Αθήνα : Εκδόσεις Οδυσσέας, 1997. 188 σ.

82. Ευθυμίου, Λ. «Ο κύκλος τραγουδιών “Της Άρτας το γεφύρι”. Θεματικός και συστηματικός κατάλογος. Καταγραφές και παραλλαγές.» *Διδακτορική διατριβή*. (Θεσσαλονίκη, Τομέας Εθνομουσικολογίας, 2014), 399.

83. Ευσταθιάδης, Σ. Τραγούδια του Ποντιακού Λαού. (Κυρακίδη Αδερφοί, 1992), 412. <https://ellhnwnmikrasia.wordpress.com/moysikh/paradosiaka-tragoudia-pontou/>

84. Μέγας, Γ. «Το τραγούδι του γεφυριού της Άρτας.» *Λαογραφία, Τόμος ΚΖ* (Αθήνα, 1971): 28-211.

85. Beaton R. Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία, Ποίηση και Πεζογραφία, 1821–1992. Αθήνα : Εκδ. Νεφέλη, 1996. 457 σ.

86. Bigsby C.W.E. Νταντά και σουρρεαλισμός. Αθήνα : Εκδ. Ερμής, 1972. 127 σ.

87. Faulkner P. Μοντερνισμός. Αθήνα : Εκδ. Ερμής, 1982. 149 σ.

88. Kisilier M. Η ελληνική λογοτεχνία στις διαλέκτους. URL: https://www.eens.org/EENS_congresses/2010/Kisilier_maxim.pdf (дата звернення: 30.03.2021).

89. Κούτνα Ι. Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής. Καταγωγή, γλώσσα, αφηγηματικές και υφολογικές δομές, Αθήνα, 2013. 168 σ.

90. Κούτνα Ι. Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής. Τα ρουμέικα παραμύθια, Αθήνα, 2016. 419 σ.

91. Λουκάτος Δ., Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία. Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Ελληνικής Τράπεζης, 1992. 356 σ.
92. Μαρκιανός Σ., Ορφανουδάκης Ζ., Βαρμάζης Ν. Θεματική ιστορία. Β' Λυκείου. Αθήνα : Οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων, 1988. 192 σ.
93. Μέγας Γ. Το ελληνικό παραμύθι: αναλυτικός κατάλογος τύπων και παραλλαγών κατά το σύστημα Aarne-Thompson (FFC 184). Τεύχος πρώτον: μύθοι ζώων., Αθήνα, 1978. 111 σ.
94. Παππού-Ζουραβλιόβα Αι. Γλώσσα και πολιτισμός των Ελλήνων της Αζοφικής. Η συμβολή των μεταφράσεων στα Μαριουπολίτικα: η περίπτωση του Α. Π. Τσέχοφ. Θεσσαλονίκη : Εκδ. οίκος Σταματούλης Α., 2009. 478 σ.
95. Πάππου-Ζουραβλιόβα Α. Η ταυρορουμαίικη διάλεκτος των Ελλήνων της Αζοφικής στην νοτιοανατολική Ουκρανία (περιοχή της Μαριούπολης). *Αρχείο Πόντου*. 1995. Τ. 46. Σ. 162–274.
96. Συγγραφέας Λίτσα Ψαραύτη. URL: <http://www.psarafti.gr> (дата звернення: 06.04.2021).
97. Σφυρόερας Β. Ιστορία νεότερη και σύγχρονη. Γ' Γυμνασίου. Αθήνα : Οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων, 2006. 302 σ.
98. Vittì M. Η γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή. Αθήνα : Εκδ. Ερμής, 1995. 355 σ.
99. Χρίστου Χ. Γλωσσική συρρίκνωση στην Κριμαιοαζοφική διάλεκτο (Ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο-Επαφή με την Κοινή Νεοελληνική-Επιπτώσεις στο αρχαϊκό λεξιλόγιο). Μαριούπολη : ΚΠΑΣΜ, 2007. 306 σ.
100. Χρίστου Χ. Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής. *Ενδείκτης: μετανάστες, ομογένεια, απόδημοι. Ενημερωτικό δελτίο του Πανεπιστημίου Κύπρου*. 2006, Τευχ.15. Σ. 27–39.
101. Ψαραύτη Α. Το χαμόγελο της Εκάτης. Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 1995. 205 σ.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

102. Кір'яков, Л. Н. Козмуку Пигадъ. Трагойдъ, пую пратун анамеса ас румејс ки урумс ас ту Приазовья (Донецк, Донбас, 1994).

РОЗДІЛ 6 ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Вступ

У розділі висвітлюються актуальні питання перекладознавства на матеріалі художніх перекладів з новогрецької та на новогрецьку мову, а також аналізуються румейські переклади як ілюстрація процесу створення літературної мови на основі діалекту.

У розвідках **І. Рожкової** розглядаються лексико-семантичні і стилістичні особливості перекладу грецького середньовічного епічного твору о. Крит В. Корнароса «Еротокріт» на українську мову. Авторка статті представляє короткий огляд національної літератури Греції середньовічного періоду, а також історичні характеристики епосу «Еротокріт». Аналізуються мовні особливості тексту оригіналу твору, зумовлені національними та хронологічними передумовами. На матеріалі конкретних прикладів проводиться порівняльна характеристика текстів оригінального твору і перекладу.

Ю. Лабецька аналізує особливості відтворення реалій Кіпру при перекладі антології кіпрської літератури російською мовою. Зазначено найпоширеніші способи перекладу кіпрських реалій та проаналізовано роль краєзнавчого коментаря в тексті перекладу.

Ю. Кіор розглядає особливості перекладу балади Й. Гете «Der Erlkönig» («Вільшаний король») грецькими поетами і перекладачами. Звертається увага на адекватність перекладу та лексичні засоби, які використовують перекладачі.

Мовностилістичні особливості перекладів поезії Т. Шевченка румейською та відповідні перекладацькі стратегії стали предметом дослідження **Ю. Лабецької**. Авторка аналізує особливості відтворення народнопоетичної основи ліричних віршів Тараса Шевченка румейськими поетами-перекладачами, розглядає перекладацькі стратегії щодо відтворення окремих стилістично маркованих одиниць різних мовних рівнів, зазначаючи тенденцію румейських поетів до “натуралізації” перекладу. Також Ю. Лабецька порівнює два переклади віршу Т.Г. Шевченка «Заповіт» румейським діалектом новогрецької мови, виконані Л. Кір'яковим та Г. Костоправом та зазначає засоби, що виявляють суб'єктивізм творчої особистості перекладача.

Новицька О.А. розглядає переклад як реакцію світової спільноти на велике розмаїття мов і культур, як спробу дійти універсальності в розумінні змісту витворів. У статтях авторки досліджуються закономірності і способи перекладу стилеутворюючих мовних засобів, аналізуються особливості їх вживання у художній літературі, з'ясовуються тематичні категорії аббревіатур, досліджуються своєрідність, ідіостиль письменницької манери на матеріалі грецького та українського перекладів творів Д. Брауна “The Lost Symbol” (2009) та “The Da Vinci Code” (2004). Також авторка визначає принципові особливості перекладу грекомовних юридичних текстів з урахуванням специфіки таких текстів та фахової комунікації, з'ясовує

черговість дій перекладача у перекладі юридичних текстів, зазначає прагматичну роль текстів, що впливає на добір відповідних мовних одиниць та перекладацьких стратегій.

6.1 КРИТСЬКА ЛІТЕРАТУРА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА УКРАЇНСЬКА «ІНТЕРПРЕТАЦІЯ» «ЕРОТОКРИТА»

На аскетичному тлі окупованої турками материкової Греції особливо яскравою видається література грецьких островів часів турецького завоювання. Найбільше жанрове розмаїття знаходимо на Криті. Справжнього розвитку та підйому критська література досягає після успішного повстання 1572 р. грецького населення острова проти венеціанської влади, в результаті якого греки отримали відносну автономію при економічному контролі і збереженні ключових позицій венеціанців в портових містах. Треба, однак, зазначити, що венеціанці свідомо не створювали умови для процвітання грецької культури – вона їх не цікавила. З ціллю обмежити прагнення греків до автономії, Венеція заборонила православним єпископам перебувати на острові. Вищих шкіл на Криті не було. Під назвою «академії» існували літературні гуртки в трьох найбільших портових містах Криту – «страваганті» (Іракліон), «стер» (Ханья) і «віві» (Рефімно). Їх учасники збиралися в багатих будинках, декламували і обговорювали свої твори, головним чином на італійській мові, ставили вистави. Італійська освіченість переважала [35].

Яскравим свідченням венеціанського впливу була грецька драматургія на Криті. До нас дійшли три трагедії: «Цар Родолін» Іоанна Андреа Троила (надрукована в 1647 р., Венеція) на сюжет «Торрісмондо» Торквато Тассо, «Зенон» невідомого автора (виданий в ХІХ в.) за сюжетом однойменної трагедії Джозефа Саймонса на латинській мові і «Ерофілі» Георгія Хортаціса з Рефімно (видання 1637 р., Венеція). Сюжет «Ерофілі» запозичений з трагедії Дж. Джиральді Чинції «Орбекка». Всі трагедії представляють зразки «театру жахів» і завершуються загибеллю всіх головних героїв. Трагедію «Цар Родолін» укладає сонет, який вимовляє хор. Це перший сонет на грецькій мові після кіпрського циклу і єдиний на Криті [35].

Висвітливо стан критської літератури Середньовіччя та проаналізуємо український переклад одного із шедеврів критського середньовічного епосу в авторстві В. Степаненка. Для досягнення мети треба розглянути та навести загальні особливості становлення критської літератури. Одне з останніх за часом і основних за значенням творів критської літератури – поема «Еротокрит» В. Корнароса, написана, ймовірно, між 1646 і 1669 рр. Це масштабна поема з 10 тисяч римованих п'ятнадцатисложників: в ній поєднуються жанрові ознаки як лицарського роману (її сюжетне джерело – французький лицарський роман ХV в. П'єра де ла Сипеда «Париж і Відень»), так і народного епосу. Дія поеми відбувається в дохристиянську епоху. Вища моральна значущість надається в поемі любові, але не містичній, а людській, земній любові царівни Аретуси та сина радника Еротокрита. Це прекрасне, піднесене, оновлююче людину почуття, як і у французькому джерелі. Однак, сюжетні відхилення від прототипу говорять про відмінні від французьких етичних норм критян другої половини ХVІІ ст. Аретуса не біжить з коханим від розгніваного батька, як героїня французького роману. Вона залишається чекати законних змін своєї долі з терпінням християнської мучениці. Еротокрит в гідному поєдинку перемагає ворога, який

загрожує життю держави, яким править батько Аретуси. У битвах Еротокрит не знає поразок, як, наприклад, Дигеніс Акрит, герой візантійського народного епосу. Все це забезпечило поемі довге життя в народній пам'яті. В усній традиції (в скороченому вигляді) вона збереглася до ХХ в. [35].

Теоретико-методологічну основу даної розвідки склали праці вітчизняних і зарубіжних вчених з теорії та практики перекладу: (В.С. Виноградов, С.І. Влахов, С.П. Флорін, І. Алексєєва, Ю. Солодуб В.Н. Комісаров, Л.С. Бархударов, С.П. Романов, А. Левицька, Л. Венуті та ін.). Також, було проведено аналіз існуючих досліджень на даний момент стосовно перекладу художніх творів зарубіжної літератури українською мовою. Слід зазначити, що такі видатні українські майстри слова, як М. Костомаров, Д. Павличко, П. Куліш, М. Рильський, Леся Українка, Т. Шевченко та ін. сприяли розвитку художнього перекладу на українську мову [30].

"Еротокрит" В. Корнароса вважається найвидатнішим художнім твором критської літератури епохи Середньовіччя. Як відомо, це римована романтична поема, що складається з близько 10-ти тисяч п'ятнадцятискладених віршів ритмічної лірики. Деякі художньо-стилістичні елементи піднесли «Еротокрит» до справжніх шедеврів грецької та світової літератури, а саме – ліричне вдосконалення, мовне багатство, виразна чистота складу, ліризм та ін. Твір особливо полюбився грецьким народом ще за часи Середньовіччя. Про його велику популярність свідчать також численні переробки сюжету, а також його літературні перекази – румунською та турецькою – відомі з 18-19 століття як перші спроби перекладу твору, та пізніше найсучасніші переклади на чотири мови – англійську, французьку, італійську та українською – і ми, як українці, пишаємося та маємо за велику честь, що наша рідна українська мова є серед європейських мов, на яку перекладено «Еротокрит» – саме це є предметом нашої національної гордості.

Василь Степаненко – сучасний український поет і перекладач. Його перші переклади з грецької на українську мову вперше з'явилися в 1985 році. Шедевр критської літератури середньовіччя «Еротокрит» привернув особливий інтерес невтомного перекладача, який з великою наполегливістю майже 40 (!) років поспіль займався інтерпретацією концепцій відомого грецького епосу В. Корнароса, а також самим перекладом твору, який був успішно завершений в 2016 році. У тому ж році, за рішенням Кабінету Міністрів України, пана Степаненка було нагороджено спеціальною Урядовою літературною премією імені Максима Рильського. Варто відзначити, що цю державну нагороду, введenu на честь відомого українського поета і перекладача, М. Рильського, присуджують видатним українським перекладачам за найкращі переклади відомих зарубіжних літературних творів українською мовою з 2013 року.

Більшість дослідників критської літератури згодні, що мова «Еротокрита» відрізняється від побутової розмовної мови і є продуктом свідомої роботи автора з невідомими структурними та стилістичними конструкціями і чітким критським мовним складом – що, природно, ускладнювало розуміння тексту, але більше мало труднощі під час передачі смислу на іноземну мову. Однак, це не збентежило та не стримало – як ми можемо бачити сьогодні – Василя

Степаненка, який завдяки своїм невтомним багаторічним зусиллям та своєму особистому професійному досвіду як поет та перекладач зміг знайти всі відповідні значення певних символів, смислів та мовних картин. Для цього виду перекладу було потрібно багато років наполегливої, невтомної роботи, величезних зусиль і багато терпіння, а ще поетичного таланту, і безмежної любові до того, що він зробив.

В. Степаненко під час перекладу дуже вміло використовує мову та передає смисл оригінального тексту таким чином, що йому вдається створити відповідну римовану оповідну поему, написану п'ятнадцятискладеним віршем ритмічної лірики, як і сам оригінальний текст – це не може не дивувати! Як зазначає сам автор перекладу, «із п'ятнадцятискладеним віршем були великі труднощі, складів виходило менше в перекладі, тому що відкидалися артиклі грецької, їх треба було замінити на відповідні слова, які б не змінювали оригінальний текст». На нашу думку, у випадку перекладу В. Степаненка мова йде про майже точну копію критського твору в її українській інтерпретації – за винятком деяких моментів, які не були перекладені, але їх зміст було подано у прозаїчному варіанті – так звані «сполучні ланки» в перекладі поеми.

Перекладений текст «Еротокрита» наповнений яскравими описами, жвавими сценами та діями – що вже з перших сторінок зачаровує і веде до дивного світу середньовічного Криту.

Отже, поезія є ще однією формою пошуку істини, яка знайшла саме в грецькій мові найбільш відповідний інструмент для виконання своєї божественної місії. Поезія – це музика мови, яку ми дуже яскраво відчуваємо в «Еротокриті» В. Корнароса, але в тій же самій мірі, як і в мові українського перекладу В. Степаненка. У цьому контексті вважаємо за доцільне послатися на слова відомого французького мислителя Г. Джаматі (Zamati), який дуже влучно вказував на те, що «поезія – це компроміс між грою зі словами і грою зі звуками» – те, з чим ми стикаємося в оригінальному тексті, а також це саме те явище, з яким ми маємо справу у самому українському перекладі під час його аналізу – і саме це, вважаємо, ми можемо розцінювати як велике завоювання перекладача.

Як зазначив відомий український вчений-еллініст А. Савенко, «переклад "Еротокрита" українською мовою В. Степаненка є наочним прикладом того, що перекладач знайшов свій ключ до світу, що ховає в собі поетичний текст...З появою цього перекладу український читач отримав можливість наблизитися до культурної традиції Греції, що заклала фундамент нашого спільного європейського простору».

6.2 ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ КРИТСЬКОГО ЕПОСУ В. КОРНАРОСА «ЕРОТОКРИТ» НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Найцікавіші роботи в науці, як відомо, з'являються «на стику» дисциплін. Абсолютно очевидно, що «погляд з боку», який реалізовується в інтеграційних дослідженнях, в значній мірі сприяє якості та продуктивності наукової роботи. Історія і теорія літератури періодично звертаються за допомогою до лінгвістики як, в цілому, спорідненої собі дисципліни. Якщо використовувати термін Л. Вітгенштейна, між ними існує «фамільна схожість». Фахівців з теорії перекладу, яка в останні десятиріччя розвивається переважно в рамках лінгвістики (і лінгвокультурології, якщо виходити з факту того, що відбувається в перекладознавстві «культурологічного повороту»), не може не надихати той факт, що до підтримки їх науки звертаються і літературознавці – історики і теоретики літератури. Як правило, це звернення має перспективні результати. Так, російська дослідниця, літературознавець та перекладознавець А.С. Шолохова в одному із своїх досліджень підкреслює, що аналіз перекладацької практики може бути інструментом історії та теорії літератури [39, с. 113], а сам підхід – спробувати дійти до осягнення художніх секретів прози або поезії через переклад як інтерпретацію і через інтерпретацію як переклад – може бути як оригінальним і новим, так і продуктивним.

В ході роботи над художніми текстами національної літератури зарубіжних країн перекладачі стикаються з низкою труднощів, таких як передача національної своєрідності оригіналу, мовного вигляду персонажів, зокрема у випадках, коли йдеться про діалектні форми певної мови, а також передача історичного колориту і збереження стилю письменника. Художній літературний стиль характеризується використанням величезної кількості засобів художньої виразності, для передачі яких необхідне використання найрізноманітніших способів перекладу. Пропонуємо розглянути питання особливостей літературного художнього перекладу на матеріалі критського епосу В. Корнароса «Еротокрит» на українську мову.

Теоретико-методологічну основу даної розвідки склали праці вітчизняних і зарубіжних учених з теорії та практики перекладу: (В.С. Виноградов, С.І. Влахов, С.П. Флорін, І. Алексеєва, Ю. Солодуб В.Н. Комісаров, Л.С. Бархударов, С.П. Романов, А. Левицька, Л. Венуті та ін.) Також, було проведено аналіз існуючих досліджень на даний момент стосовно перекладу художніх творів зарубіжної літератури українською мовою. Слід зазначити, що такі видатні українські майстри слова, як М. Костомаров, Д. Павличко, П. Куліш, М. Рильський, Леся Українка, Т. Шевченко та ін. сприяли розвитку художнього перекладу на українську мову. Значний доробок до розвитку художнього перекладу на українську мову творів новогрецької літератури внесли такі відомі українські вчені та перекладачі як А.О. Білецький, Т.М. Чернишова, С. Руданський, О.Д. Пономарів, Н.Ф. Клименко, В.І. Степаненко, А.О. Савенко та ін. Дослідники підтримують таку позицію, що у процесі здійснення та оформлення перекладу творів художньої літератури доцільно не тільки мати

високий рівень володіння обома мовами – оригіналу та перекладу, знатися на культурних традиціях та історії обох народів, але вміти побачити сутність самого твору, прочитати авторські думки та ідеї, зрозуміти його судження та наміри, розкрити характери героїв та передати їх мовою перекладу максимально відповідно до змісту оригіналу. [27, с. 75] На сучасному етапі актуально розглянути особливості художнього перекладу творів новогрецької літератури, а саме описати елементи та характеристики реалізації культурного аспекту в процесі перекладу (у цьому контексті матеріал дослідження має особливу актуальність, беручи до уваги той факт, що твір, який аналізується, відноситься до історичної епохи Середньовіччя о. Крит).

Дослідимо мовностилістичні особливості при перекладі грецького романтичного епічного художнього твору о. Крит епохи Середньовіччя В. Корнароса «Еротокрит» з грецької – зокрема її критського діалекту – на українську мову в авторстві відомого сучасного українського поета та перекладача В.І. Степаненка, звернувши увагу на реалізацію культурного аспекту в процесі перекладу. Задля цього слід дослідити історичні характеристики критської літератури Середньовіччя, зокрема епосу В. Корнароса «Еротокрит» та існуючі його переклади, описати мовностилістичні характеристики перекладу критського епосу «Еротокрит» на українську мову, розглянути національно-культурні та мовні особливості – діалектні характеристики мови тексту оригінального твору та можливості їх відбиття в тесті перекладу.

Перш ніж перейти до розгляду мовних особливостей оригінального та перекладеного творів, вважаємо за доцільне представити короткий екскурс до історії грецької літератури Середньовіччя, яка зокрема була представлена Критським відродженням. Також спробуємо аргументувати вибір літературного твору грецької національної літератури, переклад якого було проаналізовано.

Крах візантійської державності в 1453 році, наслідком якого стала масова еміграція останніх носіїв візантійської культури в країни Західної Європи, жахи турецького завоювання і встановлення панування османських султанів означали кінець тисячолітнього циклу, упродовж якого доля літератури на грецькій мові була пов'язана з долею імперії зі столицею в Константинополі. Відтепер грецька література повинна була розвиватися в більш суворих, навіть жорстких умовах. Але, слід зазначити такий історичний факт, що до 1669 р. грецький острів Крит належав Венеціанській республіці. На Криті греки жили не під турецьким ярмом, а під більш м'яким пануванням "франків". Саме завдяки таким умовам на Криті грецька література 16-17 ст. досягає свого максимального розвитку. Саме там вона стикалася з західними, передусім італійськими літературними тенденціями епохи Середньовіччя. Крит був місцем, де була поширена італійська освіченість та словесність [40].

Найвидатнішим художнім твором критської літератури епохи Середньовіччя вважається "Еротокрит" В. Корнароса. Як відомо, це римована романтична поема, що складається з близько 10 тисяч п'ятнадцятискладових віршів ритмічної лірики. Написана близько 1640 року грецьким письменником Віцендзосом Корнаросом в критському місці Іракліоні. У ній поєднуються

жанрові ознаки як лицарського роману, так і народного епосу. Поема швидко стала популярною на Криті, у Венеції, на Іонічних островах і в придунайських країнах [47].

Деякі художньо-стилістичні елементи піднесли «Еротокрит» до справжніх шедеврів грецької та світової літератури, а саме – ліричне вдосконалення, мовне багатство, виразна чистота складу, ліризм та ін. Твір особливо полюбився грецьким народом ще за часи Середньовіччя. В 1978 році за рішенням ЮНЕСКО «Еротокрит» став першим класичним твором новогрецькою мовою, що було внесено до переліку 300 шедеврів світової культури [47].

Про велику популярність твору свідчать також численні переробки сюжету, а також його літературні перекази – румунською та турецькою – відомі з 18-19 століття як перші спроби перекладу твору, та пізніше найсучасніші переклади на чотири мови – англійську, французьку, італійську [40] та українську – і ми, як українці, пишаємося та маємо за велику честь, що наша рідна українська мова є серед європейських мов, на яку перекладено «Еротокрит» – саме це є предметом нашої національної гордості.

Василь Степаненко – сучасний український поет і перекладач. Його перші переклади з грецької на українську мову вперше з'явилися в 1972 році. Шедевр критської літератури середньовіччя «Еротокрит», що вийшов у світ у 2016 році українською мовою у перекладі В. Степаненка, відзначений літературною премією Кабінету Міністрів України ім М. Рильського.

Більшість дослідників критської літератури, зокрема такі як Г. Цервелакіс, А. Катціянніс та ін. згодні, що мова «Еротокрита» відрізняється від побутової розмовної мови і є продуктом свідомої роботи автора з невідомими структурними та стилістичними конструкціями і чітким критським мовним складом – що, природно, ускладнювало розуміння тексту, але ще більше мало труднощі під час передачі смислу на іноземну мову. Однак, це не збентежило та не стримало – як ми можемо бачити сьогодні Василя Степаненка, який завдяки своїм невтомним багаторічним зусиллям та своєму особистому професійному досвіду, як поет та перекладач, зміг знайти всі відповідні значення певних символів, смислів та мовних картин.

Відколи існує перекладна література, ще з часів, коли перекладали з старогрецької на арамейську, з арамейської на грецьку, і до наших днів практично існувало лише два засоби перекладу: *реалістичний*, *творчий*, внаслідок якого правдиво передавався оригінал — тобто власне переклад, і другий спосіб — *буквалізм*, послідовне копіювання слів, внаслідок якого з'являвся текст, невідповідний оригіналові, тобто власне не переклад. Тут ми можемо прийняти визначення Чернишевського: «Буквальність не є близькість, а тільки невідповідність». Справді, нема на світі двох цілком однотипних мов, отже, буквальный переклад твору завжди в результаті дасть невідповідність. Таким чином, буквалізм просто випадає з художньої сфери, це, кажучи не метафорично, без перебільшення,— канцелярська сфера [25, с. 99].

У випадку перекладу «Еротокрита» В. Корнароса на українську мову в авторстві В. Степаненка, впевнені, що це є яскравий приклад перекладу творчого, реалістичного. Реалізм у перекладі — це правдива передача реальної

дійсності, відображеної в оригіналі. Реалістично перекласти означає передати засобами своєї мови все відчуте і усвідомлене автором оригіналу. Перекладач-художник пише теж реальну дійсність, сприйняту і осмислену через оригінал, що ми бачимо у випадку з українським «Еротокритом». Уже в відомій лаконічній формулі перекладача Біблії на латинську мову, Ієроніма, — «*не від слова до слова, а від смислу до смислу*» — почувається полемічна аргументація творчого методу проти буквалізму [25, с. 100].

Наведемо деякі яскраві приклади з обох текстів, які дуже вдало ілюструють саме творчий, але одночасно реалістичний «правдивий» переклад з використанням виразних епітетів, порівнянь та навіть цілих картин та описів.

*Είχε κι αυτός έναν υγιό πολλά κανακεμένο,
φρόνιμο κι αζαζόμενο, ζαχαροζυμωμένο,
ήτονε δεκοκτώ χρονώ, μά'χε γερόντου γνώση,
οι λόγοι του ήσανε θροφή κ' η ερμηνεία του βρώση,
και τ'όνομα του νιούτσικου Ρωτόκριτον ελέγα,
ήτονε τσ'αρετής πηγή και τσ'αρχοντιάς η φλέγα...* (77 -82, *Ερωτόκριτος*) [42]

У нього був єдиний син, якого пестив дуже.

Кмітливий хлопець і таки за юним віком – дужий.

У вісімнадцять – розум мав такий, як у старого,

слова його були, як хліб насущний для убогих.

І звався Еротокритом хлопчина іскрометний,

мав благородство у душі, а вдачу – надшляхетну (переклад:

В. Степаненко) [24].

В ході роботи над художніми текстами перекладачі стикаються з низкою труднощів, таких як передача національної своєрідності оригіналу, мовного вигляду персонажів, передача історичного колориту і збереження стилю письменника. Художній стиль характеризується використанням величезної кількості засобів художньої виразності, для передачі яких необхідне використання найрізноманітніших способів перекладу. Одна з головних проблем, з якою стикаються перекладачі при перекладі художніх текстів, як ми зазначили вище – це вибір: зберегти дослівно зміст або передати сенс, відійшовши при цьому від точності оригіналу і використовуючи інші методи, щоб зберегти художні особливості тексту. За словами К.І. Чуковського, «буквальний переклад ніколи не може бути перекладом художнім. Точна копія твору є самий неточний, самий брехливий з усіх перекладів» [36, с. 26].

З вищесказаного випливає інша проблема – можливість передачі національної своєрідності оригіналу в тій мірі, в якій вона пов'язана з його мовою. Саме художня література відображає в образах певну дійсність, пов'язану з життям конкретного народу, мову якого і дає основу для втілення образів – в нашому випадку грецького народу епохи Середньовіччя та його мову. При перекладі ні в якому разі не можна націоналізувати явища, притаманні іншій мові і іншій країні [4].

Поряд з питанням про передачу національної своєрідності першотвору виникає також проблема передачі його історичного колориту. «Питання про передачу історичного колориту вирішується відповідно до однієї з цілей

художнього перекладу – ознайомити сучасного читача з літературним пам'ятником, який в момент свого створення, тобто для читача своєї епохи, теж був сучасним» [28, с. 95]. Досягнення цієї мети передбачає використання в основному сучасної мови в перекладі. Але при цьому потрібно відібрати певні словникові та граматичні елементи, які дозволяли б дотримати потрібну історичну перспективу, показати тимчасову дистанцію, яка відокремлює нас від часу створення оригіналу. Потрібно бути дуже обережним і не зловживати архаїзмами і словами, що вийшли з ужитку, так як текст в першу чергу повинен бути зрозумілий сучасному читачеві [36].

З огляду на вищезазначене, Василь Степаненко, перекладаючи «Еротокрита», дуже вміло використовує мову перекладу та передає смисл оригінального тексту таким чином, що йому вдається створити відповідну римовану оповідну поему, написану також п'ятнадцятискладовим віршем ритмічної лірики, як і сам оригінальний текст, факт який нас, дослідників перекладів літератури, не може не дивувати. Перекладачеві вдалось відтворити усі необхідні акценти оригінального тексту. Як зазначає сам автор перекладу В. Степаненко, *«із п'ятнадцятискладовим віршем були великі труднощі, складів виходило менше в перекладі, тому що відкидалися артиклі грецької, їх треба було замінити на відповідні слова, які б не змінювали оригінальний текст»* [43].

Що стосується пошуку словесних комбінацій, то грецький текст «Еротокриту» дав українському перекладачеві чудову можливість розмістити слова у тексті перекладу за його власним бажанням. У цьому контексті вважаємо за потрібне підкреслити той факт, що багато мов допускають тільки певні синтаксичні конструкції та структури, певний порядок слів. Як правило, наприклад, для німецької мови характерні рамкові конструкції, використання дієслів на другому місці у реченні, а іншої їх частини – у кінці речення, в англійській – вживання епітету перед іменником, у французькій – вживання прикметника по відношенню до іменника часто змінює значення змісту. Грецька мова (періоду Середньовіччя), новогрецька сучасна та українська мови не знають таких обмежень. І, безумовно, легко зрозуміти привілейовану позицію грецького поета, автора оригіналу, але й у нашому випадку – українського поета-перекладача, оскільки кожен з них працював з мовою, яка дозволяє практично всі комбінації її структурних елементів, всі синтаксичні можливості без обмежень або рамок, що сприяло формулювати будь-які поетичні образи і описи. Перекладений текст поеми «Еротокрит» – гімну кохання – наповнений яскравими описами, жвавими сценами та діями з національним колоритом – що вже з перших сторінок зачаровує і веде до дивного світу середньовічного Криту:

*«Του κύκλου τα γυρίσματα, που ανεβροκατεβαίνουν,
και του Τροχού, που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηαίνουν
και του Καιρού τα αλλάματα, που αναπαημό δεν έχουν,
μα στο Καλό κι εις το Κακό περιπατούν και τρέχουν
και των αρμάτω' οι ταραχές, όχθηρητες, και τα βάρη,
του Έρωτα οι μπόρεσες και της Φιλιάς η χάρη,
αυτά να μ' εκινήσασι τη σήμεραν ημέραν,
ν' αναθιβάλω και να πω τα κάμαν και τα φέρα*

*σ' μιὰ Κόρη κι έναν Άγουρο, που μπερδευτήκα' ομάδι
σε μια Φιλίαν αμάλαη, με δίχως ασκημάδι.
Κι όποιος του πόθου εδούλεψε εισέ καιρό κιανένα
ας έρθη για γ' αφουκραστή ότι 'ναι εδώ γραμμένα...») [42]
«Повік невтомне колесо людської в світі долі
то вгору піднімається, то скочується в долі.
Ночей і днів коловорот, які в своєму плині
всі поспішають до добра як і до зла, неспинні,
і брязкіт зброї, і гризня, і тяжкість перемовин,
і витівки Еротові, і радощі любові, –
усе це змушує мене зібратися з думками
й розповісти історію, яку писав роками,
про парубка і дівчину. Обох їх поєднала
любов цнотлива і свята, що сорому не знала.
Тож, хто бажання має, час, а головне – терпіння,
Нехай прийде й послухає моє благе творіння...» [24]*

Зазначимо, що поезія є ще однією формою пошуку істини, яка знайшла саме в грецькій мові найбільш відповідний інструмент для виконання своєї божественної місії. Поезія – це музика мови, яку ми дуже яскраво відчуваємо в «Еротокриті» В. Корнароса, але в тій же самій мірі, як і в мові українського перекладу В. Степаненка. У цьому контексті вважаємо за доцільне послатися на слова відомого французького мислителя Г. Джаматі (Zamati), який дуже влучно вказував на те, що «поезія – це компроміс між грою зі словами і грою зі звуками» – те, з чим ми стикаємося в оригінальному тексті, а також це саме те явище, з яким ми маємо справу у самому українському перекладі під час його аналізу – і саме це, вважаємо, ми можемо розцінювати як велике завоювання перекладача.

Як зазначав відомий український вчений-еллініст та перекладач А. Савенко, «переклад «Еротокрита» українською мовою В. Степаненка є наочним прикладом того, що перекладач знайшов свій ключ до світу, що ховає в собі поетичний текст... З появою цього перекладу український читач отримав можливість наблизитися до культурної традиції Греції, що заклала фундамент нашого спільного європейського простору». [32]

Отже, можна зробити висновок, що як і сам оригінал, так і його український переклад є складним з'єднанням поетичної творчості періоду Середньовіччя і християнської наукової та стилістично витонченої поезії. Епос написано характерним для візантійської народної поезії п'ятнадцатискладовим стилем, який автор перекладу дуже вдало передає також в українському тексті, що свідчить про його високу майстерність знавця грецького та українського слова. Зіставний аналіз текстів оригінального твору грецького епосу о. Крит та його українського перекладу в авторстві В. Степаненка продемонстрував, що переклад втілює досить оригінальний погляд його автора, знання історії Греції та національно-культурних особливостей регіону, де був створений «Еротокрит». В. Степаненко шляхом творчого описового перекладу з використанням еквівалентів мови перекладу передає історичний колорит, характерний для оригінального твору та демонструє всю свою авторську

поетичну майстерність акумулювати мовні та фонові знання та відтворювати не тільки фактичну інформацію, а також й образну.

Слід зазначити, що українські переклади Василя Степаненка, зокрема такого знакового твору новогрецької літератури, що належить до шедеврів світової літератури, як «Еротокрит», мають велике практичне значення не тільки для широкої громадськості, яка має можливість ознайомитися з візантійським грецьким епосом у перекладі, а також для мовознавців, перекладачів та спеціалістів у галузі новогрецької та української мов, для студентів-елліністів перекладацьких та філологічних факультетів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в порівняльному аналізі мовностилістичних засобів відтворення образів героїв критського епосу, а саме розгляд мовностилістичної сумісності.

6.3 «ВІЛЬШАНИЙ КОРОЛЬ» Й. ГЕТЕ В ПЕРЕКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Феномен творчості Й. Гете приваблював і приваблює поетів і перекладачів, і кожний переклад має свої особливості. Це насамперед залежить від світогляду власне перекладача, від його знання рідної і німецької мови, від доби, в якій він жив і творив.

Балада Й. Гете «Erlkönig» («Вільшаний король») та адекватність її перекладу українськими поетами вже не одне століття привертає увагу дослідників, зокрема І. Лімборського, В. Коптілова, О. Ніколаєнко, Л. Водяної. Остання порівнює переклади Ю. Федьковича, Б. Грінченка, П. Куліша, Д. Загула, М. Рильського, Б. Шалагінова, зазначаючи, що найкраще поетичний переклад цього твору здійснив М. Рильський [5, с. 168]. Втім, у грецькому перекладознавстві переклади, здійснені Арсенісом Герондикосом та Петросом А. Дімасом, залишилися поза увагою дослідників. Отже, необхідно простежити особливості перекладу балади Гете цими письменниками.

Переклад поезії істотно відрізняється від перекладу прози, оскільки сама природа поетичного твору має чимало відмінностей від природи твору прозового: «значно більша вага окремого слова, широке використання фонетичних засобів організації тексту, ритміко-інтонаційна своєрідність» [23, с. 10].

Основною рисою поетичного перекладу в порівнянні з перекладом прози є його відносно вільний характер, оскільки сувора композиція і умовність поетичної мови не дають можливості знайти пряму відповідність оригіналу.

За своєю природою віршування тісно зв'язане з природою мови – з довготою слів та формами їх зміни, з характером наголосу, з виробленими століттями ритмами, що надає віршуванню кожного народу яскраво національного характеру. Перекладач лірики повинен зберегти всі головні естетичні компоненти твору, враховуючи, що різні за побудовою мови мають різні засоби виразу певних емоційних реакцій. Отже, щодо рівнів перекладу, лірика частіше обирає вільний шлях перекладу. Завдання перекладача при цьому – зберегти цілісність ліричного образу в усіх його художніх складових.

В. Коптілов зазначає, що основною проблемою при перекладі поетичних творів є «вибір способу, який дав змогу відтворити якнайближче віршовану форму оригіналу, водночас якнайменше втрачати в образній та смисловій структурі» [23, с. 100].

М. Зеров на першому місці ставить питання про певні лексичні добори, наголошуючи на тому, що «перекладачі повинні якнайкраще орієнтуватися в лексичних запасах рідної мови, розрізняючи слова високого та низького стилю і не допускаючи їх до безладної, антихудожньої мішанини» [10, с. 134]. Окрім того, перекладач повинен надавати особливої уваги тропам та фігурам першотвору, римуванню та звуковому оформленню.

Балада «Вільшаний король» написана Гете у період першого веймарського десятиліття (1782 р.). І хоч балада була для нього улюбленим жанром і раніше, в цей час міняється тематика балад. Якщо в період «Бурі й натиску» переважали

мотиви кохання, то в новому циклі Гете оспівує таємниче, неосяжне розумом. Поет розмірковує про таємниці природи, втілюючи роздуми в конкретні образи, споріднені з народними легендами.

Саме до таких балад належить і «Вільшаний король». Ця балада поліфонічна, оскільки в ній поряд із розважливим голосом автора звучить стривожений, а потім і відчайдушний голос дитини; заспокійливий голос батька і глибокий, урочистий і трагічний голос лісового короля. На створення балади Гете надихнула данська народна пісня «Дочка короля ельфів» [6, с. 167], але разом із тим поет створив власний твір.

У поета містичність не має фатального й однозначного тлумачення, бо пояснюється реалістичними нічними страхами дитини. Сюжет максимально виразний, без особливих описів – у формі діалогу, що походить від фольклорних балад. Алегорія, казковість образів також простежується з усної народної творчості. Виразності баладі надає ритм, що нагадує стрімкий біг коня, – він підкреслює напружену динаміку сюжету.

Дійові особи «Вільшаного короля» – дорослий чоловік (батько хлопчика), Вільшаний король і, власне, дитина – хлопчик. За сюжетом батько і його маленький син їдуть через темний ліс додому. Хвору дитину зваблює Вільшаний король. Хлопчику ввижаються дорогоцінні камінці, золото та перли, прекрасні дочки Вільшаного короля, що він їх пропонує хлопчикові. Тричі зваблює дитину Вільшаний король, тричі батькові вдається заспокоїти хлопчика. Кінець цієї історії жахливий: хлопчик вмирає, а душу його забирає страшний лісовий король.

Л. Водяна зазначає, що подію у баладі «Вільшаний король» Гете зображує одночасно в трьох планах: реальний план – повернення батька і сина додому, нічні страхи дитини, смерть сина; фантастично-міфологічний план – діють міфологічні образи і символи, казкові персонажі, персоніфікується природа; морально-філософський план – зіткнення різних початків – природних і духовних. Саме цей план, на думку дослідниці, найбільше вдалося зобразити німецькому поетові. Й. Гете дає відповідь на питання, яке цікавило філософів-просвітителів щодо того, як співвідносяться між собою розум і почуття: світ розуму виявляється безсилим перед світом почуттів і уявою – причиною загибелі дитини в баладі є її страх перед таємничим [5, с. 164].

«Душа людини, – пише Л. Водяна, – складна і таємнича, живе своїм власним життям, і не завжди підкорюється докорам розуму, – ніби хоче сказати Й. В. Гете. По-філософськи відстоює німецький письменник ідею вічного руху вперед через смерть, страждання, помилки до оновлення життя. Тупіт коня – втілення руху природи й людства вперед. У Й. В. Гете Вільшаний король – символ природи, потрапивши в полон до нього, людство зможе доторкнутися до таємничості та мудрості природи й направити біг коня в інший бік – до світла, яке здолає ніч» [5, с. 164].

Переклади новогрецькою мовою А. Герондикоса та П. А. Дімаса були опубліковані майже одночасно (1976 та 1977 рр. відповідно) в хрестоматіях зарубіжної поезії. Проте відмінності у двох перекладачів є суттєвими.

Назва поеми Гете «Der Erlkönig» перекладається як «Лісовий цар», «Король Ельфів», «Король Вільхи», «Вільшаний король». Невипадковим є ймення Вільшаного короля. Прикметник «лісовий» дещо звужує значення узагальнюючого образу володаря природи. А іменник «король» (а не «цар») ближче до фольклору, підкреслює національну своєрідність балади. Відомо, що вільха росте біля води, на вологому ґрунті. Тобто це образ, в якому поєднуються в єдине ціле земля й вода. Отже, образ Вільшаного короля є втіленням самої Природи, володарем усього, що існує: води, землі, рослин, тварин, людей, що підкреслює прагнення поета вийти за межі казкового, міфологічного змісту й утвердити філософські ідеї. Грецькі перекладачі використовують назви «Ο Ρήγας του δάσους» («Лісовий король», А. Герондикос) та «Των στοιχείων ο Ρήγας» («Король духів», П. А. Дімас), тим самим звужуючи значення одного з центральних образів поеми.

Розбіжності простежуються й у розмірі, яким написана поема. Дольник оригіналу нагнітає атмосферу, підсилює почуття страху, а амфібрахій у перекладі Дімаса та анапест у Герондикоса дещо уповільнюють темп оповіді. Крім того, тривожні слова Гете, з яких починається балада, «Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?» (Хто мчить так пізно крізь ніч і вітер?), майстерно передані Герондикосом («Ποιος καβάλα περνά τόσο αργά στ'αγροβόρι;» Хто мчить верхи так пізно крізь північний вітер?), Дімас перекладає досить нейтрально: «Στη νύχτα, στον άνεμο, πάρωρα, ποιος με τ'άλογο τρέχει;» (Вночі, крізь вітер, невчасно, хто скаче на коні?).

Реалістичний план накладається на фантастично-міфологічний, у якому діє жахливий і таємничий Лісовий король, якого хлопчик впізнає за короною:

Το Ρήγα του δάσους, πατέρα, δε βλέπεις;
Το Ρήγα που στέμμα φορεί λαμπερό; (Дімас)
(Батьку, хіба ти не бачиш Лісового короля?
Короля, що носить блискучий вінець?)

В оригіналі Лісовий цар ще страшніший: «mit Kron' und Schweif» – з короною і хвостом (це вдало відтворює Герондикос – «Έχει ουρά, και κορώνα βαστά η κεφαλή» – В нього хвіст та корона на голові). Батько не вірить синові, заспокоює його, говорячи, що то туман. Щоб передати любов батька до сина, прагнення заспокоїти його, П. А. Дімас використовує зменшено-пестливий суфікс -άκι: «παιδάκι μου» (дитинко), «αγοράκι» (хлопчику, синку).

Вільшаний король кличе до себе дитину:
Ποθητό μου παιδί, έλα τώρα σε μένα... (Герондикос)
(Жадано моя дитино, йди ж до мене...),
вабить її грою, квітами, гарним одягом:
Τα πιο ωραία μου παιχνίδια θα παίξω για σένα.
Στο ακρολίμνι λουλούδια θα βρης παρδαλά·
χρυσοκέντητα η μάννα μου ρούχα φυλά... (Герондикос)
(У найкращі ігри буду грати з тобою,
На берегах озер знайдеш квіти яскраві;
моя мама береже одяг, вишитий золотом).
Лісовий цар обіцяє хлопчику показати своїх молодих доньок:

Θα σε νανουρίζουν, θα σε αποκοιμίζουν
Χορεύοντας και τραγουδώντας για σένα! (Дімас)
(Вони тебе заколишуть та присплять,
Танцюючи й співаючи для тебе).

І знову хлопчик говорить батькові, що йому ввижаються дочки Вільшаного короля:

«Αχ! Πατέρα μου, αλήθεια, δεν βλέπεις κειπέρα
τις κοπέλες του Ρήγα στον σκοτεινό αγέρα;» (Герондикос)
(«Ах! Батьку, невже ти правда не бачиш там
дочок Короля на темному вітрі?»)

І знову батько відмовляється вірити синові, заспокоює його:

«Εγώ βλέπω παιδί μου μονάχα μακρυνά
του γέρικου λόγγου та γκρίζα κλαριά» (Герондикос)
(«Я лише бачу, дитино, у далині
сірі гілки старого лісу»)

Схвильованість хлопчика перекладачі часто передають вигуками «αχ», «ω»: «αχ, παιδί μου» (ах, дитино), «ω πατέρα» (о, батьку), «ω, κοίτα».

Вільшаного короля приваблює врода хлопчика, і він будь-що намагається отримати владу над ним:

«Μου αρέσει η θωρία σου γλυκιά, σ' αγαπώ,
Κι αν δε θέλεις νά 'ρθεις μαζί μου – σ' αρπώ!» (Дімас)
(Мені подобається твій вигляд солодкий, я тебе люблю,
І як не хочеш поїхати зі мною – я тебе вкраду!»)

По-іншому перекладачі передають кульмінацію твору – сцену загибелі дитини. У Гете хлопчик звертається до батька зі словами:

Mein Vater, Mein Vater, jetzt fasst er mich an!
Erlkönig hat mir ein Leid getan!
(Мій тато, мій тато, він тримає мене,
Вільшаний король завдав мені болю).

На початку репліки використовується теперішній час, наприкінці – минулий, і у читача не залишається сумніву, що дитина загинула, лісовий король вбив її.

І Герондикос, і Дімас вживають теперішній час, але теж майстерно відтворюють останні хвилини життя хлопчика, передають його непереборний жах, страшений біль, завданий Вільшаним королем:

«Τώρα ο Ρήγας με αδράζει, πατέρα, με орμή
Κάποιος πόνος μου λιώνει κακός το κορμί» (Герондикос)
(Зараз, батьку, Король мене хапає з силою.
Якийсь жахливий біль розплавляє моє тіло).

Напруження зростає. Тепер наляканий і батько:

Ανατρίχιασε αυτός. Σαν τον άνεμο ορμάει,
Μεσ' στα χέρια το γιο, που αργοσβήνει κρατάει (Герондикос)
Здригнувся він. Як вітер несеться,
В руках тримає сина, що вгасає.

Розв'язка – страшна й незворотна – смерть сина – міститься в останніх рядках:

Στην αυλή ξεπεζεύει με αγώνα πικρό.

Στην αγκάλη του μέσα το παιδί είναι νεκρό (Герондикос).

У дворі спішився в гіркій тривозі.

В обіймах у нього дитина була мертва.

Мова перекладу обох авторів подібна до розмовної мови: «καλό μου αγοράκι» (синку мій любий), «ω, κοίτα!» (глянь-но!), «λοιπόν» (отже). Перекладачі часто використовують епитети, серед них багато усталених: «κατάχνια θολή» (тьмянний туман), «λουλούδια παρδαλά» (квіти яскраві), «χρυσοκέντητα ρούχα» (одяг, вишитий золотом), «φύλλα ξερά» (листя сухе), «πόνος κακός» (жахливий біль), «στέμμα λαμπερό» (вінець яскравий) тощо. Здебільшого прикметник вживається після іменника, що характерно для народних пісень.

Переклад Герондикоса та Дімаса досить точний і зрозумілий. Проте, кількість метафор є обмеженою: «ο νοτιάς μες στα φύλλα στενάζει», «βόγγει το αγέρι σε φύλλα ξερά» ([південний] вітер стогне у [сухому] листі) тощо.

Деякі образи балади можна трактувати як символи: ніч – стихія непізнаного, нерозвинених можливостей; вітер – символ руйнації й оновлення; дух (подих) Всесвіту; туман – символ блукання і невизначеності шляху; верба – символ печалі, туги, долі; вільха (низинне дерево) – символ поєднання в одне ціле води і землі [6, с. 167]. Втім, у перекладах грецьких авторів не всі ці символи присутні або передаються по-різному. Так, вітер у Герондикоса – це «αγέρας» (слабкий вітер), а в Дімасі – «άνεμος» (сильний вітер), хоча він також вустами батька вживає слово «νοτιάς» (південний вітер), щоб заспокоїти дитину. Туман передається словом «καταχνιά» у Герондикоса (тобто туман, здебільшого прозорий, хоча в цьому перекладі він «θολή» – мутний) та «αντάρα» у Дімасі (імла, туман, який буває перед бурею). Верби («ιτιές») присутні лише в перекладі Дімасі; у Герондикоса вони замінені на «λόγγος» – підлісок, кущі або дрібні молоді дерева в лісі, а вільха, як уже зазначалося, відсутня в обох перекладах.

Таким чином, можна зазначити, що загалом переклади балади Й. Гете «Вільшаний король» грецьким поетам А. Герондикосу та П.А. Дімасу вдалися. Хоча перекладачі змінили віршований розмір твору, їм вдалося зберегти й майстерно передати сюжет та цілісність ліричних образів в усіх їх художніх складових. Щодо точності перекладу поетичного твору, то на відміну від перекладу ділового чи наукового тексту, або навіть прозового художнього твору, у ході перекладу лірики не йдеться про збереження лексичних елементів.

6.4 ДОСВІД ПЕРЕКЛАДУ КІПРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кіпрська література є живою частиною новогрецької літератури і викликає інтерес у всьому світі. Допитливому читачеві, без сумніву, цікаво дізнатися, як бачать світ кіпрські поети та прозаїки. Вони представляють унікальну культуру свого народу, що територіально належить Сходу, культурно тяжіє до Європи, духовно лишається вірним Православ'ю.

Антології кіпрської літератури видано багатьма європейськими мовами. Переглянувши матеріали кількох конференцій перекладачів кіпрської літератури, можна засвідчити їхню участь у справі популяризації кіпрської літератури та культури шляхом перекладу англійською, німецькою, угорською, румунською, болгарською, нідерландською, шведською, італійською, іспанською, каталанською мовою тощо. Не залишилися осторонь цієї справи й викладачі Маріупольського державного університету, який без перебільшення можна назвати оплотом еллінізму в Україні, виконавши переклад російською мовою антології кіпрської літератури, що її уклав професор Кіпрського університету Левтерис Папалеондиу. Антологію було видано в 2008 році за підтримки фонду «Анастасіос Г. Левендіс». Переклад виконали викладачі-філологи Маріупольського державного університету Косенко (Рожкова) Ірина, Челпан Вікторія та Кутна (Лабецька) Юлія.

У 2008 році відбулася презентація Антології в стінах Маріупольського державного університету, набувши неабиякого резонансу серед українських елліністів. Не залишили цю подію без уваги й наші російські колеги. У 2009 році в Санкт-Петербурзькому культурно-просвітницькому й літературно-художньому часописі «Родная Ладога» вийшла схвальна рецензія на Антологію, а в 2010 році відбулася презентація видання в посольстві республіки Кіпр в Москві.

Як автор частини перекладів антології, хочу поділитися певними роздумами щодо специфіки перекладу кіпрської літератури російською мовою.

Відомо, що під час будь-якого перекладу перекладач має справу з міжкультурною комунікацією, і саме від майстерності перекладача залежить успіх цієї комунікації. Виконавець художнього перекладу крім обов'язку передати комунікативно-прагматичне значення тексту оригіналу має ще й додаткове завдання – максимально точно передати художню семантику оригінального твору й за можливості залишити читачам таку саму можливість множинної інтерпретації перекладного твору, яка закладена в оригіналові. Читач художнього перекладу не має відкинути його як щось чужорідне, незрозуміле, навпаки: він має побачити в перекладі знайомі йому ситуації та події, що відбуваються на якомусь незнайомому для нього тлі, яке породжує бажання пізнання. Кіпрський філолог і перекладач С. Стефанідис зауважує, що життєздатність кіпрської літератури в умовах іншомовного та іншокультурного середовища залежить саме від вдалого її перекладу. Дослідник використовує дуже влучну метафору, порівнюючи перекладача з емігрантом, і зазначаючи, що перед ними обома стоїть одне і те саме складне завдання: засвоїти новий спосіб життя і нові джерела енергії в новому соціокультурному оточенні [46, с. 101]. Отже, викладач має бути озброєний низкою прийомів, що забезпечують успішне

сприйняття «емігранта» на новому ґрунті. Для цього вкрай необхідно якомога точніше відтворити значення слів-реалій, що передають соціально-історичний та культурний контекст, а також надають художнім творам національного забарвлення.

Перекладознавці виокремлюють дев'ять основних способів перекладу реалій: комбінована реномінація, дескриптивна перифраза, транскрипція (транслітерація), ситуативний відповідник, калькування, гіперонімічне перейменування (генералізація), транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення (синонімічна заміна) та контекстуальне розтлумачення реалій.

Іншим прийомом, що забезпечує адекватність перекладу, є, на наш погляд, лінгвокраїнознавчий коментар. «Лінгвокраїнознавчий коментар розкриває національні особливості позамовного фактора, доповнює фонові знання, які потрібні для розуміння незнайомих реалій, з'ясовує національно-специфічні, культурно-історичні та інші конотації» [3, с. 93]. Безумовно, корисним для читача «Антології кипрської літератури (в перекладі з новогрецького на російський мовний)» є вступ до антології, в якому проаналізовані основні художні тенденції сучасної кіпрської літератури, а також роз'яснено загальний політичний та соціокультурний контекст представлених у антології творів. Проте, у випадку кожного окремого твору перекладачеві все ж таки доводиться шукати точки дотику двох літератур та культур і пояснювати незрозуміле через відоме.

Проаналізуємо окремі випадки перекладу кіпрських реалій та використання лінгвокраїнознавчого коментаря. Найпоширенішим виявився метод комбінованої реномінації, який полягає у поєднанні іншомовної транскрипції, транслітерації слова-реалії з описовою перифразою, що дає змогу розкрити семантику реалії й разом з тим передати її оригінальний характер. Наприклад, назва кіпрської реалії-топоніму *Αγία Τριάδα* в поезії Л. Зафіріу «Вечерня печаль» передано транскрипцією – *Агіа Триада*, але при цьому під текстом пояснюється, що йдеться про кіпрське село, яке знаходиться на окупованій турками території. Лише так читач зможе правильно зрозуміти причину смутку ліричного героя.

Показово, що при перекладі нам досить часто довелося використовувати лінгвокраїнознавчий коментар, відмічаючи певні слова зірочками і пояснюючи їхнє значення в контексті твору. При перекладі оповідання Н. Марангу «Поездка» вже сама назва помічена зірочкою, а в коментарі після тексту сповіщається, що оповідання засновується на реальних подіях. Йдеться про поїздку кіпрських жінок на окуповану турецькими військами територію на знак протесту проти розділу держави надвоє. Далі оповідачка від першої особи описує свої враження на основі власних асоціацій від побаченого. Оскільки у російськомовного читача слова-стимули, використані авторкою, не викликають потрібних асоціацій, нам знову довелося використовувати прийом лінгвокраїнознавчого коментаря, пояснюючи, приміром, чим відомий *Φοτις Κονδογλου*, що це за дитячі ігри – *змійки* та *злодії-поліцейські* тощо. При перекладі реалії-антропоніму *Κόντογλου* та назви дитячої гри *κλέφτες και αστυνομοι* також використано метод комбінованої реномінації. Ім'я *Κονδογλου* протранскрибовано,

при цьому додатково роз'яснено, що йдеться про сучасного грецького художника-іконописця, щоб експлікувати інформацію про асоціації героїні. Назва гри – *воры-полицейские* відтворено міжмовною транспозицією, але додатково роз'яснено, що йдеться про гру, подібну до російської *казаки-разбойники*.

Метод комбінованої реномінації використовується при перекладі реалії-топоніму *Μεσαορία* в тому самому оповіданні. Крім транскрипції-транслітерації *Месаория* зазначаємо, що *Месаория* (букв. Міжгірря) – це центральна долина у східній частині острова, що складається з морських відкладень і розташована між двох гірських хребтів, один з яких знаходиться у грецькій частині Кіпру, а інший – в турецькій. У такому ракурсі наївне дитяче запитання про те, чи може ця долина, як колись, знову стати морем, імпліцитно вказує на те, що об'єднання острова є дуже бажаним, але видається майже неможливим. Зрозуміло, що без роз'яснення інформації про цю долину ідею твору передати неможливо.

Отже, для забезпечення адекватності перекладу і, відповідно, адекватності сприйняття творів кіпрської літератури російськомовним читачем дуже важливо приділяти особливу увагу відтворенню реалій. Як виявилось, при перекладі художніх творів найпоширенішим способом перекладу реалій Кіпру російською мовою виявився метод комбінованої реномінації. Хоча він доволі громіздкий, цей недолік нівелюється його безумовним внеском у передачу комунікативно-прагматичного, художньо-естетичного та національно-специфічного потенціалу твору.

6.5 НАРОДНОПОЕТИЧНА ОСНОВА ЛІРИКИ Т. ШЕВЧЕНКА У ПЕРЕКЛАДАХ ЙОГО ТВОРІВ РУМЕЙСЬКИМ ДІАЛЕКТОМ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Значна частина поетичної творчості Тараса Григоровича Шевченка характеризується глибоким ліризмом та проникливістю. Втілюючись у різноманітні образи, його лірика завжди є сповіддю, поетичним щоденником, розповіддю про страждання та радості, думки та відчуття. При цьому лірика Шевченка має міцну народнопоетичну основу, яка проявляється як у самій побудові вірша, так і в мовностилістичних ознаках, відтворення яких є неабияким викликом для перекладачів Шевченкового доробку мовами світу.

Д. Ревуцький, аналізуючи творчість Кобзаря, зауважує, що саме “народні пісні найтісніше зв’язані з усією його творчістю – настільки тісно, що часто неможливо визначити, де закінчується народне, а де починається власне Шевченкове” [29, с. 11]. Максим Рильський зазначав таке: “Я думаю, що тільки той добере ключ до таємниць Шевченкового віршування, хто глибоко зрозуміє і відчує кровний його зв’язок із народною мелодією. Інакше всі розмови про “силабічну систему” будуть тільки теоретичною балаканиною. Про це, до речі, слід думати перекладачам поезій Шевченка” [29, с. 5]. На народнопоетичну основу творів Кобзаря, що простежується на всіх мовних рівнях, вказували, зокрема, С. Єрмоленко [7] та В. Жайворонок [8], проте особливості її відтворення в іншомовних перекладах наразі не досліджувалися.

Лірику Т.Г. Шевченка перекладено багатьма мовами світу, зокрема, румейським діалектом новогрецької мови. Відомо, що в 1964 році до 150-річчя від дня народження Т. Шевченка з ініціативи та під керівництвом румейського поета Антона Шапурми було створено рукописний “Кобзар” у перекладах на грецьку мову (її румейський діалект), а перший друкований “Кобзар”, представлений вибраними творами в перекладах мовами греків України, вийшов друком у 1993 році. До цього видання увійшли, зокрема, 63 переклади на румейську Г. Костоправа, Л. Кир’якова, А. Шапурми, Д. Папуша, В. Бахтаріса, Д. Патричи, Г. Меотиса. У 1994 році Леонтій Кир’яков видав збірку власних перекладів поезії Тараса Шевченка румейською “Якби ви знали, паничі... (Паньч, нду иксириты сис...)” [38], до якої увійшли 43 вірші. Слід зазначити, що за формою переважна більшість творів, які увійшли до цих збірок, належать до ліричної поезії. У вступному слові до грекомовної збірки “Кобзар” упорядник зазначає, що “румейською мовою можна не тільки розмовляти чи складати вірші, а й перекладати славетні твори видатного українського поета Тараса Шевченка” [37, с. 6]. Очевидно, що своїм твердженням Л. Кир’яков має на меті підкреслити багатство виражально-зображальних засобів острівного діалекту новогрецької мови, що претендував на статус літературної мови. Відзначаючи 200-річний ювілей від дня народження Т.Г. Шевченка, маємо констатувати, що зі смертю більшості румейських літераторів, активний період творчості яких припав на 60-ті – 90-ті роки ХХ століття, процес оброблення й упорядкування румейського діалекту припинився, наразі він перебуває у стані занепаду. Проте, творчий спадок румейських письменників, зокрема, перекладацький, потребує вивчення

й оцінки. У цьому контексті цікаво проаналізувати, як відтворено в румейських перекладах мовностилістичні засоби Шевченкової лірики, що сягають своїм корінням української народнопоетичної традиції. Це і становить мету нашої статті.

Про народнопоетичний, народнопісенний характер мови Т.Г. Шевченка сказано багато, тому цю ознаку можна вважати однією з провідних, коли ми говоримо про адекватність відтворення його поезії іншими мовами. При цьому варто враховувати, що, передаючи народнопоетичне забарвлення оригінального твору, перекладач стикається, зокрема, з проблемою подолання розриву між культурами, що полягає в різниці фонових знань у читачів автентичного твору та перекладного. Розглянемо різні перекладацькі рішення цієї проблеми на прикладі перекладів лірики Шевченка румейськими поетами.

У вірші “Породила мене мати” народнопоетичне звучання має низка одиниць лексико-семантичного рівня. Приміром, у вірші є народнопоетичне порівняння: “Як билина при долині / В одинокій самотині / старіюся я”, яке Леонтій Кир’яков передає в такий спосіб: “Ян чичак ту петагмену / Монахим айц тья пимену / Тья марену го”. У Т. Шевченка наведене порівняння містить традиційний для української народної поезії образ самотності – билина при долині, а в перекладі, хоч і використано той самий стилістичний прийом – порівняння, проте образність вже зовсім інша: йдеться про зірвану квітку, якій судилося зів’янути. Якщо в оригіналі акцентовано самотність та недолю героїні, то в перекладі підкреслено те, що її, красиву й невинну, покинуто, зраджено. Проте цей спосіб перекладу можна вважати виправданим зважаючи на те, що наявне вище порівняння “Мов та квіточка укрита / Росла я, росла” в перекладі опущено.

Цікаво також, що в оригіналі зовнішність дівчини описано традиційними народнопоетичними епітетами: “Виросла я на диво: / Кароока, чорнобрива, / Білолиця”. Вочевидь, якщо перекладач використав би просто дослівний переклад, подібний опис не мав би того стилістичного забарвлення, яке є в оригіналі, тому цілком доречним нам вбачаються використані Л. Киряковим порівняння на позначення дівочої краси: “Ке мегална го ан т ия, / Мавруфридыса, ян т ханья, / Спруцкус, ян ду блов”. Для передачі багатства родини дівчини у Шевченка використано такі ключові лексеми, як “палати”, “шовк”, “золото”, “оксамит”, тоді як у перекладі румейською збережено лише лексеми “палатыс”, “метакс”, які, на думку автора, передають народні уявлення про матеріальний добробут.

В оригіналі вірш закінчується звертанням дівчини до матері, в якому читається ненависть і водночас відчуття гіркоти та каяття в тому, що найрідніша людина стала для неї ненависною: “А матір стару... / Прости мене, моя мати! / Буду тебе проклинати, / Поки не умру”. Певний внесок у створення такого ефекту робить використаний кобзарем постійний епітет “стара мати”, характерний для народних пісень. В перекладі ж “Мана-м ас хаты! / Сена, мана, ич ти хьеву, / Ас ту ксерс, тья ти чуреву / Ос на дьоку пши” передано лише ненависть героїні до матері, без краплі каяття. Тому можна вважати, що задум автора – показати подвійний трагізм долі дівчини, яка страждає не лише через

розлуку з коханим, а й через те, що відчуває зневагу до власної матері, – у перекладі передано не повністю. Постійний епітет народнопоетичного характеру *світ божий* у перекладі взагалі опущено.

Переклад вірша “Чого мені тяжко, чого мені нудно” виконав Антон Шапурма. В оригіналі застосовано характерний для усної народної творчості прийом висхідної градації: “Чого серце плаче, ридає, кричить”. А. Шапурма відтворює його в перекладі досить точно: “Ты айц клэй кардъья-м, хлыз, паралалы”, причому третій член градації у Шапурми має відмінне емоційне навантаження – його серце від болю вже не кричить, а марить, тобто підкреслюється затяжний характер болю, що знесилоє серце. Традиційне порівняння – “серце... мов дитя голодне” точно відтворене у А. Шапурми: “кардъья... ян ныстку ту ньпю”. У 5-му рядку в Шевченка використано стилістично забарвлене пестливе слово “спатоньки”, характерне для ліричних та колискових пісень, а в перекладі йому відповідає стилістично нейтральне “на тьмаси”. Проте притаманна українському пісенному фольклору персоніфікація, що у Кобзаря пронизує увесь вірш, у румейському перекладі теж виглядає природно, як і звертання до серця. Набір епітетів, використаний для характеристики серця в оригіналі та в перекладі, різний: “трудне, неvkрите, розбите” – “вари, каймэну, арфано”, проте в обох випадках вони створюють атмосферу туги, беззахисності, болю. В цілому, вважаємо переклад А. Шапурми вдалим.

Шевченків вірш “Ой пішла я у яр за водою” переклав румейським діалектом новогрецької мови Донат Патрича. Для характеристики суперниці в оригіналі й у перекладі використані такі епітети: “А другая тая, / розлучниця злая, / багатая сусідонька, / вдова молодая”. В перекладі “Врэтъын аты алса, / меса-мас, хулчарса, / ты эн плушина хумшава-м, / яшку шира, чалкса”. Пестливе “сусідонька” в оригіналі звучить іронічно. В перекладі іронію передано за допомогою використання епітету “чалка” (спритна) на позначення сусідки-розлучниці. Далі у Шевченка для характеристики суперниці використано народнопоетичні постійні метафори “змія”, “злая сука”, які перекладено авторськими метафорами “фидь душманса” та “шклы чубанку”. Прокляття “побий тебе сила божа”, що передає українські народні уявлення про кару небесну, перекладено фразою “ас си круй страпис акату”, що відбиває аналогічні уявлення греків-румеїв. Цікаво, що в них можна побачити відлуння міфологічних уявлень давніх греків про бога-громовержця. Отже, в перекладі Доната Патрича використано адекватні стилістичні засоби та образність, що забезпечує еквівалентність перекладу.

У своїй поезії Т.Г. Шевченко широко використовує народний символізм, який В.М. Русанівський відносить до засобів інтимізації, зазначаючи, що “система понять-символів інтимно входила у Шевченкове поетичне бачення і багато в чому позначилася на словесно-образній структурі його творів” [31, с. 185]. Народпоетичний символ є сконденсованим представленням певного дискурсу, водночас репрезентуючи ментальність у її лінгвокультурному вияві. Відтак народпоетичний символ є етноспецифічним, проте, звичайно, в народів, які мають спільне культурне підґрунтя, частина фольклорних символів

має тотожне або схоже значення. Греки-румеї стали долучатися до українського культурного коду з моменту їхнього переселення в Приазов'я у кінці XVIII сторіччя. Питання про те, наскільки у ментальності малого етносу закарбувався культурний код панівного етносу в умовах більш ніж 200-річного співіснування, є дуже складним. Проте частково пролити світло на нього можна, зокрема, шляхом зіставлення функціонування народнопоетичних символів у поезії Т. Шевченка та її румейських перекладах. Погоджуємося з В. Калашником, який стверджує, що фольклорна символіка в поезії Т. Шевченка помітно зберігає зв'язок зі своїм джерелом і питомим контекстом [12, с. 227]. Простежимо, як відтворено румейською народнопоетичні символи в перекладі поеми “Причинна”, що його виконав Л. Кир’яков.

Як відомо, “Причинна” починається з опису природи буремної ночі, де, зокрема, читаємо такий рядок: “*Сичі в гаю перекликались...*”, що у перекладі звучить так: “*Тэк ныхтас пlying вуйзан лоря...*”. В українській фольклорній традиції *сич* (сова, пугач) — народнопоетичний символ смерті, пітьми. Крик сича віщує пожежу, смерть, біду взагалі. У Л. Кир’якова відповідний птах – *ныхтас плы*, (сова, букв. “нічний птах”), який, напевне, має викликати у читачів схожі асоціації. В оригіналі героїню балади залоскотали русалки, на яких, згідно з народними віруваннями, перетворювалися дівчата, що потонули або померли на Зелені свята, а також і ті, що були заручені й померли перед шлюбом, або й діти, що народилися мертвими або повмирили нехрещеними. В румейському перекладі демонічні істоти називаються або “ялумана”, або “куриц-ныфица”. Перша назва – це румейський аналог демонічної істоти, яка, однак, має мало спільних рис з українською русалкою. *Ялумана* в уявленні румеїв – зла істота, характерною ознакою якої є нечесане волосся й загальний неохайний вигляд, етимологізується як “дьяволу мана”, тобто бісова матір (за свідченнями носіїв румейського діалекту). А *куриц-ныфица* – це загальна назва для дівчат молодого віку, без вказівки на демонічне іство. Тобто читання у перекладі тих частин балади, що пов’язані з русалками, викликає в уяві румейських читачів зовсім інший асоціативний ряд, ніж оригінал в українців. Можливо, йдеться про явище надмірної натуралізації тексту перекладу. На наш погляд, посприяти адекватному сприйняттю цього віршу могло би надання перекладацького коментаря до тексту, як, приміром, у Віри Річ, авторки англійських перекладів творів Шевченка. Коментуючи переклади В. Річ, Л. Коломієць визначає їх як “високо естетичні самодостатні художні твори, які водночас і сприймаються органічно, свіжо, невимушено англійською мовою і тонко передають семантичні та ритмо-інтонаційні нюанси першотворів” [17, с. 292].

Також у “Причинній” як символи функціонують назви окремих птахів. Після третіх *нівнів* (віщій птах, який своїм голосним співом нібито пробуджує з нічного сну небесне світило, повертаючи на Землю світло дня та проганяючи всяку нечисть) розбігаються русалки, залишивши дівчину мертвою. У перекладі використано румейський відповідник цього слова – *лукторя*, який функціонує в такий самий спосіб. Далі у тексті послідовно згадуються *жайворонок*, *зозуля* та *соловейко*. Порівняймо їхню символіку в двох мовних картинах світу, українській та румейській. Через відсутність відповідних досліджень на

румейському матеріалі засновуємось на даних, наведених носіями румейського діалекту новогрецької мови. *Жайворонок* в українців – символ весни, а у приазовських греків через свою назву асоціюється передусім з полем – *чулы пльиц* (букв. “польова пташка”). *Зозуля*, згадана у Шевченка – символ суму і вдівства, весни і, водночас, нещастя, туги. В цьому місці у Кир’якова фігурує *качакана* (сорока), яку румеї використовують на позначення таких людських якостей, як легковажність та балакучість. І наостанок, Шевченків *соловейко* – це свята і вільна Божа пташка, співець добра і кохання, символ весни й волі. У перекладі вжито слово “*айдъон*”, яке є повним відповідником “соловейка” як за лексичним, так і за символічним значенням.

В кінці балади використано багатозначні фольклорні символи – *явір, ялина, калина*. Явір – це символ суму, журби, безсмертя (тому явір садили на могилах, так само як і ялину); може уособлювати парубка. Калина — символ дівочої краси, ніжності, любові. У вірші – символ загиблої дівчини. У перекладі їхні відповідники – “утея” (верба) та “калина”. Утея в уявленні румеїв більш-менш нейтральне дерево, але дехто його асоціює з відчуттям суму. Калина теж не визиває у румеїв ніяких особливих асоціацій, але знання українського культурного коду може сприяти розумінню символічного значення цього слова в контексті балади.

Говорячи про інші народнопоетичні засоби, використані Кобзарем у творі “Причинна”, слід згадати, що до балади введено рядки української народної пісні, яку, за повір’ям, співають народжені на землі русалки: “Ух! Ух! Солом’яний дух, дух! Мене мати породила, Нехрещену положила...”. У перекладі румейською слова цієї пісні відтворено досить точно, проте це не може бути запорукою правильного сприйняття румейським читачем даного уривку в контексті балади без відповідного коментаря.

Цікаво простежити, як відтворено в перекладах фольклорний синтаксис оригіналу. Приміром, у вірші “Якби мені, мамо, намисто...”, який дуже схожий з народною піснею, Шевченко використовує широкий арсенал синтаксичних засобів, характерних для народнопоетичного мовлення: це вживання сполучника *та* не в значенні приєднувального, а як такого, що єднає два і більше сурядних присудки, використання різноманітних повторів, а також складнопідрядних речень, в яких головне завершує конструкцію. Розглянемо детальніше, як відтворено ці синтаксичні особливості в перекладі Доната Патричи. У наведеному нижче чотиривірші використано три сполучника *та*, що єднають три однорідних присудка, а в перекладі є тільки два сполучника *ки*, які не маркують в особливий спосіб фольклорне мовлення:

*Ой піду я Богу помолюся,
Та піду я у найми наймуся,
Та куплю я, мамо, черевики,
Та найму я троїсті музики.*

*Тун тъыго ставро го на валу
Ки ялчава бдъына на пагу,
Агоразу, мана, папучичис,
Ки на пяну тройисти музикис.*

У наступному чотиривірші Шевченко використовує 3 повтори слова “мама” (до того ж, це звертання) і три повтори слова “місто”, а в перекладі відтворено тільки перший повтор:

*Якби мені, **мамо**, намисто,*

*Тора н иха зныша го, **мана**,*

*То пішла б [я] завтра на місто, Аври с то тун топо на дъайна,
А на місті, **мамо**, на місті Ачи, **мана**, зар си чи иксис,
Грає, **мамо**, музика троїста. Лалун, **мана**, тройисти музикис.*

До того ж, навівши ці рядки, маємо відзначити чудові алітерації оригіналу, що їх не відтворено у перекладі. Це той самий випадок, коли вірність змістові в перекладі бере гору над вірністю формі.

І, продовжуючи коментувати синтаксис наведених вище рядків, маємо підкреслити використану в оригіналі фольклорно-специфічну складнопідрядну конструкцію “підрядне речення + головне”: “Якби мені, *мамо*, *намисто*, / *То пішла б [я] завтра на місто*”, яку в румейському перекладі передано складносурядним реченням з дієсловами бажаного способу: *на иха*, *на дъайна*.

Підсумовуючи, слід зазначити, що проведене дослідження не претендує на вичерпний характер, адже його метою був загальний огляд особливостей відтворення народнопоетичної основи лірики Тараса Шевченка у перекладах різних румейських поетів-перекладачів. Проте, ми можемо констатувати, що відтворення народнопоетичного звучання Шевченкової лірики в румейських перекладах є складним завданням, яке не завжди має адекватне рішення. Аналіз перекладів засвідчив, що найбільш вдало народнопоетичну основу лірики Т. Шевченка відтворено на лексичному рівні тексту, зокрема, такі його одиниці, як народнопоетичні порівняння, епітети, іронію, персоніфікацію тощо. Вдалі переклади зумовлені передусім схожістю фонових знань українців та греків-румеїв щодо окремих аспектів буття, а також, безумовно, майстерністю перекладачів. Але в окремих випадках румейські перекладачі ігнорують особливу образність та символіку народнопоетичних лексичних одиниць Шевченкової лірики, що, без сумніву, негативно впливає на якість перекладу та спотворює авторський задум. Найменше піддаються відтворенню фонетичні та синтаксичні особливості, що мають народнопоетичне начало. На наш погляд, інколи румейські поети-перекладачі зловживають стратегією “натуралізації” перекладу. Щодо перспектив подальшого дослідження, слід детально проаналізувати стратегії перекладу румейським діалектом новогрецької мови окремих одиниць тексту лірики Т. Шевченка, що мають народнопоетичне звучання.

6.6 ШЕВЧЕНКІВ «ЗАПОВІТ» РУМЕЙСЬКИМ ДІАЛЕКТОМ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ (МОВНОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Література приазовських греків (румейська та урумська) бере витoki з середини XIX – початку XX ст. Вона формувалася в тих самих суспільно-політичних умовах, що й українська. Румейські літератори Приазов'я пишуть рідною мовою (румейським діалектом новогрецької мови), українською та російською, виконують переклади творів класиків української літератури рідною мовою. Перекладацьку спадщину грецьких письменників Приазов'я дослідники розцінюють як засіб культурної комунікації між українцями та греками [33, с. 4]. Одним з найулюбленіших українських поетів, що його твори перекладали румейським діалектом новогрецької мови найактивніше, є Т.Г. Шевченко. Грецькі поети Приазов'я відчувають ту саму стурбованість долею рідного народу, їм так само близькі мотиви національно-визвольної боротьби, патріотичного почуття відповідальності за батьківщину, які підіймав у своїх творах Кобзар. Вірш «Заповіт», який вважається квінтесенцією творчості Т.Г. Шевченка, переклали румейським діалектом новогрецької мови румейські поети Георгій Костоправ та Леонтій Кір'яков.

Переклади з літературної мови на острівний діалект, ще й такий, що впродовж довгого часу був безписемним, є рідкісним явищем, оскільки, перш за все, перед перекладачем постає проблема браку мовних ресурсів у діалекті. Проте румейські літератори активно займалися перекладацькою діяльністю, використовуючи за потреби ресурси димотичного різновиду літературної новогрецької мови та мов двох культур, з якими греки Приазов'я безпосередньо контактували – української та російської. Наразі існує тільки одне дослідження, присвячене аналізу перекладів на румейський діалект новогрецької мови – це монографія К. Паппу-Журавльової, в якій аналізуються переклади п'яти оповідань А.П. Чехова, виконані Г. Костоправом [45]. Авторка розглядає лінгвістичні особливості використаного в перекладі мовного різновиду, вплив димотики, запозичення з російської мови та неологізми, зосереджуючись, передусім, на морфологічному та лексичному аналізі. Поетичні переклади на румейський діалект новогрецької мови не були об'єктом мовознавчого дослідження, тому спроба визначити мовностилістичні особливості двох перекладів шевченкового «Заповіту» острівним діалектом новогрецької мови є актуальною.

Обидва аналізовані переклади увійшли до збірки вибраних творів Т.Г. Шевченка мовами греків Приазов'я, виданої в 1993 р. [37]. Порівнюючи ці два переклади, перш за все слід зазначити, що їх було виконано в різні часи: переклад засновника румейської літератури Г. Костоправа (назвемо його умовно переклад А) уперше побачив світ у 1930-х роках (лютий 1933 р.), з їхньою ідеологічною заангажованістю та суворою цензурою, а переклад учня Г. Костоправа Л. Кір'якова (назвемо його переклад Б) з'явився значно пізніше, орієнтовно, у часи так званої «хрущовської відлиги», коли серед румейської творчої інтелігенції поширилася рукописна збірка перекладів «Кобзаря», підготовлена Л. Кір'яковим та А. Шапурмою. Через це переклад А був

виконаний, імовірно за все, з оригіналу, який було скорочено цензурою на третину (відсутні 8 рядків, з 9-го до 16-го, в яких є згадка про бога), а переклад Б був виконаний з безкупюрного оригіналу і є повним. По-друге, Г. Костоправ походив із с. Малолянисоль, де побутує малолянисольська говірка румейського діалекту новогрецької мови, а Л. Кір'яков походив з с. Сартана й писав сартанською говіркою. Проте, обидва поети прагнули створення румейської літературної мови (ми мали можливість спілкуватися з цього приводу з Л. Кір'яковим за його життя), закладаючи її підвалини власною перекладацькою діяльністю та оригінальним красним письменством румейською. З цього приводу видатний український еллініст А.О. Білецький зазначав, що у приазовських греків були всі передумови, щоб сформувалася румейська літературна мова на основі найбільшої за чисельністю сартанської говірки за умови продовження їхнього природного розвитку, який було перервано в 1930-і роки ХХ століття сталінськими репресіями [1].

Наведемо обидва переклади в записі кириличною абеткою, розробленою А.О. Білецьким для запису творів румейських літераторів у 1970-х роках.

Висият (А)

Ан пугъену – сикусет-ме

Пас т уба, педъья.

Пес ту чол платы ки ису,

Пес ту Укранья.

Ас драну платяя занья

Ки ас сон ста фтыя-м

Ас Днипро та тьорка ярья

Т фувири-т лалья!

(...)

Сикусет-ме – сикутъэты,

Сикутъэт апану.

Фуртиксеты пес ту эма-т

Т атху тун душману!

Ки атотыс, анда стэкит

Дугкуши ту флога,

Ми змунат на ме ангкевит

Дъыхос атху логу!

Висият (Б)

Ан пугъану, парохосит

Пас т уба сис мена,

С миданлыдыку т Украина,

Сту агатимэну.

Ап ати ту чол на фэныт,

Ту Днипро чалярку

На виглызу, на акугу,

Ту дауш-т хулчарку.

Н та тья рекс ах т Украина

Ема душманытку

Сту яло чах... го атотыс,

Та чоля намлыдыка –

Фину ола-па, пету го,

С тун тъяо паэну

Процину-тун... ос атоты

Тен тъяос ста мена.

Парохосет-ме, скутъеты

Ки та пхавя хасит,

Ки н ту ема душманытку

Ту ратлых ифтысит.

Ки атот, сн тайфа тинурю,

Ол н та нышкны соя,

Ми змонат на ме ангкепит

Н та кала та лоя.

Формальні, ритміко-метричні особливості оригінального «Заповіту» обидва перекладачі передали дуже точно: метр, ритм, рими – все настільки чітко вивірено, що в ритмічному малюнку обох перекладів легко впізнати шевченків «Заповіт» навіть людині, не знайомій з мовою перекладу.

У формуванні змісту тексту шевченкового «Заповіту» провідне значення відіграє лексика, що належить до таких лексико-семантичних груп: «край», «свобода», «смерть», «агресивність», «перцептивна діяльність людини». Порівняймо, як наповнені лексико-семантичні групи в двох перекладах (не беручи до уваги частину перекладу Б, відсутню в перекладі А).

Лексико-семантична група	Оригінал	Переклад А	Переклад Б
Край	степ, лани (2), Україна, кручі, Україна, Дніпро, море, гори	чол, Укранья, занья, Днипро, ярья	чол (2), Днипро, Украина (2)
Свобода	вставайте, воля, вольна, нова, покину, долину	сикутьэты (2)	скутъеты, ратлых, тюнурю
Смерть	умру, поховайте (2), могила, кров (2), пом'янути, понесе	путьену (2), уба, сикусет, эма, ангкевит	путьану (2), уба, ема, паракосит, ангкепит
Агресивність	порвіте, зла, ворожа, кайдани	атху, душману	пхавя, хасит, душманытку
Перцептивна діяльність людини	видно, чути, слово	драну, фтыя, лалыя, логу	феныт, виглызу, акугу, дауш, хулчарку, лоя

Як можна пересвідчитися, за критерієм точності передачі значеннєвих елементів переклад Л. Кір'якова дещо ближчий до тексту оригіналу, поет ретельно відтворює майже кожну деталь першотвору, зокрема, передаючи ближче до оригіналу змістове наповнення таких лексико-семантичних груп як «свобода» та «агресивність». Цікаво, що лексико-семантична група «перцептивна діяльність людини» в обох перекладах представлена ширше, ніж в оригіналі.

У перекладі перших восьми рядків віршу Л. Кір'яков використовує епітети, яких немає в оригіналі, при цьому вони органічно передають семантику мовних одиниць, що було опущено при перекладі: *миданлыдъку Украина (простора Україна), чалярку Днипро (сивий Дніпро), хулчарку дауш (зичний голос)*. Дуже точно в лексико-граматичному плані відтворено рядки 9-16, з незначними опущеннями: в перекладі не передано семантику слів «синє» та «гори», а також замість майбутнього часу використано теперішній у рядках «*Фину ола-на, пету го, / С тун тьэо паэну / Процину-тун...*». При перекодуванні останніх восьми рядків Л. Кір'яков теж досить близько відтворив лексико-граматичну структуру оригінального тексту. Але при цьому опущено означення «злою», а семантика словосполучення «велика сім'я» передано фразою «*ол нда нышкны соя*» (букв. «коли всі стануть родичами»). Цікаво, що метафору «вражою кров'ю волю окропіте» румейський поет відтворює дуже точно, зберігаючи, наскільки це

можливо в різноструктурних мовах, навіть синтаксичну будову оригіналу: «*н ту ема душманытку / Ту ратлых ифтясит*». Проте, шевченківську літоту «незлим словом» передано позитивним означенням без заперечення «*н та кала та лоя*». У варіанті перекладу Г. Костоправа цей троп збережено: «*дъыхос атху логу*».

Стилістичний аналіз перекладу Б засвідчує, що у використанні тропів та фігур Г. Костоправ сміливо виявляє свою перекладацьку особистість, здобрюючи засобами виразності ті місця, де в оригіналі їх не було. Зокрема, у другому рядку вірша поет використовує риторичне звертання *педъыя* (*хлопці, брати, друзі*), відсутнє у Т.Г. Шевченка. Очевидно, воно має викликати певну експресію, задану темою і пафосом усього твору, а також запросити до розмови всіх співвітчизників, щоб ніхто не залишився байдужим. Стилістично сильну одиницю «реве ревучий» румейський поет передає епітетом «*фувиро лалыя*» (*страшний, надзвичайний голос*), який покликаний створити, крім образу, ще й подібний до оригіналу фонетичний ефект. Задля передачі семантики настання нових часів, волі, яку буде досягнуто шляхом боротьби, використано метафору *анда стэкит дугкуши ту флога* (букв. *коли згасне полум'я боротьби*). Надзвичайно експресивним є в перекладі Г. Костоправа заклик до боротьби: *Сикусет-ме – сикутьэты, / сикутьэт апану*. По-перше, серед двох синонімів слова «ховати», що є в румейському діалекті, поет використовує те, що має спільний корінь зі словом «вставати»: *сикусет* (а не *парахосит*, як у перекладі Б), створюючи в такий спосіб морфемну анафору; по-друге, слово «вставляйте» повторюється два рази, при цьому у другому випадку його семантика підсилюється за рахунок використання прислівника *апану*, створюючи градацію.

Як видно з вищезазначеного, перекладу Г. Костоправа більш притаманний суб'єктивізм: поет з легкістю випускає певні змістові елементи й додає ті, яких в оригіналі не було. Проте, виявляється, що від цього текст перекладу тільки виграє. Ми опитали п'ять носіїв румейського діалекту, які є білінгвами й знайомі з «Заповітом» Т.Г. Шевченка. Вони відзначили, що в обох перекладах зміст оригінального твору відтворено адекватно, дещо точніше у Л. Кір'якова. Проте костоправів варіант «Заповіту» всім їм здався яскравішим, таким, що однаково сильно апелює до розуму та почуттів. Тому цілком погоджуємося з М. Зеровим, який з цього приводу зауважував таке: «Суб'єктивізм у сприйнятті першотвору здебільшого не шкодив перекладачеві, а поети з найяскравішим підходом до писань інших авторів дуже часто показували себе і найсильнішими перекладачами» [10, с. 133].

Отже, проаналізувавши мовностилістичний аспект двох перекладів віршу Т.Г. Шевченка «Заповіт» румейським діалектом новогрецької мови, ми дійшли висновку, що ритміко-метрична організація обох перекладів наближена до оригінальної. Щодо лексико-семантичного аспекту перекладів, слід зазначити, що Л. Кір'яков дещо точніше передає значеннєві елементи оригіналу. Точніше у нього відтворено й лексико-граматичні особливості оригіналу, й деякі тропи та фігури. Проте переклад Г. Костоправа, який виявляє більшу свободу та сміливість у відтворенні значеннєвих та стилістичних компонентів оригіналу, визнається носіями румейського діалекту сильнішим з-поміж двох перекладів. Про цьому перевага загального враження від перекладу існує не за рахунок

змістових утрат, а завдяки оптимальному поєднанню в ньому ритміко-метричних, змістових та індивідуально-стилістичних параметрів. Зважаючи на характер мовного різновиду, яким здійснено переклади, важливо також, що в румейському діалекті новогрецької мови достатньо ресурсів, як номінативних, так і зображальних, для створення якісних художніх перекладів програмного віршу у формі послання-заповіту видатного українського поета. Не останню роль у цьому відіграє й близькість культури українців та приазовських греків.

6.7 СКОРОЧЕННЯ У РОМАНАХ ДЕНА БРАУНА “THE LOST SYMBOL” ТА “THE DA VINCI CODE” ТА ЇХ ПЕРЕДАЧА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Відтворення індивідуального стилю письменника є однією з ключових проблем перекладу художніх творів і сучасного перекладознавства. Для вірного сприйняття і створення позитивного естетичного впливу на читача художнього твору важливі адекватна інтерпретація елементів авторського стилю. Подібні твори поступово стають предметом мовностилістичного аналізу, що призводить до постановки нових задач перед стилістикою, фундаментальні основи якої склалися в другій половині ХХ століття. Не менш складні завдання постають у зв'язку із зазначеними змінами у літературній індустрії перед практиками і теоретиками перекладу. Дослідження перекладацької стратегії у роботі з творами Дена Брауна, як творами із особливою жанровою специфікою, є унікальним предметом, що потребує ретельного наукового аналізу.

Аспекти авторського стилю розглядаються у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених-лінгвістів. Так, В. Волошук займалася проблемою понятійного визначення індивідуального стилю автора, О. Мусієнко вивчала ідіостиль крізь призму прийомів перекладу, свій внесок у дослідження авторського стилю зробили Ю. Караулов, В. Кухаренко, В. Григор'єв, В. Леденьова, Д. Лихачов, О. Северська, Ю. Лотман, В. Виноградов, Р. Якобсон, Ю. Тинянов, М. Бахтін, В. Жирмунський.

Дослідимо основні лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості скорочень творів Д. Брауна “The Lost Symbol” (2009) та “The Da Vinci Code” (2004), грекомовного та україномовного перекладів Христоса Капсаліса та Анжели Кам'янець. Для цього слід дослідити закономірності і способи перекладу стилеутворюючих мовних засобів; проаналізувати особливості їх вживання у романах автора; з'ясувати тематичні категорії аббревіатур; виявити своєрідність письменницької манери письменника.

Скорочення здатні передавати не лише предметно-логічну інформацію, а й особистісні установки, ціннісні орієнтації, наміри, особливості світобачення та світосприйняття мовної особистості [2, с. 8]. Скорочення у тексті художнього твору надають йому певну технологічність і наукову спрямованість і, як результат, надають тексту більш переконливого і беззаперечного характеру [22, с. 30]. Вищезазначене можна вважати причиною того, що Ден Браун досить часто використовує скорочення у текстах аналізованих романів. Ліпгарт пропонує і інше пояснення частотного використання аббревіатур, а саме – професійна звичка Дена Брауна, оскільки для того, щоб надати публіцистичному повідомленню солідності і значущості, журналісти часто наповнюють його скороченнями і термінами [22, с. 34].

Скорочення, що зустрічаються в досліджуваних романах, є ініціальними. Скорочення, що включають акроніми належать до спеціалізованої або професійної термінології, а тому є ускладнюючим фактором виконання перекладу. Адекватне розуміння ініціального скорочення і його переклад неможливі без використання спеціальних словників скорочень. Для правильного

трактування скорочень необхідно використовувати декілька спеціалізованих словників різних сфер наукового знання [21, с. 139].

Абревіатури в художньому тексті вимагають точності їх вживання, оскільки, якщо буде допущена помилка, читач піддасть сумніву достовірність розповіді в цілому [22, с. 31].

Тематично абревіатури у текстах романів «Втрачений символ» та «Код да Вінчі» можна об'єднати у декілька категорій. До першої групи належать абревіатури, які співвідносяться з назвами організацій, відомств, структурних підрозділів, тощо. Як правило, назви представляють собою складні номінативні утворення і, відповідно, до цієї групи належать скорочення, утворені шляхом складання початкових букв повнозначних слів, що входять у назву організації.

Наприклад, для досягнення високого рівня достовірності викладення матеріалу, у романі «Код да Вінчі» Ден Браун спочатку знайомить читача з назвою організації французькою мовою, пояснює його значення англійською через внутрішню мову головного героя і лише потім призводить французьку абревіатуру:

“My name is Lieutenant Jerome Collet. Direction Centrale Police Judiciaire.”
Langdon paused. The Judicial Police! The DCPJ was the rough equivalent of the U.S. FBI.

Це лейтенант Жером Колле. Центральне управління судової поліції. Ленгдон розгубився. «Судова поліція?» Центральне управління судової поліції — це приблизно те саме, що у Сполучених Штатах ФБР.

«Είμαι ο υπαστυνόμος Ζερόμ Κολέ της Κεντρικής Διεύθυνσης της Δικαστικής Αστυνομίας». Ο Λάνγκτον αφινιδιάστηκε. Ένας αξιωματικός της Δικαστικής Αστυνομίας; Το σώμα αυτό, απ' ό,τι ήξερε, ήταν κάτι σαν το αμερικανικό FBI.

Наведені приклади ілюструють два окремих способи відтворення іншомовних абревіатур. Перша абревіатура – *DCPJ* – є достатньо специфічною, невідомою для масового читача. У обох варіантах перекладу використовується повна назва організації, написання скорочення уникають. Вважаємо дане перекладацьке рішення вірним, адже подібні абревіатури, відомі у межах невеликого географічного простору, можуть викликати сумнів та ускладнити розуміння художнього твору пересічним читачем. Щодо другої абревіатури, – *FBI*, відомої в усьому світі завдяки її медійній популяризації – варто зауважити, що у даному випадку як україномовний переклад за допомогою скорочення, так і збереження латинських літер у грекомовному варіанті перекладу є однаково вірними способами її відтворення.

У текстах романів Дена Брауна іншомовними виявляються не тільки повні назви організацій та їх скорочення, а й окремі їх елементи. Так, назва *the Opus Dei Awareness Network (ODAN)* містить словосполучення латинською мовою – *Opus Dei*, – яке представляє собою назву католицької організації, створеної у першій третині ХХ століття в Іспанії.

Sadly, all of these events had helped spawn the new watch group known as the Opus Dei Awareness Network (ODAN).

Усі ці сумні випадки частково сприяли утворенню нової організації, що спостерігала за «Opus Деї», — її назвали Мережею інформування про «Opus Деї».

Δυστυχώς, όλα αυτά τα περιστατικά οδήγησαν στη δημιουργία μιας νέας ομάδας πολιτικής επαγρύπνησης, γνωστής ως Δίκτυο Πληροφόρησης για το Opus Dei (Opus Dei Awareness Network).

Обидва тексти перекладу свідчать про те, що адекватний переклад повної назви організації був достатньо складним завданням, тому перекладачі використали зміст словосполучення *the new watch group*, яке у тексті оригіналу виступало у якості означення до *the Opus Dei Awareness Network*, і відтворили його як частину повної назви організації українською та новогрецькою мовою. При цьому не виникло необхідності зберігати аббревіатуру у текстах перекладу.

Ден Браун широко застосовує загальновідомі скорочення назв організацій, а також структурних підрозділів всесвітньо відомих установ. Підкреслюємо, що подібні аббревіатури нерідко мають стійкі відповідники у мові перекладу, включаючи їх загальноприйняті варіанти. У даному випадку завданням перекладача є вибір прийняттого саме для нього варіанту. До даної групи скорочень належить назва Британської телерадіомовної корпорації — *British Broadcasting Corporation*. Зауважимо, коли автор вперше згадує дану організацію, він використовує її повну назву. Наступний приклад ілюструє дане твердження:

The central office of the British Broadcasting Corporation (BBC) is in London just west of Picadilly Circus.

Центральний офіс Британської телерадіомовної корпорації, відомої в усьому світі як Бі-Бі-Сі, розташований в Лондоні, на захід від Пікаділі.

Το κεντρικό γραφείο του British Broadcasting Corporation, γνωστή σε όλο τον κόσμο όπως το BBC, βρίσκεται στο Λονδίνο, δυτικά της Picadilly.

Після первинного використання повної назви Британської телерадіомовної корпорації Ден Браун користується тільки її відомою аббревіатурою.

Абревіатура *PTS* функціонує як визначення до слова *team*. Передача даного скорочення мовою перекладу вкрай ускладнена. З одного боку, можна припустити, що це скорочення французького словосполучення, оскільки його використовує капітан французької поліції капітан Фаш. З іншого боку, якщо це англійське скорочення, то йому відповідає кілька повних назв — *Principal Technical Services*, *Practical Standard Tests*. Перекладачі, виходячи з ситуативного контексту, спираються на його загальний зміст і підшукують відповідний варіант перекладу. Анжела Кам'янець використовує описовий переклад та будує словосполучення навколо його змістовного компоненту *team*. Христос Капсаліс при перекладі на новогрецьку мову обирає узагальнений термін *σήμανση* — експертиза, звертаючись до граматичної заміни та узагальнення:

The PTS team found flashback residue from a gun. He fired through the bars.

Працівники науково-технічного відділу виявили там частинки пороху. Він стріляв крізь ґрати.

Η Σήμανση εντόπισε ίχνη πυρίτιδας από το όπλο. Ο δράστης πυροβόλησε ανάμεσα από τα κάγκελα.

Крім ініціальних скорочень, у романі «Втрачений символ» використовуються слова-скорочення, утворені в результаті усічення. Так, наприклад, зустрічається скорочення *lab* (*laboratory*). При перекладі як новогрецькою, так і українською мовою перекладачі користуються повним словом *лабораторія*, *εργαστήριο* для передачі англійського *lab*.

Наступна тематична група абревіатур включає скорочені назви приладів, пристроїв і механізмів, а також методів і прийомів.

Серед скорочень, що входять в дану групу, є абревіатури, які позначають останні технологічні досягнення. Їх використання робить тексти не тільки переконливими, але підкреслює сучасність героїв, їх приналежність до сучасного високотехнологічного світу. Це такі скорочення як, *GPS* або *MP3*. Дані скорочення допомагають автору локалізувати події в часі, зробити їх сучасними. Перші два увійшли у міжнародне використання і зараз вже досить широко використовуються в зв'язку з широким розповсюдженням нових пристроїв і технологій. Такі скорочення використовуються або самостійно, або у поєднанні з іменником, який безпосередньо позначає пристрій. У той період часу, коли був написаний роман «Код да Вінчі», цілком можливо, що така система, як *GPS* ще не отримала широкого розповсюдження тому була знайома небагатьом. Про це свідчить контекст вживання даного скорочення. Тому автор супроводжує його поясненням, яке дає Софі, героїня роману:

“GPS tracking dot”, Sophie said. “Continuously transmits its location to a Global Positioning System satellite that DCPJ can monitor”.

«Спеціальний маячок стеження, — пояснила Софі. — Постійно передає сигнал про пересування об'єкта через супутник Глобальної системи орієнтування на комп'ютер в управлінні судової поліції».

«Συσκευή εντοπισμού GPS», είπε η Σοφί. «Εκπέμπει διαρκώς το στίγμα της σε ένα δορυφόρο του Συστήματος Παγκόσμιου Εντοπισμού τον οποίο χρησιμοποιεί η Κεντρική Διεύθυνση της Δικαστικής Αστυνομίας».

При перекладі українською мовою замість абревіатури *GPS* перекладач передає її описовим способом для досягнення інформативної рівноцінності тексту оригіналу та тексту перекладу для читача початку двохтисячних років. У перекладі новогрецькою мовою скорочення виступає у якості інтернаціоналізму, зберігаючи графічну форму.

Решта скорочень, які зустрічаються у текстах обох романів, належать до різних денотативних сфер і можуть бути зведені в одну групу під назвою «Різне». До неї належать наступні скорочення: *RH1*, *US*, *PS*, а також абревіатури, що входять до складу позначень літаків і зброї, наприклад *USP 40* (*The thirteen-round Heckler and Koch USP 40*).

Скорочення *RH1* та *PS* автор вплітає у мовну гру, яка є частиною дешифрування таємничих явищ, що відбуваються в романі. Автор підсилює атмосферу загадковості, таємничого переплетіння подій у часовому просторі. Анжела Кам'янець, яка переклала твір українською мовою, зберігає англійську абревіатуру, однак їй не вдається зберегти гру слів, тому вона супроводжує текст перекладу коментарем, у якому надає роз'яснення задуму автора. Перекладач Христос Капсаліс навпаки, відмовляється від абревіатури, при цьому зберігаючи

сенс написаного. Переклад імені за допомогою транскрипції не заважає передачі основного змісту загадки, а зміна графічної форми підтверджує орієнтованість саме на грекомовного реципієнта. Вважаємо, що подібні перекладацькі підходи до відтворення абrevіатур повністю відповідають основній меті перекладу художнього твору – передачу змісту та емоційно-експресивного навантаження оригіналу.

Наведені приклади яскраво ілюструють своєрідність письменницької манери Дена Брауна, підкреслюють його схильність до таємничості та загадковості, дозволяють простежити певні закономірності та основні способи перекладу абrevіатур.

6.8 ТЕРМІНИ ЯК КЛЮЧОВИЙ СТИЛЕУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ТВОРІВ ДЕНА БРАУНА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

У епоху модернізації та безперервної еволюції світової літератури широкого використання серед авторів набула тенденція до загадковості, таємничості та містифікації. У боротьбі за увагу та визнання літературній індустрії доводиться залучати досі невичерпані інформаційні ресурси. Один з них – досягнення наукової думки, соціально-політичні, теологічні, філософські та інші теорії, інтерес до яких раніше не виходив за межі обмеженого кола дослідників-ентузіастів.

У романах Дена Брауна простежується цілісна система мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери мовної особистості письменника. Аспекти авторського стилю розглядаються у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених-лінгвістів. Так, В. Волошук займалася проблемою понятійного визначення індивідуального стилю автора, О. Мусієнко вивчала ідіостиль крізь призму прийомів перекладу, свій внесок у дослідження авторського стилю зробили Ю. Караулов, В. Кухаренко, В. Григор'єв, В. Леденцова, Д. Ліхачов, О. Северська, Ю. Лотман, В. Виноградов, Р. Якобсон, Ю. Тинянов, М. Бахтін, В. Жирмунський.

Відтворення індивідуального стилю Дена Брауна є однією з ключових проблем перекладу художніх творів і сучасного перекладознавства. Для вірного сприйняття і створення позитивного естетичного впливу на читача художнього твору важливо адекватно інтерпретувати елементи авторського стилю. Отож, дослідимо мовні особливості творів Д. Брауна “The Lost Symbol” (2009) та “The Da Vinci Code” (2004) та способи їх відтворення у перекладах новогрецькою та українською мовами, виконаним Христосом Капсалісом та Анжеолою Кам'янець відповідно. Нам слід визначити основні лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості твору Д. Брауна як елементи індивідуального стилю автора, а також виявити та дослідити закономірності і способи їх перекладу.

Стильова диференціація мови і мовлення та пов'язана з нею можливість вибору різних мовних засобів і мовних прийомів найяскравіше ілюстрована у текстах художньої літератури. Художня література наочно підтверджує, що поняття точності, образності, експресивності, як і інші стилістичні категорії, не механічно переходять з одного мовного стилю в інший, а в системі кожного стилю набувають глибокої своєрідності [9]. Вищезазначене стосується і термінів, які у різних стилях мовлення можуть проявляти національно-культурний та конотативний компоненти свого значення.

Використання термінів у досліджуваних романах підпорядковується їх основній особливості – поєднанню різних стилів мови. Відбір, комбінація і організація мовних засобів, закріплених за різними функціональними стилями або мовними жанрами, у романах Дена Брауна залежать від їх двох основних тем: таємниця (mystery) і пригода (adventure).

Ден Браун будує сюжет обох романів навколо проблем, які цікавлять суспільство: в основі «Втраченого символу» – загадка існування таємничого Масонського ордену, в основі «Коду да Вінчі» – божественне походження Ісуса Христа і продовження його роду. Відповідно, терміни, які автор включає в тексти двох романів, стосуються названих проблем. Таким чином, за допомогою термінів Ден Браун надає фактам характеру науковості, підсилює атмосферу таємничості, створює ілюзію історичної автентичності написаного.

В ході аналізу текстів романів «Втрачений символ» і «Код да Вінчі», було встановлено, що терміни, головним чином, зосереджені в тих главах романів, в яких герої безпосередньо стикаються з миром науки чи мистецтва («Втрачений символ» - глави 1, 4, 11, 15, 21; «Код да Вінчі» - глави 4, 26, 47), і від загального числа слів в романах терміни становлять близько 3,5%.

У романах «Втрачений символ» та «Код да Вінчі» використано біблійні терміни (behemoth), історичні та релігійні терміни (stylus, pagan, conclave, Holy Grail, crux gemmata, crucifix, chalice та інші), терміни з математики (Fibonacci sequence, Divine Proportion, quotient), архітектури (dome). Ден Браун вводить у тканину романів лінгвістичні терміни (lingua pura, metaphor, anagram), терміни, які мають відношення до шифрів та шифрування (cryptographer, cypher) і терміни магії (pentacle).

Перекладачі Хрістос Капсаліс та Анжела Кам'янець зіткнулися з серйозною проблемою при перекладі цих романів. Незважаючи на те, що терміни, уживані в англійському тексті, часто мають точну відповідність у новогрецькій та українській мовах, переклад повинен бути однорідним за своїм змістом, стилістично точним і водночас зрозумілим читачеві.

На прикладі роману «Код да Вінчі» можна спостерігати бажання автора допомогти аудиторії у глибинному та повному розумінні задуму автора. Значення деяких складних для розуміння термінів Ден Браун розкриває безпосередньо у тексті твору. Він вкладає загальнозвживані англійські слова у мовлення героїв, які вживають їх паралельно з термінологічними синонімами, таким чином пояснюючи їх значення:

1) The cryptex. A portable container that could safeguard letters, maps, diagrams, anything at all. Once information was sealed inside the cryptex, only the individual with the proper password could access it.

Криптекс. Це портативний сейф, у якому можна було сховати листи, карти, схеми — все, що завгодно. Інформацію, замкнену всередині криптекса, міг дістати лише той, хто знав відповідний пароль.

Ο όρος «κρυπτόλεξο», ένα ταιριαστό όνομα για αυτή τη συσκευή που χρησιμοποιούσε την επιστήμη της κρυπτολογίας προκειμένου να προστατεύει τις πληροφορίες που βρίσκονταν γραμμένες στο ειλητάριο ή στον κώδικα που περιείχε στο εσωτερικό της.

2) Holy Grail is the literal meaning of Sangreal. The phrase derives from the French sangraal, which evolved to sangreal, and was eventually split into two words, San Greal.

Святий Грааль — це те, що буквально означає Санґріл. Це словосполучення походить від французького Sangraal, яке з часом перетворилось на Sangreal, а потім розщепилось на два слова — San Greal.

"Άγιο Δισκολότηρο" είναι το κυριολεκτικό νόημα της λέξης Sangreal. Η ρίζα του πρέπει να αναζητηθεί στη γαλλική λέξη Sangraal, η οποία εξελίχτηκε σε Sangreal, που με τη σειρά του χωρίστηκε σε δύο λέξεις, San Greal.

Вищенаведені приклади свідчать про те, що часто інформація про той чи інший термін, інтегрована у текст як коментар автора або за допомогою мовлення героїв, допомагає читачам зрозуміти сенс написаного та звільняє перекладача від необхідності надання додаткових пояснень у зносках.

Зауважимо, що у випадку відсутності пояснення терміну, який не можна вважати загальноуживаним, перекладач ХристосКапсаліс супроводжує текст зноскою-поясненням, коментуючи складний, на його думку, термін або явище:

Langdon's students were always amused to learn that Da Vinci eventually mollified the confraternity by painting them a second, "watered-down" version of Madonna of the Rocks in which everyone was arranged in a more orthodox manner.

Οι φοιτητές του Λάνγκντον έβρισκαν ιδιαίτερα διασκεδαστική μία ακόμα λεπτομέρεια: Ο Ντα Βίντσι, προκειμένου να εξευμενίσει την αδελφότητα, ζωγράφισε μια δεύτερη, «λογοκριμένη» εκδοχή της Μαντόνας των Βράχων, όπου όλες οι μορφές είχαν πιο ορθόδοξες στάσεις. *

* Σύμφωνα με ορισμένους ιστορικούς της τέχνης, το δεύτερο αυτό έργο έγινε σε συνεργασία με τους αδελφούς Ντε Πρέντις, Μιλανέζους ζωγράφους. (Σ.τ.Μ.)

Зауважимо, що дане перекладацьке рішення сприяє відтворенню первинного інтелектуального навантаження твору та допомагає справити правильне враження на читача тексту перекладу.

Перекладач Анжела Кам'янець в україномовному перекладі романів «Втрачений символ» та «Код да Вінчі» не надає жодних роз'яснень до специфічної термінології. Коментуючи текст перекладу, вона розшифровує іншомовні вкраплення та підпорядковує одиниці виміру маси, відстані, площі звичній для реципієнта системі:

A half-million square feet of space for exhibits, restaurants, and meeting halls.

Величезний зал площею півмільйона квадратних футів* для виставок, ресторанів та конференц-холів.

У романі «Код да Вінчі» автор неодноразово дає використовуваному терміну розлогі лінгвістичні пояснення словотвірного і етимологічного характеру. В окремих випадках, у подібного роду пояснення включені латинські слова, і тоді перекладач змушений зберігати латинське слово, щоб не порушити семантику усього фрагмента.

Якщо графічна форма відповідного слова-терміна в англійській мові співвідноситься з різними частинами мови в результаті конверсії, перекладач звертається до двох слів, які належать до різних частин мови, і зберігає одне з них як іншомовне вкраплення:

Nowadays the term pagan had become almost synonymous with devil worship – a gross misconception. The word's roots actually reached back to the Latin paganus, meaning country-dwellers. ... In fact, so strong was the Church's fear of those who lived

in the rural villes that the once innocuous word for 'villager' — villain — came to mean a wicked soul.

Сьогодні слово «поганець» стало майже синонімом поклоніння дияволу, а це зовсім неправильно. Насправді це слово походить від латинського *paganus*, що означає «мешканці сільської місцевості»... Християнська Церква так сильно боялася цих багатобожників, що колись безневинне слово «селянин» — французькою *villain* — набуло значення «негідник».

Στη σύγχρονη εποχή ο όρος «παγανισμός» είχε καταστεί συνώνυμος με τη λατρεία του Διαβόλου, μια τεράστια παρερμηνεία. Οι ρίζες της λέξης στην πραγματικότητα έπρεπε να αναζητηθούν στο λατινικό όρο *paganus*, που σήμαινε τον κάτοικο της εξοχής. Οι «παγανιστές» ήταν στην κυριολεξία άνθρωποι που ζούσαν στην επαρχία... Μάλιστα, ο φόβος της εκκλησίας απέναντι σε εκείνους που ζούσαν στα αγροτικά χωριά ήταν τόσο μεγάλος, ώστε στην αγγλική, που είναι μια λατινογενής γλώσσα, η λέξη *villain*, που κάποτε είχε την εντελώς αθώα σημασία του «χωρικού», να καταλήξει να σημαίνει το διεφθαρμένο άνθρωπο ή και τον κακοποιό.

У окремих випадках пояснення терміну будується на історичних відомостях, які Ден Браун представляє від імені автора оповідання, як, наприклад, в поясненні значення слова *anagram*, що зустрічається у романі «Код да Вінчі». Автор використовує посилання на Каббалу, французьких королів, епоху Відродження і римлян, які вивчення анаграм назвали *ars magna*, тобто «велике мистецтво».. Як у грекомовній, так і в україномовній інтерпретації перекладачі чітко дотримуються прийому автора, зберігаючи кожне написане слово, оскільки очевидно, що історико-культурні пояснення захоплюють увагу читача, а мовні засоби, що їх виражають, не створюють труднощів при перекладі.

Велика кількість термінів у тексті художнього твору можуть ускладнити завдання перекладача з пошуку терміна-еквівалента у мові перекладу. Причиною виникнення подібних проблем є полісемія термінів. Англійське слово, крім термінологічного, може володіти і нетермінологічним значенням. В цьому випадку перекладач Анжела Кам'янець використовує той еквівалент у мові перекладу, який, на її погляд, є найбільш відповідним. Наприклад:

As the claustrophobic panic closed in, Langdon was overcome by images of the sarcophagus shrinking around him. Squeezed by delirium, he fought the illusion with every logical shred of intellect he had.

По мірі того, як посилювався напад клаустрофобії, Ленгдону починало здаватися, що стіни кам'яної гробниці звужуються. Щоб остаточно не піддатися паніці, він спробував прогнати це відчуття, пустивши у хід останні залишки розуму.

Медичний термін *delirium* (марення, розлад свідомості, що супроводжується галюцинаціями) має також нетермінологічне значення (несамовитість, крайнє збудження), яке і використав перекладач, підбираючи україномовний еквівалент.

Таким чином, коректне відтворення термінів як ключових елементів ідіостилю Дена Брауна є першочерговим завданням для перекладача. Наведені приклади дозволяють простежити певні закономірності та основні способи перекладу термінів, а саме еквівалентний переклад загальновідомої термінології,

пояснення рідковживаної лексики у перекладацькому коментарі, пошук альтернативного, нетермінологічного значення терміну для збереження авторської стилістики твору. Перспективою даного дослідження є добіг результатів щодо подальшої розробки питань теорії перекладознавства та поширення інтерпретації термінів як ключового стилеутворюючого елементу.

6.9 ФАХОВІ МОВИ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ І ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ)

Переклад – реакція світової спільноти на велике розмаїття мов і культур, спроба дійти універсальності в розумінні змісту витворів. Дослідження загальних і перекладознавчих особливостей фахових мов загалом і юридичного дискурсу зокрема є першорядним завданням для перекладача. Виникає гостра потреба в якісних перекладах фахових текстів задля забезпечення не лише комунікації між фахівцями юридичної галузі, а й комунікації між професіоналами і непрофесіоналами. Сучасне перекладознавство стає дедалі прагматичнішим, намагаючись відповідати запитам суспільства, які вимагають чіткої та однозначної вербальної презентації. Питання фахової мови знаходиться в центрі уваги українських вчених: О.І.Чередниченко, В.І. Карабан, Т.Р. Кияк. Серед дослідників перекладознавчого аспекту юридичних текстів з новогрецької мови варто перш за все назвати А.А. Столярову, яка ґрунтовно з'ясувала комунікативно-прагматичні виміри новогрецьких законодавчих документів (на матеріалі кримінального, кримінально-процесуального кодексів Греції та інших юридичних текстів). Однак численність поглядів на розуміння складових феноменів фахових мов у лінгвістиці змушує шукати способи поєднання розбіжних та схожих тлумачень, які б відповідали потребам перекладознавства.

Визначимо принципові особливості перекладу грецькомовних юридичних текстів з урахуванням специфіки таких текстів та фахової комунікації.

Прагматичні особливості впливають на оформлення текстів фахової мови і визначення прагматичних відношень тексту. Саме прагматика тексту перекладу диктує необхідні синтаксичні та семантичні зміни у тексті перекладу. Прагматика, або спрямованість текстів, виступає в чотирьох проявах: по-перше, текст оригіналу і текст перекладу мають однакову спрямованість, тобто реципієнти цих текстів говорять різними мовами; по-друге, оригінал може бути спрямований виключно на спільноту мови оригіналу; по-третє, оригінал і переклад попри певні розбіжності мають спільні, універсальні ознаки; по-четверте, текст оригіналу вже призначений для реципієнтів мови перекладу. Однак, здійснюючи переклад юридичного тексту, перекладач навмисно відступає від структурної і смислової відповідності між двома сторонами комунікації на користь їх рівноцінності в плані дії, що, своєю чергою, слід враховувати при виконанні перекладу. Крім того, зустрічаються тексти із змішаною спрямованістю або спрямованість тексту оригіналу не відповідає спрямованості тексту перекладу.

Продовжуючи розгляд найважливіших елементів в діяльності перекладача фахових текстів, варто звернутися до фахових мов, дослідження яких розпочалися наприкінці 60-х років минулого століття. Найбільш відоме визначення фахової мови виглядає таким чином – «сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у фахово обмеженій сфері комунікації, аби забезпечити розуміння між людьми, які працюють у цій сфері». Перш за все хотілося б звернути увагу на кінцівку цього визначення – вона передбачає, що

комунікація має місце виключно серед експертів якоїсь сфери, які поділяють спільний фонд знань, а отже, і терміносистему, якою цей фонд знань послуговується. Проте досить часто на практиці відбувається також комунікація між представниками різних, почасти несуміжних сфер знань. Тут доцільно вести мову про певну «відкритість» фахової мови, яку забезпечує розроблена терміносистема, що відповідає можливим модусам комунікації стосовно цієї сфери знань, і яка дає доступ непрофесіоналам до участі у фаховій комунікації. Як приклад можна навести фахову мову юриспруденції, де такими зацікавленими особами інколи виступають клієнти, які досить часто не володіють фаховою лексикою, а отже, і відповідним фондом знань. Крім того, така відкритість допускає збагачення мови лексичним фондом інших суміжних фахових мов.

Було зазначено, що у фахових текстах фігура автора відходить на другий план, що дає змогу вести мову про деперсоніфікацію автора, в той час як на першому з'являються чітко визначені правила і принципи, якими керуються при укладанні текстів. Правила і принципи здебільшого встановлюють певні інституції, на які покладений обов'язок контролювати підвідомчу їм сферу. Особливістю інституційної комунікації є те, що, на відміну від необхідності передавання авторського стилю тексту оригіналу в тексті перекладу, при перекладі такого виду комунікації необхідно зважати на характерні ознаки такої комунікації в мові перекладу, оскільки інституціональні тексти зазвичай характеризуються певними правилами створення й оформлення.

З урахуванням сказаного варто говорити і про компетенцію перекладача. О.Чередниченко у своїх працях згадував кілька видів компетенції перекладача. До наведених ним видів компетенції варто додати ще одну – а саме фахову компетенцію, під якою розуміємо знання не стільки про оточуючий світ, скільки про ту фахову галузь, в якій працює перекладач.

У технічному перекладі текст майже ніколи не обмежується власне собою, майже ніколи не можна розшифрувати, що значить те чи те слово, відштовхуючись тільки від слів та речень. Особливу вагу має значення, яке лише подекуди може залежати від контексту. В грецькій фаховій літературі усталилося вживання таких термінів, як «знання про світ», «знання про предмет» та «фахові знання». На нашу думку, таке розмежування дає змогу ставити більш конкретні вимоги до перекладача та його кваліфікації.

Для перекладу фахових текстів останнім часом почали послуговуватися так званими програмами пам'яті перекладів (англ. *Translation Memory*), які широко використовують на Заході і поступово починають запроваджувати в Україні. За допомогою програми можна створити базу паралельних текстів. Накопичення перекладів, які зберігаються у пам'яті перекладів, створює феномен *перекладацької гіпертекстуальності*. В інформатиці він позначає таке подання тексту, коли зміст його розкривається не лише після прочитання від початку до кінця (так звана лінеарність тексту), а завдяки можливості переходу з одного місця у тексті до іншого через так звані посилання, які відсилають до певних місць як у межах тексту чи документа, так і до іншого документа. Відтак, здійснюючи пошук того чи того терміна або уривка тексту, перекладач водночас

здійснює пошук за всіма підключеними термінологічними базами та базами паралельних текстів.

Фахові тексти характеризуються, зокрема, образністю, яку визначає відповідний вид фахових знань. Образність фахових текстів – передумова здійснення персоніфікованого дискурсу. Фактично це означає, що якщо записати усну комунікацію між прокурором, адвокатом, засудженим і перекладачем, то результатом стане текст. Водночас у процесі реалізації усний текст викликав персоніфіковані дискурси, які за своїм обсягом були різні у цих чотирьох учасників комунікації.

Більше того, переважна більшість текстів є продуктом системи, оскільки вона задає основні ознаки тексту, а автор відповідає за другорядні. У певних «нормованих» текстах вплив системи колись визначив їхню форму, яка не змінюється впродовж тривалого часу, чекаючи на наступну пертурбацію. Якщо зміна форми має місце, то це відбувається не через якісь вищі сили системи, а завдяки доробкам людей, що працюють у цій галузі. До них належать і перекладачі. Створюючи завдячуючи своїм перекладам корпус текстів однієї тематики, який набуває загальнонаціонального поширення, перекладачі сприяють тому, що, як наслідок, змінюється взаємозв'язок не лише між сегмент → текст, а й система → сегмент → автор та, в більш широкому масштабі, сегмент → суспільство, що має набагато серйозніші наслідки для системи, приміром для сусідніх сегментів створення текстів та перекладу їх. При цьому стає значущою регулятивна роль держави, яка сприяє уникненню згаданої розпорошеності.

Слід зауважити, на будь-якому етапі опрацювання тексту оригіналу і тексту перекладу перекладач може припуститися помилок, однак здебільшого перекладача звинувачують у помилках мовних. Часто ці помилки стають не наслідком недостатньої мовної підготовки перекладача, а недостатньої перекладацької підготовки, оскільки перекладач – це не лише знавець мови, а й експерт з комунікації, комунікація ж не обмежується виключно усним чи письмовим текстом. Відтак варто вести мову про власне *перекладацькі помилки*. Слід виокремлювати три типи помилок: *прагматичні помилки*, які випливають з недостатнього врахування прагматики мови перекладу; *культурні помилки*, що є наслідком неправильної адаптації тексту до норм і усталених правил, та *формальні помилки* як результат недостатнього дотримання формальних вимог.

Стосовно перекладу юридичних текстів і фахових текстів загалом перш за все необхідно визначити яку функцію виконуватиме перекладений текст. Безумовно, чисті типи текстів трапляються не так вже й часто, прикладом, інформативні можуть мати апелятивні чи експресивні моменти, однак завжди в наявності буде одна домінанта. Функція тексту визначає відповідним чином структуру, семантику, лексику, граматику, стиль тексту перекладу, а також відповідні перекладацькі стратегії.

Саме такий комплексний підхід дає змогу позбутися недоліків перекладознавчих досліджень, що оперують статистичними даними.

Література до розділу 6

1. Белецкий А. А. Греческие диалекты юго-востока Украины и проблема их языка и письменности. *Ученые записки ЛГУ. Серия филологических наук.* 1970. № 343, вып. 73 : Балканская филология. С. 5–15.
2. Браун Д. Код да Винчи : роман. Москва : АСТ, 2005. 542с.
3. Василько З. Лінгвокраїнознавчий потенціал назв пам'ятних місць України. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної.* 2007. Вип. 2. С. 92–97.
4. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Москва : Высш. шк., 1986. 416 с.
5. Водяна Л. Особливості відтворення елементів духовності балади «Вільшаний король» Й. Гете в українських перекладах. *Література. Фольклор. Проблеми поетики* : зб. наук. пр. Київ, 2009. Вип. 33, Ч. 1. С. 163–168.
6. Давиденко Г. Й., Величко М. О. Історія зарубіжної літератури XVII–XVIII ст. : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літ., 2007. 292 с.
7. Єрмоленко С. Я. Народнописенне слово в мові Тараса Шевченка і українських поетів-романтиків 20-40 років XX століття. *Збірник праць XXVII наукової шевченківської конференції.* Київ : Наукова думка, 1989. С. 79–81.
8. Жайворонок В. В. Лінгвостилістична основа творчості Т.Г. Шевченка. *Мовознавство.* 1994. № 2–3. С. 3–15.
9. Звегинцев В. А. Стиль и лингвистика в литературоведении. *Проблемы теории и истории литературы.* Москва : МГУ, 1971. С. 43–57.
10. Зеров М. К. У справі віршованого перекладу. *Всесвіт.* 1988. № 8. С. 128–135.
11. Казакова Т. А. Аспекты теории письменного перевода. Свердловск : СГПИ, 1988. 49 с.
12. Калашник В. С., Філон М. І. Українські народнопоетичні символи у фольклорній та індивідуальних художніх картинах світу. *Людина та образ у світі мови: Вибрані статті.* Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. С. 227–233.
13. Калинычева Е.В. Структурно-семантические характеристики ЛСГ современных английских глаголов «свечения» : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. Москва, 2002. 17 с.
14. Карпова О. М. Термины в художественном тексте и писательском словаре. *Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах – 2002* : материалы междунар. науч.-практ. конф. Пятигорск : ПГЛУ, 2002. Ч. 1. С. 188–190.
15. Ковалева К. И. Оригинал и перевод: два лица одного текста. Москва : Всерос. центр переводов, 2001. 160 с.
16. Кожина М. Н. Стилистика русского языка. Москва : Просвещение, 1983. 223 с.
17. Коломієць Л. Рецепція англомовних перекладів поезій Тараса Шевченка інтернет-читачами (огляд читацьких відгуків та коментарів). *Шевченкознавчі студії* : зб. наук. пр. Київ, 2014. Вип. 16. С. 291–303.
18. Комиссаров В. Н. К вопросу о сопоставительном изучении переводов. *Тетради переводчика.* Москва : Высш. шк., 1970. Вып. 7. С. 46–50.

19. Комиссаров В. Н. Лингвистическое переводоведение в России. Москва : ЭТС, 2002. 192 с.
20. Комиссаров В. Н. Перевод и интерпретация. *Тетради переводчика*. Москва : Высш. шк., 1982. Вып. 19. С. 3–20.
21. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учебное пособие. Москва : ЭТС, 2002. 424 с.
22. Комиссаров В. Н. Теория перевода : учебное пособие. Москва : Высш. шк., 1990. 253 с.
23. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ : Вища шк., 2003. 210 с.
24. Корнарос В. Еротокрит : поема / пер. з грецької В. І. Степаненка. Київ : Веселка, 2016. 163 с.
25. Кундзіч О. Слово і образ. Київ : Рад. письменник, 1966. 206 с.
26. Макеєв К. Деякі особливості перекладу німецької фахової мови фармацевтики. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ, 2006. Вип. 10. С. 193–198.
27. Поклад Т. М. Особливості реалізації культурно-історичного аспекту на матеріалі перекладів драматичних творів Л. Піранделло українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2018. Т. 2, вип. 5. С. 74–79.
28. Попович А. А. Проблемы художественного перевода. Москва : Высш. шк., 1980. 198 с.
29. Ревуцький Д. Тарас Шевченко і народна пісня. Харків : Мистецтво, 1939. 66 с.
30. Рожкова І. Г. Особливості художнього поетичного перекладу критського епосу В. Корнароса «Еротокрит» на українську мову. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2019. Вип. 8. С. 208–218.
31. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підручник. Київ : АртЕк, 2002. 424 с.
32. Савенко А. Невтомне колесо людської долі: Еротокрит – поема національного самопізнання. *Літературна Україна*. 2016. 28 квіт. (№ 16). С. 11.
33. Сардарян К. Г. Поетична творчість греків донецького Приазов'я в контексті української літератури ХХ століття : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2012. 219 с.
34. Столярова А. А. Комунікативно-прагматичні виміри новогрецьких законодавчих документів (на матеріалі кримінального, кримінально-процесуального кодексів Греції та інших юридичних текстів) : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.14. Київ :, 2007. 176 с.
35. Чернышева Т. Н. Греческая литература [XVII в.]. *История всемирной литературы* : в 8 т. Москва : Наука, 1987. Т. 4. С. 335–339.
36. Чуковский К. И. Собрание сочинений : в 15 т. Москва : Терра, 2012. Т. 3 : Высокое искусство. 382 с.
37. Шевченко Т. Г. Кобзар: вибрані твори в перекладах мовами греків України / упор. Л. Кір'яков. Київ : Укр. письменник, 1993. 248 с.
38. Шевченко Т. Г. Якби ви знали, паничі... (Паныч, нду иксириты сис...) / пер. грецькою мовою та уклад. Л. Кір'яков. Донецьк : Донбас, 1994. 98 с.

39. Шолохова А. С. Переводы произведений Н. В. Гоголя на английский и немецкий языки как проблема интерпретации : дис. ... канд. филол. наук: спец.10.01.01. Москва, 2011. 175 с.
40. Αλεξίου Στ. Εισαγωγή. Κορνάρος Β. *Ερωτόκριτος*. Αθήνα : Εστία, 2000.
41. Ανθολόγιο ξένης ποίησης / Απόδοση Αρσένη Γεροντικού. Ιωάννινα, 1976. 96 σ.
42. Κορνάρος Β. *Ερωτόκριτος*. Αθήνα : Εστία, 1995.
43. Ονισένκο Κ. Βασίλι Στεπανένκο: «Δούλεψα τον “Ερωτόκριτο” σαν καταραμένος. URL: <http://www.kathimerini.gr/878027/article/proswpa/synentey3eis/vasili-stepanenko-doyleya-ton-erwtokrito-san-kataramenos> (дата звернення: 04.03.2021).
44. Παγκόσμια ποιητική ανθολογία. / επιμέλεια: Δημ. Γιάκου, Μαν. Γιαλουργάκη. Αθήνα : ΑΥΛΟΣ, 1977. Τόμος Α'. 343 σ.
45. Παππού-Ζουραβλιόβα Αι. Γλώσσα και πολιτισμός των Ελλήνων της Αζοφικής. Η συμβολή των μεταφράσεων στα Μαριουπολίτικα: η περίπτωση του Α.Π. Τσέχοφ. Θεσσαλονίκη : Εκδ. οίκος Σταματούλης Α., 2009. 478 σ.
46. Στεφανίδης Σ. Η επιβίωση της κυπριακής λογοτεχνίας στη μετάφραση. *Πρακτικά Α' συμποσίου μεταφραστών κυπριακής λογοτεχνίας*. Λευκωσία, 2001. Σ. 101-106.
47. Χόλτον Ν. Μελέτες για τον Ερωτόκριτο και άλλα νεοελληνικά κείμενα. Αθήνα : Καστανιώτης, 2001. 424 σ.

Περίληψη

Ενότητα 6. Μεταφρασεολογικές μελέτες

Στην παρούσα ενότητα εξετάζονται τα επίκαιρα ζητήματα της μεταφρασεολογικής θεωρίας με υλικό τις λογοτεχνικές μεταφράσεις από τη Νεοελληνική και στη Νεοελληνική γλώσσα, καθώς και αναλύονται οι μεταφράσεις στα Ρουμέικα ως απεικόνιση της διαδικασίας δημιουργίας μιας λογοτεχνικής γλώσσας από μια διάλεκτο.

Στις μελέτες της **I. Ροζκόβα** εξετάζονται τα λεξικο-σημασιολογικά και υφολογικά χαρακτηριστικά της μετάφρασης του ελληνικού μεσαιωνικού επικού έργου "Ερωτόκριτος" από τον Β. Κορνάρο στα Ουκρανικά. Παρουσιάζεται μια σύντομη επισκόπηση της εθνικής λογοτεχνίας της Ελλάδας στη μεσαιωνική περίοδο, καθώς και τα ιστορικά χαρακτηριστικά του έμμετρου μυθιστορήματος «Ερωτόκριτος». Αναλύονται τα γλωσσικά χαρακτηριστικά του πρωτότυπου έργου, που οφείλονται στο τοπικό χρώμα και τις χρονολογικές καταβολές του έργου και γίνεται συγκριτική παρουσίαση των κειμένων του πρωτότυπου έργου και της μετάφρασης.

Η **I. Λαμπέτσκα** αναλύει τις ιδιαιτερότητες της αναπαραγωγής των φαινομένων προσαρμογής στον τόπο της Κύπρου με βάση τις μεταφράσεις της Ανθολογίας της Κυπριακής Λογοτεχνίας στα Ρωσικά. Υποδεικνύονται οι πιο συνηθισμένοι τρόποι μετάφρασης των φαινομένων προσαρμογής στον τόπο της Κύπρου και αναλύεται ο ρόλος του μεταφραστικού σχόλιου στο κείμενο της μετάφρασης.

Στο άρθρο της **I. Κιόρ** εξετάζονται οι ιδιαιτερότητες της μετάφρασης της μπαλάντας του Γκαίτε "Der Erlkönig" ("Ο Βασιλιάς των Ξωτικών") από Έλληνες ποιητές και μεταφραστές. Δίνεται προσοχή στην επάρκεια της μετάφρασης και στα λεξικά μέσα που χρησιμοποιούνται από τους μεταφραστές.

Γλωσσικά και στιλιστικά χαρακτηριστικά των μεταφράσεων της ποίησης του μεγάλου Ουκρανού ποιητή Τ. Σεβτσένκο στα Ρουμέικα και οι αντίστοιχες μεταφραστικές στρατηγικές αποτελούν αντικείμενο έρευνας στις μελέτες της **I. Λαμπέτσκα**. Η συγγραφέας αναλύει το πώς οι μεταφραστές καταφέρνουν να αποδώσουν το τοπικό χρώμα και τα λαογραφικό υπόβαθρο της ποίησης του Ταράς Σεβτσένκο και εξετάζει τους τρόπους μετάφρασης ορισμένων υφολογικά μαρκαρισμένων γλωσσικών μονάδων διάφορων επιπέδων, τονίζοντας την τάση για «φυσικοποίηση» της μετάφρασης. Η **I. Λαμπέτσκα** συγκρίνει επίσης δύο μεταφράσεις του ποιήματος «Διαθήκη» του Σεβτσένκο στα Ρουμέικα από τον Λ. Κυριάκωφ και τον Γ. Κωστόπραβ και σημειώνει τα μέσα που αποκαλύπτουν την υποκειμενικότητα της δημιουργικής προσωπικότητας του μεταφραστή.

Η **Νοβίτσκα Ο.** θεωρεί τη μετάφραση ως αντίδραση της παγκόσμιας κοινότητας στη μεγάλη ποικιλομορφία γλωσσών και πολιτισμών, ως μια προσπάθεια επίτευξης της καθολικότητας στην κατανόηση του περιεχομένου των έργων. Τα άρθρα δείχνουν τις νομοτέλειες και τις μεθόδους μετάφρασης γλωσσικών εργαλείων που σχηματίζουν στυλ, αναλύουν τα χαρακτηριστικά της χρήσης τους στη λογοτεχνία, διευκρινίζουν τις θεματικές κατηγορίες συντομογραφιών. Η ερευνήτρια διερευνά την πρωτοτυπία, την ιδιοσυγκρασία του στυλ γραφής στο υλικό των ελληνικών και ουκρανικών μεταφράσεων των έργων του D. Brown "The Lost Symbol" (2009) και "The Da Vinci Code" (2004). Καθορίζονται τα βασικά χαρακτηριστικά της μετάφρασης των

ελληνικών νομικών κειμένων, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες αυτών των κειμένων και την επαγγελματική επικοινωνία, διευκρινίζεται η ακολουθία των ενεργειών του μεταφραστή στη μετάφραση νομικών κειμένων, ο ρόλος του είδους του κειμένου στην επιλογή των κατάλληλων λεξικών, γραμματικών και στυλιστικών μέσων.

Наукове видання

**О.В. Гаргасва
Ю. В. Жарікова
Р.В. Кіор
Ю. А. Кіор
Н. К. Кобиленко
Ю.Б. Лабєцька
О.А. Новицька
О.В. Пічахчи
І.Г. Рожкова
А.В. Шабан**

**ГРЕЦЬКИЙ
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР**

Колективна монографія

**За загальною редакцією
кандидата філологічних наук, доцента Юлії Лабєцької**

Видавець і виготовлювач:
«Видавничий відділ МДУ»
87500, Маріуполь, пр. Будівельників, 129
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015 р.